

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ПЛЕЦЬКА САМІРА ТИМОФІВНА

УДК 658.012.123

**МЕТОДОЛОГІЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ
СТІЙКІСТЮ АВІАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.00.04. – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:
Астапова Галина Вікторівна,
доктор економічних наук, доцент

Київ – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ	22
1.1. Еволюція наукових поглядів щодо кризових коливань та їх періодичності	22
1.2. Генезис поняття «економічна стійкість» підприємства	42
1.3. Антикризове управління як інструмент забезпечення економічної стійкості підприємства	66
1.4. Контролінг економічної стійкості підприємства в системі антикризового управління	87
Висновки до розділу 1	104
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ АВІАПІДПРИЄМСТВ	108
2.1. Концептуальні основи формування організаційно- економічного механізму управління підприємством	108
2.2. Методологічні аспекти формування механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємств	130
2.3. Функціональність механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємств	149
2.4. Неоінституціональні принципи формування концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємств	168
Висновки до розділу 2	193

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАДАЧ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ	197
3.1. Динаміка складових зовнішнього середовища та його вплив на функціонування промислових підприємств України в умовах кризових процесів	197
3.2. Методичний підхід до оцінки впливу макроекономічних факторів на діяльність підприємства	231
3.3. Теоретико-методичний підхід до обґрунтування аналітичних якостей системи збалансованих показників при побудові алгоритму оцінки економічної стійкості промислового авіапідприємства	248
3.4. Науковий підхід до інтегрального оцінювання економічної стійкості авіапідприємств на основі системи збалансованих показників	271
Висновки до розділу 3	293
РОЗДІЛ 4. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ АВІАПІДПРИЄМСТВ	299
4.1. Методологічні основи формування антикризових стратегій забезпечення економічної стійкості авіапідприємств	299
4.2. Закономірності формування та управління структурою власного і позикового капіталу промислових авіапідприємств	321
4.3. Забезпечення економічної стійкості підприємства на основі технології антикризового управління його фінансовими потокami	343
4.4. Методичний підхід до оцінювання впливу зовнішньоекономічної діяльності на економічну стійкість в антикризовому управлінні авіапідприємствами	362

4.5. Методичні основи побудови механізму контролінгу економічної стійкості підприємств	380
Висновки до розділу 4	402
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ АВІАПІДПРИЄМСТВ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ	406
5.1. Прогнозування фінансових потоків в забезпеченні економічної стійкості підприємств авіаційної промисловості	406
5.2. Програма забезпечення економічної стійкості промислових авіапідприємств в антикризовому управлінні	434
5.3. Формування оптимальної структури капіталу економічно стійкого авіапідприємства	459
5.4. Визначення соціально-економічних ефектів дії елементів механізмів забезпечення економічної стійкості в антикризовому управлінні промислових авіапідприємств	475
Висновки за розділом 5	493
ВИСНОВКИ	495
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	505
ДОДАТКИ	561

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВПК	Воєнно-промисловий комплекс;
ОВДП	облігації внутрішньої державної позики;
ОЗДП	облігації зовнішньої державної позики;
ОВДОП	облігації внутрішньої державної ощадної позики;
СЗП	система збалансованих показників;
ЗЕД	зовнішньоекономічна діяльність;
ІЦВ	індекс цін виробників;
НТК	науково-технічний комплекс;
ЦА	цивільна авіація;
ІНКОТЕРМС	Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів;
ЗЕ-контракт	зовнішньоекономічний контракт;
ISO 9001:2000	Системи управління якістю. Вимоги;
СМК	Система менеджменту якості;
МС	Міжнародна система;
АНТК	Авіаційний науково-технічний комплекс;
ДАК	Державний авіабудівний концерн;
САУЕСП	система антикризового управління економічною стійкістю підприємства;
ІЗ	інформаційне забезпечення

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність господарської діяльності авіапідприємств залежить від ступеня відповідності методології управління умовам економічного середовища їх функціонування. Незадовільні значення показників господарської діяльності та економічного стану авіапідприємств свідчать про розгортання кризових процесів. Кризова ситуація, що склалася на підприємствах авіаційної промисловості, зумовлює зменшення обсягів виробництва, зниження інвестиційної та інноваційної активності, недолік оборотних коштів, розбалансованість фінансових потоків, неоптимальну структуру капіталу та незадовільні зміни показників економічної стійкості. Виробництво авіаційної техніки є специфічним з погляду великої науко- та капіталоемності, вузької спеціалізації, витратної диверсифікації, залежності від споживацьких переваг авіакомпаній та авіабудівників-контрагентів. Це вказує на постійну наявність загрози кризи навіть в умовах, коли спостерігається абсолютна економічна стійкість. Отже, будь-яка негативна зміна на ринку авіаційної техніки, що призведе до затримання реалізації кінцевої продукції авіапромислових підприємств, автоматично створить умови економічної кризи, відобразить падіння рівня економічної стійкості до низького або кризового. Негативний вплив факторів економічного середовища сприяє наростанню кризових процесів, що робить необхідним дослідження антикризового управління підприємством у напрямках забезпечення економічної стійкості. Антикризове управління економічною стійкістю потрібне, по-перше, для упередження її зниження; по-друге, для подальшого формування тактики протидії та стратегії подолання розгортання кризових процесів та їх наслідків. Зазначене зумовило необхідність розробки методологічного забезпечення функціональності системи антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

Проблеми оцінювання економічної стійкості розглядаються в роботах *українських вчених*: В. Амбросова, С. Бакая, В. Бансала, В. Вітлінського, А. Герасимовича, С. Голова, А. Дробязко, О. Дзюблюка, І. Ігнат'євої, В. Панкова, В. Прохорової, К. Раєвського, В. Сушко, А. Турили, О. Устенко, Р. Шіллера, О. Ястремського, В. Ячменьової та ін.; *зарубіжних*: Е. Альтмана, Л. Батракової, К. Блумфілда, Є. Бріхема, Е. Белтенспергера, Б. Бухвальда, Г. Гафгена, Е. Долана, П. Друкера, А. Каплана, К. Кемпбелла, Я. Корнаї, Т. Коха, Н. Марковіца, Ю. Масленченкова, Р. Мертон, Ф. Мишкіна, Г. Панової, Е. Ріда, П. Роуза, Дж. Сінкі, У. Харрісона, М. Фрідмена, В. Черкасова, Д. Чессера; О. Ширинської, В. Усоскіна та ін.

Розвиток теорії та практики, які пов'язані з концептуальними положеннями антикризового управління, висвітлені в багатьох працях *українських вчених*: І. Бланка, М. Дем'яненка, Й. Завадського, А. Заїнчковського, М. Павловського, В. Рабштини, П. Саблука, В. Савчука, М. Маліка, В. Нелепа, І. Лукінова, Л. Лігоненко, М. Кропивка, Л. Романової, Є. Ходаківського, О. Шкільова, В. Юрчишина та ін.; *зарубіжних*: Е. Альтмана, С. Глазьєва, А. Грязнової, Г. Іванова, В. Ковальова, В. Леонтьєва, С. Меншикова, Е. Муглера, А. Томпсона, Є. Уткіна, Ю. Яковця, Г. Юна, Р. Хіта та ін.

Фундаментальні дослідження розвитку підприємств авіаційної промисловості пов'язані, в основному, з вирішенням проблем організації фінансово-господарської діяльності авіапідприємств, з розробкою методів стратегічного, операційного та корпоративного управління, напрямів маркетингової, інвестиційної, інноваційної політики авіапідприємств, з обґрунтуванням системи методів і механізмів державного регулювання розвитку авіаційного сектору. Результати наукових досліджень розвитку авіаційного сектору відбиті в роботах О. Ареф'євої, Г. Астапової, Г. Жаворонкової, В. Загорулька, В. Коби, О. Косарева, Ю. Кулаєва, А. Кудріна, В. Матвєєва, В. Мови, Ю. Пашенко, С. Петропавлівської

С. Подрези, В. Прохорової, О. Радченка, І. Садловської, Є. Сича, О. Степонова, В. Щелкунова, Л. Яценка та ін.

Проте, за результатами досліджень не визначено сутність антикризового управління економічною стійкістю та його особливості на авіапідприємствах. Потребує подальшого розвитку методологія антикризового управління економічною стійкістю підприємств, яка має забезпечити обґрунтованість прийняття управлінських рішень на основі комплексної взаємодії локальних організаційно-економічних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємств.

Необхідність подальших досліджень у сфері окреслених проблем обумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано згідно з планами науково-дослідних робіт Донбаської державної машинобудівної академії МОН України за темами: «Формування комплексної системи організації, планування і управління виробничо-фінансовою діяльністю підприємств і установ в умовах реформування економіки» (номер державної реєстрації 0103U004451, 2002–2004 рр.), де автором розроблено теоретичні положення формування фінансової стратегії управління підприємством; «Організаційно-методичні аспекти формування і використання фінансово-економічних ресурсів на підприємствах машинобудування» (номер державної реєстрації 0104U009276, 2004–2006 рр.), у рамках якої автором обґрунтовано методичні підходи щодо визначення фінансового механізму управління підприємством; «Дослідження механізму економіко-фінансової та організаційної діяльності підприємств і установ» (номер державної реєстрації 0106U008918, 2006–2008 рр.), де автором проведено комплексний аналіз стратегії економічного розвитку промислового підприємства та запропоновано механізм управління ризиком підприємства при розробці фінансової стратегії; «Фінансове забезпечення функціонування реального і фінансового секторів економіки» (номер державної реєстрації 0108U010042, 2008–2010 рр.), у якій автором

розроблено механізм формування капіталу підприємства та управління його структурою; «Формування механізму економічної безпеки підприємства (організації, установи) на регіональному та загальнодержавному рівнях» (номер державної реєстрації 0110U006161, 2010-2012 рр.), де автором обґрунтовано посилення фінансової незалежності підприємств на основі вдосконалення змісту зовнішньоекономічних контрактів; науково-дослідною роботою Національного авіаційного університету МОН України за темами: «Організаційно-економічний механізм управління авіатранспортним підприємством в умовах когнітивної економіки» (71/11.01.04., 2009–2012 рр.), де за участю автора розроблено науково-методичні засади прогнозування фінансових потоків авіапідприємств; «Фінансове планування та інституціональне забезпечення управління якістю власності авіапідприємств в умовах глобалізації», (номер державної реєстрації 0113U000584, 2012–2015 рр.), у якій автором розкрито особливості фінансового планування в стратегічному управлінні економічною діяльністю авіапідприємств різних форм власності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення теоретико-методологічних підходів, методичних основ і практичних рекомендацій щодо антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств.

Відповідно до мети дослідження поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрито еволюцію наукових поглядів щодо взаємозв'язку між кризовими процесами та економічною стійкістю підприємства;
- розвинуто теоретичні основи забезпечення економічної стійкості підприємства;
- досліджено антикризове управління як інструмент забезпечення економічної стійкості підприємства та обґрунтовано систему антикризового управління економічною стійкістю підприємства;
- обґрунтовано підсистему контролінгу економічної стійкості та

визначено її місце в системі антикризового управління економічною стійкістю;

- розвинуто концептуальні основи формування організаційно-економічного механізму управління підприємством;
- обґрунтовано методологію формування та використання механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємств;
- сформовано концепцію антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств на основі положень неінституціональної теорії;
- розроблено методичний підхід до оцінювання впливу макроекономічних факторів на діяльність підприємств;
- проведено оцінювання економічної стійкості промислових авіапідприємств на основі системи збалансованих показників;
- розроблено теоретико-методичні засади антикризових стратегій забезпечення економічної стійкості авіапідприємств;
- виявлено закономірності управління структурою власного і позикового капіталу авіапромислового підприємства;
- систематизовано методичні засади управління фінансовими потоками авіапідприємств для забезпечення економічної стійкості;
- вдосконалено методичний підхід до оцінювання впливу зовнішньоекономічної діяльності на економічну стійкість у процесі антикризового управління авіапідприємствами;
- розроблено методичні основи побудови механізму контролінгу економічної стійкості авіапідприємства в системі антикризового управління;
- сформовано методичні засади прогнозування фінансових потоків авіапромислових підприємств;
- розроблено елементи та інструментарій програми забезпечення економічної стійкості промислових авіапідприємств з урахуванням стадії життєвого циклу;
- запропоновано оптимальну структуру капіталу економічно стійкого

авіапідприємства;

– визначено комплекс соціально-економічних ефектів дії елементів механізмів антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств.

Об’єкт дослідження: сукупність економічних відносин, які виникають у процесі антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств.

Предмет дослідження: теоретико-методологічні, методичні та прикладні положення антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень є наукові праці класиків економічної науки, праці та публікації провідних вчених і фахівців з проблем управління підприємствами, підвищення ефективності діяльності, розвитку промислових авіапідприємств, ресурсне забезпечення підприємств, а також законодавчі і нормативні акти України та інших держав.

В основу методології дисертаційної роботи покладено процесний, функціональний та системний підходи, у межах яких застосовано методи: *індукції та дедукції, порівняння і систематизації* (під час дослідження сутнісних характеристик та еволюції понять: «криза», «економічна криза», «економічна стійкість», «контролінг», «контролінг економічної стійкості», «механізм», «господарський механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм», «механізм управління», «організаційно-економічний механізм управління»; еволюції форм прояву кризи (кризове явище → кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза) – підрозд. 1.1–1.4, 2.1–2.3); *аналізу і синтезу* (для критичного дослідження положень економічної теорії й опублікованих наукових праць з питань організації управління підприємством – підрозд. 2.4); *статистичного аналізу* (для діагностики розвитку промисловості, економічної стійкості промислових авіапідприємств – підрозд. 3.1, 3.4);

кваліметричного прогнозування (для визначення складових зовнішнього середовища та їх впливу на функціонування промислових авіапідприємств – підрозд. 3.2); *стратегічного аналізу* (PEST-аналіз для визначення можливостей та загроз зовнішнього середовища функціонуванню підприємства – підрозд. 3.2, 3.3); *системного аналізу і теорії графів* (для формалізації подання зв'язків між описовими факторами – підрозд. 3.1–3.4); *теорії моделювання* (для розроблення організаційно-економічних механізмів: розробки антикризової стратегії, управління структурою капіталу, фінансовими потоками, зовнішньоекономічною діяльністю, контролінгу економічної стійкості – підрозд. 4.1–4.5); *матричного аналізу* (для побудови матриці вибору антикризової стратегії підприємства – підрозд. 4.1, 5.2; матриці інтерпретації коефіцієнта достатності ресурсів залежно від ефективності видів фінансово-господарської діяльності авіапідприємства); *непараметричні статистичні* (для діагностики якості розвитку промислових авіапідприємств – підрозд. 3.4); *математичного прогнозування в рамках регресійного аналізу* (для визначення стадії розгортання кризового процесу на промислових авіапідприємствах – підрозд. 3.4; оцінювання інформаційного забезпечення контролінгу економічної стійкості авіапідприємства – підрозд. 5.4); *нейромережевого прогнозування* (для прогнозування тенденцій економічної стійкості на основі використання багатовимірної нейромережевої моделі – підрозд. 4.1, 5.2; для прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції на основі використання нелінійної авторегресійної моделі – підрозд. 4.4, 5.2); *прогнозування на основі методу екстраполяції* (прогнозування фінансових потоків підприємств авіаційної промисловості в зовнішньому середовищі їх функціонування – підрозд. 5.1); *кластеризації в рамках теорії розпізнавання образів* (для ідентифікації підприємств за типом економічної стійкості – підрозд. 3.4); *морфологічного аналізу* (для уточнення понятійно-категоріального апарата з проблеми – усі розділи дисертації); *графічний* (для наочного подання теоретичного і методичного матеріалу – усі

розділи дисертації); *абстрактно-логічний* (для теоретичних узагальнень і висновків дослідження).

Інформаційною базою дослідження були: законодавчі, нормативно-правові акти органів державної влади й управління; статистичні дані Державного комітету статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства промислової політики України, Фонду державного майна України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку; звітність та первинна документація промислових авіаційних підприємств; результати опитування керівників промислових авіапідприємств; відомчі матеріали; власні дослідження; вітчизняна і зарубіжна наукова література та інтернет-ресурси.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в концептуальному вирішенні науково-прикладної проблеми забезпеченості економічної стійкості авіапідприємств в умовах активізації кризових процесів.

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у такому:

вперше:

– розроблено концепцію антикризового управління економічною стійкістю підприємств на засадах неоінституціоналізму, яка ґрунтується на сукупній взаємодії запропонованих організаційно-економічних механізмів розробки антикризової стратегії, прогнозування фінансових потоків, формування і оптимізації структури власного та позикового капіталу, оцінювання ефективності зовнішньоекономічної діяльності, організації контролінгу, що створює передумови безупинного функціонування підприємств в умовах активізації кризових процесів;

– обґрунтовано методологію антикризового управління економічною стійкістю підприємства, яка базується на комплексній взаємодії функціонального, процесного, ситуаційного, системного, цільового, ресурсного та стратегічного підходів, що дозволяє ефективно реалізовувати

механізми управління фінансовими потоками, структурою капіталу, зовнішньоекономічною діяльністю; розробки антикризової стратегії при інформаційно-аналітичній підтримці механізму контролінгу для забезпечення економічної стійкості авіапідприємств та отримання синергетичного ефекту від їхнього вчасного задіяння;

– розроблено систему антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства на засадах ресурсного та функціонального підходів, яка передбачає прогнозування, попередження, подолання кризи та включає чотири основні локальні (управління фінансовими потоками, структурою власного і позикового капіталу, зовнішньоекономічною діяльністю, розробка антикризової стратегії) та забезпечуючий (контролінг економічної стійкості) механізми, а також підсистему їх інформаційного забезпечення і є інструментом запобігання кризовим процесам та недопущення погіршення економічної стійкості;

– запропоновано триєдине обґрунтування взаємозв'язку стадій кризових процесів (кризове явище → кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза) та типів економічної стійкості (абсолютна стійкість → достатня стійкість → нестійкий економічний стан → низька економічна стійкість → катастрофічна економічна стійкість) шляхом визначення джерел можливого виникнення кризи, у якості яких запропоновано розглядати внутрішні бізнес-процеси, склад та структуру персоналу, клієнтську базу та фінансове забезпечення, що дозволяє своєчасно діагностувати економічну стійкість, підвищити обґрунтованість прийняття рішень у системі антикризового управління авіапідприємствами;

удосконалено:

– методологічне підґрунтя антикризового управління економічною стійкістю шляхом уточнення змісту понять:

«економічна криза», яку, на відміну від існуючих, пропонується розуміти як неминучий, регулярний і властивий будь-якій стадії циклічного розвитку системи процес порушення та втрати рівноваги економічної

системи внаслідок загострення протиріч, у результаті якого система переходить до нового рівня розвитку: еволюційного або інволюційного;

«економічна стійкість», яка, на відміну від відомих, трактується як форма рівноваги підприємства, унаслідок якої в умовах дії зовнішніх негативних чинників проявляються властивості функціональності (цілісності), що дозволяє адаптуватися до дії дестабілізуючих чинників шляхом комплексного формування і використання потенціалу підприємства, здійснювати еволюційний розвиток, зберігати конкурентні переваги з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому;

«антикризове управління економічною стійкістю підприємства», що, на відміну від існуючих, визначається як система методів та прийомів ідентифікації ознак кризових процесів, які виникають на підприємстві під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища; розробка заходів щодо їх подолання, мінімізації негативних наслідків у результаті використання наявного потенціалу, ефективної внутрішньої і зовнішньої політики з метою відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості, а у випадку катастрофічної економічної стійкості – на проведення заходів і процедур, передбачених чинним законодавством;

– положення щодо розробки антикризової стратегії забезпечення економічної стійкості авіапідприємств, яке, на відміну від існуючих, базується на врахуванні наявного потенціалу протистояння втраті економічної стійкості та його впливу на стан та результати діяльності, що передбачає використання економічних (підходи, методи, важелі) і організаційних (системи прогнозування та контролю операційної діяльності) інструментів протидії кризі та дозволяє своєчасно діагностувати загрозу її появи за допомогою нейронних мереж та кваліметричного прогнозування, здійснити попереджувальні заходи щодо подолання та ліквідації її наслідків;

– організаційно-економічний механізм управління капіталом (у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування), який, на

відміну від існуючих, визначається сукупністю елементів, що утворюють його економічну й організаційну складову і дозволяють керувати процесами формування власного і позикового капіталу, оптимізацією його структури на підставі визначення емісійних джерел, що об'єктивно створює умови підвищення якості рішень у системі антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств у вигляді захисту від розгортання кризових процесів завдяки формуванню фінансових ресурсів у достатньому обсязі;

– методичні засади управління фінансовими потоками промислового авіапідприємства, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на визначенні рівня достатності ресурсів, сформованих за результатами операційної, інвестиційної та фінансової діяльності для забезпечення розширеного відтворення підприємства, що дозволяє оцінити здатність підприємства активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних та позикових коштів, підвищити ступінь раціональності їх використання, виявити основні аспекти діяльності підприємства, які спричиняють розбалансованість фінансових потоків, та забезпечити найбільш прийнятні напрями й форми антикризового управління фінансовими потоками, контролювати оборот фінансових ресурсів і вчасно протидіяти розгортанню кризових процесів;

– організаційно-економічний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю, який, на відміну від існуючих, визначається сукупністю елементів, що утворюють економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати тактичні заходи щодо формування та укладання контрактів, визначення та нейтралізації загроз валютних ризиків, прогнозувати вірогідність їхнього утворення та оцінювати вплив на економічні результати на основі побудови нейронних мереж, що дозволить запобігти посиленню впливу кризових процесів на економічну стійкість при здійсненні антикризового управління;

– методологічні засади позиціонування промислових авіапідприємств для вибору антикризових стратегій, які, на відміну від існуючих, базуються

на побудові матриці визначення ризику втрати економічної стійкості за значенням загального інтегрального показника, відбивають взаємозв'язок типу стійкості з видом потенціалу протистояння кризовим процесам, що забезпечує своєчасне діагностування економічного стану, ухвалення антикризових управлінських рішень та розробку комплексу заходів щодо зміни типу економічної стійкості;

– організаційно-економічний механізм контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства, який, на відміну від існуючих, являє собою сукупність елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси безперервного збирання, оцінювання, вивчення та контролю економічної інформації про дієвість локальних механізмів попередження та протидії кризі, що надає змоги оцінити вплив інформаційного забезпечення на обґрунтованість антикризових заходів та покращити ефективність поточного та перспективного контролю економічної стійкості промислового авіапідприємства;

– методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішнього середовища підприємства на його економічну стійкість, яке, на відміну за наявних, з урахуванням мети, функцій, принципів системи антикризового управління економічною стійкістю засновано на PEST-аналізі та кваліметричному прогнозуванні, передбачає визначення чинників впливу політико-інституціонального, економічного, науково-технологічного та соціально-демографічного середовища на економічну стійкість підприємства, що дозволяє своєчасно реагувати на виклики та загрози зовнішнього середовища та приймати відповідні антикризові рішення;

дістало подальшого розвитку:

– змістове наповнення п'яти типів економічної стійкості, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на ідентифікації можливих джерел виникнення кризових процесів та потенціалу протистояння їм, а також змістовому тлумаченні «низька економічна стійкість», яку пропонується

визнати ознакою кризового стану підприємства та його мінімальної керованості, що дозволяє встановити можливі напрями активізації кризових процесів та розробити відповідні антикризові заходи щодо протидії їм на всіх стадіях життєвого циклу авіаційних підприємств;

– теоретико-методичний підхід дослідження економічної стійкості підприємства, який, на відміну від існуючих, базується на системі збалансованих показників, кваліметричному та математичному прогнозуванні, що надає змоги ідентифікувати тип економічної стійкості, визначити джерела виникнення та стадії кризових процесів, спрогнозувати їх вплив на економічну стійкість, збалансувати довгострокові та короткострокові цілі, бажані результати і потенціал протистояння кризі, об'єктивні критерії і суб'єктивні показники, що створює підґрунтя для розроблення програми антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств;

– система контролінгу економічної стійкості, яка, на відміну від існуючих, передбачає сукупність методів та процедур з координації планування, обліку, контролю та ризик-менеджменту основних локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю, а також інформаційного, методичного та консультаційного забезпечення управлінських рішень, зокрема, побудови інтегрованої моделі оцінювання інформаційного забезпечення, яка заснована на математичному прогнозуванні впливу інформаційних потоків на дієвість локальних механізмів, що дозволяє зменшити інформаційну асиметрію в антикризовому управлінні економічною стійкістю промислових авіапідприємств;

– методологічний підхід до розробки організаційно-економічного механізму управління підприємством, який, на відміну від існуючих, базується на системному та комплексному підходах, обґрунтовує зв'язок функцій та принципів забезпечення економічної стійкості зі стадіями розгортання кризових процесів, які активізуються під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємства, що дозволяє

сформувані методичні засади розробки організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю з метою мінімізації негативного впливу кризових процесів.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що методологічні положення розробленої системи антикризового управління економічною стійкістю підприємств можуть бути покладені в основу комплексної програми антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства. Найбільше практичне значення мають: методика розроблення антикризової стратегії підприємств авіаційної промисловості; регламенти управління структурою капіталу авіапромислового підприємства; технологія управління фінансовими потоками; методика прогнозування фінансових потоків; порядок формування зовнішньоекономічних контрактів; методика оцінювання інформаційного забезпечення антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств. Результати дисертаційної роботи реалізовані в практичній діяльності ДП «Завод 410 ЦА» (довідка № 247 від 25.11.2014 р.), Харківського державного авіаційного виробничого підприємства (ХДАВП) (довідка № 12-346 від 19.11.2014 р.), ТОВ «Білоцерківський аероклуб «Пілот»» (довідка № 326 від 25.11.2014 р.), Підприємства Української академії наук «Науково-дослідний інститут інноваційного будівництва» (довідка № 224-24 від 12.09.2014 р.). Одержані результати дослідження використовуються в навчальному процесі Донбаської державної машинобудівної академії МОН України (м. Краматорськ) при викладанні дисциплін «Фінанси підприємства», «Фінансова діяльність суб'єктів господарювання» (довідка № 01-05-1714 від 17.11.2014 р.); Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» МОН України при викладанні дисциплін «Керування ризиками проектів», «Ризикологія», «Фінансовий аналіз» (довідка № 68-12-687 від 20.11.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою роботою, у якій викладено авторський підхід і особисто отримані ним теоретичні та прикладні результати в галузі антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств. Внесок автора в колективні опубліковані праці конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях: Обласній науково-практичній конференції «Актуальные проблемы экономики, финансов, управления и права периода трансформации» (г. Донецьк, 23 ноября 2002 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні проблеми промислового розвитку в Україні» (м. Донецьк, 19–20 травня 2005 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансово-економічні та інституціональні проблеми розвитку промислових підприємств» (м. Краматорськ, 24–25 травня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національної промисловості в сучасному контексті: пріоритети, проблеми, регулювання» (м. Донецьк, 19-20 жовтня 2009 р.); Науково-практичній конференції «Система контролю в умовах глобалізації: закономірності та протиріччя» (м. Тернопіль, 11 червня 2010 р.); Науково-практичній конференції «Наукове забезпечення процесів реформування соціально-економічних відносин в умовах глобалізації» (м. Сімферополь, 29–30 квітня 2011 р.); V Всесвітньому конгресі «Авіація у ХХІ столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології» (м. Київ, 25–27 вересня 2012 р.); VI Міжнародній конференції «Актуальні проблеми економіки 2012» (м. Київ, 14 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративні фінанси: соціально-економічні, організаційно-правові та інституціональні аспекти» (м. Київ, 30 жовтня 2012 р.); XI Міжнародній науково-технічній конференції «АВІА-2013» (м. Київ, 21–23 травня, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості модернізації фінансово-економічної системи» (м. Київ, 6–7 березня 2014 р.);

II Міжнародному екологічному форумі «Зелена економіка. Зелені інвестиції. Зелений туризм» (м. Одеса, 25–26 вересня 2014 р.), Міжнародної наукової інтернет-конференції «Співпраця ЄС та України: економічні тенденції» (м. Варшава, 25–26 жовтня 2014 р.)

Публікації. Основні результати досліджень опубліковано у 63 наукових працях, серед яких: 5 монографій (1 одноосібна); 35 статей у наукових фахових виданнях (із них 3 у співавторстві), 7 статей у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, депозитаріїв та пошукових систем; 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав, 11 публікацій у матеріалах конференцій (із них 3 у співавторстві). Загальний обсяг публікацій становить 94,37 д.а., з них автору належить 45,5 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (457 найменувань на 56 сторінках), 23 додатків (на 219 сторінках). Обсяг основного тексту становить 457 сторінок і містить: 88 таблиць (з них 17 на окремих сторінках), 86 рисунків (з них 23 на окремих сторінках).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Еволюція наукових поглядів щодо кризових коливань та їх періодичності

Сучасний етап економічного розвитку України зумовив формування нових, специфічних умов функціонування підприємств, які характеризуються високим негативним рівнем впливу зовнішніх чинників на економічну стійкість підприємств. Системні, структурні кризи, від яких страждають як окремі підприємства, так і цілі галузі, сектори економіки, змушують розробляти й застосовувати особливі управлінські підходи, які забезпечують своєчасний початок боротьби з розвитком кризових процесів на підприємстві.

Сутність, передумови, характер і наслідки періодичних кризових процесів у динаміці систем розглядає і пояснює так звана теорія криз.

До сьогодні економічною наукою розроблено чимало різних теорій, які пояснюють причини економічних циклів і криз. Так Самуельсон П. у роботі «Економіка» як найвідоміші теорії циклів і криз виділив такі: грошову теорію, яка пояснює цикл експансією банківського кредиту (Хоутрі Р. та ін.); теорію нововведень, яка пояснює цикл використанням у виробництві нововведень (Шумпетер Й., Хансен Е.); психологічну теорію, яка трактує цикл як наслідок хвиль песимістичного і оптимістичного настрою, що охоплюють населення (Пігу А., Беджгот У. та ін.); теорію недоспоживання, яка вбачає причину циклу в занадто великій частці доходу, що йде багатим і бережливим людям, в порівнянні з інвестиційним капіталом (Гобсон Дж. А., Фостер У., Кэтчингс У. та ін.); теорію надмірного інвестування, прибічники якої вважають, що причиною рецесії є, швидше, надмірне, ніж недостатне

інвестування (Хаск Ф. А. , Мізес Л. та ін.); теорію сонячних плям – погоди – урожаю (Джевонс У. С. , Мур Т.) [40, с. 412].

Погляди на кризи і їх причини видозмінювалися разом зі зміною самої соціально-економічної дійсності. У процесі еволюції теорій циклів і криз учені висували дуже суперечливі точки зору на причини економічних криз. Так, Маркс К. вбачав причину циклічності капіталістичного відтворення в самій природі капіталізму, в протиріччі між громадським характером виробництва і приватним характером привласнення його результатів. Необхідно зазначити, що в роботах радянських учених, заснованих на працях Маркса К. , домінувала точка зору про те, що кризи властиві тільки капіталістичному способу виробництва і неможливі при соціалізмі. Вчений Варга Є. вважав, що «кризи надвиробництва, які періодично виникають, – це вибухи усіх протиріч капіталістичного суспільного устрою. Загальною причиною криз є основне протиріччя між суспільним виробництвом і власнокапіталістичним привласненням» [44, с. 15]. На противагу цим твердженням, представники неокласичної і ліберальної шкіл не зв'язують економічні кризи з природою капіталізму, багато хто з них вважає причиною криз низький рівень споживання населення, що викликає надвиробництво. Деякі вчені, що продовжують марксистські позиції, вважають причиною криз відсутність правильних пропорцій між галузями, стихійними діями підприємців (Міллер Дж., Сей Ж. Б., Ріккардо Д.). Крім того, існує і психологічна теорія криз, згідно з якою кожній фазі кризи властива своя психологічна картина, що формує відношення до інвестицій. Представниками цієї школи різною мірою є Шумпетер Й., Пігу А., Беджгот У. и Кейнс Дж. Паніка й провокація кризового стану ведуть до відтоку капіталовкладень, а в умовах підйому стимулюють спекулятивні вкладення. Богданов А., Берталанфі Л., Пригожин І. и Хаген Г. причину криз пов'язували з назрілою необхідністю перебудови системи, а спосіб подолання вбачали в структурно-функціональній перебудові системи, що попереджує (пом'якшує) кризу [367, с. 184].

Узявши за основу ідею Маркса К. про зв'язок промислових коливань з періодичним оновленням основного капіталу, Туган-Барановський М. першим сформулював основний закон інвестиційної теорії циклів. Він вважав, що порушення ритму економічної активності приводить до кризи [378].

Кондратьєв Н. продовжив дослідження циклів і криз, унаслідок якого виявив закономірності суспільно-економічної динаміки і висунув гіпотезу про циклічний, хвилеподібний її характер, а також запропонував генетичний підхід до передбачення майбутнього [155].

З урахуванням різноманіття причин циклічного відтворення науковці виділяють такі різновиди економічних циклів:

- цикли Кондратьєва, або довгохвильові цикли, тривалістю 40–60 років; їх головною рушійною силою є радикальні зміни в технологічній базі суспільного виробництва, його структурна перебудова; існування довгих хвиль вчені-економісти пов'язують із безліччю чинників – з великими науково-технічними відкриттями, демографічними процесами й процесами в сільськогосподарському виробництві, з нагромадженням капіталу для створення нової інфраструктури в економіці;

- цикли Кузнеця, тривалість яких приблизно 20 років; рушійними силами є зрушення у відтворювальній структурі виробництва (часто ці цикли називають відтворювальними або будівельними);

- цикли Жугляра періодичністю від 7 до 12 років, що є підсумком взаємодії різноманітних промислових та грошово-кредитних чинників; промисловий цикл пов'язаний із відновленням основного капіталу й, відповідно, з інвестиціями, а відновлення основного капіталу й інвестиції дають поштовх для розвитку даного циклу; вважається, що промисловий цикл пов'язаний із дисбалансом попиту та пропозиції, але вже не на ринку споживчих благ, а на ринку засобів виробництва; ліквідація цього дисбалансу вимагає створення й впровадження нової техніки, що зазвичай відбувається з періодичністю в 7–12 років;

– цикли Кітчина тривалістю 3–5 років; породжуються динамікою відносної величини запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємствах; у межах цього малого циклу відбувається відновлення окремих елементів основного капіталу, тобто засобів виробництва, а циклічність подібного характеру обумовлюється можливим дисбалансом попиту та пропозиції на споживчому ринку; ліквідація подібних дисбалансів вимагає до 3,5 років, тим самим і визначається даного економічного циклу; приватні господарські цикли, що охоплюють період від 1 року до 12 років і існують у зв'язку з коливаннями інвестиційної активності [50; 87; 148].

Слід виділити теорії, що базуються на кредитно-грошовій концепції циклу: фінансові теорії економічної нестабільності Р. Хоутри и Ф.Хайека; теорію боргової дефляції І.Фишера; монетарну теорію М. Фридмена; теорію рівноважного циклу Р. Лукаса – ці ідеї забезпечили надалі можливість синтезу неокласичного і кейнсіанського підходів до аналізу економічних циклів. Серед нових макроекономічних фінансових теорій можна виділити концепцію фінансового акселератора Б. Бернанке, яка полягала у визначенні залежності чистого багатства позичальника, обсягу власного капіталу, кредитних ставок і інвестицій [120, с. 200].

Складність систематизації проявляється в тому, що багато вчених впродовж свого життя розробляли різні теорії або міняли погляди під впливом інших робіт. Так, наприклад, Хансен Є. спочатку поділяв погляди «закону ринків» Сея (Жана Батиста Сея), а потім під впливом вчення Кейнса Дж. не лише став зятим прибічником кейнсіанства в США, а й розробником практичних заходів активної макроекономічної політики [408].

На думку сучасного вітчизняного вченого в досліджуваній області Гальчинського А., всі названі вище теорії розкривають лише один з аспектів такого явища, як криза, тобто засновані на дослідженні одного, нехай навіть важливого чинника, тому вони не можуть претендувати на виявлення загальних закономірностей циклічного процесу як складного системного явища [58].

Прибічниками синергетичного походу до дослідження економічних циклів є Хаккен Г. [406], Пригожин А. І. [320], Стенгерс І. [321], Ніколіс Г. [231], Ебелінг В., Енгель А., Файстель Р. [440], Капіца С., Курдюмов С., Малинецький Г. [140], Назаретян А. [215]. Вони зазначають, що хаос становить основу будь-якої еволюційної економічної системи; основний наголос має бути зроблено на взаємодії різних змінних і системи різних рівнів. Існування хаосу ставить під сумнів точні економічні пророцтва.

Проблема управління кризовими процесами полягає у складності визначення самого поняття «криза», «економічна криза» зважаючи на його багатогранність і системну складність. На підставі вищевикладених теорій і сформованих на їх основі поглядів і концепцій слід виділити основні трактування даних понять та їх властивості.

Найчастіше слово «криза» вживають у медицині, і означає воно вирішальну фазу розвитку хвороби, коли посилюється її інтенсивність і фаза закінчується смертю або переходить в іншу хворобу, або взагалі спостерігається одужання. В театральному мистецтві під кризою розуміють вирішальний момент, кульмінацію театральної вистави.

Етимологічне значення слова пов'язане із грецьким «*κρίσις*», що означає «складний, загострений стан, різкий перелом або занепад» [354, с. 462]. Інше значення – «вихід, вирішення конфлікту» [235]. Криза визначається як різкий, крутий перелом у розвитку подій, важкий перехідний стан, гостре ускладнення з чим-небудь, важке становище [79]. Наведені інтерпретації кризи мають негативне смислове навантаження, припускаючи небажаність самих криз. У «Великому економічному словнику» за редакцією Азріліяна А. Н. економічну кризу трактовано як «одну з фаз (криза, депресія, пожвавлення, підйом) циклу виробництва, що проявляється в різкому спаді об'ємів виробництва унаслідок перевиробництва товарів в порівнянні з платоспроможністю» [34]. Наведене визначення припускає циклічність розвитку економічної системи.

З точки зору філософії Горлянський В. О. розглядає категорію «криза»

як відображення моменту розвитку діалектичних протиріч. У той момент, коли внутрішні протилежності та протиріччя розвиваються, й виникає криза [74]. У наукових роботах Бондаревацев Г. І. напрям розвинено. Автор зазначає, що «криза» – це «...состояние начавшегося разрыва противоположностей явления как системы. Данная система оказывается парализованной, и в то же время, происходит резкая активация обособляющейся противоположности, несущей новое, то есть имеет место ускорение развития» [35]. Тобто криза характеризує критичну точку в розвитку системи.

Різноманітність сутнісних характеристик породжує чимало сенсів понять «криза», «економічна криза», які відображають різні аспекти цього явища. У мікроекономіці використовується поняття «криза підприємства», «економічна криза підприємства». Наукові підходи щодо визначення цих понять наведено в табл. А.1 додатку А

Наведені визначення поняття «криза» не враховували багатьох різних схем і стадій розвитку і функціонування економіки. Тому класичне визначення кризи було замінене на більш багатозначне поняття «економічна криза». Аналіз існуючих визначень поняття «криза», «економічна криза» дав змогу виявити чотири основні підходи (рис. 1.1).

Відповідно до першої точки зору, криза – циклічність розвитку економічної системи, етап життєвого циклу підприємства.

Представниками цього напряму є Туган-Барановський М. І., Арманд А. Д., Люрі Д. І., Еріксон Е. та ін. (табл. А.1, додаток А). Вони розглядають кризу як певне явище економічної кон'юнктури, яке являє собою сукупність двох хвиль: «підвищувальної» і «знижуючої». Криза розглядається крапкою перелому цих хвиль, як закінчення фази підйому й початок фази скорочення, і є вихідною фазою економічного циклу. Продовжують цей напрям такі вчені, як Залогіна К. І., Іванов Г. П., Мінаєв Є. С., Панагушин В. П., Подольська В. О. Вони розглядають підприємство як мікроекономічну систему, головною причиною кризових

явищ визначають циклічний розвиток ринкової економіки і циклічний розвиток самих підприємств. Кризи відбивають неспівпадіння ритмів розвитку конкретного підприємства з ритмами розвитку мікросистем. Циклічний характер розвитку комерційної організації означає зміну фаз і стадій її руху у просторі й часі, яке супроводжується посиленням або втратою певних властивостей. На мікрорівні циклічність набуває форми життєвого циклу організації. Кризи виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства та при загостренні мають важкопрогнозовані наслідки як позитивного, так і негативного характеру.

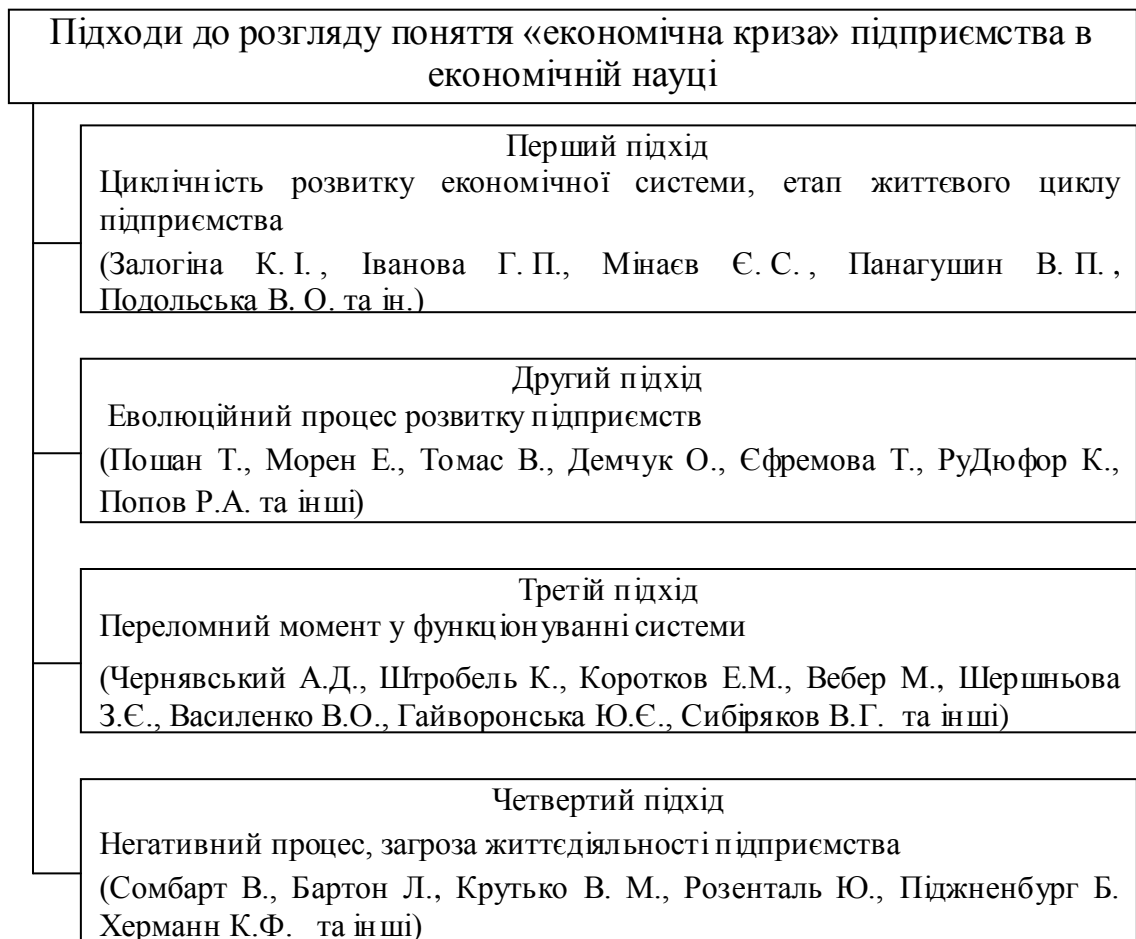

Рис. 1.1. Існуючі підходи до розгляду поняття «економічна криза» підприємства в економічній науці

Прихильники другої точки зору вважають, що криза – це еволюційний процес розвитку підприємства, вияв розвитку системи.

Представники даного напрямку Пошан Т., Морен Е., Томас В., Демчук О., Єфремова Т., Рудюфор К. та ін. (табл. А.1, додаток А). Науковці акцентують увагу на проведенні аналізу позитивної (переваг і можливостей) і негативної (недоліків і загроз) складових кризи. При цьому можливості визначаються ними як щось, що дає компанії шанс своєчасно перебудувати (адаптувати і якоюсь мірою відновити) бізнес-процеси з урахуванням змін середовища функціонування за рахунок наявних переваг, а загрози – як процеси, що здатні завдати збитку підприємству і позбавити (ослабити) його існуючих переваг. Використовуючи сильні сторони, керівництво підприємства може здолати (нівелювати дію) наявні недоліки і не дати їм перерости в загрози, що стає можливим при створенні системи антикризового управління. Позитивне ставлення до кризи передбачає ставлення до неї як до форми поступального руху, який призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі нездатності розвиватися й адаптуватися до умов змінного зовнішнього середовища. Тобто, поліпшення становища підприємства – це також криза, і нерозуміння цього приводить до ейфорії, необґрунтованої упевненості, що зростання триватиме нескінченно. Наслідком, зазвичай, є «несподіване загострення» суперечностей, неготовність керівників до структурних змін, необхідність швидко змінювати стратегію в умовах впливу зовнішнього середовища, дефіциту часу тощо.

Третя точка зору передбачає, що криза - це переломний момент у функціонуванні підприємства, це будь-яка нестандартна ситуація, яка провокує будь-які зміни, в незалежності від того, яким буде результат.

Представники третього напрямку Чернявський А. Д., Штробель К., Вебер М., Варга Є., Гайворонська Ю. Є., Кейнс Джон М. та ін. (табл. А.1, додаток А). Вони розглядають кризу як переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, критичну форму загострення протиріч в соціально-економічній системі, що загрожує її життєдіяльності. При цьому вони стверджують, що під час аналізу слід робити акцент на виявленні причин розузгодження діяльності усіх підсистем підприємства, а в управлінні – на

прогнозуванні результатів його діяльності. Наведене визначення характеризує кризу як, насамперед, поштовх еволюційного або інволюційного розвитку підприємства. Проте, якщо на мікрорівні криза, з одного боку, об'єктивно порушує стан рівноваги конкретного суб'єкта господарювання, то з іншого – далеко не завжди стає передумовою його подальшого розвитку. Критичні, переломні ситуації в розвитку економічної системи є формою розв'язання накопичених протиріч, унаслідок подолання яких система переходить на новий рівень. Постійна напруга системи при прагненні до стабільного стану знімається при досягненні точки рівноваги, що характеризується певною мірою порядку та ентропії. Згідно з синергетичними принципами такий процес є одним із двигунів самоорганізації всіх природних систем і структур.

Четвертий підхід визначає кризу як негативний процес, загрозу життєдіяльності підприємства, погіршення одного або частіше за декілька параметрів його функціонування.

Представники цього напрямку є Крутика А., Муравйова А., Маковоз О., Глазкова А., Хіт Р., Гренц Т. та ін. (табл. А.1, додаток А). При негативному ставленні до кризи увага приділяється саме руйнівному його впливу на підприємство, у такому разі криза – це загроза існуванню підприємства, його банкрутство. Але таке визначення поняття кризи підприємства не зовсім адекватно характеризує динаміку процесів, пов'язаних із розвитком кризи загалом. При негативному ставленні до кризи увага акцентується на її руйнівному впливі на діяльність соціально-економічної системи. Ті самі критичні ситуації, кризи, які пов'язані з порушенням цілісності, ліквідацією системних властивостей, розпадом початкової системи на окремі елементи, мають характер катастроф. При цьому елементи системи зберігаються, проте сама по собі вона втрачає системотворчі ознаки. Виділення критичних ситуацій, криз і катастроф необхідно, оскільки дає змогу зафіксувати якісну визначеність процесів, що відбуваються, підкреслити змістовну сторону економічної кризи.

Застосування апарату синергетики і теорії катастроф до проблем розвитку економічних систем стикається з питаннями практичного характеру.

Синергетичний похід до дослідження кризи дозволяє дати оцінку економічній кризі як процесу посилення хаосу і як імпульсу до самоорганізації в економічних системах. Так, негативні прояви кризового процесу на підприємстві в умовах затяжної макроекономічної кризи виникають частіше, вони є глибшими і долається значно важче. Але водночас, кризова макроекономічна ситуація може бути імпульсом до активізації принципів самоорганізації, що сприяє успішному розвитку окремих підприємницьких структур, є для них благодатним підґрунтям, основою їхнього комерційного успіху.

На основі вивчених положень теорії економічних циклів і криз виділено найтипівіші характеристики економічної кризи:

- циклічність: кожна криза проходить певні стадії розвитку, що активізуються впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, на мікрорівні циклічність набуває форми життєвого циклу підприємства, причому кожна наступна стадія життєвого циклу підприємства стає можливою тільки в результаті подолання кризових процесів;

- еволюційність, яка призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі нездатності розвиватися й адаптуватися до умов змінного зовнішнього середовища; поліпшення становища підприємства – це також криза, і нерозуміння цього приводить до ейфорії, необґрунтованої упевненості, що зростання триватиме нескінченно;

- руйнівність, яка проявляється тим значніше, чим глибше і гостріше протікає кризовий процес, від його негативного впливу страждає, насамперед, економічна стійкість підприємства, аж до банкрутства;

- дискретність функціонування, яка означає, що криза викликана впливом як внутрішньофірмових, так і зовнішніх чинників, які істотним чином відбиваються на функціонуванні в певному відрізку часу охопленого кризою об'єкта;

– екстремальність у функціонуванні системи, загострення суперечностей, перехід від існуючого становища до іншого, істотно відмінного за основними параметрами під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища;

– конструктивність криз проявляється в їх здатності виявляти комплекс взаємозалежних економічних, виробничих, організаційних і соціальних проблем, які перешкоджають або стримують досягнення економічної стійкості підприємства;

– дуалізм, який проявляється в стимулюванні як негативних, так і позитивних наслідків, які призводять до різкої зміни концепції розвитку підприємства;

– синергетичність, що дозволяє дати оцінку економічній кризі як процесу посилення хаосу і як імпульсу до самоорганізації в економічних системах..

Узагальнюючи зміст наведених вище трактувань, характеристик економічної кризи, вважаємо доцільним трактувати категорію «економічна криза» таким чином.

Економічна криза – неминучий, регулярний і властивий будь-якій стадії циклічного розвитку системи процес, порушення та втрати рівноваги економічної системи в наслідок загострення протиріч, в результаті якого система переходить на новий рівень розвитку: еволюційного або інволюційного;

Слід зазначити, що багатьма вченими для опису кризи підприємства використовуються як рівнозначні поняття «кризове явище», «кризова ситуація», «кризовий стан», «криза».

В той же час особливий інтерес представляє точка зору таких авторів як С. М. Іванюта, И. Качалов, А. М. Штангрет, Г. О. Надьон, які розглядають кризове явище, кризову ситуацію і кризовий стан як форми прояву кризи в діяльності підприємства і одночасно етапами її еволюції.

Так С. М. Іванюта відмічає, що кризове явище проявляється одноразово, не має періодичності у своєму виникненні. Сукупність кризових явищ дестабілізують систему управління, погіршується фінансовий стан підприємства, виникає кризова ситуація, яка є деяким переломним станом, в результаті проходження якого розвиток підприємства піде або за прогресивним, або за регресивним сценарієм, тобто настає кризовий стан. Він характеризується більш тривалим періодом розвитку, критичний період якого визначається дією законодавчих актів [119]. Проте автором не акцентується увага, чи приймаються і реалізуються управлінські рішення для запобігання прояву кризи на підприємстві, яка їх тривалість, своєчасність і ефективність. Не відзначається, як використовується внутрішній потенціал протистояння підприємства кризовим процесам на кожному з етапів його прояву, наскільки воно стійке до впливу зовнішніх чинників(циклічності розвитку економіки). Не представлений механізм діагностики кризи в динаміці і оцінки його наслідків на кожному з етапів, не розглядається його соціальний аспект.

З точки зору періодичності виникнення, відмічає І. Качалов, виділяють: 1) раптові кризові явища, що характеризуються непередбачуваністю виникнення і відсутністю часу на реагування; 2) кризові явища, що виникають періодично, є більше передбачуваними і дозволяють своєчасно визначити і застосувати антикризові заходи; 3) постійні кризові явища, що виникають періодично або що діють постійно, незважаючи(іноді всупереч) зусиллям з їх подолання [145]. Як видно з наведеного вище, для опису кризових процесів в часі використовується тільки поняття «кризове явище», хоча по періодичності виникнення, представлені їх характеристики, не тотожні і відповідають формам прояву кризи, а саме, «кризове явище», «кризова ситуація», «кризовий стан». У теж час, не представлено, наскільки ефективні антикризові заходи на кожному з етапів прояву кризи, не розкритий механізм їх оцінки. Не приділена увага впливу кризи на соціальний аспект діяльності підприємства.

Виходячи з проведених досліджень А. М. Штангрет, кризове явище – це перехід від стабільності до погіршення будь-якого з параметрів, що характеризують стан підприємства як системи. За своєю суттю окремі кризові явища не викликають відчутного впливу на результати фінансово-господарської діяльності підприємства, а відображають лише зміни в роботі його окремих ділянок. Якщо підприємство не реагує на виникнення кризових явищ (а так буває практично завжди), то їх кількість зростає, і процеси набувають негативного відтінку – відбувається перехід до кризової ситуації. Кризова ситуація – це зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, яке призводить до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не спричиняє руйнації системи самозбереження. Кризовим станом, на думку автора, слід вважати накопичення розбіжності між структурою, обсягами діяльності, процесами підприємства та ринковою ситуацією, що призводить до подальшого нарощування кількості кризових явищ та погіршення фінансового стану [438, с. 7]. Як видно з представленого матеріалу, автор розділяє поняття «кризове явище», «кризовий стан», «кризова ситуація», проте не розкриваються чинники, які зробили негативний вплив на еволюцію кризи на підприємстві. Науковець не розглядає можливість використання ресурсів підприємства для підвищення ефективності антикризових заходів на кожному з етапів прояву кризи. Не представлений механізм прогнозування ймовірності виникненні і глибини кризи, його наслідків. Не приділяється увага впливу кризових процесів на суб'єкти зовнішнього і внутрішнього середовища.

Більш повно розкривають етапи прояву кризи Г. О. Надьон. Так, на його думку, кризове явища слід розглядати «...як сукупність процесів матеріально-інформаційного перетворення підсистем підприємства, зумовлених випадковими(екзогенними) причинами або причинами, управлінського характеру(ендогенними), які зумовлюють виникнення перешкод в реалізації функцій підприємства. Перешкоди відбуваються у відповідних функціональних підсистемах підприємства через конфлікт

інтересів учасників процесу виробництва, обміну і розподілу продукції, порушення відповідності процесу реалізації функцій стану зовнішнього і внутрішнього середовища (ефект розбалансованості). Усе це спричиняє втрату підприємством можливості незалежно виконувати свої функції (виробничу, обслуговуючу, управлінську і відтворювальну) і погрожує підприємству ліквідацією» [214, с. 97].

Варто наголосити, що причинами розвитку кризового явища є: інформаційна некерованість між підрозділами або її обмеженість; некомпетентність керівництва підприємства; неефективний менеджмент; неефективне використання потенціалу підприємства, зокрема кадрового; конфлікт між власниками підприємства і його працівниками (вкладати у виробництво або споживати), що призводить до виникнення протиріччя, а саме: функціонування чи розвиток; неефективне використання кредитних ресурсів; розбалансованість фінансових потоків; вплив циклічності розвитку економічних процесів. Антикризові заходи спрямовані на усунення наслідків кризового явища та недопущення його повторного прояву. Доцільно зауважити, що на етапі виникнення та розвитку кризових явищ підприємство як система функціонує за принципом самоорганізації, знижуючи небажані відхилення і посилюючи бажані за допомогою позитивного зворотного зв'язку. Це стабілізує діяльність підприємства, що забезпечує повернення його до попереднього стану або до нового рівня розвитку. Окремі кризові явища не справляють відчутного впливу на результати фінансово-господарської діяльності підприємства, а відображають лише негативні зміни за окремими його напрямками. Підприємство повністю кероване, а його діяльність прогнозована.

Таким чином, кризове явище – це стадія кризового процесу, яка проявляється за окремими напрямками функціонування підприємства, не справляє відчутного впливу на порушення економічної стійкості, не має періодичності у своєму виникненні, антикризові заходи, що вживаються, забезпечують утримання економічної стійкості та подальший розвиток підприємства.

Активізація кризових явищ в усіх підсистемах підприємства, з одного боку, зазначає Надьон Г. О. [214, с. 100], і невчасність, неефективність управлінських рішень, що приймаються і реалізуються, з іншого призводить до їх переростання в кризову ситуацію: «...довготривалі істотні порушення у виконанні функцій підприємства, які призводять до неспроможності виконувати їх в повному обсязі, через що в діяльності підприємства виникає розбалансованість, втрачається керованість окремих процесів, погіршується стан усіх підсистем підприємства через накопичення в них кризових явищ, про що свідчить погіршення параметрів (одного або декількох залежно від масштабу і глибини кризової ситуації), що характеризують стан підприємства як системи».

Виникнення кризової ситуації багато в чому обумовлене тими самими чинниками, що й виникнення кризового явища, але в першому випадку посилюються протиріччя між функціонуванням і розвитком підприємства. До того ж, виникають специфічні причини: брак обігових коштів, високі витрати на виробництво і реалізацію продукції, послаблення конкурентної позиції на ринку, зниження потенційних можливостей підприємства, неефективне використання основних коштів. До специфічних причин віднесено також організацію виробництва та особливості кінцевої продукції. У цьому разі позірна відсутність умов кризи не є відбиттям відсутності загрози стрімкого виникнення кризової ситуації. На етапі виникнення кризової ситуації, за принципом самоорганізації, триває самопосилення системи до виникнення нових негативних зв'язків, що стабілізують систему або призводять до нового рівня негативних явищ.

Наслідки кризової ситуації не мають стабільної динаміки, тобто вони можуть бути як негативними, так і позитивними. Оскільки антикризові заходи можуть не завжди дати належний результат, то процес більшою мірою керований, наслідки кризової ситуації прогнозуються в повному обсязі.

Зауважимо, кризова ситуація – це стадія кризового процесу, яка спостерігається як сукупність та послідовність прояву кризових явищ, що має

вплив на економічну стійкість, контролювання якого здійснюється за допомогою антикризових заходів, спрямованих на недопущення загострення кризової ситуації, усунення її наслідків та забезпечення відновлення економічної стійкості, результат яких прогнозується в повному обсязі.

Чинник часу є визначальним при виникненні кризових ситуацій на промислових авіапідприємствах, особливо на стадії їх життєвого циклу – зрілість, що пояснюється тривалістю виробничого циклу і високими обсягами незавершеного виробництва. На підприємстві може спостерігатися регулярність прояву кризових ситуацій, антикризові заходи, що здійснюються, не завжди приносять позитивний результат.

Отже, передкризовий стан – це стадія кризового процесу, яка спостерігається як сукупність та регулярність прояву кризових ситуацій, що має суттєвий вплив на економічну стійкість, контролювання якого здійснюється за допомогою антикризових заходів, спрямованих на недопущення загострення кризової ситуації, усунення її наслідків та забезпечення стабілізація економічної стійкості, але результат яких прогнозується частково.

Якщо спостерігається стале зниження найважливіших економічних показників, збитковість фінансово-господарської діяльності, дефіцит ліквідних коштів для фінансування поточної господарської діяльності та виконання зовнішніх фінансових зобов'язань, то негативні процеси приводять до виникнення кризового стану.

Причинами переростання кризової ситуації в кризовий стан є: порушення рівноваги між станом системи підприємства і зовнішнього середовища, неадекватність організації бізнесу стану зовнішнього середовища, втрата конкурентних переваг. Тобто причини виникнення кризового стану багато в чому визначені неефективністю антикризових заходів, ужитих на попередніх стадіях.

Наслідки антикризових заходів, ужитих на цій стадії кризового процесу, не прогнозовані. Функціонування підприємства стає переважно

некероване. Для подолання кризового стану потрібне залучення зовнішніх інвесторів з істотними фінансовими вкладеннями.

Зазначимо: кризовий стан – це стадія кризового процесу, яка проявляється як загострення кризової ситуації в зв'язку з неефективністю антикризових заходів, ужитих на попередніх стадіях, для подолання та виведення підприємства із кризового стану потрібне залучення зовнішніх інвесторів, результати антикризових заходів майже не прогнозовані, відновлення економічної стійкості майже неможливе.

На наступній стадії кризового процесу неконкурентоспроможність продукції призводить до розриву зовнішніх зв'язків із споживачами і постачальниками сировини й матеріалів, повна розбалансованість фінансових потоків, кредити використані неефективно, джерела фінансових ресурсів недоступні. Це призводить до тотальної неплатоспроможності підприємства. Розвиток кризових процесів стає некерованим. Антикризові заходи не дають позитивних результатів, потенціал підприємства вичерпаний. Підприємство як юридична особа ліквідується згідно з чинними законодавчими актами, настає криза.

Таким чином, криза – кінцева форма стадії кризового процесу, яка проявляється в тотальній неплатоспроможності, повній втраті економічної стійкості, здійснення антикризових заходів не дають позитивних результатів, підприємство як юридична особа ліквідується.

Характерною рисою кризового стану і кризи є робота як негативного, так і позитивного впливу на суб'єкт зовнішнього і внутрішнього середовища. Негативний вплив здійснюється на працівників підприємства у зв'язку з втратою потенційного і реального доходу, інвесторів, постачальників сировини і матеріалів, фінансово-кредитних установ, доходів бюджету місцевого і державного рівня. Для підприємств корпоративної форми власності негативний вплив здійснюється на його власників в особі трудового колективу і власника майна. Позитивний вплив здійснюється на конкурентів, оскільки їх частка на ринку збільшується.

Поєднання системного, функціонального і процесного підходів дало змогу визначити еволюцією форм прояву кризи на підприємстві (кризове явище → кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза) (рис. 1.2), ступінь керованості підприємства (повна керованість → значна керованість → часткова керованість → мінімальна керованість → некерованість) та акценти антикризового управління (утримання поточного стану функціонування підприємства, його економічної стійкості та можливість подальшого розвитку; усунення наслідків кризового явища та недопущення його повторного прояву → відновлення поточного стану функціонування підприємства його економічної стійкості, недопущення прояву чи загострення кризової ситуації; усунення наслідків кризової ситуації → стабілізація поточного стану підприємства, його економічної стійкості → виведення підприємства з кризового стану; уникнення ліквідації підприємства, яке перебуває на межі юридичної неспроможності (банкрутства); усунення наслідків кризи та недопущення її повторного прояву → ліквідація підприємства як юридичної особи). Це дає змогу створити умови забезпечення економічної стійкості підприємства та стає можливим при створенні комплексної системи антикризового управління економічною стійкістю підприємством на всіх стадіях його життєвого циклу.

Кризові процеси на підприємстві не лише мають тенденцію до розширення незалежно від етапу життєвого циклу підприємства, але й породжують нові супутні йому негативні тенденції. Тому, чим раніше будуть увімкнені антикризові механізми за кожним проявом кризового процесу, тим більшими є можливості щодо відновлення економічної стійкості підприємства.

Причина появи кризових процесів у діяльності суб'єктів господарювання криється в самому ринковому господарстві, викликана постійною зміною ринкових орієнтацій споживачів, невизначеністю економічної поведінки контрагентів підприємства, необхідністю постійного корегування основних елементів та функціональних підсистем самого підприємства з метою забезпечення адекватності вхідним та вихідним

параметрам розвитку системи в цілому. Суттєвим фактором є несприятливий вплив зовнішнього оточення.

Рис. 1.2. Процес формування кризи на промисловому підприємстві

З точки зору дії на економічну стійкість підприємства в табл. 1.1 наведено причини виникнення кризових процесів.

Отже, основними причинами виникнення кризових процесів є: зовнішні: глобалізація світового розвитку, соціально-економічні тенденції розвитку країни, ринкові чинники, інші зовнішні чинники; внутрішні: організаційно-управлінські, виробничо-економічні, фінансові, ринкові чинники; специфічні: організація виробництва та особливості кінцевої продукції.

Таблиця 1.1

Причини виникнення кризисних процесів на підприємстві

Зовнішні		Внутрішні					
Чинники	Зміст	Чинники	Зміст				
глобалізація світового розвитку	політичні зміни у світовій спільноті, що відбиваються на фінансово-економічній співпраці країн;	організаційно-управлінські	неефективний менеджмент: відсутність гнучкості, мобільності, оперативності в антикризовому управлінні;				
	кон'юнктурні зміни на світовому ринку в потребах, об'ємах, інноваційно-інвестиційній привабливості товарів, робіт, послуг;		неефективна організаційно-правова форма підприємства з точки зору законодавчих, фінансових і податкових наслідків;				
	динаміка котирувань цінних паперів на міжнародних фондових ринках;		розміри підприємства та обсяг його ресурсного потенціалу;				
	фінансово-економічні кризи, що виникають у світовій спільноті, що приводить до "передачі" кризи;		неефективний маркетинг: відсутність гнучкості, недостатнє знання кон'юнктури ринку;				
соціально-економічні тенденції розвитку країни	зміни в пріоритетах розвитку країни;		неефективна структура управління	неефективна система безпеки підприємства;			
	переоцінка індикаторів безпеки країни, що призводить до коригування експортно-імпортних режимів;		виробничо-економічні	низький професіоналізм керівних працівників, кваліфікація кадрів, який проявляється в накопиченому досвіді подолання кризових процесів;			
	недосконалість податкової системи, в частині надання пільг відстрочень, розстрочок, інвестиційних податкових кредитів				низький рівень корпоративної культури;		
	нестабільність правового режиму як наслідки державного регулювання				фінансові	інертність структури виробництва, що склалася;	
	спад об'ємів національного доходу						низький рівень використання основних засобів
	рівень і темпи інфляції						низька продуктивність праці;
	зростання зовнішнього боргу	низька якість розробки і реалізації інвестиційних проектів;					
зростання тарифів на послуги державних монополій	висока тривалість виробничого і операційного циклу						
засилля на зовнішньому і внутрішньому ринку монополій	неконкурентна собівартість товарів(робіт, послуг), у тому числі високі енерговитрати;						
ринкові чинники	нерозвиненість ринкових інститутів	фінансові	неефективний фондовий портфель;				
	посилення конкуренції на зовнішньому і внутрішньому ринку;		низька ефективність фінансової стратегії;				
	зниження місткості зовнішнього і внутрішнього ринку;		ринкові чинники	низька якість структури активів;			
	нестабільність валютного ринку;			надмірна частка позикового капіталу;			
	несприятлива кон'юнктура цін на зовнішньому і внутрішньому ринках;			висока дебіторська і кредиторська заборгованість;			
зростання пропозиції товарів - субститутів	низька конкурентоспроможність продукції;						
зниження рівня доходів населення	залежність від обмеженого круга постачальників і покупців.						
інші зовнішні чинники	політична нестабільність;	ринкові чинники	низька конкурентоспроможність продукції;				
	стихійні лиха;						
	погіршення криміногенної ситуації;						
	погіршення демографічних тенденцій.						

Стає очевидним, що криза – найважливіший елемент механізму саморегулювання не тільки ринкової економіки, але й підприємства. Вона виявляє не лише межу, але й дає імпульс розвитку економіки підприємства, виконуючи стимулюючу функцію. Наведені вище дослідження дають змогу поглибити розуміння кризи як процесу, його закономірностей і тенденцій розгортання, а також можливість детальніше аналізувати кризові ситуації, які виникають в діяльності різних суб'єктів господарювання, а, відповідно, і заходів антикризового управління. В умовах чітко побудованої структури управління і розвиненої, гнучкої системи антикризового управління, криза повинна виступати як перевірка на економічну стійкість і відкрита можливість для розвитку підприємства.

1.2. Генезис поняття «економічна стійкість» підприємства

Стійкість підприємств є найважливішою умовою ефективного розвитку економіки країни. Так, в умовах світової фінансово-економічної кризи істотно підвищилося значення економічної стійкості основної ланки вітчизняної економіки – підприємств і організацій, що є частиною стратегічного завдання зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Світова криза 2008–2011 рр. показала крайню вразливість і нестійкість української економіки, її регіонів і підприємств. Кризова ситуація привела до того, що багато рентабельних підприємств через падіння попиту на їх продукцію і подальше зниження обсягу виробництва стали збитковими, внаслідок чого виникла реальна загроза їх стійкості й банкрутства, а також необхідність вжиття у ряді випадків антикризових заходів, спрямованих на її запобігання.

Вказані обставини обумовлюють виняткову важливість підвищення економічної стійкості вітчизняних підприємств як істотної передумови

стабільності економіки України на сучасному етапі.

Дослідження в цій галузі ведуться досить інтенсивно, проте багато питань залишаються системно невирішеними у вітчизняній науці, а західний досвід вимагає ретельного переосмислення й аналізу. Не вироблено єдиної думки щодо таких категорій, як «стійкість», «економічна стійкість», не вирішено питання про коректність застосування статичного терміну «стійкість» до динамічних систем.

У тлумачному словнику Ожегова С. І. під словом «стійкий» мається на увазі «постійний» [235]. Філософський енциклопедичний словник визначає «стійкість» як перебування в одному стані [389]. Ці трактування припускають рівнозначність понять «стійкість» і «постійність».

У науково-технічній літературі «стійкість» розглядається: у літакобудуванні як «здатність конструкції зберігати задану форму рівноваги, відповідаючи на малі збільшення статичного навантаження малими збільшеннями деформацій» [2]; у теорії опору матеріалу – «здатність системи зберігати свій стан при малих збурюючих діях» [125, с. 244]; у мореплаванні – «здатність судна, відхиленого зовнішнім моментом від положення рівноваги, повертатися у вихідне положення рівноваги після усунення моменту, що викликав відхилення» [85, с. 3]. У даних визначеннях вказується на зміну параметрів системи під впливом певних дестабілізуючих факторів, можливість повертатися до вихідного положення рівноваги, що дає можливість здійснювати оцінювання стану стійкості системи до зовнішнього середовища.

Термін «стійкість» у економіку був запозичений з математики й фізики, де він використовувався в теоріях Ляпунова (стійкість руху), Пуанкаре (стійкість періодичних рішень), Лагранжа (стійкості рівноваги). У математичних науках виділяють такі типи стійкості: статична і динамічна; структурна і результуюча стійкість траєкторії; стійкість із початковим положенням; стійкість до зовнішніх збурень; асимптотична і еквіасимптотична стійкість; стійкість аттрактора та ін.

Підприємство є складною системою, що складається з багатьох різноманітних елементів і зв'язків, для якої характерні багатоваріантність розвитку, поліфункціональність, полікритеріальність під час оцінювання її властивостей і характеристик. Застосовувати фізико-математичні методи дослідження для характеристики і оцінювання стійкості підприємства в економіці надзвичайно складно.

Стосовно макроекономіки «стійкість» розглядається в класичній теорії економічної рівноваги, представниками якої є Сміт А., Рікардо Д., Маркс К., основна концепція зводилася до рівності попиту й пропозиції, доходів і витрат, максимізації прибутку. Неокласична теорія економічної рівноваги представлена роботами Вальраса Л., Хікса Дж.Р., Самуельсона П. та ін. [357], що досліджують ринкову рівновагу в умовах досконалої конкуренції. Вальрас Л. розглядав параметри руху попиту і пропозиції до точки рівноваги. За визначенням Хікса Дж. Р., система (ринок) характеризується досконалою стійкістю, якщо у матриці, складеній з приватних похідних даної системи рівнянь, головний мінор визначника мають змінні знаки. У разі розгляду одного ринку і припущення, що функції попиту і пропозиції мають лінійний характер, наведене визначення зводиться до такої математичної інтерпретації: нахил функції попиту повинен бути меншим, ніж нахил функції пропозиції [411]. Самуельсону П. Е. вдалося розширити критерії стійкості для декількох ринків, запропонувавши власне визначення динамічної стійкості у разі лінійних систем, яке дало змогу вивести необхідні і достатні умови стійкості, пов'язані з похідними функцій надмірного попиту [209]. Стійкість системи в процесі її розвитку, згідно з теорією Сея Ж. Б., зберігається за рахунок збалансованості й пропорційної зміни окремих елементів системи. Маршал А. у своїх працях велику увагу приділяв не лише проблемам збереження економічної рівноваги, але і оптимізації обсягу виробництва, за якого чистий прибуток досягає свого максимуму і може бути спрямований на накопичення. Представник інституціональної теорії, Шумпетер Й., доповнивши і розвинувши теорію Вальраса Л., ввів поняття

«економічної конкуренції», пояснюючи циклічність економіки внутрішніми властивостями системи. За цією теорією, в умовах як еволюційного, так і інволюційного розвитку виробничих систем порушується їх рівновага і, внаслідок цього, разом із саморегулюванням виробничих систем необхідне їх державне регулювання. Поява робіт Кондратьєва Н. Д. дала змогу Шумпетеру Й. доповнити свою теорію циклами Кондратьєва, використання яких дає можливість прогнозувати трансформацію економічних систем під впливом майбутніх змін зовнішнього середовища. У свою чергу, концепція Шумпетера Й. стала початковою базою для розробки Хаєком Ф. А. неінституціонального напрямку. Вчений акцентував увагу на ініціативному, активному, інноваційному характері підприємця не лише в його виборі з можливих альтернатив розподілу ресурсів, але і в створенні нових ринкових можливостей. У його концепції підприємство виступає вже не просто як «балансувальник» ринків, що приводить у відповідність попит і пропозицію, але і як їх активний перетворювач і творець. Згідно з цією теорією, підприємства не лише адаптуються до змін зовнішнього середовища, але й передбачають на основі розроблених стратегій розвитку формування зовнішнього середовища, яке сприяє реалізації стратегічних цілей корпоративних структур [236].

Науковий напрям, який вивчає економічну стійкість промислових підприємств, досить молодий. Уперше термін «економічна стійкість» виник у зв'язку з розглядом проблеми обмеженості ресурсів, яка стала наслідком глобальних енергетичних криз 1973 і 1979 рр. Метою концепції економічної стійкості було забезпечення стабільного розвитку світового господарства на основі економічнішого і раціональнішого використання ресурсів. За час свого існування цей напрям знайшов відображення в теорії безпеки держави – «ecosestate» («economic security of state»). Це означає, що економічної стійкості держави можна досягти за економічної стійкості його структурних елементів, якими є території, галузі, підприємства.

У сучасній економічній літературі пропонується розширити поняття

«економічна стійкість», їх інтерпретацію наведено в табл. А.2, додаток А.

Аналіз наукових праць, що наведений у табл. А.2 додатку А, дає підстави виділити чотири основних підходи до розгляду поняття «економічна стійкість» (рис. 1.3), а також розкрити властиві їм переваги та недоліки.

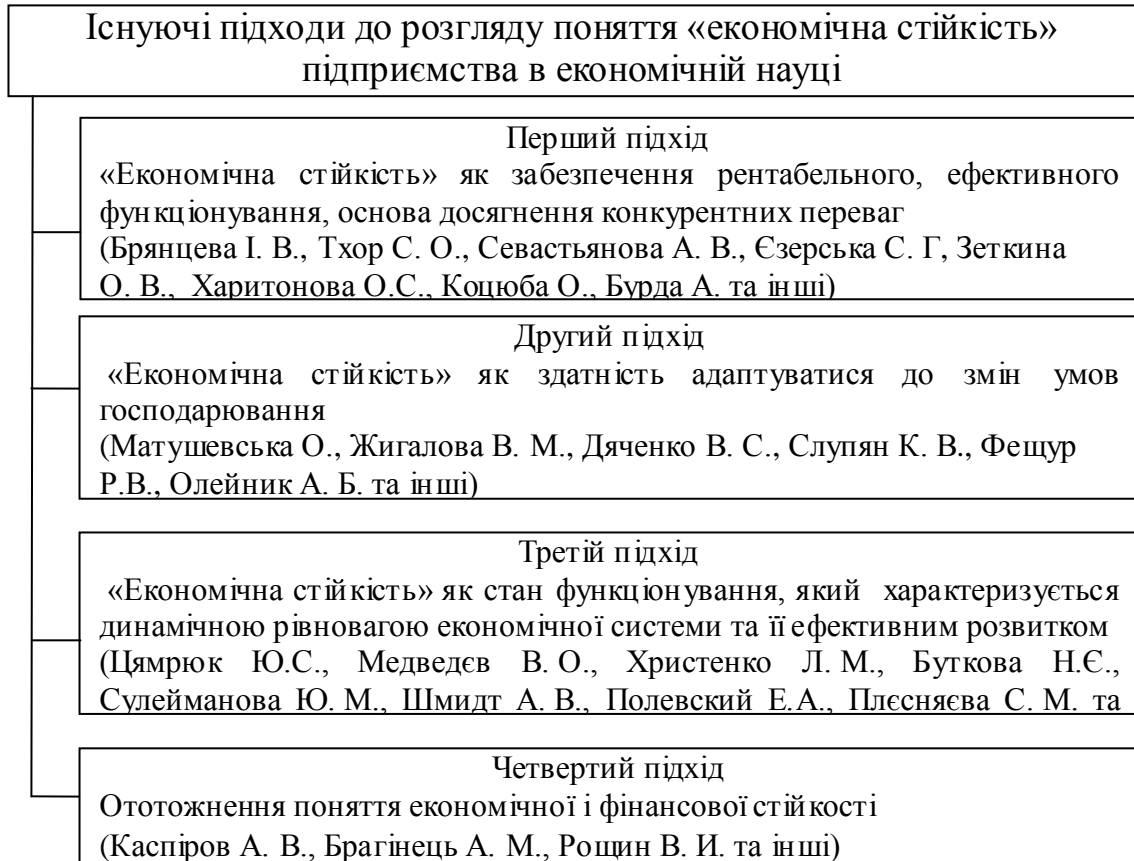

Рис. 1.3. Існуючі підходи до розгляду поняття «економічна стійкість» підприємства в економічній науці

В рамках першого підходу «економічна стійкість» розглядається як забезпечення рентабельного, ефективного функціонування, основа досягнення конкурентоспроможності.

Економічну стійкість підприємства такі автори, як Брянцева І.В., Тхор С. О., Оксанич Н. І., Севастьянова А. В., Єзерська С. Г. розглядають як забезпечення рентабельного функціонування, до того ж Зеткіна О. В. акцентує увагу на стабільності розвитку підприємства за рахунок ефективного використання ресурсів в умовах динамічного зовнішнього

середовища. У цих визначеннях економічна стійкість пояснюється через рентабельне функціонування підприємства, тобто через економічну ефективність. Очевидно, що діяльність підприємства може стати рентабельною навіть на тлі скорочення ринкових позицій, зниження обсягів виробництва, завантаження виробничих потужностей, платоспроможності та ін. Така ситуація не свідчить про економічну стійкість підприємства.

Такі автори, як Харитонова О. С., Коцюба О., Бурда А. при визначенні поняття економічної стійкості акцентують увагу на конкурентоспроможності підприємства. Слід зазначити, що конкурентоспроможність підприємства, зберігання ринкової позиції є важливим для ефективного функціонування підприємства, але не достатнім для досягнення його економічної стійкості, оскільки не враховується можливість адаптуватися до впливу зовнішнього середовища та використання потенціалу підприємства для збереження конкурентних переваг. Визначення, сформульовані науковцями, не в повному обсязі розкривають сутність економічної стійкості.

З позиції другого підходу «економічна стійкість» підприємства розглядається як здатність адаптуватися до змін умов господарювання. Такі автори, як Матушевська О., Жигалова В. М., Дяченко В. С., Іванов В. Л., Слупян К. В., Олейник А. Б. та інші, розкривають сутність економічної стійкості передусім через поняття адаптивності до змін зовнішнього середовища. Адаптивними є системи, які «змінюють свою поведінку так, щоб залишатися в області стійкості навіть за наявності зовнішніх дій» [444]. Тобто, представники цього підходу, розглядаючи економічну стійкість підприємства з точки зору теорії систем, визначають її як здатність підприємства відновлювати рівновагу після припинення дії збурень. У рамках цього підходу підкреслюються відмінності економічної стійкості підприємства від стійкого розвитку, а саме: економічна стійкість не є процесом, та, на відміну від економічної рівноваги, не є станом. Проте не вказано, чим забезпечується здатність підприємства до адаптації.

Третій підхід заснований на розгляді поняття «економічна стійкість» як

стану функціонування, який характеризується динамічною рівновагою економічної системи та її ефективним розвитком.

Слід зазначити, що пропозиції таких науковців, як Цямрюк Ю. С., Медведєв В. О., Христенко Л. М., Буткова Н. Є., Новоселецький О. М., Анохін С. Н., Сулейманова Ю. М., Корчагіна О. В., Колодізєв О., Нужний К., Сімех Ю., мають дещо однобічний характер, оскільки базуються, насамперед, на понятті рівноваги соціально-економічної системи. У даних визначеннях відбувається певне ототожнення понять економічної стійкості і рівноваги підприємства. «Стійкість» характеризує процес, пов'язаний із досягненням рівноваги, але не тотожний їй. Слід звернути увагу на трактування, наведене Сулеймановою Ю. М., яке доповнює рівноважний стан рентабельним функціонуванням і стабільним розвитком під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища.

Деякі автори, а саме, Плєсняєва С. М., Лотоцька С. В., Шмідт А. В., Малінін К., Зайцев О. та інші, звертають увагу на динамічний процес функціонування підприємства під впливом внутрішнього та зовнішнього середовища та визначають здатність до стабільного прогресивного розвитку. Але необхідно зазначити, що розвиток може бути як еволюційний, так і інволюційний, оскільки в точці біфуркації відбувається перехід підприємства на новий рівень розвитку, що супроводжується втратою стійкості його функціонування. Тому поняття розвитку системи слід розглядати не лише з точки зору покращання її якісних характеристик, але й можливості їхнього погіршення. Поняття розкрито не в повному обсязі.

Четвертий підхід передбачає ототожнення поняття економічної і фінансової стійкості.

Каспіров А. В., Брагінець А. М., Рошин В. И., Шеврина Е. В. розглядають економічну стійкість як можливість підприємства зберігати поточний стан функціонування, підтримку певного рівня значень якісних і кількісних характеристик підприємства в умовах впливу зовнішнього середовища. Визначення фактично ототожнює поняття економічної і

фінансової стійкості. Економічна стійкість, на їх думку, забезпечує вільне маневрування грошовими коштами підприємства: шляхом ефективного їх використання сприяє безперебійному процесу виробництва і реалізації продукції, тобто ототожнюється з фінансовою стійкістю. Безумовно, фінансова стійкість, що формується в процесі всієї виробничо-господарської діяльності, є головним компонентом економічної стійкості підприємства. Проте фінансова стійкість є лише одним із компонентів загальної економічної стійкості і, відповідно, більш вузьким поняттям.

На пріоритетності сталого функціонування підприємства наголошують Ареф'єва О. В. та Городянська Д. М., але з даного визначення виходить, що «стійкість» – це «сукупність складових», які виконують певні функції, тобто автор ототожнює стійкість із самою системою, що не є коректним. До того ж, у тлумачному словнику слово «сталий» трактується як «такий, що не змінюється, зберігає ті самі склад, розмір, форму, величину та ін.» [375, с. 426], отже, передбачається постійний у часі стан підприємства, що апріорі не може бути, оскільки ефективність його виробничо-економічної діяльності спрямована на розширене відтворення, а це означає зміну параметрів функціонування.

Сутність економічної стійкості Фолом'єв О. Н. визначає через складову виробничої діяльності підприємства. Під нею, як правило, розуміють здатність підприємства виготовляти продукцію певного складу і технічних властивостей у максимальному обсязі. Проте високі технічні параметри продукції, що випускається, і коефіцієнт завантаження виробничої потужності не можуть свідчити про економічну стійкість, оскільки на цьому фоні підприємство може мати значний рівень кредиторської і дебіторської заборгованості, низькі обсяги реалізації продукції і невисоку, а в деяких випадках негативну, рентабельність продукції, інші негативні тенденції.

У визначеннях економічної стійкості, які наведені вченими Захарченко В. И., Івановою О. О., простежується наявність певних характеристик економічної стійкості. Тобто на рівні підприємства можна

виділити різні складові його економічної стійкості: фінансову, виробничу, організаційну, маркетингову та інші. Отже, мова йде про ефективне управління ресурсним потенціалом підприємства. Однак у цьому випадку не розкрито можливість підприємства адаптуватися до негативного впливу зовнішнього середовища й те, наскільки узгоджені дії між усіма напрямками його діяльності, наскільки вони ефективні. Не враховується соціальний напрям.

Для сучасного етапу розвитку суспільства характерні стрімкі темпи глобалізації та інтеграції світового ринкового простору. Завдяки високому рівню розвитку технологій іноземні ринки стають більш доступними для споживачів, що призвело до посилення конкурентної боротьби між підприємствами. У цих умовах для забезпечення економічної стійкості підприємства в довгостроковій перспективі необхідно забезпечити стійкі конкурентні переваги шляхом інноваційної орієнтації діяльності підприємства. Дану точку зору має Семененко І. М. Слід зазначити, що інвестиційна діяльність важлива для ефективного функціонування підприємства в довгостроковій перспективі, але не достатня для досягнення ним економічної стійкості, оскільки необхідно враховувати потенціал освоєння підприємством цих інновацій, можливість адаптуватися до впливу зовнішнього середовища та ступінь узгодженості дій між усіма підсистемами.

У запропонованих підходах до визначення сутності економічної стійкості не зазначається, яким чином її можна забезпечити, зокрема, не розглянуто особливості внутрішньої організації роботи підприємства. Зокрема, у роботі Галюка Л. І. «економічна стійкість» розглядається як результат прийняття та впровадження ефективних, системних та обґрунтованих управлінських рішень та враховує галузеві особливості підприємства. Підприємство як система вважається економічно стійким у тому разі, якщо воно здатне знайти оптимальну узгодженість дій між усіма підсистемами, що дасть змогу максимально довго підтримувати важливі

параметри на заданому рівні та ефективно протидіяти дестабілізуючому впливу середовища. Проте самих лише ефективних, системних та обґрунтованих рішень не достатньо для забезпечення економічної стійкості підприємства, необхідно враховувати його потенціал та соціальний напрям.

Цей недолік враховують при вивченні економічної стійкості підприємства такі науковці, як Полевский Е. А., Харчук Т. В., Зеткіна О. В., Олейник А. Б. Визначаючи поняття економічної стійкості, вони звертають увагу на таку мету її досягнення, як задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому. Соціальні чинники характеризують соціальний потенціал підприємства і визначають соціальний розвиток підприємства, що є досить важливим як для співробітників підприємства, так і для галузі, регіону, суспільства.

З позиції системного підходу при розгляді поняття «економічна стійкість» слід брати до уваги не лише визначення його сутності, а також і конкретні прояви, які уможливають впровадження контролінгу. На необхідності встановлення показників для оцінювання стану економічної стійкості підприємства як системи акцентують увагу такі вчені, як Дяченко В. С., Олейник А. Б., Христенко Л. М., Буткова Н. Є., Новоселецький О. М., Сулейманова Ю. М. та інші. Вони справедливо зазначають, що під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників система тільки тоді буде стійкою, коли дестабілізуючі параметри не перевищують допустимих, що забезпечує можливість реагування на впливи, які компенсуються у визначених межах. Втрата економічної стійкості у загальному випадку може відбутися через негативний вплив факторів зовнішнього або внутрішнього середовища, унаслідок чого показники економічної стійкості перевищують критичне значення.

Економічній стійкості притаманний дуалізм, який виявляється в такому: з одного боку «економічна стійкість» – це стан, який характеризує статику, з іншого – це властивість, притаманна динаміці. Стан може бути економічно стійкий або нестійкий на даний момент часу; якщо аналізувати

властивість, то підприємство може мати або не мати внутрішній потенціал досягнення економічної стійкості.

Таким чином, можна виділити два визначальні підходи до дослідження стійкості підприємства: статичний і динамічний.

Статичний метод заснований на тому, що слово «стійкість» утворене від слова «устой», що означає «міцно укорінена традиція, основоположний початок, основа будь-чого» [357, с. 129]. Цей підхід є традиційним, досліджує економічну стійкість підприємств за результатами його діяльності.

При розгляді статичного підходу під економічною стійкістю з позиції фінансово-економічного аналізу в широкому сенсі розуміють певний стан рахунків підприємства, що гарантує його платоспроможність, тобто виконання усіх його зобов'язань перед персоналом, партнерами і державою. Економічна стійкість діяльності підприємства аналізується не в процесі розвитку, а в конкретний момент часу. Цей статичний підхід є об'єктивним, оскільки в основі дослідження лежить бухгалтерська звітність: звіт про рух грошових коштів, звіт про прибутки і збитки, бухгалтерський баланс.

У математиці «стійкість» використовується стосовно руху: «стійкість руху – здатність механічної системи, що рухається під дією прикладених сил, майже не відхилятися від цього руху при яких-небудь випадкових діях (легкі поштовхи, слабкі пориви вітру і інше) [197, с. 562].

Підприємство перебуває в постійному руху – циклічному розвитку, тому господарська система повинна мати такі елементи, за допомогою яких вона видозмінюється в умовах постійно змінного зовнішнього середовища і забезпечує стійкий розвиток. Тому економічна стійкість – це динамічна відповідність основних параметрів стану системи, стану зовнішнього та внутрішнього середовища, що забезпечує йому ефективне господарювання в умовах зовнішнього середовища.

Таким чином, динамічний підхід визначає економічну стійкість підприємства з позицій динаміки зовнішніх і внутрішніх економічних процесів, які протікають на підприємстві.

Виробничо-технічна стійкість підприємства визначається стабільністю його виробничо-технологічного циклу, налагодженістю його матеріального забезпечення.

Маркетингова стійкість – рівнем ділової активності, надійністю економічних зв'язків, конкурентним потенціалом підприємства, його часткою на ринку збуту.

Організаційна стійкість припускає стабільність внутрішньої організаційної структури, налагодженість і оперативність зв'язків між відділами і службами підприємства, ефективність їх спільної роботи.

Інноваційна стійкість характеризує здатність підприємства до впровадження нових технологій і способів організації виробництва, до випуску нових видів продукції, виконання нових видів робіт, надання нових видів послуг, готовність до нововведень і змін.

Фінансова стійкість характеризує такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого шляхом ефективного їх використання забезпечується безперебійний процес виробництва і реалізації продукції, гарантується платоспроможність, тобто виконання усіх зобов'язань перед персоналом, партнерами і державою.

Соціальна стійкість припускає залучення колективу підприємства до громадських процесів, його сприяння в зростанні рівня соціальної забезпеченості своїх працівників, добробуту суспільства.

Усі параметри економічної стійкості підприємства взаємопов'язані і взаємозалежні. Рівень розвитку кожного з параметрів має свій вплив на загальну економічну стійкість підприємства в цілому. А загальна економічна стійкість підприємства здійснює вплив на стійкість галузі, до якої воно належить, і на стійкість регіону, в якому воно розташоване. Галузева і регіональна стійкість, у свою чергу, формують загальну економічну стійкість держави.

Таким чином, з точки зору функціонального підходу економічну стійкість можна визначити як таке функціонування підприємства, за якого характеристики його діяльності знаходяться в заздалегідь визначених на цей

період часу межах стійкості, і в той же час здатні до прогресивного розвитку при негативному впливі зовнішнього середовища.

З точки зору теорії систем стійкість системи є здатністю динамічної системи зберігати рух за наміченою траєкторією (підтримувати намічений режим функціонування), незважаючи на збурення, що впливають на неї [182].

Єрохіна Е. А. зазначає, що протягом життєвого циклу відбувається постійний перехід одного стану системи в інший. Ця постійна зміна, динаміка станів (а не проста їх сума) відображає поведінку системи, тобто функціонування її в часі (процес виконання нею своїх основних функцій, що визначаються, задаються зовнішнім середовищем) [93].

Викликає інтерес дослідження ученого Фещура Р. В., який зазначав, що метою системи є бажаний стан її виходів, що може бути виражений через значення (множину значень) функції системи. Враховуючи це, сукупність точок у просторі, в яких підприємство досягає стану динамічної рівноваги, можна розглядати як лінію бажаної (запланованої) поведінки системи, коли узгоджуються потреби та ресурси підприємства, як траєкторію її еволюції. Тому стійкість функціонування підприємства являтиме собою стійкість з досягнення намічених цілей у конкретний період часу. Перехід системи від однієї траєкторії функціонування до іншої являє собою зміну динамічної рівноваги, встановлення її на іншому рівні, фактично відображає перехід до нового ступеня розвитку системи. Кожна система для забезпечення її ефективного функціонування в перспективі повинна не лише кількісно змінюватись, а й розвиватися. З позицій теорії систем та концепцій самоорганізації розвиток системи (підприємства) передбачає значні якісні зміни її структури (складу та зв'язків) та режиму функціонування. Розвиток – це різновид руху системи, що передбачає якісні зміни. Залежно від того, як змінюватимуться характеристики руху системи (траєкторії точок показників) під впливом початкових збурень (відхилення початкових умов від їхніх розрахункових значень), розрізняють стійкий та хиткий рух (рис. 1.4) [388].

Василенко О. [48] розглядає рівновагу підприємства як рівність попиту та пропозиції в системі усіх його ресурсів.

Рис. 1.4. Інтерпретація поняття «стійкість системи» в економіці стосовно підприємства [388]

З точки зору синергетики розвиток відкритої економічної системи як нелінійної динамічної системи описується за допомогою двох моделей: еволюційної та біфуркаційної. Особливістю еволюційного етапу розвитку є поступова змінюваність якостей системи з передбаченими лінійними змінами. Переломний, критичний момент у розвитку системи, у якому вона здійснює вибір нового шляху, є біфуркація [133].

У точці біфуркації відбувається перехід підприємства на новий рівень розвитку, що супроводжується втратою стійкості його функціонування. У цій точці система може вибрати аттрактор, що передбачає не тільки прогрес, а й

регрес системи, перехід на нижчий ступінь розвитку. Тому поняття розвитку системи слід розглядати не лише з точки зору покращання її якісних характеристик, але й можливості їхнього погіршення.

Значного розвитку сьогодні набула органістична концепція підприємства. Для позначення стану динамічної рівноваги системи біологи використовують термін «гомеостаз», який був введений Кенноном при описі процесу біологічного саморегулювання функцій в організмі і є «набором взаємопов'язаних правил поведінки органічної системи для підтримки її в стійкому стані» [443]. Поняття «гомеостаз» відповідає терміну «стійкість динамічної рівноваги».

Постійності стійкого стану можна досягти, якщо використати негативний зворотний зв'язок, дія якого утримує систему усередині області стійкості. Проте, на відміну від вічного двигуна, людина, як і усі живі системи з часом змінюється і, врешті-решт, помирає. Отже, живі системи перебувають у стані нерівноваги – у стані розвитку, який дістав назву «гомеокінез» [444]. Поняття «гомеокінез» відповідає терміну «стійкість руху».

Для кожної системи існує стійкий стан динамічної рівноваги, якої вона прагне, але ніколи не може досягти. Процес введення енергії в систему і процес обробки інформації мають на меті зупинити тенденцію переходу системи в стан з більшою ентропією. Ці процеси можна розглядати як спроби системи досягти стану рівноваги і зберегти його, тобто перебувати в межах «гомеокінетичного плато». Це плато можна розглядати як область нестійкого стану системи (схожого з гомеостазом), перебуваючи в якій, органічна система прагне саморегулювання [444]. Поняття «гомеокінетичне плато» відповідає терміну «область стійкості». Тому підтримується точка зору, що один з напрямів забезпечення економічної стійкості – це досягнення підприємством як системою рівноваги з метою його подальшого розвитку.

Основною метою діяльності підприємства є забезпечення необхідного рівня основних показників виробничо-фінансової діяльності, таких як чистий

прибуток, обсяг виробництва та реалізації, частка цільового ринку, що дає змогу забезпечити його економічну стійкість. Економічна стійкість підприємства відбиває міру збалансованості елементів (функціональних і виробничих підрозділів), руху фінансових ресурсів за часом, обсягом і напрямом, визначає становище підприємства на ринку, конкурентні переваги й потенційні можливості її досягнення або підтримки.

Процес досягнення економічної стійкості здійснюється через проходження певних фаз у часі.

Як фаза функціонування «економічна стійкість» спостерігається на відрізку минуле – сьогодення та пов'язана з відтворенням та утриманням системних властивостей і якостей. Таким чином, економічна стійкість як фаза функціонування – це здатність підприємства, що перебуває під впливом чинників зовнішнього середовища, до збереження та утримання у допустимих межах своїх системних властивостей і якостей.

«Економічна стійкість», як фаза динамічної рівноваги, спостерігається на відрізку теперешній момент часу, пов'язана з підтримуванням системних властивостей і якостей. Отже, економічна стійкість як фаза динамічної рівноваги – це здатність підприємства, що перебуває під впливом чинників зовнішнього середовища, до підтримування своїх системних властивостей і якостей за допомогою керуючої системи.

Як фаза розвитку «економічна стійкість» розглядається на відрізку сьогодення – майбутнє, забезпечує можливість адаптації системи до нових умов з метою подальшого розвитку. Таким чином, економічна стійкість як фаза розвитку – це процес розвитку підприємства в межах оптимальної траєкторії під впливом чинників зовнішнього середовища, за якого разом зі збереженням, утриманням та підтримуванням системних властивостей і якостей спостерігається їх кількісна та якісна трансформація під впливом механізму адаптації до зовнішнього середовища.

В основі економічної стійкості лежать основні принципи еволюції – збереження ідентичності й адаптація до зовнішнього середовища, щоб залишатися в області стійкості навіть при негативній його дії.

З точки зору «теорії економічної і соціальної ефективності», що розроблена Новожиловим В. В. [232] та була розвинена в працях Великанова К. М., Карлика Е. М., Климова А. Н. та ін., оцінка ефективності функціонування системи має спиратися на ряд подальших етапів визначення технічної, технологічної, організаційної та інших видів ефективності. Причому, кожен з етапів проводиться за відповідним критерієм: технічному, технологічному, організаційному і так далі. На кожному етапі робиться вибір найдоцільнішої з відповідної точки зору системи. Тому економічна стійкість підприємства повинна ґрунтуватися на його потенціалі технологічному, виробничому, організаційному, економічному тощо.

Економічна стійкість підприємства досягається за такого стану громадських і економічних відносин, за якого забезпечується його соціальна спрямованість, зберігається здатність суб'єкта господарювання адекватно реагувати на негативні чинники зовнішнього середовища шляхом маневрування виробничими і фінансовими ресурсами.

На основі проведених досліджень встановлено, що «економічна стійкість» підприємства – це як форма рівноваги підприємства, в результаті якої в умовах дії зовнішніх негативних чинників проявляються його властивості функціональності (цілісності), що дозволяє адаптуватися до дії дестабілізуючих чинників шляхом комплексного формування і використання потенціалу підприємства, здійснювати еволюційний розвиток, зберігати конкурентні переваги з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому.

Взаємозв'язок основних характеристик діяльності підприємства і категорії «економічна стійкість» наведено на рис. 1.5.

У практиці використовується визначення фінансової стійкості підприємств на підставі позиції, коли стійкість розглядається як можливість підприємства за рахунок власних коштів покривати кошти, які вкладено в активи, а також недопущення невиправданої дебіторської та кредиторської заборгованості і можливості не розрахуватися в строк по своїх боргах.

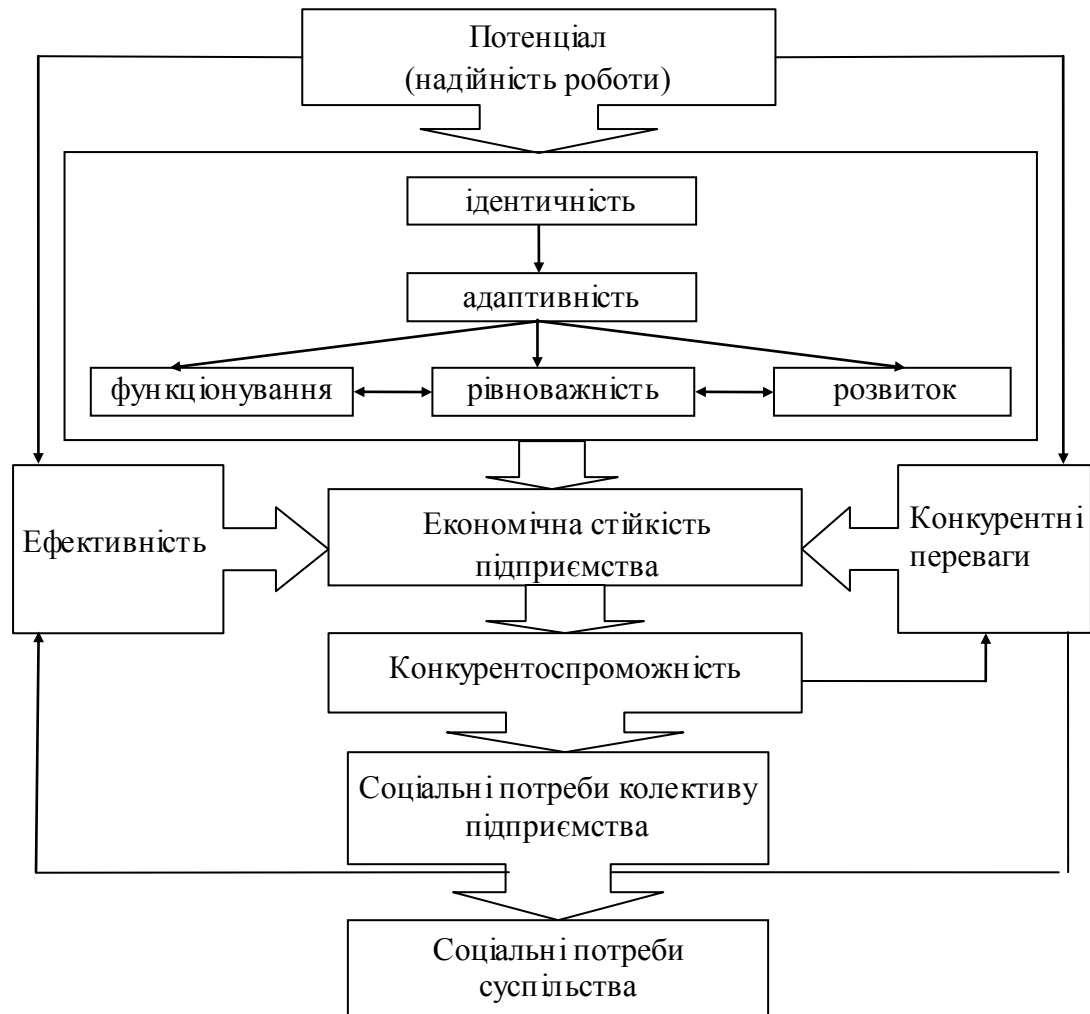

Рис. 1.5. Взаємозв'язок основних характеристик діяльності підприємства і категорії «економічна стійкість»

Ковальов В. В. виділяє чотири типи фінансової стійкості [150]: абсолютна стійкість фінансового стану, що зустрічається у край рідко і є крайнім типом фінансової стійкості, припускає, що, з одного боку, всі запаси повністю покриваються власними оборотними коштами, а з іншого – підприємства недостатньо ефективно використовують власні оборотні кошти; нормальна стійкість фінансового стану, платоспроможність, що гарантує його, при даному положенні підприємство використовує для покриття запасів різні джерела коштів – як власні, так і позикові; нестійкий фінансовий стан, який пов'язаний з порушенням платоспроможності, за якого, проте, зберігається можливість відновлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних коштів. Фінансова нестійкість вважається допустимою, якщо

величина запасів, що залучаються для формування, і витрат, короткострокових кредитів, позикових коштів не перевищує сумарної вартості найбільш ліквідної частини запасів і витрат; кризове фінансове становище, тобто ситуація, коли підприємство знаходиться на межі банкрутства у зв'язку з тим, що має кредити і позики, не погашені в строк, а також прострочену кредиторську і дебіторську заборгованість.

Однак автором однобоко проводиться оцінювання фінансової стійкості, оскільки можливі ситуації, коли є брак власних і позикових коштів для поточного функціонування, висока кредиторська і дебіторська заборгованість, але продукція рентабельна, обсяги реалізованої продукції і потенційного прибутку достатні для того, щоб розплатитися по боргах, тобто дана ситуація не повною мірою відповідає кризовому фінансовому стану. Але слід відмітити, що автором не розглядається взаємозв'язок фінансової стійкості зі стадіями кризового процесу та джерелами його виникнення, а також не акцентується увага на факторах, які впливають на її рівень.

Викликає інтерес розроблений науковцями Гиляровскою Л. Т. й Вехоревою А. А. [67] алгоритм оцінювання економічної стійкості промислового підприємства. Для оцінювання економічної стійкості автори пропонують використовувати показники платоспроможності, фінансової стійкості і показники, що враховують галузеві особливості. Не акцентується увага з боку авторів на змістовності типів економічної стійкості та не розглядається взаємозв'язок економічної стійкості з стадіями кризи та з джерелом її виникнення.

Сафін Ф. М. у науковій роботі [345] пропонує для оцінювання економічної стійкості використовувати показники платоспроможності, фінансової стійкості, коефіцієнт ризику рейдерського захоплення, коефіцієнт ризику банкрутства, коефіцієнт ризику переходу в тіньову економіку. В межах зони економічної стійкості підприємства виділяє високий рівень стійкості, середній рівень стійкості, низький рівень стійкості, зону економічної нестійкості. Проте, слід відзначити, що автором не приділяється достатньої

уваги до розгляду причин, які викликають зміни рівня економічної стійкості, не пов'язується її рівень з розвитком кризових процесів на підприємстві, а також не асоціюється з джерелами виникнення та стадіями кризи.

Лотоцька С. В. [183] пропонує економічну стійкість підприємства класифікувати як надзвичайну, абсолютну, відносно безпечну, прийнятну, допустиму стійкість, нестійкий та кризовий економічний стан. Вона зазначає, що кожен стан стійкості визначається на основі співвідношення між вартістю власного капіталу підприємства та величиною активів і характеризує достатність власного капіталу для формування його активів. Структурно економічна стійкість підприємства, вказує Лотоцька С. В., досліджується з позицій підсистем підприємства (фінансової, кадрової, організаційної, технічної, виробничої, управлінської, соціальної тощо) та з позицій елементів взаємодії підприємства (ресурсна, ринкова, соціальна, екологічна, інтерфейсна, внутрішня стійкість підприємства). Проте, автором не розглядаються джерела виникнення кризових процесів на підприємстві, їх стадії та вплив кризи на рівень економічної стійкості.

Галюк Л. І. [57] запропоновано системний підхід до аналізу економічної стійкості газорозподільного підприємства в розрізі техніко-економічної та фінансової складових, що базується на побудові карт стійкості, основною метою створення яких є формування та аналіз системи показників, визначення подальших напрямів управління розвитком газорозподільної системи. Даний підхід до дослідження економічної стійкості підприємства передбачає необхідність визначення сукупності чинників забезпечення економічної стійкості. Аналіз останніх дав підстави автору виділити пріоритетні чинники забезпечення економічної стійкості: диверсифікацію видів діяльності, скорочення витрат виробництва, підвищення інвестиційної привабливості даних підприємств і залучення інвестицій, підвищення надійності газорозподільної діяльності, удосконалення організаційної структури підприємства. Запропоновано методичний підхід до обчислення інтегрованої оцінки економічної стійкості

підприємства за техніко-економічною та фінансовою складовими за допомогою складених карт стійкості. Отже, Галюк Л. І. не проводить типологію економічної стійкості, не приділяє достатньої уваги обґрунтуванню граничних значень інтегральної оцінки та не вказує на залежність рівня економічної стійкості від джерел виникнення та стадій кризи.

Учений Корчагіна О. В. у роботі [164] виділяє види економічної стійкості. Вона зазначає, що в структурі економічної стійкості виділяють складові елементи, що належать до різних аспектів господарської діяльності підприємницьких структур. У зв'язку з цим розглянуто фінансову, виробничо-технічну, комерційну, організаційну, інноваційну і соціальну стійкість. Рівень розвитку кожної складової має вплив на результуючий вектор стійкості суб'єкта підприємницької діяльності. Для оцінювання міри економічної стійкості підприємницьких структур і формування основ механізму управління їх стійким функціонуванням запропоновано їх поділяти на внутрішні і зовнішні. Слід зазначити, що Корчагіна Е. В. не приділяє достатньої уваги розгляду змісту видів економічної кризи та не вказує на залежність зміни її рівня від стадії кризи та джерел, які її викликають.

Броїло О. В. [37] запропонована методика оцінювання рівня економічної стійкості, заснована на оцінюванні складових економічної стійкості організації, а саме: виробничої складової економічної стійкості і фінансово-економічної складової економічної стійкості. Водночас, автором не наводиться зміст сутності економічної стійкості, не приділяється увага щодо виділення її типів, а також не робиться акцент на впливі кризових процесів на її рівень та не досліджуються джерела виникнення кризи.

У науковій роботі Харитонова О. С. [409] запропонувала застосування ресурсного підходу для класифікації чинників економічної стійкості машинобудівного підприємства. В роботі запропоновано послідовність оцінювання економічної стійкості підприємства шляхом уведення показників якості ресурсів, стійкості ресурсів до зовнішніх загроз і зовнішньої загрози

ресурсу, які є аналітичною основою формування стійких конкурентних переваг і визначення напрямів забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Автором не проводиться типологія економічної стійкості, відсутні науково обґрунтовані допустимі значення кожного із запропонованих показників, непов'язуються зміни рівня економічної стійкості зі стадіями кризових процесів та джерелами, які їх викликають.

Романишин М. І. у авторефераті [338] запропонував методику оцінювання рівня економічної стабільності підприємства на основі розрахунку інтегрального показника, що передбачає поетапне обчислення його складових. Як складові виділено: блок показників фінансово-економічної стабільності; блок показників виробничо-технологічної стабільності, блок показників соціальної стабільності підприємства, блок показників стабільності корпоративно-суспільної відповідальності підприємства. Слід зазначити, що Романишин М. І. при розгляді сутності економічної стійкості не акцентує увагу на проведенні класифікації її типів та обґрунтуванні допустимих значень коливання інтегрального показника, а також не пов'язує зміни її рівня з розгортанням кризового процесу та не досліджує джерела виникнення кризи.

У межах дослідження Лохановою Н. О. [184] побудовано класифікацію загроз економічній стійкості підприємства і доведено, що вона повинна розкривати: вид загроз; природу і джерела виникнення загрози; суб'єкт загрози; сферу діяльності підприємства, в якій виникає загроза; ступінь вірогідності її настання; об'єкт загрози; фінансові наслідки; характер прояву в часі; стадію розвитку; місце виникнення; можливість передбачення; можливість контролю з боку підприємства; рівень напруженості; факт настання. При дослідженні сутності економічної стійкості Лоханова Н. О. не звертає достатньої уваги на проведення класифікації її типів, не розглядає та не наводить методики щодо оцінки її рівня, а також не обґрунтовує взаємозв'язок зміни її рівня з джерелами виникнення кризи та кризовими процесами на підприємстві.

Для оцінювання економічної стійкості Новоселецький О. М. [233] пропонує проводити за допомогою інтегрованого показника стійкості, що визначає стан, у якому перебуває підприємство, і здатність його досягти кінцевої мети діяльності в умовах виникнення непередбачуваних та важкопрогнозованих збурень. Моделювання інтегрованого показника стійкості функціонування підприємства передбачає вибір показників для оцінювання стійкості. Вибрані показники повинні характеризувати наявність і ефективність використання ресурсів підприємства; забезпечувати порівнюваність показників у сукупності підприємств, що аналізуються; показники повинні давати досить вичерпну характеристику економічного потенціалу підприємства; інтерпретація результатів має базуватися на детальному оцінюванні змін значень або взаємної поведінки впливових (ключових) параметрів і базисних показників модельованої системної характеристики. Слід зазначити, що Новоселецький О. М. в своєму дослідженні не звертає достатньої уваги щодо розгляду сутності економічної кризи та класифікації її типів, а також не вивчає вплив кризових процесів на рівень економічної стійкості та джерела, які викликають виникнення кризи на підприємстві.

В економічній теорії та практиці не існує єдиних підходів до оцінювання стійкості підприємства. До основних проблем її оцінювання слід віднести: відсутність єдиної типології економічної стійкості та методики її оцінювання; відсутність науково обґрунтованих допустимих значень кожного типу стійкості; неоднозначність інтерпретації отриманих результатів показників економічної стійкості; не враховуються розгортання кризового процесу та джерела його виникнення на підприємстві.

У межах загальної зони економічної стійкості промислового підприємства пропонується виділити п'ятиступеневий рівень економічної стійкості, характерний для кожної стадії кризового процесу (рис. 1.6): кризове явище ↔ абсолютна стійкість; кризова ситуація ↔ достатня стійкість; передкризовий стан ↔ нестійкий економічний стан; кризовий

стан ↔ низька економічна стійкість; криза ↔ кризовий економічний стан.
Між цими рівнями формуються певні взаємнопроникаючі пограничні зони,
які переходять одна в одну.

Рис. 1.6. Взаємозв'язок типу економічної стійкості і стадії кризового процесу

Винятково важливою для характеристики економічної стійкості є та обставина, що ефективно забезпечення стійкості промислового авіапідприємства досягається тоді, коли базисні показники утримуються ним тривалий час. Чинник часу є визначальним при аналізі показників економічної стійкості авіапідприємства, що пояснюється тривалістю виробничого циклу і високими обсягами незавершеного виробництва.

Таким чином, результати діяльності будь-якого підприємства, його поточне становище, здатність до нормального функціонування на ринку та виготовлення продукції, ступінь залежності від зовнішнього середовища знаходять відображення в його економічній стійкості.

Поняття «економічна стійкість» не має досі сталого статусу і однозначного тлумачення в сучасному економічному знанні. Як наукова категорія економічна стійкість відбиває суть особливого стану господарської системи в складному ринковому середовищі, що характеризує гарантію цілеспрямованості її руху в сьогоденні і в прогнозованому майбутньому. Вона синтезує в собі сукупність властивостей самої системи і найважливіших її складових. Економічна стійкість, незважаючи на тип і рівень, є об'єктом антикризового управління в підприємствах, виробнича діяльність яких має низьку здатність до диверсифікації та перепрофілювання, є науко- та капіталоемною, а кінцевої продукції, яка є інноваційно та технологічно залежною від розвитку товарного ринку, потребує дуже обмежене коло споживачів.

1.3. Антикризове управління як інструмент забезпечення економічної стійкості підприємства

Сучасний економічний стан в Україні характеризується наявністю кризових процесів, які відбуваються на фоні світової фінансово-економічної кризи; загальною фінансовою нестабільністю, яка посилюється періодичною політичною та соціальною напруженістю; інфляцією, що прискорюється,

циклічними фазами спаду в галузях економіки, скороченням і переорієнтацією попиту, зростанням конкуренції на ринку з боку зарубіжних виробників, неефективною роботою фінансово-економічних інститутів.

Глобальний характер нестабільності вимагає зміни характеру антикризового управління підприємством. Вітчизняні й зарубіжні дослідники звертають увагу на те, що криза надає можливість змінити структуру виробництва, темпи і рівень соціально-економічного розвитку, забезпечити вищий його рівень. Водночас, у сучасній практиці антикризового управління пріоритет віддається механізмам безпосереднього реагування, які усувають деякі негативні прояви криз, пом'якшують їх наслідки, але не створюють умов для економічної стійкості підприємства. Негативна динаміка, що склалася, свідчить, що існуючий організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством не відповідає змінам в економічній ситуації, практично не працює і малоефективний. Характер кризових процесів вимагає використання нових механізмів антикризового управління, які можуть не лише зумовити й пом'якшити негативні наслідки криз, але й використати їх можливості для кардинальної зміни існуючої системи управління та забезпечити економічну стійкість.

Антикризове управління в зарубіжній літературі Б. Форгус [445] найчастіше розглядається як зовнішнє управління, що здійснюється спеціально підготовленими та запрошеними на підприємство фахівцями і доцільне лише на підприємствах, банкрутство яких має негативні суспільні наслідки. На інших підприємствах таке антикризове управління не має сенсу, оскільки це обтяжить їх власників додатковими витратами, продовжить неефективне використання ресурсів, що призведе до агонії підприємства.

У сьогоденних умовах є декілька наукових підходів до визначення сутності антикризового управління.

Перший науковий підхід формування сутності антикризового управління підприємством полягає у тому, що антикризове управління розглядається як управління, спрямоване на попередження, запобігання або

усунення кризових ситуацій. Це, на думку авторів, забезпечує стабільність функціонування підприємства та забезпечує його розширене відновлення. Підтримують цей напрям такі українські дослідники, як Уткін Е., Мінаєв Е. С., Сметанюк О. А., Гершанок А. А., Короткова Е. М.

Уткін Е. [386, с. 122] антикризове управління розглядає як управління, спрямоване на попередження можливих важких ускладнень у ринковій діяльності підприємства, забезпечення його стабільного, успішного господарювання з орієнтацією розширеного відновлення на сучаснішій основі та власних заощадженнях.

Російський науковець Мінаєв Е. С. [207] вказує, що під антикризовим управлінням слід розуміти не тільки управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, а й управління, яке має заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно з виробленою програмою підвищення конкурентних переваг фінансового оздоровлення.

Антикризове управління підприємством Сметанюк О. А. у науковій роботі [356] розглядає як систему управлінських заходів та рішень з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ та їхніх причин за умов мінімізації втрат та негативних наслідків. Ключовим моментом антикризового управління є саме попередження кризових ситуацій, тому будь-яке управління повинне мати антикризовий характер.

Гершанок О. О. [66] розглядає антикризове управління як систему управління підприємством, що має комплексний, системний характер, спрямовану на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання усього потенціалу сучасного менеджменту, розробки й реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, дає змогу усунути тимчасові ускладнення, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись, здебільшого, на власні ресурси.

На думку Короткова Е. М., всю сукупність проблем антикризового управління можна подати у вигляді чотирьох груп: проблеми розпізнавання передкризових ситуацій; проблеми, пов'язані з ключовими сферами функціонування організації, передусім це методологічні проблеми її життєдіяльності; проблеми прогнозування криз та варіантів поведінки соціально-економічної системи під час кризи, проблеми пошуку необхідної інформації та розробки управлінських рішень; проблеми конфліктології та селекції персоналу, які завжди супроводжують кризові ситуації [15, с. 129–130].

Як бачимо з вищенаведеного, при розробці антикризових заходів не враховуються фактори впливу зовнішнього середовища на виникнення та розгортання кризового процесу на підприємстві та стадії його життєвого циклу функціонування. Не вказано, як пов'язані антикризові заходи з результатами діяльності підприємства. Слід зазначити, що автори не враховують нормативно-правове регулювання даного процесу, а також соціальний аспект, що важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів.

В основі наступного наукового підходу щодо формування сутності антикризового управління підприємством, який підтримують такі науковці, як Іванова Є. А., Терлецька Ю. О., Король В. С., Друкер П., є положення: підприємництво пов'язане з ризиком, а саме: підприємство має адаптуватися з урахування свого потенціалу. Не можна не зазначити значущість обліку як зовнішніх, так внутрішніх ризиків, властивих підприємству.

Як пише Іванова Є. А., антикризове управління фірмою починається з моменту зародження підприємницької ідеї її створення, адже саме тоді ініціатор має усвідомити потенційні можливості й загрози, що можуть постати перед підприємством у процесі його діяльності [365, с. 111].

В науковій роботі [372] Терлецька Ю. О. зазначає, що «антикризовий» означає «спрямований проти кризи»; антикризовий менеджмент – спрямоване проти кризи управління.

Король В. С. у джерелі [160, с. 1] вказує, що антикризове управління – це здатність фірми конструктивно реагувати на зміни, що загрожують її нормальному функціонуванню.

Визначаючи завдання антикризового управління, відомий американський економіст Друкер П. виділяє три основні його постулати: існуючий бізнес повинен бути ефективним; його потенціал має бути визначено й реалізовано; його слід перетворити на інший бізнес, який відповідає мінливим завданням майбутнього [365, с. 90].

Вищенаведене дає можливість визначити, що при розробці антикризових заходів науковцями не враховуються: можливість попередження, запобігання або усунення кризових процесів, фактори впливу зовнішнього середовища на виникнення та розгортання кризових процесів на підприємстві, його життєвий цикл функціонування. Автори не пов'язують антикризове управління з його нормативно-правовим регулюванням, не враховують соціальний аспект, що важливо в умовах обмеження можливості залучення необхідних фінансових ресурсів для мінімізації негативних наслідків кризи. Автори не пов'язують антикризове управління з можливістю підвищення ефективності функціонування підприємства, його економічною стійкістю, що є важливим в умовах розгортання кризових процесів на підприємстві.

Наступний науковий підхід, представниками якого є Лігоненко Л., Гайворонська Ю. Є., Ситник Л. С., Нікітіна Н. В., Партина Г. О., Градова А. П. полягає у тому, що антикризове управління розглядається як спеціальне, постійно організоване управління, моніторинг впливу негативних чинників та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання.

Як відзначає Лігоненко Л. [178, с. 57], антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення

відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства.

Гайворонська Ю. Є. [56] вказує, що антикризове управління – спеціальний, комплексний процес моніторингу впливу негативних чинників на діяльність підприємства з метою забезпечення його постійного функціонування у зоні економічної безпеки, вжиття заходів щодо попередження переходу підприємства до кризової зони, а у критичних випадках – з метою його максимально швидкого та ефективного виходу з кризової зони.

В монографії [350] Ситник Л. С. розглядає антикризове управління як здатність розробляти оптимальні шляхи виходу з кризової ситуації, визначати пріоритетні цінності підприємства в умовах кризи, координувати діяльність підприємства і його працівників з передбачення кризи, добиватися ефективності їх праці в екстремальних умовах.

У науковій роботі Нікітіна Н. В. [227] вказує, що антикризове управління – це особливий вид управління, який здатний створити умови режиму стійкого функціонування підприємства на основі розробленої антикризової фінансової політики, що дає змогу своєчасно реагувати на перші ознаки появи кризової ситуації.

Специфіку антикризового фінансового управління Партин Г. О. [243] характеризує двома тезами: по-перше, – це комплекс профілактичних заходів, спрямованих на недопущення фінансової кризи; по-друге, – це система управління фінансами, яка спрямована на виведення підприємства з кризи, зокрема за допомогою санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання.

Як бачимо з вищенаведеного, при розробці антикризових заходів науковцями не розглядається можливість прогнозування кризових процесів, не зазначено, як життєвий цикл функціонування підприємства впливає на потенційні резерви запобігання кризовим процесам. Автори розглядають можливість санації або реструктуризації, але не приділяють уваги

нормативно-правовому регулюванню. Не вказано головну мету антикризового управління підприємством стосовно можливості його подальшого ефективного функціонування, забезпечення або підвищення його економічної стійкості.

Особливістю наступного наукового підходу формування сутності антикризового управління підприємством є те, що антикризове управління розглядається як система заходів, спрямованих на попередження, нейтралізацію і подолання кризових процесів та їх причин виникнення в економічних системах на всіх рівнях економіки. Представниками цього напрямку є такі дослідники, як Ємельчанова Д. В., Нечай М. Г., Шапурова О. О., Іванюта С. М., Холод З. М., Шпачук В. В.

На думку Єльчанинов Д. В. [91], система антикризового управління є не лише підсистемою окремих господарюючих суб'єктів, але і значущою компонентою систем більш високого рівня (галузь, регіон, країна), вплив яких у рамках здійснення комплексної системної взаємодії визначає вектор розвитку антикризового менеджменту в цілому. Таким чином, можна зробити висновок про те, що антикризове управління вивчає і стосунки, що виникають на макроекономічному рівні.

Антикризове управління, зазначає Нечай М. Г. [225], можна визначити як особливу цілісну комплексну модель превентивного управління, що включає вбудовану систему моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства в цілому і його структурних елементів і своєчасного запобігання ризикам з метою нейтралізації або пом'якшення кризових ситуацій.

В роботі [428] Шапуровою О. О. запропоновано визначення поняття «антикризова політика промислового підприємства», як напрям діяльності підприємства, який спрямований на збереження його фінансово-економічного стану, здатного своєчасно реагувати на кон'юнктуру ринку, кризові явища в промисловості та враховувати вплив зовнішніх факторів на розвиток машинобудівної галузі.

Відповідно до розробок Іванюти С. М. [119], антикризове управління – це система організаційно-економічних заходів з діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризових явищ та причин їх виникнення в економічних системах на всіх рівнях економіки. Антикризове управління базується на загальних принципах і методах, які притаманні управлінським процесам.

Антикризове управління Холод З. М. [413] розглядає як систему управління підприємством, спрямовану на випереджальне виявлення можливих кризових ситуацій, розробку заходів протидії, швидкого реагування на будь-які зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Вітчизняний науковець Шпачук В. В. зазначає, що у вузькому розумінні антикризове управління являє собою систему запобігання, попередження, управління, подолання кризи. Повністю розкрити сутність антикризового управління можна лише за умови визначення його як багатогранного явища, зважаючи на широке та різнопланове коло питань, які воно охоплює. Так, у широкому розумінні, антикризове управління – це управлінська система, заснована на стратегічних засадах і спрямована на підтримання стійкого, стабільного стану будь-якої соціально-економічної системи протягом усього періоду її функціонування, що має комплексний характер, здатна швидко адаптуватися та змінюватися залежно від зовнішніх умов, оточуючого середовища [435].

Відповідно до розробок Градова О.П. [75], антикризове управління характеризується як сукупність послідовних укрупнених заходів: аналіз стану макро- і мікросередовища, вибір відповідних місій підприємства; вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій; стратегічний контролінг діяльності підприємства і вироблення стратегії попередження його неплатоспроможності; оперативна оцінка й аналіз фінансового стану підприємства; постійний облік ризику підприємницької діяльності та розробка заходів для його зниження тощо.

Вищенаведене свідчить, що при розробці антикризових заходів науковцями не розглядається вплив зовнішніх чинників на виникнення кризових процесів, не зазначено, як життєвий цикл функціонування підприємства впливає на потенційні можливості запобігання кризовим процесам на підприємстві. Але, як відомо, проведення антикризових заходів регулюється нормативно-правовим законодавством, що не знайшло відображення у вище наведених поняттях. Спостерігається ігнорування соціального аспекту, що не сприяє ефективності проведення антикризового управління на підприємстві.

Представники наступного наукового підходу зазначають, що антикризове управління підприємством є невід'ємною частиною загальної системи управління, необхідне на усіх фазах життєвого циклу підприємства. Слід зазначити, цей аспект дуже важливий в мінімізації негативних наслідків кризових процесів на підприємстві. Представниками цього напрямку є такі дослідники, як Соколова Г. Ю., Шевченко В. В.

Як зазначає Соколова Г. Ю. [359], антикризове управління підприємством є невід'ємною частиною загальної системи управління, необхідне на усіх фазах життєвого циклу підприємства і включає свої механізми залежно від міри залучення до кризи, характеризується застосуванням антикризових управлінських інновацій, що дає змогу запобігти або усунути будь-які форми економічних протиріч, які виникають в економічній системі.

На думку Шевченко В. В. [432], антикризове управління – це сукупність організаційно-економічних і техніко-технологічних заходів щодо прогнозування, попередження і подолання будь-яких кризових явищ на всіх етапах життєвого циклу підприємства.

При розробці антикризових заходів науковцями не розглядається вплив зовнішніх чинників на виникнення ознак кризових процесів на підприємстві, можливість їх попередження та прогнозування. У наведених поняттях не розкривається необхідність проведення антикризових заходів у межах

існуючого законодавства. Не визначено, як поєднано антикризове управління з цілями виробничо-економічної діяльності підприємства, його економічною стійкістю. Як відомо, при реструктуризації, ліквідації підприємства виникають протиріччя між його власниками і працівниками, глибина і рішення яких залежать не лише від чинного законодавства, але й від розроблених антикризових заходів, що визначає необхідність урахування соціального аспекту.

Представники наступного наукового підходу, зокрема Терещенко О. О., Топій І. І., Пилипчук В. В., розглядають антикризове управління як розроблення та реалізацію заходів, які спрямовані на недопущення ліквідації підприємства. Автори особливу увагу приділяють можливостям управління фінансово-економічними ризиками з метою нейтралізації негативних наслідків кризових процесів.

Так, антикризовий фінансовий менеджмент Терещенко О. О. [371] розглядає як процес управління фінансово-економічними ризиками та фінансовою санацією підприємства з метою профілактики й нейтралізації фінансової кризи та забезпечення безперервної діяльності підприємства на основі використання системи специфічних методів та прийомів управління фінансами.

Антикризове управління Топій І. І. [372] розглядає як розроблення та реалізацію заходів, спрямованих на недопущення ліквідації підприємства, проти якого порушено справу про банкрутство; реабілітаційне антикризове управління (передбачає розроблення та реалізацію заходів, спрямованих на ліквідацію негативних наслідків кризи чи антикризових заходів, досягнення підприємством докризового стану та його покращення).

Російський учений Пилипчук В. В. зазначає, що антикризове управління включає сім основних підсистем: підсистема діагностики та прогнозування фінансового стану; підсистема маркетингу, що включає розробку антикризової маркетингової стратегії і тактики; підсистема антикризової інвестиційної політики, яка включає розробку ефективної

інвестиційної програми; підсистема управління персоналом; підсистема виробничого менеджменту, яка охоплює управління техніко-технологічною стороною; підсистема фінансово-економічного менеджменту, яка охоплює управління фінансовими ресурсами та грошовими потоками; підсистема організаційно-управлінських заходів з ліквідації підприємства [307, с. 30–31].

Але запобігання розгортанню кризових процесів на підприємстві, ефективне подолання і ліквідація негативних їх наслідків є одним із завдань антикризового управління, оскільки не завжди криза загрожує банкрутством. Криза може створити загрозу зниження прибутковості, виникнення збитків, зменшення ринкової вартості підприємств. Таким чином, запобігання банкрутству та ліквідації підприємства можна розглядати лише як одне із завдань антикризового управління. До того ж, при розробці антикризових заходів не враховуються фактори впливу зовнішнього середовища на виникнення та розгортання кризового процесу на підприємстві та життєвий цикл функціонування підприємства. Не визначено, як поєднано антикризове управління з цілями виробничо-економічної діяльності підприємства, його економічною стійкістю.

Аналіз публікацій виявляє значні розходження у визначенні антикризового управління, розумінні його сутності та складових елементів та дає підстави зазначити, що антикризове управління має такі напрями: антикризове управління зовнішнє, антикризове управління внутрішнє. Основна мета антикризового управління – відновити, забезпечити або підвищити економічну стійкість, тобто управління економічною стійкістю.

Антикризове управління зовнішнє здійснюється за такими напрямками:

– антикризове регулювання – нормативно-правове, податкове регулювання, спрямоване на мінімізацію негативних наслідків неспроможності (банкрутства) підприємств на основі надання соціальних гарантій і захисту;

– арбітражне управління (провадження), що обумовлюється необхідністю фінансового оздоровлення або банкрутства підприємства

відповідно до правових умов визнання їх неспроможності (банкрутства) і проведення передбачених чинним законодавством відповідних процесів і процедур.

Антикризове управління внутрішнє являє собою систему профілактичних заходів розвитку ознак кризових процесів на підприємстві під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища, заходів щодо їх подолання, мінімізації негативних наслідків у результаті використання його потенціалу, ефективною внутрішньою і зовнішньою політикою з метою відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості.

Антикризове управління економічною стійкістю підприємства пропонується розглядати як комплексну систему, що включає антикризове управління зовнішнє та внутрішнє.

Таким чином, узагальнено існуючі точки зору і сформовано власне визначення антикризового управління економічною стійкістю підприємства як система методів та прийомів ідентифікації ознак кризових процесів, що виникають на підприємстві під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища; розробку заходів щодо їх подолання, мінімізації негативних наслідків в результаті використання наявного потенціалу, ефективною внутрішньої і зовнішньої політики з метою відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості, а у випадку катастрофічної економічної стійкості – на проведення заходів і процедур, передбачених чинним законодавством;

Для забезпечення дієвості антикризового управління економічною стійкістю в залежності від стадії кризового процесу, підприємство має будувати систему антикризового управління економічною стійкістю підприємства, що дасть змогу концентровано відобразити її основні елементи, надати їм ситуативного наповнення, сформувані зв'язки, які об'єднують їх для обґрунтованої мети на визначеному етапі розвитку підприємства (життєвого циклу) (рис. 1.7).

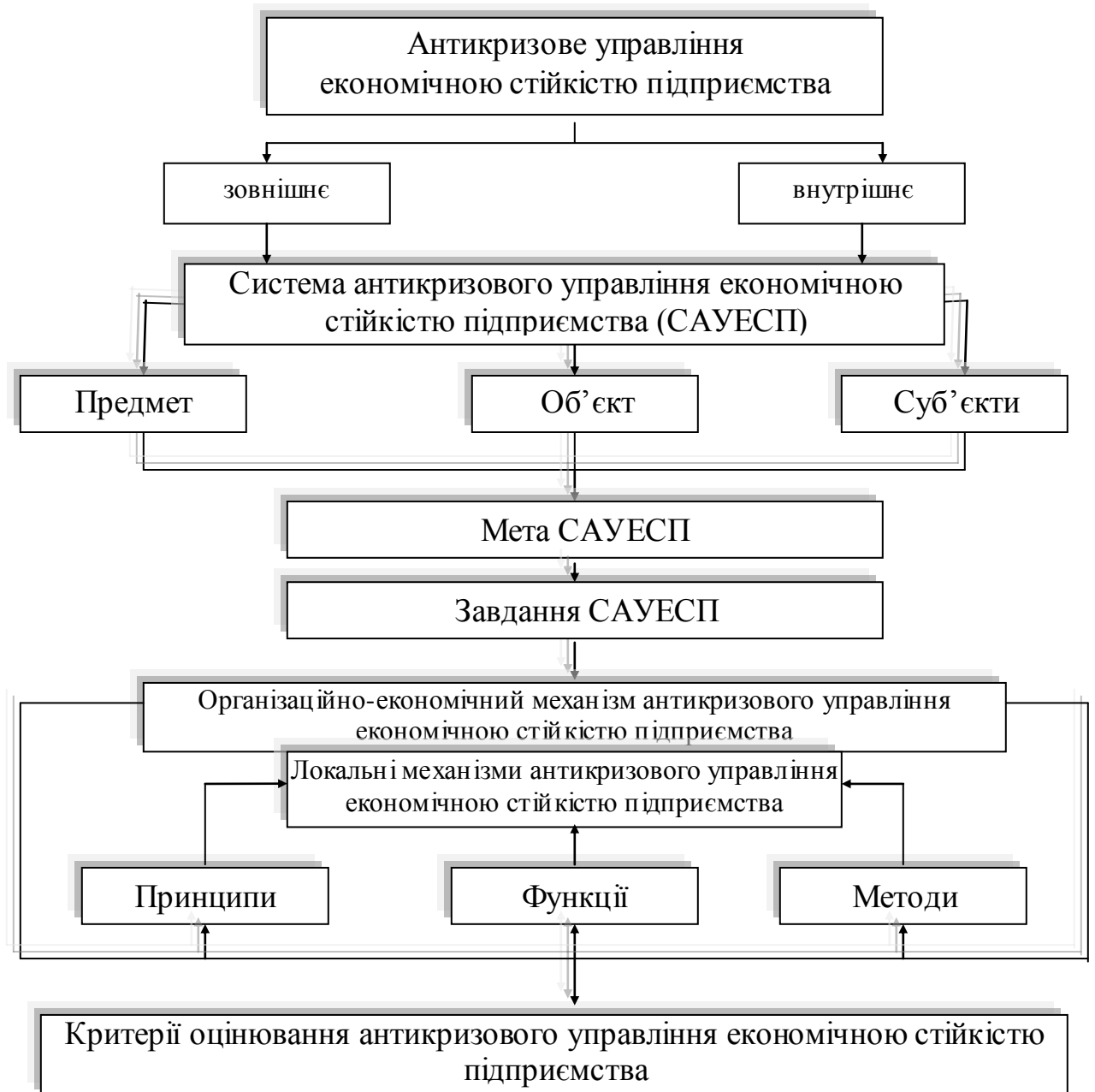

Рис 1.7. Підхід щодо формування системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства

Система антикризового управління економічною стійкістю підприємства – це сукупність взаємопов’язаних заходів організаційно-правового характеру, спрямованих, з одного боку, на профілактику розвитку ознак кризових процесів під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища, розробку заходів щодо загострення кризових процесів унаслідок результативного використання його потенціалу, ефективною внутрішньою і

зовнішньою політикою, що дає змогу вийти на новий рівень розвитку з найменшими негативними наслідками та забезпечити економічну стійкість, а з іншого – у разі абсолютної збитковості підприємства – на проведення передбачених чинним законодавством відповідних процесів і процедур.

Важливою проблемою антикризового управління на сучасному етапі його розвитку є трактування його предмета, об'єкта та суб'єкта.

Предмет системи антикризового управління економічною стійкістю – це фактори розгортання кризового процесу, його прояви, що викликають загрозу настання неспроможності (банкрутства) підприємства.

Об'єкт системи антикризового управління економічною стійкістю необхідно розглядати в широкому і вузькому розумінні:

- у широкому розумінні: процес, який виникає під впливом чинників зовнішнього середовища та проявляється в погіршенні виробничо-господарського стану підприємства у порівнянні з минулими роками або з середньогалузевими показниками, зниження його економічної стійкості;

- у вузькому розумінні: процес прояву кризи на підприємстві (кризове явище, кризова ситуація, кризовий стан, криза).

Оскільки, антикризове управління здійснюється на зовнішньому і внутрішньому напрямках, то суб'єктами комплексної системи антикризового управління економічною стійкістю є:

- внутрішні: керівництво підприємства, відповідно до його місії та розробленої стратегії;

- зовнішні: юридичні або фізичні особи, які зацікавлені в успішних діях; державні органи в межах чинного законодавства.

Через те, що система антикризового управління економічною стійкістю підприємства є невід'ємною складовою управління підприємством, її мета повинна відповідати місії, перспективами розвитку та баченням підприємства.

Головною метою системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства є встановлення режиму управління, здатного

передбачати, попереджати, долати кризові процеси на підприємстві на основі ефективного використання його потенціалу, що забезпечує в достатньому обсязі оборотним капіталом для подолання їх негативного прояву та дозволяє утримувати, забезпечувати або підвищувати економічну стійкість.

Основою системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства є його завдання, функції та принципи.

Завданням системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства є запобігання кризовим процесам, запобігання виникненню негативних змін та забезпечення економічної стійкості з найменшими негативними наслідками.

Антикризове управління економічною стійкістю підприємства реалізує свої завдання шляхом здійснення певних функцій.

Системі антикризового управління економічною стійкістю підприємства притаманні загальні функції менеджменту як звичайному процесу управління [203]:

- планування є процесом визначення цілей підприємства, антикризової стратегії, програм антикризової стабілізації, визначення достатності оборотних коштів для їх досягнення;

- організація – формування оптимальної структури й обсягу оборотних коштів, управління кадрами для ефективного використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів;

- мотивація включає забезпечення задоволеності співробітників своєю роботою; збереження кадрової бази, що створює зацікавленість працівників у зростанні ефективності діяльності підприємства з метою найшвидшого виходу з відповідної стадії кризового процесу та мінімізації його наслідків;

- контроль заснований на контролінгу визначених цілей для своєчасного оперативного внесення змін, що мають на меті підвищення ефективності антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Для ефективного проведення антикризових заходів на підприємстві та впровадження механізмів його стабілізації система антикризового управління економічною стійкістю підприємства повинна базуватися на певних принципах. Під ними зазвичай розуміють правила поведінки, відповідно до яких реалізуються ті чи інші завдання управління, підвищується потенціал управління, а також удосконалюється організація відносин об'єкта управління із середовищем його функціонування [178]. Оскільки, антикризове управління є невід'ємною складовою загальної системи управління підприємством, воно повинне базуватися як на загальних принципах управління, так і на індивідуальних, тобто притаманних виключно антикризовому управлінню.

До загальних принципів антикризового управління слід відносити такі:

- соціальної спрямованості, а саме, незалежно від обставин, що складаються на підприємстві, антикризове управління повинне включати соціальну функцію, регулюючи стосунки усередині підприємства від потрясінь, загрозливих їх впорядкованості;
- системності, оскільки об'єкт неприпустимо розглядати без урахування усієї його повноти й складності будови, цілісності, взаємодії та взаємообумовленості усіх складових елементів між собою і з середовищем, з якого цей об'єкт виділений;
- цільової орієнтації, яка полягає в постановці мети та завдання антикризового управління відповідно до місії, бачення й стратегічної концепції, орієнтованої на досягнення головної мети підприємства з урахуванням його потенціалу;
- гнучкості і адаптивності до постійних змін зовнішнього середовища підприємства на основі розробленої стратегії, оскільки специфіка конкретного підприємства, стадія його життєвого циклу може уточнювати зміст, етапи, інструментарій розробки стратегії та антикризових заходів;
- максимізації реалізації потенціалу, а саме, загроза неспроможності (банкрутства) може бути повністю нейтралізована тільки внутрішніми

механізмами антикризового управління в межах ресурсних та фінансових можливостей підприємства;

- законності, який передбачає використання в інтересах підприємства – об'єкта антикризового управління правових засад, що регламентують здійснення його діяльності, впровадження та розгляду справи про неспроможність (банкрутство), обумовлюють можливості фінансового оздоровлення та санації;

- інформаційної забезпеченості, який передбачає необхідність формування спеціально організованої системи збирання та оброблення інформації, що стосується проявів кризового процесу на підприємстві та необхідної для здійснення антикризових заходів;

- ієрархічності, обумовлений тим, що підприємство є складною системою з безліччю підсистем, і тому кожен з чинників, що впливають на розвиток кризових процесів на підприємстві, не може стосуватися лише одної сфери діяльності, а знаходить відображення в інших сферах і, насамперед, у фінансовій.

Індивідуальні принципи антикризового управління економічною стійкістю підприємства розглянуто в рамках антикризового процесу:

- часових обмежень, а саме: характер антикризових засад зобов'язаний відповідати стадії прояву кризового процесу на підприємстві та швидкості його поширення, етапу життєвого циклу; вжиття та реалізація антикризових заходів повинне бути обмежено в часі з метою запобігання поглибленню кризового процесу та переходу його до наступної стадії;

- подвійного підходу до природи кризи, бо антикризове управління повинне виходити з того, що будь-яка стадія кризового процесу несе не лише негативні наслідки, але і втілює в собі перехід до оновлення, забезпечення економічної стійкості, вихід на новий рівень розвитку, що саме по собі є двигуном еволюційного розвитку;

- синергетичності, а саме: елементи системи, впливаючи один на одного, підвищують ефективність антикризового управління економічною

стійкістю підприємства, що пов'язане з тим, що ресурси, які акумулюються в одному механізмі підприємства, використовуються водночас без додаткових витрат іншими механізмами;

- процесності, що має на увазі розділення господарської діяльності підприємства на окремі процеси, і подальше управління кожним процесом окремо з урахування його потенціалу, а також контроль за здійсненням процесів та в цілому за діяльністю підприємства;

- оперативності реагування, оскільки саме раннє виявлення ознак стадії кризового процесу, оперативність увімкнення відповідних механізмів реагування на них є найважливішим важелем збереження економічної стійкості функціонування підприємства та подальшого розвитку;

- ситуативності: потрібне визнання важливості специфічних прийомів, за допомогою яких виділяються найбільш значущі чинники, впливаючи на які, можна ефективно досягати мети на конкретному підприємстві в конкретний момент часу;

- комплексності: стверджує, що, оскільки прояви кризи мають комплексний характер, тобто впливають на функціонування різних підсистем підприємства, то система антикризового управління економічною стійкістю підприємства повинна мати комплексний характер;

- рефлексивності, який відображає формування певних реакцій в управлінні економічною стійкістю підприємства, що забезпечує безперервний зв'язок між моделями розвитку кризи і стану підприємства, отриманими внаслідок ретроспективного аналізу, поточним потоком інформації, суб'єктивним уявленням про цільовий і очікуваний стани, результати діяльності.

Названі у переліку загальні та індивідуальні принципи антикризового управління економічною стійкістю підприємства у системі антикризового управління підприємства доповнюють один одного.

Таким чином, для забезпечення дієвості антикризового управління підприємством створено систему антикризового управління економічною

стійкістю підприємства (рис. 1.8), яка, ґрунтуючись на охарактеризованій природі понять «економічна криза», «економічна стійкість», «антикризове управління» та взаємозв'язку між ними, сформована на основі методології що охоплює мету, завдання, об'єкти, суб'єкти та інші складові, суть яких відповідає основним принципам та функціям антикризового управління.

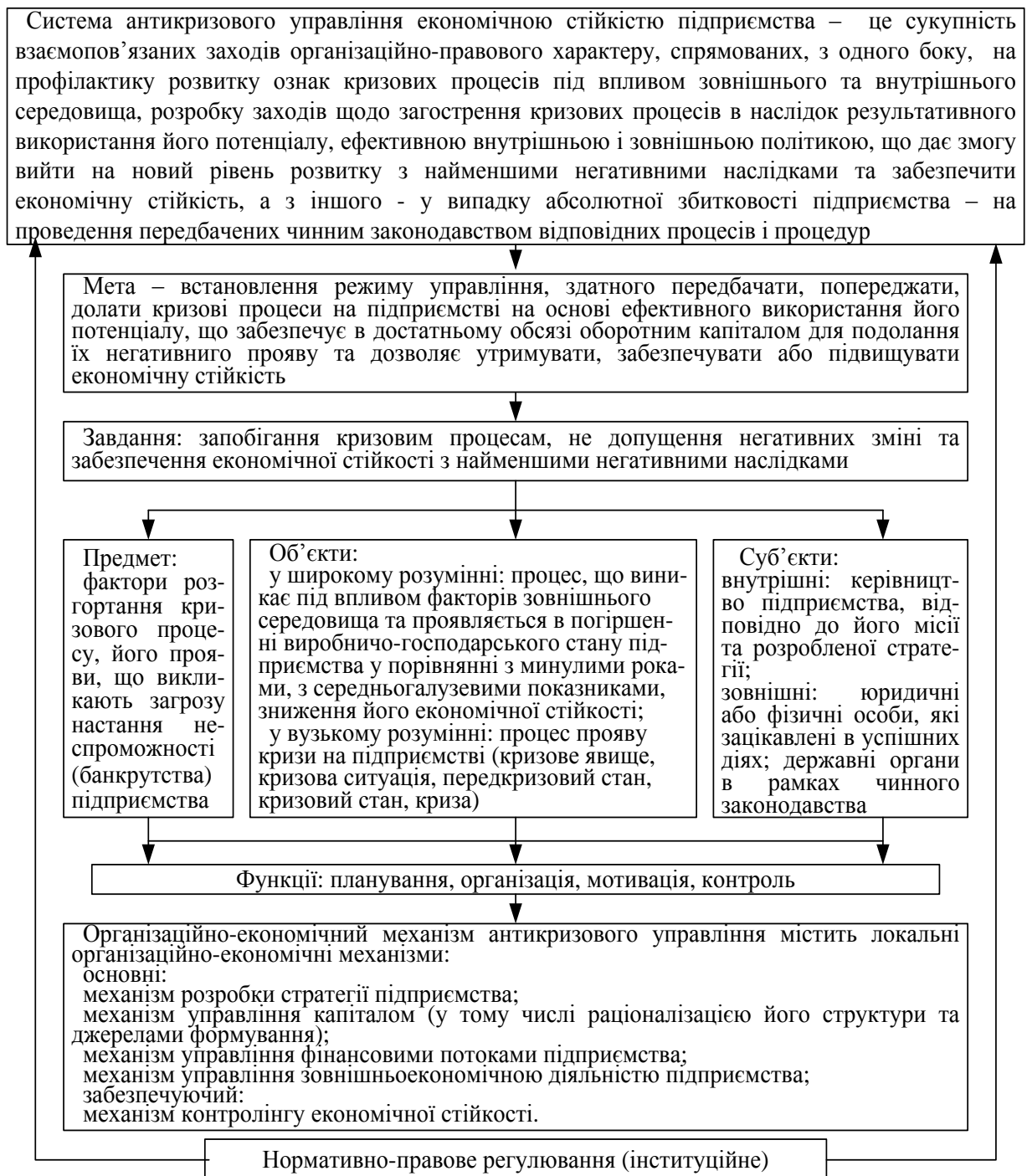

Рис. 1.8. Система антикризового управління економічною стійкістю підприємства

З точки зору системного підходу, про підприємство слід говорити як про систему елементів, що об'єднані тісними причинно-наслідковими зв'язками і перебувають у безперервній взаємодії. При цьому будь-який елемент цієї системи може зазнавати короточасних перебоїв або глибоких кризових процесів. Ефективність антикризового управління економічною стійкістю підприємства багато в чому залежить від комплексності й повноти його використання, організації взаємодії елементів системи управління, адекватності використовуваних методів їх оцінювання і діагностики кризових процесів. Основна складність з позиції антикризового управління економічною стійкістю підприємства при цьому зводиться до відстежування в різноманітті елементів системи симптомів розгортання кризових процесів, а також до управління ними і їх припинення.

У зв'язку з цим, проведено систематизацію особливостей прояву кризового процесу, видів та цілей антикризового управління економічною стійкістю підприємства в залежності від його стадії. Взаємозв'язок стадії кризового процесу та виду антикризового управління економічною стійкістю підприємства наведено в табл. 1.2. Так, кризовим явищам, які виникають на підприємстві, більше притаманні превентивні антикризові заходи, кризовій ситуації – оздоровчі антикризові заходи; передкризовому стану – стабілізаційні антикризові заходи; кризовому стану – антикризові, реабілітаційні антикризові заходи, кризі – ліквідаційні антикризові заходи.

Наведений взаємозв'язок дає підстави більш обґрунтовано впроваджувати антикризове управління економічною стійкістю підприємства на кожній зі стадій кризового процесу.

Слід зазначити, що кризові процеси являють собою загрозу економічній стійкості підприємства, але, незважаючи на це, як зазначалося, вони – закономірність і необхідність розвитку.

Таблиця 1.2

Взаємозв'язок стадії кризового процесу та виду антикризового управління економічною стійкістю підприємства

Стадія кризового процесу	Особливості прояву кризового процесу	Види антикризового управління	Цілі антикризового управління	Заходи, що передбачаються	Процес антикризового управління
Кризове явище	Негативні зміни за окремим напрямками підприємства	превентивне	збереження поточного стану функціонування підприємства та можливість його подальшого розвитку	розроблення та реалізація заходів, спрямованих на утримання економічної стійкості та недопущення прояву кризових явищ на підприємстві, подальший розвиток	припинення зниження показників виробничо-господарської діяльності підприємства
Кризова ситуацію	Наявність короткотривалих симптомів кризової ситуації у вигляді стагнації	оздоровче	недопущення прояву чи загострення кризової ситуації; усунення наслідків кризової ситуації	розроблення та реалізація заходів, спрямованих на відновлення економічної стійкості та недопущення прояву кризових ситуацій	мінімізація збитків і припинення зниження показників виробничо-господарської діяльності; пошук внутрішніх механізмів надходження грошових коштів
Передкризовий стан	Стале зниження найважливіших економічних показників, збитковість господарської діяльності	стабілізаційне	виведення підприємства із кризового стану	розроблення та реалізація заходів, націлених на стабілізацію підприємства та уникнення процедури банкрутства;	пошук грошових коштів для продовження фінансування діяльності підприємства;
Кризовий стан	Дефіцит ліквідних коштів для фінансування поточної господарської діяльності	антикризове	уникнення ліквідації підприємства, яке перебуває на межі юридичної неспроможності (банкрутства)	розроблення та реалізація заходів, спрямованих на виведення підприємства із кризового стану, досягнення докризового стану;	пошук ліквідних засобів для виконання негайних фінансових зобов'язань; залучення нового зовнішнього капіталу одержання тимчасової відстрочки або пролонгація раніше отриманих кредитів і позичок
	Дефіцит ліквідних коштів для виконання зовнішніх фінансових зобов'язань	реабілітаційне	усунення наслідків кризи та недопущення її повторного прояву	розроблення та реалізація заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків кризи, недопущення ліквідації підприємства, проти якого порушено справу про неспроможність (банкрутство)	часткова мобілізація наявних активів для розрахунку по зобов'язаннях; проходження процедури банкрутства з мінімальними втратами для власників підприємства
Криза	Тотальна неплатоспроможність	ліквідаційне	проведення передбачених чинним законодавством відповідних процедур	ліквідація підприємства, проти якого порушено справу про неспроможність (банкрутство);	задоволення внутрішньої та зовнішньої заборгованості відповідно до законодавства

Для виведення підприємства з кризового стану треба враховувати циклічність його розвитку як прояв процесів індивідуального відтворення, на який впливають цикли національної економіки в цілому, галузеві цикли та життєвий цикл продукту основного виробництва.

Тому метою антикризової політики має бути не стільки боротьба з кризами, що вже настали, скільки створення умов для того, щоб можливі кризи були м'якші, проходили спокійніше, не викликали великого ризику. Таким чином, з'являється новий вид управління – антикризове управління економічною стійкістю підприємства.

З одного боку, антикризове управління економічною стійкістю характеризується як узагальнене поняття, що означає новий напрям управлінської науки, пов'язаний з вивченням прийомів і методів, що дають змогу запобігти банкрутству, з іншого – воно трактується як процес, що є сукупністю форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретного підприємства з метою збереження його економічної стійкості.

1.4. Контролінг економічної стійкості підприємства в системі антикризового управління

Обов'язковою умовою удосконалення методів управління є повне використання внутрішніх можливостей підприємства, тобто утворення такої системи управління, яка була б у змозі своєчасно виявляти, обліковувати, аналізувати, контролювати, координувати, коригувати, інформувати вище керівництво про розгортання кризового процесу та його вплив на економічну стійкість підприємства. В цьому сенсі важливим чинником такої системи є контролінг.

Передумовами розвитку контролінгу економічною стійкістю підприємства в системі антикризового управління є: нестабільність зовнішнього середовища функціонування промислового авіапідприємства,

яка визначає його зовнішню та внутрішню політику; необхідність розвитку антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства, що забезпечує надійність його функціонування; істотні зміни в організації та методології системи інформаційного забезпечення.

Джерела контролінгу сягають корінням XV ст., коли при дворі англійського короля існувала посада «Countrollour», в обов'язки якого входило документування й контроль грошових і товарних потоків [407]. Подальшим етапом розвитку контролінгу було відкриття в 1778 р. у США відомства «Controller, Auditor, Treasurer and six Commissioners of Accounts». Його основним завданням був контроль за використанням державних ресурсів. У 1880 р. створена система «Atchison, Topeka & Santa Fe Railway System», де контролінг було використано на підприємстві переважно для розв'язання фінансово-економічних завдань, управління фінансовими вкладеннями та основним капіталом. У 1892 р. фірма «General Electric Company» перша серед індустріальних підприємств ввела посаду контролера. Поняття «контролінг» у сучасному значенні спочатку стали використовувати в США з кінця XIX ст. Створений в 1931 р. інститут «Financial Executives Institute» (FEI), який являв собою професійну організацію контролерів та трактував функції контролінгу як складання й координацію планів підприємства, ведення внутріфірмового обліку й звітності, ведення обліку й звітності для зовнішніх користувачів, розроблення перспективних методів управління, питання оподаткування й страхування, ревізію, інформаційне забезпечення, оцінювання й консультивання. Крім цієї організації в США для вирішення питань контролінгу з 1934 р. видається журнал «The Financial Executive», а в 1944 р. було створено дослідницький інститут «Financial Executives Research Foundation». Крім того, проблему теоретичних засад контролінгу було піднято в німецькомовній науковій літературі, яка основними його функціями вважала бюджетування, внутрівиробничий (управлінський) облік, стратегічне планування. Було створено «Controller-Institut zur Ausbildung in Unternehmensplanung und Rechnungswesen Gmb,

Caunting», що займається питаннями підготовки кадрів у сфері планування підприємства й обліку, з 1971 р. приватні й громадські семінари проводить «Controller-Akademie», в 1975 р. засновано «Controller – Verein C.V.» [5; 190; 363].

Контролінг за своєю сутністю є досить складним поняттям, підходи до його трактування наведено в табл. А.3, додаток А.

У антикризовому управлінні економічною стійкістю підприємства контролінг має важливе значення при попередженні розвитку кризових процесів і їх негативного впливу на економічну стійкість, забезпеченні готовності до розвитку кризових процесів і економічної стійкості. Контролінг дає змогу уловлювати слабкі сигнали можливого розвитку кризових процесів – у цьому його переваги відносно інших типів управління.

Узагальнюючи проведені дослідження наукових напрямів щодо визначення поняття «контролінг», доцільно розглядати контролінг економічної стійкості підприємства з точки зору системного, функціонального та процесного підходів.

Згідно з системним підходом, контролінг економічної стійкості підприємства – це підсистема загальної системи управління підприємством, що здійснює орієнтоване на результат управління економічною стійкістю підприємства за допомогою використання методів і інструментів оперативного та стратегічного менеджменту з метою забезпечення безперервності потоку інформації про розвиток кризового процесу на підприємстві та стан зовнішнього середовища для своєчасного ухвалення управлінських рішень, реалізація яких забезпечує оптимізацію результативності та ефективності антикризових заходів, забезпечення економічної стійкості. Тобто контролінг – це система, орієнтована не лише на ефективне функціонування, але й на гармонійний з оточуючим середовищем розвиток підприємства – адаптацію до розгортання кризового процесу та забезпечення в цих умовах економічної стійкості підприємства.

Згідно з функціональним підходом, контролінг економічної стійкості підприємства є водночас підсистемою спостереження та контролюючою підсистемою, оскільки забезпечує концентрацію контрольних антикризових дій на найпроблемніших напрямках господарської діяльності підприємства за допомогою своєчасного виявлення відхилень фактичних результатів від запланованих. Саме тому контролінг можна розглядати як елемент системи забезпечення антикризового управління і, водночас, як один із методів менеджменту санації підприємства, яке перебуває в кризовому стані.

Згідно з процесним підходом, контролінг економічної стійкості підприємства є процесом збирання та обробки інформації про його економічну стійкість на всіх стадіях його життєвого циклу та розвитку кризового процесу, його аналізу та оцінювання, планування та контролю за реалізацією поставлених антикризових цілей. Тобто, процес контролінгу має синтетичний характер і є прикладом реалізації на практиці концепції конструктивного управління – спеціально створеної інтелектуальної системи стратегічного управління економічною стійкістю підприємства на базі обліку (статистичного, фінансового, управлінського), планування (оперативного, стратегічного) й аналізу в їх єдності.

Таким чином, контролінг економічної стійкості підприємства – це вид контролінгу та підсистема інформаційно-аналітичного забезпечення антикризового управління, яка передбачає сукупність методів та процедур з координації планування, обліку, контролю та ризик-менеджменту основних локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю, а також інформаційного, методичного та консультаційного забезпечення управлінських рішень, зокрема, побудови інтегрованої моделі оцінки інформаційного забезпечення, яка заснована на математичному прогнозуванні впливу інформаційних потоків на дієвість локальних механізмів, що дозволяє зменшити інформаційну асиметрію в антикризовому управлінні економічною стійкістю промислових авіапідприємств. Метою

даної системи є розробка та своєчасна реалізація антикризових заходів, які направлено на нейтралізацію дії дестабілізуючих чинників.

Контролінг економічної стійкості як різновид загального контролінгу являє базовою складовою системи антикризового управління підприємством.

Основними елементами контролінгу як системи є об'єкт та суб'єкт контролінгу економічною стійкістю підприємства.

Об'єктом контролінгу є результати антикризового управління економічною стійкістю підприємства; суб'єктом – контролер, який орієнтується на поставлені цілі антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

Основне завдання – створення системи інформаційного забезпечення антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Контролінг економічної стійкості підприємства розв'язує такі завдання:

- інформаційне забезпечення об'єкта контролінгу;
- проведення внутрішнього консалтингу та розробка методичного забезпечення діяльності окремих структурних підрозділів у межах забезпечення антикризового управління економічною стійкістю підприємства;
- моніторинг змін у зовнішньому середовищі підприємства та його економічної стійкості;
- контроль за дотриманням співробітниками встановленого документообігу, процедур проведення операцій, функцій і повноважень згідно з покладеними на них обов'язками, виконання антикризових заходів.

Особливість контролінгу економічної стійкості підприємства як типу управління проявляється в його принципах та функціях.

Рудницький В. С. [341] виділяє такі принципи: забезпечення ефективної інформаційної системи передбачає не лише збирання відповідної кількості інформації, потрібної для системи контролінгу; забезпечення ефективної системи організації, передбачає побудову такої організаційної

системи, яка уможливила б швидкий рух трансформаційної інформації між окремими підрозділами підприємства, щоб досягти оптимального часу її використання у процесі прийняття управлінських рішень; забезпечення ефективної системи управління, під яким слід розуміти належне виконання на підприємстві функцій управління (планування, організація, мотивація, контроль і прийняття рішень) на підставі даних вимог контролінгу.

Такі дослідники, як Аніскін Ю. П. та Павлова А. М., стверджують, що принципами контролінгу повинні бути: принцип руху та гальмування; своєчасність; стратегічна свідомість; документування [9].

Лаконічно визначені цими дослідниками ключові особливості контролінгу як процесу не можуть бути достатнім підґрунтям для здійснення процесу трансформації управління людськими ресурсами, проте визначення ними такого принципу, як стратегічна свідомість, є якісно новим поглядом, оскільки пов'язує ефективність упровадження нової концепції управління саме зі змінами у свідомості менеджменту та персоналу.

Михайлова А. М. вважає, що до основних принципів контролінгу слід віднести принципи: прозорості; безперервності; комплексного підходу; орієнтації на майбутнє; раціональності та об'єктивності; своєчасності [208].

Професор Пушкар М. С. [331] пропонує такі принципи системи контролінгу: визначення мети (цілей); управління цілями; досягнення цілей; принцип руху і стійкості; принцип своєчасності; принцип стратегічного мислення; принцип документування.

Маркіна І. А. [192] виділяє принципи, що характеризують вимоги до формування системи контролінгу конкретної організації: принцип відповідності функцій контролінгу цілям організації, функції, які повинна виконувати система контролінгу, мають бути сформовані і надалі змінюватися не випадково, а відповідно до потреб і функцій організації; принцип первинності функцій контролінгу, організаційна структура, вимоги до керівників, їх склад і чисельність повинні враховувати зміст, якість і трудомісткість функцій системи контролінгу; принцип оптимальності

співвідношення управлінських орієнтацій диктує необхідність переважної орієнтації функції контролінгу на розвиток виробництва в порівнянні з функціями, спрямованими на забезпечення функціонування виробництва; принцип економічності; принцип комплексності; при організації системи контролінгу слід враховувати усі чинники, які мають вплив на систему управління організації (зв'язки з органами вищих рівнів, договірні зв'язки та ін); принцип перспективності – при формуванні системи контролінгу слід враховувати перспективи розвитку організації в цілому; принцип оперативності, рішення, що приймаються при аналізі і вдосконалення системи контролінгу, попереджають або усувають відхилення в її функціонуванні, мають бути своєчасними; принцип оптимальності – вибір найраціональнішого варіанта для конкретних умов виробництва; принцип науковості – розробка заходів з організації системи контролінгу має бути заснована на досягненнях науки і враховувати зміни в законах розвитку суспільного виробництва в ринкових умовах; принцип ієрархічності; принцип автономності; принцип узгодженості; принцип стійкості; принцип багатоаспектності – управління системою контролінгу як по вертикалі, так і по горизонталі може здійснюватися по різних каналах: адміністративно-господарському, економічному, правовому тощо.

Згадані автори дають повний перелік принципів, які є головними та які допоможуть у вирішенні проблем, пов'язаних із підвищенням ефективності підприємства. Враховуючи результати аналізу попередніх підходів до визначення принципів забезпечення контролінгу, з огляду на особливості антикризового управління економічною стійкістю можна виділити такі основні принципи контролінгу антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Принцип динамічної спрямованості. Будь-яка ситуація, обстановка схильна до постійних змін. Певної схеми, шаблону в діях бути не може. В системі контролінгу необхідно виділити ключові стратегічні рішення, здатні суттєво сприяти успішній реалізації антикризової стратегії. Тобто, система

стратегічного контролінгу повинна бути інструментом прийняття антикризових стратегічних рішень щодо забезпечення, підвищення або утримання економічної стійкості.

Принцип синергетичності. Синергетичний ефект виявляється в зниженні антикризових витрат за рахунок багатофункціонального використання ресурсів. Дотримання принципу синергізму передбачає, з одного боку, оцінювання зон оптимальності вибору антикризової стратегії, а з іншого, – її ефективності і ризику. Умовою досягнення синергізму є збалансованість антикризових заходів, що впливають на економічну стійкість підприємства.

Принцип рефлексивності, який відображає формування певних реакцій в ухваленні й реалізації антикризових управлінських рішень, що забезпечує стійкий зв'язок між моделями розвитку кризового процесу, типу економічної стійкості, отриманими внаслідок ретроспективного аналізу, безперервним потоком інформації, суб'єктивним уявленням про цільовий і очікуваний стани, результатах діяльності.

Принцип системного підходу. Підприємство розглядається як елемент загальної економіко-соціальної системи, тобто системи вищого порядку. Це дало змогу структурувати зовнішнє середовище й оцінювати його антикризову стратегічну спрямованість. Реалізація цього принципу передбачає дослідження економічної стійкості підприємства в розрізі таких підсистем: фінанси; бізнес-процеси; клієнти; навчання. Це дає можливість встановлювати напрям розвитку об'єкта і його контролювати.

Принцип процесного підходу. Передбачається розділення господарської діяльності підприємства на окремі процеси, виділені як найважливіші для підприємств, і подальше управління кожним процесом окремо з урахування його потенціалу, а також контроль за здійсненням процесів та в цілому за діяльністю підприємства.

Принцип функціонального підходу. Контролінг є водночас підсистемою спостереження та контролюючою підсистемою, оскільки забезпечує концентрацію контрольних антикризових дій за допомогою

своєчасного виявлення розгортання кризового процесу та зміни типу економічної стійкості. Контролінг є елементом системи забезпечення антикризового управління і, водночас, одним із методів менеджменту реструктуризації або ліквідації підприємства.

Принцип моніторингу передбачає координацію антикризових управлінських рішень. Загальна ефективність контролінгу має відстежуватися на постійній основі. Для координації антикризових управлінських рішень доцільно використовувати аналітичні методи внутрішнього контролю, моніторингу ключових ризиків, перевірки і оцінювання законності й достовірності господарських операцій, розгляду звітів про відхилення.

До сьогодні дослідники не дійшли єдиної думки з приводу кількості функцій. Так, Штангрет А. М. і Копилюк О. І. [436, с. 96–97] виділяють п'ять функцій контролінгу як елемента антикризового управління підприємством, а саме: інформаційну, комунікаційну, контрольну, аналітичну та прогнозу. Терещенко О. О. [371, с. 36] вважає, що контролінг повинен виконувати функції стратегічного планування, раннього попередження можливості виникнення ризиків, здійснення контролю за допомогою внутрішньої звітності, бюджетування (оперативного планування), внутрішнього консалтингу. На відміну від них, Давидович І. Є. [77, с. 22–23] виділяє дві найважливіші функції служби контролінгу – сервісну (інформаційне обслуговування системи управління) та управлінську (методологія прийняття рішень, їх координація), а також функції внутрішнього контролю: контроль стану економіки і фінансів; контроль використання фінансових коштів та джерел; контроль стану затрат і доходів; аналіз співвідношення витрат до продажів та інших видів бізнесу і затрат, пов'язаних з діяльністю фірми; контроль рентабельності випуску і реалізації окремих продуктів і послуг; контроль за величиною балансового прибутку та його змінами; забезпечення одержання максимального прибутку.

Рогатенюк Е. В. [336] виділяє такі функції контролінгу:

- облік ведення бухгалтерського обліку згідно з НС(П)БУ; розробка системи звітності для внутрішнього обліку та обґрунтування методики її аналізу;
- аналіз використання оптимального набору фінансово-економічних показників для аналізу звітності підприємства та визначення його фактичного стану;
- оцінювання ступеня відповідності фактичних показників плановим (прогнозним); порівняння фактичних показників з нормативними (встановленими теоретично, середніми для підприємств одного профілю, одного регіону, однієї країни);
- моніторинг, систематичне збирання і обробка інформації про зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, яка може бути використана для підвищення ефективності процесу управління;
- інформаційне забезпечення визначення характеру інформації, яку потрібно зібрати та обробити;
- організація системи збирання та обробки інформації; визначення найбільш прийнятних інструментів та методів збирання й обробки необхідної інформації;
- консалтинг: консультування й обслуговування, підготовка, ухвалення і реалізація управлінських рішень;
- планування: бюджетування як інструмент оперативного контролінгу, у рамках загального контролінгу – розробка операційного бюджету, у рамках фінансового контролінгу – розробка оперативного фінансового плану; фінансове планування як інструмент стратегічного контролінгу, у рамках фінансового контролінгу – розробка стратегічного фінансового плану;
- контроль за реалізацією динамічного набору поставлених цілей (кількісних і якісних) за умов їх багатокритеріальності;
- інтеграція, а саме, синтез елементів (підсистем) контролінгу, що перетворює контролінг не просто на систему, а на саморегулюючу систему,

здатну до саморозвитку;

– координація складових системи управління підприємством та елементів контролінгу як її підсистеми.

Виходячи з вищевикладеного, виділимо основні функції контролінгу економічної стійкості підприємства (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Функції контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства в системі антикризового управління

Найважливішими функціями контролінгу економічної стійкості підприємства є:

– функція інформаційного забезпечення, оскільки поліпшує досягнення цілей антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств;

– функція моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища,

зокрема, розвитку кризового процесу, особливо, економічної стійкості підприємства;

- функція внутрішнього консалтингу як основи створення системи методичної підтримки прийняття антикризових управлінських рішень в умовах розвитку кризового процесу;

- функція координації усіх складових організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю промислового підприємства: системи управління підприємством, яке повинне не лише функціонувати, але й розвиватися в умовах розгортання кризового процесу; функція прогнозування економічної стійкості в умовах розвитку кризового процесу та в залежності від стадії життєвого циклу функціонування підприємства дає можливість не лише відстежувати позитивні та негативні зміни як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, а й прогнозувати їх зміни і вплив на економічну стійкість підприємства;

- контрольна функція забезпечує дієвість усіх локальних організаційно-економічних механізмів, ефективність виконання антикризових заходів;

- інформаційна функція – формування інформаційних потоків та забезпечення інформацією, необхідною для процесу антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства на всіх його рівнях. Однією з основних функцій контролінгу антикризового управління економічною стійкістю є інформаційне забезпечення, оскільки від повноти, якості, достовірності інформації залежить глибина вжитих заходів та їх ефективність.

Слід зазначити, що склад і зміст функцій контролінгу залежать від виду, специфіки та масштабів діяльності конкретного підприємства й оточуючого середовища.

Як відомо, контролінг наслідує структуру управління, а, оскільки в останньому можна відокремити два великих блоки, стратегічний і тактичний, то й контролінг має дві головні складові – стратегічну і тактичну.

Стратегічний контролінг покликаний відстежувати зміни, що

відбуваються як у самому підприємстві, так і в середовищі, що оточує його.

Стратегічний контролінг орієнтований на підтримку й формування потенціалу успіху, проведення антикризової політики за всіма її напрямками і вирішує такі завдання:

- контроль реальності якісних і кількісних параметрів розвитку, встановлення цілей, визначення принципів антикризового управління в конкретних умовах;
- розподіл за формою і мірою відповідальності за виконання певних завдань стратегічної програми;
- аналіз і дослідження альтернативних стратегій;
- визначення «критичних» чинників реалізації стратегічної програми, як зовнішніх, так і внутрішніх;
- визначення етапних моментів реалізації стратегічної програми, що потребують посилення контролю, використання спеціальних методів оцінювання, виявлення тощо;
- встановлення зв'язку показників з метою антикризового управління, їх надійності, достатнього складу, методики розрахунку;
- формування критеріальної основи оцінок, відхилень, нормативних величин.

Тактичний контролінг в антикризовому управлінні характеризує поточну діяльність зі здійснення систематизованого контролю діяльності організації і розв'язує такі завдання:

- встановлення необхідної періодичності контролю, що дає змогу своєчасно виявляти можливості відхилень, небезпечні явища, вузькі місця й слабкі сторони. За деякими показниками контролінг передбачає безперервність їх вимірювання і оцінювання;
- визначення й реалізація масштабів контролю. Існують системи тотального, вибіркового, локального і загального контролю. У конкретних умовах антикризового управління необхідно визначити, яка з них виявиться найбільш прийнятною;

— забезпечення глибини контролю, що відбиває можливості уловлювання слабких сигналів, виявлення тих процесів, які лише в найближчому майбутньому можуть бути найбільш помітними. Звичайно, існують межа і обмеження глибини контролю і достовірності отримання інформації, а також динаміки показників. Поки здійснюється оцінювання, можуть виникнути зміни, які зведуть нанівець її необхідність;

— регулювання трудомісткості контролю, яке значною мірою залежить від його організації і методики, використання сучасних технічних засобів обробки інформації, масштабів і глибини контролю, кваліфікації персоналу, що здійснює функцію контролю.

Зв'язки стратегічного і тактичного контролінгу проявляються в методології і організації контрольної діяльності. Методологія контролінгу характеризує його цілі, підходи й принципи, інструменти і методи. Має бути методологічна відповідність стратегічного і тактичного контролінгу, яке проявляється у складі контрольованих показників, методах аналізу, методиках оцінки. При побудові контролінгу усе це розглядається як необхідні чинники системи контролю. Велике значення має і організація контролінгу, що відображає порядок систематичного проведення контролю, відповідальність за виміри і оцінки, результати аналізу, міру і форми участі в процесах контролю посадовців.

Слід зазначити, що стратегічний і тактичний контролінг мають доповнювати один одного.

Проблеми організації внутрішнього контролінгу є особливо актуальними, що пов'язане з такими чинниками:

— зовнішнє середовище функціонування підприємств авіаційної промисловості характеризується високим рівнем динамічності загального законодавства, що викликає необхідність прийняття неформалізованих рішень, які залежать від обставин;

— функціонування промислових авіапідприємств характеризується низькою економічною стійкістю, розгортанням кризових процесів у

джерелах їх виникнення: економіко-фінансова діяльність підприємства, його внутрішні бізнес-процеси, робота з клієнтами, управління персоналом.

Прагнення до зниження негативного впливу розвитку кризового процесу на економічну стійкість підприємства є основною передумовою використання контролінгу антикризового управління економічною стійкістю підприємства. Місце контролінгу в системі антикризового управління економічною стійкістю підприємства наведено на рис. 1.10.

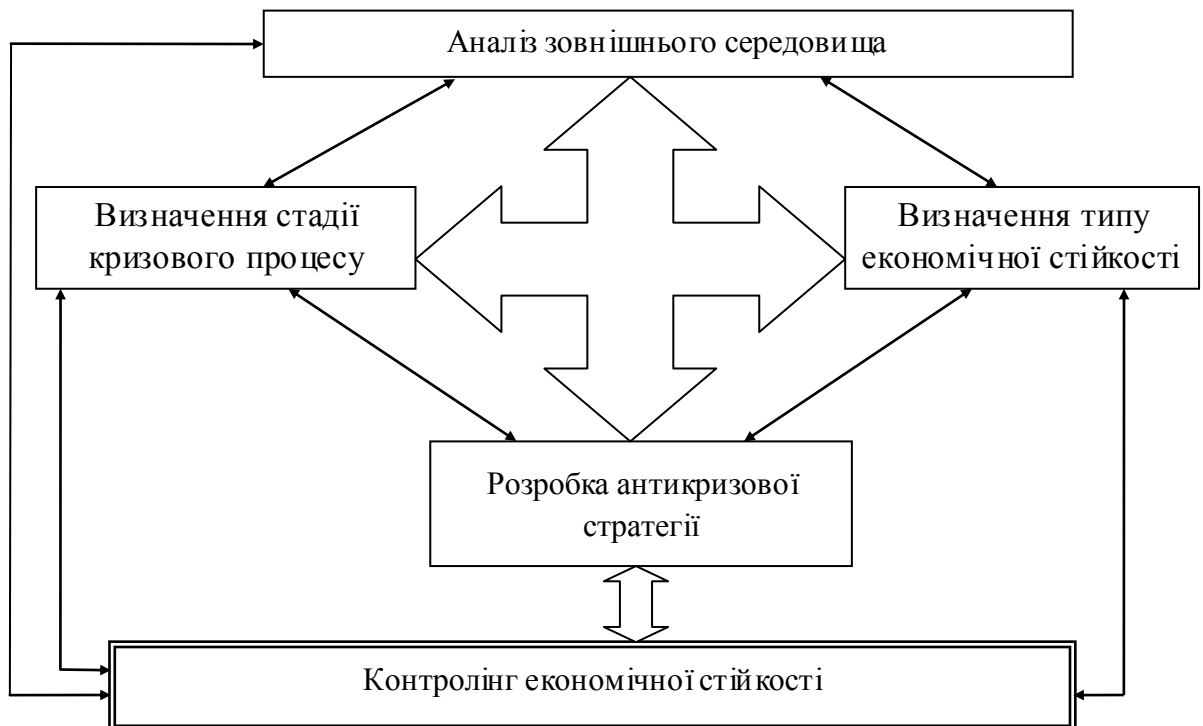

Рис. 1.10 Контролінг у системі антикризового управління економічною стійкістю підприємства

Як зазначалося вище, основними підходами до контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства є системний, функціональний та процесний, згідно з якими ефективність контролінгу забезпечується за умови орієнтації на результат управління економічною стійкістю підприємства, концентрацію контрольних антикризових дій на найпроблемніших напрямках господарської діяльності підприємства, постійного процесу збирання та обробки інформації про економічну стійкість

підприємства на всіх стадіях його життєвого циклу та розвитку кризового процесу.

Методи контролінгу економічної стійкості підприємства багато в чому визначаються ступенем охоплення, часом, періодичністю, правовою підставою проведення (рис. 1.11).

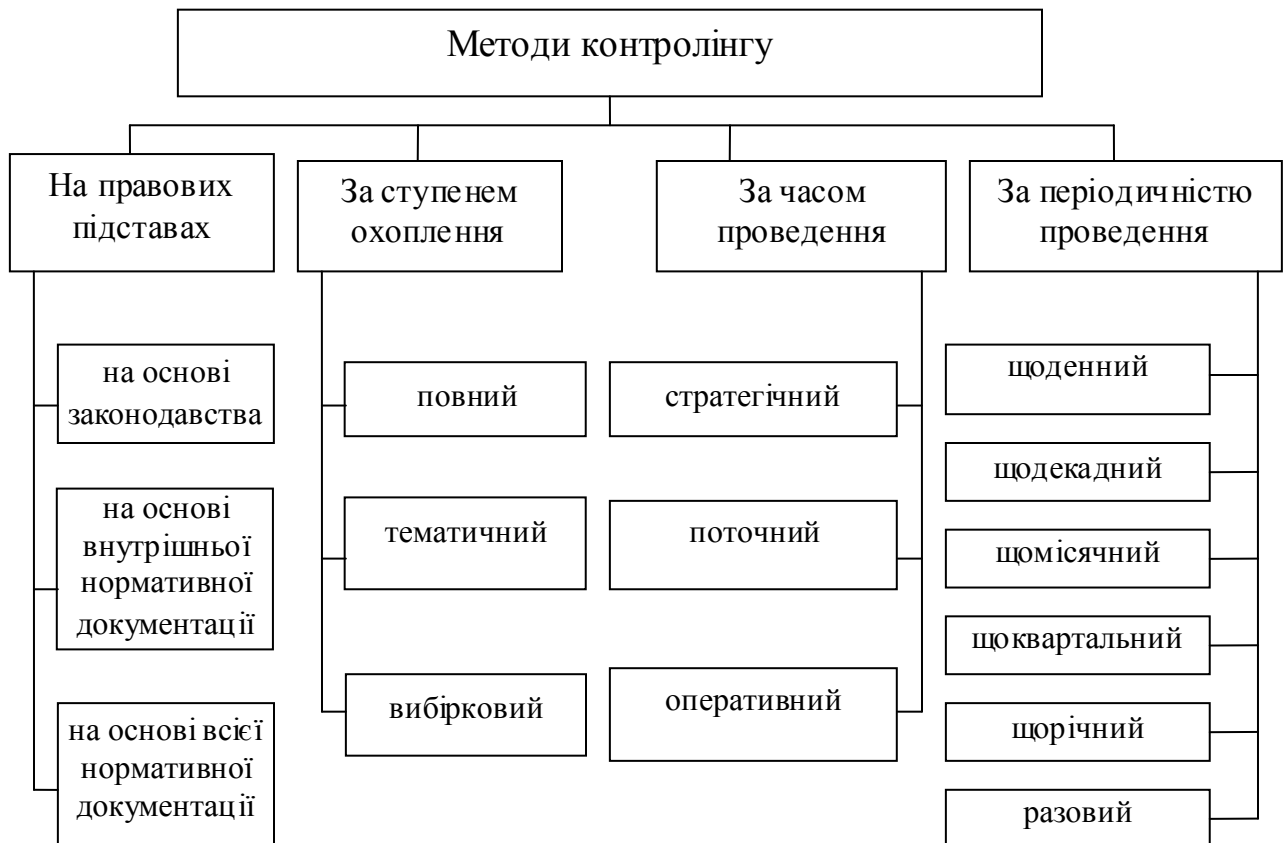

Рис. 1.11. Класифікація методів контролінгу економічної стійкості підприємства

Важелями контролінгу є: методи логістики; математичне моделювання; SWOT-аналіз, портфельний аналіз, СОФТ-аналіз тощо; бізнес-планування; побудова кривої життєвого циклу; виявлення і аналіз стратегічних розривів.

Успішне антикризове управління економічною стійкістю підприємства багато в чому залежить від того, наскільки швидко визначена загроза розвитку кризового процесу і зменшення його економічної стійкості.

Широке використання контролінгу економічної стійкості підприємства

на багатьох промислових авіапідприємствах значною мірою стримує відсутність переліку послідовних дій з боку керівництва щодо його реалізації, тобто відсутність алгоритму його проведення.

У процесі розробки алгоритму контролінгу економічної стійкості підприємства враховано галузеві особливості промислових авіапідприємств (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Галузеві особливості промислових авіапідприємств

Ознака	Характеристики підприємства
Щодо ціни	Ціна на продукцію формується на підставі ринкових співвідношень попиту і пропозиції
Щодо постачальників	Підприємство вільне у виборі постачальників
Щодо попиту	Попит на продукцію визначається вимогами ринку
Щодо конкуренції	Конкуренція визначається перевагами споживачів
Щодо стадії життєвого циклу функціонування	Підприємства знаходяться на стадії зрілості або спаду
Щодо розвитку кризового процесу	Кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза
Щодо типу економічної стійкості	Достатня стійкість → нестійкий економічний стан → низька економічна стійкість → катастрофічна економічна стійкість

Отже, враховуючи ситуацію, що склалася в економіці України, та галузеві особливості промислових авіапідприємств найбільш пріоритетним орієнтиром контролінгу стає антикризове управління економічною стійкістю, що спрямовано на оперативне виявлення ознак розвитку кризових процесів і створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання з метою недопущення порушень в діяльності підприємства, які можуть привести до його банкрутства, і запобігання недопущення розгортання кризового процесу в майбутньому. Контролінг економічної стійкості як різновид загального контролінгу є базою розробки організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств.

Висновки до розділу 1

Сучасний етап економічного розвитку України зумовив формування нових, специфічних умов функціонування підприємств, які характеризуються високим негативним рівнем впливу зовнішніх чинників на економічну стійкість підприємств. Системні, структурні кризи, від яких страждають як окремі підприємства, так і цілі галузі, сектори економіки, змушують розробляти і застосовувати особливі управлінські підходи, які забезпечують своєчасний початок боротьби з розвитком кризових процесів на підприємстві.

1. На основі вивчених положень теорії економічних циклів і криз виділені найбільш типові характеристики економічної кризи: циклічність; еволюційність; руйнівність; дискретність; екстремальність; конструктивність; дуалізм; синергетичність. Сформовано поняття «економічна криза», під якою пропонується розуміти неминучий, регулярний і властивий будь-якій стадії циклічного розвитку системи процес, порушення та втрати рівноваги економічної системи в наслідок загострення протиріч, в результаті якого система переходить на новий рівень розвитку: еволюційного або інволюційного.

2. Поєднання системного, функціонального і процесного підходів дозволило визначити еволюцією форм прояву кризи на підприємстві (кризове явище → кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза), ступень керованості підприємства (повна керованість → значна керованість → часткова керованість → мінімальна керованість → некерованість) та акценти антикризового управління (утримання поточного стану функціонування підприємства, його економічної стійкості та можливість подальшого розвитку; усунення наслідків кризового явища та недопущення його повторного прояву → відновлення поточного стану функціонування підприємства його економічної стійкості, недопущення прояву чи загострення кризової ситуації; усунення наслідків кризової

ситуації → стабілізація поточного стану підприємства, його економічної стійкості → виведення підприємства із кризового стану; уникнення ліквідації підприємства, яке перебуває на межі юридичної неспроможності (банкрутства); усунення наслідків кризи та недопущення її повторного прояву → ліквідація підприємства, як юридичної особи). Це підвищує ефективність антикризових заходів, що стає можливим при створенні комплексної системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства на всіх стадіях його життєвого циклу.

3. Виділені основними причинами виникнення кризових процесів є: зовнішні: глобалізація світового розвитку, соціально-економічні тенденції розвитку країни, ринкові чинники, інші зовнішні чинники; внутрішні: організаційно-управлінські, виробничо-економічні, фінансові, ринкові чинники. На основі проведених досліджень встановлено, що «економічна стійкість» підприємства - це форма рівноваги підприємства, в результаті якої в умовах дії зовнішніх негативних чинників проявляються його властивості функціональності (цілісності), що дозволяє адаптуватися до дії дестабілізуючих чинників шляхом комплексного формування і використання потенціалу підприємства, здійснювати еволюційний розвиток, зберігати конкурентні переваги з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому.

5. Відзначено, що в економічній теорії та практиці не існує єдиних підходів до оцінки економічної стійкості підприємства, це дозволило до основних проблем її оцінки віднести: відсутність єдиної типології економічної стійкості та методики її оцінки; відсутність науково обґрунтованих допустимих значень кожного типу стійкості; неоднозначність інтерпретації отриманих результатів показників економічної стійкості; не враховуються розгортання кризового процесу та джерела його виникнення на підприємстві.

6. В межах загальної зони економічної стійкості промислового підприємства пропонується виділити п'ятиступінчастий рівень економічної стійкості та характерний для кожного типу стадію кризового процесу:

кризове явище ↔ абсолютна стійкість; кризова ситуація ↔ достатня стійкість; передкризовий стан ↔ нестійкий економічний стан; кризовий стан ↔ низька економічна стійкість; криза ↔ катастрофічна економічна стійкість. Між цими рівнями, формуються певні взаємнопроникаючі, переходячи один в одного пограничні зони.

7. Узагальнено існуючі точки зору і сформовано власне визначення антикризового управління підприємством як системи методів та прийомів ідентифікації ознак кризових процесів, що виникають на підприємстві під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища; розробку заходів щодо їх подолання, мінімізації негативних наслідків в результаті використання наявного потенціалу, ефективної внутрішньої і зовнішньої політики з метою відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості, а у випадку катастрофічної економічної стійкості – на проведення заходів і процедур, передбачених чинним законодавством.

8. Для забезпечення теоретичного підґрунтя антикризового управління підприємством створено система антикризового управління економічною стійкістю підприємства (САУЕСП), яка, ґрунтуючись на охарактеризованій природі понять «економічна криза», «економічна стійкість», «антикризове управління» та взаємозв'язку між ними, сформована на основі методології, що охоплює мету, завдання, об'єкти, суб'єкти та інші складові, суть яких відповідає основним принципам та функціям антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

9. Методологічні аспекти досягнення мети системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства передбачає виконання ряду завдань, що можливе через реалізацію відповідного організаційно-економічного механізму, який ґрунтується на взаємодії предмету, об'єктів та суб'єктів антикризового управління. До основних функцій, які притаманні системі антикризового управління підприємством, належать: планування для визначення цілей підприємства, антикризової стратегій, програм антикризової стабілізації, достатності оборотних коштів для їх досягнення;

організація у частині формування оптимальної структури й обсягу оборотних коштів, управління кадрами для ефективного використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів; мотивація через забезпечення задоволеності співробітників своєю роботою; збереження кадрової бази, що створює зацікавленість працівників у зростанні ефективності діяльності підприємства з метою найшвидшого виходу з кризи та мінімізації її наслідків; контроль заснований на контролінгу для своєчасного оперативного внесення змін, що мають на меті підвищення ефективності антикризового управління. Усе це завдяки системному застосуванню дає змогу досягнути мети системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

10. Розроблено якісно новий підхід до системи контролінгу, оскільки його об'єктом стає складові та етапи антикризового управління, яка спрямована на оперативне виявлення ознак розвитку кризових процесів і створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання з метою недопущення порушень в діяльності підприємства, які можуть привести до його банкрутства, і запобігання недопущення кризи в майбутньому. Метою даної системи є розробка та своєчасна реалізація антикризових заходів, які направлені на нейтралізацію дії дестабілізуючих чинників. Контролінг економічної стійкостю як різновид загального контролінгу стає базовою складовою системи антикризового управління підприємством.

Результати досліджень знайшли віддзеркалення в публікаціях [248; 255; 262; 266; 268; 269; 270; 271; 273; 280; 288; 299; 305].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ АВІАПІДПРИЄМСТВ

2.1. Концептуальні основи формування організаційно-економічного механізму управління підприємством

Успішність розвитку будь-якої системи залежить від механізму, який закладений в основу її функціонування. В період глобальних структурних змін, економічних і фінансових криз, погіршення бюджетно-боргових зобов'язань провідних країн світу, негативного сприйняття світовою спільнотою необхідних економічних реформ проблематика конфліктів механізмів функціонування різних суб'єктів господарювання стає особливо актуальною і на локальному, і на глобальному рівнях. У цих умовах старі підходи до формування механізмів вже не дієві і потребують їх вдосконалення.

У загальному випадку механізм це внутрішній устрій машини, приладу, апарату, що приводить їх в дію, служить для передачі руху і перетворення енергії [373]. Відносно технічних систем механізм визначається як сукупність штучних, рухомопоеднаних ланок, які здійснюють задані рухи, причому кожному положенню однієї ланки відповідає певне положення інших його ланок [353, с. 56]. В економічній енциклопедії механізм розкривається як «...система, пристрій, спосіб, що визначає порядок діяльності, а також як – система певних елементів, що приводить у дію внутрішній пристрій машини, устаткування тощо» [89, с. 263]. Термін «механізм» як наукову категорію виокремив у своїх роботах Г. Гегель [238, с. 386], який представляє механізм як форму об'єктивності теорії буття. Німецький економіст Карл Маркс пов'язував поняття механізму з «капіталістичним способом виробництва», тобто

розглядав механізм як взаємодію системи господарської організації й розвитку суспільства [194, с. 633].

У різних галузях діяльності людини, відмічають Г. В. Сасенко, О. О. Папаїка, термін «механізм» має свої особливі ознаки. Він несе суто технічний зміст, а його цінність виявляється в контексті з уточнюючою назвою механізму, що має прикладне призначення [344, с. 246].

Дослідження таких науковців, як А. А. Чухно, Л. И. Абалкин, С. С. Ніколенко, І. О. Пінчук, М. І Шварцман, В. П. Москаленко, І. Н. Герчикова, І. А. Маркіна, С. С. Ніколенко, І. О. Пінчук, В. С. Кушнірук, Т. В. Полозова та Ю. В. Овсюченко, Л. В. Транченко, Н. І. Шварцман, С. А. Валувєв, Е. М. Коротков, А. А. Садеков, В. Ф. Гапоненко, В. С. Пономаренко, О. М. Ястремська та інші свідчать про різноманітність назв механізмів: «господарський механізм», «економічний механізм», «організаційний механізм», «організаційно-економічний механізм», «механізм управління», «організаційно-економічний механізм управління», тощо.

В економічних словниках спостерігається наступні трактування господарського механізму.

В економічні енциклопедії за редакцією С. В. Мочерного [89] господарський механізм визначається як система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, рішення протиріч громадського способу виробництва, реалізації власності, а також усебічного розвитку людини і узгодження його інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства. Він формується у взаємодії таких елементів економічної системи, як продуктивні сили, техніко-економічні і організаційно-економічні, а також виробничі стосунки(чи стосунки економічної власності).

В словнику за редакцією А. Н. Азриліяна [34] господарський механізм розглядається як сукупність організаційних структур і конкретних форм господарювання, методів управління і правових норм, за допомогою яких суспільство використовує економічні закони з урахуванням історичної

специфіки, що складається.

В сучасному економічному словнику за редакцією Б. А. Райзберга, Л. Ш. Лозовского, Е. Б. Стародубцевої [332] господарський механізм представлений як система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, що дозволяє вирішити протиріччя громадського виробництва.

А.А. Чухно [426] відмічає, що господарський механізм - це органічна складова економічної системи; функціональна сторона виробничих стосунків; спосіб організації і управління виробництвом з властивими йому формами, методами і засобами, які реалізують соціально-економічні, організаційно-економічні і науково-технологічні принципи і стосунки в інтересах задоволення потреб як кожного господарського суб'єкта, так і суспільства в цілому. Тобто, господарський механізм розглядається як головний елемент структури системи і головного рушія розвитку.

Л.І. Абалкин [1] представляє господарський механізм як спосіб організації громадського виробництва, з властивими йому формами і методами, економічними стимулами і правовими нормами.

На рівні підприємства науковці С. С. Ніколенко, І. О. Пінчук [230, с. 57] господарський механізм розглядають як сукупність організаційних форм і методів ведення господарювання, що включають систему планування, економічне стимулювання, структуризацію апарату управління, стилю його роботи.

На думку А.В. Бачурина [28], господарський механізм - сукупність системи і методів планування, економічних важелів стимулювання виробництва і господарського розрахунку.

Головним елементом господарського механізму такі автори, як М. І. Шварцман, В. П. Москаленко, І. Н. Герчикова виділяють економічний механізм.

Економічний механізм М. І. Шварцман [429, с. 92] представляє як сукупність економічних важелів, стимулів і мір дії на економічні інтереси

підприємства для досягнення поставлених цілей, спрямованих на більш повне задоволення суспільних потреб. Також, як зазначається, економічний механізм розробляється й реалізується відповідно до вимог економічних законів, які відображають об'єктивно існуючі зв'язки економічних явищ і процесів у сфері виробництва, розподілу та обігу матеріальних благ і послуг.

В. П. Москаленко пропонує розглядати економічний механізм підприємства «...як сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів діяння на економічні відносини і процеси, що відбуваються на підприємстві» [213, с. 20-22].

Навпаки, науковець І. Н. Герчикова [213, с. 11] визначає, що специфікою економічного механізму є зосередження в ньому економічних методів управління. При цьому принципи управління змінюються відносно змісту економічного механізму. Під принципами економічного механізму розуміються норми та правила взаємовідносин в процесі діяльності підприємства.

Науковець Г. Я. Ільницька [126, с. 292] відмічає, що економічний механізм основна частина господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини і процеси.

На думку Й. С. Завадського [99, с. 81], економічний механізм складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо).

Крім економічного механізму, відмічає І. А. Маркіна, важливим елементом механізму господарювання є організаційний механізм, який включає: правила, організаційно-правові норми і стандарти, що визначають та регулюють структуру управління; обов'язки, права і відповідальність органів управління й управлінських працівників, організацію процесу їхньої

діяльності; розподіл робіт між різними виконавцями; оснащення управлінської праці засобами оргтехніки; чисельність працівників апарату управління, матеріальне і моральне стимулювання їхньої праці [193, с. 65].

Науковці С. С. Ніколенко, І. О. Пінчук вказують, що ґрунтуючись на використанні владних відносин, організаційний механізм охоплює організацію структури керуючої системи та організацію процесу функціонування системи, якою управляють [230, с. 65].

В. С. Кушнірук вважає, що «серцевиною господарської діяльності є організаційно-економічний механізм, який становить систему організаційних та економічних форм і методів ведення господарства, що спонукає до підвищення ефективності функціонування виробничих систем та спрямований на свідоме використання економічних законів і досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами підприємницької діяльності» [176].

Т. В. Полозова та Ю. В. Овсяченко у своїй праці [316] запропонували розглядати організаційно-економічний механізм функціонування підприємства як складову економічного механізму, яка відбиває сукупність організаційних, фінансових і економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, виробничо-технологічних, фінансово-економічних процесів та відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства. До основних характеристик організаційно-економічного механізму функціонування підприємства запропоновано віднести такі: а) організаційно-економічний механізм функціонування підприємства є підмеханізмом економічного механізму, який, в свою чергу, є важливішою складовою господарського механізму підприємства; б) організаційно-економічний механізм є приналежністю організаційно-економічної системи, взаємодіє в системі інших механізмів на підприємстві як цілісної системи; в) до складових організаційно-економічного механізму відносяться: організаційно-технічний; виробничо-технологічний; фінансово-

економічний механізми; г) основною функцією даного механізму є реалізація процесу організації та прийняття економічних рішень, які спрямовані на досягнення поставленої мети підприємства; д) об'єктом впливу організаційно-економічного механізму є потенціал підприємства, а кінцевою метою його функціонування – підвищення економічної ефективності використання потенціалу підприємства.

У вітчизняній літературі, що стосується проблеми управління, містяться окремі підходи до визначення терміну «механізм управління» та «організаційно-економічний механізм управління».

Н.І. Шварцман [429, с. 49] термін «механізм управління» трактує як явище соціального життя, С. А. Валусєв [44, с. 19] як процес узгодження впливу суб'єктів управління на явища оточуючої соціальної дійсності та реалізацію в управлінській діяльності встановлених норм і правил поведінки. Необхідно відзначити, що науковці розглядають термін «механізм управління» через явище соціального життя та реалізацію норм і правил поведінки в управлінській діяльності, що не є повним, оскільки не представлено, як елементи управлінської діяльності впливають на об'єкт управління, які можливі наслідки та як вони можуть відбиватися. Не відзначено місто організаційної складової системи.

В роботі [160, с. 91] Е.М. Коротков визначає механізм управління як сукупність мотивів активності персоналу, які визначають як саму можливість, так й ефективність управління. Як бачимо з вищенаведеного, термін «механізм управління» розглядається тільки через сукупність мотивів активності персоналу, що вісьма важливо в стимулюванні працівників в ефективної діяльності в умовах антикризового управління. Але сукупність мотивів активності персоналу є тільки елементом економічної складової механізму, не відображається управлінський процес у повній мірі. Термін залишається не розкритим.

У своїй праці [342, с. 27] А. А. Садеков розглядає механізм управління як систему впливу на об'єкт управління з метою досягнення бажаного

результату, як систему організації господарського процесу, що представлена комплексом факторів, що є взаємодоповнюючими і взаємозалежними та мають власні форми управлінського впливу. Вченим розглядається механізм управління як система організації господарського процесу з метою досягнення необхідного управління. Але слід відзначити, автор не розкриває, що представляють собою елементи системи, яким чином вони впливають один на одного. Представлений термін залишається розкритим не повною мірою.

Російський науковець В.Ф. Гапоненко розглядає механізм управління як сукупність засобів і методів управління, реалізація яких визначає можливість цілеспрямованого руху системи [59]. Автор визначає можливість цілеспрямованого руху системи через механізм управління, який представляє тільки як сукупність засобів та методів управління. Але необхідно зауважити, що «сукупність засобів і методів управління» не припускає взаємодії елементів сукупності, і, як наслідок, представлений вченим термін «механізм управління» залишається не розкритим.

В. С. Пономаренко та О. М. Ястремська розкривають суть механізму через висвітлення його об'єктивного компонентного переліку та мети його узгодження. Механізм управління підприємством – це сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільною метою, за допомогою яких здійснюється поєднання й узгодження суспільних, групових і приватних інтересів, забезпечується функціонування й розвиток підприємства як соціально-економічної системи [317]. Як бачимо з вищенаведеного, автор розглядає механізмом управління підприємством, як «сукупність форм, структур, методів і засобів управління», відзначається мета та соціально-економічний аспект розвитку підприємства, але слід зазначити, що не представлено, як вони впливають один на одне, що не в повній мірі відбиває сутність даного поняття.

Л. Г. Мельник визначає механізм управління як складову (найбільш активну частину) системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від

стану яких залежить результат діяльності об'єкта, яким управляють [201, с. 366]. Трактовка, що представлена автором, визначає «механізм управління» тільки як складову системи управління, хоча і найбільш активну частину, що є правомірним тільки частково. Визначення, що представляє автор, не в повній мірі розкриває сутність поняття, оскільки не розкрити елементи системи та механізм їх впливу один на одного.

На думку О. І. Волкова, саме механізм управління, що містить у собі принципи, завдання, організаційну структуру органів управління, персонал, економічні і юридичні методи і обмеження, інформацію і технічні засоби її обробки, спроможний забезпечити динамізм та узгодженість роботи підприємства [55, с. 234]. Як бачимо з вищенаведеного, «механізм управління» автор розглядає через принципи, завдання, визначає місце організаційної структури органів управління та персоналу. Але, слід зазначити, що науковець не розмежовує склад організаційних та економічних елементів, не вказано як вони взаємодіють між собою, термін «механізм управління» залишається розкритим не в повній мірі.

Гончарук А. Г. включає в загальний механізм управління підприємством організаційний, економічний і мотиваційний механізми і визначає його як сукупність організаційних структур, конкретних економічних і мотиваційних інструментів, важелів, методик і методів управління, які реалізують чітку послідовність дій, спрямованих на забезпечення безперервності і стійкості процесу підвищення ефективності підприємства [73]. Автором більш повно розглядається поняття господарський механізм через сукупність організаційного, економічного і мотиваційного механізмів. Але, слід відзначити, що немає конкретизації, що є мотиваційними інструментами, важелями, методиками і методами управління.

Український вчений І. Булеев, який розглядає організаційно-економічний механізм управління як сукупність форм, методів та інструментів управління [41]. Але необхідно зазначити, що «сукупність

форм, методів і інструментів» не припускає перетворення впливу одних елементів сукупності на необхідну зміну інших, термін «організаційно-економічний механізм управління» залишається не розкритим.

Куценко А. В. [174] виходить з того, що «організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства є оптимальною сукупністю форм, структур, методів, засобів і функцій управління, яка формує через економічні важелі його відносини з зовнішнім середовищем із метою забезпечення цілеспрямованого оперативного регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю для відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам». Визначення, що представляє автор, найбільш повно розкриває сутність організаційно-економічного механізму управління підприємством будь-якої сфери діяльності та організаційно-правової форми власності. Проте, не вказано як представлена сукупність взаємодіє між собою. Ствердження про оптимальність ні є правомірним, оскільки не відзначено, що є, в даному випадку, оптимальність.

Єрмоєнко-Григоренко О. А. пропонує таку точку зору, що «організаційно-економічний механізм управління господарською діяльністю підприємства є сукупність підсистем соціально-економічних і організаційно-економічних відносин, складених з блоків і відповідних їхньому змісту елементів, особливості наповнення яких відповідають рівню розвитку суспільно-економічних устроїв» [94]. Достатньо повно визначають автори сутність організаційно-економічного механізму, приділяє увагу рівню розвитку суспільно-економічних устроїв. Але, дане формулювання не дозволяє визначити зміст блоків і відповідних елементів, що входять до складу даного механізму управління, й зводиться до підсистеми відносин, які не в повній мірі віддзеркалюють сутність даного комплексного поняття.

Транченко Л. В. [376] зазначає, що «під організаційно-економічним механізмом управління... слід розуміти систему організації й управління, що включає певну сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, економічних та мотиваційних методів, які мають специфічні особливості у

конкретних умовах суспільного виробництва. Враховуючи ці особливості, суб'єкт управління, спираючись на економічні закони та застосовуючи економічні методи управління, узгоджує особисті інтереси з інтересами об'єкта управління (підприємства, цеху, бригади, окремого робітника)». Як бачимо, особисту увагу автор приділяє мотиваційним методам, які входять в систему організації й управління, відзначаються їх специфічні особливості, але не конкретизується. Протиріччя даного трактування полягає в тому, що організаційно-економічний механізм є складовою системи управління, а не навпаки, як це подається автором. Термін «організаційно-економічний механізм управління» залишається не розкритим.

Відповідно до розробок Г. Астапової [22] організаційно-економічний механізм управління – це систему елементів організаційного й економічного впливу на управлінський процес. Як бачимо з вищенаведеного, системний підхід до формулювання самого механізму розкривається і конкретизується за допомогою організаційної та економічної складових, які впливають на процес управління, але не вказано як вони взаємодіють між собою, не конкретизує сутність й склад організаційних та економічних елементів.

Більш аргументованої позиції дотримується Малицький А.А., який розглядає організаційно-економічний механізм управління підприємством як «сукупність організаційних і економічних важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу), що чинять вплив на економічні і організаційні параметри системи управління підприємством, що сприяє формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективності діяльності підприємства в цілому» та досліджує його через системи забезпечення, функціональної та цільової системи [189]. Такої ж самої думки, із наголосом на вирішенні питання досягнення конкурентоспроможності, дотримується О.П. Паламарчук при вирішенні завдання ефективного функціонування і розвитку промислового підприємства у своїй роботі [240].

Розглянувши поняття «механізм», «господарський механізм», «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм», «механізм управління», «організаційно-економічний механізм управління» зазначено, що господарський механізм містить організаційні, соціальні, психологічні методи, економічний механізм базується тільки на економічних методах впливу суб'єкта управління на об'єкт управління, організаційно-економічний механізм включає як організаційні, так і економічні методи впливу і інструменти дії на керовану систему, економічний механізм є найважливішою складовою частиною як організаційно-економічного, так і господарського механізмів. Таким чином, ці поняття тісно взаємозв'язані, але не тотожні. Економічний механізм, будучи структурним елементом господарського механізму в цілому, охоплює економічні важелі, за допомогою яких керівна система впливає на керовану систему, основною є система, що управляє.

Слід зазначити, управління відбиває в основному причинно-наслідкові зв'язки і залежності, що виникають в процесі колективної праці і тому займає по відношенню до організаційних форм виробництва підпорядковане місце. Організація і управління є дві органічно пов'язані частини єдиного цілого - економічного механізму в якому управління має активний характер впливу на зміни в організації виробництва і стимулює розвиток прогресивних форм організації виробництва і праці. Отже, організація не є функцією управління, а економічний механізм ширше поняття, ніж управління. Економічний механізм відіграє головну роль в управлінні, він впливає на формування і функціонування складових організаційного механізму.

До того ж, в основу представлених понять системний підхід, в основі якого знаходиться припущення, що будь-яка система виступає сукупністю взаємозв'язаних елементів, та має вхід, вихід, зв'язок із зовнішнім середовищем та зворотний, та комплексний підхід, який припускає всебічне охоплення всіх сфер (рівнів) функціонування економіки підприємства.

Організаційно-економічний механізм управління підприємством – це механізм дії економічних законів, які забезпечують взаємоузгодженість економічних протиріч, що дозволяє його віднести до сфери об'єктивних економічних відносин. В той же час він має надбудовані елементи, до яких відносяться правові, нормативні акти та інші нормативно-правові документи.

Об'єктивною основою організаційно-економічного механізму управління підприємством є дія економічних законів. Пономарьовим І. Ф. та Поляковим Е. І. [318] виділено три групи економічних законів. До першої групи відносяться загальні економічні закони: закон економії праці; загальний закон росту продуктивності праці; закон зростання потреби. До другої групи відносяться специфічні економічні закони: закон середньої норми прибутку; загальний закон нагромадження; закон ціни виробництва. До третьої групи відносяться особливі економічні закони: закон товарного виробництва і обігу; закон вартості; закон попиту та пропозиції; закон кількості грошей, необхідних для обігу.

Таким чином, дія економічних законів, комбінація системного та комплексного підходів дозволяють визначити організаційно-економічний механізм управління підприємством – як систему, що забезпечує формування та регулювання відносин об'єкта та суб'єкта управління, через функції та принципи управління, з внутрішнім і зовнішнім середовищем, за допомогою відповідних підходів, методів, важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу) для досягнення кінцевої мети функціонування підприємства (рис. 2.1).

Формування мети організаційно-економічного механізму управління підприємством визначається на основі відповідного методологічного підходу.

Об'єктом організаційно-економічного механізму управління підприємством є процеси, що розгортаються на підприємстві.

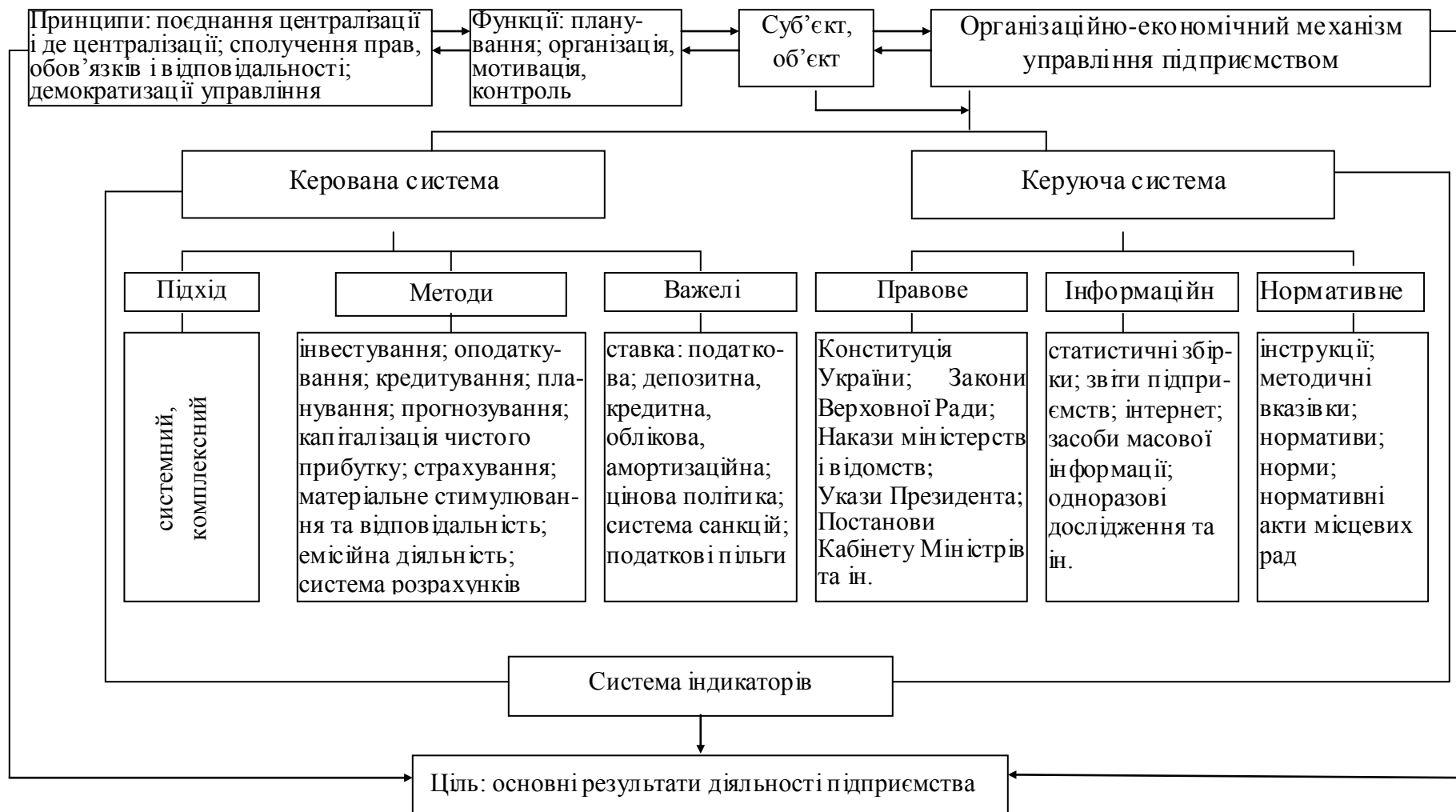

Рис. 2.1. Структура організаційно-економічного механізму управління підприємством

Суб'єкт управління (організаційна складова) здійснює вплив на керовану систему за допомогою таких елементів, як: правове забезпечення; інформаційне забезпечення; нормативне забезпечення. Суб'єктами управління є: власники підприємства, керівництво підприємства, державне керівництво, муніципальне керівництво.

Підхід організаційно-економічному механізму управління підприємством визначається цілями його розробки, слід відокремити наступні основні підходи: системний, цільовий, процесний, функціональний, комплексний та інші.

Методами економічної складової є елементи економічної політики. Аналітичний підхід до визначення методів дає можливість виділити наступні: інвестування; оподаткування; кредитування; планування; прогнозування; капіталізація чистого прибутку; страхування; матеріальне стимулювання та відповідальність; емісійна діяльність; система розрахунків.

За допомогою важелів встановлюються пропорції розподілу, що відображають відповідну систему економічних інтересів, стимулюючи одні сфери діяльності та стримуючи інші. Дія важелів здійснюється через доходи юридичних й фізичних осіб та може носити як загальний для всіх суб'єктів характер на основі єдиного рівня оподаткування, кредитування та фінансування, так і селективного – на основі диференційованого підходу, який має перевагу та забезпечує збалансування інтересів та суперечностей в державі та на підприємстві, ставок амортизаційних відрахувань та ін.

Організаційна складова припускає правове, інформаційне та нормативне забезпечення функціонування підприємства.

До правового забезпечення відносяться: Закони Верховної Ради; Укази Президента України; ухвали Кабінету Міністрів; укази, розпорядження міністерств та відомств; статuti суб'єктів господарювання. Інформаційне забезпечення – економічна, комерційна, фінансова та інша інформація, носіями якої можуть бути звіти підприємств, Інтернет; засоби масової інформації та інші. Нормативне забезпечення включає інструкції, накази,

норми, нормативи, тарифні ставки, методичні рекомендації, роз'яснення та інші.

Принципи організаційно-економічного механізму управління підприємством відповідають основним принципам менеджменту, серед яких виділені наступні. Принцип оптимального поєднання централізації і децентралізації в управлінні, який припускає необхідність умілого використання єдиноначальності і колегіальності. Принцип сполучення прав, обов'язків і відповідальності, що обумовлено тим, що кожна посада в ієрархії управління наділяється конкретними правами. Принцип демократизації управління заснований на корпоративній організації власності, розвитку партнерських відносин між підприємцями і працівниками. Ці принципи відображають внутрішню природу елементів механізму, це дозволяє проводити модифікацію організаційної та економічної складової та їх елементів.

Таким чином, організаційно-економічному механізму управління підприємством забезпечує комплексне використання економічних законів, методологічних підходів і принципів управління. В практичній діяльності підприємства економічні закони, методологічні підходи і принципи управління підприємством реалізуються через удосконалення організаційних структур управління. Узгодження ухвалення рішень в системі виробничих відносин з економічними законами, методологічними підходами та принципами управління досягаються через структуру елементів, а саме, методів та важелів механізму.

Діяльність підприємства повинна підлягати діагностиці з метою оперативного відстеження змін в середовищі функціонування, адекватного реагування на них, оцінки ефективності вживаних методів, важелів, інструментів та управлінських рішень. Базою діагностики є система індикаторів.

Система індикаторів дозволяє оцінити ефективність організаційно-економічного механізму управління підприємством.

В процесі підбору системи індикаторів виходять з вимог, що пред'являються до інформації в управлінському процесі: достовірність, повнота, своєчасність. Вона повинна відображати макро- та мікроекономічні процеси в національній економіці.

До системи індикаторів, які дають змогу охарактеризувати особливості функціонування підприємства у статичній та динамічній формі можна віднести:

1) макроекономічні індикатори, найбільш повна систематизація яких представлена М. М. Єрмошенко [111, с. 56, с. 67 – 69]:

- індикатори бюджетного сектора: дефіцит бюджету; доход (податок на прибуток, податок на додану вартість, акцизний податок, податок на доходи фізичних осіб, доход від зовнішньоекономічної діяльності тощо); доход в цілому у відсотках до ВВП; видатки (по укрупнених статтях бюджету); фінансування дефіциту;

- індикатори грошово-кредитного сектора: стан платежів; грошова маса коштів на розрахункових і поточних рахунках; строкові депозити та інші кошти на рахунках капітальних вкладень підприємств та організацій, валютні заощадження, кошти клієнтів за трастовими операціями банків (юридичних осіб, фізичних осіб); обсяг безготівкових розрахунків; повернення валютних коштів з-за кордону; розмір заборгованості із заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; кредити комерційних банків (короткострокові кредити, довгострокові кредити, прострочена заборгованість нерезидентам у національній і іноземній валюті); середня процентна ставка комерційних банків за кредитами, за депозитами); розміри тіньової економіки;

- індикатори інфляції: розмір інфляції в цілому по країні; зростання цін на продовольчі та непродовольчі товари, послуги, а також оптових цін підприємств;

- індикатори інвестиційної сфери: обсяг капітальних вкладень вітчизняних підприємств усіх форм власності; розмір іноземних інвестицій в акції вітчизняних підприємств; розмір іноземних кредитів в інвестиції (у

тому числі товарні, а також отримані під гарантії Кабінету Міністрів України);

- індикатори валютного ринку: обмінний курс гривні до долара США; обсяг валютних торгів; обсяги купівлі готівки; обсяги продажу готівки; золотовалютні резерви країни;

- індикатори банківської системи: кількість банків (за реєстром), у тому числі за формами власності; сплачений статутний фонд банків; середній розмір сплаченого статутного фонду на один діючий банк; розмір чистого прибутку банків; оборот банків;

- індикатори фондового ринку: національний індекс акцій; обсяг продажу цінних паперів та їх похідних; обсяг купівлі цінних паперів та їх похідних; обсяг щорічної емісії цінних паперів; обсяг випуску, розміщення й обслуговування ОВДП, ОЗДП, ОВДОП; кількість довірчих товариств; обсяг сплачених довірчими товариствами статутних фондів; розмір сплаченого статутного фонду на одне довірче товариство; загальна вартість активів, що управляється довірчими товариствами, обсяг їх доходів;

- індикатори страхового сектора: кількість страхових організацій; обсяг сплачених ними статутних фондів; розмір сплаченого статутного фонду на одну страхову організацію; обсяг страхових послуг; обсяг отриманих страхових премій;

2) мікроекономічні індикатори, систематизація яких запропонована О. Г. Мельником [202, с. 60-71]:

- виробничі індикатори: обсяг товарної виробництва; обсяг валової продукції; обсяг незавершеного виробництва; собівартість одиниці виготовленої продукції; частка браку; норми часу на виконання операцій, виготовлення продукції; кількість змін роботи обладнання на добу; середньодобовий випуск товарної продукції;

- технологічно-майнові індикатори: залишкова вартість основних засобів; середньорічна вартість основних виробничих фондів; амортизаційні

відрахування; термін експлуатації основних фондів; придбання основних фондів; вибуття основних засобів;

– кадрові індикатори: штатна чисельність працівників; середньосписочна чисельність працівників; яка чисельність працівників; облікова чисельність керівників; облікова чисельність фахівців; облікова чисельність службовців; облікова чисельність основних робітників; облікова чисельність допоміжних робітників; кількість звільнених працівників; кількість прийнятих на роботу працівників; тарифні ставки для працівників різних категорій;

– соціальні індикатори: фонд основної заробітної плати працівників; фонд додаткової заробітної плати працівників; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи;

– фінансові індикатори: чистий дохід від реалізації продукції; повна собівартість підприємства; чистий прибуток / збиток; активи; довгострокова дебіторська заборгованість; дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом; грошові кошти та їх еквіваленти у національній валюті; грошові кошти та їх еквіваленти в іноземній валюті; оборотні активи; власний капітал; статутний капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток (непокритий збиток); довгострокові кредити банків; довгострокові зобов'язання; короткострокові кредити банків; кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом, з оплати праці, зі страхування та ін.; поточні зобов'язання; робочий капітал;

– матеріально-постачальницькі індикатори: обсяг запасів матеріалів на складах; обсяг запасів готової продукції на складах; матеріальні витрати; часові норми запасів матеріалів у днях; часові норми запасів готової продукції у днях;

– маркетингові індикатори: обсяг реалізованої продукції; відпускна ціна одиниці продукції підприємства; витрати на маркетингові комунікації;

витрати на маркетингові дослідження ринку; місткість ринку; витрати на гарантійний ремонт;

- індикатори зовнішньоекономічної діяльності: обсяг експорту; обсяг імпорту; митна вартість продукції;

- індикатори продукції: відпускна ціна одиниці продукції підприємства; ціна споживання продукції; термін експлуатації продукції; гарантійний термін; потужність продукції; енергоспоживання;

- індикатори капіталізації: чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію; дивіденди на одну просту акцію; середньорічна кількість простих акцій.

Наведена система індикаторів, на жаль, не відображає вплив кризових процесів, що розгортаються на підприємстві.

Узявши за основу систематизацію макроекономічних та мікроекономічних індикаторів, запропоновану М. М. Єрмошенко та О. Г. Мельником, пропонуємо доповнити структуру системи індикаторів додатковим елементом «індикатори розгортання кризових процесів» на рис. 2.2.

Індикаторами розгортання кризових процесів є показники оцінки ефективності застосування організаційно-економічного механізму, його основних та забезпечуючого механізмів.

Методи оцінки ефективності функціонування промислового авіапідприємства:

- розрахунок відносної ефективності (продуктивності праці) і ефективності виробництва: узагальнюючий показник не може повною мірою охарактеризувати всю діяльність промислових підприємств, тому показники, використовувані при даному методі оцінки, важливо розглядати як складові сукупності оцінних показників ефективності;

- система збалансованих показників: не може повною мірою використовуватися із-за обмеженості у формуванні показників і області їх застосування, складнощі даної системи за своїм змістом і використанню, а

також у зв'язку з неврахуванням специфічних особливостей оцінки ефективності діяльності промислових авіапідприємств. Можливе лиш застосування однієї з основних ідей СЗП – стратегічної спрямованості при розробці системи показників ефективності діяльності;

Рис. 2.2. Структура системи індикаторів економічного функціонування промислового підприємства

– якісні методи: облік трьох аспектів діяльності підприємства, а саме, виробничого, фінансового і інвестиційного, з метою отримання точнішої оцінки ефективності діяльності;

– кількісні методи: найточніше можуть відобразити ефективність діяльності підприємства, що характеризується достатньо різноманітними видами діяльності (фінансово-економічний метод);

- математичні методи: можуть достатньо точно оцінити показники ефективності діяльності промислових підприємств;
- методи оцінки ефективності, що включають дисконтування: при оцінці ефективності інвестиційних проектів з використанням даних методів стає можливим враховувати рівень інфляції в умовах ринкової економіки;
- формалізовані методи: дозволяють з більшою точністю оцінити ефективність діяльності підприємств, зокрема елементарні методи мікроекономічного аналізу, традиційні методи економічної статистики і методи фінансових вичислень;
- неформалізовані методи: включають різносторонні методи, проте найбільш прийнятними для використання є розробка системи показників (зокрема розрахунок економічної і ринкової доданої вартості (*EVA* і *MVA*); грошовий потік на інвестований капітал (*CFROI*);
- метод порівняння з середньогалузевим значенням; методи аналізу фінансової звітності; методи деталізації (зокрема факторний аналіз, що дозволяє оцінити вплив на показник ефективності збільшення (зниження) окремо узятого виду ресурсу);
- параметричні методи (економетричний підхід): включають декілька методів, з яких можливо використовувати метод оцінки ефективності за допомогою граничного аналізу, що дозволяє визначити максимальний прибуток при найбільш раціональному варіанті заміни ресурсів;
- непараметричні методи (економетричний підхід): найбільш прийнятним є аналіз середовища функціонування або оболонки даних (*DEA*), що дозволяє визначити ефективно і неефективно функціонуючі підприємства одного району (області). Проте у нього є ряд обмежень: важливо щоб ресурси були більш-менш однорідними за якістю, замість окремих видів ресурсів необхідно використовувати сукупні матеріальні витрати; при розрахунку ефективності розміщених ресурсів необхідно знати ціни на використані ресурси по підприємствах району;

- ресурсні методи: відображають результат діяльності на одиницю наявних ресурсів (застосовані ресурси), наприклад рентабельність основного капіталу, оборотного капіталу і пр.;
- витратні методи: націлені на характеристику ефекту діяльності підприємств, що отримується з кожної одиниці сукупних витрат (спожиті ресурси), наприклад рівень рентабельності;
- використання груп соціально-економічних показників: дозволяє провести усесторонню оцінку ефективності функціонування підприємств.

Вимірювання ефективності пов'язано з визначенням її критерію та системи показників. Критерій – це головна ознака, що використовується для здійснення кількісного аналізу оцінки рівня ефективності визначеного управлінського рішення. Кількісна визначеність і зміст критерію відображаються в конкретних показниках ефективності соціально-економічної діяльності суб'єктів господарювання. Всебічний аналіз соціально-економічної ефективності діяльності промислового авіапідприємства в цілях знаходження резервів його економічного росту і забезпечення економічної стійкості, можливий на основі використання системи показників ефективності, яка дає можливість об'єктивно оцінити ефективність його діяльності в цілому та окремих видів виробничих ресурсів і тому подібне

Соціально-економічну ефективність діяльності промислового авіапідприємства пропонується розглянути за критеріями та показниками, що представлені табл. Б.1, схема визначення ефективності діяльності підприємства представлена на рис. Б.1.

Таким чином, вирішальною передумовою забезпечення економічної стійкості в антикризовому управлінні промислового авіапідприємства є економічна і соціальна ефективність його діяльності. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємства є комплексною характеристикою забезпечення економічної стійкості в антикризовому управлінні промислового авіапідприємства. Для її визначення застосовується

комплексний підхід, що включає сукупність завдань, принципів, методів, критеріїв і систему показників, що дозволяють всесторонньо оцінити результати конкретного управлінського рішення, що сприяло досягненню економічної стійкості підприємства.

Особливості функціонування підприємств в Україні виставляють нові вимоги до формування організаційно-економічного механізму управління підприємством, ефективність функціонування якого забезпечується за допомогою формування та регулювати відносин об'єкта та суб'єкта управління, через функції управління, з внутрішнім і зовнішнім середовищем за допомогою відповідних підходів, методів, важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу) для досягнення кінцевої мети. Категорія «організаційно-економічний механізм управління підприємством» розглядається як один з основних елементів системи забезпечення його економічної стійкості в умовах нестабільного зовнішнього середовища та розгортання кризових процесів на підприємстві. Запропонована структура організаційно-економічного механізму управління підприємством, в якій знайшло відображення компоненти економічної та організаційної складової.

Отримані результати є теоретичним підґрунтям для подальшої розробки організаційно-економічного механізму антикризового управління підприємством з метою досягнення його економічної стійкості.

2.2. Методологічні аспекти формування механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємств

Протягом останніх років промислові підприємства України функціонують в умовах дефіциту фінансових ресурсів для забезпечення потреб не лише економічного розвитку, а й їх операційної діяльності. Важкий фінансовий стан підприємств, викликаний кризовими процесами в економіці країни, нестабільним політичним становищем, помилками у фінансовій

політиці держави, призвели до структурних диспропорцій в системі розширеного відтворення, зниження конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, інвестиційної активності. У зв'язку з цим необхідне чітке розуміння впливу розгортання економічної кризи на економічну стійкість підприємства і вжиття своєчасних заходів щодо управління нею на підприємстві.

Взявши за основу пропозиції щодо визначення поняття «організаційно-економічний механізм управління підприємством», наведений у п. 2.1, запропоновано організаційно-економічний механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства розглядати як динамічний елемент системи управління, який є, з одного боку, засобом із забезпечення виконання управлінських функцій щодо досягнення цілей і завдань підприємства, мінімізації наслідків прояву кризового процесу на основі врахування особливостей об'єкта управління та середовища його функціонування, а саме, циклічності економічних процесів, а з іншого – у разі абсолютної збитковості підприємства – на проведення передбачених чинним законодавством відповідних процесів і процедур.

Головною метою організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства є забезпечення економічної стійкості підприємства, яке досягається за допомогою максимального використання його потенціалу для забезпечення в достатньому обсязі оборотним капіталом антикризових заходів.

Оскільки діяльність підприємства незалежно від стадії кризового процесу повинна бути спрямована на досягнення достатності оборотних коштів не лише для подолання його прояву, але і на подальший розвиток, організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством повинен мати комплексний характер, а саме, включати локальні механізми, кожен з яких спрямований на підвищення ефективності впровадження комплексної системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Реалізація функцій організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства відбувається шляхом постійного обміну інформацією з зовнішнім середовищем функціонування підприємства та локальними механізмами, дія яких базується на принципах системи антикризового управління економічною стійкістю.

Ефективність дії організаційно-економічного механізму антикризового управління як на рівні внутрішньої, так і на рівні зовнішньої політики підприємства визначається дією основних та забезпечуючого локального організаційно-економічного механізму (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Організаційно-економічні локальні механізми антикризового управління економічною стійкістю підприємства

Основні локальні механізми обумовлюють дієвість організаційно-економічному механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства за всіма сферами його функціонування, тим самим сприяючи

досягненню достатності оборотного капіталу для антикризових заходів, спрямованих на забезпечення економічної стійкості.

Антикризове управління економічною стійкістю на рівні внутрішньої політики підприємства забезпечується такими основними локальними механізмами: механізмом розробки стратегії підприємства, механізмом управління фінансовими потоками підприємства та, частково, механізмом механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування.

Антикризове управління економічною стійкістю на рівні зовнішньої політики підприємства здійснюється шляхом активізації таких основних локальних механізмів: механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства та, частково, механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування.

Забезпечуючий локальний механізм контролінгу економічної стійкості діє як на рівні внутрішньої, так і на рівні зовнішньої політики підприємства на всіх стадіях життєвого циклу підприємства.

Основний локальний механізм розробки стратегії підприємства є визначальним, оскільки вірно вибрана стратегія є ефективним механізмом антикризового управління економічною стійкістю підприємства, адже вона моделює використання науково-технічного, фінансово-економічного, соціального та організаційного потенціалу підприємства. Цикл стратегічного антикризового управління економічною стійкістю підприємства охоплює довгостроковий період, включає цикли середньострокового (оперативного) і короткострокового (поточного) управління, що забезпечує безперервність реалізації стратегії.

Стратегічне антикризове управління економічною стійкістю підприємства припускає не лише формування однієї загальної стратегії, але й розробку окремих її видів, що визначають перспективи розвитку в певній сфері діяльності промислових авіапідприємств.

Стратегічне антикризове управління економічною стійкістю

підприємства пов'язане з розв'язуванням низки ключових завдань. По-перше, де і як мобілізувати фінансові ресурси в обсягах, необхідних для забезпечення антикризових заходів забезпечення економічної стійкості підприємства. По-друге, як формувати фінансові потоки підприємства й управляти ними, щоб це максимально сприяло ефективності антикризових заходів для забезпечення економічної стійкості підприємства. По-третє, як регулювати зовнішньоекономічну діяльність, щоб забезпечити економічну стійкість підприємства.

Стратегічне антикризове управління економічною стійкістю підприємства встановлює об'єкти, процеси, учасників його формування та реалізації, механізми, що забезпечують досягнення цілей в межах заданих обмежень, і через фінансові ресурси сприяє координації інших функціональних стратегій. Сутність стратегії розкривається в її функціях, обумовлених функціями фінансів підприємств.

Організаційна функція полягає в забезпеченні процесу розробки стратегії необхідними трудовими, інтелектуальними ресурсами, засобами праці, проведенні координації дій зацікавлених підрозділів та осіб, мотивації, заохоченні та покаранні персоналу, контролю за його діяльністю.

Функція ресурсозабезпечення полягає в своєчасному забезпеченні підприємства необхідними ресурсами для здійснення антикризових заходів, прогнозуванні та плануванні їх надходжень, пошуку оптимального поєднання джерел їх залучення.

Розподільна функція полягає в прогнозуванні й плануванні термінів і обсягів фінансових потоків підприємства для результативності антикризових заходів із забезпечення економічної стійкості підприємства.

Інформаційна функція полягає в централізації, систематизації і обробці інформації, що надходить, у формуванні на її основі рекомендацій щодо підвищення ефективності антикризових заходів щодо забезпечення економічної стійкості підприємства.

Антикризова функція полягає у випереджальному виявленні, прогнозуванні, попередженні різних небезпек у зміні виробничо-фінансової діяльності підприємства, відновленні або забезпеченні економічної стійкості, пом'якшенні негативних наслідків кризових процесів.

Функція оптимізації полягає в забезпеченні ефективності вкладень і залучення фінансових ресурсів для здійснення антикризових заходів з підвищення економічної стійкості підприємства.

Адаптивна функція полягає в безперервному пристосуванні стратегії до зовнішнього і внутрішнього середовища з метою використання нових можливостей і захисту підприємства від виявлених нових загроз.

Контрольна функція полягає у вивченні тенденцій розробки стратегії, виявленні зовнішніх і внутрішніх чинників, що негативно впливають на процес стратегічного управління, і розробці пропозицій щодо їх усунення або нівеляції дії.

З погляду створення умов для безперервного процесу відтворення в умовах розгортання кризового процесу визначальним є основний локальний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування. Потреба в капіталі – об'єктивне явище в умовах антикризового управління економічною стійкістю підприємства, оскільки зростає потреба в оборотних коштах, оновленні та модернізації основних фондів, використанні нових технологій та матеріалів, пошуку нових ринків збуту. Серед основних завдань підприємства в умовах розгортання кризових процесів – мобілізація та використання фінансових ресурсів, які забезпечують необхідні фінансові умови для ефективного функціонування та ведення господарської діяльності. Брак фінансового капіталу та використання не повною мірою всіх можливих джерел фінансування не дає їм можливості здійснювати ефективні заходи антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Серед основних завдань промислових підприємств в умовах розвитку кризових процесів на підприємстві – мобілізація та використання фінансових

ресурсів, які забезпечують необхідні умови для ефективних антикризових заходів відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості. В процесі формування власного і позикового капіталу підприємства та управління його структурою визначається потреба в оборотних коштах на кожному з етапів життєвого циклу підприємства та в залежності від розвитку кризового процесу. Основними методами, що дають змогу сформувати капітал підприємства, є: кредитування, самофінансування, інвестування, емісія акцій або облігацій.

Як відомо, кредитування – це фінансовий метод формування капіталу підприємства, що є наданням банківських кредитів на умовах платності, терміновості, поворотності. Самофінансування – це «система господарювання, за якої всі витрати як на просте, так і на розширене відтворення підприємства забезпечуються ним з власних джерел, без залучення коштів державного бюджету» [100, с. 425]. Інвестування – метод залучення капіталу, як в оборотні, так і в необоротні активи підприємства. Емісія акцій або облігацій – метод залучення капіталу шляхом здійснення підписки на акції або продажу облігацій.

Одним із важелів підвищення ефективності антикризових заходів із забезпечення економічної стійкості підприємства є формування, розподіл та використання прибутку, що залишається у його розпорядженні. Розподіл прибутку є однією з форм реалізації інтересів учасників процесу відтворення. В результаті фінансово-господарської діяльності підприємства держава отримує частку у вигляді податку, підприємства – у вигляді чистого прибутку, працівники – від розподілу та використання – заробітну плату, акціонери – у вигляді дивідендів. Від регулювання розподілу чистого доходу залежить подальша можливість збільшення прибутку підприємства [390; 391].

Система оподаткування повинна стимулювати подальший розвиток відтворювальних процесів на підприємстві, цьому сприяє оптимізація оподаткування. Особливе практичне значення має питання впливу системи оподаткування на структуру капіталу та його оптимізація з урахуванням

чинника впливу величини податку на ціну власного та позикового капіталу і, відповідно, вирішення проблеми в системі найвигідніших джерел інвестування.

Таким чином, основний локальний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування за рахунок обґрунтування емісійних джерел власного та позикового капіталу створює умови фінансово-ресурсної достатності для результативності вжитих антикризових заходів для відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості підприємства.

Україна тільки починає входити в систему світового економічного простору, і від того, як цей процес відбуватиметься, залежить подальший економічний та соціальний розвиток держави. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств займає особливо важливе місце у сучасній економіці, значною мірою з огляду на постійне поглиблення процесів міжнародного поділу праці, міжнародної кооперації та спеціалізації. Зовнішньоекономічна діяльність є засобом взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності різних країн, що дає їм можливість ефективніше здійснювати свою економічну діяльність та використовувати наявні ресурси.

Під зовнішньоекономічною діяльністю, відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», розуміють діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудовану на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [109, ст. 3]. Зовнішньоекономічний договір є правовою формою реалізації цієї діяльності, таким чином, це контракт, що являє собою специфічний вид господарського договору.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», закріплює принципи зовнішньоекономічної діяльності, визначає її суб'єкти й види, встановлює засади правового й економічного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, спеціальні правові режими, юридичну відповідальність. Цей закон належить до законів прямої дії, що дає

можливість підприємцям застосовувати його норми в процесі здійснення зовнішньоекономічних зв'язків.

Результативна зовнішньоекономічна діяльність підприємств авіаційної промисловості є однією з умов ефективності антикризових заходів, спрямованих на відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості, оскільки просування їх продукції на зовнішньому ринку має на меті підвищення прибутковості та подальше зростання величини власного капіталу. Тому при розгляді сутності фінансового механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю слід виділити ті особливості, які відрізняють його від інших видів господарської діяльності.

Галузева належність даного виду відносин обумовлена тим, що міждержавне співробітництво в галузі зовнішньоекономічної діяльності й особисті майнові та немайнові відносини за участі іноземних громадян є предметом вивчення міжнародного публічного й приватного права, а відносини суб'єктів господарювання, що складаються при здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з переміщенням через митний кордон товарів, капіталу, наданням послуг та виконанням робіт на території іноземних держав, – предметом вивчення господарського права. Його особливість полягає в тому, що воно регулює групу суспільних відносин, обумовлених двоїтим характером, де присутній національний приватний інтерес, поєднання яких є характерною рисою господарського права.

Кожна держава застосовує в галузі регулювання зовнішньоекономічних відносин з іноземним контрагентом не ті самі норми, спільні для всіх держав (за винятком випадків використання уніфікованих норм міжнародних договорів і загальних засад міжнародного публічного права), а норми національні. Причому зовнішні публічні засади у вигляді різних міжнародних актів, міжнародно-правових норм у сфері господарського життя не можуть бути реалізовані тільки на рівні міждержавних відносин. Досягається це використанням механізму внутрішньогосподарського права, за допомогою процесу трансформації міжнародно-правових норм у норми внутрішньодержавні.

Нинішнє місце промислових авіапідприємств у світових господарських зв'язках характеризується невідповідністю їх до високоефективних форм зовнішньоекономічної співпраці, особливо в умовах розгортання кризових процесів. Експортна орієнтація промислових авіапідприємств потребує визначення існуючих та потенційних конкурентних переваг, а також чинників, які формують механізм фінансового регулювання їх зовнішньоекономічної діяльності. Це вимагає подальшого вдосконалення системи регулювання зовнішньоекономічних зв'язків на основі контрактів.

Отже, основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на основі управління ризиками зовнішньоекономічного контракту створює умови ефективного впровадження антикризових заходів та дає змогу забезпечити або відновити економічну стійкість підприємства.

Одна зі складових механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства – основний локальний механізм управління фінансовими потоками – вимагає особливої уваги.

По-перше, своєчасність, повнота й безперервність фінансових потоків підприємства забезпечує дієвість фінансово-виробничої діяльності, ефективність антикризових заходів, спрямованих на забезпечення економічної стійкості, оскільки для досягнення прибутковості фінансово-виробничої діяльності, крім наявності певної суми коштів, необхідно забезпечити її в довгостроковій перспективі з урахуванням обсягів платіжного обороту підприємства.

По-друге, фінансовий потік несе в собі великий обсяг інформації про: структуру й характер зміни у фінансових активах та зобов'язаннях підприємства; появу нових фінансових інструментів; участь кожного підрозділу підприємства в перерозподілі фінансових ресурсів; механізм взаємин підприємства із зовнішнім середовищем; залежність підприємства від ринку товарів та сировини, а також від позикового капіталу.

По-третє, із напрямку й змісту фінансового потоку можна судити про

ефективність антикризового управління, що здійснюється на підприємстві. Механізм управління фінансовими потоками має базуватися на методах, що враховують розвиток кризового процесу, та бути спрямованим на мінімізацію ризиків зменшення економічної стійкості.

Система управління фінансовими потоками ґрунтується на особливостях фінансового й бухгалтерського обліку. Фінансовий облік являє собою систему збору, узагальнення й збереження інформації про використання всіх фінансових ресурсів у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства. Фінансовий облік, який здійснюється фінансовою службою підприємства, має на меті щодня надавати оперативну точну інформацію про фінансовий стан підприємства. Бухгалтерська звітність складається тільки на певну законодавчо встановлену дату. Інформація надається із запізненням, що пояснюється більшими обсягами виробництва й реалізацією продукції. Оперативність надання інформації відіграє істотну роль у прийнятті фінансових рішень в умовах середовища, яке постійно змінюється.

З метою аналізу й управління фінансовими потоками в міжнародній практиці розроблені й застосовуються два методи розрахунку результату руху фінансових потоків підприємства: прямий та непрямий. Вони відрізняються в основному порядком трансформації звіту про фінансові результати у звіт про рух грошових коштів. Використання цих методів дає однакові результати. Розходження у формі звітів існують тільки для розділу про основну діяльність, де при непрямому методі показуються корегування всього чистого прибутку до стану коштів.

Головною перевагою використання «потокового методу» є необхідність розгляду фінансових потоків у взаємозв'язку з виробництвом, фінансуванням, інвестуванням та іншими фінансово-господарськими ланками підприємства. До поточкових схем можуть бути включені й канали передачі інформації, документообіг підприємства й управлінські рішення. Розподіл процесів, що протікають на підприємстві, на різноспрямовані потоки полегшує сам процес управління ними як окремими, але

взаємозалежними об'єктами.

Прикладні аспекти управління фінансовими потоками розглядаються в комплексі питань формування фінансових ресурсів, утворення залишків грошових активів та антикризового управління економічною стійкістю підприємством при загрозі банкрутства.

Ефективність антикризових заходів з позиції формування й управління фінансовими потоками авіаційного підприємства відображає динамічність процесів функціонування його операційної, інвестиційної й фінансової діяльності, забезпечення економічної стійкості.

Слід зазначити, що механізм формування й управління фінансовими потоками на основі врахування потенційних можливостей підприємства дає змогу синхронізувати фінансові потоки за обсягом та в часі, знизити негативний вплив циклічності розвитку економіки, підвищити дієвість антикризового управління на всіх етапах життєвого циклу та стадії розгортання економічної кризи та забезпечити або підвищити економічну стійкість.

Забезпечуючий локальний механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства, яким є механізм контролінгу, це, з одного боку, самостійний механізм, дієвість якого простежується при ухваленні управлінських рішень, що дуже важливо на усіх етапах життєвого циклу підприємства, а з іншого – це механізм підвищення ефективності дії основних локальних механізмів.

У умовах розгортання кризових процесів на підприємстві системна організації контролю набуває особливого значення, контролю відведена особлива регулятивна роль щодо антикризового управління економічною стійкістю підприємства на усіх стадіях життєвого циклу його функціонування.

Контролінг – напрям практичної діяльності на підприємстві, який полягає в забезпеченні максимально ефективної реалізації всіх функцій управління, як-от: планування, облік, аналіз, контроль, регулювання, що має максимізувати ефективність діяльності підприємства. Тобто контролінг – це функція менеджменту, спрямована на забезпечення досягнення цілей, що стоять перед

підприємством, з максимальною ефективністю; вона пронизує всю структуру управління та, як і управління в цілому, має два аспекти: стратегічний і оперативний. Система контролінгу – це адаптивна складна динамічна сукупність взаємопов'язаних елементів, які виконують функцію забезпечення довгострокового ефективного функціонування і розвитку підприємства шляхом координації і спрямування зусиль всіх функціональних підрозділів останнього на досягнення цільових показників [241].

Головна мета контролінгу антикризового управління економічною стійкістю підприємства – орієнтація антикризового управлінського процесу на досягнення економічної стійкості.

Для цього контролінг повинен забезпечити розв'язання таких завдань [158]: координація управлінської діяльності з досягнення цілей підприємства; інформаційна і консультативна підтримка прийняття управлінських рішень; створення і забезпечення функціонування загальної інформаційної системи управління підприємством; забезпечення раціональності управлінського процесу; контроль дієвості основних локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Функції контролінгу економічної стійкості підприємства визначаються цілями, які поставлено перед підприємством, і охоплюють ті види управлінської діяльності, які забезпечують досягнення економічної стійкості. До них можна віднести такі функції: моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства; внутрішнього консалтингу; координації усіх складових організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю промислового підприємства; прогнозування економічної стійкості; інформаційного забезпечення; контрольну.

Контролінг економічної стійкості підприємства є елементом управління, що сприяє ухваленню ефективних антикризових рішень. Слід визнати, що для ефективного антикризового управління усі економічні суб'єкти повинні здійснювати контроль, від результативності якого безпосередньо залежить

забезпечення економічної стійкості. Реалізація сутнісних можливостей контролінгу забезпечує створення системи контролю, яка ефективно функціонує, а це, у свою чергу, багато в чому сприяє успішному розв'язанню проблеми антикризового управління. Як функція управління контролінг економічної стійкості підприємства повинен контролювати своєчасність, ефективність антикризових заходів з метою досягнення економічної стійкості.

В антикризовому управлінні економічною стійкістю підприємства контролінг може мати значення при попередженні розгортання кризового процесу чи забезпеченні мінімізації негативних наслідків його настання. Контролінг дає змогу уловлювати слабкі сигнали можливої кризи – в цьому його переваги відносно інших типів управління.

Особливо важливе інформаційне забезпечення контролінгу економічної стійкості підприємства, оскільки досягнення ефективності антикризових заходів обумовлюється наявністю і можливістю використання того обсягу інформації, яка давала б підприємству можливість своєчасно реагувати на негативні зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

Отже, необхідність забезпечуючого локального механізму контролінгу простежується в такому: на всіх етапах життєвого циклу і стадіях прояву кризового процесу за рахунок забезпечення максимально ефективної реалізації таких функцій, як планування, облік, аналіз, контроль, регулювання, інформаційне забезпечення, є основою проведення будь-яких заходів, спрямованих на обґрунтування та ефективність впровадження антикризових заходів для мінімізації негативних наслідків прояву кризових процесів та відновлення, досягнення або підвищення економічної стійкості.

Найважливішим питанням при формуванні механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства є комплексне опрацювання проблем нормативно-правового регулювання. Нормативно-правове регулювання антикризового управління економічною стійкістю підприємства зважає на специфіку державного регулювання процедур банкрутства, необхідність диференціації підприємств за ознакою відповідності зовнішнім

ознакам банкрутства з обґрунтуванням критеріїв диференціації, зміна системи арбітражного управління спрямована на підвищення якості і ефективності управління нестійким підприємством через розвиток механізму взаємодії органів управління підприємством і арбітражним керівником.

Нормативно-правове регулювання (забезпечення) антикризового управління промисловим підприємством наведено на рис. 2.5.

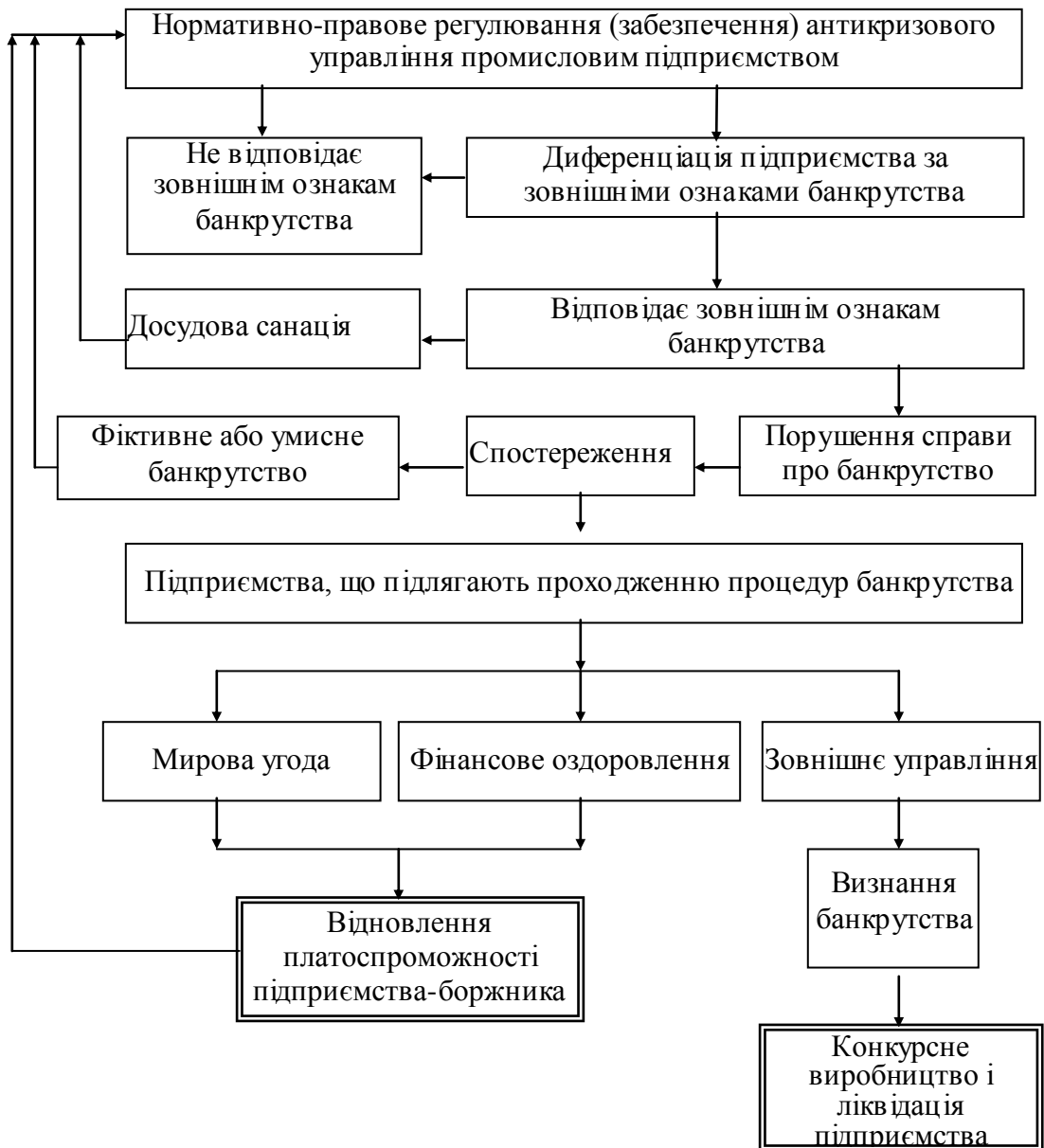

Рис. 2.5. Нормативно-правове регулювання (забезпечення) антикризового управління промисловим підприємством [108]

Таким чином, нормативно-правове регулювання (інституційне) спрямоване на правове забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства, що особливо важливо в системі формування комплексності розв'язання поставлених завдань, а у разі абсолютної збитковості підприємства – на проведення передбачених чинним законодавством відповідних процесів і процедур (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Учасники справи про банкрутство [108]

Запропонований механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства має комплексний, системний характер і представлений взаємодією локальних механізмів різної природи, що дає змогу істотно розширити потенційні можливості з його практичного використання; він сприяє забезпеченню розробки і здійснення стратегії у

рамках забезпечення економічної стійкості підприємства з повнішим обліком змін, що відбуваються не лише в системі підприємства, але і в зовнішньому економічному просторі.

Розроблений механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства найбільш інформативно відбиває послідовність змін в системі управління (через взаємодію механізму контролінгу й нормативно-правового регулювання (інституційне)), економічних зв'язків, що оцінюють трансформацію економіки та потенціал підприємства по стадіях його життєвого циклу.

Усе це завдяки системному застосуванню дає можливість забезпечити отримання ефекту синергії та досягти мети механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Кожен з локальних механізмів слід розглядати як систему організаційних і економічних елементів, яким притаманні власні форми управлінського впливу на економічні та організаційні параметри комплексної системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства із метою подолання прояву кризових процесів, мінімізації впливу зовнішнього середовища (циклічності економічних процесів) та відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості.

Подамо детально структуру локального механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства через ключові категорії.

Структурні елементи локального механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства: організаційна складова; економічна складова; цілі управління; функції управління, індикатори управління.

Організаційна складова визначає суб'єкт антикризового управління економічною стійкістю підприємства, якими є відповідальні органи антикризового управління підприємством (відповідно до специфіки організаційної структури), які за допомогою методів управління впливають на керовану підсистему – об'єкт управління.

Вихідними елементами для формування механізму управління є об'єкт управління та ціль трансформації його стану. У даному випадку об'єкт управління, який визначається економічною складовою, – це кризові процеси.

Ціль управління – забезпечення достатності оборотного капіталу для мінімізації наслідків кризових процесів та відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості підприємства.

Функції управління локального механізму визначаються в межах функцій комплексної системи антикризового управління економічною стійкістю підприємства з урахуванням індивідуальної цілі.

Кількісний аналог цілей визначається як індикатори управління. Вибір індикаторів управління визначається ключовими показниками ефективності. Як індикатори управління доцільно обирати стандартні економічні показники ефективності діяльності підприємства відповідно до цілей локального механізму.

Розглянемо елементи об'єкта управління (економічна складова), на які здійснюється вплив в інтересах досягнення поставлених цілей. Серед таких елементів необхідно виділити підходи, напрями, етапи, методи, важелі.

В основі досягнення ефективності локального механізму лежить методологічний підхід, який має характерні напрями й етапи його здійснення, що дає змогу застосувати притаманні цьому підходу методи та важелі.

Суб'єкт управління (організаційна складова) здійснює вплив на керовану систему за допомогою таких елементів, як: організаційно-управлінське забезпечення; програмно-технічне забезпечення; кадрове забезпечення; нормативно-правове забезпечення (інституційне); інформаційне забезпечення.

Кожен з локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства як система управління припускає наявність об'єкта (кризові явища) та суб'єкта управління (відповідальні органи антикризового

управління) економічною стійкістю підприємства, формування цільових процесів управління на основі методологічного підходу, вибір засобів та методів управління, створення чіткої системи коригування та зворотного зв'язку тощо.

Отже, формування механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства ґрунтується на наукових підходах до вироблення управлінських рішень і є складною системою, що розгортається в певному економіко-правовому середовищі, властивому конкретному підприємству. В дослідженні розроблено механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства, елементи якого розкриваються в окремих розділах дисертації.

Як базові елементи даного механізму були виділені такі основні та забезпечуючий локальні механізми: механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю, механізм розробки стратегії підприємства, механізм контролінгу економічної стійкості.

Розроблений механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства відрізняється від подібних розробок, викладених у науковій і спеціальній літературі, оскільки враховує: розгортання кризового процесу на підприємстві; можливість використання локальних організаційно-економічних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства залежно від напрямів зовнішньої і внутрішньої політики та етапу життєвого циклу підприємства, стадії кризового процесу; зміни нормативно-правового простору; у вигляді окремих механізмів виділений блок контролінгу економічної стійкості.

2.3. Функціональність механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємств

Розгортання кризових процесів на рівні підприємства не завжди залежить від стадії циклу макроекономічного розвитку, тобто ці процеси не повною мірою взаємозалежні та не синхронізовані у часі. Економічна криза окремого підприємства в умовах глибокої і затяжної фінансово-економічної кризи трапляється частіше і переборюється значно важче. Вірогідність її настання збільшується в перехідні періоди розвитку підприємства, в періоди між етапами цього розвитку. Таким чином, виникає циклічна тенденція розвитку, яка відбиває періодичне настання економічних криз. На мікрорівні циклічність набуває форми життєвого циклу підприємства.

Один із варіантів поділу життєвого циклу підприємства на етапи запропонували науковці Довбня С. та Шембель Ю. [84, с. 89], а саме: етап зародження, етап прискорення росту, стадія зрілості, етап спаду.

Залежно від ефективності розроблення та реалізації антикризових заходів відбувається поглиблення кризового процесу (економічної кризи, процесу розвитку економічної кризи) або оздоровлення підприємства – вихід із кризового стану. Кожен етап життєвого циклу має притаманні лише йому ознаки прояви кризового процесу на підприємстві, що дає змогу використовувати відповідні антикризові організаційно-економічні локальні механізми. Етапи життєвого циклу та відповідні стадії кризового процесу наведено на рис. 2.7.

Необхідно зазначити, що кінцева стадія кризового процесу (розгортання економічної кризи), а саме криза, може настати на кожному з етапів життєвого циклу при неефективних антикризових заходах.

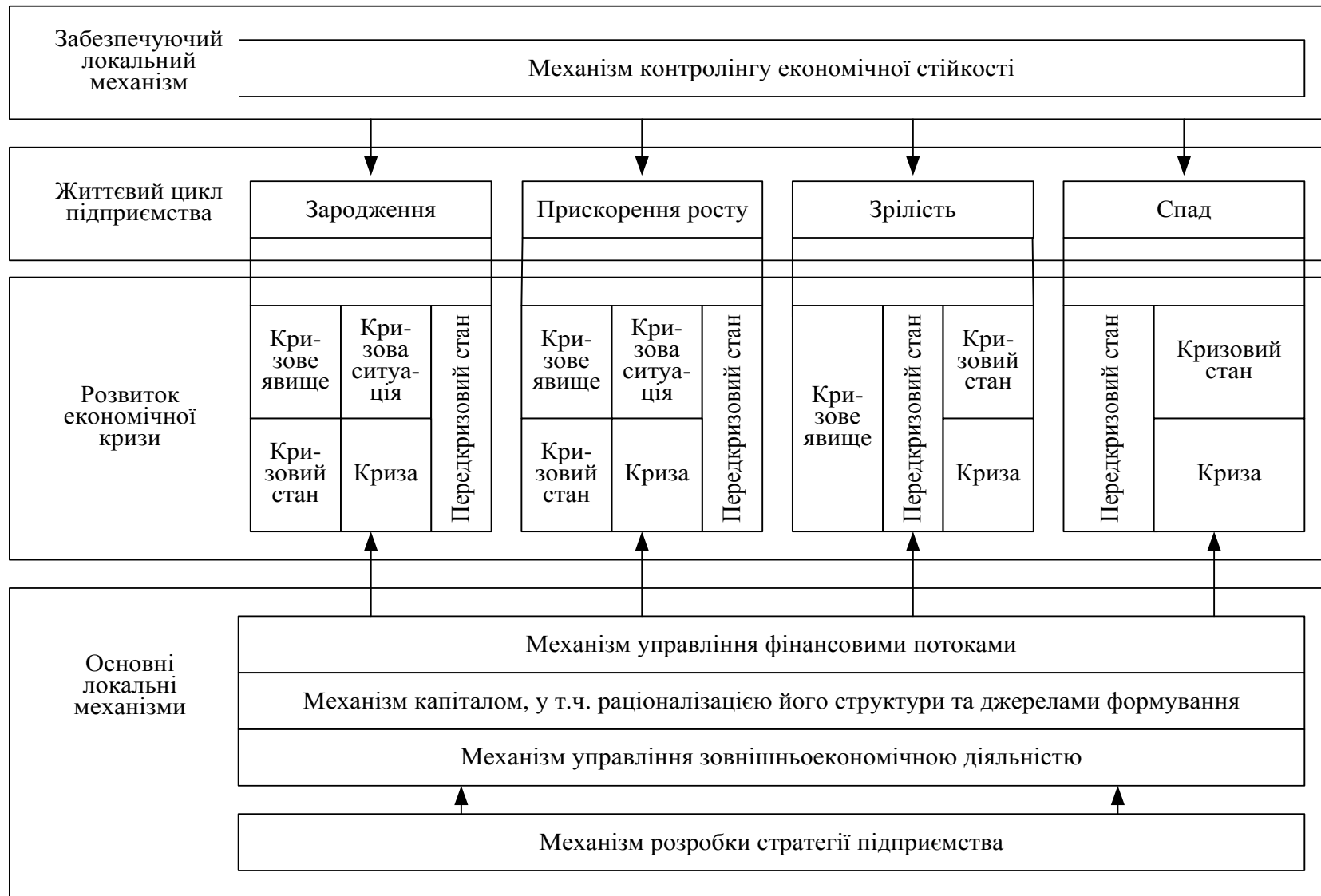

Рис. 2.7. Взаємодія механізмів забезпечення економічної стійкості у антикризовому управлінні авіапідприємством

Етап «зародження підприємства». На даному етапі головне стратегічне зусилля спрямоване на вихід на ринок, розширення ринку збуту. Організаційні та маркетингові проблеми, що потребують розв'язання – це заснування фірми, підбір кваліфікованих працівників, пошук товару, з яким фірма вийде на ринок, організація продажу і сервісу. Виробничо-господарська діяльність спрямована на впровадження енергозберігаючих технологій виробництва. Фінансова діяльність пов'язана з пошуком інвестиційного капіталу. Зростає конкурентоспроможність підприємства. Особливостями працівників є новаторство, ініціативність, творчість, з орієнтацією на тривалий період праці, готовність на тимчасовий дискомфорт в умовах і оплаті праці.

Розвиток кризового процесу на етапі «зародження підприємства» має вигляд: кризове явище → кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза. Спостерігається такий процес зміни типу економічної стійкості підприємства: абсолютна стійкість → достатня стійкість → нестійкий економічний стан → низька економічна стійкість → катастрофічна економічна стійкість.

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на етапі «зародження підприємства» представлено в табл. 2.2.

Кризовий процес виникає внаслідок неправильного визначення місії, наряду діяльності підприємства, недостатньої інформації про ринок товару, низької кваліфікації управлінського персоналу, відсутності його досвіду, неповної або некваліфікованої інформації про витрати виробництва, відсутності репутації, історії кредитування; наявності кредиторської і дебіторської заборгованостей, втрати ринку збуту, низької кваліфікації персоналу, відсутності належного досвіду, низької дисципліни праці.

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на етапі «зародження підприємства»

Тип економічної стійкості	Стадія кризового процесу	Основні локальні механізми		Забезпечуючий локальний механізм	
		Механізм	Питома вага, %	Механізм	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6
Абсолютна стійкість	Кризове явище	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	50		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	40		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	10		
Достатня стійкість	Кризова ситуація	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	50		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	35		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	15		
Нестійкий економічний стан	Передкризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	45		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	45		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	10		
Низька економічна стійкість	Кризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	50		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	45		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	5		
Катастрофічна економічна стійкість	Криза	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	40		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	55		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	5		

Одним із найважливіших компонентів антикризового управління економічною стійкістю підприємства є розробка його стратегії, оскільки вона моделює використання науково-технічного, фінансово-економічного, соціального та організаційного потенціалу підприємства. Для підприємств, які перебувають на етапах «зародження підприємства» та «прискорення зростання» стратегія є більш значущою, ніж на етапах «зрілість» та «спад». Основний локальний механізм розробки стратегії на основі врахування етапу життєвого циклу, стадії прояву кризового процесу та типу економічної стійкості підприємства дає змогу подолати розвиток економічної кризи та забезпечити або відновити економічну стійкість. Основними цілями стратегії на етапі «зародження підприємства» є: виживання, формування передумов подальшого розвитку підприємства, обрання перспективних напрямів діяльності, забезпечення беззбитковості діяльності та мінімального прибутку, забезпечення економічної стійкості.

Основний локальний механізм управління фінансовими потоками підприємства забезпечує оптимізацію кредиторської і дебіторської заборгованостей, матеріальних запасів, що дозволяє ефективно використовувати наявні фінансові ресурси з метою забезпечення його економічної стійкості.

Забезпечення в достатньому обсязі фінансовими ресурсами підприємства, як власними, залученими, так і позиковими, вирішується за допомогою активізації основного локального механізму формування власного і позикового капіталу, управління його структурою.

На етапі «зародження підприємства» механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю не має значного впливу на забезпечення або підвищення економічної стійкості підприємства.

Локальний забезпечуючий механізм контролінгу економічної стійкості дає змогу підвищити низьку кваліфікація управлінського персоналу, нейтралізувати відсутність належного досвіду, зміцнити дисципліну праці.

Етап «прискорення зростання». На даному етапі головне стратегічне

зусилля спрямоване на проникнення вглиб ринку. Організаційні та маркетингові проблеми, які необхідно вирішити, – це позиціонування товару, нарощування обсягів збуту і підвищення якості товару. Маркетингові дослідження спрямовані на вивчення структури ринку: конкурентів, посередників, постачальників. Спостерігається стійка конкурентоспроможність підприємства. Працівники тісно співпрацюють, швидко реагують у мінливих умовах, ініціативні, готові ризикувати, не бояться відповідальності.

Розвиток кризового процесу на етапі «прискорення росту» має вигляд: кризове явище → кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза. Процес зміни типу економічної стійкості підприємства має наступний вигляд: абсолютна стійкість → достатня стійкість → нестійкий економічний стан → низька економічна стійкість → катастрофічна економічна стійкість.

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на етапі «прискорення росту» наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на етапі «прискорення росту»

Тип економічної стійкості	Стадія кризового процесу	Основні локальні механізми		Забезпечуючий локальний механізм	
		Механізм	Питома вага, %	Механізм	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6
Абсолютна стійкість	Кризове явище	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	45		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	35		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	20		

1	2	3	4	5	6
Достатня стійкість	Кризова ситуація	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	40		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	35		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	25		
Нестійкий економічний стан	Перед-кризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	35		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	45		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	20		
Низька економічна стійкість	Кризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	45		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	45		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	10		
Катастрофічна економічна стійкість	Криза	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	35		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	60		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	5		

Джерелом кризового процесу є неефективне управління витратами і прибутком через неповну інформацію про них, збільшення кредиторської і дебіторської заборгованостей, недостатності власного капіталу, оборотних коштів, великої частки позикового капіталу, кризи координації, управління та контролю.

На даному етапі антикризова стратегія забезпечення економічної стійкості підприємства спрямована на прискорене зростання обсягів продажу та прибутку, самофінансування, диверсифікацію діяльності, забезпечення економічної стійкості.

Оптимізацію кредиторської і дебіторської заборгованостей забезпечує основний локальний механізм управління фінансовими потоками підприємства, що дає змогу ефективніше використовувати наявні фінансові ресурси, позиковий капітал з метою забезпечення його економічної стійкості.

Основний локальний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування дає змогу вирішити проблему забезпечення підприємства в достатньому обсязі фінансовими ресурсами, як власними, залученими, так і позиковими.

Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонуванні підприємства не має значного впливу на забезпечення або підвищення економічної стійкості підприємства.

Забезпечуючий локальний механізм контролінгу економічної стійкості підвищує ефективність основних локальних механізмів за допомогою координації та контролю антикризових заходів, спрямованих на утримання або підвищення економічної стійкості підприємства.

Слід зазначити, що підприємства авіаційної промисловості здебільшого знаходяться на стадії «зрілість» та «спад», тому детальніше дієвість локальних механізмів залежно від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу представлено саме на цих етапах.

Стадія «зрілості». На даній стадії функціонування підприємства головне стратегічне зусилля спрямоване на збереження зайнятих на ринку позицій, розширення меж ринку, підтримання прийняттого рівня рентабельності. Організаційні та маркетингові проблеми, які необхідно вирішити, – це вкладення капіталу у розвиток нових напрямів, отримання максимального прибутку з метою його використання на розвиток напрямів діяльності, що мають позаекономічні цілі. Маркетингові дослідження спрямовані на дослідження ринку, його структури, споживачів. Спостерігається стійка конкурентоспроможність підприємства. Працівники – провідні спеціалісти, з орієнтацією на довгострокові цілі, самовіддані, налаштовані на плідну роботу з високим рівнем оплати праці, досягають

максимальних результатів за невисокого рівня витрат і низького рівня ризику.

Розвиток кризового процесу на стадії «зрілість» має вигляд: кризова ситуація → передкризовий стан → кризовий стан → криза. Процес зміни типу економічної стійкості підприємства такий: достатня стійкість → нестійкий економічний стан → низька економічна стійкість → катастрофічна економічна стійкість.

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на стадії «зрілість» наведено в табл. 2.4.

Кризовий процес є наслідком переоцінки успіхів і можливостей підприємства; відхилення від головної мети, розвитку напрямів діяльності, що мають позаекономічні цілі; неналежного контролю, сповільнення та припинення збільшення продажів і прибутків; сповільнення та припинення процесів модернізації продукції, інвестування у нові напрями діяльності; відносна конкурентоспроможність; надмірної залежності від кредиторів, недостатності власного капіталу, оборотних засобів, неврахування ризиків при укладенні міжнародних контрактів, недостатньої відповідальності керівництва; кризи бюрократизації.

Антикризова стратегія досягнення економічної стійкості підприємства на даній стадії розгортання кризового процесу має такий напрям: збалансоване зростання, формування іміджу, розширення позицій на ринку, забезпечення середньої норми доходу; розвиток напрямів діяльності, що мають позаекономічні цілі; підвищення економічної стійкості.

У підприємства достатньо фінансових ресурсів для подальшого розвитку. Для закріплення, утримання своїх позицій на ринку збуту потрібна конкурентоздатна продукція, виробництво якої багато в чому залежить від удосконалення конструкторських розробок і технологічних процесів. Це визначає необхідність інвестування в основні засоби підприємства, в оновлення та відтворення основних засобів.

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на стадії «зрілість»

Тип економічної стійкості	Стадія кризового процесу	Основні локальні механізми		Забезпечуючі локальні механізми	
		Механізм	Питома вага, %	Механізм	Питома вага, %
Достатня стійкість	Кризова ситуація	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	35		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	35		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	30		
Нестійкий економічний стан	Передкризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	
		управління фінансовими потоками	45		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	35		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	20		
Низька економічна стійкість	Кризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	
		формування і управління фінансовими потоками	45		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	40		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	15		
Катастрофічна економічна стійкість	Криза	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	80
		управління фінансовими потоками	30		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	65		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	5		

Забезпечення в достатньому обсязі фінансовими ресурсами підприємства вирішується за допомогою активізації основного локального механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування.

Основний локальний механізм управління фінансовими потоками підприємства дає змогу забезпечити оптимізацію кредиторської і дебіторської заборгованостей, матеріальних запасів, незавершеного виробництва, що дозволяє забезпечити збалансування фінансових потоків в часі та за обсягом з метою підвищення економічної стійкості.

Активізація механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю допоможе не здавати досягнуті позиції на зовнішньоекономічному ринку.

Локальний механізм контролінгу економічної стійкості, який є забезпечуючим, збільшує ефективність основних локальних механізмів за допомогою координації та контролю антикризових заходів, спрямованих на підвищення економічної стійкості підприємства. Слід зазначити, що на цій стадії розгортання кризового процесу механізм контролінгу набуває найбільшого значення.

На стадії розвитку кризового процесу – «передкризовий стан», характерний тип економічної стійкості – «нестійкий економічний стан».

На даний стадії розвитку кризового процесу антикризова стратегія досягнення економічної стійкості підприємства має такий напрям: диверсифікація діяльності, збереження позицій, забезпечення середньої норми доходу; утримання економічної стійкості.

Найбільш значущими основними локальними механізмами на цій стадії розвитку кризового процесу є механізми управління фінансовими потоками. Основний локальний механізм управління фінансовими потоками підприємства забезпечує їх оптимізацію за обсягами та в часі. Особливу увагу на цій стадії слід приділяти мінімізації незавершеного виробництва, необґрунтовано високих матеріальних запасів, що дасть змогу ефективно використовувати наявні фінансові ресурси з метою утримання економічної стійкості підприємства. На цій стадії життєвого циклу оборотний капітал повинен бути спрямований на відтворення та оновлення основних засобів. Інвестування в основні засоби, модернізація обладнання, вдосконалення технологічного процесу сприяють досягненню більш високої якості

продукції, утриманню позиції на ринку збуту.

Оскільки на даному етапі підприємство має високу репутацію, але спостерігається брак фінансових ресурсів, їх забезпечення в достатньому обсязі можливо за рахунок емісійної діяльності підприємства.

Активізації основних локальних механізмів управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, та розробки стратегії не мають значного впливу на утримання економічної стійкості підприємства.

Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонування підприємства також не має значного впливу на забезпечення або підвищення економічної стійкості підприємства, оскільки насамперед необхідно вживати першочергових заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності продукції.

Локальний механізм контролінгу економічної стійкості є забезпечуючим. Його дія спрямована на постійний контроль та забезпечення в достатньому обсязі необхідною інформацією, що дає змогу підвищити ефективність основних локальних механізмів щодо дієвості антикризових заходів утримання економічної стійкості підприємства.

На стадії розвитку кризового процесу «кризовий стан», характерний тип економічної стійкості «низька економічна стійкість».

На даній стадії розвитку кризового процесу антикризова стратегія досягнення фінансової стійкості підприємства має такий напрям: диверсифікація діяльності, формування портфелю капіталовкладень, забезпечення мінімальної норми доходу; забезпечення економічної стійкості.

Найбільш значущим основним локальним механізмом на цій стадії розвитку кризового процесу є управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, оскільки спостерігається недостатність власного капіталу не тільки для інвестування у нові напрями діяльності, але й на поточне функціонування підприємства. Забезпечення їх у достатньому обсязі можливе за рахунок активізації

основного локального механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування. Це має визначальний вплив на забезпечення економічної стійкості підприємства.

Основний локальний механізм управління фінансовими потоками підприємства забезпечує їх оптимізацію за обсягами та в часі. Особливу увагу на цій стадії слід приділяти управлінню кредитними ресурсами, мінімізації незавершеного виробництва, необґрунтовано високих матеріальних запасів, товарної продукції на складі, що дає змогу ефективно використовувати наявні фінансові ресурси з метою забезпечення економічної стійкості підприємства.

За наявності в достатньому обсязі фінансових ресурсів оновлення основних засобів досягти більш високої конкурентоспроможності продукції, відновити позиції на ринку збуту.

Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонування підприємства не має значного впливу на забезпечення економічної стійкості підприємства.

Як було зазначено вище, забезпечуючий локальний механізм контролінгу збільшує ефективність дії основних локальних механізмів. На цій стадії розгортання кризового процесу збільшується вплив механізму контролінгу економічної стійкості, оскільки за браком фінансових ресурсів їх цілеспрямованість і ефективність використання в антикризових заходах має засадничу роль.

На стадії розвитку кризового процесу «криза» характерний тип економічної стійкості «катострафічна економічна стійкість».

Антикризова стратегія досягнення економічної стійкості підприємства на даній стадії розгортання кризового процесу має такий напрям: забезпечення беззбитковості; пошук додаткових імпульсів в діяльності підприємства шляхом реорганізації чи переорієнтації, відновлення економічної стійкості або ліквідація.

Найбільш значущим основним локальним механізмом на цій стадії

розвитку кризового процесу є формування власного і позикового капіталу, управління його структурою, оскільки спостерігається брак фінансових ресурсів, як власних так і позикових. Забезпечення їх у достатньому обсязі можливе за рахунок емісійної діяльності підприємства, а саме емісії акцій, облігацій. Активізація основного локального механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування має визначальний вплив на відновлення економічної стійкості підприємства.

Оптимально використовувати власні та залучені ресурси, управляти фінансовими потоками підприємства за обсягом та в часі можливо за рахунок активізації основного локального механізму формування й управління фінансовими потоками підприємства. Особливу увагу на цій стадії слід приділяти мінімізації незавершеного виробництва, необґрунтовано високих запасів сировини та матеріалів, товарів на складі, що дасть змогу більш ефективно використовувати наявні фінансові ресурси. Все це є передумовами відновлення економічної стійкості підприємства.

Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонуванні підприємства не має впливу на відновлення економічної стійкості підприємства.

Збільшується значущість забезпечуючого локального механізму контролінгу, який дає можливість координувати та контролювати дієвість основних локальних механізмів, спрямованих на утримання економічної стійкості підприємства.

Етап «спад». На даному етапі головне стратегічне зусилля спрямоване на збереження рентабельності виробництва, відмову від колишніх методів господарювання і пристосування до кон'юнктури ринкових відносин, що формуються. Організаційні та маркетингові проблеми, які необхідно вирішити, – це пошук нового продукту і шляхів оптимізації діяльності, способів зменшення постійних витрат, ліквідація частини виробництва, продаж її з максимальною фінансовою вигодою. Маркетингові дослідження

спрямовані на аналіз причин, що привели до занепаду фірми, шляхів відновлення позицій на ринку. Конкурентоспроможність підприємства низька. Працівники, які працюють непродуктивно, за усталеними традиціями, вузько орієнтовані.

Розвиток кризового процесу на даному етапі життєвого циклу функціонування підприємства має вигляд: передкризовий стан → кризовий стан → криза. Процес зміни типу економічної стійкості підприємства такий: нестійкий економічний стан → низька економічна стійкість → катастрофічна економічна стійкість.

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на етапі «спад» наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Забезпечення дієвості локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу на етапі «спад»

Тип економічної стійкості	Стадія кризового процесу	Основні локальні механізми		Забезпечуючий локальний механізм	
		Механізм	Питома вага, %	Механізм	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6
Нестійкий економічний стан	Передкризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	35		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	45		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	20		
Низька економічна стійкість	Кризовий стан	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		і управління фінансовими потоками	35		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	55		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	10		

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6
Катастрофічна економічна стійкість	Криза	розробки стратегії підприємства	100	контролінгу	100
		управління фінансовими потоками	35		
		управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування	60		
		управління зовнішньоекономічною діяльністю	5		

Кризовий процес виникає внаслідок недостатньої модернізації, інновацій та диверсифікації виробництва, неефективної маркетингової політики, не відповідності якості виготовлюваної продукції вимогам міжнародних систем якості, не повною мірою враховані контрактні ризики.

Стадії розвитку кризового процесу «передкризовий стан» характерний тип економічної стійкості «нестійкий економічний стан».

На даній стадії розгортання кризового процесу антикризова стратегія досягнення економічної стійкості підприємства спрямована на пошук додаткових фінансових ресурсів для активізації виробничо-економічної діяльності підприємства шляхом емісії, кредитування, переорієнтації підприємства, що дасть змогу забезпечити економічну стійкість підприємства.

Найбільш значущим основним локальним механізмом на стадії розвитку кризового процесу «передкризовий стан» є механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування. Це пояснюється тим, що необхідні фінансові ресурси для реального інвестування в основні засоби, їх модернізація сприяє досягненню вищої якості продукції, виробництву нових видів продукції, що дозволить утримати позиції на ринку збуту та підвищити економічну стійкість підприємства.

Механізм управління фінансовими потоками підприємства дає змогу забезпечити мінімізацію незавершеного виробництва, необґрунтовано

високих товарних запасів, своєчасне погашення кредитів, що дозволяє ефективніше використовувати наявні фінансові ресурси з метою забезпечення економічної стійкості підприємства.

Брак фінансових ресурсів може бути нівельований за рахунок зовнішнього інвестування підприємства, але необхідно враховувати, що для виходу на міжнародний ринок потрібна конкурентоспроможна продукція. Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонування підприємства не має значного впливу на забезпечення або підвищення його економічної стійкості.

Дієвість основних локальних механізмів збільшується під дією забезпечуючого локального механізму контролінгу економічної стійкості. Його дія спрямована на своєчасність інформування про ефективність антикризових заходів, на їх координацію та контроль, що дає змогу забезпечити ефективність антикризових заходів та економічну стійкість підприємства.

На стадії розвитку кризового процесу «кризовий стан» характерний тип економічної стійкості «низька економічна стійкість».

На даній стадії розгортання кризового процесу антикризова стратегія досягнення економічної стійкості підприємства має такий напрям: диверсифікація діяльності, формування портфелю капіталовкладень, забезпечення беззбитковості; відновлення економічної стійкості.

Оскільки на даному етапі спостерігається брак фінансових ресурсів, їх забезпечення в достатньому обсязі можливе за рахунок зовнішніх інвесторів, власників підприємства. Активізація основного локального механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування має визначальний вплив на відновлення економічної стійкості підприємства.

Основний локальний механізм управління фінансовими потоками підприємства забезпечує їх оптимізацію за обсягами та в часі. Особливу увагу слід приділяти оптимізації кредитної політики, мінімізації

незавершеного виробництва та необґрунтовано високих товарно-матеріальних запасів. Це дозволить ефективно використовувати наявні фінансові ресурси з метою відновлення економічної стійкості підприємства.

Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонування підприємства не має значного впливу на відновлення його економічної стійкості, оскільки для виходу на міжнародний ринок передусім необхідна конкурентоспроможна продукція.

Посилюється значущість забезпечуючого локального механізму контролінгу економічної стійкості, оскільки необхідний контроль за використанням ресурсів, за ефективністю антикризових заходів.

На стадії розвитку кризового процесу «криза» характерний тип економічної стійкості «катострафічна економічна стійкість».

На даній стадії розгортання кризового процесу антикризова стратегія досягнення економічної стійкості підприємства спрямована на пошук додаткових імпульсів у діяльності підприємства шляхом реорганізації чи переорієнтації, відновлення економічної стійкості або ліквідації.

Найбільш значущим основним локальним механізмом на цій стадії розвитку кризового процесу є механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, оскільки перед підприємством виникає питання пошуку в достатньому обсязі фінансових ресурсів для проведення реструктуризації або реорганізації.

Дієвість основного локального механізму управління фінансовими потоками підприємства проявляється в оптимізації кредиторської та дебіторської заборгованості, сировини та матеріалів, за обсягами та в часі, мінімізації незавершеного виробництва та товарів на складі. Це дає змогу ефективно використовувати наявні фінансові ресурси з метою відновлення економічної стійкості підприємства.

Основний локальний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю на даному етапі функціонування підприємства також не має сенсу активізувати, оскільки продукція неконкурентоспроможна.

Фінансові ресурси підприємство повинне спрямувати на інвестування в основні засоби, модернізацію обладнання, введення нового обладнання, вдосконалення конструкторських розробок та технологічного процесу, це сприятиме досягненню більш високої конкурентоспроможності продукції та дасть змогу відновити економічну стійкість підприємства.

Забезпечуючий локальний механізм контролінгу економічної стійкості дозволяє координувати та контролювати ефективність антикризових заходів, спрямованих на відновлення економічної стійкості підприємства.

Таким чином, невідворотність розвитку кризових процесів на підприємствах не позбавляє необхідності розробки науково обґрунтованого організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю підприємства, який відповідатиме реаліям глибокої і затяжної фінансово-економічної кризи.

Організаційно-економічний механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства є багаторівневою системою, що включає сукупність локальних основних та забезпечуючого механізму, за допомогою яких здійснюється підвищення, забезпечення або відновлення економічної стійкості підприємства. Даний механізм дає змогу формувати умови, що сприяють досягненню позитивних економічних результатів діяльності авіапромислових підприємств і забезпеченню їх економічної стійкості.

Для виведення підприємства з кризового стану треба враховувати циклічність його розвитку як прояв процесів індивідуального відтворення, на який впливають цикли національної економіки в цілому, галузеві цикли та життєвий цикл продукту основного виробництва. До того ж, життєвий цикл продукту основного виробництва багато в чому визначається інвестиційною політикою підприємства, за рахунок чого триває така стадія його життєвого циклу, як зрілість.

2.4. Неінституціональні принципи формування концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємств

Ефективність антикризових заходів визначається достатнім обсягом ресурсів, необхідних для забезпечення економічної стійкості підприємства.

Проблеми достатності ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання досліджено економістами-теоретиками класичного, неокласичного напрямів, інституціональної та неінституціональної шкіл.

Найбільш видатними представниками класичної теорії є Адам Сміт, Давид Рікардо, Джеймс Мілль, Жан Батист Сей, Альфред Маршалл, Артур Пігу, Леон Вальрас, Вільфредо Парето та інші. Основоположниками теорії державних фінансів вважають Д.Рікардо, В.Петті та А.Сміта.

Представники класичного підходу (рис. 2.8) вважають, що ринкова економіка є саморегульованою і не потребує надмірного втручання держави у господарські процеси. Ними визначено, що чинники кризи враховуються автоматично і ринкова економіка через певний проміжок часу відновлюється.

Ринкове саморегулювання економіки здійснюється за допомогою механізму, який складається з трьох елементів. Перший – елемент цінового регулювання сукупних витрат (закон Сея). Другий – саморегулювання дисбалансу між попитом і пропозицією через взаємодію між товарними та грошовими ринками. Третій елемент – це регулюючий потенціал цін і заробітної платні.

Таким чином, відповідно до класичного підходу, підприємства мають свободу економічних відносин. Спостерігається вільна конкуренція, здатність ринку до саморегулювання. Економічна стійкість підприємств залежить тільки від самого підприємства, є саморегульованою і не потребує заходів її забезпечення. Виключається проблема антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Представниками неокласичного напрямку (рис. 2.8) є Хикс Дж., Мид Дж., Солоу Р., Браун М., Сейведж Л., Саймон Г., Коуз Р. та інші.

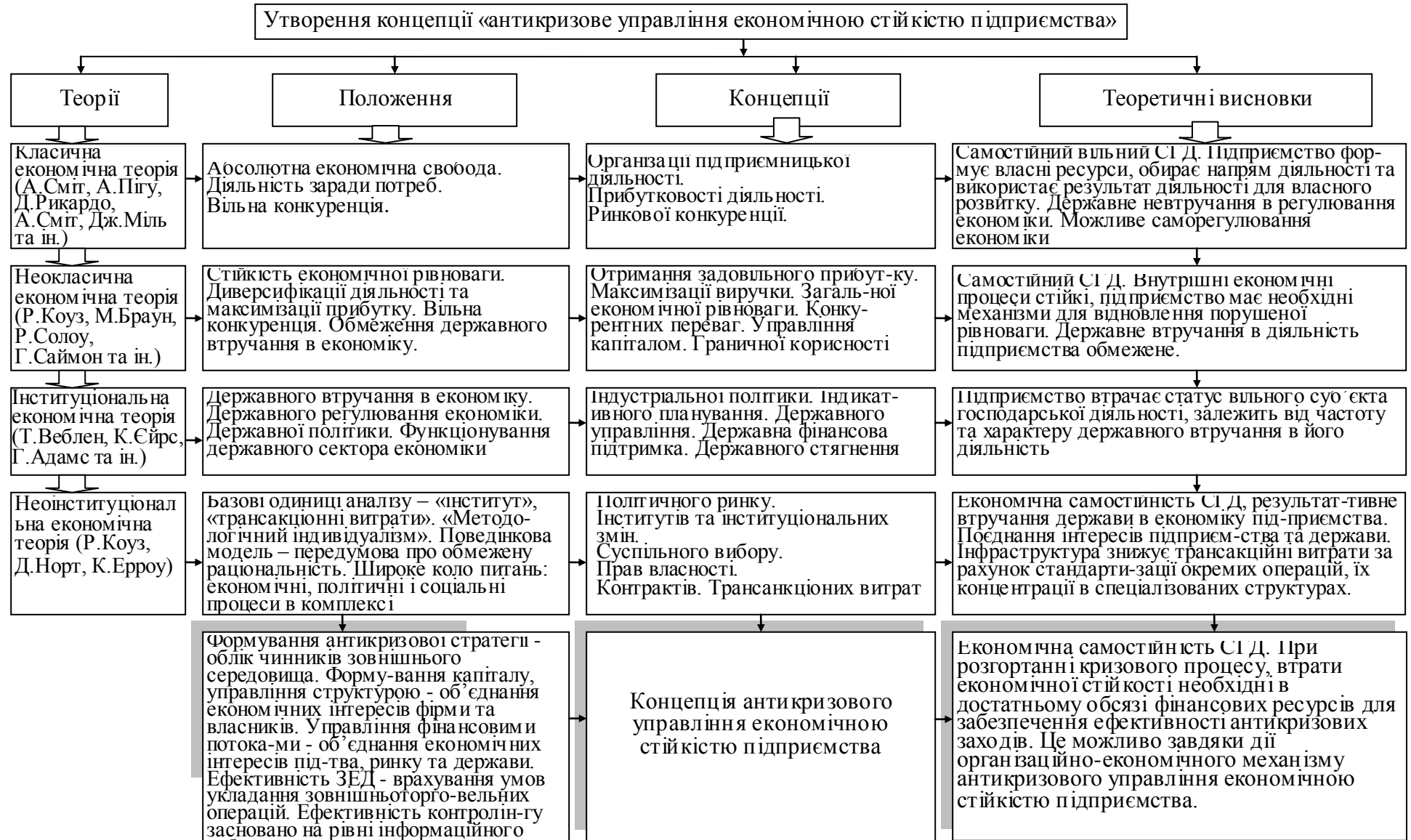

Рис. 2.8. Утворення концепції «антикризового управління економічною стійкістю підприємства»

Згідно з поглядами неокласиків, фірми представлені як соціально нейтральний механізм трансформації чинників виробництва в товари, як соціально активний інститут ринкової економіки. Кризові процеси супроводжуються ефектами резонансу і дифузії, що виражаються в поширенні негативних тенденцій по «ланцюжках» господарських зв'язків і закріпленні антиризикових моделей поведінки фірм, що підвищує витрати виходу з фази депресії. Проте внутрішні економічні процеси стійкі, підприємство має необхідні механізми для відновлення порушеної рівноваги.

Отже, щодо неокласичного напрямку можна зробити такі висновки. Спостерігається вільна конкуренція, діяльність підприємства спрямована на максимізацію прибутку шляхом управління витратами. Підприємства як соціально активний інститут ринкової економіки, мають необхідні механізми для автоматичного відновлення порушеної рівноваги, відновлення стійкості. Економічна стійкість посилюється укрупненням підприємств (створюються корпорації).

Представниками інституціоналізму (рис. 2.8) є: Торстейн Веблен – основоположник, Джон Коммонс, Генрі Адамс, Кларенс Ейрс та інші.

Поняття інституціоналізму містить у собі два аспекти: «інституції» – норми, звичаї поведінки в суспільстві, і «інститути» – закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ. Інститути – форми й границі діяльності людей. Вони являють собою політичні організації, форми підприємництва, системи кредитних установ. Це податкове й фінансове законодавство, організація господарського забезпечення й багато що інше, пов'язане з господарською практикою.

Результати теоретичних досліджень в межах інституціональної теорії розподілено за двома напрямками. Перший напрям стосується визначення залежності економічного розвитку підприємств від дієвості системи державного регулювання економіки. Другий напрям охоплює визначення впливу чинників внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища на розвиток підприємств.

Розглядаються такі напрями державного економічного регулювання: формування і підтримка конкурентного середовища (антимонопольна політика, програми підтримки дрібного і середнього бізнесу та ін.); структурна політика, яка спрямована на підтримку необхідної рівноваги між приватною і громадською сферами економіки («підтримка соціального балансу» у термінології Гелбрейта); обґрунтування непрямих методів регулювання за допомогою політики доходів, а в тих випадках, де складаються монопольні умови, – шляхом прямого адміністративного втручання.

Зміст інституціонального підходу полягає у врахуванні позаекономічних факторів та інституціональних утворень. Інституціоналістами досліджуються економічні проблеми у взаємозв'язку із соціальними, політичними, етичними й правовими проблемами.

Слід зазначити, що відповідно до інституціональної економічної теорії, свобода економічних відносин обмежена. Спостерігається прихильне ставлення до державного втручання в ринкову економіку, оскільки вирішуються економічні проблеми у взаємозв'язку із соціальними, політичними, етичними й правовими. При розгортанні кризового процесу на підприємстві управління його економічною стійкістю можливе лише завдяки втручання державного регулювання.

Основні представники неoinституціоналізму (рис. 2.8): Рональд Коуз, Дуглас Норт, Кеннет Ерроу, Олівер Уільямсон, Гарольд Демсец.

Основну увагу неoinституціональна теорія приділяє аналізу таких чинників, як трансакційні витрати, права власності, контрактні відносини. Вводиться новий клас обмежень, обумовлених інституціональною структурою суспільства, який звужує поле індивідуального вибору. Найважливіший висновок, отриманий в результаті аналізу природи інфраструктури з позиції неoinституціоналізму (Коуз Р. та ін.): інфраструктура знижує трансакційні витрати за рахунок стандартизації окремих операцій і їх концентрації в спеціалізованих структурах, що

становлять цю інфраструктуру. Неоінституціоналісти вказують, що держава також не має повної інформації й позбавлена теоретичної можливості ліквідації трансакційних витрат. Звичку порівнювати реальні, але недосконалі інститути зі створеним, але недосяжним ідеальним зразком Демсец Г. назвав «економікою нірвани».

В рамках неоінституціоналізму виділені такі основні положення: базові одиниці аналізу – «інститут», «трансакційні витрати»; принцип «методологічного індивідуалізму»; поведінкова модель – передумова обмеження раціональності й опортуністичної поведінки: перша передумова означає, що людина, яка має обмежену інформацію, може мінімізувати не лише матеріальні витрати, але й інтелектуальні зусилля; друга означає «переслідування власного інтересу, що доходить до віроломства», тобто можливість порушення контрактів; широке коло питань (економічні, політичні й соціальні процеси в комплексі), що вивчаються.

Академік Чухно А. [426; 427] уточнює основні положення неоінституціональної теорії: ефективний розвиток суб'єктів господарської діяльності під прямим чи опосередкованим впливом, або за безпосередньої чи опосередкованої участі держави; результативне поєднання економічної самостійності суб'єкта господарської діяльності та державне втручання в економіку; комбінування ринкової свободи та державного регулювання.

Таким чином, відповідно до неоінституціональної теорії, підприємство має економічну самостійність, розгортання кризових процесів та втрата економічної стійкості можливі за підвищення трансакційних витрат, конфлікту між підприємством та його власником при формуванні і регулювання структури капіталу, недосконалих контрактних відносин. Управління економічною стійкістю не розглядається.

Взаємозв'язок теоретичної та практичної частин концепції «антикризове управління економічною стійкістю підприємства» наведено на рис. 2.9.

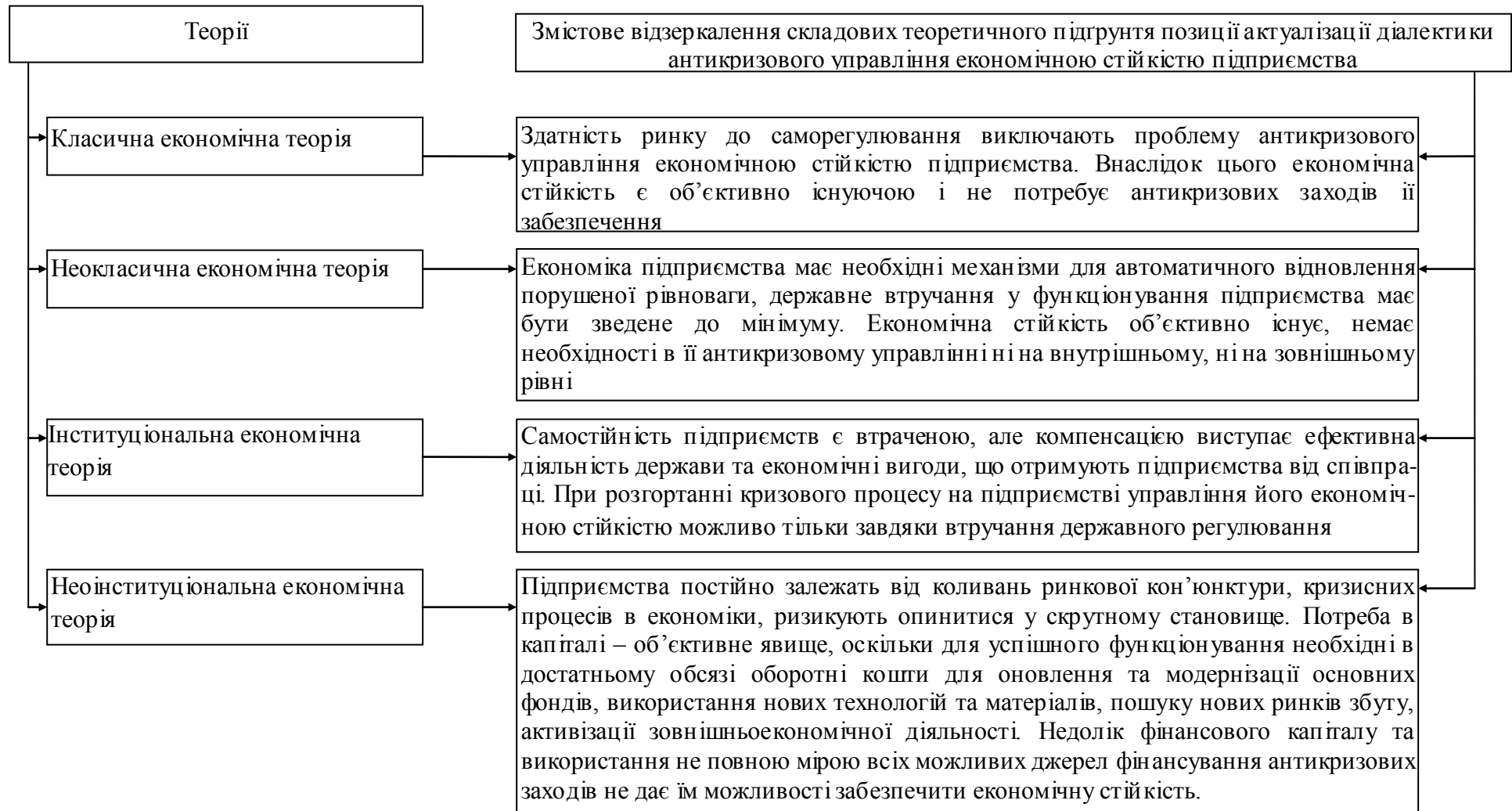

Рис. 2.9. Взаємозв'язок теоретичної та практичної частин концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємства

Застосування сформованих положень неоінституціональної теорії в дослідженнях діяльності та розвитку авіапромислових підприємств дає змогу визначити шість наукових напрямів (рис. 2.10).

Розгляд форм і методів економічної взаємодії промислових авіапідприємств, що їх містять наукові праці Голяка Ю. Б. [70], Геєця І. О. [63], Ковтуна А. [151], Подрези С. М. [314] розкривають необхідність інституціональних утворень з метою отримання економічної вигоди авіапромисловими підприємствами. Слід зазначити, що автори не розкривають вплив інституційних утворень на економічну стійкість підприємства, не розглядаються джерела кризових процесів та їх взаємозв'язок зі ступенем економічної стійкості. Питання антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств не визначене.

Процеси управління виробничим потенціалом, формування виробничих потужностей та ефективного використання основних фондів підприємствами авіаційної промисловості досліджено у працях Геєця І. О. [62], Голяка Ю. Б. [69], Загорулька В. М. [101; 102], Панченка В. Н. [242], Астапової Г. В. [288], Біскупської І. В. [304]. Автори визначають дієві механізми управління основним капіталом підприємств авіаційної промисловості, його оновлення та відтворення. Проте, не розглядається вплив ефективності їх використання на економічну стійкість, проблеми антикризового управління економічною стійкістю підприємств також залишаються не дослідженими.

Механізми оптимізації розвитку авіапромислових підприємств, особливо авіаремонтних підприємств, на основі методології стратегічного маркетингу наведено у працях Подрези С. М. [3], Безчасного Л. К. [313] та Кудріна А. П. [156], Корж М. В. [159]. Але результати досліджень не визначають вплив стратегічного маркетингу на забезпечення економічної стійкості підприємств, залишаються невизначеними утворення та необхідність розв'язання проблеми забезпечення економічної стійкості підприємств в умовах розгортання кризових процесів.

Рис. 2.10. Напрями наукових досліджень у галузі підприємств авіаційної промисловості згідно положення неоінституціональної економічної теорії

Питання взаємодії держави та підприємств авіаційної промисловості у напрямку активізації розвитку вітчизняних промислових авіапідприємств розглянуто у роботах Щелкунова В. І. [204], Захарової О. І. [439], Зеленського С. В. [113], Федотова О. М. [387], Жаворонкової В. О., Маркової С. А. [97]. Автори визначають напрями державної підтримки розвитку національної авіапромисловості, проте не досліджують чинники впливу зовнішнього середовища на розгортання кризових процесів, їх вплив на діяльність підприємств авіаційної промисловості, внаслідок чого потрібно антикризове управління економічною стійкістю.

Моделі управління економічним розвитком підприємств та механізми консолідації капіталу наведено у наукових працях Прохорової В. В. [328], Бажанової О. В. [327], Ареф'євої О. В. [18], Нікітіної Т. А. [229], Матвєєва В. В. [238], Садловської І. П. [343], Солопенко С. І. [360]. Проте авторами при визначенні інституціонального середовища не розкрито його антикризову складову, не визначено її вплив, особливо негативний, на фінансово-ресурсне забезпечення підприємств авіаційної промисловості. Як наслідок, антикризове управління економічною стійкістю підприємств також не досліджено.

Корпоративну складову інституціонального середовища функціонування підприємств авіаційної промисловості визначено у працях Астапової Г. В. [25; 23], процеси та механізми корпоративного управління з позиції неокласичного напрямку неоінституціональної економічної теорії охарактеризовано у роботах Астапової Г. В. [24; 20] та Жаворонкової Г. В. [162], Мілявського М. Ю. [19]. Вказані автори не розглядають можливість розгортання кризового процесу на підприємстві, не зазначено його вплив на формування та управління структурою капіталу. Автори не розкривають взаємозв'язок ступеня економічної стійкості та формуванням фонду капіталізації та споживання. Не визначено необхідність антикризового управління економічною стійкістю підприємств.

Таким чином, дослідження функціонування та розвитку підприємств авіаційної промисловості на основі положень неоінституціональної

економічної теорії підтверджують відсутність механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапромислових підприємств.

Вплив розгортання кризових процесів на економічну стійкість підприємств відображає концепція антикризового управління економічною стійкістю підприємства. Економічна стійкість підприємств в умовах розгортання кризових процесів можлива в результаті формування та дії наступних механізмів:

- механізму розробки антикризової стратегії підприємства;
- механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування;
- механізму управління фінансовими потоками;
- механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю;
- механізму контролінгу економічної стійкості підприємства.

Основні положення концепції «антикризового управління економічною стійкістю підприємства»:

- формування антикризової стратегії підприємства здійснюється на основі обліку впливу чинників зовнішнього середовища прямої та непрямої дії;
- формування власного та позикового капіталу, управління його структурою здійснюється на основі об'єднання економічних інтересів підприємства та його власників;
- управління фінансовими потоками здійснюється на основі об'єднання економічних інтересів підприємства, ринку та держави;
- ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства досягається на основі врахування умов укладання зовнішньоторговельних операцій;
- ефективність контролінгу економічною стійкістю підприємства засновано на відповідному рівні його інформаційного забезпечення.

Системоутворюючі елементи (складові) системи «антикризового управління економічною стійкістю підприємства» наведені на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Системоутворюючі елементи (складові) системи «антикризового управління економічною стійкістю підприємства»

Згідно з положенням про позитивну економічну науку [403], концепція антикризового управління економічною стійкістю ґрунтується на трьох напрямках досліджень, а саме: збитковість діяльності, аж до банкрутства авіапідприємств із задовільним ресурсним потенціалом; відсутність динаміки економічного розвитку авіапідприємств; інвестиційна непривабливість авіапідприємств. Розглянуті напрями дослідження, у свою чергу, передбачають використання кількох методологічних підходів та формують перелік альтернативних методологічних положень антикризового управління економічною стійкістю підприємства (рис. 2.12).

Відмінність концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємства від ключових концепцій, що розвиваються в рамках неінституціональної теорії, полягає в такому.

В основі трансакційної концепції Коуза Р. лежить ідея ролі трансакційних витрат, тобто витрат, пов'язаних з укладанням угод. До них належать витрати на отримання необхідної інформації про ціни та якість товарів; витрати, пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів та укладанням угод, контролем за їх виконання та юридичним захистом прав власника у разі їх порушення. Концепція організацій Уільямсона О. заснована на застосуванні трансакційної концепції Коуза Р. до так званої вертикальної інтеграції, яка є розподілом праці та кооперацією дрібних та великих підприємств, у яких складається конкуренція. Концепція «антикризового управління економічною стійкістю підприємства» доповнює зміст трансакційних витрат переліком витрат, пов'язаних з формуванням капіталу та введенням зовнішньоекономічних операцій підприємства.

Відмінність антикризової концепції забезпечення економічної стійкості підприємства від концепції суспільного вибору, яка визначає аналогічність «політичного ринку» та «товарного ринку» та виключає можливість оцінювання їх впливу на економічну стійкість, полягає в обґрунтуванні механізму розробки антикризової стратегії шляхом аналізу зовнішнього середовища.

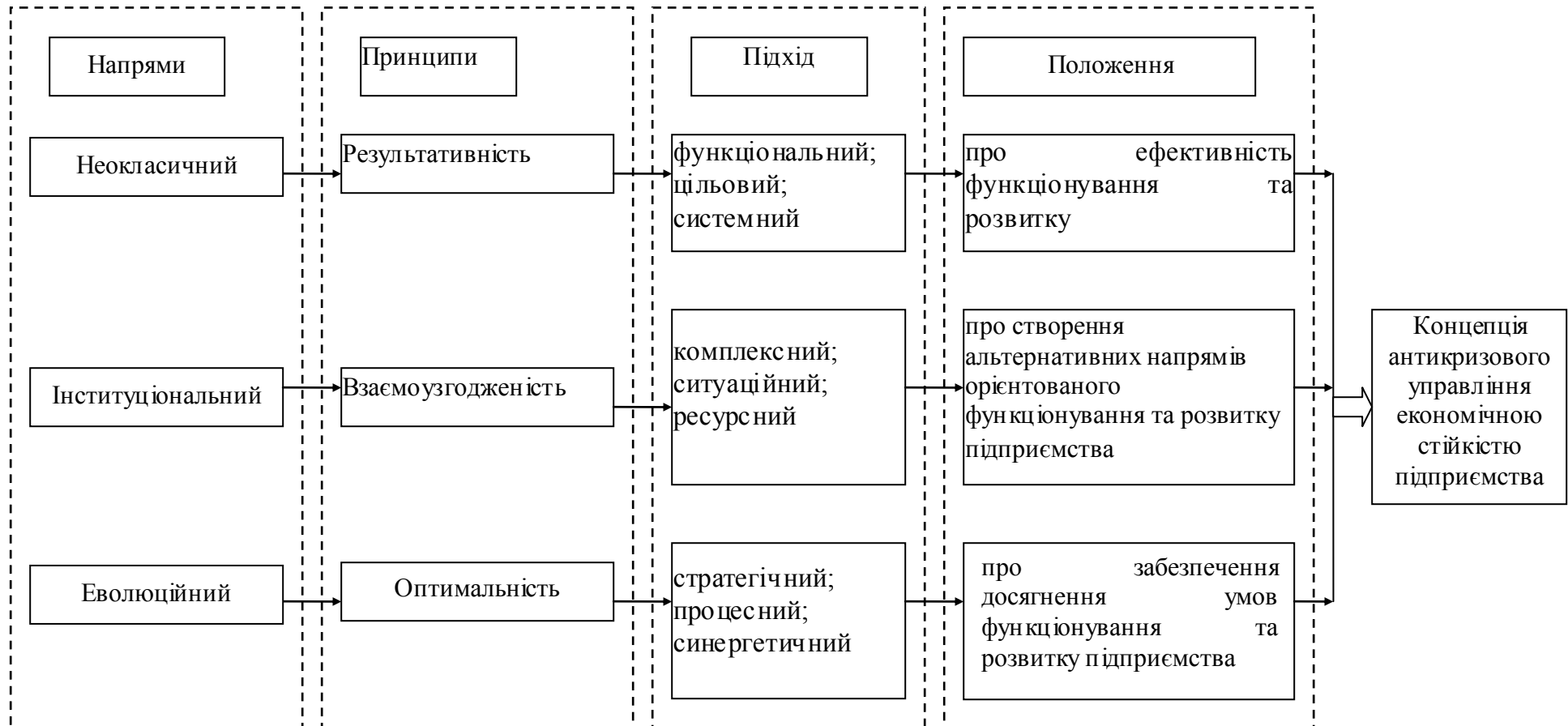

Рис. 2.12. Методологічний підхід щодо створення концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємства на основі положень позитивної науки

До чинників зовнішнього середовища належать:

- макроекономічні чинники (податкова, бюджетна, грошово-кредитна політика держави тощо);
- організаційно-правові чинники (система правоохоронних, судових, контролюючих органів, що діють в державі, та ін.);
- галузеві чинники, тобто наявність об'єктивних умов від ефективного бізнесу (залежність від постачальників та контингенту споживачів);
- комунікаційні чинники, тобто наявність елементів ринкової інфраструктури та взаємозв'язок з ними.

Вплив цих чинників досліджений групою експертів Фонду держмайна України та представлений у монографії Астапової Г. В. [22]. Облік впливу наведених груп чинників обумовлює вибір антикризової стратегії підприємства з позицій мінімізації дії кризових процесів. Формування такої стратегії зумовить досягнення економічної стійкості підприємства.

Неоінституціональна теорія прав власності визначає, що внутрішньою причиною розгортання кризового процесу на підприємстві є криза у відносинах власності, причому протестній поведінці можуть бути піддані як власники, якими є жива праця (найняті робітники), так і інвестори. Втрата економічної стійкості – наслідок кризи власності. Проте, авторами не розглядається механізм формування і використання капіталу, його розподіл для капіталізації і споживання. Концепція «антикризового управління економічною стійкістю підприємства» розглядає капітал не у вартісному, а в структурному вигляді, саме розмір пайової участі в капіталі є умовою забезпечення економічної стійкості.

Фінансові потоки підприємства, згідно з положенням неоінституціональної теорії, є наслідком взаємодії підприємства з іншими суб'єктами господарської діяльності та державою. Оптимізація фінансових потоків, яка є головним чинником досягнення економічної стійкості, може бути безперервним процесом за умови мінімізації негативного впливу

кризових процесів на функціонування підприємства.

Економічна стійкість підприємства, яке є учасником зовнішньоекономічної діяльності, неоінституціональною теорією взагалі не розглянута. Антикризова концепція забезпечення економічної стійкості підприємства пояснює можливість зниження впливу кризових процесів на зовнішньоекономічну діяльність підприємств та забезпечення економічної стійкості шляхом застосування евристичного підходу до формування та укладання контрактів та мінімізації впливу ризиків.

Згідно з принципами неокласичної теорії, інформаційний обмін між бізнесом і суспільством вибудовується з приводу фінансових ресурсів підприємств. Проблема полягає в тому, що переважна більшість авіапромислових підприємств, передусім: великі відкриті акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю, державні корпорації оперують неринковими фінансовими ресурсами (активами), інформація про стан яких формується, оцінюється і визнається суб'єктивно. Така ситуація створює перешкоди на шляху використання широкого спектру джерел фінансових ресурсів, обмежуючи ефективність антикризових заходів і знижуючи економічну стійкість підприємства. Концепція «антикризового управління економічною стійкістю підприємства» обґрунтовує необхідність інформаційного забезпечення контролінгу антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Ефективний інформаційний обмін, згідно з цією концепцією, слід вибудовувати шляхом встановлення системи зворотного зв'язку між підрозділами підприємства на підставі оцінки відтворювальних процесів за схемою «контракти – фінансова звітність». Для організації аналітичної роботи необхідно забезпечити вільний доступ до інформації, що міститься в укладених контрактах і фінансовій звітності підприємств для забезпечення необхідною інформацією при прийнятті антикризових заходів.

Концепція активізує локальні механізми антикризового управління економічною стійкістю підприємства шляхом цільового підходу (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Цільовий підхід щодо обґрунтування концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємства

Новизна цієї концепції полягає у формуванні методологічних положень та напрямів забезпечення потреби в обіговому капіталі шляхом активізації локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Формування концепції та її взаємозв'язок з результатами прикладних досліджень наведено на рис. 2.14.

Рис. 2.14. Формування концепції та її взаємозв'язок з результатами прикладних досліджень

Показником, який об'єктивно відображає загрозу втрати економічної стійкості підприємства, є частка оборотного капіталу в структурі пасивів підприємства. Об'єктивний характер цього показника визначається тим, що утворення оборотного капіталу є умовою та метою дії локальних механізмів, які забезпечують економічну стійкість підприємства. Отже, розробка антикризової стратегії починається з визначення джерела фінансування та завершується визначенням величини оборотного капіталу. Механізм управління капіталом підприємства передбачає активізацію емісійної діяльності підприємства для оптимізації оборотного капіталу. Управління фінансовими потоками оперує такими категоріями, як статутний капітал та чистий фінансовий потік як джерело його збільшення. Умовою зовнішньоекономічної діяльності обов'язково є договірна узгодженість величини оборотного капіталу, який вкладається у фінансування операцій, та розмір його приросту наприкінці зовнішньоекономічної операції. Механізм контролінгу на основі високого рівня інформаційного забезпечення дає змогу контролювати ефективність антикризових заходів.

На відміну від інших механізмів, що діють у сфері фінансів підприємства, вказані локальні механізми пов'язані однією спільною категорією – оборотний капітал, тобто функціональність механізму антикризового управління економічною стійкістю, забезпечується за умови наявності оборотного капіталу для антикризових заходів.

Досягнення економічної стійкості починається з визначення частки оборотного капіталу в пасиві підприємства та відзначення ступеня впливу кризового процесу на її змінність.

Сучасні особливості господарювання підприємств потребують такого антикризового управління, яке б ставило за головну мету та спроможне б було забезпечити економічну стійкість і максимально ефективно функціонування підприємства у поточний період часу, а також створило високий потенціал його розвитку на перспективу.

Ефективність антикризового управління промисловим підприємством проявляється у тому, чи досягнуто поставлені завдання та цілі функціонування, що спрямовані на забезпечення економічної стійкості.

Антикризове управління підприємствами як одна із невід'ємних функцій будь-якої системи покликане забезпечити збереження і розвиток цієї системи та вимагає адаптації кожного підприємства до нового середовища і, відповідно, зміни, у зв'язку з цим, логіки і принципів його функціонування. У процесі антикризового управління підприємством як складною економічною системою необхідно використовувати різноманітні методологічні підходи щодо формування системи антикризового управління. Під методологічним підходом розуміють єдиний, цілісний напрям використання логіки, принципів і методів. Детально їх сутність, переваги та обмеження розкрито Касьяною Н. В. [144, с. 119].

Вважаємо за доцільне та ефективне для вирішення проблем антикризового управління підприємством застосувати сучасні концепції менеджменту, що базуються на використанні функціонального, процесного, ситуаційного, системного, синергетичного, цільового, ресурсного, стратегічного та комплексного методологічних підходів.

Функціональний підхід, зазначає Герасимчук В. [64], дає змогу удосконалити функціональну структуру підприємства, використовує функціонально-вартісний аналіз.

Функціональний підхід розглядається як результуюча окремих функцій, які потрібно виконати для досягнення мети підприємства, спрямований на антикризове управління шляхом внесення змін у певні функції його відділів, менеджерів і персоналу, що дає можливість удосконалити функціональну структуру з метою досягнення більш ефективного використання потенціалу та подальшого розвитку підприємства. Перевагами такого підходу слід вважати можливість створення організаційно-економічних умов, які б забезпечували ефективність антикризових заходів, через безперервне виконання загальних функцій

управління та об'єднувальної функції – керівництва. Але, слід враховувати, що даний підхід має дуже низький рівень керованості.

У рамках процесного підходу управління розглядається як сума взаємопов'язаних функцій (процесів): планування, організація, мотивація, контроль тощо. Денисов В. Т. зазначає, що процесний підхід являє собою серію послідовних, безперервних, взаємозалежних дій, спрямованих на досягнення цілей підприємства. Він може бути представлений як взаємозв'язок між функціями підприємства, що об'єднує процеси і керівництво персоналом як особливим видом управлінської діяльності [82].

У рамках антикризового управління процесний підхід являє собою комплексну систему у вигляді серії послідовних, безперервних, взаємозалежних дій, що дають змогу досягти економічної стійкості підприємства. Він спрямований на антикризове управління підприємством шляхом здійснення контролінгу над реалізацією механізму антикризового управління та локальних механізмів, що дозволяє своєчасно діагностувати наявні кризові процеси на підприємстві, своєчасно та відповідно на них реагувати.

В основі ситуаційного підходу, на думку таких учених, як Лепа Р. М. [177], Кунц Г., О'Доннел С. [173], лежить реакція на різні за своєю природою впливи з боку зовнішнього середовища підприємства і зміни цілого ряду її організаційних характеристик. Лепа Р. М. зазначає, що ситуаційний підхід заснований на альтернативності досягнення однієї і тієї самої мети, він концентрується на тому, що придатність різних параметрів і методів управління визначається конкретною ситуацією в конкретному місці в конкретний час.

Ситуаційний підхід є продовження системного підходу, оскільки розглядає конкретні ситуації, він дає змогу виділити чинники, які стали причиною ситуацію і є найбільш впливовими, визначити наслідки ситуації, обрати специфічні прийоми і методи управління для конкретної ситуації.

Таким чином, ситуаційний підхід дозволяє враховувати вплив

зовнішнього середовища функціонування підприємства на зміну його економічних та організаційних характеристик та передбачає розгляд як об'єкту управління конкретної кризової ситуації, що склалася на підприємстві в конкретний період часу, адекватність її оцінки та застосування специфічних прийомів та методів антикризового управління з метою найбільш ефективного досягнення цілей.

Системний підхід передбачає дотримання основних законів системи, а саме: композиції, тобто узгодження спільної і приватної мети; пропорційності, що визначає високу економічну стійкість підприємства на всіх стадіях виробничого процесу; зважання на «вузьке місце», де особлива увага приділяється найслабшому елементу системи; онтогенезу, що враховує послідовність стадій життєвого циклу підприємства (товару); інтеграції, що спрямовує систему на високий рівень організації і дає змогу одержати мультиплікативний ефект економічної стійкості; інформованості, що виділяє інформаційне забезпечення як головну умову стійкого функціонування підприємства; стійкості, що висуває вимоги до побудови системи (статичний стан) і до її функціонування (динамічний стан) [149, с. 50–57].

Отже, системний підхід припускає врахування при розробці комплексної системи антикризового управління як внутрішнього, так і зовнішнього середовища функціонування підприємства. Він дає змогу комплексно оцінити будь-яку виробничо-господарську діяльність і діяльність системи управління, спрямований на антикризове управління шляхом забезпечення взаємодії механізмів антикризового управління як елементів системи з метою виходу підприємства з кризової ситуації та забезпечення економічної стійкості.

На думку Шегди А. В. [433, с. 65], системний підхід до управління разом із ситуаційним вважаються ефективними в мінливих умовах господарювання, оскільки здатні приводити у відповідність частини цілого, поєднувати їх.

В основі синергетичного підходу до опису процесів розвитку систем лежить концепція самоорганізації, авторами якої є такі вчені, як Пригожин І., Хакен Г., Стенгерс І. [321; 406].

Синергетика показує, що у складної системи є два стани – рівноваги (стабільний, коли зміни мають флуктуаційний характер), і стан нестійкості (поблизу точки біфуркації або моменту загострення соціальних та економічних процесів), в якому зовні незначні явища та процеси можуть викликати стрибкоподібну зміну системи. «Чудова особливість процесів, що розглядаються, полягає в тому, що при переході від рівноважних умов до сильно нерівноважних переходимо від того, що повторюється і загального до унікального і специфічного» [321, с. 54].

Таким чином, основним завданням синергетичного підходу є не тільки дійсний стан, але і розгляд ситуації вибору процесу розвитку системи, що передбачає зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління через розвиток синергетичної взаємодії елементів механізмів, які спрямовані на самоорганізацію та забезпечують антикризове управління шляхом врахування циклічності в розвитку економіки і формування життєвого циклу функціонування підприємства.

«Цільове управління, – зазначає Морісей Дж. [212], – потребує ясного і чіткого визначення цілей або бажаних результатів роботи, формування реальних програм їхнього досягнення та чіткої оцінки параметрів роботи шляхом вимірювання конкретних результатів на етапах досягнення поставлених цілей».

Таким чином, цільовий підхід у рамках антикризового управління підприємством – це система методів і методичних прийомів, що забезпечують постійну орієнтацію антикризового управління, антикризових рішень, процесів виконання цих рішень, спрямованих на забезпечення економічної стійкості, з урахуванням потенціалу підприємства, відносно якого застосовується цільовий підхід.

Слід зазначити, що цільовий підхід, зорієнтований на довгостроковий період, потребує чіткого визначення цілей антикризового управління, шляхів їхнього досягнення, зміни напрямів виробничо-управлінської діяльності, які необхідні для забезпечення ефективних антикризових заходів.

Науковці Берсуцький Я. Г., Лепа М. М. [322] є представниками ресурсного підходу. Вони зазначають, що життєздатність підприємства на ринку залежить від наявності у нього унікальних ресурсів і організаційних здібностей, які визначають конкурентні переваги даного підприємства. У рамках ресурсного підходу, зазначають автори, акцент робиться на підвищенні ефективності використання внутрішніх ресурсів підприємства, ресурсний потенціал зумовлює успішне положення на ринку.

Використання ресурсного підходу засноване на дослідженні унікальних ресурсів і організаційних здібностей, а саме, антикризового потенціалу підприємства; акцент зроблено на підвищенні ефективного використання внутрішніх ресурсів з метою виходу з кризового стану з найменшими втратами та забезпечення економічної стійкості. Але слід зауважити, що ресурсний підхід не передбачає врахування впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємств.

Стратегічний підхід в управлінні, вказує Портер М. [319], полягає в забезпеченні відповідності між вимогами ринку та діяльністю організації у довгостроковій перспективі. Стратегічний підхід як спосіб управління застосовується в таких випадках: поява нових, більш складних завдань з великою кількістю змінних, наявністю випадкових чинників і різних обмежень; швидка змінюваність завдань; дуже висока ціна помилок при прийнятті управлінських рішень; за умови відсутності розроблених формалізованих схем і процедур розв'язання завдань.

Застосування стратегічного підходу в антикризовому управлінні полягає в забезпеченні відповідності між місією підприємства, його організаційним та економічним потенціалом, вимогами ринку та діяльністю підприємства у довгостроковій перспективі щодо виходу з кризового стану в умовах впливу зовнішнього середовища. Зв'язки між складовими системи

можна розглядати не лише в статиці, але й в динаміці розвитку з випереджальним виявленням точки біфуркації.

Одним із представників комплексного підходу є Бартон Т.Л. [27], який акцентує увагу на тому, що комплексний підхід забезпечує одночасну розробку технічних, екологічних, економічних, організаційних, психологічних та інших аспектів управління в їх взаємозв'язку.

Таким чином, комплексний підхід припускає усебічний аналіз усіх сфер діяльності підприємства. Даний підхід спрямований на вивчення чинників, що впливають на виникнення кризової ситуації не лише на підприємстві, що досліджується, але і в інших економічних системах, що дозволяє розробити ефективне антикризове управління, яке одночасно враховувало б усі аспекти управління в їх взаємозв'язку з метою найшвидшого виходу з кризової ситуації та мінімізації її наслідків. Але необхідно зазначити, що комплексний підхід може бути використаний за наявності великого обсягу інформації та дослідження чинників, які мають мінімальний вплив на розвиток підприємства.

Модель системи методологічних підходів антикризового управління (рис. 2.15) передбачає синергетичний ефект та зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління через розвиток синергетичної взаємодії локальних механізмів, а саме:

- основні локальні механізми: механізм розробки стратегії підприємства; механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування; механізм управління фінансовими потоками; механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю;
- забезпечуючим механізмом є механізм контролінгу економічної стійкості.

Основною характеристикою даної моделі є те, що елементи системи, впливаючи один на одного, підвищують ефективність антикризового управління. Це пов'язане з тим, що ресурси, які акумулюються в одному механізмі підприємства, використовуються одночасно без додаткових витрат іншими його механізмами.

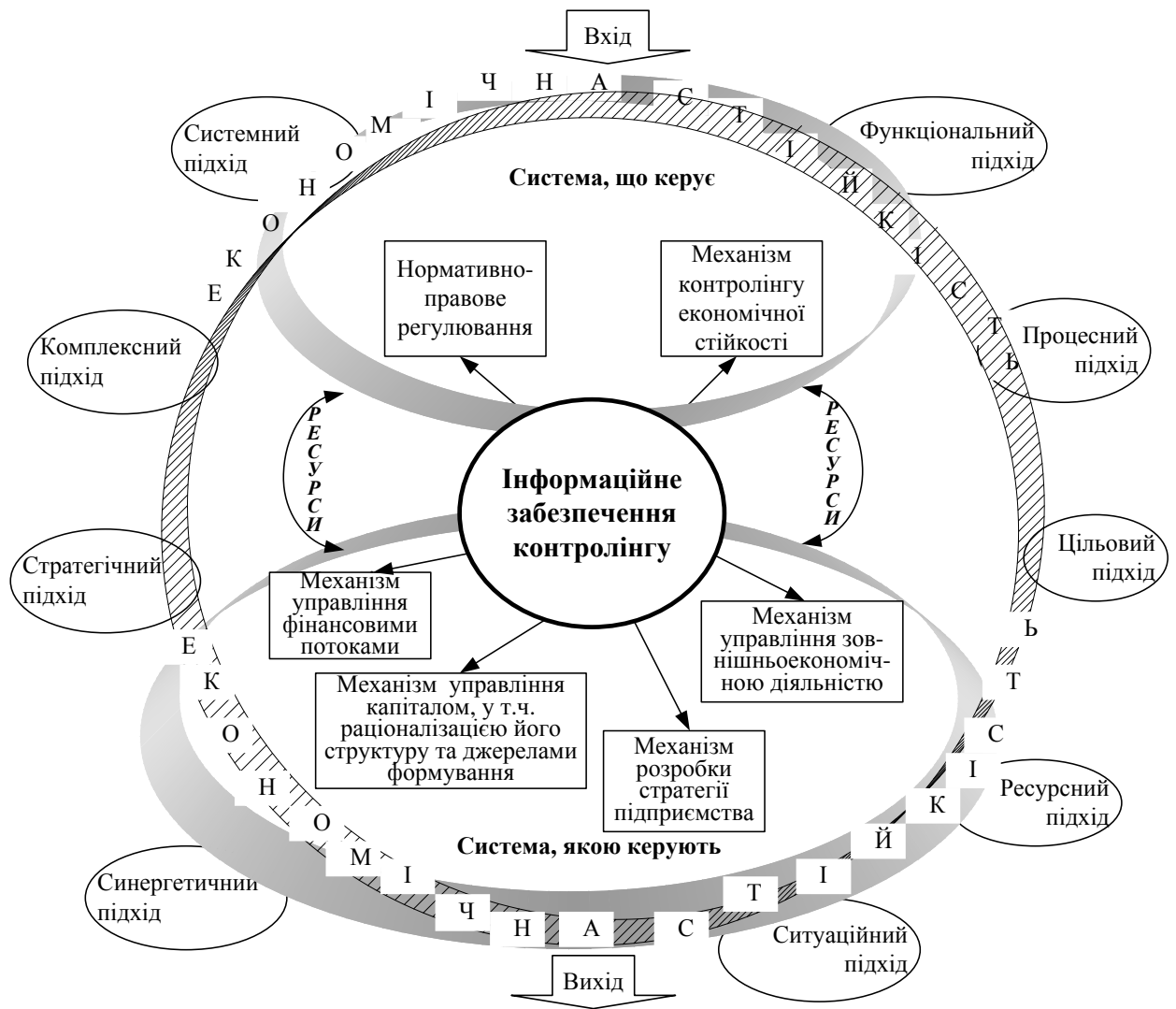

Рис. 2.15. Модель системи методологічних підходів до антикризового управління

Отже, методологія антикризового управління економічною стійкістю ґрунтується на синергетичному ефекту та комплексній взаємодії функціонального, процесного, ситуаційного, системного, синергетичного, цільового, ресурсного, стратегічного та комплексного підходів, що дозволяє ефективно діяти механізмам управління фінансовими потоками, капіталом, зовнішньоекономічною діяльністю, розробки антикризової стратегії, контролінгу в напрямі забезпечення економічної стійкості авіапідприємств. Механізми виступають засобами забезпечення виконання управлінських функцій щодо досягнення цілей і завдань підприємств, мінімізації наслідків прояву кризового процесу на основі врахування особливостей об'єкта

управління та середовища його функціонування, а саме, циклічності економічних процесів.

Отже, підприємства постійно залежать від коливань ринкової кон'юнктури, кризових процесів в економіці, ризикують потрапити в скрутне становище. Потреба в капіталі – об'єктивне явище, оскільки для успішного функціонування необхідні в достатньому обсязі оборотні кошти для оновлення та модернізації основних фондів, використання нових технологій та матеріалів, пошуку нових ринків збуту. Брак фінансового капіталу та використання не повною мірою всіх можливих джерел фінансування антикризових заходів не дає їм можливості забезпечити економічну стійкість.

Одним з основних завдань підприємства є мобілізація та використання фінансових ресурсів, які мобілізують необхідні антикризові заходи для забезпечення, досягнення або підтримки його економічної стійкості.

Висновки до розділу 2

1. Вирішальною передумовою забезпечення економічної стійкості в антикризовому управлінні промислового авіапідприємства є економічна і соціальна ефективність його діяльності. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємства є комплексною характеристикою забезпечення економічної стійкості в антикризовому управлінні промислового авіапідприємства. Для її визначення застосовується комплексний підхід, що включає сукупність завдань, принципів, методів, критеріїв і систему показників, що дозволяють всесторонньо оцінити результати конкретного управлінського рішення, що сприяло досягненню економічної стійкості підприємства.

2. Дія економічних законів, комбінація системного та комплексного підходів дозволяють визначити організаційно-економічний механізм управління підприємством – як систему, що забезпечує формування та регулювання відносин об'єкта та суб'єкта управління, через функції та

принципи управління, з внутрішнім і зовнішнім середовищем, за допомогою відповідних підходів, методів, важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу) для досягнення кінцевої мети функціонування підприємства.

3. Категорія «організаційно-економічний механізм управління підприємством» розглядається як один з основних елементів системи забезпечення його економічної стійкості в умовах нестабільного зовнішнього середовища та розгортання кризових процесів на підприємстві. Запропонована структура організаційно-економічного механізму управління підприємством, в якій знайшло відображення компоненти економічної та організаційної складової. Отримані результати є теоретичним підґрунтям для подальшої розробки організаційно-економічного механізму антикризового управління підприємством з метою досягнення його економічної стійкості.

4. Формування механізму антикризового управління економічної стійкості підприємства ґрунтується на наукових підходах до вироблення управлінських рішень і є складною системою, що розгортається в певному економіко-правовому середовищі властивої конкретному підприємству. В дослідженні розроблений механізм антикризового управління, елементи якої розкриваються в окремих розділах дисертаційного дослідження. В якості базових елементів механізму антикризового управління були виділені наступні складові: механізм управління фінансовими потоками, механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю, механізм розробки стратегії підприємства, механізм контролінгу економічної стійкості.

5. Розроблений механізм антикризового управління економічної стійкості відрізняється від подібних розробок, представлених в науковій і спеціальній літературі, оскільки враховує: розвиток кризового процесу на підприємстві; можливість використання локальних організаційно-економічних механізмів антикризового управління залежно від напрямів зовнішньої і внутрішньої політики та етапу життєвого циклу підприємства;

зміни нормативно-правового простору; у вигляді окремих механізмів виділений блок контролінгу та інформаційний.

6. Організаційно-економічний механізм антикризового управління економічною стійкістю підприємства є багаторівневою системою, що включає сукупність локальних основних та забезпечуючого механізмів, за допомогою яких здійснюється підвищення, забезпечення або відновлення економічної стійкості підприємства. Даний механізм дозволяє формувати умови, що сприяють отриманню позитивних економічних результатів діяльності авіапромислових підприємств і забезпеченню їх економічної стійкості.

7. Вплив розгортання кризових процесів на економічну стійкість підприємств відображає концепція антикризового управління економічною стійкістю підприємства. Економічна стійкість підприємств в умовах розгортання кризових процесів можлива в результаті формування та дії наступних механізмів: управління фінансовими потоками; управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування; управління зовнішньоекономічною діяльністю; розробки стратегії; контролінгу економічної стійкості.

8. Обґрунтовано положення концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємства серед яких: формування антикризової стратегії підприємства (на основі обліку та з врахуванням впливу чинників зовнішнього середовища прямої та непрямої дії); формування власного та позикового капіталу, раціоналізація його структури (на основі врахування та гармонізації економічних інтересів підприємства та його власників); управління фінансовими потоками (на основі гармонізації економічних інтересів підприємства, споживачів та держави); підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства (на основі економічного обґрунтування умов здійснення зовнішньоторговельних операцій та укладання ЗЕ-контрактів); контролінгу економічної стійкості, (сприяє підвищенню ефективності антикризового управління економічною стійкістю за рахунок покращення інформаційно-аналітичного забезпечення).

Визначені механізми діють комплексно (взаємодіють між собою), тим самим забезпечуючи мінімізацію впливу кризових процесів шляхом визначення акценту на необхідність активізації локальних механізмів в залежності від типу економічної стійкості, джерела та стадії кризового процесу.

9. Запропоновано модель системи методологічних підходів антикризового управління, яка передбачає синергетичний зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління через розвиток синергетичної взаємодії локальних механізмів: розробки стратегії підприємства; управління капіталом; управління фінансовими потоками; управління зовнішньоекономічною діяльністю; контролінгу економічною стійкістю. Основною характеристикою даної моделі є те, що елементи системи, впливаючи один на одного, підвищують ефективність антикризового управління, це пов'язано з тим, що ресурси, що акумулюються в одному механізмі підприємства використовуються одночасно без додаткових витрат іншими його механізмами.

10. Розроблено методологія антикризового управління економічною стійкістю, яка ґрунтується на синергетичному ефекті та комплексній взаємодії функціонального, процесного, ситуаційного, системного, синергетичного, цільового, ресурсного, стратегічного та комплексного підходів, що дозволяє ефективно діяти механізмам розробки стратегії підприємства, контролінгу економічної стійкості капіталу, управління фінансовими потоками, капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, зовнішньоекономічною діяльністю. Механізми виступають засобами забезпечення виконання управлінських функцій щодо досягнення цілей і завдань підприємств, мінімізації наслідків прояву кризового процесу на основі врахування особливостей об'єкта управління та середовища його функціонування, а саме, циклічності економічних процесів.

Результати досліджень знайшли віддзеркалення в публікаціях [246; 247; 249; 251; 257; 259; 261; 263; 264; 265; 268; 277; 281; 286; 287; 289; 298; 300; 301; 303; 304; 305].

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАДАЧ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Динаміка складових зовнішнього середовища та його вплив на функціонування промислових підприємств України в умовах кризових процесів

Вплив факторів середовища функціонування підприємств на темпи економічного зростання в Україні і економічну стійкість промислових авіапідприємств обумовлено суперечностями економічних, політичних, правових і соціальних інститутів, що підтверджується досвідом більшості економічно розвинених країн.

Процес виникнення і розвитку суперечностей факторів середовища функціонування підприємств є подвійним, з одного боку – їх форми відносно стійкі, з іншою, – динамічно розвиваються. Наявність подвійності обумовлює розвиток двох суперечливих тенденцій поведінки суб'єктів господарювання. Одна тенденція виявляється в прагненні певної частини суб'єктів господарювання до укладання угод і постійної, безперервної їх адаптації до трансформацій. Інша тенденція виражається в зміні порядку взаємодії самих суб'єктів під впливом факторів середовища функціонування підприємств. В основному, це обумовлено суперечностями, що виникають в процесі підготовки і реалізації початкових етапів змін в результаті невідповідності вибраних методів реалізації змін завданням реформ на різних рівнях і етапах їх здійснення.

Астаповою Г.В. у монографії [23] виділено наступний перелік компонентів зовнішнього середовища: платоспроможний попит; умови кредитування (доступність кредитів); доступність інформації про

потенціальних постачальників; доступність інформації про ринок збуту; правове регулювання господарської діяльності в цілому; несуперечність правил, що регулюють господарську діяльність; захищеність підприємства як суб'єкта підприємницької діяльності; податкова політика; валютно-фінансова політика; умови патентування і сертифікації; умови страхування; митна політика; економічна і науково-технічна політика, що проводиться керівними органами галузі (міністерства, відомства і т.д.), до якої відносяться підприємство; економічна політика, що проводиться місцевими органами влади; стан ринкової інфраструктури; стан транспортної інфраструктури; інвестиційний клімат в країні; політична ситуація у країні; діяльність державних органів у сфері попередження зловживань з боку посадовців; ділова культура і надійність партнерів. До того ж, автор акцентує увагу, що із двадцяти факторів, що досліджувалися, сімнадцять негативно впливають на функціонування промислових підприємств.

Дж. Белл доводить, що «зовнішнє середовище організації містить такі елементи, як споживачі, конкуренти, урядові установи, постачальники, фінансові організації та джерела трудових ресурсів, релевантні (тобто значущі) відносно до операцій організації» [29].

Однак підходи, що запропоновані Астаповою Г.В. та Дж. Беллом, не передбачають виділення політичних, економічних, технологічних та інших факторів впливу зовнішнього середовища, що є важливим для розробки антикризових заходів, оскільки їх дії не рівнозначні.

Ф. Котлер вважає, що зовнішнє середовище (макросередовище) складається з шести основних факторів: демографічних, економічних, природних, науково-технічних, політичних і факторів культурного середовища [167].

Цілий ряд економістів класифікує фактори зовнішнього середовища за такими групами. Економічні – фактори, що пов'язані з обігом грошей, товарів, інформації та енергії. Політичні – фактори, що впливають на політичні погляди та поділяють людей на окремі політичні групи і знаходять вираження в діяльності та прийнятті рішень місцевими органами влади та

уряду. Соціально-демографічні фактори, які впливають на рівень і тривалість життя людей, а також формують їхню ціннісну орієнтацію. Технологічні – фактори, пов’язані з розвитком техніки, обладнання, інструментів, процесів обробки та виготовлення продуктів, матеріалів і технологій. Конкуренція – фактори, які відбивають майбутні та поточні дії конкурентів, зміни в частках ринків, концентрації конкурентів. Географічні – фактори, пов’язані з розміщенням, топографією місцевості, кліматом і натуральними ресурсами.

Однак процеси, які відбуваються в зовнішньому середовищі, дуже складні, взаємопов’язані та містять багато суперечностей, внаслідок цього, всі ці процеси треба уважно та систематично вивчати.

Інший підхід до переліку компонентів зовнішнього середовища належить О. С. Виханському, який додає до вищезгаданих правове та міжнародне середовище [54].

Загальний стан зовнішнього середовища Касьяною Н. В. [143] запропоновано визначати за допомогою таких груп чинників.

Економічні фактори: характер економіки та економічних процесів (у тому числі інфляція); система оподаткування та якість «економічного законодавства» (в тому числі можливості вивезення прибутків); масштаби економічної підтримки окремих галузей; загальна кон’юнктура національного ринку; розміри та темпи зростання чи зменшення ринку в цілому; розміри та темпи зростання сегментів ринку відповідно до інтересів підприємства; стан фондового ринку; інвестиційні процеси; ставки банківського проценту; система ціноутворення та рівень централізовано регульованих цін; вартість землі.

Політико-інституційні фактори: стабільність уряду; державна політика приватизації та націоналізації; державний контроль і регулювання діяльності підприємств; рівень протекціонізму; значення уряду як замовника; міждержавні угоди з іншими урядами; рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств; державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств; рівень корупції державних структур; рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними

оцінками).

Структурні тенденції: структура галузей національної економіки; виникнення нових галузей; згортання діяльності «застарілих» галузей; вплив міжнародного розподілу праці на діяльність окремих галузей і підприємств (у тому числі вплив антимонопольного законодавства); зміни оптимальних розмірів підприємств.

Науково-технічні тенденції: скорочення або продовження «життєвого циклу» технологій; питома вага наукомістких виробництв і продукції; вимоги до науково-технічного рівня виробництва, що забезпечує конкурентоспроможність; вимоги до кваліфікації кадрів високотехнологічних виробництв; вимоги до науково-технічного рівня конкурентоспроможної продукції.

Природно-екологічна складова: територіальне розміщення корисних копалин і природних ресурсів; розміщення великих промислових і сільськогосподарських центрів; законодавство з екологічних питань; стан екологічного середовища та його вплив на виробництво.

Тенденції ресурсного забезпечення: структура і наявність національних ресурсів; імпорт/експорт; рівень дефіцитності ресурсів, що споживаються наявними підприємствами; доступність ресурсів (ціни та витрати на перевезення).

Соціально-демографічні тенденції: кількість потенційних споживачів (структура населення, зміни в окремих групах та в їх доходах); наявна та потенційна кількість робочої сили; професіональний рівень і рівень грамотності; кваліфікаційні характеристики робочої сили; «економічний націоналізм», ставлення до іноземців.

Слід зазначити, що запропонований підхід найдетальніше розглядає усі чинники, що впливають на діяльність підприємства, тим більше, що зовнішнє середовище діє не безпосередньо на кожне окреме підприємство, а на всі одразу.

У якості інструменту аналізу зовнішнього середовища до якого належить підприємство доцільно використовувати *PEST*-аналіз. *PEST*-аналіз –

це інструмент, призначений для виявлення політичних (*Political*), економічних (*Economic*), соціальних (*Social*) і технологічних (*Technological*) аспектів зовнішнього середовища, які можуть вплинути на стратегію підприємства. За необхідності склад компонентів може бути змінений. Так різновидами *PEST*-аналізу виступають *SLEPT*-аналіз (додана правова складова (*Law*)) та *STEEPLE*-аналіз (додані компоненти природи (*Environment*) та етики (*Ethics*)).

Однією з істотних переваг *PEST*-аналізу [379, с. 51] є звуження сфери дослідження стосовно специфіки діяльності підприємства. Аналіз виконується за схемою «чинник – підприємство». Результати аналізу оформляються у вигляді матриці, підметом якої є чинники макросередовища, результатом – сила їх впливу. *PEST*-аналіз дозволяє не лише оцінити поточну ринкову позицію підприємства і перспективи зміни цієї позиції, але і забезпечує необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Ситніченко В. [351], здійснив *PEST*-аналіз, виділив основні чинники зовнішнього середовища, що негативно впливають на розвиток підприємств машинобудівного комплексу (табл. 3.1)

При побудові системи факторів для аналізу зовнішнього середовища потрібно враховувати такі властивості: взаємозв'язок факторів, зміна одного фактора впливає на інші фактори зовнішнього середовища; різні темпи змін факторів середовища; відносна швидкість зміни факторів середовища; невизначеність інформації про середовище.

Таким чином, з урахуванням мети, функцій, принципів антикризового управління економічною стійкістю підприємства, загальний стан зовнішнього середовища може бути визначеним за допомогою чинників, що характеризують політико-інституціональне, економічне, науково-технологічне та соціально-демографічне середовище.

Політико-інституційна середовище. Політична стабільність держави є одним з ключових факторів, що дозволяють забезпечити ефективність антикризового управління економічною стійкістю підприємства. Необхідно враховувати сталість та відсутність протиріч законодавчої бази з питань економічної діяльності.

PEST-аналіз машинобудування України

Фактори зовнішнього середовища	Фактори зовнішнього середовища
1	2
<p>Політичні фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> – необхідність додержання норм СОТ в законодавчій і нормативній діяльності щодо імпорту-експорту; – понад 90% підприємств машинобудування є недержавними, що практично виключає державне регулювання; – у зв'язку з вступом до СОТ можливості державного регулювання в питаннях стосовно конкуренції значно обмежені; – надмірна політизація суспільства; – недовіра суспільства до влади та її органів; – відсутність чітких стратегічних намірів щодо майбутнього національного промислового комплексу 	<p>Економічні фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> – нестабільна динаміка ВВП; – внесок вітчизняної промисловості в загальні обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) по відношенню до інших видів економічної діяльності щороку зменшуються, поступаючись сфері послуг; – загрозовано висока інфляція; – нестабільний курс гривні; – зростання промислового імпорту в Україні в останні десятиліття майже вдвічі перевищували темпи зростання вітчизняного експорту; – висока облікова ставка НБУ, високі ставки кредитування комерційних банків; – низький платоспроможний попит внутрішнього ринку; – серйозні структурні диспропорції у виробництві, які за останні десятиліття лише поглибилися
<p>Соціальні фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> – середній вік працівників на багатьох машинобудівних підприємствах перевищує 55 років; – значний вплив за кордон висококваліфікованих спеціалістів, – пов'язаних зі створенням і застосуванням комп'ютеризованих виробництв, упровадження високих технологій; – недооцінка ролі машинобудування як основи економічної та соціальної захищеності значної частини населення; – зниження привабливості праці в машинобудуванні; – ЗМІ не приділяють належну увагу проблемам машинобудування і сучасних прогресивних принципів діяльності підприємств; – немає чітко вираженої орієнтації на якість як основу конкурентоспроможності; – значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника; – низька престижність праці у виробничій сфері 	<p>Технологічні фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> – незначна інноваційна активність підприємств; – практично все виробництво здійснюється на технічно відсталій, морально застарілій виробничій базі, створеній ще за радянських часів (30-50 років тому); – продукція, що виробляється, у більшості своїй є морально застарілою, з низьким рівнем автоматизації та інтелекту технології виробництва; – практично призупинено вибуття зношеного обладнання, продовжується його експлуатація

Сучасна ситуація в Україні характеризується превалюванням неформальних відносин над формальними регуляторами і існуванням таких явищ як політична нестабільність, «захоплення держави політичними партіями» і адміністративна корупція. По оцінках експертів Всесвітнього банку дію негативних ефектів від «захоплення держави політичними партіями» випробовують на собі близько 30% всіх українських фірм, а вплив адміністративних бар'єрів в тій чи іншій мірі відчують більш 40% українських підприємств. Transparency International неодноразово висловлювало стурбованість критичною ситуацією в державі. Згідно Індексу сприйняття корупції CPI Transparency Org., який оцінює рівень корупції, Україна в 2006 р. мала оцінку в 2,8 балу (з 10 можливих) і займала 99 – 104 місце серед 163 країн світу, в яких здійснювалося дослідження, у 2009 р. з результатом в 2,2 балу опинилася на 146 – 153 місці серед 180 країн, а в рейтингу за 2010 р. з показником в 2,4 балу зайняла 134 місце, у 2011 – 2013 рр. стіке займає 144 місце та є найкорумпованішою країною у Європі [163].

Політико-інституціональні фактори: стабільність уряду; державна політика приватизації та націоналізації; державний контроль і регулювання діяльності підприємств; стабільність податкової політики; міждержавні угоди з іншими урядами; рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств; державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств; рівень корупції державних структур; рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками); рівень протекціонізму; митна політика; правове регулювання господарської діяльності в цілому; діяльність державних органів у сфері попередження зловживань з боку посадовців; додержання норм СОТ в законодавчій і нормативній діяльності щодо імпорту-експорту.

Економічне середовище. Економічні аспекти є важливою умовою забезпечення економічної стійкості для більшості підприємств. Аналіз економічного середовища включає прогнози змін економіки, що виражені в показниках інфляції, середнього офіційного курсу національної грошової

одиниці до іноземних валют, державної політики в області кредитування, частка збиткових підприємств та ін.

Нестабільність економіки обумовлює необхідність для кожного суб'єкта господарювання постійно шукати шляхи підвищення ефективності своєї діяльності, прогнозувати та планувати розвиток підприємства згідно потреб ринкової економіки.

Зростання ВВП, яке відбувалося протягом останніх років, означало динамічний вихід економіки на свій потенціал, тобто належить до явищ стабілізаційних процесів. У той же час не приділялася належна увага інтенсивним факторам економічного розвитку, спрямованим на підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів у виробничому процесі.

Економічні фактори: динаміка ВВП; індекс обсягів промислової продукції; рентабельність операційної діяльності промислових підприємств; індекс промислового виробництва; експорт/імпорт товарів та послуг; індекс цін виробників промислової продукції; індекс споживчих цін; фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності; частка збиткових підприємств; середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют; кредити, надані банками резидентами; ставки банківського проценту; дефіцит консолідованого бюджету; видатки консолідованого бюджету; рівень інфляції.

Науково-технологічне середовище. У процесі аналізу виявляються науково-технічні тенденції, що характерні для галузі: інноваційність промислової продукції, освоєння виробництво нових видів продукції, капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал.

Аналізуючи досвід розвитку галузей промисловості, накопичений в Україні та інших країнах колишнього СРСР, слід зазначити, що внаслідок макроекономічних помилок в організації процесів простого та розширеного відтворення основних виробничих фондів, відставання результатів наукових досліджень і розробок від потреб практики намітилися негативні тенденції в темпах розвитку виробничого потенціалу промисловості в цілому.

Технологічна структура, технічний рівень виробничої бази промисловості, фінансування з боку держави наукових робіт та НДДКР, фінансові ресурси дають можливості економіці України розвиватися на власній науково-технічній основі, коли наукові та дослідницько-конструкторські розробки перетворюються на базовий елемент виробництва.

Науково-технологічні фактори: обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств, за видами; інноваційність промислової продукції; освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань; питома вага підприємств, що впроваджували інновації; капітальні інвестиції; інвестиції в основний капітал; ступінь зносу основних фондів; обсяг виконаних науково-технічних робіт у ВВП; прямі іноземні інвестиції до України; джерела фінансування технологічних інновацій; індекс інвестицій в основний капітал; динаміка внутрішніх фінансових ресурсів промислових підприємств; структура капітальних інвестицій у відсотках до загального обсягу.

Соціально-демографічне середовище. Вивчення соціально-демографічної компоненти макрооточення спрямоване на те, щоб усвідомити вплив на бізнес таких соціальних явищ і процесів, як безробіття, якість життя, демографічна структура суспільства, зростання населення, рівень мобільність людей і інше. Особливість соціальної компоненти перебуває в тому, що вона впливає як на інші компоненти макрооточення, так і на внутрішнє середовище підприємства. Ще однією відмінною рисою соціальних процесів є те, що вони змінюються відносно повільно, але приводять до дуже істотних змін в оточенні організації.

Соціально-демографічні фактори: кількість найманих працівників; доходи населення; кількість постійного населення; кількість зайнятих; кількість безробітних; середньомісячна заробітна плата; кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності.

Складові зовнішнього середовища взаємопов'язані, тобто зміни одного середовища призводить до значних змін в інших. Це відбиває складність

аналізу зовнішнього середовища (рис. 3.1). Таким чином, найбільш доцільним підходом до вивчення загального зовнішнього середовища є системно-функціональний підхід, який дає змогу простежити зміни в межах окремих складових системи та її підсистем та взаємний вплив.

Рис. 3.1. Макросередовище та його вплив на підприємство

Аналіз галузі, як макросередовища функціонування підприємства, – це передусім аналіз тенденцій показників виробництва та ґрунтується на аналізі кількісних і якісних його характеристик.

Практика процвітаючих підприємств доводить, що використання галузевої моделі конкуренції М. Портера дає змогу дещо обмежити перелік факторів для аналізу [319].

Для характеристики галузі Касьяною Н.В. [143] пропонується використовувати наступні показники: прибутковість галузі; значення продукції для суспільства; характер конкуренції та кількість підприємств у

галузі (наявних і потенційно можливих); темпи зростання галузі (бар'єри входу/виходу, головні позитивно/негативно діючі фактори – технічні, економічні, соціальні, фаза «життєвого циклу»); потужність галузі (нестача або надлишок); технічний рівень виробництва; технології, що застосовуються, їх конкурентоспроможність у порівнянні зі світовим досвідом; потрібний рівень якості для забезпечення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках; стандартність продукції (відсутність диференціації) в галузі; структура витрат на робочу силу, сировину та матеріали, на підтримку наявного технічного рівня, на розвиток та ін.), їх особливості; канали розподілу та специфіка системи збуту; «оптимальний розмір» конкурентоспроможного підприємства; фінансова система (особливості обігу фінансових ресурсів, фінансово-інвестиційні потреби, способи та джерела фінансування); вимоги до рівня кваліфікації та досвіду персоналу і можливості їхнього досягнення; екологічні обмеження.

Сучасний стан економіки України характеризується посиленням конкуренції та поширенням процесів глобалізації, кризовим станом майже всіх галузей народного господарства. Однією з проблем реалізації економічної реформи в Україні є розробка та впровадження політики забезпечення економічної стійкості промислових підприємств, що дасть зберегти й розвивати потенціал реального сектору економіки, підвищити ефективність антикризових заходів.

В табл. В.1, В.2 додатку В представлено динаміку основних показників економічного функціонування України, які свідчать, що протягом 2005–2007 рр. зростали не тільки темпи ВВП (з 102,7% до 107,9%), але й індекс промислового виробництва (з 103,1% до 107,6%), спостерігаються стабілізаційні процеси, динамічний вихід економіки на свій потенціал.

У 2008–2013 рр. відзначається стійке зниження цих показників, що пояснюється неналежній увазі інтенсивним факторам економічного функціонування, спрямованим на підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів у виробничому процесі.

У структурі внутрішнього валового продукту України (табл. В.2, додаток В) в 2005 – 2012 рр. лідируюче місце стійко займає переробна промисловість. Так, за підсумками 2005 – 2012 рр. її частка в загальному обсягу ВВП стійко складає більш ніж 30,0%, у 2013 р. – 11,95%. Питома вага торгівлі, ремонту автомобілів і побутових приладів і предметів особистого споживання складає 9,51 – 11,73% ВВП. Діяльність транспорту і зв'язку займає більш ніж 8,0% від загального обсягу ВВП. Найменші частки ВВП доводяться на виробництво і розподіл електроенергії, газу і води (2005 р. – 3,5%, 2012 р. – 4,51%), а також на охорону здоров'я і надання соціальної допомоги (2005 р. – 2,18%, 2012 р. – 2,53% від загального обсягу ВВП). При цьому на інші види економічної діяльності доводиться в 2005 р. – 17,91%, в 2012 р. – 22,01% ВВП України. У 2013 р. тенденція змінилася, питома вага переробної промисловості складає 11,95%, лідируюче місце займає торгівля, ремонт автомобілів і побутових приладів і предметів особистого споживання – 15,75%.

Проте, не зважаючи на очевидні успіхи економічної стабілізації в 2005–2007 рр. і навіть значне за сучасними мірками економічне зростання у 2010–2013 рр. вітчизняна промисловість у цілому перебуває в стані кризи (табл. В.3, додаток В).

Фінансовий результат до оподаткування підприємств України з 2005 по 2007 рр. збільшувався, а з 2008 р. знижується, в 2009 р. мав негативне значення. Частка прибуткових підприємств впродовж 2005 – 2010 рр. знизилася на 6,8 відсоткових пунктів, що призвело до збільшення частки збиткових підприємств. Покращення показника почалося у 2011 р. У 2013 р. в порівнянні з 2012 р. фінансовий результат до оподаткування знизився на 70,9%.

Для детального аналізу впливу зовнішнього середовища функціонування промислових підприємств на їх економічну стійкість треба також надати характеристику машинобудівного комплексу, до яких відносяться авіапромислові підприємства.

У системі провідних галузей промисловості визначальну роль відіграє машинобудування, що обумовлено наступним. По-перше, у машинобудуванні створюються головні матеріально-технічні засоби для економіки та обороноздатності країни; по-друге, в цій галузі формується база науково-дослідних організацій, у тому числі для вирішення завдань комплексної інформатизації; по-третє, в машинобудуванні високий ступінь розвитку інноваційної діяльності; по-четверте, в цій галузі найбільш значний науковий і кадровий потенціал, що дозволяє впроваджувати сучасні комп'ютерні методи управління й в інших галузях; по-п'яте, машинобудування є основою створення сучасних засобів промислової інфраструктури й в галузях сфери нематеріального виробництва. За рівнем розвитку машинобудування оцінюють перспективи і потенціал економіки всієї країни.

Машинобудівний комплекс об'єднує систему науково-дослідних, конструкторсько-технологічних організацій; охоплює 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих; понад 22% зайнятого промислово-виробничого персоналу, 13,4% загального обсягу промислової продукції й понад 15% вартості основних виробничих фондів [199]. До складу машинобудівного комплексу входять три великих групи підприємств, серед яких: машинобудування – 16 комплексних інтегрованих галузей та 90 інших різновидів; промисловість металевих конструкцій і виробів охоплює 14 напрямків, та ремонт машин і устаткування – 16 [364, с. 154].

У табл. В.4, В.5 додатку В наведено фінансові результати за видами промислової діяльності підприємств України протягом 2005–2013 рр.

Найгірший фінансовий результат мали підприємства добувної промисловості, кількість підприємств, що мають збитки зростала від 39,7 % у 2005 р. до 47,0% у 2013 р. (більшість з яких складають вугільні підприємства). У 2008, 2009, 2012, 2013 рр. від'ємний фінансовий результат склався у підприємств переробної промисловості (підприємства легкої промисловості та металургійні підприємства мали збиток).

Незважаючи на те, що підприємства з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води є найбільш збитковими (55,8%), вони отримали 3073,2 млн. грн. прибутку, що майже в 3 рази більше, ніж у 2005 році. Від'ємний фінансовий результат у 2009 - 2013 р. мали підприємства металургії та оброблення металу, підприємства машинобудування мали прибутковий фінансовий результат, який склав в 2013 р. 5827,8 млн. грн.

Вплив зовнішнього середовища на економічну стійкість можна оцінити за допомогою індексу промислової продукції за видами діяльності (табл. В.6, додаток В).

Зростання даного показника у динаміці свідчить про наявність нестійкого споживчого попиту на продукцію та нестабільну позицію підприємств окремої галузі на товарному ринку.

Вплив зовнішнього середовища функціонування підприємств переробної галузі на їх економічну стійкість з позиції загально ринкового положення можна оцінити за допомогою індексного аналізу цін виробників промислової продукції переробної промисловості (табл. В.7, додаток В).

Згідно табл. А.4 практично за всіма видами переробної промисловості спостерігається зростання цін. Це свідчить про зниження економічної стійкості підприємств, розгортання кризового процесу.

Експортний потенціал також є важливим фактором економічної стійкості підприємств. Ця проблема пов'язана з аналізом сучасних міжнародних тенденцій промислової політики, питаннями оптимізації механізму регулювання відкритої економіки України, дослідженням поточних умов міжнародного кооперування та торгівлі, інвестиційної діяльності. Обсяги експорту та імпорту продукції за галузями представлені в (табл. В.8, додаток В).

Отже підприємства переробної промисловості характеризуються орієнтованістю на зовнішні ринки.

Оцінюючи ситуацію в експортному виробництві на території України, доводиться визнати, що вона не відповідає не тільки її економічному

потенціалу за валовими показниками, а й господарсько-технологічній структурі, галузевому розподілу та рівню кадрового корпусу. За наявності великого наукового потенціалу майже відсутній високотехнологічний експорт продукції наукомісткого виробництва.

В сучасних умовах слід стимулювати експорт з високим ступенем переробки. Ця вимога відповідає й загальній світовій тенденції збільшення в системі торговельних відносин частки торгівлі високотехнологічною готовою продукцією. На світовому ринку частка продукції первинної переробки складає 20 %, тоді як частка готових виробів – 80 % загального обсягу ринку.

Машинобудівна галузь (табл. В.9, додаток В) в Україні є експортоорієнтованою, на зовнішні ринки реалізується близько половини виробленої продукції. Лише 20–40% продукції вітчизняного машинобудування використовується в країні, решта імпортується в Росію та інші країни колишнього радянського блоку, а також у сировинні країни Близького Сходу.

Різке скорочення інвестиційної активності у 2009 р. (табл. Б.9) на основних ринках збуту призвело до зменшення експорту продукції машинобудування на 36,79% – до 6,89 млрд. дол.США. З 2010 р. по 2012 р. спостерігається збільшення експорту, але в 2013 р. експорт продовжує знижуватися. Це вказує на зменшення фінансово – ресурсних потреб підприємств та їх економічної стійкості. Значне скорочення кредитних ресурсів у 2009 році мало вагомий вплив на імпорт продукції. Так у зазначений період імпорт зменшився майже на 65,97% – до 9,07 млрд. дол.США. З 2010 р. імпорт збільшується, але збільшується дисбаланс між експортом і імпортом продукції підприємств машинобудівного комплексу. Це теж підтверджує зменшення економічної стійкості підприємств.

Структуру експорту товарів в 2013 р. в машинобудівній галузі визначали машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (11,0 %); реактори ядерні, котли (6,1 %); електричні машини (4,9 %); засоби наземного

транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (5,3 %); залізничні локомотиви (3,9 %) (табл. В.10, додаток В).

Попри ризики глобальної депресії в 2013 р., в Україні продовжує зростати експорт на продукцію інноваційного характеру. Найбільш суттєво у 2013 р. проти 2011 р. відбулося зростання експорту ядерних реакторів (на 4,3 %, електричні машини (на 4,3 %). Експорт літальних апаратів збільшився у 2012 р. в 1,8 разу, але в 2013 р. спостерігається зниження (табл. В.10).

Отже можна зробити висновок, що підвищення економічної стійкості підприємств машинобудування залежить від розвитку його наукоємних виробництв.

Світова фінансово-економічна криза загострила проблеми кардинального підвищення техніко-технологічного рівня та темпів оновлення виробничих потужностей, поліпшення показників ресурсо- та наукоємності виробництва, динаміки інновацій та інвестицій (табл. В.11, додаток В).

Можливості економічного функціонування з високими темпами зростання (до 6-8 % на рік) пов'язані з розвитком галузей, які орієнтовано на внутрішній ринок, у тому числі і переробної промисловості, включаючи машинобудування. Експортні галузі можуть у перспективі забезпечити зростання економіки з темпом не більше темпів зростання світової економіки (до 2-3 % в рік). Низькі темпи функціонування не дозволяють вирішити пріоритетні соціальні завдання з поліпшення рівня життя населення.

Науково-технічний прогрес відіграє значну роль у ефективному функціонуванні промислового виробництва. Підвищуючи технічний рівень виробництва за допомогою заміни морально і фізично застарілого обладнання, підприємства досягають збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції, підвищення її якості тощо. Скорочення вкладень у сферу науково-технічного прогресу у 2008-2013 роках загрожує ефективному функціонуванню промисловості країни (рис. 3.2).

Ефективність виробництва значною мірою залежить від віддачі основних виробничих фондів (у першу чергу їхньої активної частини – технологічного устаткування), від повноти реалізації внутрівиробничих резервів (табл. В.12, додаток В).

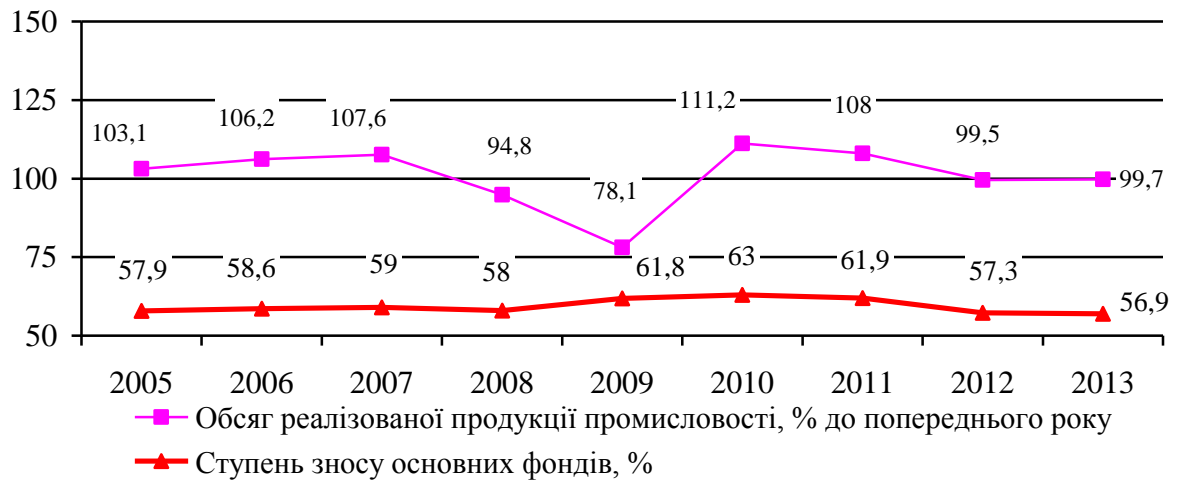

Рис. 3.2 Динаміка показників технічного рівня функціонування промисловості України [234; 130]

Спостерігається щорічне зростання показників зносу основних засобів, що наближає економіку і промисловість України до масштабної техніко-технологічної кризи, зниження економічної стійкості підприємств. Зокрема, ступінь зносу основних фондів у цілому по економіці у 2005 р. досяг значення 49,0 %, у 2007 р. наблизився до критичного показника у 52,6 %, у 2013 р. склав 77,3%. Найбільший знос мають такі види економічної діяльності, як переробна промисловість, освіта, транспорт і зв'язок – тобто галузі інвестиційного спрямування (табл. В.12, додаток В).

Оновлення основних фондів промислових підприємств Україні більшою мірою здійснюється за рахунок машинобудівної продукції, яка виробляється в країні, та призначена для оснащення потужностей, які вводяться чи реконструюються. Але нарощуванню виробництва перешкоджає те, що у потенційних споживачів не вистачає коштів. Тому рівень використання виробничих потужностей на машинобудівних підприємствах залишається низьким.

Дані рисунку 3.3 дозволяють зробити висновок, що нарощування основних фондів не відбувається, планування розвитку основних промислово-виробничих фондів і капіталовкладень у них спрямовано на підтримку рівня, що склався.

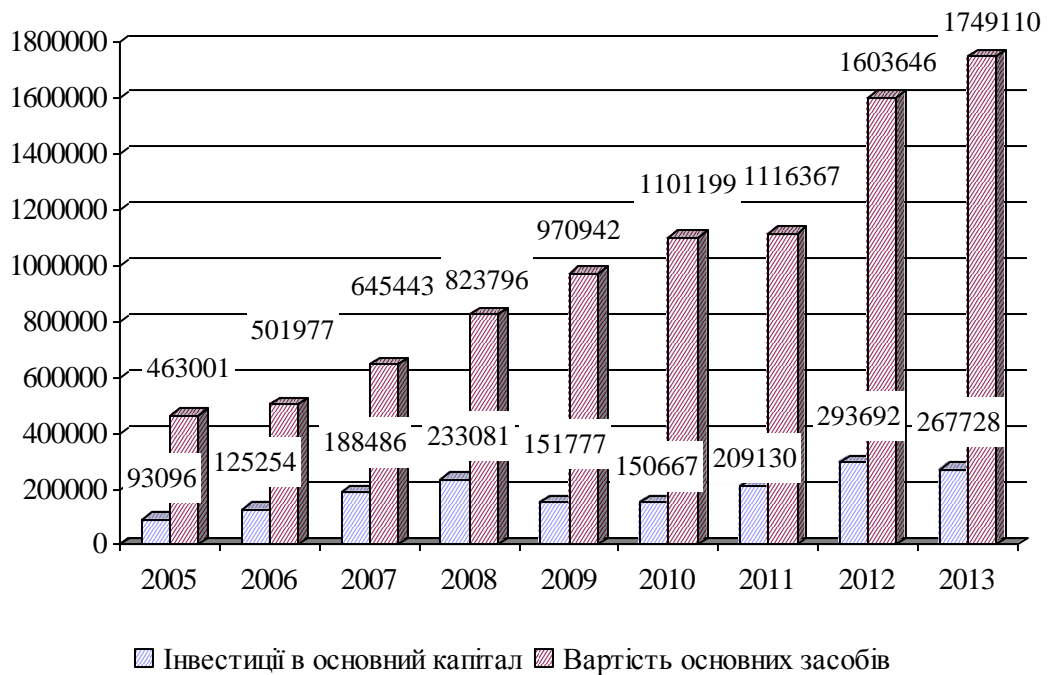

Рис. 3.3. Динаміка основних засобів і капітальних вкладень в економіку України, млн.грн. [47; 127; 136]

Якщо до укрупненого аналізу динаміки оновлення парку устаткування додати відомості про вікову структуру всього комплексу засобів технологічного оснащення, то можна прийти до висновку про існування в промисловості дуже серйозної проблеми. Вона полягає в невідповідності виробничого потенціалу підприємств завданням організації виробництва нової конкурентоспроможної продукції, високий технічний рівень і якість якої вимагають високого організаційно-технічного рівня виробництва.

У той же час глобальною світовою тенденцією останніх десяти років є поступове збільшення наукових витрат і державою, і підприємствами (рис. 2.4). Разом із тим лідером за показниками наукомісткого ВВП є Швеція, де цей показник найвищий в світі – 3,7 %, тоді як в США в цей період він склав 2,7 %, в Японії – 3 %, а в ЄС – в середньому 1,9 %.

Україна залишилася осторонь світових тенденцій, за даними Держкомстату України, частка загальних асигнувань на наукову діяльність у ВВП знижується і в 2013 р. складала 0,81 % (у 2012 р. – 0,8%, у 2011 р. – 0,79 %, у 2010 р. – 0,9%, у 2009 р. – 0,95 %, у 2008 р. – 0,90 %, у 2007 р. –

0,93 %, у 2006 р. – 0,98 %, у 2005 р. – 1,09 %), у тому числі коштів державного бюджету – 1,95% (у 2011 р. – 1,04, у 2010 р. - 1,08 %, у 2009 р. – 1,6 %, у 2008 р. – 2,81 %, у 2007 р. – 1,33 %, у 2006 р. – 1,86 %, у 2005 р. – 0,49 %).

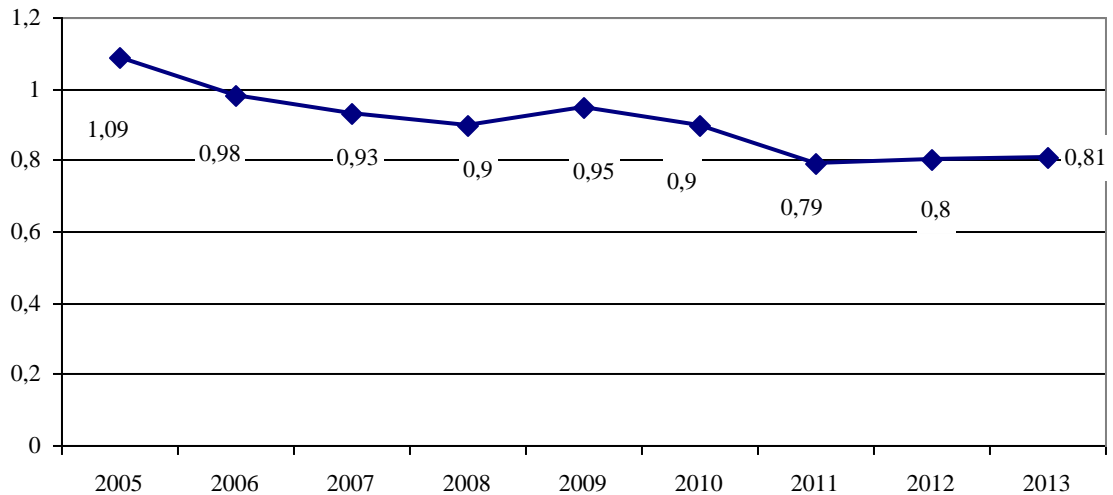

Рис. 3.4 Питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП, % [218]

Розв'язання проблеми фінансування підприємств можливе за умови ефективного використання власних, залучених та позикових ресурсів, застосування системи прискореної амортизації, а також безпосередньо за рахунок оптимізації інвестиційного портфеля.

Таким чином, в Україні одним з основних джерел фінансування поки що залишаються власні кошти підприємств, але їх обсяги, природно, обмежені через важкий фінансовий стан підприємств та відсутність ефективного менеджменту (табл. В.13, додаток В).

Домінуюча позиція власних джерел фінансування обумовлена неможливістю залучити кошти з інших джерел. Суттєва нестача власних коштів демонструє розгортання кризових процесів на підприємствах, зменшення їх економічної стійкості.

Основною складовою внутрішніх фінансових ресурсів підприємств є їхні оборотні кошти. Такий стан фінансових розрахунків є характерним для всіх галузей промисловості. Обсяги амортизаційного фонду і прибутку, як

правило, незначні.

Для нормалізації відтворювальних процесів необхідне нарощування фінансових ресурсів промислових підприємств в умовах недостатності власних коштів необхідним стає збільшення фінансових ресурсів за рахунок альтернативних джерел, серед яких основним є приріст власного капіталу за рахунок коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Основний обсяг зареєстрованих емісій акцій відбувся у 1994–1998 рр., який було здійснено при акціонуванні підприємств у процесі роздержавлення. При цьому тільки 20 % припадало на реально повернуті кошти [7]. У 1999 р. сума реально повернутих коштів дорівнювала 4,238 млрд. грн., що становило всього 33 % від загального обсягу емісії [6]. Механізм емісії інструментів капіталу практично не використовується підприємствами для поповнення величини власних коштів. Як правило, емісія акцій має тільки інструментом процесу приватизації через акціонування.

При цьому отримані кошти направляються до Фонду приватизації в порядку оплати викупленого державного майна і не перетворюються на оборотний капітал акціонерних товариств. Отримані таким чином інвестиції від учасників акціонерних товариств є абсолютно даремними для підприємства, оскільки не підсилюють його оборотний капітал.

Дієвим інструментом стимулювання інвестиційної діяльності підприємств є активізація фондового ринку, формування та розвиток якого в Україні потребує прискорення, оскільки саме тут здійснюється ринкова капіталізація та ринкове зростання вартості підприємства, які враховують чинники становлення суб'єктів підприємництва: рентабельність підприємства, організаційну структуру та структуру власності, стан основних фондів, сегмент контрольованого ринку та ринку збуту продукції, інтелектуальну власність, корпоративну політику, репутацію, перспективи та ін. Зростання ринкової вартості акцій та проведення оптимальної дивідендної політики підвищує інтерес потенційних інвесторів, що обумовлює залучення

ресурсів на розвиток підприємства, забезпечення економічної стійкості та подальше зміцнення його ринкових позицій.

Основною метою фінансування підприємств є задоволення потреб у придбанні необхідних інвестиційних активів та оптимізація їх структури з позиції забезпечення ефективних результатів інвестиційної діяльності.

За технологічною структурою інвестицій найбільша питома вага припадає на інвестиції в основний капітал, незважаючи на їх зниження з 83,7 % в 2005 р. до 80,5 % у 2011 р. На виконання капітального будівництва в 2013 р. використано 55,4 % всіх інвестицій, що на 9 в.п. менше проти 2005 р.; 36,4 % становили витрати на придбання машин, обладнання та транспортні засоби (у 2005 р. – 38,2 %) (табл. В.14).

Однією з проблем функціонування підприємств у сучасних умовах є забезпечення антикризових заходів необхідними ресурсами для відновлення економічної стійкості, розв'язання якої пов'язане з відтворенням основного капіталу та визначенням джерел його фінансування, якими є інвестиції.

Результати аналізу обсягів інвестицій в основний капітал підприємств України впродовж 2005–2013 рр. наведено у додатку В табл. В.15, В.16.

Як свідчать дані табл. В.15, В.16, обсяг інвестицій в основний капітал зростає впродовж 2005–2008 рр. від 93,1 млрд. грн. до 233,1 млрд. грн., що є позитивною тенденцією розвитку національної економіки та стабільності процесу відтворення основного капіталу зокрема.

Така ситуація сприяє збільшенню витрат на оновлення виробничого потенціалу підприємств, запровадженню інноваційних технологій, що забезпечує реконструкцію та технічне переозброєння діючих підприємств та приводить урешті до економічного зростання України. Разом з тим, важливо відзначити нерівномірну динаміку зростання величини інвестиційних ресурсів у основний капітал, так у 2008–2010 рр. спостерігається значне скорочення інвестицій (2008 р. – 97,4 %, 2009 р. – 58,5 %, 2010 р. – 99,4 % до попереднього року), що унеможливило розширене відтворення основного капіталу підприємств реального сектора національної економіки та негативно позначило на реноваційних процесах. Тільки з 2011 – 2012 рр. спостерігається зростання

інвестицій в основний капітал (2011 р. – 122,4 %, 2012 р. – 126,1 %). Різке падіння капітальних інвестицій спостерігається у 2013 році – 94,0% до попереднього року. Отже, проведений аналіз дає підстави констатувати, що незважаючи на позитивну динаміку обсягів інвестицій в основний капітал, в цілому спостерігається загальна тенденція до їх зниження. Це створює проблему залучення ресурсів для фінансування нових та підтримку вже наявних інвестиційних проектів в умовах зношеності основного капіталу у багатьох галузях вітчизняної економіки. Набуття даним процесом стійкого характеру перебуває у залежності від дії факторів формування зовнішнього середовища здійснення інвестиційної діяльності в Україні.

Щодо структури джерел фінансування основного капіталу (табл. В.17, додаток В), то в процесі дослідження встановлено, що впродовж 2005–2013 рр. основним джерелом фінансування основного капіталу є власні кошти підприємств та організацій, які займають найбільшу питому вагу в загальному обсязі інвестицій. Це є очевидною тенденцією ринкової економіки в умовах обмежених можливостей фінансового забезпечення відтворення основного капіталу за рахунок централізованих коштів та високої вартості кредитних ресурсів.

У таких умовах найбільш пріоритетним джерелом фінансування основного капіталу стають відповідно власні кошти підприємств та організацій, за залучення яких не потрібно сплачувати відсотки, надавати інвесторам беззаперечні докази рентабельної роботи в майбутньому. Проте простежується ситуація, щодо якої частка власних коштів підприємств та організацій у структурі інвестиційних ресурсів у основний капітал не значно зменшується і становить з 57,4 % в 2005 р. до 63,8 % в 2013 р., залишаючись найвагомішою. Такий аспект пояснюється високими темпами зростання банківського кредитування в джерелах фінансового забезпечення відтворення основного потенціалу.

Протягом 2005–2008 рр. спостерігається перманентне зростання кредитів банків та інших позик у структурі інвестицій в основний капітал.

Важливо зазначити, що їх частка зросла до 17,3 % в 2008 р. порівняно з 2005 р. Це пояснюється зниженням рівня відсоткових ставок за банківськими кредитами та позиками, лояльністю щодо сум кредитних ресурсів і поступовим розвитком системи банківського кредитування в Україні. Зростання участі банківського капіталу у фінансуванні виробничого потенціалу стало можливим внаслідок надмірної довіри населення до банків, що супроводжувалось нарощуванням депозитів, та за рахунок запозичень на зовнішніх ринках. Проте негативні тенденції кінця 2008 р. та продовження їх у 2009 р. через рецесійні процеси у світі внаслідок фінансової кризи негативно позначилися на внутрішніх процесах. Відбулося згортання виробництва, зменшення прибутків підприємств та доходів населення, підвищення рівня інфляції, і, як результат, – скорочення кредитної підтримки реального сектора економіки з боку банківських установ, зокрема й фінансуванні основного капіталу – 14,2 % – 2009 р., 13,7 % – 2010 р. В 2011 р. спостерігаються позитивні зміни, інвестиції в основний капітал за рахунок кредитів банків та інших позик становили 17,9 %, але у 2013 р. вони знижуються до 15,3 %.

У 2005–2009 рр. у структурі інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування знизилася питома вага коштів державного (від 5,5 % в 2005 р. до 2,4 % в 2013 р.) та місцевих бюджетів (від 4,2 % до 2,7 % за відповідний період) майже у два рази, що є очевидною тенденцією, яка пояснюється умовами ринкового середовища, політичною нестабільністю та загальною економічною ситуацією в країні, особливо після стагнації та рецесійних процесів. Тільки в 2010–2011 рр. спостерігається позитивна тенденція, питома вага коштів державного бюджету становила 6,3 % та 7,5 % відповідно.

В свою чергу, питома вага надходжень від іноземних інвесторів за 2005 – 2013 рр. зменшилися від 5,0 % до 1,8 %, що зумовлене зниженням рівня капіталізації прямих іноземних інвестицій та відтоком інвестиційних ресурсів внаслідок політичної нестабільності й затяжного подолання

наслідків фінансової кризи (нестабільність національної валюти, високий рівень інфляції).

Аналогічна динаміка характерна і для інших джерел фінансування основного капіталу. Так, у структурі інвестицій в основний капітал частка інших джерел фінансування знизилася від 9,8 % до 5,2 % впродовж 2005–2011 рр. Такий аспект характеризується втратою інтересів щодо лізингу в умовах зростання доступності банківських кредитів.

Негативна динаміка простежується щодо такого джерела інвестицій в основний капітал, як кошти населення на індивідуальне житлове будівництво та будівництво власних квартир (зменшення від 5,6 % до 2,5 % з 2006 р. до 2013 р.), що зумовлено зниженням платоспроможності та реальних доходів населення й згортанням програм іпотечного кредитування банківськими установами.

Забезпечення економічної стійкості промислових підприємств, у тому числі підприємств машинобудування, за сучасних умов передбачає врегулювання численних завдань інвестиційного та інноваційного розвитку. Саме стан інвестиційності та інноваційності зумовлює рівень виробництва високотехнологічної продукції, зумовлює фінансування нових циклів технологічно місткого, а відтак і наукоємного машино-технічного виробництва та надає додаткові конкурентні важелі міжнародної збутової політики.

В умовах дефіциту фінансових ресурсів для забезпечення подальшого розвитку підприємств України може стати іноземний капітал, який поєднує в собі фінансове забезпечення та техніко-технологічне оновлення підприємств, оскільки виступають основними каналами надходження інновацій. У 2005–2008 рр. Україна виявилася не зовсім привабливим об'єктом іноземного інвестування, оскільки його частка у динаміці мала тенденцію до зменшення (з 5,0 % у 2005 р. до 1,8 % у 2013 р.); у 2009 р. спостерігається незначне збільшення частки іноземного інвестування яка становила 4,5 %. Але взагалі обсяги іноземного інвестування збільшено протягом 2005–2013 рр., про що

свідчать дані табл. В.18, додаток В.

З 2005 р. до 2013 р. зростають прямі іноземні інвестиції в Україну з 16890,0 млн. дол. США до 54462,4 млн. дол. США відповідно, темп зростання – 322,5 %. До найбільших країн-інвесторів входять: Німеччина – в 2013 р. вкладено 6317 млн. дол. США, Кіпр – 17275,1 млн. дол. США, Австрія – 3401,4 млн. дол. США, Сполучене Королівство – 2556,5 млн. дол. США, Нідерланди – 5168,6 млн. дол. США, Сполучені Штати Америки – 936,7 млн. дол. США, Російська Федерація – 3785,8 млн. дол. США, Франція – 1765,3 млн. дол. США, Віргінські острови, Британські – 1884,9 млн. дол. США та Швейцарія – 1106,2 млн. дол. США (табл. Б.18). Структура прямих іноземних інвестицій майже не змінилася (табл. В.18.).

Незважаючи на загальне зростання обсягів іноземних інвестицій, поповнення оборотного капіталу вітчизняних промислових підприємств не відбулося. Також не визначилося суттєвих змін у структурі капіталу, про що вказують дані табл. В.14, додаток В. Тому зменшення негативного впливу наслідків розгортання кризових процесів на підприємствах, забезпечення їх економічної стійкості за рахунок іноземних інвестицій не є констатованим фактом.

Необхідність кредиту пов'язана з недоволком в грошових ресурсах для оновлення основних фондів. При цьому виникають кредитні стосунки тривалого характеру, що дає можливість боржникові знайти грошові кошти раніше, ніж можна отримати їх з обороту після реалізації товару. Для підприємств, які здатні багаторазово збільшувати випуск продукції і попит на неї стійкий, залучення кредитів під власний розвиток значно вигідніше, оскільки витрати, пов'язані з виплатою відсотків по боргових зобов'язаннях(у тому числі по нових кредитах, депозитам або у вигляді орендної плати) відносяться до складу валових витрат і не зменшують прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства як це відбувається при залученні акціонерного капіталу.

Період 2005–2013 рр. характеризується збільшенням кредитних вкладень в економіку країни (табл. В.19).

Банки розміщують мобілізовані ресурси в основному на ринку грошових ресурсів, що негативно впливає на інвестиційну ситуацію в Україні.

Прагнучи зберегти від знецінення мобілізовані фінансові ресурси у зв'язку з високими темпами інфляції банки надають кредити у валюті.

Абсолютна сума виданих кредитів в іноземній валюті впродовж – 2008 рр. стабільно зростає одночасно із зростанням питомої ваги цих кредитів в кредитному портфелі комерційних банків. Цьому факту також сприяє лібералізація зовнішньої торгівлі і відмова від обов'язкового продажу валютних надходжень та зниження темпів інфляції в Україні (рис. 3.5).

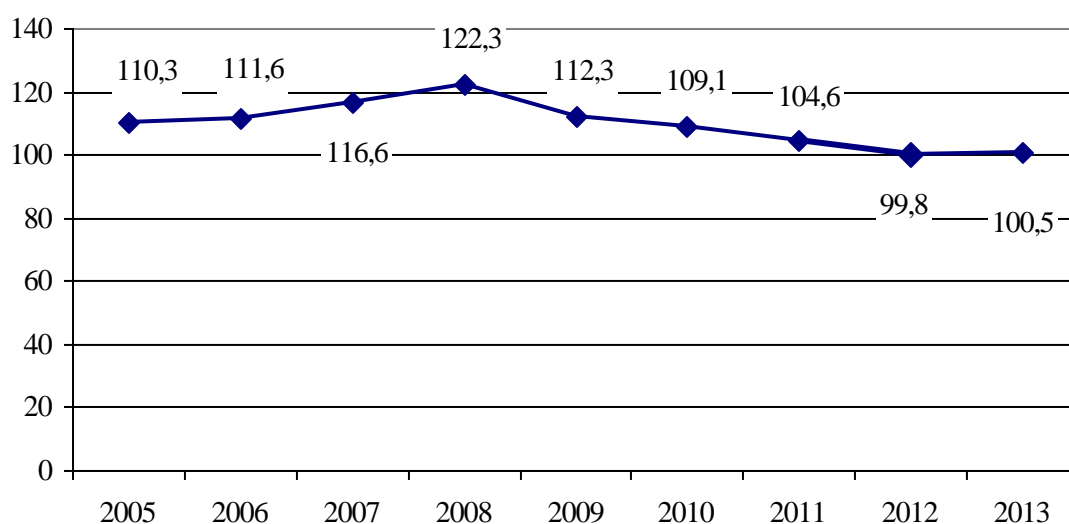

Рис. 3.5. Рівень інфляції в Україні у 2005-2013 рр. [129]

З 2009 року зростає питома вага в кредитному портфелі комерційних банків кредитів в національній валюті. Цей факт пояснюється зменшенням курсу національної валюти в порівнянні з іноземною (табл. В.20, додаток В).

Важливим чинником, що визначає об'єми інвестиційних ресурсів, являється ставка кредитування. Величина ставки залежить від попиту і пропозиції на кредитні ресурси. На рівень ставки кредитування впливає також величина відсотка по депозитах, облікова ставка НБУ, облік банком можливих ризиків кредитування, альтернативні варіанти вкладення коштів та інші.

Як видно з таблиці В.21 додатку В, процентні ставки, по яких банки надають кредити, високі і не стимулюють інвестиційну діяльність підприємства, що у свою чергу, впливає на економічну стійкість підприємств та можливості мінімізації негативних наслідків розгортання кризових процесів.

Сьогодні соціально-демографічне середовище в Україні викликає велике занепокоєння (табл. В.22, додаток В).

Згідно з даними офіційної статистики, чисельність населення, зайнятого в усіх сферах економічної діяльності, скоротилася протягом 2005-2013 рр. на 279,5 тис.чол. і становила у 2013 році 20404,1 тис.чол. Спостерігається тенденція до поступового скорочення частки зайнятих на підприємствах державної форми власності та її збільшення в недержавному секторі економіки.

Рівень безробіття (за методологією МОП) економічно активного населення працездатного віку в 2013 р. склав 7,2 %. Рівень зареєстрованого безробіття, розрахований по відношенню до населення працездатного віку, у 2013 р., склав 1,8 %. Допомогу з безробіття отримує ледве більше половини безробітних. Це означає, що остання половина безробітних вже більше року не може знайти роботу.

Негативні тенденції в динаміці зайнятості, доходів та споживання населення знайшли своє відображення у погіршенні основних показників відтворення населення, стану його здоров'я і, в результаті, зниження демографічного, трудового та соціального потенціалу країни. Можна констатувати, що, крім економічної, Україна переживає ще й глибоку соціально-демографічну кризу, яка загрожує країні непередбачуваними наслідками у майбутньому.

Соціально-демографічна ситуація в Україні, яка в період після проведення Міжнародної конференції з народонаселення і розвитку (МКНР, 5–13 вересня 1994 р.) нестримно загострювалася, і в теперішній час залишається вельми складною і неоднозначною.

За 2005 – 2013 рр. українців стало менше на 1,45 млн.грн. Проте, пенсіонерів стало на 2 млн. більше. Середньорічний індекс реальної заробітної плати у 2013 р. становив 108,2 % порівняно з 2005 р. - 136,7 %.

Для сучасного етапу демографічного розвитку України характерне повсюдне скорочення народжуваності, особливо інтенсивне у великих містах.

В умовах економічної кризи зростає значущість державної політики стосовно регулювання доходів населення і, передусім працюючого населення, спрямованої на зупинення подальшого зниження рівня та утримання їх на базовому рівні, формування у населення впевненості у завтрашньому дні.

У значній кількості наукових праць [3; 21], присвячених розвитку національного господарства, визначено, що базовою галуззю української економіки є авіаційна промисловість як одна із суттєвих складових промислового комплексу. Вона налічує 40 підприємств різних форм власності та призначення. Авіаційній промисловості України вдалося після 1991 р. зберегти виробничий потенціал, кваліфіковані кадри, комерційні зв'язки з підприємствами інших галузей, науково-технічними центрами в Україні й за її межами. Значний науково-технічний потенціал підприємств авіаційної галузі підтверджують такі дані. За більш ніж 10 років незалежності України авіаційною промисловістю було створено 4 нових типи літаків, модернізовано 12 типів літаків, сертифіковано за міжнародними нормами 16 типів літаків, побудовано 195 нових та модернізованих літаків.

Незалежно від економічних труднощів та неподоланості окремих наслідків економічної кризи, українська авіаційна техніка залишається конкурентоспроможною на світовому ринку. Так, літаки АН124-100 («Руслан») і АН-225 («Мрія») АНТК «Антонов» не мають рівних у світі щодо транспортної ефективності в сегменті перевезень великогабаритних вантажів. Тактико-технічні характеристики вітчизняного літака АН-70 досі не досягнуті розробниками західноєвропейського військово-транспортного

літака А400М.

Крім основної профільної продукції підприємства авіапромисловості виробляють значну кількість машинобудівної продукції, як виробничого призначення, так і товарів народного споживання. Серед видів непрофільної продукції визначаються: обладнання для шахт, тролейбуси, сільгосптехніка, медичне обладнання, пересувні електростанції, таксофони, газові та водяні лічильники, пілососи та ін.

Розвиток авіаційного комплексу має певну історію. У колишньому СРСР було створено систему виробництва й технічного обслуговування в більшості галузей народного господарства, до якої належала й галузь авіаційного транспорту. У період 1935–1960 рр. Поступово відокремлювалась мережа авіаремонтних підприємств, котра у даний час існує як система ремонту й технічного обслуговування авіаційної техніки.

В умовах адміністративно-командної системи господарювання не ставилися й не вирішувалися організаційно-управлінські питання структурної перебудови системи авіаремонту, технічної експлуатації основних фондів, сервісного обслуговування транспортного засобу після продажу, ефективності експлуатації та ремонту за різних рівнів підпорядкованості цих підприємств, не кажучи вже про можливість їх віднесення до різних форм власності.

Після розпаду СРСР процес переходу авіапідприємств України до ринкових відносин потребує розв'язання проблем реструктуризації виробництва, створення системи ефективно організації господарських відносин. Частково на загальнодержавному рівні зазначену проблему вирішено. Підприємства з проектування, організації дослідно-конструкторських робіт, експериментальних впроваджень, випробувань авіаційної техніки ввійшли до складу Міністерства промислової політики України.

У період спочатку у СРСР, а потім і в Україні розвивався підхід роз'єднання відомчого підпорядкування державних підприємств, що

перебували у складі єдиного авіаційно-технічного комплексу, у світовій практиці було сформовано іншу стратегію – стратегію економічної відповідальності виробника авіаційної техніки. Реалізація даної стратегії в економічній діяльності мала ефективний результат – створену систему практичного маркетингу в авіаційній сфері.

Головна причина неможливості використання зазначеної стратегії управління розвитком авіаційного комплексу пов'язана з тим, що в умовах монополізації й закритості економіки, сформованого «диктату» виробника, дії системи державного розподілу виготовленої продукції за споживачами, які у свою чергу, не мали права самостійного вибору виробника, тому що не оплачували вартість поставленої нової техніки. Таким чином, споживач був змушений брати ту техніку, яку йому пропонував монополіст-виробник і розв'язували завдання ефективного її використання. Суттєвого впливу на якість продукції виробника споживач здійснити не міг, оскільки не мав умов вибору виробника й фінансових ресурсів.

Зарубіжна стратегія відповідності виробника ґрунтується на принципі автоматичної дії умов ринкової конкуренції (права вибору) та фінансової незалежності споживача. Обидва фактори відсутні в умовах державної власності. Зацікавленість держави як суб'єкта економічної діяльності в досягненні ефекту сприяє підтримці виробника-монополіста, який теж є суб'єктом державної власності. А зобов'язати споживача, який теж є суб'єктом державної власності, прийняти непотрібну або неякісну продукцію можна шляхом прибрання на себе державою функцій платника. Таким чином, відносини відповідальності поклалися на споживача, який мусив бути ефективно використати продукцію, надану йому нібито безкоштовно. У результаті проблеми підвищення якості продукції, надійності, довговічності, поліпшення дизайну, забезпечення наявності комплексу споживчих властивостей стали вторинними завданнями, які розв'язували суто адміністративним шляхом.

Авіаційна промисловість налічує 39 підприємств різних форм власності, має практично усі складові інфраструктури, що дають можливість

розробляти, випробовувати, серійно виготовляти літаки, авіаційні двигуни, спеціальне обладнання, бортову радіоелектронну апаратуру, авіаційні агрегати, проводити науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у галузі технологій виробництва та експлуатації авіаційної техніки, виконувати модернізацію та ремонт авіаційної техніки. На теперішній час в авіаційній промисловості працює понад 90 тис. чоловік [61].

На сьогоднішні в структурі експорту України частка продукції літакобудування є незначною, що свідчить про низький рівень конкурентоспроможності галузі в цілому. Наша країна має відносно дешеву висококваліфіковану робочу силу; унікальні передові технології, які спираються на розвинутий науковий та високий інтелектуальний потенціал виробничого персоналу авіаційної галузі. Проте Україна має найменші обсяги виробництва літаків. І причина криється у відсутності фінансових ресурсів [60]. Показники, що комплексно характеризують розвиток літакобудування України, наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Динаміка основних показників літакобудування
України в 2003–2010 рр., %, [71]**

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Частка у ВВП країни	0,019	0,018	0,012	0,016	0,016	0,01	0,012	0,014
Частка у зовнішній торгівлі	0,38	0,25	0,23	0,35	0,30	0,28	0,27	0,25
Темпи зростання галузі	110,00	121,41	97,48	156,86	132,11	71,65	101,23	110,7

Річні видатки бюджету України на НДДКР, за інформацією Українського науково-дослідного інституту авіаційної технології, становлять не більше 5 млн. дол. США.

Для динамічного розвитку авіаційної галузі щорічні асигнування з боку держави мають становити щонайменше 130–180 млн. дол. США. Поряд із відносно задовільним рівнем фінансування фундаментальних розробок в авіаційній сфері, існує брак коштів на стадії комерціалізації результатів.

Державною комплексною Програмою розвитку авіаційного транспорту України на період до 2010 року було передбачено фінансування за рахунок всіх джерел у розмірі 74 176,0 тис. грн., у тому числі Загального фонду державного бюджету України, Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Фінансування Програми розвитку авіаційного транспорту
України (тис. грн.), [382]**

Показник	Загальна сума витрат	Джерело фінансування			
		Державний бюджет		Кошти підприємств	Інші джерела
		Загальний фонд	Спеціальний фонд		
Нормативно-правове та методичне забезпечення	9 910,0	850,0	8 920,0	140,0	-
Удосконалення організаційної структури	6 560,0	700,0	1 910,0	1 350,0	2 600,0
Забезпечення безпеки авіації	2 780,0	-	1 960,0	820,0	-
Економічне регулювання діяльності авіаційного транспорту	1 650,0	250,0	1 400,0	-	-
Технічне регулювання діяльності авіаційного транспорту	956,0	-	491,0	465,0	-
Соціальні аспекти та вдосконалення кадрового забезпечення	1 450,0	-	1 450,0	-	-
Науково-технічне забезпечення розвитку авіаційного транспорту	6 270,0	1 186,0	5 084,0	-	-
Інтеграція у міжнародну систему авіаційного транспорту	26 450,0	-	26 450,0	-	-
Структурні перетворення на авіаційному транспорті	-	-	-	-	-
Пілотні проекти авіаційного транспорту	18 150,0	-	-	18 150,0	-
Всього	74 176,0	2 986,0	47 665,0	20 925,0	2 600,0

Аналіз даних табл. 2.3 показує явну нестачу коштів як на фінансування науково-технічного забезпечення розвитку авіаційного транспорту на десятирічний період на рівні 8,45% від загальної суми коштів Програми, так і цілком на всю Програму.

Згідно з розпорядженням КМУ «Про фінансування інвестиційних проектів, які реалізуються на підприємствах авіабудування» від 22.04.2009 р. [337] було затверджено та погоджено інвестиційні проекти, які реалізуються на підприємствах авіабудування та спрямовані на виконання експортних та інших контрактів, на суму 260 млн. грн.

Нині в Україні впроваджується «Стратегія розвитку вітчизняної авіаційної промисловості та цивільної авіації на період до 2020 року», яка затверджена Кабінетом Міністрів 27.12.2008 р. Ця Стратегія визначає концептуальні положення формування і реалізації державної політики у сфері розробки, виготовлення, продажу і післяпродажного обслуговування авіаційної техніки. В першу чергу, йдеться про збільшення об'ємів розробки і виготовлення авіаційної техніки по таких напрямках як літакобудування, авіадвигунобудова, бортове радіоелектронне устаткування, орієнтоване на використання супутникових систем зв'язку і навігації, легкі і надлегкі літальні апарати, вертолетобудова і безпілотні літальні апарати [324].

Таким чином, особливості функціонування промислових авіапідприємств такі:

- одним з основних джерел фінансування підприємств залишаються їх власні кошти, але їх обсяги обмежені через важкий фінансовий стан промислових авіапідприємств, низьку їх економічну стійкість;
- протягом 2008–2013 рр. знизилася кредитна підтримка реального сектора економіки з боку банківських установ: відбулося скорочення обсягу наданих кредитів, процентна ставка по них підвищилася;
- законодавча база, що регулює інвестиційну діяльність як національних, так і іноземних інвесторів, не стимулює реінвестування прибутку в Україні;
- відсутність державної підтримки, механізм якого передбачає такі основні форми: оптимальна податкова політика, фінансова підтримка та цільове стимулювання пріоритетних економічних напрямів, яким є авіаційна промисловість;

- обмеження інформаційного та регламентаційного забезпечення підприємств щодо наявності фінансових ресурсів;

- механізм емісії інструментів капіталу практично не використовується для поповнення величини власних коштів, емісія акцій виступає тільки інструментом процесу приватизації через акціонування.

Слід відмити, що виробництво авіаційної техніки є специфічним з погляду великої науко та капіталоемності, звуженої спеціалізації, витратної диверсифікації, залежності від споживацьких переваг авіакомпаній та авіабудівників-контрагентів. Це вказує на постійну наявність загрози кризової ситуації навіть в умовах коли спостерігається абсолютна економічна стійкість.

Отже, будь яка негативна зміна на ринку авіаційної техніки, що призведе до затримання реалізації кінцевої продукції авіапромислових підприємств автоматичне створить умови економічної кризи, що відобразить падіння рівня економічної стійкості до низького або кризового.

Для підвищення ефективності антикризових заходів, які направлені на забезпечення економічної стійкості підприємств авіапромисловості необхідно розробити комплекс заходів, які підвищили б інвестиційну привабливість промислових авіапідприємств. З цією метою необхідно забезпечити: стабільну законодавчу базу, що регулює інвестиційну діяльність як національних, так і іноземних інвесторів, стимулювати реінвестування прибутку в Україні; фінансування промислових авіапідприємств, які визначають розвиток національної економіки України; державну підтримку реструктуризації підприємств авіапромислової галузі з метою підвищення результативності антикризових заходів, їх економічної стійкості шляхом бюджетного фінансування; формування системи страхування ризиків втрати економічної стійкості; залучення до активної інвестиційної діяльності авіапромислових підприємств усіх форм власності шляхом створення вільних економічних зон.

3.2. Методичний підхід до оцінки впливу макроекономічних факторів на діяльність підприємства

В сучасних умовах господарювання підприємство перебуває під постійним впливом зовнішнього середовища, якому притаманні динамічність, мінливість, інтегрованість та різноманіття суб'єктів господарювання. Стосовно зовнішнього середовища, можна стверджувати, що підприємство не в змозі на нього вплинути, але адаптуватися до його змін, досягти економічну стійкість, повинно.

Для того щоб оцінити вплив макроекономічних факторів на діяльність підприємства, необхідно провести їх аналіз. Основні моделі та методи моніторингу зовнішнього середовища функціонування підприємства наведено на рис. 3.6.

Рис. 3.6. Моделі та методи моніторингу зовнішнього середовища функціонування підприємства

Аналіз рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства та його сприятливості для виходу з кризового стану пропонується проводити за допомогою інтегрального показника, етапи розрахунку якого представлені на рис. 3.7.

Рис. 3.7. Етапи визначення підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства

Інтегральна оцінка доповнює і розширює можливості традиційного аналізу, базується на використанні вже існуючих методів оцінки та системи показників. Вона дає змогу поєднати в одному показнику багато різних за назвою, одиницями виміру, вагомістю та іншими характеристиками чинників. Інтегральний показник характеризує рівень впливу факторів середовища функціонування підприємства та його сприятливості для виходу з кризового стану, а саме, як впливають фактори середовища функціонування підприємства на його економічну стійкість.

Використання інтегрального показника дозволяє одержати узагальнену оцінку в цілому без зайвої концентрації уваги на окремих складових, критеріях у період відсутності проблемної ситуації, а при необхідності дозволяє зробити декомпозицію системи показників і з необхідним ступенем деталізації виявити фактори середовища, що її створили і негативно впливають на економічну стійкість.

Методика підсумкової інтегральної оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства на його економічну стійкість представлено в табл. 3.4.

Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства розраховується наступним чином:

$$PI_{\text{серед.функц.}} = \sum_{i=1}^n \beta_i \cdot I_i, \quad (3.1)$$

де I_i – інтегральні показники рівня впливу i -й складової оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства;

β_i – вагомість i -й складової оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства.

По кожній із складових оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства ($i = \overline{1, n}$) виділяють критерії оцінки P_{ij} ($j = \overline{1, m}$). Тоді, інтегральні показники оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства з урахуванням відповідних критеріїв оцінки матимуть вигляд:

$$I_i = \sum_{j=1}^m \lambda_{ij} \cdot P_{ij}, \quad (3.2)$$

де λ_{ij} – вагомість j -го критерію оцінки по i -й складової оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства.

β_i , и λ_{ij} визначаються експертним шляхом таким чином, що:

$$\sum_{i=1}^n \beta_i = 1, \quad (3.3)$$

$$\sum_{j=1}^m \lambda_{ij} = 1. \quad (3.4)$$

У свою чергу P_{ij} характеризує вірогідність виникнення факторів, визначаються експертним методом.

Таблиця 3.4

Методика підсумкової інтегральної оцінки рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства на його економічну стійкість

Складова середовища	Вага складової	Методика розрахунку	Фактори , умовні позначення критерію	Вага фактору
1	2	3	4	5
1. Інтегральний показник рівня впливу політико-інституціонального середовища (I_1)	β_1	$I_1 = P_{11} \cdot \lambda_{11} + P_{12} \cdot \lambda_{12} + P_{13} \cdot \lambda_{13} + P_{14} \cdot \lambda_{14} + P_{15} \cdot \lambda_{15} + P_{16} \cdot \lambda_{16} + P_{17} \cdot \lambda_{17} + P_{18} \cdot \lambda_{18} + P_{19} \cdot \lambda_{19}$	P_{11} – стабільність уряду;	λ_{11}
			P_{12} – державний контроль і регулювання діяльності підприємств;	λ_{12}
			P_{13} – стабільність податкової політики;	λ_{13}
			P_{14} – державна політика приватизації та націоналізації;	λ_{14}
			P_{15} – міждержавні угоди з іншими урядами;	λ_{15}
			P_{16} – рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств;	λ_{16}
			P_{17} – державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств;	λ_{17}
			P_{18} – рівень корупції державних структур;	λ_{18}
			P_{19} – рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками).	λ_{19}
2. Інтегральний показник рівня впливу економічного середовища (I_2)	β_2	$I_2 = P_{21} \cdot \lambda_{21} + P_{22} \cdot \lambda_{22} + P_{23} \cdot \lambda_{23} + P_{24} \cdot \lambda_{24} + P_{25} \cdot \lambda_{25} + P_{26} \cdot \lambda_{26} + P_{27} \cdot \lambda_{27} + P_{28} \cdot \lambda_{28} + P_{29} \cdot \lambda_{29}$	P_{21} – рівень інфляції;	λ_{21}
			P_{22} – індекс обсягів промислової продукції;	λ_{22}
			P_{23} – експорт/імпорт товарів та послуг;	λ_{23}
			P_{24} – індекс цін виробників промислової продукції;	λ_{24}
			P_{25} – фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності;	λ_{25}
			P_{26} – частка збиткових підприємств;	λ_{26}
			P_{27} – середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют;	λ_{27}
			P_{28} – кредити, надані банками резидентами;	λ_{28}
			P_{29} – ставки банківського проценту.	λ_{29}

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4	5
3. Інтегральний показник рівня впливу науково-технологічного середовища (I_3)	β_3	$I_3 = P_{31} \cdot \lambda_{31} + P_{32} \cdot \lambda_{32} + P_{33} \cdot \lambda_{33} + P_{23} \cdot \lambda_{33} + P_{34} \times \lambda_{34} + P_{35} \times \lambda_{35} + P_{36} \times \lambda_{36} + P_{37} \times \lambda_{37}.$	P_{31} – обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств, за видами; P_{32} – інноваційність промислової продукції; P_{33} – освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань; P_{34} – питома вага підприємств, що впроваджували інновації; P_{35} – інвестиції в основний капітал; P_{36} – ступінь зносу основних фондів; P_{37} – прямі іноземні інвестиції до України.	λ_{31} λ_{32} λ_{33} λ_{34} λ_{35} λ_{36} λ_{37}
4. Інтегральний показник рівня впливу соціально-демографічного середовища (I_4)	β_4	$I_4 = P_{41} \cdot \lambda_{41} + P_{42} \cdot \lambda_{42} + P_{43} \cdot \lambda_{43} + P_{44} \cdot \lambda_{44} + P_{45} \times \lambda_{45} + P_{46} \times \lambda_{46}.$	P_{41} – кількість найманих працівників; P_{42} – доходи населення; P_{43} – кількість потенційного населення; P_{44} – кількість зайнятих; P_{45} – кількість безробітних; P_{46} – середньомісячна заробітна плата.	λ_{41} λ_{42} λ_{43} λ_{44} λ_{45} λ_{46}
5. Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства ($PI_{\text{середфункц.}}$)			$PI_{\text{середфункц.}} = \beta_1 \cdot I_1 + \beta_2 \cdot I_2 + \beta_3 \cdot I_3 + \beta_4 \cdot I_4.$	

Ступінь узгодженості експертів оцінюється за допомогою коефіцієнта конкордації Кендала [30]:

$$W = \frac{12 \cdot S}{n^2 \cdot (m^3 - m)}, \quad (3.5)$$

де S — сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів;

n — число експертів;

m — число об'єктів експертизи.

Для здобуття інтерпретації рівня впливу факторів середовища функціонування підприємств на їх економічну стійкість використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132] (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Відповідність значення підсумкового інтегрального показника
рівню впливу факторів середовища функціонування підприємства
шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство залежно від впливу факторів зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства, критичний рівень впливу
Низький (погано)	0,2-0,37	Фактори зовнішнього середовища дуже впливають на економічну стійкість підприємства, підвищений рівень впливу
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Фактори зовнішнього середовища значно впливають на економічну стійкість підприємства, рівень впливу ризикований
Високий (добре)	0,63-0,8	Фактори зовнішнього середовища не значно впливають на економічну стійкість підприємства, середній рівень впливу
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Фактори зовнішнього середовища не впливають на економічну стійкість підприємства, мінімальний рівень впливу

Як визначалося, найбільш відомим методом аналізу макросередовища є *PEST* – аналіз, який проводиться при безпосередніх вимірах експертним шляхом.

Завдання експертів полягає в тому, щоб оцінити рівень впливу і вірогідність виникнення різних факторів зовнішнього середовища на підприємство.

Експертами були: Експерт 1 – директор машинобудівного підприємства; Експерт 2 – директор машинобудівного підприємства; Експерт 3 – начальник відділу зовнішніх зв'язків; Експерт 4 – головний інженер; Експерт 5 – директор по фінансам та економіки; Експерт 6 – начальник фінансового відділу; Експерт 7 – начальник планово-економічного відділу.

Робота виконувалася експертами у декілька етапів: на першому етапі визначається міра впливу чинників на діяльність підприємства у формі відносних нормованих вагових коефіцієнтів (табл. Г.1, додаток Г); на другому етапі визначається вірогідність виникнення цих чинників за п'ятибальною системою оцінок, при цьому 5 - вірогідності виникнення найбільша, а 1 - вірогідності виникнення найменша (табл. Г.2, додаток Г).

Оцінку впливу політико-інституціонального середовища на діяльність підприємства здійснюється шляхом аналізу наступних факторів (табл. Г.1, Г.2, додаток Г): стабільність уряду; державний контроль і регулювання діяльності підприємств; стабільність податкової політики; державна політика приватизації та націоналізації; міждержавні угоди з іншими урядами; рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств; державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств; рівень корупції державних структур; рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками).

Визначаємо міру впливу політико-інституціональних факторів на діяльність підприємства у формі відносних нормованих вагових коефіцієнтів.

Середнє арифметичне рангів складе

$$\frac{59 + 43 + 34 + 25 + 58 + 27 + 32 + 21 + 16}{9} = 35.$$

Використовуючи результати проміжних обчислень, що приведені у табл.3.3, отримуємо $S = 1900,0$.

Залежно від міри узгодженості думок експертів коефіцієнт конкордації може набувати значень від 0 (за відсутності узгодженості) до 1 (при повній однотайності).

$$W = \frac{12 \cdot 1900,0}{7^2 \cdot (9^3 - 9)} = 0,6463.$$

Якщо $W = 0,6$ і вище, якість оцінки вважається високою [30].

Безпосередній вимір вагових коефіцієнтів, сума яких повинна дорівнювати одиниці, робиться за шкалою порядку. Значення цих коефіцієнтів розраховуються по формулі

$$g_j = \frac{\sum_{i=1}^n G_{i,j}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m G_{i,j}}, \quad (3.6)$$

де n — кількість експертів;

m — число «зважуваних» показників;

$G_{i,j}$ — коефіцієнт ваговитості j -го показника у балах, даний i -м експертом.

Визначаємо вірогідність виникнення політико-інституціональних факторів.

Коефіцієнт конкордації *Кендала* становить:

$$W = \frac{12 \cdot 1202,0}{7^2 \cdot (9^3 - 9)} = 0,4088.$$

При $0,4 \leq W < 0,6$ якість оцінки визнається задовільною [30].

Для забезпечення зіставності проводимо нормування вірогідності виникнення факторів.

У рамках даної роботи нормування проводиться в інтервал $[0;1]$.

Для показників, мінімальне значення яких є якнайкращим нормування здійснюється за допомогою формули:

$$K_i = \frac{K_{\max} - K_i(x)}{K_{\max} - K_{\min}}. \quad (3.7)$$

де K_i — показник, що нормується;

$K_i(x)$ — середнє (фактичне) значення показника;

K_{\max} — максимальне значення показника;

K_{\min} — мінімальне значення показника.

Нормовані показники задовольняють вимогам безрозмірності,

загальному початку відліку всіх показників, єдиному інтервалу зміни.

В табл. 3.6 представлено визначення Інтегрального показника рівня впливу політико-інституціонального середовища.

Таблиця 3.6

Визначення інтегрального показника рівня впливу політико-інституціонального середовища

Фактор експертизи	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
стабільність уряду	0,1873	0
стабільність податкової політики	0,1365	0,785714
державний контроль і регулювання діяльності підприємств	0,1079	0,071429
державна політика приватизації та націоналізації	0,0794	0,821429
мждержавні угоди з іншими урядами	0,1841	0
рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств	0,0857	0
державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств	0,1016	0,785714
рівень корупції державних структур	0,0508	0,928571
рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками)	0,0667	0,892857
Інтегральний показник рівня впливу політико-інституціонального середовища (I_1)	$I_1 = 0 \cdot 0,1873 + 0,785714 \cdot 0,1365 + 0,071429 \cdot 0,1079 + 0,821429 \cdot 0,0794 + 0 \cdot 0,1841 + 0 \cdot 0,0857 + 0,785714 \cdot 0,1016 + 0,928571 \cdot 0,0508 + 0,892857 \cdot 0,0667 = 0,366667.$	

Відповідність значення інтегрального показника рівня впливу політико-інституціонального середовища функціонування підприємства первинній п'ятибальній шкалі Харрінгтона [68; 132] представлена в табл. 3.7.

Як бачимо, фактори політико-інституціонального середовища дуже впливає (високий рівень впливу) на економічну стійкість підприємства та не сприяють виходу з кризового стану.

Таким чином, розвиток законодавчої бази, характер податкової політики та результативність державного регулювання не достатньо

ефективні. Законодавча база часто змінюється та не забезпечує ефективність антикризових заходів, економічну стійкість підприємств.

Таблиця 3.7

Відповідність інтегрального показника рівня впливу політико-інституціонального середовища шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство залежно від впливу факторів політико-інституціонального середовища на економічну стійкість підприємства, критичний рівень впливу
Низький (погано)	0,2-0,37	Фактори політико-інституціонального середовища дуже впливають на економічну стійкість підприємства, підвищений рівень впливу
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Фактори політико-інституціонального середовища значно впливають на економічну стійкість підприємства, рівень впливу ризикований
Високий (добре)	0,63-0,8	Фактори політико-інституціонального середовища не значно впливають на економічну стійкість підприємства, середній рівень впливу
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Фактори політико-інституціонального середовища не впливають на економічну стійкість підприємства, мінімальний рівень впливу

Прийнятий Податковий кодекс містить серйозні недоліки, а саме, великий податковий тиск на фонд зарплати, а це, у свою чергу, веде до збільшення тіньового сектору економіки; механізм відшкодування ПДВ як і раніше зберігає такі параметри, які не дають права на автоматичне відшкодування цього податку більшості підприємств, що завдає істотної шкоди конкурентоспроможності не тільки підприємств, але і економіки України. Кожний контролюючий орган самостійно розробляє правила та порядок проведення перевірок у вигляді методичних рекомендацій, які часто змінюються.

Таким чином, функціонування політико-інституціональної системи в частині забезпечення державою гарантій і механізмів дотримання формальних правил і норм є неефективним. Високим і негативним залишається втручання державних органів всіх рівнів в діяльність суб'єктів господарювання.

Оцінку впливу економічного середовища на діяльність підприємства здійснюється шляхом аналізу наступних факторів: рівень інфляції; індекс обсягів промислової продукції; експорт/імпорт товарів та послуг; індекс цін виробників промислової продукції; фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності; частка збиткових підприємств; середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют; кредити, надані банками резидентами; ставки банківського проценту.

В табл. 3.8 представлено визначення інтегрального показника рівня впливу економічного середовища.

Таблиця 3.8

Визначення інтегрального показника рівня впливу економічного середовища

Фактор експертизи	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
рівень інфляції	0,1714	0
індекс обсягів промислової продукції	0,1111	0,03571
експорт/імпорт товарів та послуг	0,1302	0,89286
індекс цін виробників промислової продукції	0,0571	0
фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності	0,0984	0
частка збиткових підприємств	0,0413	0,64286
середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют	0,1397	0
кредити, надані банками резидентами	0,1206	0,89286
ставки банківського проценту	0,1302	0,85714
Інтегральний показник рівня впливу економічного середовища (I_2)	$I_2 = 0 \cdot 0,1714 + 0,03571 \cdot 0,1111 + 0,89286 \cdot 0,1302 + 0 \cdot 0,0571 + 0 \cdot 0,0984 + 0,64286 \cdot 0,0413 + 0 \cdot 0,1397 + 0,89286 \cdot 0,1206 + 0,85714 \cdot 0,1302 = 0,3660.$	

Відповідність значення Інтегрального показника рівня впливу економічного середовища функціонування підприємства первинній п'ятибальній шкалі Харрінгтона представлена в табл. 3.9.

Відповідність інтегрального показника рівня впливу економічного середовища шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство залежно від впливу факторів економічного середовища на економічну стійкість підприємства, критичний рівень впливу
Низький (погано)	0,2-0,37	Фактори економічного середовища дуже впливають на економічну стійкість підприємства, підвищений рівень впливу
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Фактори економічного середовища значно впливають на економічну стійкість підприємства, рівень впливу ризикований
Високий (добре)	0,63-0,8	Фактори економічного середовища не значно впливають на економічну стійкість підприємства, середній рівень впливу
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Фактори економічного середовища не впливають на економічну стійкість підприємства, мінімальний рівень впливу

Як бачимо, фактори економічного середовища дуже впливають (високий рівень впливу) на економічну стійкість підприємства та не сприяють виходу з кризового стану.

Результати проведеного аналізу впливу економічного середовища переконливо свідчать про необхідність внесення істотних корективів у курс подальшого розвитку.

Сучасні українські підприємства розвиваються в умовах зростаючої складності зовнішніх відносин. У даний час, в умовах кризи, однією з найважливіших проблем управління економічною стійкістю підприємств є збереження конкурентоспроможності в умовах безупинної мінливості зовнішнього середовища. Особливо актуальна ця проблема для українських підприємств, що змушені адаптуватися до швидких і глибоких негативних зовнішніх змін.

Відсутність зваженої економічної політики, спрямованої на активне стимулювання розвитку національного промислового виробництва, призводить до негативних наслідків, а відсутність реально діючих механізмів управління розвитком не може перетворити економічну сферу на рушійну силу зростання національної економіки.

Оцінку впливу науково-технічного середовища на діяльність підприємства здійснюється шляхом аналізу наступних факторів (табл. Г.5, табл. Г.6, додаток Г): обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств, за видами; інноваційність промислової продукції; освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань; питома вага підприємств, що впроваджували інновації; інвестиції в основний капітал; ступінь зносу основних фондів; прямі іноземні інвестиції до України.

В таблиці 3.10 представлено визначення Інтегрального показника рівня впливу науково-технічного середовища.

Таблиця 3.10

Визначення інтегрального показника рівня впливу науково-технічного середовища

Фактор експертизи	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств, за видами	0,1667	0,07143
інноваційність промислової продукції	0,1250	0,07143
освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	0,1458	0,53571
питома вага підприємств, що впроваджували інновації	0,0625	0,85714
інвестиції в основний капітал	0,1875	0
ступінь зносу основних фондів	0,2083	0,32143
прямі іноземні інвестиції до України	0,1042	0,75
Інтегральний показник рівня впливу науково-технічного середовища (I_3)	$I_3 = 0,07143 \cdot 0,1667 + 0,07143 \cdot 0,125 + 0,53571 \cdot 0,1458 + 0,85714 \cdot 0,0626 + 0 \cdot 0,1875 + 0,32143 \cdot 0,2083 + 0,75 \cdot 0,1042 = 0,29762.$	

Відповідність значення інтегрального показника рівня впливу науково-технічного середовища функціонування підприємства первинній п'ятибальній шкалі Харрінгтона представлена в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

**Відповідність інтегрального показника рівня впливу
науково-технічного середовища шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство залежно від впливу факторів науково-технічного середовища на економічну стійкість підприємства, критичний рівень впливу
Низький (погано)	0,2-0,37	Фактори науково-технічного середовища дуже впливають на економічну стійкість підприємства, підвищений рівень впливу
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Фактори науково-технічного середовища значно впливають на економічну стійкість підприємства, рівень впливу ризикований
Високий (добре)	0,63-0,8	Фактори науково-технічного середовища не значно впливають на економічну стійкість підприємства, середній рівень впливу
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Фактори науково-технічного середовища не впливають на економічну стійкість підприємства, мінімальний рівень впливу

Отже, фактори науково-технічного середовища мають високий рівень впливу на економічну стійкість підприємства та не сприяють виходу з кризового стану.

Можливості сировинних галузей у створенні інвестиційного потенціалу технологічного розвитку навіть у короткостроковій перспективі досить обмежені. Скоротити розрив між потребою в інвестиціях та обмеженими можливостями накопичення для забезпечення капіталовкладень можливо лише шляхом розширення власного виробництва наукомісткої конкурентоспроможної продукції. Тому інвестування повинно мати інноваційний характер, спрямований на переважне використання ресурсозберігаючих технологій, на освоєння виробництв сучасних технологічних укладів.

Якщо не буде сформовано науково-технічний комплекс країни як власне джерело технологічних нововведень, не буде створене середовище для закріплення технологій, придбаних у процесі трансферту, які забезпечать модернізацію виробництва та випуск конкурентоспроможної продукції, то Україна змушена буде залишатися на шляху перманентного відставання та поглиблення технологічної залежності від економічно розвинутих країн.

Практика свідчить, що подальший розвиток економіки стримується непропорційно зростаючими потребами в інвестиціях, які необхідні все більше для підтримки виробництва у добувній та переробній галузях через їх більш високу порівняно з іншими галузями капіталомісткість.

Оцінку впливу соціально-демографічного середовища на діяльність підприємства здійснюється шляхом аналізу наступних факторів (табл. Г.7, Г.8, додаток Г): кількість найманих працівників; доходи населення; кількість зайнятих; кількість безробітних; середньомісячна заробітна плата.

В таблиці 3.12 представлено визначення Інтегрального показника рівня впливу соціально-демографічного середовища на економічну стійкість підприємства.

Таблиця 3.12

**Визначення інтегрального показника рівня впливу
соціально-демографічного середовища**

Фактор експертизи	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
кількість найманих працівників	0,2667	0,28571
доходи населення	0,1143	0,07143
кількість зайнятих	0,2286	0,53571
кількість безробітних	0,1238	0,85714
середньомісячна заробітна плата	0,2667	0,17857
Інтегральний показник рівня впливу соціально- демографічного середовища (I_4)	$I_4 = 0,28571 \cdot 0,2667 + 0,07143 \cdot 0,1143 + 0,53571 \cdot 0,2286 +$ $+ 0,928571 \cdot 0,0794 + 0 \cdot 0,1841 + 0,142857 \cdot 0,0857 +$ $+ 0,85714 \cdot 0,1238 + 0,17857 \cdot 0,2667 = 0,36054.$	

Відповідність значення Інтегрального показника рівня впливу соціально-демографічного середовища функціонування підприємства первинній п'ятибальній шкалі Харрінгтона представлена в табл. 3.13.

Таким чином, високий рівень впливу мають фактори соціально-демографічного середовища на економічну стійкість підприємства та не сприяють виходу з кризового стану.

Відповідність інтегрального показника рівня впливу соціально-демографічного середовища шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство залежно від впливу факторів соціально-демографічного середовища на економічну стійкість підприємства, критичний рівень впливу
Низький (погано)	0,2-0,37	Фактори соціально-демографічного середовища дуже впливають на економічну стійкість підприємства, підвищений рівень впливу
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Фактори соціально-демографічного середовища значно впливають на економічну стійкість підприємства, рівень впливу ризикований
Високий (добре)	0,63-0,8	Фактори соціально-демографічного середовища не значно впливають на економічну стійкість підприємства, середній рівень впливу
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Фактори соціально-демографічного середовища не впливають на економічну стійкість підприємства, мінімальний рівень впливу

Соціально-демографічне становище в Україні викликає велике занепокоєння. Спостерігаються труднощі з наповненням дохідної частини державного бюджету, практично не поліпшується фінансове становище більшості підприємств. Зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну засвідчує збереження несприятливого інвестиційного та підприємницького клімату в Україні. Всі вищезазначені чинники негативно впливають на економічну стійкість підприємств.

Узагальнену оцінку впливу зовнішнього середовища функціонування підприємства на їх економічну стійкість здійснюється шляхом визначення рівня впливу (вагових коефіцієнтів) Інтегральних показників оцінки зовнішнього середовища функціонування підприємств (табл. Г.9, додаток Г) та Підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства (табл. 3.14).

Відповідно шкалі Харрінгтона (табл. 3.5) фактори зовнішнього середовища негативно впливають на економічну стійкість підприємства та не сприяють виходу з кризи.

Визначення підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства

Фактор експертизи	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт β_i)	Значення (I_i)
Інтегральний показник рівня впливу соціально-демографічного середовища (I_1)	0,3286	0,36054
Інтегральний показник рівня впливу науково-технічного середовища (I_2)	0,1714	0,29762
Інтегральний показник рівня впливу економічного середовища (I_3)	0,3143	0,3660
Інтегральний показник рівня впливу політико-інституціонального середовища (I_4)	0,1857	0,366667
Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства ($PI_{ін.чин.}$)	$PI_{ін.чин.} = 0,3286 \cdot 0,36054 + 0,1714 \cdot 0,29762 + 0,3143 \cdot 0,3660 + 0,1857 \cdot 0,366667 = 0,352609 .$	

Таким чином, ситуація, що склалася в останні роки, стримує розвиток національної економіки. І це відбувається в умовах наявності відносної інвестиційної активності, можливості здійснювати емісійні операції, дієздатності діючого законодавства. Це свідчить про негативний вплив зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств та несприяттє виходу з кризи, особливо умов політичного характеру, оскільки об'єктивні економічні закономірності є відсутніми під впливом політичної нестабільності.

Досвід стимулювання інвестиційної активності в розвинених країнах і державах з трансформаційною економікою свідчить, що в основі її ефективно організації лежить державне регулювання, механізм якого передбачає такі основні форми: оптимальна податкова політика, фінансова підтримка та цільове стимулювання пріоритетних економічних напрямів.

3.3. Теоретико-методичний підхід до обґрунтування аналітичних якостей системи збалансованих показників при побудові алгоритму оцінки економічної стійкості промислового авіапідприємства

Досягнення економічної стійкості підприємством неможливо, якщо не враховуються розгортання та джерела виникнення кризового процесу на підприємстві, оскільки це є бар'єром в реалізації антикризових заходів, спонукає до зниження мобільності і гнучкості при прийнятті та реалізації антикризових заходів, створює небезпеку деформації самих завдань антикризового управління, що в сукупності знижує можливості економічно стійкого функціонування підприємства.

Для дослідження впливу кризових процесів на економічну стійкість промислового авіапідприємства пропонується система збалансованих показників (СЗП), розроблена американськими вченими Капланом Р. і Нортоном Д. [141].

Збалансована система показників дає змогу підприємству розв'язати такі завдання: оцінити економічну стійкість; оцінити розгортання кризових процесів у діяльності підприємств; встановити систему цілей, направлених на підвищення ефективності антикризових заходів для забезпечення економічної стійкості; здійснювати контроль за досягненням даних цілей. Базовим поняттям збалансованої системи показників є «місія підприємства» – твердження, яке реабілітує існування самого підприємства. Відмітною особливістю даної системи є те, що так зване каскадування – спуск системи на нижчі рівні ієрархії, що дозволяє досягти єдиної спрямованості всього підприємства.

В основу збалансованої системи показників, відмічають Каплан Р. і Нортон Д., покладено чотири складових, що дають можливість досягти «балансу між довгостроковими і короткостроковими цілями, між бажаними результатами і чинниками їх досягнення, а також між жорсткими об'єктивними критеріями і м'якшими суб'єктивними показниками» [142,

с. 29; 447; 448]. Цими складовими є фінансова, клієнтська, внутрішніх бізнес-процесів, навчання і розвитку персоналу і вони є джерелами кризових процесів.

Фінансова складова є індикатором розгортання кризового процесу на підприємстві, а також дає змогу оцінити економічні наслідки виконаних антикризових заходів.

Джерелом кризового процесу є неефективна маркетингова політика підприємства. Клієнтська складова розглядається як споживча база і сегмент ринку, в якому конкурує підприємство, а також як результат діяльності у цільовому сегменті ринку і дає змогу оцінити розгортання кризового процесу, економічну стійкість та наслідки виконаних антикризових заходів в даному напрямку.

Неефективні інвестиційно-інноваційна політика та процес управління виробництвом також можуть виступати джерелом кризових процесів. Отже, складова внутрішніх бізнес-процесів визначає внутрішні бізнес-процеси, які необхідно довести до досконалості. Постійна відповідність дій і можливостей пропозиції споживчої цінності клієнта є вирішальним чинником ефективності антикризових заходів для забезпечення економічної стійкості підприємства в даному напрямку.

Складова навчання і розвитку персоналу визначає організаційну інфраструктуру, яку необхідно створити для підтримання процесів створення вартості і досягнення ефективності антикризових заходів, що направлені на забезпечення економічної стійкості підприємства в даному напрямку. Неефективне управління трудовими та інформаційними ресурсами, управління організацією праці є джерелом розгортання кризового процесу на підприємстві.

У наукових джерелах таких науковців, як Заде А. [103], Каплан Р. С., Нортон Д. [141], Нивен Пол Р. [226] Кизим М. О. [147] зустрічаються рекомендації щодо кількості показників в кожній групі збалансованої системи показників.

Так, у фінансовій складовій вважається за доцільне використання від трьох до чотирьох показників фінансових результатів, залежних від фінансових цілей підприємства. Клієнтська складова охоплює від п'яти до восьми показників залежно від цінності готової продукції (товарів, робіт, послуг). Для оцінки внутрішніх бізнес-процесів пропонується використовувати від п'яти до дев'яти показників, що дає можливість оцінити вартість для клієнтів і зацікавлених осіб, що мають фінансовий інтерес до підприємства. Рівень навчання і розвитку персоналу оцінюється трьома-шістьма показниками, що відображають здатність змінювати і підвищувати професійні знання і навички. Таким чином, однією з ключових переваг СЗП є взаємне доповнення фінансових показників операційними, стратегічними і якісними показниками. Тобто, принцип побудови СЗП – це використання монетарних і немонетарних показників в рамках одного методу.

Однією з проблем дослідження кризових процесів у діяльності підприємств і їх впливу на економічну стійкість є обґрунтування критеріїв вибору показників, які включаються в сферу збалансованої системи показників. Вони повинні бути продумані з позиції галузі, специфіки діяльності конкретного підприємства, його життєвого циклу.

При формуванні системи показників оцінювання кризових процесів у діяльності підприємств і їх впливу на економічну стійкість доцільно використовувати такі критерії відбору: чітко визначати всі процеси, які характеризуватимуть показники і допустиму область їх використання; взаємозв'язок показників із змінами зовнішнього середовища підприємства і його стратегією; вибір показників з акцентом на етап його життєвого циклу; кількісне оцінювання показників повинна превалювати над якісною; виключення мультиколінеарності між показниками; здатність логічно зв'язувати і повно відображати завдання різних підрозділів і підприємства в цілому; виключення показників структурних підрозділів підприємства, що створюють конфлікт; можливість інтеграції в схему документообігу, що існує на підприємстві.

Виявлені критерії відбору показників і їх характеристики є основоположними при побудові збалансованої системи показників.

На основі запропонованих критеріїв адаптуємо збалансовану систему показників для оцінки кризових процесів у діяльності підприємств, їх вплив на економічну стійкість і розглянемо кожну з складових.

Автори Каплан Р. С., Нортон Д. П. [141] зазначають, що показники, що характеризують фінансову складову СЗП, мають особливе значення і їх вибір слід проводити залежно від життєвого циклу підприємства.

Проведемо обґрунтування вибору фінансових показників по кожному блоку фінансової складової СЗП і оцінимо їх значущість залежно від етапу життєвого циклу підприємства.

Фінансовий стан підприємств оцінюють за допомогою традиційного набору коефіцієнтів, перелік і методика розрахунку яких розглядається в джерелах наступних науковців: Ізмайлової К. В. [123; 124], Ковалева В. В. [150], Козака В. Г. [152], Костирко Р. О. [165; 166], Котляра М. Л. [168], Марцина В. С. [195], Мниха Є. [210], Сметанюка О. А. [356], Хотомлянського О. Л. [414], Швиданенка Г. О. [430] та інших, основними з яких є показники фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності, майнового стану, рентабельності, ділової активності, показників, що характеризують позицію на ринку цінних паперів.

Етап зародження – стадія, яку підприємство проходить на самому початку свого життєвого циклу, характеризується створенням підприємства і поступовим впровадженням на ринок, відбувається техніко-економічне становлення, накопичення активів підприємства. Підприємство високий потенціал, необхідна мобілізація фінансових ресурсів з метою розвитку і просування продукції на ринок, інвестування до основних фондів, інфраструктура. Виникає необхідність розвитку клієнтської бази. Інвестиції в розвиток можуть перевищувати доходи підприємства.

У розрізі фінансового аналізу особливу увагу слід приділяти показникам ліквідності, фінансової стійкості, майнового стану. Показники

ліквідності характеризують поточну платоспроможність підприємства шляхом порівняння в певні періоди величини оборотного капіталу з сумою узятих платіжних зобов'язань, зокрема з тими, які найближчим часом повинні бути сплачені. Дуже високі показники свідчать про неефективне використання вкладених засобів, низькі – про можливу небезпеку неплатоспроможності. Коефіцієнти ліквідності слід розглядати в комплексі. Найважливішими серед них є коефіцієнти швидкої і поточної ліквідності. Коефіцієнт абсолютної ліквідності свідчить про наявність у підприємства на момент аналізу на розрахунковому рахунку грошових коштів, що для даного етапу не є важливим.

Підприємство має досить велику частку позикових коштів, а фінансовий ризик, пов'язаний з підприємством, досить високий, тому необхідно при аналізі фінансової стійкості використовувати коефіцієнт фінансового левериджу, що дають змогу контролювати незалежність від зовнішніх джерел, підвищення фінансового ризику, зниження гарантій погашення підприємством своїх зобов'язань. Питома вага довгострокової заборгованості в капіталі дає можливість контролювати економічну стійкість підприємства в довгостроковому періоді. Коефіцієнти маневреності дають можливість контролювати, якою мірою матеріальні запаси підприємства мають як джерело покриття власний робочий капітал, наскільки забезпечена свобода фінансового маневру, наскільки власний капітал покриває оборотні кошти. Необхідно здійснювати контроль за ефективністю використання основних фондів, тобто показники майнового стану відіграють важливу роль в оцінці економічної стійкості промислового авіапідприємства.

Особливу увагу на даному етапі необхідно приділяти показникам, що дають можливість оцінити позицію авіапідприємств на ринку цінних паперів. Ухвалюючи рішення в галузі дивідендної політики необхідно враховувати, що вони впливають на вибір антикризової стратегії промислового авіапідприємства, його фінансово-господарську діяльність: структуру капіталу, ліквідність, джерела інвестування, ринковий курс корпоративних

прав. Одним з основних джерел надходження коштів на підприємство на даному етапі є емісія акцій (простих і привілейованих), випуск облігацій, цінних паперів, конвертованих в акції (конвертовані облігації), опціони на придбання акцій. Зв'язок між дивідендною політикою і ринковим курсом корпоративних прав: курс акцій прямо пропорційний дивіденду і обернено пропорційний ставці по альтернативних вкладеннях капіталу на ринку.

Коефіцієнти ліквідності і фінансової стійкості повинні мати стійку тенденцію зростання і до кінця етапу досягти рекомендованих значень. Показники ділової активності і рентабельності не дають підстави робити які-небудь висновки, оскільки підприємство не працює на повну потужність. Водночас до кінця етапу ці коефіцієнти повинні зрости.

Етап прискорення росту – темпи зростання продажів зростають, підприємство визнають споживачі, постачальниками, кредитори. Виробництво відлагоджене, витрати на нього скорочуються, канали руху товару і рекламу налагоджено. Виробництво характеризується інтенсивною модернізацією, підвищується якість продукції. Підприємство потребує інвестування і реінвестування, характеризується істотним зростанням потенціалу при зростанні попиту на продукцію. Не тільки зберігає існуючу позицію на ринку, але й розширює її. Для даного етапу важливою є стабільність показників ліквідності, фінансової стійкості, майнового стану. Якщо показники не стабілізувалися, це означає, що підприємством не досягнуто необхідного рівня економічної стійкості, слід переглянути антикризові заходи, адаптувати їх до потенційних можливостей. Основний акцент слід робити на показниках ділової активності, і, зокрема, коефіцієнтах оборотності. Мета аналізу коефіцієнтів оборотності – розробка антикризових заходів щодо їх поліпшення. Підприємство необхідно акцентувати увагу на прибутку від основної діяльності і валовому прибутку, тенденція яких повинна зростати. Інвестований капітал до основних фондів співвідносять з отриманими доходами, зростання яких свідчить про економічну стійкість промислового авіапідприємства. Оцінка майнового стану дозволить дати

оцінку ефективності реального інвестування. Показники, що характеризують позицію на ринку цінних паперів в динаміці, повинні зростати. Якщо підприємство планує й надалі залучати фінансові ресурси за рахунок додаткової емісії, йому слід реалізувати дивідендну політику, спрямовану на підвищення ринкового курсу корпоративних прав.

На стадії зрілості, маючи стабільні показники рентабельності продажів, необхідно досягти стабільних і високих показників рентабельності капіталу. На цьому етапі вкладення капіталу повинне мати швидку віддачу, відстежується прибутковість інвестованого в бізнес капіталу. Якщо динаміка показників ділової активності, майнового стану і рентабельності свідчать про стабільність, то можна зробити висновок про достатню економічну стійкість підприємства. Якщо показники мають тенденцію до пониження, необхідно терміново вжити антикризові заходів щодо забезпечення економічної стійкості підприємства, оскільки може настати стадія спаду.

Позиція підприємства на ринку цінних паперів стабільна. Дивідендна політика спрямована на максимізацію дивідендного виходу, дивідендної прибутковості акцій, добробуту акціонерів. Темпи підвищення ринкової ціни акції випереджають темпи збільшення прибутковості. Ціна акції стабільна. Проте необхідний контроль за змінами позиції підприємства на ринку цінних паперів.

Етап спаду підприємства відбувається переважно за рахунок старіння ресурсів, зниження якості і конкурентоспроможності продукції. На цьому етапі спостерігається дестабілізація всіх фінансових показників, тому необхідний контроль усіх груп. Найістотнішими є показники ліквідності, майнового стану і рентабельності, а також показники, що оцінюють позицію підприємства на ринку цінних паперів, що дає змогу визначити можливість продовження діяльності в рамках розробленої антикризової стратегії. Даний етап припускає подальший кризовий розвиток, який, кінець кінцем, приводить до банкрутства або до антикризового управління підприємством.

Значущість фінансових показників фінансової складової СЗП залежно від етапів життєвого циклу промислового авіапідприємства наведено в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Значущість фінансових показників залежно від життєвого циклу промислового авіапідприємства

Стадія життєвого циклу підприємства	Показники					
	ліквідності	фінансової стійкості	ділової активності	майнового стану	рентабельності	позиції на ринку цінних паперів
Етап зародження	2	1	3	2	3	1
Прискорення росту	2	2	1	3	1	2
Зрілість	3	3	3	2	1	2
Спад	1	2	3	1	1	1

Таким чином, фінансова складова системи збалансованих показників повинна бути спрямована на збільшення прибутковості, зменшення витрат і підвищення продуктивності, раціональне використання активів, скорочення впливу зовнішнього середовища, розгортання кризового процесу на підприємстві і його впливу на економічну стійкість, що забезпечує взаємозв'язок всіх чотирьох складових. Методика розрахунку фінансово-економічних показників представлена в табл. Д.1, додаток Д.

Клієнтська складова: визначає умови, які створюють цінності для конкурентів.

При формулюванні клієнтської складової визначають цільові сегменти споживчого ринку, в яких конкурує підприємство, і показники результатів його діяльності з погляду клієнтів. Клієнтська складова включає такі напрями успішної діяльності підприємства (табл. 3.16): задоволення потреб клієнтів у нових продуктах і послугах; завоювання цільового клієнта; збереження клієнтської бази; розширення клієнтської бази; прибутковість клієнтів; розширення частки ринку.

Таблиця 3.16

Основні напрями, цілі, методи і показники оцінки клієнтської складової

Напрямок	Мета	Метод оцінки, показник	Номер формули
Задоволеність клієнтів	Оцінити ступінь задоволеності запитів споживачів	На основі маркетингових досліджень і експертних оцінок. Основними показниками є термін постачання, якість і ціна продукції	3.8
Завоювання цільового клієнта	Прийняття масового маркетингу до вимог цільового клієнта	Витрати на залучення одного клієнта	-
Збереження клієнтської бази	Зберегти наявну клієнтську базу підприємства з метою зміцнення позицій на ринку. Забезпечення досконалого обслуговування	$ЗКБ = \frac{ОК}{КБ},$ де ЗКБ – коефіцієнт збереження клієнтської бази; ОК – клієнти, що відмовилися від продукції, кількість; КБ – клієнтська база, кількість. або	3.9
		$ЗКБ = \frac{ОР_y}{ОР},$ де $ОР_y$ – упущений обсяг реалізації продукції за період у зв'язку з відмовою, тис. грн.; ОР – обсяг реалізації продукції за період, тис. грн.	3.10
Розширення клієнтської бази	Розширення клієнтської бази з метою завоювання цільових сегментів ринку	$РКБ = \frac{НК}{КБ},$ де РКБ – коефіцієнт розширення клієнтської бази; НК – нові клієнти, кількість, або	3.11
		$СКБ = \frac{ОР_n}{ОР},$ де $ОР_n$ – обсяг реалізації продукції за період новим клієнтам, тис. грн.	3.12
Прибутковість клієнтів	Максимізувати чистий прибуток від нового клієнта	$ПК = \frac{ЧП}{СП + ЗП},$ де ПК – коефіцієнт, що характеризує прибутковість клієнта; ЧП – чистий прибуток, отриманий від реалізації продукції даному клієнтові за період, тис. грн.; СП – собівартість реалізованої продукції даному клієнтові за період, тис. грн. ЗП – витрати, пов'язані із залученням клієнта, тис. грн.	3.13
Розширення частки ринку	Збільшувати частку підприємства на даному ринку з погляду кількості клієнтів, обсягу реалізованих товарів	$ДР = \frac{ОР_{нк}}{ОР},$ де ДР – частка підприємства на ринку; $ОР_{нк}$ – обсяг реалізації продукції постійним клієнтам за період, тис. грн.	3.14

Пропозиції споживчої цінності визначають ефективність антикризових заходів в рамках клієнтської складової, описуючи асортимент, ціну товару, умови обслуговування, взаємини, призначені цільовій групі клієнтів.

Складова внутрішніх бізнес-процесів: інструмент створення вартості – визначає процеси, які трансформують нематеріальні активи в клієнтські і фінансові результати, тобто визначає, якими способами слід реалізовувати антикризові заходи. Вона відповідає за два компоненти: розробку і надання споживачам бізнес пропозиції цінності, що дозволяють зберегти клієнтську базу в цільовому сегменті ринку; вдосконалення бізнес-процесів з метою підвищення фінансової прибутковості. Основними бізнес – процесами є інноваційні процеси та процеси управління виробництвом.

Інноваційні процеси припускають розробку і просування нових продуктів і послуг, що сприяє завоюванню нових сегментів споживчого ринку. Управління інноваційними процесами полягає у: вивченні потреб клієнтів у нових продуктах і послугах; дослідженні можливості застосування вже наявних технологічних процесів для виробництва нових товарів і послуг; розробці нових продуктів і послуг; у просуванні нових продуктів і послуг на ринок.

Процес управління виробництвом – основний процес, за допомогою якого здійснюється виробництво і постачання товарів і послуг клієнтам. Управління виробництвом включає такі напрями: придбання сировини у постачальників; управління виробництвом товарів і послуг; управління якістю; доставка виробничих товарів послуг клієнтам.

Розробляючи складову внутрішніх бізнес-процесів, визначають найважливіші процеси. При розробці антикризових заходів підприємству особливу увагу слід приділяти вдосконаленню інноваційних процесів, проте зосередившись на одному з напрямів складовій внутрішніх бізнес-процесів, необхідно здійснювати збалансований стратегічний курс і розвивати кожен із них. При розробці антикризових заходів визначають один або декілька процесів у рамках управління виробництвом, у стосунках із клієнтами, інноваціями. Основні показники, які дають змогу оцінити складову бізнес-процесів в табл. 3.17.

Таблиця 3.17

**Основні напрями, цілі, методи і показники оцінки внутрішніх
бізнес - процесів**

Напрямок	Визначення мети	Метод оцінки показника	Номер формули
Інвестиційно-інноваційний процес			
Дослідження можливості застосування вже наявних технологічних процесів для виробництва нових товарів і послуг	Скорочення тимчасового циклу процесу виробництва нових продуктів і послуг, зниження витрат	$PI = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=1}^n \frac{I_t}{(1+r)^t}},$ <p>де PI – індекс прибутковості впроваджених інвестиційно-інноваційних проектів, тис. грн.;</p> <p>I_t – витрати в період t, тис. грн.;</p> <p>r – коефіцієнт дисконтування;</p> <p>CF_t – надходження грошових коштів в кінці періоду t, тис. грн.</p>	3.15
Просування нових продуктів і послуг на ринок	Ефективний маркетинг з метою завоювання нових сегментів ринку	$K_{нк} = \frac{OP_k}{OP},$ <p>де $K_{нк}$ – питома вага доходу, отриманого від інвестиційно-інноваційних проектів; коефіцієнт</p> <p>OP_k – дохід від інвестиційно-інноваційних проектів за період, тис.грн.;</p> <p>OP – обсяг реалізації продукції за період, тис. грн.</p>	3.16
Процес управління виробництвом			
Придбання сировини у постачальників	Зниження витрат на придбання матеріалів, сировини	<p>Рейтинги постачальників: якість, доставка, витрати.</p> $K = \frac{KZ_c}{KZ},$ <p>де K – питома вага своєчасно доставлених замовлень, коефіцієнт;</p> <p>KZ_c – кількість замовлень своєчасно поставлених;</p> <p>KZ – всього замовлень</p>	3.17
Виробництво товарів і послуг	Зниження витрат виробництва продуктів і послуг	$P = \frac{\Pi}{C},$ <p>де P – рентабельність реалізованої продукції, коефіцієнт;</p> <p>Π – чистий прибуток, тис. грн.;</p> <p>C – собівартість реалізованої продукції, тис. грн.</p>	3.18
Управління якістю	Постійне вдосконалення технології процесів	<p>Кількість процесів, які були зазначені, як покращені.</p> <p>Число і частота скарг клієнта.</p> $K_{\delta} = \frac{B}{OP},$ <p>де K_{δ} – частка браку, коефіцієнт;</p> <p>B – брак, тис. грн.;</p> <p>OP – обсяг реалізованої продукції, тис. грн.</p>	3.19

Складова навчання і розвитку визначає нематеріальні активи, які необхідно привести у відповідність до антикризових заходів і інтегрувати для

створення вартості. Вона включає такі процеси: управління трудовими ресурсами; управління інформаційними ресурсами; управління організацією праці. Цілі антикризових заходів повинні бути у відповідності з цілями внутрішніх бізнес-процесів, оскільки основними напрямками процесу управління трудовими ресурсами є: задоволеність співробітника своєю роботою; збереження кадрової бази; ефективність роботи співробітника.

Основним чинником, що дає змогу удосконалювати інвестиційні і організаційні процеси, є компетенція працівників підприємства. Знання, навички і уміння особливо важливі при комплексному управлінні інноваціями і якістю. Цілі, методи і показники процесу управління трудовими ресурсами представлено в табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Основні напрями, цілі, методи і показники процесу управління трудовими ресурсами промислового авіапідприємства

Напрямок	Мета	Метод оцінки, показник	Номер формули
Задоволеність співробітника своєю роботою	Створити умови для задоволення співробітника, своєю роботою, що сприятиме досягненню високого рівня задоволення запитів і потреби клієнта	Оцінювання здійснюється на основі щорічних опитувань по кожному підрозділу, що дає можливість керівникам визначити ставлення персоналу до виконуваної роботи і підприємства в цілому	-
Збереження кадрової бази	Привертати і зберігати високопрофесійних співробітників	$K_{СК} = 1 - \frac{Ч_y}{Ч_{cp} + Ч_n}$ де $K_{СК}$ – коефіцієнт стабільності кадрів; $Ч_y$ – чисельність тих, що звільнилися за власним бажанням, за порушення праці за звітний період; $Ч_{cp}$ – середньосписочна чисельність працюючих в період, передуючий звітному, чол; $Ч_n$ – чисельність працюючих, прийнятих в звітному періоді, чол.	3.20
Ефективність роботи співробітника	Підвищення ефективності робіт співробітників, що приводить до підвищення прибутковості підприємства	$K_d = \frac{\Pi}{Ч_n}$ де K_d – коефіцієнт прибутковості на одного працюючого; Π – чистий прибуток підприємства, тис. грн.	3.21

Інформаційні технології дають можливість понизити витрати, добитися високої якості, скоротити тимчасові витрати, мають значення для процесу вдосконалення. Своєчасне надання подібної інформації є основою глибокого аналізу даних, причин їх зміни, впливають на поліпшення якості, зниження собівартості і скорочення тимчасових витрат. Інформаційні технології також сприяють зниженню витрат на процеси взаємодії з постачальниками і клієнтами.

Основними напрямками процесу управління інформаційними ресурсами підприємства авіаційної промисловості (табл. 3.19) є: управління технологічною інфраструктурою; управління програмними застосуваннями.

Таблиця 3.19

Основні напрями, цілі, методи і показники процесу управління інформаційними ресурсами промислового авіапідприємства

Напрямок	Мета	Метод оцінки, показник	Номер формули
1	2	3	4
Управління технологічною інфраструктурою	Підтримка ключових внутрішніх процесів підприємства; інновації, менеджмент клієнтів	ABC- аналіз	-
Управління програмними застосуваннями	Забезпечення системи оцінювання прибутковості клієнта, підприємства, можливість отримання інформації про сегментацію споживчого ринку	$K_{ин} = \frac{Ч_д}{Ч_н}$ де $K_{ин}$ – коефіцієнт забезпеченості сучасними програмами; $Ч_д$ – кількість співробітників, яким доступні відповідні сучасні програми; $Ч_н$ – кількість співробітників, яким необхідні відповідні сучасні програми	3.22

Кваліфікований персонал не зможе зробити повноцінний внесок до успішної діяльності підприємства, якщо відсутня його мотивація. Відповідність компетенції і технологій буде неповним, якщо керівники не врахували необхідність розвитку мотивації, тобто здатності компанії мобілізувати і підтримувати процес змін, необхідних для реалізації

довгострокових планів. Здатність управління мотивацією, співвідношеннями особистих цілей із антикризовими заходами є однією з важливих передумов успішної їх реалізації, що дозволить забезпечити економічну стійкість підприємства.

У наукових джерелах виділяють від трьох до п'яти напрямів процесу управління організацією праці. Вибір подібних орієнтирів залежить від рівня розвитку підприємства, його життєвого циклу. Незважаючи на існуючу різноманітність підходів до проблеми, виділимо такі напрями процесу управління організацією праці (табл. 3.20): стимулювання ініціативності працівників; вдосконалення корпоративної культури; стимулювання роботи в команді.

Таблиця 3.20

Основні напрями, цілі, методи і показники процесу управління організацією праці промислового авіапідприємства

Напрямок	Мета	Метод оцінки, показник	Номер формули
1	2	3	4
Стимулювання ініціативності працівників	Вдосконалення діяльності, що дає змогу зменшувати витрати, вивчити організацію виробництва, стимулювати інноваційні процеси, збільшити прибуток	$K_u = \frac{P_u}{\bar{C}_{cp}}$ K_u – коефіцієнт ініціативи; P_u – кількість раціоналізаторських пропозицій за певний період; \bar{C}_{cp} – середньосписочна чисельність працюючих у звітному періоді, чол.	3.22
Вдосконалення корпоративної культури	Стимулювати зміну у відносинах і типах поведінки працівників, засновані на розробленій стратегії фінансовій незалежності	На основі анкетування визначається: інформованість персоналу; особисті цілі; оцінюється відповідність особистих цілей і стратегії підприємства. $K_u = \frac{C_y}{C_n}$ де K_u - коефіцієнт корпоративної культури; C_y - чисельність співробітників, які досягли своїх персональних цілей	3.23

Продовження табл. 3.20

1	2	3	4
Стимулювання роботи в команді	Розвиток можливостей кожного працівника і всього підприємства	$K_c = \frac{P_{pk} + P_{ok}}{P_p + P_o}$ <p>де K_c – коефіцієнт стимулювання роботи в команді; P_{pk} – кількість колективних раціоналізаторських пропозицій за певний період; P_{ok} – кількість колективних організаційних пропозицій за певний період; P_p - всього раціоналізаторських пропозицій за період; P_o - всього організаційних пропозицій за певний період</p>	3.24

Визначені і обгрунтовані основні показники кожної із складових збалансованої системи показників, що дає підстави здійснювати аналіз розгортання кризового процесу за окремими напрямками (фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, розвиток і навчання) та його вплив на економічну стійкість підприємства. Неважко помітити, що достатня увага приділяється групі нефінансових показників. Необхідність їх включення в збалансовану систему пояснюється такими сучасними тенденціями: тісніша взаємодія економіки і психології, особливо бурхливий розвиток концепцій маркетингу; відступ від точних з погляду економіки методів прогнозування, широке використання експертних, евристичних методів оцінювання ефективності управлінських рішень.

Як було відзначено раніше, розгортання кризового процесу впливає на економічну стійкість підприємств, на їх внутрішні процеси. Цей вплив не однаковий і залежить від стадії життєвого циклу підприємства.

Таким чином, в умовах розгортання кризового процесу для оцінювання внутрішнього середовища промислового авіапідприємства, його економічної стійкості обгрунтування вибору показників і їх значущості по клієнтській

складовій, внутрішніх бізнес-процесів, навчання і розвитку необхідно виходити з життєвого циклу підприємства (табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Залежність значущості складових СЗП від життєвого циклу підприємства в умовах розгортання кризового процесу

Стадія життєвого циклу підприємства	Складові СЗП			
	фінансова	клієнтська	внутрішніх бізнес - процесів	навчання і зростання персоналу
Етап зародження	3	1	2	2
Прискорення росту	3	2	1	2
Зрілість	2	3	1	2
Спад	1	2	1	3

Даний метод аналізу є достатньо гнучким, у разі потреби можна додати окремі складові і показники.

Таким чином, основними напрямками оцінки розгортання кризових процесів у діяльності промислового авіапідприємства і їх вплив на економічну стійкість є:

- формування системи оцінних показників економічної стійкості на основі СЗП;
- розрахунок і оцінка одиничних показників економічної стійкості підприємства;
- синтез одиничних, ключових показників результативності ($K_{КПР}$) по кожній складовій СЗП і загального показника економічної стійкості підприємства ($K_{ЗПЕС}$);
- формування рейтингу економічної стійкості за ключовими показниками результативності ($K_{КПР}$) по кожній складовій СЗП і його ідентифікація;
- формування рейтингу економічної стійкості за Загальним показником економічної стійкості підприємства ($K_{ЗПЕС}$) і його ідентифікація.

Алгоритм оцінки економічної стійкості підприємства наведено у вигляді блок-схеми (рис. 3.8).

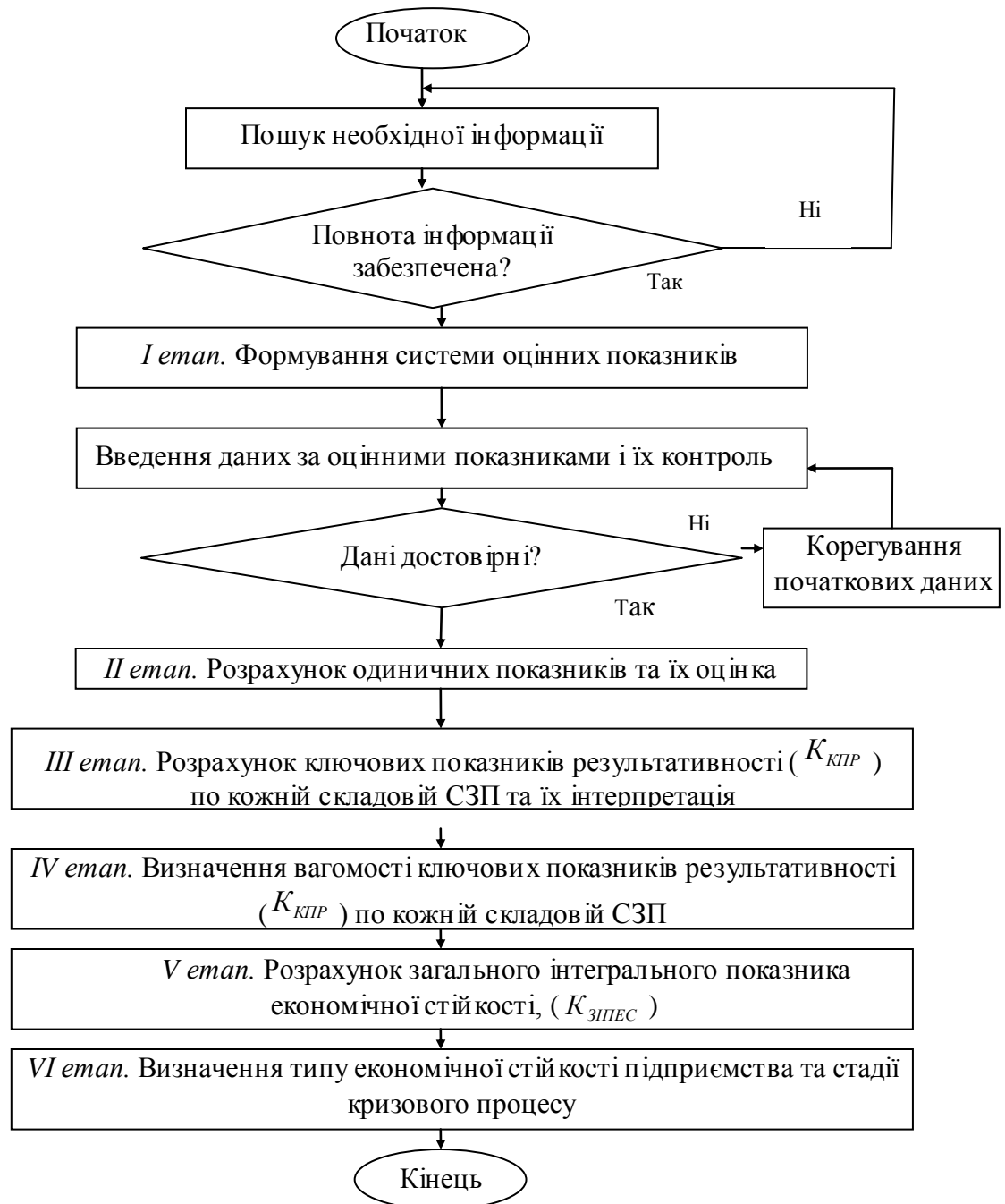

Рис. 3.8. Алгоритм оцінки економічної стійкості промислового авіапідприємства

Розрахунок одиничних показників ключових показників результативності по фінансовій складовій здійснюється за формулами, представленими науковцями в наступних джерелах: Ізмайлової К. В. [123; 124], Ковалева В. В. [150], Козака В. Г. [152], Костирко Р. О. [165; 166], Котляра М. Л. [168], Марцина В. С. [195], Мниха Є. [210], Сметанюка О. А. [356], Хотомлянського О. Л. [414], Швиданенка Г. О. [430] та інших, по

клієнтській складовій здійснюється за формулами, наведеними в табл. 2.28, по складовій внутрішніх бізнес – процесів – табл. 2.29, по складовій навчання і зростання персоналу – табл. 2.30, 2.31, 2.32.

По кожному ключовому показнику результативності складової СЗП ($K_{КІР}^{\varepsilon}$, $\varepsilon = \overline{1,4}$) загального інтегрального показника економічної стійкості виділяють одиничні показники оцінки (x_{μ}^{ε} , $\mu = \overline{1, m}$). Розрахунок ключових показників результативності по кожній зі складових здійснюється з використанням регресійного моделювання.

Загальний інтегральний показник економічної стійкості ($K_{ЗПЕС}$) оцінюється за чотирма складовими з урахуванням їх вагомості: фінансова складова ($K_{КІР}^{\Phi}$); клієнтська складова ($K_{КІР}^K$); складова внутрішніх бізнес – процесів ($K_{КІР}^{Б.П.}$); складова навчання і зростання персоналу ($K_{КІР}^П$).

Розрахунок загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{ЗПЕС}$) здійснюється наступним чином:

$$K_{ЗПЕС} = \sum_{\varepsilon=1}^4 \kappa^{\varepsilon} \cdot K_{КІР}^{\varepsilon}, \quad (3.25)$$

де $K_{КІР}^{\varepsilon}$ – рівень впливу ε -го ключового показника результативності складової СЗП, що входять до складу загального інтегрального показника економічної стійкості;

κ^{ε} – вагомість ε -го ключового показника результативності складової СЗП, що входять до складу загального інтегрального показника економічної стійкості.

κ^{ε} – визначаються експертним шляхом таким чином, що:

$$\sum_{\varepsilon=1}^4 \kappa^{\varepsilon} = 1. \quad (3.26)$$

Ступінь узгодженості експертів оцінюється за допомогою коефіцієнта конкордації Кендала [30].

Для забезпечення зіставності характеристик, що входять до складу Загального інтегрального показника економічної стійкості промислового

авіапідприємства, ключові показники результативності складової СЗП нормуються за допомогою формули:

$$K_i = \frac{K_i(x) - K_{\min}}{K_{\max} - K_{\min}}, \quad 0 \leq K_i \leq 1. \quad (3.27)$$

Нормовані показники задовольняють вимогам безрозмірності, загальному початку відліку всіх показників, єдиному інтервалу зміни.

Економічна стійкість підприємства збільшується із наближенням загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{зпес}$) до одиниці. Для здобуття інтерпретації показника використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], представлена в таблиці 3.22

Таблиця 3.22

**Відповідність рівня загального інтегрального показника
економічної стійкості шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	На підприємстві криза, джерела кризових процесів спричинили катастрофічну економічну стійкість
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низькій економічній стійкості
Середній (задовільно)	0,37-0,63	На підприємстві передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану
Високий (добре)	0,63-0,8	На підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	На підприємстві спостерігаються кризові явища, джерела кризових процесів не впливають на економічну стійкість – абсолютна економічна стійкість

На рисунку 3.9 представлено взаємозв'язок типу економічної стійкості, джерела та стадії кризового процесу.

Між стадіями кризового процесу та типом економічної стійкості формуються певні взаємопроникаючі, переходячі один в одного пограничні зони.

Характеристика типів економічної стійкості підприємства представлено в табл. 3.23

Рис. 3.9. Взаємозв'язок типу економічної стійкості, джерела та стадії кризового процесу

Таблиця 3.23

Характеристика типів економічної стійкості підприємства

Тип економічної стійкості	Характеристика	Відповідність рівня загального інтегрального показника економічної стійкості шкалі Харрінгтона	
		Інтервали оцінок	Якісна оцінка
1	2	3	4
Катастрофічна економічна стійкість	<p>Підприємство має дуже низький рівень фінансово-економічного стану (банкрот). Нові продукти не виробляються, втрачено цільового клієнта, клієнтської бази, втрачені позиції на ринку. Інвестування не здійснюється. Основні фонди мають високий моральний та фізичний знос. Не здійснюється управління виробництвом. Низька кваліфікація робітників підприємства всіх рівнів та низький рівень організації праці.</p> <p>На підприємстві криза, джерела кризових процесів спричинили катастрофічну економічну стійкість, немає потенціалу протистояння кризовим процесам</p>	0-0,2	Дуже низький (дуже погано)
Низька економічна стійкість	<p>Підприємство має низький рівень фінансово-економічного стану. Підприємство не задовольняє потреби клієнтів у нових продуктах, послугах, втрачаються клієнтська база та ринкові позиції. Інвестування не здійснюється, фінансові ресурси направляються тільки на підтримку основних фондів в робочому стані. Не достатній рівень кваліфікації робітників всіх рівнів та організації праці.</p> <p>Підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості. Низький рівень потенціалу протистояння кризовим процесам</p>	0,2-0,37	Низький (погано)
Нестійкий економічний стан	<p>Підприємство має нестійку динаміку фінансових показників, нестійкий фінансово-економічний стан. Частково задовольняються потреби клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться. Зусилля підприємства направлені на збереження клієнтської бази, але спостерігається незначна її втрата. Спостерігається незначна втрата позицій на ринку. Фінансові ресурси направляються на оновлення основних фондів, процеси управління виробництвом не відповідають вимогам ринку. Рівень кваліфікації робітників середній, на задовільному рівні управління організацією праці.</p> <p>На підприємстві передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану, середній рівень потенціалу протистояння кризовим процесам</p>	0,37-0,63	Середній (задовільно)

Продовження табл 3.23

1	2	3	4
Достатня стійкість	<p>Підприємство має достатній рівень фінансово-економічного стану. Задовольняються потреби клієнтів у нових продуктах та послугах, здійснюється завоювання цільового клієнта, зберігається, незначне розширюється клієнтська база та частка ринку. Здійснюється реальне інвестування, достатній рівень управління виробничими процесами. Достатній рівень управління трудовими ресурсами та організацією праці.</p> <p>На підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість, високий рівень потенціалу протистояння кризовим процесам</p>	0,63-0,8	Високий (добре)
Абсолютна стійкість	<p>Підприємство має високий рівень фінансово-економічного стану. На високому рівні задовольняються потреби клієнтів у нових продуктах, послугах, збільшується кількість цільових клієнтів; розширюється клієнтська база, збільшується частка ринку. Високий рівень управління інноваційно-інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом. Високий рівень управління трудовими; управління організацією праці.</p> <p>На підприємстві спостерігаються кризові явища, джерела кризових процесів не впливають на економічну стійкість – абсолютна економічна стійкість, підприємство протистоїть кризовим процесам.</p>	0,8-1	Дуже високий (відмінно)

Отже, забезпечення економічної стійкості базується на її оцінюванні за п'ятиступеневою системою визначення стадій кризи, аналізі чинників економічного середовища функціонування підприємства, визначення закономірностей формування та дії механізмів антикризового управління. До існуючих в теорії управління економічною стійкістю чотирьох її типів доданий тип низької економічної стійкості. Низька економічна стійкість – це економічна характеристика наявності дуже обмеженого потенціалу протистояння підприємства кризовим процесам, що описується за допомогою інтегрального показника економічної стійкості, значення якого відбиває незадовільний фінансовий стан, старіння та відсутність оновлення матеріально-технічної бази, скорочення підприємницької активності та частки ринку, зниження рівня кваліфікації трудових ресурсів. Визначення зазначеної характеристики в антикризовому управлінні дозволяє обґрунтувати комплекс тактичних антикризових заходів.

На підприємстві не повинно спостерігатися ідентичні характеристики використання усіх його ресурсів. Так, наприклад, підприємство може мати достатній рівень економічної стійкості по таким джерелам кризового процесу, як економіко-фінансовий стан (фінансова складова), управління внутрішніми бізнес-процесами (складова внутрішніх бізнес-процесами) та спостерігати кризову ситуації. Одночасно виявляється нестійкий економічний стан по таким джерелам, як робота з клієнтами (клієнтська складова), управління персоналом (складова навчання і розвитку персоналу) та стадія розгортання кризового процесу відповідатиме передкризовому стану.

Ідентифікація типу економічної стійкості та стадії розгортання кризового процесу по кожному його джерелу дозволяє розробити відповідні антикризові заходи, які направлені на досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства.

Таким чином, кризові процеси в діяльності підприємства є моментом різкого загострення протиріч, що виникають в процесі взаємодії окремих

елементів мікроекономічної системи між собою і із зовнішнім оточенням. Протиріччя виникають між: кількісними і якісними характеристиками продукції і відповідними характеристиками ринкового попиту; можливою і необхідною виробничою потужністю підприємства; необхідним об'ємом ресурсів і можливістю їх залучення; цінами пропозиції і попиту на продукцію; ринковою вартістю продукції і об'ємом витрат, що виникають в процесі виробництва і мають бути компенсовані за рахунок отриманого доходу; між фактичним і плановим розподілом прибутку підприємства на виробничий і соціальний розвиток. Накопичення протиріч призводить до розгортання кризових процесів на підприємстві та втрати економічної стійкості.

Антикризове управління економічною стійкістю підприємства розглядається як система управлінських заходів, спрямованих на дослідження та прогнозуванні розгортання кризових процесів на підприємстві, в результаті чого зберігається можливість стійкого функціонування, якому відповідає раціональне використання економічних ресурсів і здатність здійснювати розширене відтворення, стабільні конкурентні переваги в умовах ринкових стосунків.

3.4. Науковий підхід до інтегрального оцінювання економічної стійкості авіапідприємств на основі системи збалансованих показників

Як зазначалося, для оцінювання впливу кризових процесів на економічну стійкість авіаційних підприємств використано систему збалансованих показників, яка охоплює усі важливі напрями діяльності підприємства: фінанси, робота з клієнтами, внутрішні бізнес-процеси і управління персоналом. Прикінцеве визначення наявності типу економічної стійкості вимагає проведення аналітичного дослідження зазначених у п. 3.3. даного розділу показників складових системи збалансованих показників згідно із визначеними етапами.

1 етап. Формування системи оцінних показників.

Для оцінки фінансово-економічного стану (фінансова складова) чотирнадцяти досліджуваних підприємств за вісім років проводиться аналіз майнового стану, ділової активності, рентабельності, фінансової стійкості та ліквідності підприємства. Оскільки одна з вимог аналізу це порівнянність даних, позиції аналізованих підприємств на ринку цінних паперів не враховуються, тому що серед них є підприємства державної форми власності, які не мають право здійснювати емісію цінних паперів.

Методика розрахунку фінансово-економічних показників представлена в табл. Д.1, додаток Д.

II етап. Розрахунок одиничних показників та їх оцінка

Оцінка майнового стану дає загальне уявлення про фінансовий стан підприємства. Вона показує частку кожного елемента в активах та співвідношення позикових і власних коштів підприємства в пасивах. У структурі вартості майна відображується специфіка діяльності кожного підприємства. Кількісна оцінка майнового стану чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. проводиться за показниками, підсумки розрахунку яких представлено у відповідних табл. Е.1 – Е.7, додаток Е.

Показниками фінансових результатів діяльності підприємства, які дозволяють оцінити ефективність використання його ресурсів є показники ділової активності. Ділова активність - це реальний прояв дій, що полягають в мобільності, заповзятливості, ініціативі. Розрахунок показників ділової активності за чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. представлено у табл. Е.9 – Е.16.

Сукупність показників рентабельності всебічно відбиває ефективність виробничої (операційної), інвестиційної та фінансової діяльності підприємства і відповідає інтересам учасників економічного процесу. Розрахунок показників рентабельності чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. представлено у таблицях Е.18 – Е.25.

Однією з найважливіших характеристик фінансового стану

підприємства є фінансова стійкість, яка характеризує ступінь фінансової незалежності підприємства щодо володіння своїм майном і його використання. Вона характеризується стабільним перевищенням доходів над витратами, вільним маневруванням грошовими коштами і їх ефективним використанням в процесі поточної діяльності підприємства. Оцінка фінансової стійкості чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 представлено у таблицях Е.27 – Е.36.

У короткостроковій перспективі критерієм оцінки фінансового стану підприємства є його ліквідність, тобто здатність своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за короткостроковими зобов'язаннями. Розрахунок показників ліквідності чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. представлено у таблицях Е.38 – Е.41.

Поєднуючи процес множення клієнтської бази і збільшуючи бізнес з існуючими клієнтами, підприємство повинне незмінно підвищувати свою частку ринку цільових клієнтів. Збереження клієнтської бази неминуче приведе до підвищення економічної стійкості, оскільки зберігати значно дешевше, ніж придбати нових клієнтів або замінити старих. Оцінка показників роботи з клієнтами (клієнтська складова) чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. представлено в таблицях Е.46 – Е.49.

Визначення видів діяльності, які є найбільш важливими з позиції збільшення вартості бізнесу, представляє особливий інтерес для власників і клієнтів. На економічну стійкість підприємства, особливо в умовах розгортання кризового процесу, впливає ефективність управління виробництвом, оскільки за допомогою його здійснюється виробництво і постачання товарів і послуг клієнтам. Розрахунок показників, що оцінюють внутрішні бізнес-процеси (складова внутрішніх бізнес – процесів) чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. представлено в таблицях Е.51 – Е.55.

Що ж до останнього компонента СЗП – управління персоналом

(складова навчання і розвитку), позасумнівом, серйозні інвестиції в перепідготовку, інформаційні технології і системи, а також в удосконалення організаційних процедур, життєво потрібні. Ці інвестиції в людей, системи і процедури стануть генераторами великих інновацій і модернізації внутрішніх бізнес-процесів на користь клієнтам і, кінцево кінцем, акціонерам. Ефективне управління персоналом, яке бере участь в реалізації антикризових заходів, дозволяє забезпечити високу його кваліфікацію для підвищення економічної стійкості підприємства. Оцінка рівня управління персоналом (складова навчання і розвитку) чотирнадцяти досліджуваних підприємств за 2005 – 2013 рр. представлено у відповідних таблицях Е.57 – Е.62.

III етап. Розрахунок ключових показників результативності ($K_{КПР}$) по кожній складовій системи збалансованих показників та їх інтерпретація.

Інтегрована модель визначення ключового показника результативності фінансової складової системи збалансованих показників, стадії розгортання кризи за джерелом - фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості представлена на рис. 3.10.

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника майнового стану n -го підприємства у t -му періоді.

Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку Ж, рівняння має вигляд:

$$I_1^n(t) = 7,30817 + 0,65401x_{111t} - 0,58454x_{112t} - 5,87063x_{113t} + 0,17950x_{114t} + \\ + 1,79611x_{115t} - 2,86507x_{116t} + 0,07373x_{117t} \quad t=1, \dots, 98 \quad (3.28)$$

де x_{111} – частка оборотних виробничих фондів в обігових коштах;

x_{112} – частка основних засобів в активах;

x_{113} – коефіцієнт зносу основних засобів;

x_{114} – коефіцієнт оновлення основних засобів;

x_{115} – частка довгострокових фінансових інвестицій в активах;

x_{116} – частка оборотних виробничих активів;

x_{117} – коефіцієнт мобільності активів;

t – число рівнів динамічного ряду.

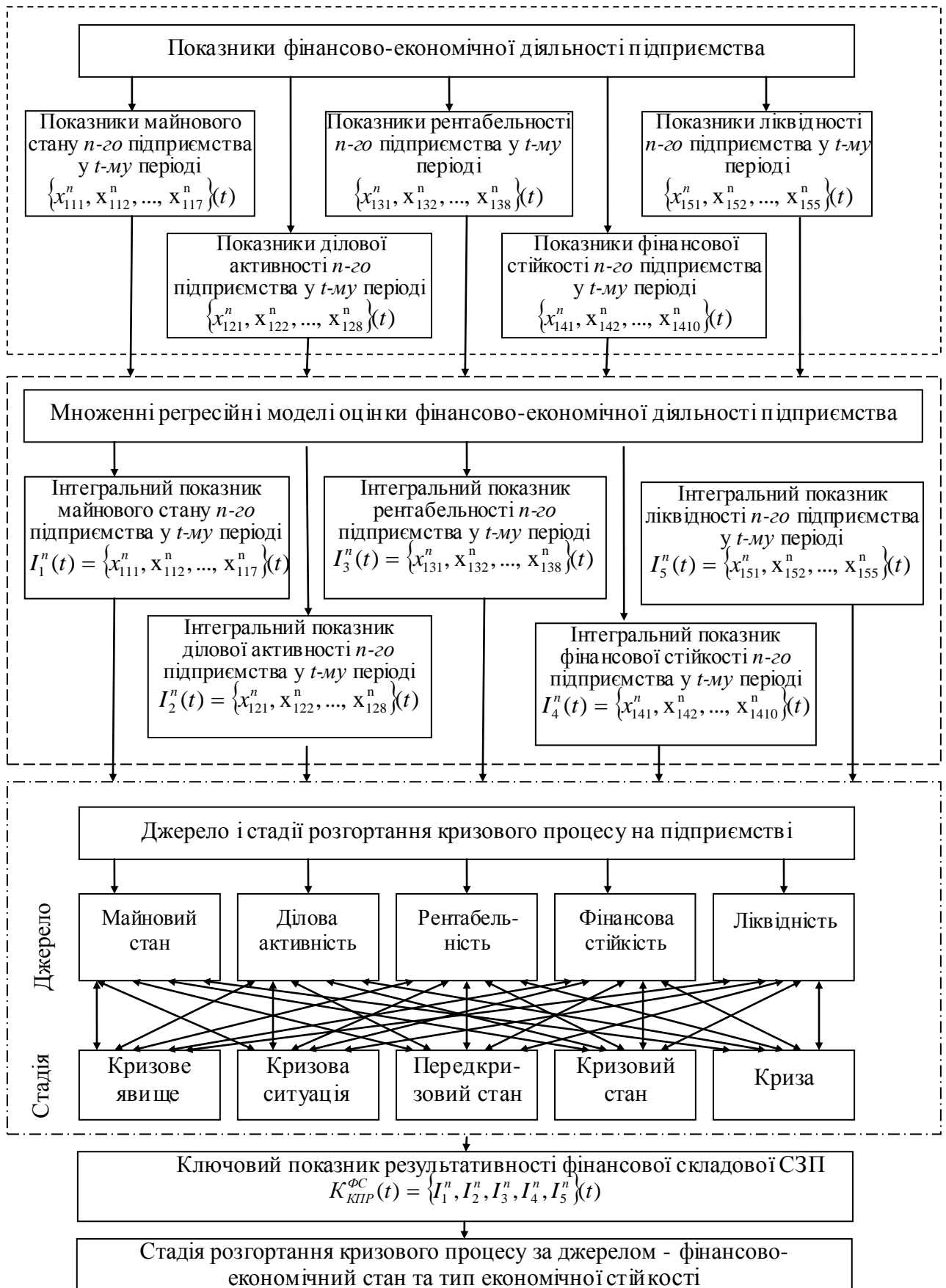

Рис. 3.10. Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризи за джерелом – фінансово-економічний стан та типу економічної стійкості

У табл. Е.8 додатку Е. представлено підсумки розрахунку інтегрального показника майнового стану підприємств ($I_1^n(t)$), в табл. Ж 3 наведено результати оцінки рівня майнового стану промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Для здобуття інтерпретації інтегрального показника майнового стану підприємства використовується п'ятибальна шкала *Харрінгтона* [68; 132], представлена в таблиці Ж.4.

У 2005 – 2007 рр. більш ніж 50 % промислових авіапідприємств мають високий рівень використання майнового стану та високий потенціал його підтримки. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризова ситуація. У цьому ж періоді 28,57 % підприємств, що аналізуються мають середній рівень використання майнового стану та потенціал його збільшення. У аналізованих підприємствах по даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан. Слід зазначити, що 28,57 % підприємств, що аналізуються мають низький рівень використання майнового стану та низький потенціал його збільшення. По даному джерелу кризових процесів на підприємствах, що аналізуються спостерігається кризовий стан.

З 2008 р. спостерігається стійка тенденція до зниження ефективності використання майнового стану підприємства. Так у 2010 – 2012 рр. тільки чотири (28,57%), а у 2013 р тільки два (14,29 %) авіапідприємства мають високий рівень його використання та високий потенціал підтримки. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризова ситуація. У той же час спостерігається збільшення підприємств, що мають низький рівень використання майнового стану та низький потенціал його збільшення з 35,71 % у 2010 р. до 50,0 % у 2013 р. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає кризовий стан.

На більшості аналізованих промислових авіапідприємствах основні виробничі фонди зношені, їх оновлення недостатнє, частка довгострокових фінансових інвестицій незначна. Майно досліджені промислові

авіапідприємства використовують неефективно.

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника оцінки ділової активності n -го підприємства у t -му періоді, розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку И, рівняння має вигляд:

$$I_2^n(t) = 0,489525 + 0,000695x_{121t} + 0,042218x_{122t} - 0,005474x_{123t} - 0,002835x_{124t} + 0,000600x_{125t} + 0,000228x_{126t} - 0,000261x_{127t} - 0,000360x_{128t} \quad (3.29)$$

$$t=1, \dots, 103$$

де x_{121} – оборотність активів;

x_{122} – фондівдача;

x_{123} – коефіцієнт оборотності обігових коштів (обороти);

x_{124} – коефіцієнт оборотності запасів (обороти);

x_{125} – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороти);

x_{126} – коефіцієнт оборотності готової продукції (оборотів);

x_{127} – період фінансового циклу (днів);

x_{128} – коефіцієнт оборотності власного капіталу (оборотність);

t – число рівнів динамічного ряду.

У табл. Е.17 додатку Е представлено підсумки розрахунку інтегрального показника ділової активності підприємств ($I_2^n(t)$), в табл. И.4 наведено результати оцінки рівня ділової активності промислових авіапідприємств.

Для здобуття інтерпретації Інтегрального показника ділової активності підприємства використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], яка представлена в таблиці И.5.

У 2005 – 2008 рр. від 28,57 % до 35,71 % промислових авіапідприємств мають високий рівень використання ділової активності та високий потенціал її підтримки. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає кризова ситуація. У цьому ж періоді (2005 – 2008 рр.) 28,57 % підприємств, що аналізуються, мають середній рівень ділової активності та потенціал його збільшення. У промислових авіапідприємств по даному

джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан. Слід зазначити, що від 28,57 % до 42,86 % промислових підприємств мають низький рівень ділової активності та низький потенціал його збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан.

З 2009 р. спостерігається стійка тенденція до зниження ділової активності авіапідприємства. Так у 2009 – 2010 рр. тільки три (21,43 %) авіапідприємства, два (14,29%) у 2010 – 2012 рр. та одно (7,14 %) у 2013 р. мають високий рівень ділової активності та високий потенціал підтримки. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризова ситуація. У той же час спостерігається збільшення підприємств, що мають низький рівень використання ділової активності та низький потенціал його збільшення з 35,71 % у 2010 - 2011 рр. до 35,71 % у 2013 р. у цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає кризовий стан. У 2013 р. одно підприємство має дуже низький рівень ділової активності та майже немає потенціалу його збільшення, криза.

Слід зазначити, що підприємства неефективно використовують свої кошти: низька фондвіддача основних фондів, високі запаси сировини та матеріалів, високе незавершене виробництво та готова продукція на складі, висока дебіторська заборгованість.

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника рентабельності n -го підприємства у t -му періоді. Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку К, рівняння має вигляд:

$$I_3^n(t) = 47,0966 + 34,2444x_{131t} + 4,3268x_{132t} + 10,8636x_{133t} - 21,5740x_{134t} - 30,0631x_{135t} - 8,6331x_{136t} + 0,9396x_{137t} - 0,2462x_{138t} \quad (3.30)$$

$$t=1, \dots, 103$$

де x_{131} – рентабельність активів за прибутком від звичайної діяльності;

x_{132} – рентабельність капіталу (активів) за чистим прибутком;

x_{133} – рентабельність власного капіталу;

x_{134} – рентабельність виробничих фондів;

x_{135} – рентабельність реалізованої продукції за прибутком від реалізації;

x_{136} – рентабельність реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності;

x_{137} – рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку;

x_{138} – коефіцієнт стійкості економічного зростання;

t – число рівнів динамічного ряду.

У табл. Е.26 додатку Е представлено підсумки розрахунку інтегрального показника рентабельності підприємств ($I_3^n(t)$), в табл. К.3 наведено результати оцінки рентабельності промислових авіапідприємств.

Для здобуття інтерпретації інтегрального показника рентабельності підприємств використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], яка представлена в таблиці К.4.

У 2005 – 2008 рр. від 14,29 % до 21,43 % промислових авіапідприємств мають високий рівень рентабельності та потенціал її утримання високий. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризова ситуація. У цьому ж періоді 21,43 % – 35,71 % авіапідприємств, що аналізуються мають середній рівень рентабельності та потенціал його збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан. Слід зазначити, що від 21,43 % до 28,57 % авіапідприємств, що аналізуються мають низький рівень рентабельності та низький потенціал її збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан. Від 21,43 % до 35,71 % авіапідприємств, що аналізуються мають дуже низький рівень рентабельності та дуже низький потенціал її збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає криза.

З 2009 р. спостерігається стійка тенденція до зниження рентабельності авіапідприємств. Так у 2009 – 2013 рр. збільшується кількість промислових авіапідприємств, що мають дуже низький рівень рентабельності та дуже низький потенціал її збільшення. У цих підприємств по даному джерелу

кризових процесів виникає криза.

Більшість аналізованих промислових авіапідприємств мають низьку рентабельність реалізованої продукції, а, іноді, мають збитки. Низька рентабельність власного капіталу та рентабельність їх активів.

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості n -го підприємства у t -му періоді. Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку Л, рівняння має вигляд:

$$\begin{aligned}
 I_4^n(t) = & 0,415393 + 0,006205x_{141t} + 0,004173x_{142t} + 0,066515x_{143t} + \\
 & + 0,105033x_{144t} - 0,011744x_{145t} + 0,019890x_{146t} - 0,022313x_{147t} + \\
 & + 0,010333x_{148t} - 0,089355x_{149t} + 0,013650x_{1410}, \quad t=1, \dots, 112
 \end{aligned} \quad (3.31)$$

де x_{141} – коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами;

x_{142} – маневреність робочого капіталу;

x_{143} – маневреність власних обігових коштів;

x_{144} – коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів;

x_{145} – коефіцієнт покриття запасів;

x_{146} – коефіцієнт фінансової незалежності (автономії);

x_{147} – коефіцієнт маневреності власного капіталу;

x_{148} – коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування);

x_{149} – показник фінансового левериджу;

x_{1410} – коефіцієнт фінансової стійкості;

t – число рівнів динамічного ряду.

У табл. Е.37 додатку Е представлено підсумки розрахунку Інтегрального показника фінансової стійкості підприємств ($I_4^n(t)$), в табл. Л.3 наведено результати оцінки фінансової стійкості промислових авіапідприємств.

Для здобуття інтерпретації інтегрального показника фінансової стійкості підприємств використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], яка представлена в таблиці Л.4.

У 2005 – 2008 рр. 21,43 % промислових авіапідприємств мають

високий рівень фінансової стійкості та потенціал її утримання дуже високий. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризові явища. У цьому ж періоді 71,43 % авіапідприємств, що аналізуються мають середній рівень фінансової стійкості та потенціал її збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан.

Слід зазначити, що у 2005 – 2008 рр. від 7,14 % авіапідприємств, що аналізуються мають низький рівень фінансової стійкості та низький потенціал її збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан.

В 2009 – 2010 рр. спостерігається стійка тенденція до зниження кількості промислових авіапідприємств з високим рівнем фінансової стійкості. По даному джерелу кризових процесів тільки у 14,29 % промислових авіапідприємств виникає кризова ситуація.

Так у 2011 – 2013 рр. збільшується кількість промислових авіапідприємств, що мають низький рівень фінансової стійкості та майже немає потенціалу її збільшення (2011 р. – 28,57 %, 2012 – 2013 рр. – 64,29 %). У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає кризовий стан. В 2012 – 2013 рр. тільки 35,71 % промислових авіапідприємств мають середній рівень фінансової стійкості та потенціал її збільшення, у підприємств виникає передкризовий стан.

Слід зазначити, що ресурси, які вкладені в виробничу діяльність підприємств не повною мірою окупаються за рахунок грошових надходжень від господарювання, а отриманий прибуток не забезпечує самофінансування і незалежність підприємства від зовнішніх і притягнених джерел формування майна (активів).

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок інтегрального показника ліквідності n -го підприємства у t -му періоді. Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку М, рівняння має вигляд:

$$I_5^n(t) = 0,444999 - 0,005961x_{151t} + 0,064740x_{152t} + 0,229779x_{153t} - 0,023267x_{154t}, \quad t=1, \dots, 112 \quad (3.32)$$

де x_{151} – коефіцієнт ліквідності поточної (покриття);

x_{152} – коефіцієнт ліквідності швидкої;

x_{153} – коефіцієнт ліквідності абсолютної;

x_{154} – співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості;

t – число рівнів динамічного ряду.

У табл. Е.42 додатку Е представлено підсумки розрахунку Інтегрального показника ліквідності підприємств ($I_5^n(t)$), в табл. М.3 наведено результати оцінки ліквідності промислових авіапідприємств.

Для здобуття інтерпретації інтегрального показника ліквідності підприємств використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], яка представлена в таблиці М.4.

У 2005 – 2008 рр. від 28,57 % до 35,71 % промислових авіапідприємств мають високий (35,71 % у 2005 -2006 рр., 21,43 % - 2007 р., 14,29 % – 2008 р.) та дуже високий (14,29 % у 2007 – 2008 рр.) рівень ліквідності та потенціал її утримання дуже високий. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризові явища та кризові ситуації. У цьому ж періоді від 7,14 % у 2006 р. до 21,43 % у 2009 р. авіапідприємств, що аналізуються мають середній рівень ліквідності та потенціал її збільшення.

В 2006 – 2009 рр. у підприємств, що аналізуються по даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан. Слід зазначити, що більш ніж 50,0% промислових авіапідприємств мають низький рівень ліквідності та низький потенціал її збільшення. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан.

З 2009 р. не одно з аналізованих підприємств не має дуже високого рівня ліквідності. Так у 2009 р. тільки одно (7,14 %), а у 2010 - 2011 рр. два (14,29 %) промислових авіапідприємств мають високий рівень ліквідності та

високий потенціал її підтримки. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризова ситуація. У 2011 – 2012 рр. збільшується кількість промислових авіапідприємств з дуже низькою ліквідністю. В 2011 – 2013 рр. одно (7,14 %) підприємство має дуже низьку ліквідність та майже немає потенціалу її збільшення. У цьому підприємстві по даному джерелу кризових процесів спостерігається криза.

Таким чином, промислові авіапідприємства у короткостроковій перспективі не здатні своєчасно і в повному об'ємі розрахуватися по короткострокових зобов'язаннях. Їх активи не мають здібності при певних обставинах звертатися в готівку, вони не можуть отримати готівкові кошти для нормальної фінансово-господарської діяльності і відшкодування зобов'язань.

Оцінка рівня впливу інтегральних показників фінансової складової на ключовий показник результативності фінансової складової СЗП проводиться при безпосередніх вимірах експертним шляхом. В п. 3.3 дисертаційної роботи представлені рекомендації для визначення рівня впливу фінансових показників фінансової складової СЗП залежно від етапів життєвого циклу промислового авіапідприємства (табл. 3.27). В табл. Е.43, додаток Е представлено оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) інтегральних показників фінансової складової СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – зрілість, в табл. Е.44, додаток Е – для підприємств на стадії життєвого циклу – спад.

В табл. Е.45 додатку Д представлено підсумки розрахунку ключового показника результативності фінансової складової СЗП ($K_{КІР}^{\Phi C}$), в табл. М.5 наведено результати оцінки рівня фінансово-економічного тану промислових авіапідприємств.

Для здобуття інтерпретації ключового показника результативності фінансової складової СЗП використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], яка представлена в табл. М.6.

Як свідчать дані табл. М.5 у 2005 – 2008 рр. три (21,43%) промислових

авіапідприємств мають високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси майже не впливають на нього. По даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризові ситуації. У цьому ж періоді десять (71,43 %) промислових авіапідприємств мають середній рівень фінансово-економічного стану та кризові процеси мають середній рівень впливу на економічну стійкість підприємства. По даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан.

Слід зазначити, що у 2005 – 2008 рр. тільки одно (7,14%) промислове авіапідприємство має низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно впливають на їх економічну стійкість. По даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан.

У 2009 – 2010 рр. тільки одно (7,14 %) промислове авіапідприємство має високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси майже не впливають на їх економічну стійкість. У цих підприємств по даному джерелу кризових процесів виникає тільки кризові ситуації. У 2009 – 2013 рр. збільшується кількість підприємств з низьким рівнем фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно впливають на їх економічну стійкість, у підприємств по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан.

Слід зазначити, що у більшості підприємств їх фінансово-економічний стан негативно впливає на економічну стійкість. До того ж з 2009 р. спостерігається погіршення фінансово-економічного стану промислових підприємств. На більшості підприємств розгортається передкризовий та кризовий стан. Підприємства неефективно використовують основні фонди, неефективно управляють дебіторською заборгованістю, високі запаси сировини, матеріалів, готової продукції на складі, незавершеного виробництва.

Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом - робота з клієнтами та типу економічної стійкості представлена на рис. 3.11.

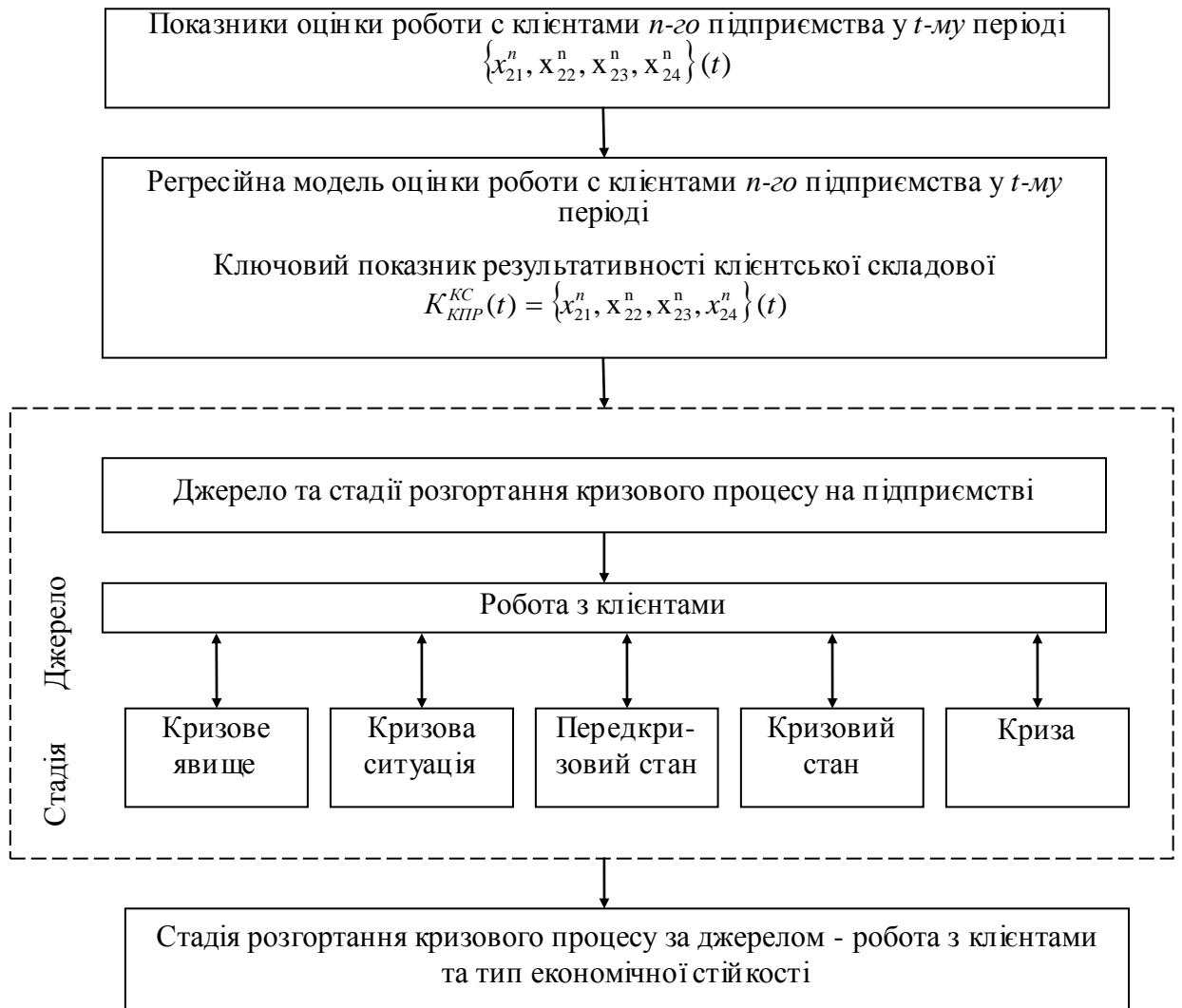

Рис. 3.11. Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом – робота з клієнтами та типу економічної стійкості

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок ключового показника результативності клієнтської складової. Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку Н, рівняння має вигляд:

$$K_{КІР}^{КС}(t) = -0,07251 - 0,07583x_{21t} + 18,84549x_{22t} - 7,67928x_{23t} + 27,79716x_{24t} \quad t=1, \dots, 112 \quad (3.33)$$

де x_{21} – коефіцієнт збереження клієнтської бази;

x_{22} – коефіцієнт розширення клієнтської бази;

x_{23} – коефіцієнт, що характеризує прибутковість клієнта;

x_{24} – частка підприємства на ринку;

t – число рівнів динамічного ряду.

В табл. Е. 50 додатку Е представлено підсумки розрахунку Ключового показника результативності клієнтської складової ($K_{КІП}^{КС}$), в табл. Н.3 наведено результати оцінки роботи з клієнтами промислових авіапідприємств.

Характеристика рейтингу ключового показника результативності клієнтської складової СЗП відповідно до шкалі Харрінгтона [68; 132] представлено в табл. Н.4.

Таким чином, дані, які представлені в табл. Н.4 свідчать, що у 2005 – 2008 рр. більш ніж 50 % (2005 р. – 85,71 %, 2006 р. – 64,28 %, 2007 р. – 57,14 %, 2008 р. – 50,0 %) промислових авіапідприємств мали високий та дуже високий рівень результативності роботи з клієнтами. Кризові процеси, які виникали у результаті неефективної роботи з клієнтами майже не впливали на економічну стійкість підприємств.

У 2009 – 2010 рр. спостерігається збільшення підприємств, які мають низький і дуже низький рівень результативності роботи з клієнтами, кризові процеси дуже негативно впливають на економічну стійкість, антикризові заходи по даному джерелу кризи не приносять результатів.

Різке зниження результативності роботи з клієнтами спостерігається у 2011 – 2013 рр., де більш ніж 71,43 % аналізованих підприємств мають середній рівень результативності роботи з клієнтами, антикризові заходи в даному напрямку неефективні, передкризовий стан. Підприємства не можуть зберегти клієнтську базу; не розширюють частку ринку.

Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом – внутрішні бізнес-процеси та типу економічної стійкості представлена на рис. 3.12.

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів підприємств.

Рис. 3.12. Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом - внутрішні бізнес-процеси та типу економічної стійкості

Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку П, рівняння має вигляд:

$$K_{КІР}^{ББП}(t) = 0,1489 + 0,0507x_{31t} + 0,0774x_{32t} + 0,3765x_{33t} + 0,0444x_{34t} - 20,0971x_{35t}, \quad t=1, \dots, 112 \quad (3.34)$$

де x_{31} – індекс прибутковості впроваджених інвестиційно-інноваційних проектів;

x_{32} – питома вага доходу, отриманого від інвестиційно-інноваційних проектів;

x_{33} – питома вага своєчасно доставлених замовлень;

x_{34} – рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку;

x_{35} – частка браку;

t – число рівнів динамічного ряду.

В табл. Е.56 додатку Е представлено підсумки розрахунку ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів підприємств, ($K_{КІП}^{ВБП}$), в табл. П.3 наведено результати оцінки внутрішніх бізнес-процеси промислових авіапідприємств.

Для здобуття інтерпретації Ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів підприємств СЗП використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132], яка представлена в таблиці П.4.

Данні, що представлені в табл. П.4 дають змогу зробити висновок, що у 2005 – 2007 рр. рівень управління виробництвом товарів і послуг низький і становить. Тільки 28,57 % підприємств, що досліджуються у 2005 р. та 42,86 % у 2006 р. мають високий рівень управління виробництвом (внутрішніми бізнес – процесами). Кризові процеси, що виникають за даним джерелом майже не впливають на їх економічну стійкість.

Різке погіршення ефективності управління виробництвом спостерігається у 2008 – 2013 рр., одно підприємство у 2008 -2011 рр. і три підприємства у 2012 – 2013 рр. мають дуже низький рівень внутрішніх бізнес – процесів, антикризові заходи неефективні, кризові процеси дуже негативно впливають на економічну стійкість підприємств.

Слід відмітити, що на підприємствах не досліджується можливість застосування вже наявних технологічних процесів для виробництва нових товарів і послуг, не впроваджуються інноваційні проекти, яки би сприяли завоюванню нових сегментів споживчого ринку. Рівень управління виробництвом товарів і послуг не відповідає вимогам ринку, якість продукції не відповідає міжнародним стандартам.

Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом – управління персоналом та типу економічної стійкості представлена на рис. 3.13.

Рис. 3.13 Інтегрована модель визначення стадії розгортання кризового процесу за джерелом – управління персоналом та типу економічної стійкості

За допомогою множеного регресійного моделювання проведено розрахунок ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу. Розрахунок і оцінка адекватності моделі представлено у додатку Р, рівняння має вигляд:

$$K_{КІР}^{НЗП}(t) = 0,445184 + 0,206034x_{41t} + 0,001221x_{42t} - 0,001323x_{43t} + 0,096373x_{44t} + 0,007233x_{45t} - 0,130986x_{46t}, \quad (3.35)$$

$$t=1, \dots, 112$$

де x_{41} – коефіцієнт стабільності кадрів;

x_{42} – коефіцієнт прибутковості на одного працюючого;

x_{43} – коефіцієнт забезпеченості коефіцієнт забезпеченості сучасними програмами;

x_{44} – коефіцієнт ініціативи;

x_{45} – коефіцієнт корпоративної культури;

x_{46} – коефіцієнт стимулювання роботи в команді;

t – число рівнів динамічного ряду.

В табл. Е. 63 Додатку Е представлено підсумки розрахунку Ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу ($K_{КІР}^{НЗП}$), в табл. Р.3 наведено результати оцінки рівня управління персоналом промислових авіапідприємств.

Характеристика рейтингу ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу СЗП відповідно шкалі Харрінгтона [68; 132] представлено в табл. Р.4.

Данні, що представлені в таблиці Р.4. дають змогу зробити висновок, що не на всіх підприємствах достатньо високий рівень управління персоналом, до того ж, цей рівень знижується у 2008 – 2013 рр. В 2005 – 2007 рр. з досліджуваних авіапромислових підприємств 35,71% – 42,85% мали високий рівень управління персоналом, кризові процеси, що виникали на підприємстві майже не впливали на їх економічну стійкість. Джерелу кризового процесу, яким є персонал підприємства, характерні кризове явища та кризова ситуація.

У 2008 – 2013 рр. більш ніж на 80,0% вищезгаданих підприємствах керівники мають переважно традиційний тип мислення і слабо розуміють важливість ефективного управління персоналом, низькі показники теоретичної і практичної підготовленості персоналу з питань фінансового менеджмент. Слід відмітити, тільки деякі спеціалісти цих підприємств здатні до швидкої адаптації в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Майже на всіх підприємствах недостатньо високий рівень підготовки спеціалістів з фінансового менеджменту, низькі значення якості використання персоналу в області антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства, спостерігається передкризовий і кризовий стан.

IV етап. Визначення вагомості ключових показників результативності ($K_{КІР}$) по кожній складовій СЗП

Оцінка рівня впливу ключових показників результативності ($K_{КІР}$) по кожній складовій СЗП на Загальний інтегральний показник економічної стійкості проводиться при безпосередніх вимірах експертним шляхом. В п. 3.3 дисертаційної роботи представлені рекомендації для визначення рівня впливу ключових показників результативності ($K_{КІР}$) по кожній складовій СЗП на Загальний інтегральний показник економічної стійкості залежно від етапів життєвого циклу промислового авіапідприємства (табл. 3.33). В табл. Е.64 додатку Е представлено оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) ключових показників результативності ($K_{КІР}$) по кожній складовій СЗП на загальний інтегральний показник економічної стійкості для підприємств на стадії життєвого циклу – зрілість, в табл. Е.65 – для підприємств на стадії життєвого циклу – спад.

V етап. Розрахунок загального інтегрального показника економічної стійкості, ($K_{ЗІПЕС}$)

Інтегрована модель визначення загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{ЗІПЕС}$) представлена на рис. 2.14.

В табл. Е.66 представлено підсумки розрахунку загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{ЗІПЕС}$), в табл. Р.4 наведено результати оцінки економічної стійкості промислових авіапідприємств.

VI етап. Визначення типу економічної стійкості підприємства та стадії кризового процесу.

Характеристика рейтингу загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{ЗІПЕС}$) відповідно шкалі Харрінгтона [68; 132], представлена в табл. 3.22.

По даним табл. Р.5 у 2005 – 2007 рр. 28,57 % - 35,71 % промислових авіапідприємств мають достатню економічну стійкість, що обумовлено достатнім рівнем фінансово-економічного стану промислових

авіапідприємств, задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта; збереження, незначне розширення клієнтської бази, частки ринку.

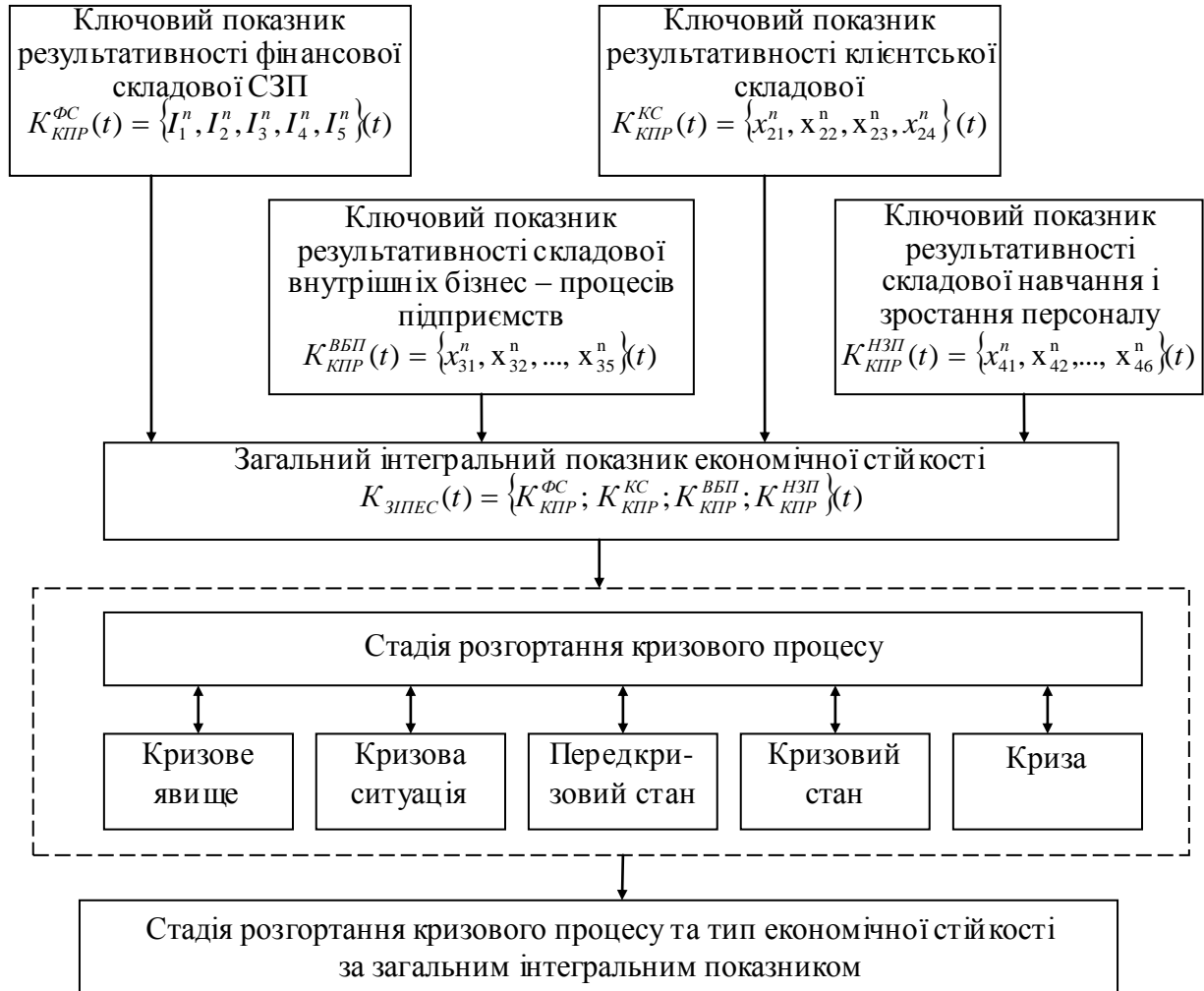

Рис. 3.14. Інтегрована модель визначення загального інтегрального показника економічної стійкості (K_{ZIPES})

В 2005 – 2007 рр. спостерігається на даних авіапідприємствах достатній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, управління трудовими, інформаційними ресурсами та організацією праці. В цілому на підприємствах кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість. У цьому ж періоді від 64,29 % до 71,43 % промислових

авіапідприємств мають середній рівень економічної стійкості, а саме, підприємства мають середній рівень фінансово-економічного стану, задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; збереження, незначна втрата клієнтської бази, частки ринку. Спостерігається середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, управління трудовими, інформаційними ресурсами; організацією праці. На підприємствах передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану.

З 2008 р. спостерігається погіршення ситуації. В 2008 р. два, а у 2009 – 2010 рр. тільки одно підприємство мали достатню економічну стійкість. З 2009 р. по 2013 р. збільшується кількість підприємств з низьким рівнем економічної стійкості (2008 р. – одно підприємство, 2011 рр. – три підприємства, 2012 – 2013 рр. – чотири підприємства). Для них характерно низький рівень: фінансово-економічного стану; задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться. Спостерігається часткова втрата клієнтської бази та позиції на ринку. Для даних підприємств характерний низький рівень управління інвестиційними процесами та процесами управління виробництвом. Управління трудовими, інформаційними ресурсами та організацією праці теж знаходиться на низькому рівні. Підприємства в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, що при побудові системи чинників для аналізу зовнішнього середовища потрібно враховувати такі властивості: взаємозв'язок факторів, зміна одного фактора впливає на інші фактори зовнішнього середовища; різні темпи змін факторів середовища; відносна швидкість зміни факторів середовища; невизначеність інформації про

середовище. З урахуванням мети, функцій, принципів антикризового управління економічною стійкістю підприємства, загальний стан зовнішнього середовища може бути визначеним за допомогою чинників, що характеризують політико-інституціональне, економічне, науково-технологічне та соціально-демографічне середовище.

2. Виявлені особливості функціонування промислових авіапідприємств дозволило діагностувати, що основні джерела фінансування підприємств залишаються їх власні кошти, але їх обсяги обмежені через важкий фінансовий стан промислових авіапідприємств, низьку їх економічну стійкість; протягом 2008–2013 рр. знизилася кредитна підтримка реального сектора економіки з боку банківських установ: відбулося скорочення обсягу наданих кредитів, процентна ставка по них підвищилася; законодавча база, що регулює інвестиційну діяльність як національних, так і іноземних інвесторів, не стимулює реінвестування прибутку в Україні; відсутність державної підтримки, механізм якого передбачає такі основні форми: оптимальна податкова політика, фінансова підтримка та цільове стимулювання пріоритетних економічних напрямів, яким є авіаційна промисловість; обмеження інформаційного та регламентаційного забезпечення підприємств щодо наявності фінансових ресурсів; механізм емісії інструментів капіталу практично не використовується для поповнення величини власних коштів, емісія акцій виступає тільки інструментом процесу приватизації через акціонування.

3. Розроблено комплекс заходів, які дозволяють забезпечити економічну стійкість промислових авіапідприємств, ефективність антикризових заходів, серед яких: забезпечення стабільної законодавчої бази, що регулює інвестиційну діяльність як національних, так і іноземних інвесторів, стимулювання реінвестування прибутку в Україні; фінансування промислових авіапідприємств, які визначають розвиток національної економіки України; забезпечення державної підтримки реструктуризації підприємств авіапромислової галузі з метою підвищення результативності

антикризових заходів, їх економічної стійкості шляхом бюджетного фінансування; формування системи страхування ризиків втрати економічної стійкості; залучення до активної інвестиційної діяльності авіапромислових підприємств усіх форм власності шляхом створення вільних економічних зон.

4. Запропоноване методичне забезпечення аналізу зовнішнього середовища функціонування авіапромислових підприємств за рахунок визначення підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства дозволяє визначити, що ситуація, що склалася в останні роки, стримує розвиток національної економіки. І це відбувається в умовах наявності відносної інвестиційної активності, можливості здійснювати емісійні операції, дієздатності діючого законодавства. Це свідчить про негативний вплив зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств та не сприяє виходу з кризи, особливо умов політичного характеру, оскільки об'єктивні економічні закономірності є відсутніми під впливом політичної нестабільності. Досвід стимулювання інвестиційної активності в розвинених країнах і державах з трансформаційною економікою свідчить, що в основі її ефективної організації лежить державне регулювання, механізм якого передбачає такі основні форми: оптимальна податкова політика, фінансова підтримка та цільове стимулювання пріоритетних економічних напрямів.

5. Для дослідження кризових процесів у діяльності промислового авіапідприємства і їх вплив на його економічну стійкість запропоновано систему збалансованих показників (СЗП) як невід'ємна складова теоретико-методичного підходу щодо виявлення можливих джерел виникнення кризових процесів, що дає змогу підприємству розв'язати такі завдання: оцінити економічну стійкість; оцінити розгортання кризових процесів у діяльності підприємств; встановити систему цілей, направлених на підвищення ефективності антикризових заходів для забезпечення економічної стійкості; здійснювати контроль за досягненням даних цілей.

Обґрунтовано вибір фінансових показників по кожному блоку фінансової складової СЗП і оцінено їх значущість залежно від етапу життєвого циклу підприємства.

6. Виявлено, що між стадіями кризового процесу та типом економічної стійкості формуються певні взаємопроникаючі, переходячи один в одного пограничні зони. На підприємстві не повинно спостерігатися ідентичні характеристики використання усіх його ресурсів. Так, наприклад, підприємство може мати достатній рівень економічної стійкості по таким джерелам кризового процесу, як економіко-фінансовий стан (фінансова складова), управління внутрішніми бізнес-процесами (складова внутрішніх бізнес-процесами) та спостерігати кризову ситуації. Одночасно виявляється нестійкий економічний стан по таким джерелам, як робота з клієнтами (клієнтська складова), управління персоналом (складова навчання і розвитку персоналу) та стадія розгортання кризового процесу відповідатиме передкризовому стану. Ідентифікація типу економічної стійкості та стадії розгортання кризового процесу по кожному його джерелу дозволяє розробити відповідні антикризові заходи, які направлені на досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства.

7. Забезпечення економічної стійкості базується на її оцінюванні за п'ятиступеневою системою визначення стадій кризи, аналізі чинників економічного середовища функціонування підприємства, визначення закономірностей формування та дії механізмів антикризового управління. До існуючих в теорії управління економічною стійкістю чотирьох її типів доданий тип низької економічної стійкості. Низька економічна стійкість – це економічна характеристика наявності дуже обмеженого потенціалу протистояння підприємства кризовим процесам, що ідентифікується за допомогою інтегрального показника економічної стійкості, значення якого відбиває незадовільний фінансовий стан, старіння та відсутність оновлення матеріально-технічної бази, скорочення підприємницької активності та частки ринку, зниження рівня кваліфікації трудових ресурсів. Визначення

зазначеної характеристик в антикризовому управлінні дозволяє обґрунтувати комплекс тактичних антикризових заходів.

8. Проведено оцінку впливу кризових процесів на економічну стійкість авіаційних підприємств на основі системи збалансованих показників, які охоплюють в роботі важливі напрями діяльності підприємства в контексті антикризового управління: фінанси, робота з клієнтами, внутрішні бізнес-процеси і управління персоналом.

Зазначено, що у 2005 – 2007 рр. 28,57 % - 35,71 % промислових авіапідприємств мають достатню економічну стійкість, що обумовлено достатнім рівнем фінансово-економічного стану промислових авіапідприємств, задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта; збереження, незначне розширення клієнтської бази, частки ринку. Спостерігається на даних авіапідприємствах достатній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, управління трудовими, інформаційними ресурсами та організацією праці. В цілому на підприємствах кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість. У цьому ж періоді від 64,29 % до 71,43 % промислових авіапідприємств мають середній рівень економічної стійкості, а саме, підприємства мають середній рівень фінансово-економічного стану, задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; збереження, незначна втрата клієнтської бази, частки ринку. Спостерігається середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, управління трудовими, інформаційними ресурсами; організацією праці. На підприємствах передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану.

З 2008 р. спостерігається погіршення ситуації. В 2008 р. три, а у 2009 – 2010 рр. тільки одно підприємство мали достатню економічну стійкість. З 2009 р. по 2013 р. збільшується кількість підприємств з низьким рівнем

економічної стійкості (2008 р. – одно підприємство, 2009 – 2011 рр. – три підприємства, 2013 р. – чотири підприємства). Для них характерно низький рівень: фінансово-економічного стану; задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться. Спостерігається часткова втрата клієнтської бази та позиції на ринку. Для даних підприємств характерний низький рівень управління інвестиційними процесами та процесами управління виробництвом. Управління трудовими, інформаційними ресурсами та організацією праці теж знаходиться на низькому рівні. Підприємства в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

9. Обґрунтовано, що кризові процеси в діяльності підприємства є моментом різкого загострення протиріч, що виникають в процесі взаємодії окремих елементів мікроекономічної системи між собою і із зовнішнім оточенням. Протиріччя виникають між: кількісними і якісними характеристиками продукції і відповідними характеристиками ринкового попиту; можливою і необхідною виробничою потужністю підприємства; необхідним об'ємом ресурсів і можливістю їх залучення; цінами пропозиції і попиту на продукцію; ринковою вартістю продукції і об'ємом витрат, що виникають в процесі виробництва і мають бути компенсовані за рахунок отриманого доходу; між фактичним і плановим розподілом прибутку підприємства на виробничий і соціальний розвиток. Накопичення протиріч призводить до розгортання кризових процесів на підприємстві та втрати економічної стійкості. Антикризове управління економічною стійкістю підприємства розглядається як система управлінських заходів, спрямованих на дослідження та прогнозуванні розгортання кризових процесів на підприємстві, в результаті чого зберігається можливість стійкого функціонування, якому відповідає раціональне використання економічних ресурсів і здатність здійснювати розширене відтворення, стабільні конкурентні переваги в умовах ринкових стосунків.

Результати досліджень знайшли віддзеркалення в публікаціях [245; 249; 263; 268; 272; 274; 278; 286; 290; 291; 292; 295; 297; 301; 304].

РОЗДІЛ 4

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ СТІЙКІСТЮ АВІАПІДПРИЄМСТВ

4.1. Методологічні основи формування антикризових стратегій забезпечення економічної стійкості авіапідприємств

Неоінституціональна теорія розглядає стратегію як сукупність дій, які здійснюються на користь розвитку об'єкта (підприємства) в ближній і дальній перспективі з урахуванням впливу макроекономічних факторів на діяльність підприємства.

Узагальнення наведених визначень, що представлено в джерелі [265] дає підстави для формулювання поняття «стратегія».

Стратегія – це цілісна система дій підприємства, спрямована на його розширене відтворення і досягнення переважних позицій на ринку в довгостроковому періоді з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, які багато в чому визначаються зовнішнім середовищем функціонування. Основним завданням стратегії є визначення рамок і орієнтирів адаптивності до зовнішніх і внутрішніх чинників, що багато в чому відзначається розгортанням кризового процесу як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні.

Стратегічне управління припускає не тільки формування однієї загальної стратегії, але й розробку окремих її видів, що визначають перспективи розвитку в певній сфері діяльності підприємств в умовах впливу зовнішнього середовища, що дало би змогу мінімізувати негативний його вплив шляхом антикризового управління. Тобто стратегічне управління являє собою сукупність всіх складових елементів, внутрішніх процесів і зв'язків, спрямованих на розробку антикризової стратегії шляхом управління

джерелами кризових процесів на підприємстві в умовах впливу зовнішнього середовища для забезпечення економічної стійкості. Як зазначалося, основними джерелами кризових процесів на підприємстві є: економіко-фінансовий стан, бізнес-процеси, клієнти та персонал підприємства.

Антикризова стратегія промислового авіапідприємства відображає структуровану сукупність взаємопов'язаних положень, що включають інституційний, економічний, організаційний, нормативно-правовий, інформаційно-аналітичний аспекти.

Інституційним аспектом антикризової стратегії є сукупність джерел розгортання кризових процесів та антикризових заходів щодо мінімізації їх впливу. Економічний аспект – сукупність економічних станів антикризової стратегії підприємства, до яких належать стратегічне планування, стратегічний аналіз, методи прогнозування, методи оцінки розробленої стратегії та ефективності її адаптації. Організаційний аспект припускає створення організаційної структури, яка займається розробкою і супроводом будь-яких проектів і включає нормативно-правовий та інформаційно-аналітичний аспекти. Нормативно-правовий аспект антикризової стратегії підприємства включає, по-перше, законодавчі, нормативні, правові акти держави, які утворюють юридичну основу та формують фіскальне середовище, дозволяють формувати стратегію і здійснювати фінансово-господарську діяльність; по-друге, облікову політику підприємства, внутрішні регулюючі документи, що дозволяють забезпечити єдиний фінансово-господарський процес у рамках підрозділів підприємства. Інформаційно-аналітичний аспект антикризової стратегії переймає на себе інформаційне забезпечення контролінгу антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства. Система обробки інформації є базисом оперативного інформаційного обміну в рамках антикризової стратегії, дає змогу оперативно реагувати на зміни в юридичних основах та фіскальному середовищі, прогнозувати економічні

перспективи ринків і планувати зміни в межах інституційного аспекту і корегувати основні частини фінансового аспекту стратегії.

Таким чином, антикризова стратегія промислового авіапідприємства – це сукупність взаємопов’язаних компонентів і елементів, що визначають систему ефективної протидії впливу факторів економічного середовища їх функціонування на виробничо-господарську діяльність.

Антикризова стратегія заснована на врахуванні існуючого потенціалу протистояння втраті економічної стійкості та його впливу на стан та результати діяльності, що передбачає використання економічних (підходи, методи, важелі) і організаційних (системи прогнозування та контролю операційної діяльності) засобів протидії кризі та своєчасно діагностувати її загрозу на основі використання нейронних мереж та кваліметричного прогнозування, здійснити попереджувальні заходи щодо подолання та ліквідації її наслідків.

З позиції неінституціональної теорії антикризова стратегія – це система ефективної протидії впливу середовищу функціонування підприємства, яке є наслідком несприятливих внутрішніх і зовнішніх факторів. Відмінності між загальними та антикризовими стратегіями промислових авіапідприємства представлено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

**Відмінності між загальними та антикризовими стратегіями
промислових авіапідприємства**

Критерії оцінки	Стратегії	
	Загальні	Антикризові
1	2	3
Вплив зовнішнього середовища	Не залежно від впливу зовнішнього середовища	Враховується вплив зовнішнього середовища
Вплив розгортання кризового процесу	Не залежно від розгортання кризового процесу на підприємстві	Враховується стадія кризового процесу на підприємстві
Тип економічної стійкості	Не залежно від типу економічної стійкості	Враховується тип економічної стійкості

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Цілі	Збалансоване функціонування, розвиток	Забезпечення в достатньому обсязі оборотним капіталом антикризових заходів з метою досягнення економічної стійкості в умовах зовнішнього середовища
Основна увага	Довгостроковим інвестиційно-інноваційним програмам	Джерелам кризових процесів
Ресурси	В основному зовнішні джерела	В основному внутрішні та притягнуті джерела
Виробництво	Орієнтовано на великі сегменти ринку, зовнішньоекономічну діяльність. Лідерство за витратами, цінами, якістю	В залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу: диверсифікація, вихід на нові ринки, активізації зовнішньоекономічної діяльності та інше
НДДКР	Фундаментальні дослідження і розробки	В залежності від типу економічної стійкості та стадії кризового процесу: від фундаментальних досліджень до швидкої віддачі за малими додатковими витратами

Для промислових підприємств характерне існування багатьох чинників (рис. 4.1), що формують специфіку та визначають напрям антикризової стратегії. Одні чинники є відображенням і проявом трансформаційних процесів, інші – їх наслідком і є активаторами кризових процесів підприємств і економіки в цілому. Особливу роль відіграють суспільні чинники, засновані на концепції моделювання процесів розвитку, стратегічного управління, функціонування промислового підприємства.

Не менш важливим з погляду неінституціональної теорії є вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, які обумовлюють економічну стійкість підприємств.

Ключовою проблемою під час розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства є пошук шляху, коли максимально можна задіяти потенціал інституційних перетворень для досягнення економічної стійкості підприємства. Саме тому виникає необхідність і доцільність виділення інституційних чинників і інституціонального підходу до механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства.

Головне завдання інституціонального підходу до механізму формування антикризової стратегії промислового авіапідприємства полягає в тому, щоб максимально використовувати можливості ефективної віддачі функцій інститутів у досягненні економічної стійкості.

Рис. 4.1. Структура чинників, які визначають антикризову стратегію промислового авіапідприємства

Інституціональні встановлення повинні визначати також структуру стимулів у виробничій діяльності, створювати сприятливий фон для раціональної поведінки і ефективного використання ресурсів.

Основою антикризової стратегії промислового авіапідприємства в умовах нестабільного зовнішнього середовища є взаємини контрагентів підприємства, які створюють гнучку систему взаємозв'язків як усередині підприємства, так і за його межами, забезпечують підприємство необхідними чинниками виробництва, зміцнюють його становище в ринковому середовищі і оптимізують його, створюють об'єднання підприємств, здатних до саморозвитку.

Розвиток інтеграційних процесів забезпечує взаємний процес адаптації до зовнішнього середовища, яке багато в чому обумовлено станом макроекономічних факторів.

Антикризову стратегію промислового авіапідприємства в умовах впливу зовнішнього середовища слід розглядати як спосіб господарювання, що полягає в пошуку і подальшому збереженні найбільш прибуткових напрямів його функціонування шляхом оптимізації структури капіталу, фінансових потоків, активізації зовнішньоекономічної діяльності за допомогою встановлення взаємозв'язків, взаємин і взаємодій між підприємством і його контрагентами, внутрішньої і зовнішньої узгодженості системи інтересів всіх учасників господарської діяльності, які забезпечували б економічну стійкість підприємства.

Ефективне функціонування підприємств, як процес антикризового управління економічною стійкістю, слід розглядати в єдності з розвитком суспільного відтворення і створення адекватного його вимогам інституціонального середовища. Необхідність цього особливо яскраво виявляється при розгляді даного процесу в галузевому аспекті.

Необхідність обмеження негативного впливу факторів середовища функціонування підприємства обумовлює розгляд антикризового управління як елемента процесу забезпечення економічною стійкістю. З цього випливає

виникнення потреби у формуванні організаційно-економічного механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства .

Під час розробці антикризової стратегії промислового авіапідприємства необхідно враховувати таке: узгодженість антикризової стратегії підприємства з реальними зовнішніми умовами його функціонування в Україні та на міжнародному ринку; взаємозв'язок антикризової стратегії і стадії життєвого циклу підприємства; можливість реалізації антикризової стратегії, її сумісність з можливостями підприємства як учасника товарного ринку; допустимий рівень впливу факторів зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Організаційно-економічні особливості функціонування промислового авіапідприємства на різних етапах його життєвого циклу викликають з сутності визначення того або іншого етапу (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Організаційно-економічні особливості функціонування промислового авіапідприємства на різних етапах його життєвого циклу

Етапи життєвого циклу	Економічні особливості	Організаційні особливості	Залежність від чинників :	
			зовнішніх	внутрішніх
Зародження	Велика частка позикових коштів, низькі показники рентабельності	Поступове впровадження на ринок, посилений маркетинг, налагодження зв'язків з постачальниками і кредиторами	Слабка	Сильна
Прискорення росту	Скорочення частки позикового капіталу і витрат виробництва	Інтенсивна модернізація, інновації, зростання якості продукції. Повне використання всіх ресурсів. Використання у повному обсязі основних фондів	Помірна	Помірна
Зрілість	Високі показники рентабельності, зниження оборотності оборотних активів	Повна зайнятість всіх ресурсів, відсутність ефективного використання оборотного капіталу, зношеність основних фондів	Слабка	Сильна
Спад	Низькі показники рентабельності, оборотності, платоспроможності	Слабкий маркетинг, втрата довіри постачальників, кредиторів, зношеність ресурсів.	Сильна	Сильна

Особливості функціонування промислового авіапідприємства на різних етапах його життєвого циклу розглядається з точки зору неоінституціональної теорії, оскільки при характеристиці економічних і організаційних відзнак наводяться чинники впливу факторів середовища функціонування підприємства: політико-інституціонального, економічного, науково-технологічного та соціально-демографічного.

Згідно з певними обставинами більшість промислових авіапідприємств України перебувають на стадії спаду.

Організаційно-економічний механізм розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства (рис. 4.2) являє собою сукупність елементів, що визначають його ціль, завдання, економічну і організаційну складові та дають можливість реалізувати конкретні процеси надходження, формування й ефективного використання фінансових ресурсів, оптимізації фінансового потоку з метою досягнення економічної стійкості під впливом факторів середовища його функціонування.

Основною ціллю організаційно-економічного механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства незалежно від стадії життєвого циклу, розгортання кризового процесу є достатність оборотного капіталу для забезпечення економічної стійкості в умовах змінного зовнішнього середовища.

Об'єктом механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства є процес їх функціонування в умовах впливу факторів зовнішнього середовища. Суб'єктом управління є власники підприємства та його керівництво.

Механізм розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства виконує наступні функції: організаційна, ресурсозабезпечуюча, розподільна, оптимізаційна, адаптивна. Слід зазначити, одною із основних функцій механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства є адаптивна, яка полягає в тому, що антикризові заходи підприємства, незважаючи на мінливість зовнішніх умов, підтримують його економічну стійкість.

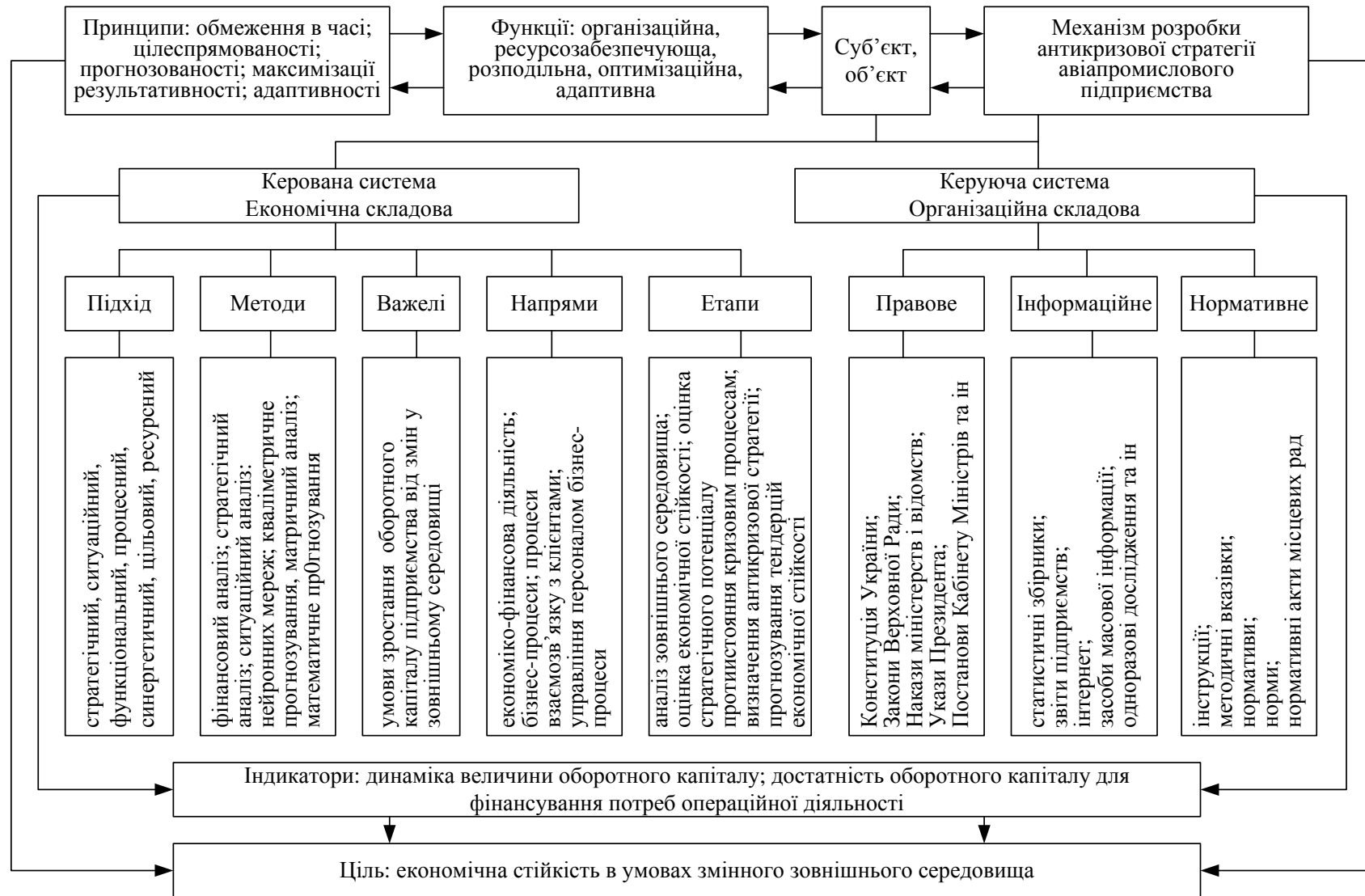

Рис. 4.2. Структура організаційно-економічного механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства

Досягнення ефективності антикризової стратегії можливе тільки за умови дотримання основних принципів її розробки.

Принцип обмеження в часі, який полягає в реалізації антикризових заходів, що передбачені антикризовою стратегією промислового авіапідприємства, вимагають швидкого реагування. Невчасні антикризові заходи можуть призвести до загострення кризового процесу на підприємстві.

Принцип цілеспрямованості полягає у тому, що розробка антикризової стратегії повинна бути направлена на досягнення стратегічної мети – досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства в умовах змінного зовнішнього середовища.

На основі принципу прогнозованості здійснюється передбачення і моделювання кінцевих результатів при розробки антикризової стратегії.

Принцип компетентності полягає у висуванні високих професійних вимог до фахівців у сфері антикризового управління. Ефективність розробки антикризової стратегії значною мірою залежить від компетентності працівників, які повинні вміти працювати в нестабільних умовах зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Відповідно до принципу максимізації результативності антикризової стратегії перевага має надаватися антикризовим важелям та заходам, які забезпечують приріст прибутковості промислового авіапідприємства.

Принцип адаптивності, який полягає у динамічному процесі пристосування діяльності промислового авіапідприємства до факторів зовнішнього середовища на основі зміни його функцій, структури, взаємин і взаємодій з внутрішнім і зовнішнім середовищем.

Погребним О.О. у дослідженні [310, с. 7] запропоновано класифікацію можливих видів адаптації. Узявши її за основу, подамо класифікацію видів адаптації в рамках неінституціональної теорії (табл. 4.3).

Наведена класифікація доповнена новою ознакою – ступенем залежності бізнесу від зовнішнього середовища, у відповідності з якою виявлено три типи адаптації підприємства до нього: часткова, повна, відсутня.

Класифікація видів адаптації промислового авіапідприємства щодо нестабільного зовнішнього середовища

Ознака	Вид адаптації	Характерні особливості прояву
За оформленням мети і предмету адаптації	Приватна адаптація	Розглядаються окремі чинники без їх взаємного узгодження; не потребує докорінної перебудови існуючої схеми функціонування підприємства
	Системна адаптація	Розглядаються в сукупності всі чинники, що впливають на реалізацію стратегії фінансової незалежності; потребує зміни існуючого підходу у розв'язанні проблем, перевизначення пріоритетів, встановлення нових взаємозв'язків, перепланування операцій
За ступенем локалізації місця і об'єкта адаптації (локальна адаптація та її типи)	Проблемна адаптація	«Ініціатор» процесу адаптації – формалізована проблема, отже, даний «подразник» необхідно нейтралізувати, усунути або пристосуватися до нього
	Комплексна адаптація	«Ініціатор» процесу адаптації – сам її об'єкт, розв'язання адаптації лежить в області реінжинірингу, зокрема, пов'язане з процесами структурної реорганізації
	Результативна адаптація	«Ініціатор» процесу адаптації – продукт виробництва, пропонуваній на ринку суб'єктом господарювання, отже, необхідні зміни в умовах внутрішнього середовища для отримання очікуваного рівня результатів на виході виробничої системи
В залежності від підходу до рішення проблеми адаптації	«Класична» адаптація	Переважає дія зовнішнього середовища на об'єкт адаптації, тому реакція у відповідь – традиційний підхід, пов'язаний із зміною його внутрішнього середовища
	Програмна адаптація	Агресивний вплив зовнішнього середовища може бути компенсований за рахунок внутрішньої активності об'єкту адаптації, що дає йому змогу виконати наближення до бажаного стану через використання відомого і існуючого на даний момент впливу чинників зовнішнього середовища
	Толерантна адаптація	Об'єкт, володіючи і маючи в своєму розпорядженні все необхідне, може одночасно виступати в ролі суб'єкта управління. Це дозволить йому реалізувати підхід, що базується на передбаченні подій і передбаченні майбутньої ситуації за час попередження і прогнозування динаміки ситуації, і стану об'єкта як системи
В залежності від ступеня впливу зовнішнього середовища на бізнес	Часткова адаптація	Об'єкт, перебуваючи під впливом зовнішнього середовища може частково встановити контроль над тими сферами бізнесу, де залежність від нього обмежена або ліквідована
	Повна адаптація	Об'єкт, перебуваючи під впливом зовнішнього середовища, може встановити повний контроль над усіма сферами бізнесу, тобто обмежити або ліквідувати залежність від нього
	Відсутня адаптація	Об'єкт, перебуваючи під впливом зовнішнього середовища, не може встановити контроль над бізнесом

Дане теоретичне доповнення дає можливість ухвалювати оперативні і тактичні рішення щодо формування антикризової стратегії, яка б забезпечила економічну стійкість підприємства.

Для оцінки ефективності адаптації необхідно визначити рамки і

орієнтири цієї адаптації, за яких підприємство досягає поставлених цілей, незважаючи на непередбачене втручання зовнішніх чинників.

Послідовність адаптації повинна відбуватися певним чином (рис. 4.3), а зміни у функціонування внутрішніх систем і діяльність внутрішніх підрозділів підприємства слід вносити на підставі планів адаптації.

Рис. 4.3. Послідовність процесу адаптації підприємства щодо зовнішнього середовища при формуванні антикризової стратегії

Система планування процесів адаптації передбачає формування цілей майбутніх змін, визначення термінів їх внесення, видів необхідних робіт, їх виконавців, обсяг матеріальних, трудових та інвестиційних ресурсів. Всі майбутні зміни повинні бути пов'язані в часі.

Однією з основних проблем при розробці антикризової стратегії промислового авіапідприємства є проблема взаємозв'язку процесу адаптації внутрішніх систем і підрозділів підприємства до впливу нестабільного зовнішнього середовища. Планування процесу адаптації включає в себе розробку цільової програми, стратегічного, тактичного, календарного і індивідуального планів. Цільова програма встановлює, для чого необхідні ті або інші зміни у внутрішніх системах підприємства. Стратегічний план визначає відповідні зміни, які необхідно внести до функціонування

внутрішніх систем і підрозділів підприємства. Тактичний план показує, які підрозділи підприємства братимуть участь у проведенні робіт з адаптації. Календарний план забезпечує ефективність процесу адаптації підприємства. Індивідуальний план фіксує конкретну роботу, яку необхідно проводити, терміни їх закінчення, а також подальший контроль за їх завершенням або припиненням.

Для оцінки ефективності проведення адаптації пропонується система збалансованих показників за допомогою яких визначається рівень економічної стійкості промислового авіапідприємства.

Таким чином, успішне формування антикризової стратегії промислового авіапідприємства багато в чому залежить від того, наскільки швидко воно уміє адаптуватися до зовнішнього оточення. Важливим аспектом у зв'язку з цим є визначення ефективних інструментів виконання одного із ключових функцій контролінгу – інформаційного забезпечення схвалюваних рішень.

Організаційна складова механізму включає наступні види забезпечення: нормативне, правове, інформаційне забезпечення.

До документів нормативного забезпечення належать положення, накази, інструкції, методики. Положення, накази, інструкції стосуються учасників діяльності з розробки антикризової стратегії, методики – порядку і форми підготовки даних, а також даних, що зберігаються в банках стратегічної інформації.

Правове забезпечення – забезпечення що включає, по-перше, законодавчі, нормативні, правові акти держави, які створюють юридичну основу та формують фіскальне середовище, які дозволяють формувати стратегію і здійснювати фінансово-господарську діяльність; по-друге, облікову політику підприємства, внутрішні регулюючі документи, що дозволяють забезпечити єдиний фінансово-господарський процес в рамках підрозділів підприємства.

Інформаційне забезпечення є системою обробки інформації, яка

знаходиться у статистичних збірниках, звітах підприємств, Інтернет, засобах масової інформації; одноразових дослідженнях та ін. Система обробки інформації є базисом оперативного інформаційного обміну в рамках антикризової стратегії, дозволяє оперативно реагувати на зміни в юридичних основах та фіскальному середовищі, прогнозувати економічні перспективи ринків і планувати зміни в межах інституційного аспекту і коректувати основні частини фінансового аспекту стратегії.

Організаційний процес розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства подано на рис. 4.4.

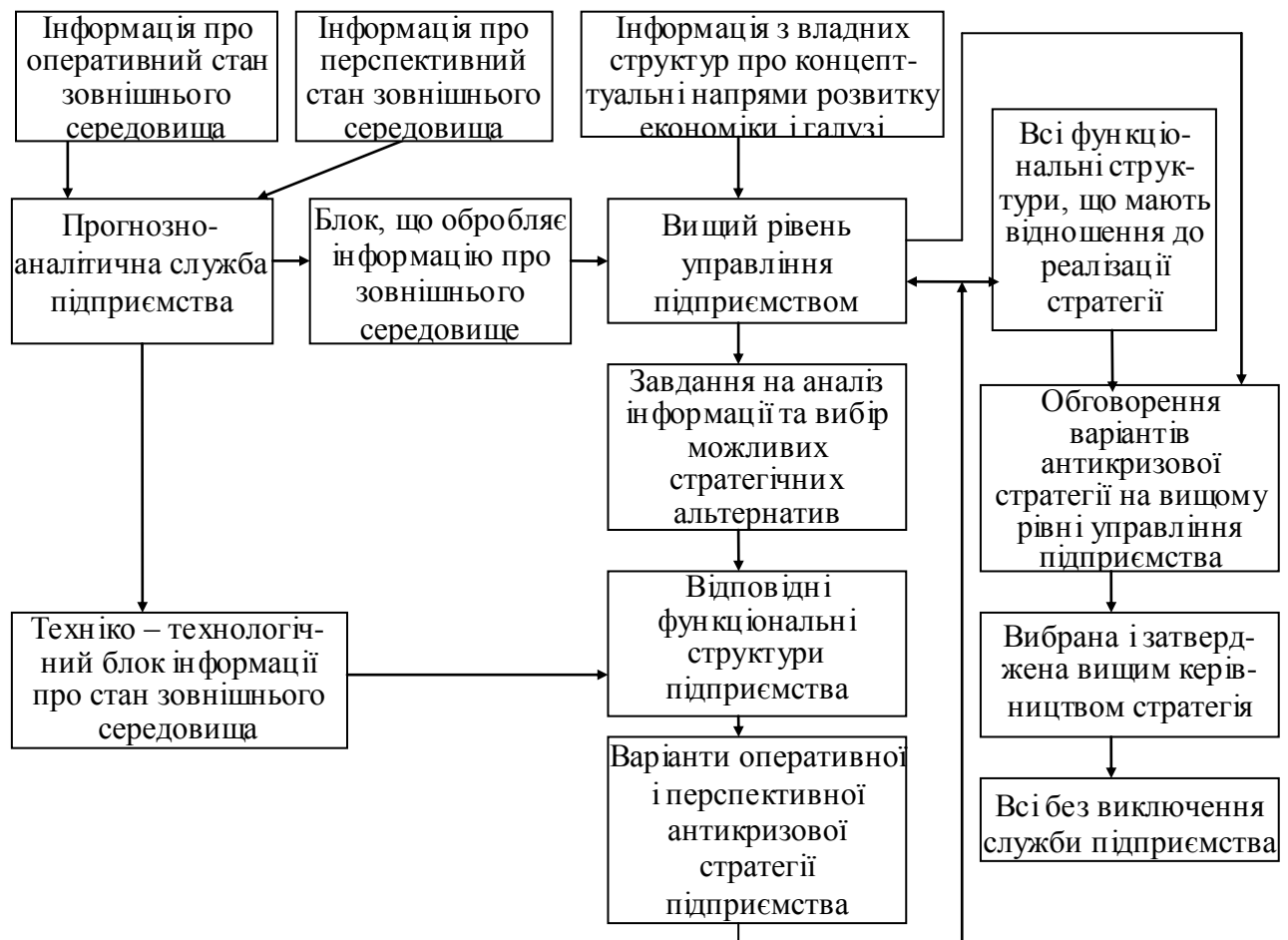

Рис. 4.4. Організаційний процес розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства

Економічна складова механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства включає підхід на основі якого розробляється антикризова стратегія, напрями розроблення стратегії, етапи її

розробки, методи, що використовуються при її розробки, важелі та індикатори.

Основним підходом до розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства є стратегічний, який полягає в забезпеченні відповідності між ціллю розробки стратегії, його організаційним та економічним потенціалом, вимогами ринку та діяльністю підприємства у довгостроковій перспективі по мінімізації впливу кризових процесів під дією факторів середовища його функціонування.

Ситуаційний підхід до розробки антикризової стратегії дозволяє враховувати вплив зовнішнього середовища функціонування підприємства на зміну його економічної стійкості.

Функціональний підхід дозволяє створити організаційно-економічні умови, які б забезпечували ефективність розробки антикризової стратегії, через безперервне виконання загальних функцій управління та об'єднувальної функції — керівництва.

Процесний підхід представляє комплексну систему послідовних, безперервних, взаємозалежних дій, що дозволяють своєчасно діагностувати наявні кризові процеси на підприємстві і розробити відповідну антикризову стратегію.

Системний підхід дозволяє комплексно оцінити внутрішні і зовнішні чинники функціонування підприємства во взаємодії і розробити відповідну антикризову стратегію.

Синергетичний підхід передбачає зв'язок між об'єктом і суб'єктом антикризової стратегії через розвиток синергетичної взаємодії їх елементів, які направлені на самоорганізацію з врахуванням циклічності в розвитку економіки і формування життєвого циклу функціонування підприємства.

Цільовий підхід передбачає використання системи методів і методичних прийомів для розробки антикризової стратегії, спрямованої на забезпечення економічної стійкості, з урахуванням потенціалу протистояння кризовим процесам.

Використання ресурсного підходу засновано на забезпеченні ефективного використання внутрішніх ресурсів підприємства при розробки антикризової стратегії.

Основними напрямками, на реалізацію яких спрямована антикризова стратегія промислового авіапідприємства і є основні його сфери: економіко-фінансова діяльність, бізнес-процеси, процеси взаємозв'язку з клієнтами та управління персоналом. Це сприяє залученню фінансових ресурсів та їх розміщенню; управлінню фінансовими потоками та їх оптимізації; ефективній зовнішньоекономічній діяльності; забезпеченню необхідного рівня економічної стійкості.

Успішна реалізація антикризової стратегії підприємства значною мірою залежить від ефективності використання його потенційних можливостей, здатності формування потенціалу протистояння кризовим процесам, який можна виявити при проведенні стратегічного аналізу.

Основною метою стратегічного аналізу потенціалу протистояння кризовим процесам авіапідприємства є створення інформації, необхідної для розробки антикризової стратегії під впливом зовнішнього середовища його функціонування.

Реалізація даної мети досягається шляхом розв'язання таких завдань: виявлення тенденцій зовнішнього середовища, вплив якого обумовлюється політико-інституціональним, економічним, науково-технологічним, соціально-демографічним середовищем; оцінка виробничо-економічного стану підприємства, джерел виникнення кризових процесів; визначення кількісного впливу чинників зовнішнього середовища на потенціал протистояння кризовим процесам промислового авіапідприємства; прогноз наслідків ухвалення управлінських рішень.

Для оцінки економічної стійкості підприємства промислового авіапідприємства пропонується система збалансованих показників (СЗП), особливості якої розглянуто у п.3.3 дисертаційної роботи (табл. 4.4)

Застосування збалансованої системи показників потрібно розглядати не

стільки як систему показників, скільки як всеосяжну систему управління, що є інструментом, який дозволяє як повномасштабно пов'язати стратегію підприємства з реалізацією оперативних цілей, так і приймати об'єктивні рішення в області розподілу ресурсів.

Таблиця 4.4

**Характеристика можливостей системи збалансованих показників
для оцінки потенціалу протистояння кризовим процесам
промислового авіапідприємства**

Система збалансованих показників	
Дає можливість	Не дає можливість
Усунути розрив між розробкою стратегії та її реалізацією. Завдяки СЗП антикризова стратегія підприємства втілюється в життя	Створити антикризову стратегію. Даний інструмент дає можливість упровадити існуючу стратегію, але не створити нову. Як і будь-який інструмент, система збалансованих показників допомагає внести впорядкованість до операційних процесів, встановити взаємозв'язки, здійснювати контроль і корегування результатів
Оперативно реагувати на зміни навколишнього середовища. Всі зміни навколишнього середовища можуть бути оцінені з погляду їх впливу на досягнення стратегічних цілей. При цьому може бути використаний кількісний вимірник	Відмовитися від традиційних інструментів планування і контролю. Система взаємозв'язаних показників не замінює собою існуючі інструменти контролю. Вона є доповненням до них, що дає можливість уточнити взаємозв'язки параметрів економічної стійкості. Традиційні контролінгові інструменти не втрачають своєї привабливості і можуть використовуватися на підприємстві в повному обсязі
Оцінити успішність стратегії. Після встановлення взаємозв'язку між різними параметрами стратегії, можна відповісти на запитання, наскільки це наблизить компанію до економічної стійкості	Зберігати систему незмінною. З часом будь-яка стратегія повинна переглядатися. Стратегія підприємства повинна регулярно корегуватися, одночасно з нею змінюватиметься і СЗП, яка є нічим іншим, як описом стратегії мовою кількісних показників
Оцінити стратегію. Якщо якась стратегічне рішення приводить до великого числа взаємовиключних дій, то, швидше за все, така стратегія є незадовільною. Крім того, на основі системи збалансованих показників є можливість скорегувати існуючу стратегію і привести її в більш гармонійний стан	Упровадити ідеологію на підприємстві з неадекватною корпоративною культурою. СЗП не може працювати належним чином в неадекватних умовах. Основною межею системи є створення прозорості на підприємстві. Якщо корпоративна культура на підприємстві така, що прозорість діяльності не влаштовує співробітників, ця система не працюватиме. Також не працюватиме і система заохочення, створена на основі кількісних показників.

На основі матриці «Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства - Загальний інтегральний показник економічної стійкості» (рис. 4.5) проводиться оцінювання впливу

зовнішнього середовища функціонування підприємства на його економічну стійкість.

$PI_{ін.чип.}$	Критичний	0 – 0,2	ДП 5	ЗП 9	НП 11	КП 13	КП 14
	Підвищений	0,2 – 0,37	ДП 4	ЗП 7	НП 10	НП 12	КП 13
	Ризикований	0,37 – 0,63	ДП 3	ЗП 6	ЗП 8	НП 10	НП 11
	Середній	0,63 – 0,8	ДП 2	ДП 4	ЗП 6	ЗП 7	ЗП 9
	Мінімальний	0,8 – 1,0	ВП 1	ДП 2	ДП 3	ДП 4	ДП 5
			0,8 - 1,0	0,63-0,8	0,37-0,63	0,2-0,37	0 – 0,2
			абсолютна економічна стійкість	достатня економічна стійкість	нестійкий економічний стан	низька економічна стійкість	катастрофічна економічна стійкість
			$K_{ЗПЕС}$				

ВП
ДП
ЗП
НП
КП

Високий потенціал
Достатній потенціал
Задовільний потенціал
Низький потенціал
Критичний потенціал

Рис. 4.5. Матриця «Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства ($PI_{ін.чип.}$) – Загальний інтегральний показник економічної стійкості ($K_{ЗПЕС}$)»

Оцінка стратегічного потенціалу протистояння кризовим процесам промислового авіапідприємства є одним із основних елементів в механізмі

формування антикризової стратегії і заснована на багатокритеріальному підході, який дає можливість отримувати не тільки підсумкові відомості про рівень його роботи, але й виявляти джерела кризових процесів.

В табл. 4.5 представлено визначення потенціалу протистояння кризовим процесам підприємством.

Таблиця 4.5

**Визначення потенціалу протистояння кризовим процесам
промислового авіапідприємства**

Квадрат матриці	Потенціал протистояння кризовим процесам
14, 13	Потенціал протистояння кризовим процесам критичний
11, 12, 10	Потенціал протистояння кризовим процесам низький
9, 8, 7, 6	Потенціал протистояння кризовим процесам задовільний
5, 4, 3, 2	Потенціал протистояння кризовим процесам достатній
1	Потенціал протистояння кризовим процесам високий

Визначення потенціалу протистояння кризовим процесам промислового авіапідприємства дає можливість розробити антикризову стратегію промислового авіапідприємства.

Класифікація типів антикризових стратегій, що наведена в табл. 4.6, дає можливість здійснити пошук такого варіанту фінансової діяльності підприємства, який забезпечить оптимальне співвідношення між існуючими можливостями і бажаними результатами його функціонування та вибрати властиву для промислового авіапідприємства антикризову стратегію.

При достатньо повному обліку розглянутих показників створюється передумова для розробки моделі, що дає можливість проводити достовірну оцінку і прогноз досягнення економічної стійкості підприємства. Оскільки неможливо точно визначити вид зв'язків між чинниками впливу і результатами діяльності підприємства, то неможливо застосувати кількісні методи оцінювання і прогнозування.

Прогнозування тенденцій економічної стійкості пропонується здійснювати на основі використання теорії нейронних мереж.

Таблиця 4.6

Класифікація типів антикризових стратегій промислового авіапідприємства

Квадрат матриці	Вплив факторів середовища функціонування підприємства та економічна стійкість	Стратегія
1	2	3
14, 13	<p>Вплив зовнішнього середовища і тип економічної стійкості підприємства негативно впливають на виробничо-економічні процеси. Підприємство має критичний потенціал протистояння кризовим процесам. Для фінансування виробничого розвитку недостатньо власних джерел із-за низької ефективності господарювання. Утруднено залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів.</p>	<p>Стратегія виживання Застосовується у випадках повного розладу економічної діяльності підприємства, у стані, близькому до банкрутства. Необхідні, з одного боку, швидкі, рішучі, скоординовані дії, з іншого – обачність і реалістичність в прийнятті рішень. Необхідні санаційні заходи організаційно-правового, виробничо-технічного, соціального характеру. Відбувається розроблення і реалізація наступних антикризових програм: перебудову системи управління; фінансову перебудову; перебудову маркетингу. реструктуризація підприємства</p>
11, 12, 10	<p>Близько 75% чинників негативно впливають на виробничо-економічні процеси. Підприємство має низький потенціал протистояння кризовим процесам. Структура джерел фінансування неоптимальна, планові об'єми діяльності не в повному обсязі забезпечені фінансовими ресурсами.</p>	<p>Стратегія радикальної реструктуризації Необхідна максимальна економія всіх ресурсів. Передбачається реалізацію рішучих дій, залучення додаткових засобів і ресурсів, направлених на суттєве покращення фінансової, виробничої і господарської діяльності підприємства за мінімальний проміжок часу. Необхідна організаційно-економічна, технічна реструктуризація. Пріоритетним напрямом є вихід підприємства на нові сегменти і впровадження технічних нововведень, оновлення основних фондів.</p>
9, 8, 7, 6	<p>Половина чинників позитивно впливають на процес, половина негативно. При забезпеченні позитивних тенденцій зовнішнього середовища є реальна можливість збільшити економічну стійкість.</p>	<p>Оборонно-атакуюча стратегія, має мету не тільки утримати економічну стійкість, але і понизити негативний вплив нестабільного зовнішнього середовища, перенести його нестабільність з меншими втратами. Може використовувати один із підходів: економія з чітким наміром швидкого поживлення; зрушення в тривалому спаді з меншими сподіваннями на швидке поживлення; стабілізація, коли необхідні довготермінові програми для досягнення збалансованого стану підприємства на ринку. Перспективою подальшого розвитку можна вважати переорієнтацію, вихід на нових ринку збуту, проведення активної маркетингової політики, кардинальне оновлення основних фондів.</p>

Продовження табл. 4.6

1	2	3
5, 4, 3, 2	<p>Близько 25% чинників негативно впливають на процес</p> <p>Виробничий, фінансовий, ринковий, науково-технічний потенціал підприємство використовується на достатньому рівні, зміцнення позицій по всіх функціональних складових. Потенціал протистояння кризовим процесам достатній.</p>	<p>Стратегія штурму</p> <p>Мінімізація негативного впливу зовнішніх факторів, дозволить зберегти позицію в матриці. Слід уникати недовикористання фінансових ресурсів, конкурентних переваг, неефективне використання основних фондів. Таким підприємствам потрібно виходити на нові групи клієнтів, шукати нові ринки збуту, там, де їх потенціал протистояння кризовим процесам розкриється повною мірою. У разі успіху, такі підприємства можуть увійти до числа лідерів.</p>
1	<p>Вплив більше 90% чинників мінімальні</p> <p>Абсолютна економічна стійкість. Мінімальний ступень впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість рішення</p> <p>Високий потенціал протистояння кризовим процесам.. Рішення ухвалюється з використанням детального моніторингу процесу по ключових індикаторах.</p>	<p>Стратегія утримання економічної стійкості</p> <p>Фінансово-господарська діяльність прибуткова, є можливість збільшення об'ємів виробництва за рахунок внутрішніх ресурсів та зовнішнього фінансування.</p> <p>Лідерство в області цінової політики, просування нових продуктів. Підприємство приваблює для інвесторів, що дозволяє повернути фінансові ресурси на фінансовому ринку. Необхідно взяти напрям на інноваційний шлях подальшого розвитку, який забезпечується не тільки ефективним використання основних фондів, але і їх відновленням та оновленням.</p>

Пропонується для прогнозування тенденцій економічної стійкості промислового авіапідприємства в залежності від чинників зовнішнього середовища використовувати багатовимірні (гетерогенні) нейромережеві моделі на основі багатошарового персептрону. Під нейронними мережами розуміють мережу з кінцевим числом шарів з однотипних елементів - аналогів нейронів з різними типами зв'язків між шарами [154, с. 8].

Вхідними змінними є фактори середовища функціонування підприємства, шар, що виходить, – ключові показники результативності по кожній складовій системи збалансованих показників: фінансова складова ($K_{КІР}^{\Phi}$); клієнтська складова ($K_{КІР}^K$); складова внутрішніх бізнес – процесів ($K_{КІР}^{Б.П.}$); складова навчання і зростання персоналу ($K_{КІР}^П$).

Прогнозування за допомогою нейронних мереж ключових показників результативності за складовими системи збалансованих показників представлено в додатку С.

Розглядаючи особливості вихідних даних, слід відзначити, що для реалізації нейронної мережі з декількома виходами віддамо перевагу багатошаровому персептрону. Алгоритм прогнозування виглядає таким чином: підготовка вхідних і вихідних даних для нейромережі, встановлення між ними логічного зв'язку; створення, ініціалізація і моделювання мережі; адаптація і навчання; перевірка мережі на даних, не задіяних у навчанні; оцінювання значущості прогнозів.

Мережі на основі багатошарового персептрону (*MLP*) є нелінійною багатошаровою мережею прямого поширення, універсальним апроксиматором. Зазвичай обчислювальні (*computational*) вузли багатошарового персептрона, розміщені в прихованих і вихідному шарах, використовують одну і ту ж модель нейрона. Приховані і вихідний шари багатошарового персептрона, використовуваного в якості класифікатора, є нелінійними. Якщо багатошаровий персептрон використовується для вирішення задач нелінійної регресії, в якості вузлів вихідного шару зазвичай вибираються лінійні нейрони.

Аргумент функції активації кожного прихованого вузла

багатошарового персептрона – це скалярний добуток вхідного вектора і вектора синаптичних ваг даного нейрона. Багатошаровий персептрон забезпечує глобальну апроксимацію нелінійного відображення.

Особливістю наведеної оцінки є логічна обґрунтованість і математична довідність кожного варіанту антикризової стратегії підприємства. Вона дає можливість не тільки визначити стратегічний потенціал протистояння кризовим процесам і слабкі місця, а також розробити антикризові заходи щодо забезпечення економічної стійкості промислового авіапідприємства.

Таким чином, формування механізму розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства здійснюється під впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Оскільки повністю позбавитися від впливу чинника нестабільності зовнішнього середовища нездійсненно, то виникає потреба прогнозувати стратегічний потенціал протистояння кризовим процесам з метою розробки антикризових заходів щодо забезпечення економічної стійкості промислового авіапідприємства. Прогноз досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства пропонується проводити, використовуючи теорію математичних моделей і нейронних мереж. Це дозволить підвищити ефективність антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

Проведення такої оцінки дає можливість підвищити якість формування власного і позикового капіталу підприємства та управління його структурою.

4.2. Закономірності формування та управління структурою власного і позикового капіталу промислових авіапідприємств

Ефективність господарської діяльності промислового авіапідприємства багато в чому визначається цілеспрямованим формуванням його капіталу. Основною проблемою, що виникає при визначенні ефективності управління капіталом, є необхідність врахування великої кількості факторів, які можуть впливати на підприємство та визначають його економічну стійкість в умовах

розгортання кризових процесів. В даний час особливої важливості при управлінні формуванням капіталу промислового авіапідприємства (табл. 4.7) набувають такі проблеми: визначення загальної потреби в капіталі, пошук джерел його формування та управління структурою.

Таблиця 4.7

Управління формуванням та структурою капіталу промислового авіапідприємства

Управління формуванням капіталу
Визначення загальної потреби в капіталі для здійснення поточної діяльності підприємства: визначення достатності капіталу для поточної діяльності; обґрунтування схем фінансування нового бізнесу
Процес формуванням власного капіталу: розробка політики формування власних фінансових ресурсів; управління формуванням власного капіталу за рахунок внутрішніх джерел; управління формуванням капіталу за рахунок зовнішніх джерел
Залучення позикового капіталу: розробка кредитної політики організації; управління залученням позикового капіталу з різних джерел
Управління структурою капіталу
Трансформація структури капіталу: оптимізація структури капіталу; обґрунтування цільової структури капіталу

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. № 73, власний капітал - частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [219].

Як звісно, всі джерела фінансування діяльності підприємства поділяються на дві групи: власні та залучені. До власних джерел належать: власний капітал; умовно власне джерело, до якого належать цільові надходження для фінансування конкретних заходів та операцій [219].

Власний капітал включає кошти, які: внесено засновниками та учасниками підприємства без певного терміну повернення; отримано від юридичних та фізичних осіб на безповоротній основі, без надання їм відповідних прав; накопичено самим підприємством у процесі діяльності у

вигляді прибутку або інших джерел [219].

За формами власний капітал поділяють на дві категорії: інвестований (вкладений або сплачений капітал); нерозподілений прибуток. Інвестований капітал – це сума простих та привілейованих акцій за їх номінальною (проголошеної) вартістю, а також додатково вкладений капітал, який також може бути поділений за джерелами утворення. Нерозподілений прибуток – це частина чистого прибутку, що не розподілена між напрямками використання [371].

Разом з тим, неоінституціональна теорія не завжди погоджується з тезою про приріст власного капіталу підприємства в результаті збільшення його прибутку. Такий приріст може бути обмежений або взагалі неможливий у випадку несприятливого впливу зовнішніх чинників.

Різновидами власного капіталу є: статутний, пайовий, додатковий, резервний, вилучений, неоплачений капітал; нерозподілений прибуток (непокриті збитки).

Оскільки умовою організації інвестицій є їх окупність і прибутковість, то реалізація методів обґрунтування джерел залучення інвестицій також спрямована на досягнення забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, його економічної стійкості. Капіталізований чистий прибуток є наслідком утворення та розподілу фінансового результату. З цієї точки зору він виступає водночас умовою забезпеченості фінансовими ресурсами і підтвердженням ефективності діяльності підприємства. Реалізація методів капіталізації прибутку дає можливість уточнити розмір приросту власного капіталу, а саме величину додаткової забезпеченості підприємства коштами для ведення операційної діяльності. Зміна структури власного капіталу пов'язана із зміною форми зобов'язань підприємства перед інвесторами. З урахуванням зацікавленості підприємства у збереженні обсягу робочого власного капіталу незмінним, запобіганні відтоку капіталу, реалізації методів управління структурою капіталу пов'язана із заміною одних інструментів капіталу іншими (наприклад, обмін облігацій на акції) для досягнення постійної забезпеченості підприємства власними коштами.

На відміну від обґрунтованого бухгалтерського порядку формування власного капіталу, який відображає тільки організаційні умови послідовності утворення складових капіталу, розроблений механізм містить комплекс методів регулювання його величини та зміни структури.

У підприємств незалежно від форми власності все частіше виникає потреба залучення позикових коштів для здійснення своєї діяльності і отримання прибутку. Позиковий капітал промислового авіапідприємства – це результат відносин між кредитором та дебітором (позичальником) із приводу надання (одержання) у тимчасове користування коштів, їх повернення й оплати. Як позиковий капітал слід розглядати комерційний, лізинговий, іпотечний, банківський, вексельний кредити, емісію облігацій та акцій [371].

Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарювання. Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, щодо яких продавцем надається відстрочка платежу. Виділяють п'ять основних способів надання комерційного кредиту: вексельний спосіб; відкритий рахунок; знижка за умови оплати в певний термін; сезонний кредит; консигнація [371].

В умовах дефіциту фінансових коштів, що спрямовують на інвестиційні цілі, важливим засобом активізації інвестиційної діяльності є лізинг. Лізинг – це відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди. Лізинг є формою майнового кредиту [371].

Іпотечний кредит – це особливий вид економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. Позичальниками можуть бути юридичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника. Як предмет іпотеки при наданні кредиту доцільно використовувати: житлові будинки, квартири, виробничі будівлі, споруди,

магазини, земельні ділянки, що є власністю позичальника і не є об'єктом застави за іншою угодою [371].

Найпоширенішою формою залучення коштів є отримання банківської позики за кредитним договором. Комерційний банк може надавати бланковий кредит тільки в межах наявних власних коштів (без застави майна чи інших видів забезпечення – тільки під зобов'язання повернути кредит) із застосуванням підвищеної відсоткової ставки надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і перевірений авторитет у банківських колах [371].

Таким чином, методи фінансування розвитку промислових авіапідприємств це принципові підходи до фінансування окремих реальних проектів, що використовуються підприємством при розробці політики формування фінансових ресурсів і досягнення його економічної стійкості.

Вибір та обґрунтування напряму формування позикового капіталу промислового авіапідприємства залежить від економічних можливостей підприємства щодо виконання ним подальших зобов'язань перед кредиторами, цільового використання кредитних коштів та пропозиції кредиту.

Як було зазначено вище, будь-який кредитор при розгляді питання про позику досліджує кредитоспроможність потенційного позичальника. Оцінка кредитоспроможності підприємства, котра здійснюється на основі методів розрахунку та порівняння комплексу фінансових коефіцієнтів, побудови економіко-математичної моделі суб'єктивного ризику, порівняння балансових показників у динаміці першою умовою щодо подальшого забезпечення підприємства коштами.

Оскільки використання кредиту здійснюється за принципом дохідності кредитора, то доцільність його залучення визначається сумою первинних та додаткових зобов'язань за кредитом. Додаткові зобов'язання за кредитами виникають згідно з особливими умовами кредитного договору, їх величина розраховується за допомогою методів визначення відсоткового приросту та фіксованого сумарного приросту.

Таким чином, реалізація методів визначення зобов'язань позичальника спрямована на досягнення достатності капіталу для фінансування потреб операційної діяльності.

Економічним результатом використання кредиту позичальником є отримання ним прибутку за результатами застосування позикових коштів в операційній діяльності. Для визначення ефективності використання кредиту застосовуються методи визначення чистого фінансового потоку, техніко-економічний метод визначення суми чистого прибутку, економіко-математичний метод прогнозування перспективної рентабельності.

Процес управління капіталом підприємства не є стихійним та здійснюється на основі дії відповідного організаційно-економічного механізму (рис. 4.6).

Механізм виконує наступні функції: антикризова, ресурсозабезпечуюча, перерозподільна.

Об'єктами механізму управління капіталом виступають фінансові ресурси підприємства, результати його економіко-господарської діяльності. Суб'єктами – власники підприємства, його інвестори.

Управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування засновано на наступних основних принципах.

Принцип обґрунтованості потреб в джерелах коштів, сутність якого полягає в тому, що в процесі функціонування підприємства необхідно економічно обґрунтувати розміри залученого капіталу на всіх етапах його життєвого циклу.

Принцип оцінки доцільності залучення джерел капіталу, який полягає в тому, що всі джерела капіталу підприємства, які воно може залучити, повинні бути оцінені з позиції їхньої прибутковості.

Принцип раціонального управління структурою капіталу підприємства. Сутність цього принципу полягає в тому, що капітал повинен використовуватися раціонально при фінансуванні активів підприємства.

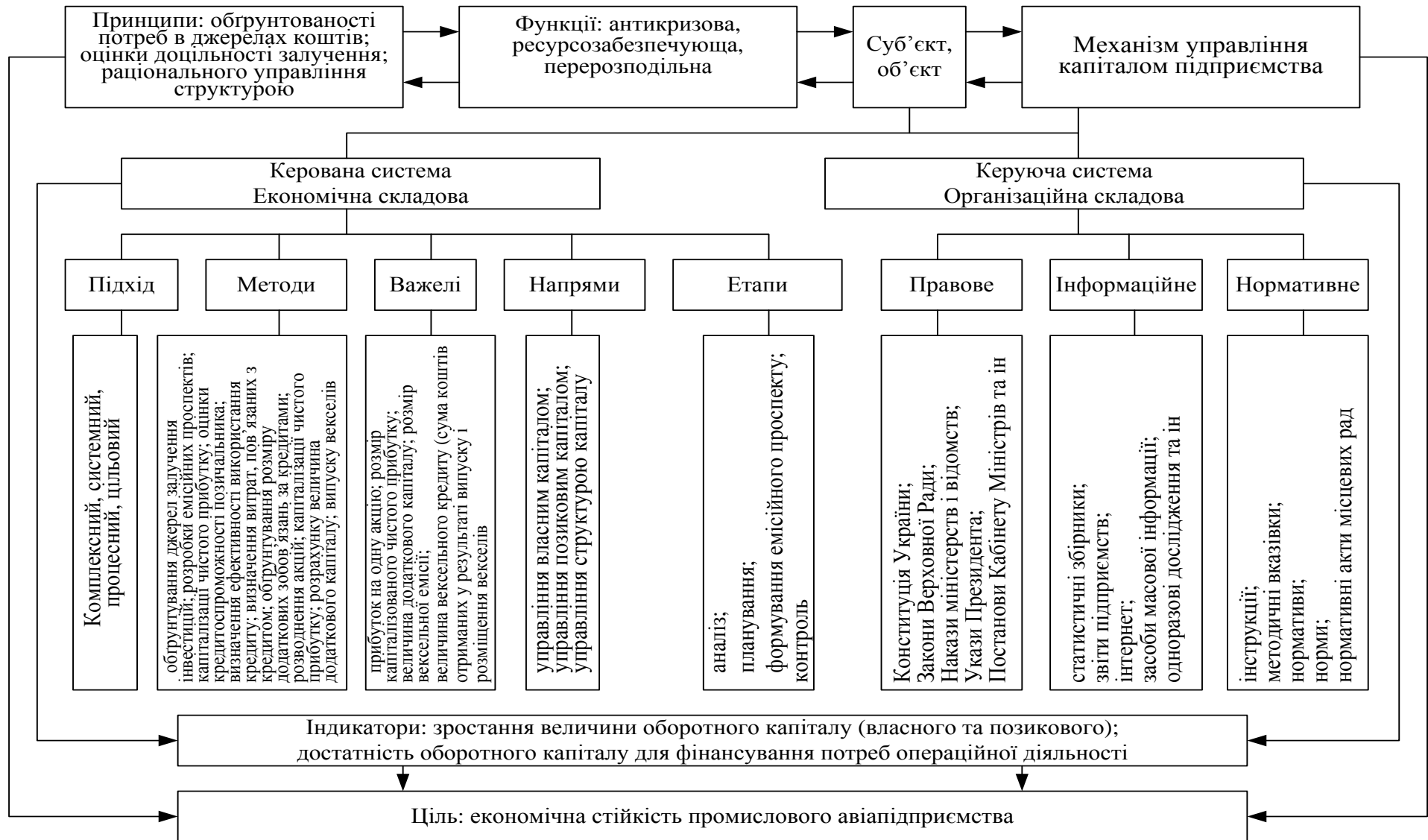

Рис. 4.6. Організаційно-економічний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування промислового авіапідприємства

Принцип активної ролі фінансових служб процесі формування капіталу і управління його структурою, який полягає в тому, що результат формування капіталу і управління його структурою значною мірою визначається діяльністю керівників, власників підприємства.

Блок організаційної складової включає правове, інформаційне, нормативне забезпечення та є сукупністю внутрішніх інституціональних ланок діяльності яких пов'язана з регулюванням величини та формуванням структури капіталу; методичного забезпечення, що є сукупність документів, які встановлюють правила і інструкції по ухваленню рішення на окремих стадіях діяльності підприємства; програмно-технічне забезпечення, що включає сукупність умов оперативного управління капіталом; інформаційне забезпечення, що охоплює масив інформації та основні потоки інформації про зміну величини та структури капіталу; нормативно-правове забезпечення, що дозволяє на основі використання нормативних та законодавчих актів здійснювати формування та управління структурою капіталу підприємства; інституціональне забезпечення, що розглядає заходи вдосконалення й трансформування інститутів (норм права, правил, постанов, звичаїв та ін.), управління цими сферами й установами управління.

Економічна складова включає сукупність методів створення та зміни величини та структури капіталу. З урахуванням того, що власний капітал може бути сформований за результатами фінансової, а саме емісійної діяльності підприємств, реалізація методів обґрунтування виду та розміру емісії є основою забезпеченості потреб підприємства ресурсами.

Організаційно-економічний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування обґрунтований на основі комплексного підходу, котрий досліджує послідовність процесу кредитування підприємств, а не системного, котрий враховує тільки характеристики кредитів. Але цей механізм лише частково відбиває методи управління фінансовими потоками, незважаючи на статус кредитних коштів як елементу, та зовнішнього фінансового потоку. Більш

детальний розгляд кредитних ресурсів під цим кутом зору доводить необхідність обґрунтування на основі створеного механізму формування позикового капіталу організаційно-економічного механізму управління фінансовими потоками підприємства.

В цілому, дія організаційно-економічного механізму управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування спрямована на забезпечення економічної стійкості промислового авіапідприємства. Тому критеріями оцінки його ефективності є достатність капіталу підприємства та підвищення його прибутковості.

Визначено закономірності управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування промислових авіапідприємств з метою забезпечення економічної стійкості в умовах розгортання кризових процесів, до яких віднесено: перше, наявність недоліку власних оборотних коштів для фінансування потреб операційної діяльності; друге, відтік коштів на забезпечення невиробничих потреб; третє, структурні особливості власного та позикового капіталу, що пов'язані з напрямками поповнення.

Достатність оборотного капіталу для фінансування операційної діяльності промислового підприємства виступає основною умовою вибору варіанту побудови його структури. Під структурою капіталу розуміється співвідношення власного та позикового капіталу в цілому і в розрізі складових елементів. Формування структури капіталу здійснюється під впливом комплексу чинників, до яких за винятком стартової забезпеченості ресурсами відносяться також доступність джерел фінансових ресурсів, характер відповідальності за користування ресурсами, плата за ресурси.

В умовах недостатності власних оборотних коштів для задоволення фінансових потреб промислових підприємств головним джерелом фінансування їх виробничих потреб виступає, як правило, банківський кредит. Отже, в структурі капіталу підприємства домінуюча позиція

належить позиковому капіталу. Це варіант побудови структури капіталу за принципом «робочого позикового капіталу» [439].

В той же час, такий варіант формування структури капіталу характеризується високою витратоємкістю діяльності підприємства, оскільки витрати по погашенню та оплаті кредитів, виступаючи фінансовими витратами підприємства, сприяють зростанню валових витрат та зниженню прибутку. Вживання інших варіантів побудови структури капіталу знаходиться в залежності від форми власності, системи відомчого управління.

Більшість промислових авіапідприємств є суб'єктами колективної форми власності. Найпоширенішою організаційно-правовою формою зазначених підприємств є акціонерні товариства.

Для акціонерного товариства можлива реалізація таких варіантів формування структури власного капіталу:

- за принципом «розводнення капіталу» [309];
- за принципом капіталізації прибутку [33];
- за принципом визначення іншого додаткового капіталу [20].

Проаналізуємо ці варіанти побудови структури власного капіталу і визначимо методи управління ним.

Промислове підприємство у вигляді акціонерного товариства може мати просту та складну структуру власного капіталу залежно від того, які цінні папери воно випускає. Якщо акціонерне товариство випустило конвертовані цінні папери, облігації, опціони, варранти, то воно має складну структуру капіталу. Перераховані вище цінні папери здатні викликати розводнення капіталу. Розводнення капіталу є процесом скорочення показника «прибуток на акцію» (*ПНА*) [20], що виникає в результаті припущення про те, що конвертовані цінні папери обернені в звичайні акції, виконані опціони і варранти або акції, що випущені відповідно до певних договорів.

Якщо в умовах акціонерного товариства формується проста структура

капіталу, тобто його капітал складається лише із звичайних акцій і не включає цінні папери, що потенційно розводнюють капітал, то *ПНА* розраховується за наступною формулою:

$$ПНА = \frac{ЧП - Д_{np}}{КА}, \quad (4.1)$$

де *ЧП* - чистий прибуток підприємства;

Д_{np} - дивіденди по привілейованих акціях;

КА – середньозважена кількість звичайних акцій.

Середньозважена кількість звичайних акцій – це сума акцій, що випускаються у період часу, розділена на число днів в періоді:

$$КА = \frac{КА \cdot n}{N}, \quad (4.2)$$

де *КА* – кількість випущених акцій акціонерного товариства, що знаходяться в обігу;

n – період часу між операціями (від дати здійснення однієї операції до дати наступної операції);

N – кількість днів в звітному періоді.

Розрахунок показника *ПНА* підтверджує вигідність придбання корпоративних прав, тобто фактично виступає інструментом управління структурою власного капіталу. Оскільки джерелом поповнення оборотних коштів підприємства виступають ресурси, що отримані в результаті розміщення звичайних (простих) акцій, то реальним і потенційним інвесторам необхідно дати підтвердження доцільності фінансових вкладень в розвиток підприємства. Таким чином, управління структурою власного капіталу пов'язане з обґрунтуванням майбутніх доходів на інвестиції шляхом використання дослідно-статистичного методу.

Уточнення формули розрахунку *ПНА* додатковим показником капіталізованого чистого прибутку (*КЧП*) дає можливість виявити величину зростання фінансової бази розвитку акціонерного товариства, при цьому формула має такий вигляд:

$$ПНА = \frac{ДФ - D_{np}}{КА}, \quad (4.3)$$

де $ДФ$ – дивідендний фонд, сформований з чистого прибутку акціонерного товариства, для виплати дивідендів утримувачам простих і привілейованих акцій.

Таким чином, дослідно-статистичний метод розрахунку $ПНА$ корегується порядком розподілу перспективного чистого прибутку, що затверджується загальними зборами акціонерів акціонерного товариства. Управління структурою капіталу належить до елементів фінансового управління.

Якщо акціонерне товариство має складну структуру капіталу, то показник $ПНА$ розраховують з урахуванням розводнення капіталу. Причому спочатку розраховують початковий показник $ПНА_{почат}$, потім повністю розводнений початковий показник $ПНА_{почат.роз.}$, на завершення - повністю розводнений показник $ПНА_{роз.}$.

Початковий показник $ПНА$ розраховується за формулою:

$$ПНА_{почат} = \frac{ЧП - D_{np} + П_K}{КА + K_{np/o}}, \quad (4.4)$$

де $П_K$ – прибуток за конвертованими облігаціями;

$K_{np/o}$ – кількість звичайних акцій, у які конвертуються привілейовані акції, і кількість конвертованих облігацій.

Повністю розводнений початковий показник $ПНА_{почат.роз.}$ відбиває максимальне розводнення, що відбувається в результаті конвертації всіх конвертованих цінних паперів, незалежно від того, чи є вони еквівалентами звичайних акцій, доти, поки вони є тими, що розводнюють.

Управління структурою власного капіталу має на меті розміщення інструментів капіталу акціонерного товариства через посередників. Водночас для фінансових посередників розрахунки показника «прибуток на акцію» є необхідними, оскільки даний показник відображає ефективність

фінансових вкладень або фінансових інвестицій шляхом придбання цінних паперів.

Повністю розводнений показник $ПНА_{роз.}$ – як вихідний момент використовує випущені звичайні акції і дохід після виплати привілейованих дивідендів.

Даний варіант формування структури капіталу передбачає панівну позицію власного капіталу. Дії з розводнення капіталу становлять комплекс операцій з управління структурою власного капіталу промислового авіапідприємства.

Варіант побудови капіталу на основі капіталізації частини чистого прибутку передбачає обґрунтування його величини. Капіталізований прибуток як частина чистого прибутку підприємства, спрямована на поповнення обсягу його фінансових ресурсів для організації поточної діяльності, розраховують за однією з таких формул (за вибором):

$$КЧП = ЧП - ЦЧП, \quad (4.5)$$

де $КЧП$ – величина (сума) капіталізованого чистого прибутку підприємства;

$ЦЧП$ – сума цільового чистого прибутку підприємства, визначена як сукупність коштів всіх сформованих спеціальних цільових фондів.

$$КЧП = \frac{ЧП \cdot \%K}{100\%}, \quad (4.6)$$

де $\%K$ – затверджений відсоток капіталізації чистого прибутку.

Чистий прибуток промислового підприємства, отриманий за результатами його фінансово-господарської діяльності, є не лише джерелом власного капіталу підприємства, але й джерелом покриття його зобов'язань перед учасниками і співробітниками. Це досягається шляхом розподілу чистого прибутку та формування спеціальних цільових фондів підприємства (фонду матеріального заохочення, виробничого та соціального розвитку, страхового, дивідендного, резервного і тому подібних).

Розрахунок величини капіталізованого чистого прибутку дає

можливість на методичному рівні частково вирішити проблему недостатності власних оборотних коштів підприємства. Загальну потребу у фінансових ресурсах, необхідних для здійснення поточної діяльності підприємства, пропонується розраховувати за такою формулою:

$$ЗПФР = ПЗ + ПР, \quad (4.7)$$

де *ЗПФР* – загальна потреба підприємства у фінансових ресурсах,

ПЗ – величина (сума) необхідних для поточної або перспективної діяльності запасів, оплата яких потрібна до початку виробничого процесу;

ПР – сума грошового покриття (оплати) витрат (робіт послуг), необхідних для організації поточної або перспективної діяльності.

Величини *КЧП* за фактом може бути недостатньо для покриття загальної потреби у фінансових ресурсах. Цю проблему можна розв'язати за допомогою механізму вексельного обігу (вексельного кредиту), облігаційної позики та за допомогою формування додаткового капіталу, що пов'язане з емісією боргових цінних паперів і утворенням складної структури капіталу промислового підприємства.

Додатковий капітал розраховується по формулі (4.8)

$$ДК = ЗПФР - ПП - КЧП - ВК, \quad (4.8)$$

де *ДК* – величина додаткового капіталу підприємства;

ПП – частково покрита з виручки від реалізації потреба у фінансових ресурсах;

ВК – сума вексельного кредиту (сума коштів отриманих в результаті випуску і розміщення векселів підприємства).

Таким чином, покриття браку власних фінансових ресурсів промислового підприємства шляхом здійснення емісійних операцій можливе за рахунок двох джерел – величини капіталізованого чистого прибутку та величини додаткового капіталу. При необхідності збільшення статутного капіталу перелік джерел власних коштів доповнюють величиною додаткової емісії акцій або приростом статутного капіталу.

Величина приросту статутного капіталу промислового авіапідприємства може бути розрахована аналогічно величині додаткового капіталу. Як наголошувалося вище, домінуючі позиції в структурі капіталу належать позиковим коштам і більшість підприємств фінансують свою операційну діяльність за рахунок банківського кредиту. Висока витратоємкість кредиту і не завжди прийнятні для підприємств умови використання обґрунтовують необхідність пошуку інших джерел позикових коштів.

Зниження долі банківських кредитів в структурі позикового капіталу підприємства може бути забезпечене шляхом активного використання вексельних кредитів. Вексельний кредит – форма економічних стосунків позики, при якій умови та порядок погашення боргових зобов'язань встановлюються позичальником. Реалізація вексельного кредиту здійснюється за допомогою спеціальних інструментів позикового капіталу – векселів. Вексель – це цінний папір, що засвідчує право одержувача на здобуття грошової компенсації і доходів. Вексель одночасно вид цінних паперів і форма боргового зобов'язання.

Головна сфера використання векселя – промисловість та торгівля, де вексель має ряд важливих переваг, виступаючи елементом кредитування і як засіб урегулювання боргів. Покупець (торгівельне підприємство), видавши вексель, отримує відстрочення платежу і може мобілізувати необхідну суму, реалізувавши куплений товар. З іншого боку, продавець (промислове підприємство), отримавши вексель в оплату за відвантажений товар, має можливість або зберігати його до закінчення терміну, або сплатити цим векселем своїм контрагентам за постачання товару, або продати вексель банку та отримати по ньому суму достроково за відрахуванням певного відсотка.

Особлива привабливість векселя для використання в фінансово-господарській діяльності досягається універсальністю його застосовування і різноманітністю виконуваних функцій. Засвідчуючи безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після закінчення терміну певну суму

грошей власникові векселя, тобто будучи борговим зобов'язанням, вексель одночасно виступає як цінний папір. Окрім виконання функції засобу платежу, він може як цінний папір, ставати об'єктом різних операцій – купівлі-продажу, обліку, застави, обміну ін. Вексель також допомагає вирішити таку дилему, як недолік власних оборотних коштів, з одного боку, і високу вартість кредитних ресурсів – з іншою. Використання векселя дозволяє оформити комерційний кредит без укладення додаткових договорів.

Підприємства можуть здійснювати наступні види розрахунків з використанням векселів: операції з видачі векселя в забезпечення заборгованості за отримані товари, роботи або послуги; видача векселя за отримані товари (роботи, послуги).

Проте, не зважаючи на приєднання України до Женевської конвенції 1930 р. (Закон України від 06.07.1999 р. № 826-XIV), якою запроваджений «Уніфікований закон про перевідні векселі і прості векселі» [106], існує ряд обмежень по використанню векселів. Відповідно до Закону України від 05.04.2001 № 2374-III «Про обіг векселів в Україні» [105], яким були затверджені умови обігу векселів та зазначено, що підприємства не мають права виписувати векселі з іншою метою, ніж розрахунку по вже існуючих боргах за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги крім фінансових векселів. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів» від 06.12.2012 N 5519-VI [107] визначено, що фінансовий вексель - це цінний папір, що посвідчує зобов'язання банківської установи, у тому числі центральний орган виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, які випускаються в без документарній формі з метою оформлення наявної заборгованості, у тому числі Державного бюджету України. До фінансових векселів належать: казначейський фінансовий вексель; банківський фінансовий вексель. Вказані недоліки нормативно-правового забезпечення вексельного обігу не обумовлюють відмову від практики вексельного кредитування.

Пропонується внести зміни до законодавства шляхом внесення

доповнення про можливість випуску фінансових векселів підприємством в разі недоліку його обігових коштів для виробничо-господарської діяльності.

Для активізації використання фінансових векселів в умовах діяльності промислових підприємств пропонується забезпечити реалізацію методів їх випуску та обігу (рис. 4.7).

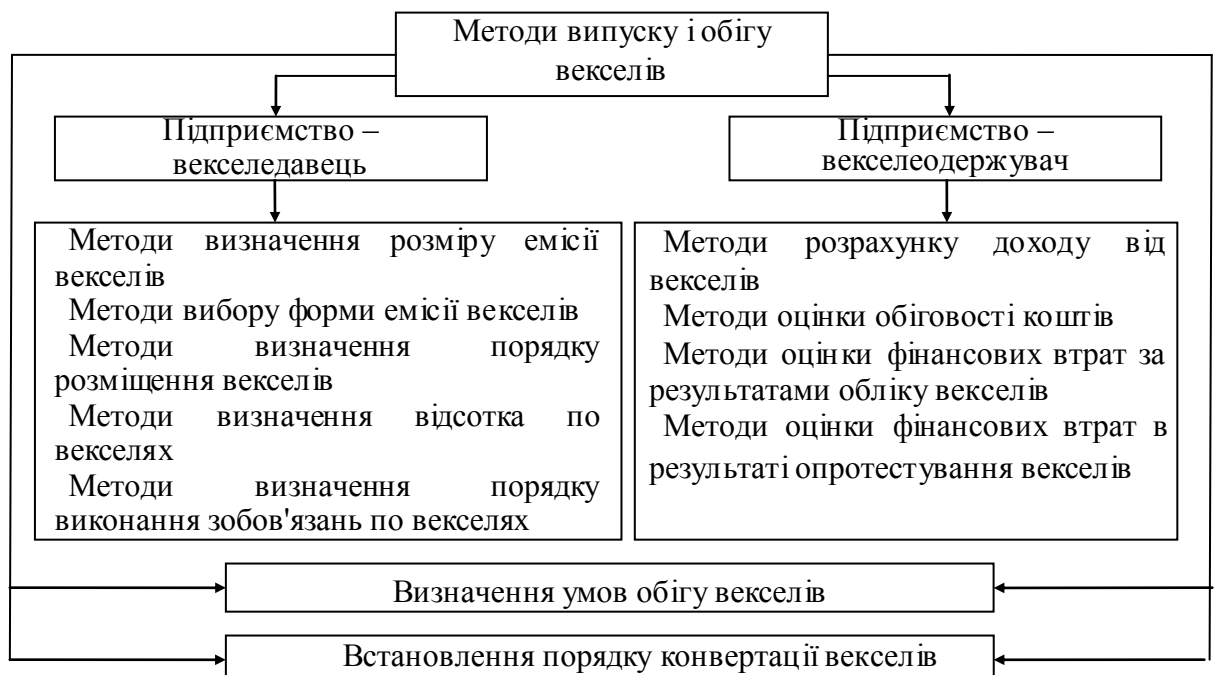

Рис. 4.7. Методи випуску та обігу фінансових векселів промисловим авіапідприємством

Промислове авіапідприємство може виступати як емітентом векселя, так і векселедержувачем. Це обставина обумовлює відмінність методів. В умовах підприємства – векседавця на основі методів порівняння, процентних чисел, прямого рахунку, розрахунку цільового прибутку визначається величина фінансових витрат, пов'язаних з емісією і оплатою векселів. В умовах підприємства – векселедержувача на основі методів дисконтування, розрахунку цільового прибутку, процентних чисел визначається сума фінансових доходів і прогнозується величина можливих втрат від неефективних операцій з векселями.

Таким чином, зміна структури позикового капіталу за рахунок

використання вексельного кредиту дозволить понизити фінансові витрати і забезпечити приплив оборотних коштів.

Конструювання облігацій необхідно здійснити, застосовуючи основні принципи фінансового інжинірингу. Це забезпечить конкурентоспроможність облігацій конкретного емітента на ринку в порівнянні з випусками інших підприємств і іншими джерелами залучення фінансових ресурсів.

Необхідно дотримуватися нижченаведених рекомендацій:

- для полегшення боргового навантаження на підприємство і оптимізації фінансових потоків при випуску облігаційної позики необхідно врахувати, що середній термін рекомендується встановити не менше трьох років;

- забезпечення позики є одним із способів зниження кредитних ризиків, пов'язаної з випуском облігацій, що підвищує інвестиційну привабливість цінних паперів та може здійснюватися шляхом безпосереднього надання забезпечення емітентом або за рахунок використання гарантій та поручительств третіх осіб. Незалежно від наявності забезпечення при професійній підготовці випуску та фінансової надійності емітента, облігаційні позики успішно розподіляються серед потенційних інвесторів;

- купонна прибутковість по облігаціях емітентів машинобудівної галузі в Україні, що мають позитивну кредитну історію на борговому ринку цінних паперів, складає в середньому 7% річних. Виходячи з даного параметра для можливої емісії облігацій, необхідно встановити ставку, середньоринкову, що перевищує, у зв'язку з відсутністю в емітента кредитної історії на борговому сегменті ринку цінних паперів;

- пропонується вибрати облігації з виплатою відсотків в кінці погашення. Протягом всього терміну інвестування на основну суму боргу (номінал) періодично нараховуються (але не виплачуються) відсотки. Після закінчення терміну операції нараховані відсотки виплачуються однією сумою разом з номіналом;

– оскільки процентні виплати будуть отримані лише у момент погашення, то поточну прибутковість даних зобов'язань можна вважати рівною нулю. Такий варіант дозволить емітенту перенести фінансове навантаження на пізніші періоди та значно перерозподілити його;

– якщо підприємство є партнером багатьох зарубіжних підприємств, пропонується прив'язати зміну процентної ставки по облігаціях до зміни ціни на основну експортну продукцію підприємства.

– купон по облігаціях пропонується також прив'язати до індексу цін на акції підприємства. Одним з істотних моментів при емісії облігацій є спосіб їх розміщення – по відкритій або закритій підписці.

При розміщенні облігаційних траншей за допомогою відкритої підписки схема операції за участю фінансового посередника (андерайтера) в спрощеному вигляді представлена на рис. Т.1 [333], додаток Т.

Як додатковий механізм розподілу облігацій емітента, можна також використовувати модель, що представлена на рисунку Т.2 [333], додаток Т.

Вона характеризується наступними особливостями:

– на першому етапі відбувається акумуляція банком грошових коштів як фізичних, так і юридичних осіб. Акумуляцію банк може здійснити, наприклад, за допомогою вкладу (вклад може називатися «інвестиційним» або «облігаційний депозит»), який гарантуватиме прибутковість і виплати згідно з проспектом емісії облігацій;

– другий етап передбачає заставу емітованих боргових зобов'язань емітента у банку. Таким чином, фінансування банком потреб емітента буде забезпечено заставою цінних паперів;

– на третьому етапі банк під заставу цінних паперів надає емітенту грошові кошти у вигляді кредиту на умовах проспекту емісії закладених облігацій. Також банком можливе стягування з емітента маржі за посередницькі послуги. В результаті банк стає основним кредитором емітента;

– четвертий етап полягає в тому, що клієнти банку після закінчення певного терміну забирають свої вкладення. В моделі первинного розміщення

облігаційної позики присутні елементи, що характеризують її ефективність і відрізняють її від класичної моделі розподілу, а саме: відбувається скорочення термінів розміщення позики; присутній елемент застави цінних паперів; емітовані цінні папери не розподіляються серед невизначеного кола осіб, а зосереджені в руках одного тримача; не вимагається додаткових витрат при практичній реалізації даної схеми.

Погашення облігацій і виплату відсотків планується робити за рахунок доходів від інвестування отриманих у позику коштів або із загальної виручки підприємства. Використання запропонованих моделей облігаційних позик як джерела фінансування підприємств дозволить підсилити економічну стійкість підприємства за рахунок залучення додаткових фінансових ресурсів.

Управління капіталом забезпечує економічну стійкість промислового авіапідприємства, що простежується як збільшення обсягу фінансових ресурсів. Модель управління капіталом промислового авіапідприємства представлено на рисунку 4.8, визначення суми необхідного додаткового оборотного капіталу за допомогою емісійних інструментів на рисунку 4.9.

Формулювання показника змінності корпоративних часток представлено О. В. Устіною [385].

Отже, рекомендації щодо управління структурою власного і позикового капіталу на відміну від раніше розглянутих в науковій і спеціальній літературі не обмежуються дослідженням методів капіталізації прибутку. Вони пов'язані з визначенням можливостей використання додаткового капіталу як елементу власного і вексельного кредиту, облігаційної позики як елементу позикового капіталу.

В той же час, кошти, притягнені як додатковий капітал і як вексельний кредит не розглянуті як складові фінансового потоку. Таким чином, методи обґрунтування приросту величини фінансового потоку за рахунок альтернативних джерел приросту капіталу і способи оцінки впливу зміни структури капіталу на розмір фінансового потоку виступають елементами механізму управління фінансовими потоками підприємств.

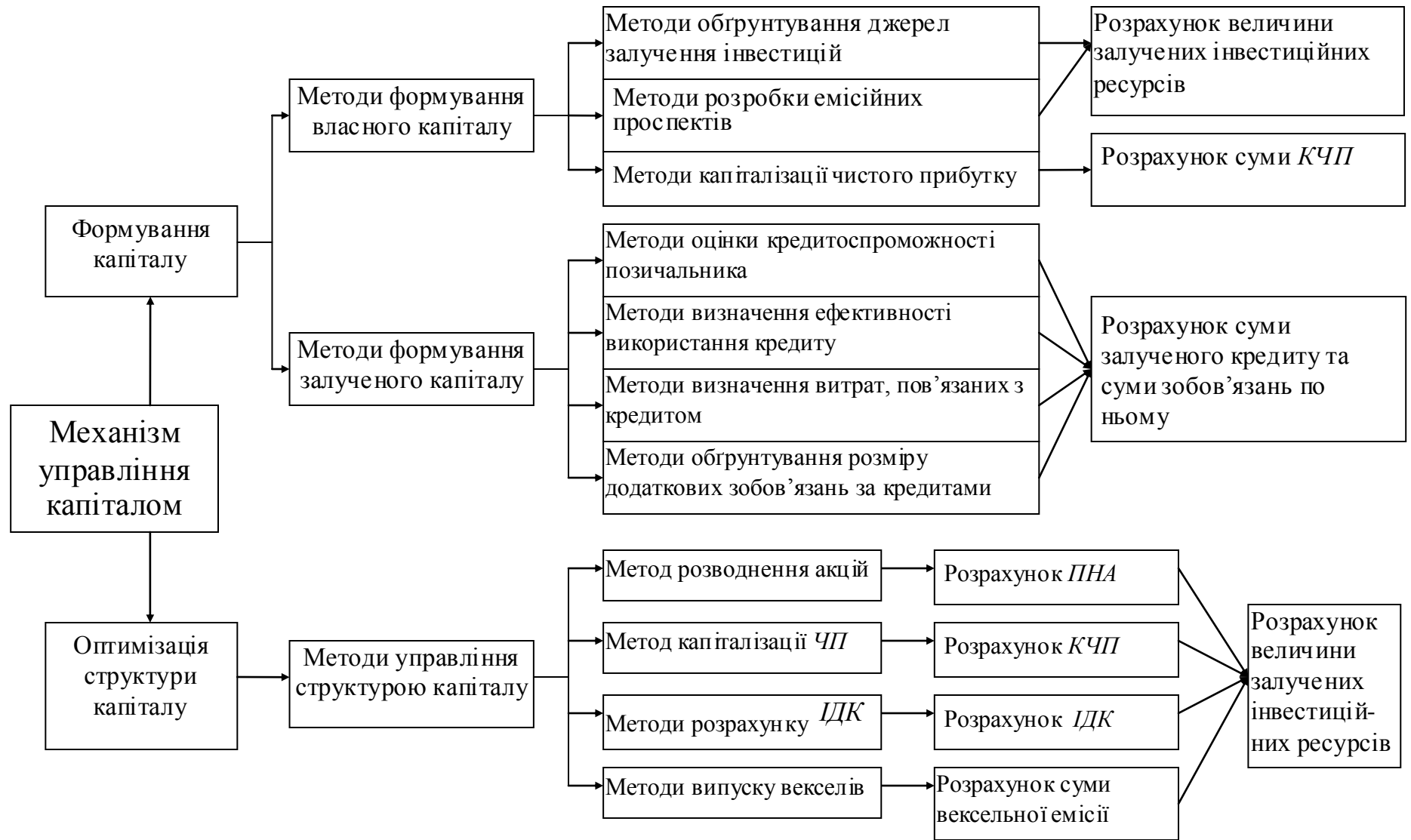

Рис. 4.8. Логічна модель управління капіталом промислового авіапідприємства

Рис.4.9. Визначення суми необхідного додаткового оборотного капіталу за допомогою емісійних інструментів

На основі вищевикладеного можна відзначити, що організаційно-економічний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування являє собою сукупність елементів, що утворюють його економічну й організаційну складову і дозволяють керувати процесами формування власного і позикового капіталу, оптимізації його структури на підставі визначення емісійних джерел, що об'єктивно створює умови підвищення якості рішень в системі антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств у вигляді захисту від розгортання кризових процесів завдяки формуванню фінансових ресурсів в достатньому обсязі.

Механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування об'єктивно створюють умови ефективного антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств у вигляді захисту від розгортання кризових процесів завдяки формуванню фінансових ресурсів в достатньому обсязі. Основною проблемою, що виникає при визначенні ефективності управління капіталом, є необхідність врахування великої кількості факторів, які можуть впливати на підприємство та визначають його економічну стійкість в умовах розгортання кризових процесів як на макрорівні, так і на мікрорівні.

4.3. Забезпечення економічної стійкості підприємства на основі технології антикризового управління його фінансовими потоками

Неоінституціональний підхід щодо управління фінансовими потоками підприємства як самостійного об'єкта управління ще не дістав достатнього висвітлення не тільки у вітчизняній, але й у закордонній науковій літературі.

Прикладні аспекти управління фінансовими потоками розглядаються тільки в комплексі питань формування фінансових ресурсів та утворення залишків грошових активів.

У роботі [267] проведено розмежування між поняттями «грошові потоки» та «фінансові потоки». Відзначено, що «фінансові потоки» – більш повне поняття, що включає в себе рух не тільки готівки, але й грошових еквівалентів, цінних паперів. «Грошові потоки», або «SC-Потоки» – рух винятково готівки. Співвідношення фінансових відносин та грошових, як їх частини, визначає міру порівнянності фінансового й грошового потоків.

Розмежування понять виключить неадекватні результати розрахунків і, як результат, прийняття помилкового економічного рішення.

Положення неінституціональної теорії дає уявлення про залежність фінансових потоків від негативного впливу кризових процесів. Кон'юнктурні зміни в зовнішньому середовищі відповідно до даної точки зору спричинюються як оптимізацією фінансових потоків суб'єктів господарювання, так і грошовою нестачею. Посилення ефективності антикризового управління економічною стійкістю підприємств можливе за умови якісного прогнозування величин фінансових потоків та виявлення джерел коштів і ефективних напрямів їх використання. Враховуючи те, що неінституціональної теорія не передбачає розмежування понять фінансового й грошового потоків, концепція антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства спричинює необхідність конкретизації визначення сутності фінансового потоку.

Отже, фінансовий потік – це сукупність фінансових ресурсів, що перебувають у господарському кругообігу, корисне використання яких полягає в забезпеченні антикризових заходів в достатньому обсязі оборотними коштами з метою досягнення економічної стійкості підприємства та мінімізації негативного впливу кризових процесів на його діяльність.

Класифікація видів фінансових потоків підприємства істотно полегшує вивчення об'єкта, дає можливість розкрити фактори й оцінити їх вплив, підвищити ефективність управління. Взятвши за основу класифікацію, запропоновану автором [32], адаптувавши й доповнивши її, пропонується виділяти такі види фінансових потоків авіапідприємства (табл. 4.8).

Класифікація видів фінансових потоків авіапромислового підприємства

Вид фінансового потоку	Характеристика потоку
За методом розподілення у часі	стандартний фінансовий потік
	нестандартний фінансовий потік
За масштабами обслуговування господарського процесу	за підприємством в цілому
	за структурними підрозділами
	за господарськими операціями
За видами господарської діяльності	від операційної діяльності
	від фінансової діяльності
	від інвестиційної діяльності
За напрямом руху грошових коштів	позитивний
	негативний
За рівнем достатності обсягу	надлишковий
	дефіцитний
За методом обчислення обсягу	валовий
	чистий
За стабільністю формування у періоді	регулярний
	дискретний
За змістом	SC – грошовий потік
	загальний
За можливістю прогнозування	не прогнозовані
	прогнозовані
За вірогідністю відвернення коштів для фінансування втрат від впливу кризових процесів	статечні
	обмежені
	від’ємні

Для визначення ефективності антикризових заходів щодо забезпечення економічної стійкості авіапромислового підприємства доцільно розглядати фінансові потоки за вірогідністю відвернення коштів для фінансування втрат від впливу кризових процесів.

За вірогідністю відвернення коштів для фінансування втрат від впливу кризових процесів: статичні фінансові потоки – відвернення коштів для фінансування втрат від впливу кризових процесів не має сенсу, підприємство має абсолютну економічну стійкість йому властиві кризові явища; обмежені фінансові потоки – можлива часткове відвернення коштів за згодою власників; від’ємні фінансові потоки – відвернення необхідне, оскільки мінімізує вплив кризових процесів.

Доповнення класифікації фінансових потоків за вірогідністю відвернення коштів для фінансування втрат від впливу кризових процесів дає можливість формувати більш точну базу для наступного їх прогнозування й оптимізації.

Таким чином, розмежування понять «фінансовий» та «грошовий потік», введення поняття «фінансовий потік» з позиції концепції антикризового управління економічною стійкістю авіапромислових підприємств, запропонована класифікація фінансових потоків в залежності від вірогідності відвернення коштів для фінансування втрат від впливу кризових процесів дасть можливість проводити детальний аналіз їх впливу на економічну стійкість підприємства, що є досить важливим у розробці антикризової стратегії підприємств авіаційної промисловості.

Принципово новий рівень організації фінансів суб'єкта господарювання в умовах розгортання кризових процесів спричинює підвищену увагу практиків та науковців до нових, специфічних напрямів управління його фінансовою діяльністю, зокрема, управлінню фінансовими потоками.

Механізм управління фінансовими потоками є складовим елементом концепції антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств та базується на взаємозалежності «кризовий процес – антикризове управління – економічна стійкість». Метою його розробки є забезпечення ефективності антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства і включає завдання, принципи й етапи (рис. 4.10).

Завдання управління фінансовими потоками: забезпечення операційної, інвестиційної й фінансової діяльності ресурсами, необхідними для реалізації антикризової стратегії підприємства; досягнення ефективного використання власних і позикових фінансових коштів; забезпечення синхронізації фінансових потоків у часі; гарантування економічної стійкості підприємства на всіх етапах його функціонування; реалізація антикризової стратегії підприємства.

При розробці механізму управління фінансовими потоками необхідно виходити з таких принципів:

- обґрунтованості мінімально необхідного обсягу фінансових ресурсів, які повинні забезпечити антикризові заходи щодо управління економічною стійкістю підприємства. Даний принцип допускає визначення

мінімального розміру фінансових ресурсів, необхідних для продовження операцій підприємства й своєчасного вибору методів фінансування;

Рис. 4.10. Завдання, принципи та етапи механізму управління фінансовими потоками промислового авіапідприємства

– обґрунтованого розподілу коштів за напрямками функціонування підприємства. Важливо знати не тільки величину очікуваного надходження коштів, а й раціонально їх розподіляти в процесі виробничо-фінансової діяльності, оскільки це дасть можливість забезпечити економічну стійкість підприємства;

– адаптивності управління фінансовими потоками. Принцип адаптивності управління фінансовими потоками підприємств допускає оперативне управління надходженнями та витрачаннями ресурсів у випадку резерву або дефіциту коштів, тобто при зміні внутрішніх та зовнішніх умов функціонування підприємства. За допомогою даного принципу розв'язують завдання оптимізації фінансових потоків: ефективності управління

фінансовими потоками, в основі якої положено фінансовий аналіз із використанням різних критеріїв; взаємозв'язок методів управління фінансовими потоками з методами управління ризиками.

Організаційно-економічний механізм управління фінансовими потоками промислових авіапідприємств (рис. 4.11) являє собою сукупність елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси формування, руху, ефективного управління фінансовими потоками з метою досягнення ефективності антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

Об'єктами механізму управління фінансовими потоками промислових авіапідприємств виступають фінансові потоки підприємства, результати його операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Суб'єктами – фінансовий директор, керівники планово-фінансового або планово-економічного відділів, власники підприємства.

Механізм управління фінансовими потоками промислових авіапідприємств створений на основі:

- ситуаційного підходу, який дозволяє враховувати вплив зовнішнього середовища функціонування підприємства на його фінансові потоки та передбачає розгляд як об'єкту управління конкретну кризову ситуацію, що негативно впливає на оптимізацію фінансових потоків з метою досягнення економічної стійкості підприємства;
- системного підходу, який враховує вплив зовнішнього середовища функціонування підприємства на оптимізацію фінансових потоків, мінімізацію його впливу, з метою виходу підприємства з кризової ситуації та забезпечення економічної стійкості;
- ресурсного підходу заснованого на дослідженні використання внутрішніх ресурсів підприємства, які впливають на ефективність антикризового управління економічної стійкості підприємства.

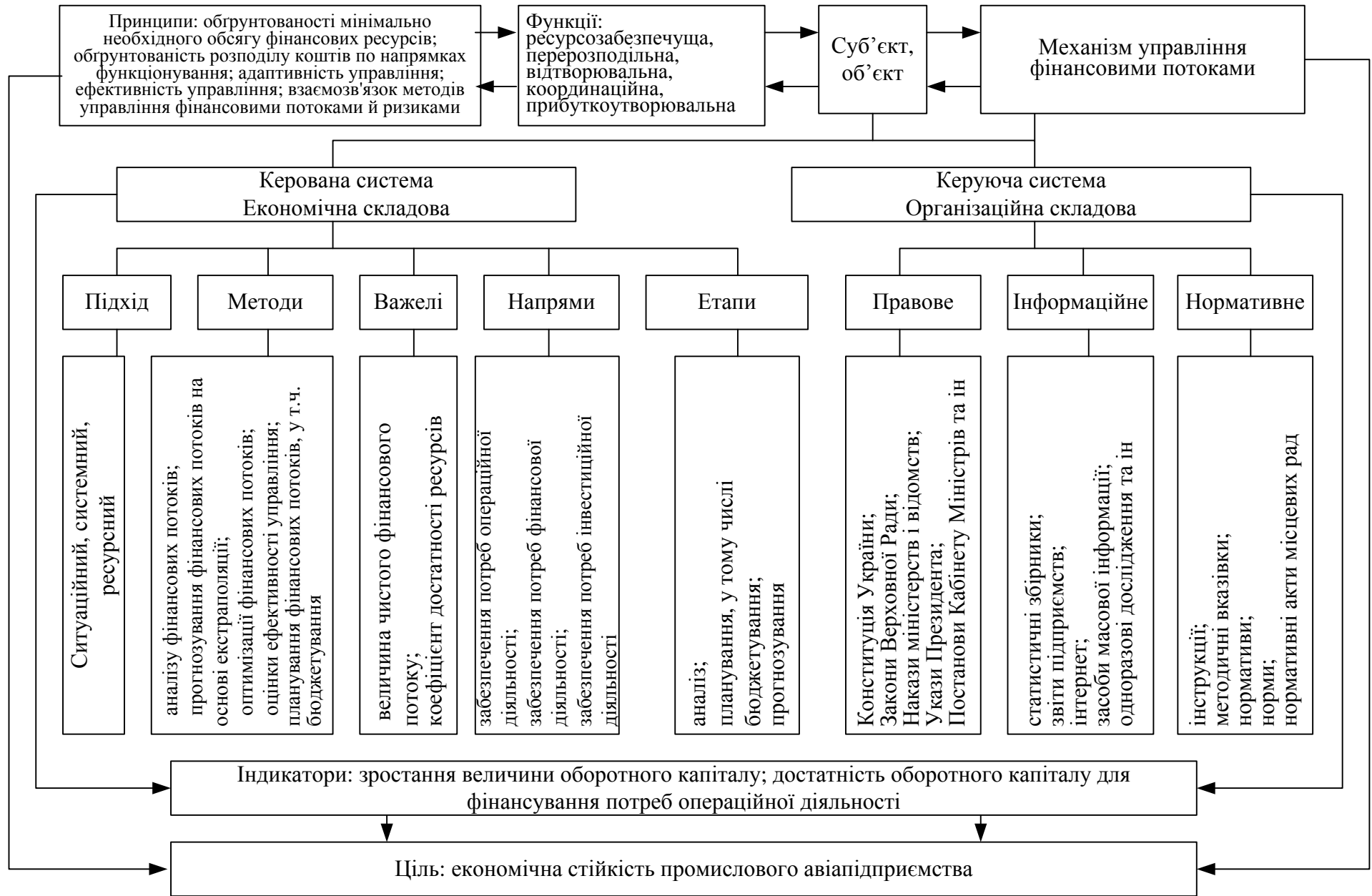

Рис. 4.11. Структура організаційно-економічного механізму управління фінансовими потоками промислового авіапідприємства

Організаційна складова включає правове, інформаційне, нормативне забезпечення і є ідентичною організаційної складової механізмів розробки антикризової стратегії та управління капіталом підприємства.

Представлено етапи процесу управління фінансовими потоками авіапідприємства.

Етап I. Аналіз ефективності управління фінансовими потоками.

Основною метою аналізу є вивчення джерел та обсягів формування, інтенсивності й напрямків руху фінансових потоків на основі ключових показників, що дають об'єктивну оцінку ефективності управління фінансовими потоками підприємства. У процесі аналізу фінансових потоків підприємства вирішуються наступні завдання: оцінка фінансового стану підприємства, його економічної стійкості на момент дослідження; виявлення джерел та обсягів формування фінансових потоків за видами діяльності; оцінка ефективності управління фінансовими потоками за видами діяльності; оцінка збалансованості фінансових потоків у часі; виявлення тенденцій та закономірностей руху фінансових потоків за період, що аналізується; виявлення необґрунтованого, неефективного використання фінансових ресурсів, що призводять до погіршення фінансового стану, зниження його економічної стійкості; виявлення резервів та додаткових джерел фінансових потоків, які підприємство може використовувати для посилення ефективності антикризового управління економічною стійкістю.

Методи, які використовуються при аналізі фінансових потоків: прямий та непрямий метод оцінки фінансових потоків; факторний аналіз; метод коефіцієнтів, екстраполяції.

Аналіз руху фінансових потоків проводиться в розрізі аспектів діяльності підприємства: операційної, що охоплює господарські операції позичальника, пов'язані з виробництвом та реалізацією його продукції; інвестиційної, що відображає особливості надходження й відтік коштів, пов'язаних зі зміною вартості основних фондів (придбанням, реалізацією), а також операцій із цінними паперами; фінансової, пов'язаної із залученням довгострокових й короткострокових кредитів та інших позикових ресурсів та

їх погашенням. Для розрахунку використовують рекомендації, що представлені в джерелі [32], інформаційною базою є Національні положення (стандарту) бухгалтерського обліку [217]. Результати розрахунків вказують на чисте збільшення або зменшення коштів за аналізований період та динаміку фінансового потоку підприємства.

Для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між різними видами фінансового потоку, що впливають на ефективність використання фінансових ресурсів підприємства, застосовується факторний аналіз, що дозволяє виявити негативні тенденції, визначити резерви збільшення й мінімально припустимі величини складових загального фінансового потоку.

Коефіцієнтний аналіз є невід'ємною частиною аналізу й оцінки фінансових потоків. З його допомогою вивчаються рівні та їх відхилення від планових та базисних значень різних відносних показників, що характеризують фінансові потоки, а також розраховуються коефіцієнти ефективності використання коштів підприємства. Важливим моментом є вивчення динаміки досліджуваних коефіцієнтів, що дозволяють установити позитивні або негативні тенденції, а також розробити необхідні заходи для внесення відповідних змін що до оптимізації антикризових рішень у процесі здійснення господарської діяльності підприємства. Оцінка ефективності управління фінансовими потоками ведеться на основі узагальнюючих та приватних показників. Узагальнюючий показник ефективності являє собою відношення чистого фінансового потоку до відтоку коштів за аналізований період, його економічний зміст аналогічний показникам рентабельності. Відмінність полягає в тому, що рентабельність розраховується на основі доходів, витрат і, відповідно, фінансових результатів, а коефіцієнт ефективності формування й управління фінансовими потоками розраховується в грошовому базисі. Коефіцієнт реінвестування фінансових потоків визначається як відношення чистого фінансового потоку за винятком суми виплачених у звітному періоді дивідендів до приросту необоротних активів за звітний період. Для оцінки синхронності формування різних видів фінансових потоків розраховується коефіцієнт ліквідності фінансових

потоків, що представляє собою відношення притоку та відтоку фінансових коштів. Ступінь синхронності позитивних та негативних фінансових потоків також може бути встановлений за допомогою коефіцієнта кореляції [32].

Одним з напрямків аналізу є оцінка якості управління фінансовими потоками на основі їхньої структури, яка запропонована А. Кононенко [156].

Відповідно до даної методики, якість управління підприємством можна оцінити як позитивна, якщо за результатами звітного періоду спостерігається позитивний фінансовий потік за результатами операційної діяльності й негативний – у результаті інвестиційної й фінансової діяльності.

При нормальній якості управління чистий фінансовий потік за результатами операційної й фінансової діяльності має позитивне значення, а інвестиційної – негативне. У цьому випадку підприємство здійснює інвестиції за рахунок коштів, отриманих за результатами операційної діяльності, залучених кредитів або додаткових вкладень власників.

Стан підприємства можна оцінити як кризовий, якщо фінансовий потік у результаті операційної діяльності має негативне значення. Інакше кажучи, підприємство фінансує операційні видатки за рахунок надходжень від інвестиційної й фінансової діяльності.

Розглянута вище методика вимагає подальшого вдосконалення, оскільки використання абсолютних показників не дає можливість визначити, якою мірою покриваються видатки підприємства за різними видами діяльності, оцінка недостатньо точна й докладна.

Ефективність управління фінансовими потоками пропонується здійснювати за допомогою коефіцієнта достатності ресурсів (K_{δ}), що розраховується наступним чином:

$$K_{\delta} = \frac{ЧФП_0 + ФПi_+ + ФПф_+}{ФПi_- + ФПф_-}, \quad (4.9)$$

де $ЧФП_0$ – чистий фінансовий потік за результатами операційної діяльності;

$ФПi_+$, $ФПi_-$ – позитивний та негативний фінансової потік за результатами інвестиційної діяльності відповідно.

$\Phi\Pi\phi_+$, $\Phi\Pi\phi_-$ - позитивний та негативний фінансовий потік за результатами фінансової діяльності відповідно.

Інтерпретація коефіцієнта достатності ресурсів залежно від ефективності видів господарської діяльності підприємства наведена в табл. 4.9.

Позиція підприємства, при якій спостерігається позитивний чистий фінансовий потік за результатами операційної діяльності та негативний або нульовий за результатами інвестиційної та фінансової діяльності. Характерною рисою даної позиції є збільшення чистого прибутку, зниження дебіторської заборгованості, запасів товарно-матеріальних цінностей, погашення кредитів, облігацій та інших зобов'язань, збільшення статутного капіталу за рахунок випуску акцій, збільшення короткострокових та довгострокових фінансових вкладень, відновлення парку основних коштів, залучення нематеріальних активів.

Даній позиції характерні ситуації *A*, *B*, *C*. Ситуація *A* – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистого фінансового потоку за результатами операційної діяльності досить для покриття видатків за результатами фінансової, інвестиційної діяльності. Підприємство може продовжувати активізувати свою діяльність по відновленню основних засобів і нематеріальних активів та залучати позикові кошти. Ситуація *B* – значення коефіцієнта достатності дорівнює одиниці. Підприємство перебуває в рівновазі. Подальша активність інвестиційної діяльності може привести до нестачі фінансових ресурсів на підприємстві. Ситуація *C* – значення коефіцієнта менше одиниці. Тобто чистого фінансового потоку за результатами операційної діяльності не досить для покриття видатків за результатами інвестиційної, фінансової діяльності. Дана ситуація може бути виправдана тільки в тому випадку, коли підприємство сподівається в майбутньому збільшити обсяги реалізації, чистий прибуток, знизити дебіторську заборгованість, вкладені інвестиції підвищать дохід підприємства.

Таблиця 4.9

Інтерпретація коефіцієнта достатності ресурсів залежно від ефективності видів фінансово-господарської діяльності авіапідприємства

Позитивний фінансовий потік за результатами операційної діяльності; негативний або нульовий за результатами інвестиційної та фінансової діяльності	Позитивний фінансовий потік за результатами операційної та фінансової діяльності; негативний або нульовий за результатами інвестиційної діяльності	Позитивний фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності; негативний або нульовий за результатами фінансової діяльності	Позитивний фінансовий потік за результатами інвестиційної та фінансової діяльності; негативний або нульовий за результатами операційної діяльності	Позитивний фінансовий потік за результатами фінансової діяльності; негативний або нульовий за результатами операційної та інвестиційної діяльності	Позитивний фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності	Позитивний фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності та негативний або нульовий за результатами операційної та фінансової діяльності	Негативний або нульовий фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності
<i>Ситуація А</i> $K_{\partial} > 1$	<i>Ситуація D</i> $K_{\partial} > 1$	<i>Ситуація G</i> $K_{\partial} > 1$	<i>Ситуація Y</i> $K_{\partial} > 1$	<i>Ситуація M</i> $K_{\partial} > 1$	<i>Ситуація P</i> $K_{\partial} > 1$	<i>Ситуація T</i> $K_{\partial} > 1$	x
<i>Ситуація B</i> $K_{\partial} = 1$	<i>Ситуація E</i> $K_{\partial} = 1$	<i>Ситуація H</i> $K_{\partial} = 1$	<i>Ситуація K</i> $K_{\partial} = 1$	<i>Ситуація N</i> $K_{\partial} = 1$	x	<i>Ситуація X</i> $K_{\partial} = 1$	<i>Ситуація F</i> $K_{\partial} = 1$
<i>Ситуація C</i> $K_{\partial} < 1$	<i>Ситуація F</i> $K_{\partial} < 1$	<i>Ситуація J</i> $K_{\partial} < 1$	<i>Ситуація L</i> $K_{\partial} < 1$	<i>Ситуація O</i> $K_{\partial} < 1$	x	<i>Ситуація Q</i> $K_{\partial} < 1$	<i>Ситуація V</i> $K_{\partial} < 1$

Якщо на підприємстві спостерігається зменшення статутного капіталу, то особливу увагу необхідно приділити аналізу акцій підприємства (K_{16}), (K_{17}), його незалежності від зовнішніх джерел інвестування (K_{13}), (K_{15}), фінансової стабільності (K_{14}) (табл. У.3 додаток У).

Позиція підприємства, при якій спостерігається позитивний чистий фінансовий потік за результатами операційної та фінансової діяльності й негативний або нульовий за результатами інвестиційної діяльності, характеризується збільшенням короткострокових і довгострокових фінансових вкладень, відновленням основних коштів та нематеріальних активів, збільшенням чистого прибутку й зниженням дебіторської заборгованості, залученням позикових коштів, збільшенням статутного капіталу в результаті емісії акцій.

Даній позиції характерні ситуації *D*, *E*, *F*. Ситуація *D* – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистих фінансових потоків за результатами операційної та фінансової діяльності досить для покриття видатків за інвестиційною діяльністю. Підприємство може активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних коштів, додатково залучати позикові кошти. Ситуація *E* – значення коефіцієнта дорівнює одиниці, тобто підприємство перебуває в рівновазі. Подальша активізація інвестиційної діяльності не доцільна. Ситуація *F* – значення коефіцієнта менше одиниці, тобто чистого фінансового потоку за результатами операційної та фінансової діяльності не досить для покриття видатків за інвестиційною діяльністю. Варто звернути увагу, що саме при цій ситуації необхідно акцентувати увагу на оцінці ефективності прийнятих інвестиційних проектів, оскільки залучення позикового капіталу підвищує вимоги до раціональності його використання.

Особливістю позиції підприємства, що характеризується позитивним чистим фінансовим потоком за результатами операційної та фінансової діяльності й негативним або нульовим фінансовим потоком за результатами фінансової діяльності, є погашення кредитів, позикових коштів від реалізації

облігацій і інших зобов'язань, збільшення чистого прибутку, кредиторської заборгованості, зменшення дебіторської заборгованості. Зменшується вартість основних коштів та нематеріальних активів, знижуються короткострокові й довгострокові фінансові вкладення на підприємстві. Даній позиції характерні ситуації *G, H, J*. При ситуації *G* - значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистий фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності в повному обсязі покриває витрати за фінансовою діяльністю. Варто звернути увагу на аналіз ефективності використання основних коштів та нематеріальних активів, операційної діяльності підприємства. Можлива активізація інвестиційної діяльності підприємства, пов'язана з відновленням устаткування. Ситуація *H* – значення коефіцієнта достатності дорівнює одиниці, підприємство перебуває в рівновазі. Подальше збільшення суми кредитів, що погашаються, позикових коштів від реалізації облігацій, зниження статутного капіталу в результаті випуску акцій не доцільно, оскільки призведе до порушення фінансової рівноваги. Актуальні заходи щодо підвищення ефективності операційної діяльності. Ситуація *J* – значення коефіцієнта менше одиниці. Чистий фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності не достатній для покриття витрат за результатами фінансової діяльності.

Позиція підприємства, при якій спостерігається негативний або нульовий чистий фінансовий потік за результатами операційної діяльності та позитивний за результатами інвестиційної і фінансової вимагає особливої уваги. На підприємстві є недостача чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, збільшується дебіторська заборгованість, залучаються позикові кошти, які в основному використовуються на поповнення оборотного капіталу. Знижуються короткострокові й довгострокові фінансові інвестиції, спостерігається зниження вартості основних коштів та нематеріальних активів.

Даній позиції характерні ситуації *Y, K, L*. Ситуація *Y* – коефіцієнт достатності більше одиниці. Неefективна операційна діяльність

підприємства покривається за рахунок чистих фінансових потоків за результатами інвестиційної й фінансової діяльності, тобто підприємство реалізує основні фонди та нематеріальні активи, залучає позикові кошти, які використовуються на покриття збитків за результатами операційної діяльності. Ситуація *K* – коефіцієнт достатності дорівнює одиниці, підприємство перебуває в рівновазі. Катастрофічної для підприємства є ситуація *L*, при якій значення коефіцієнта достатності менше одиниці, тобто чистих фінансових потоків за результатами інвестиційної та фінансової діяльності для покриття операційної діяльності недостатньо.

Подальша розробка заходу здійснюється після оцінки ефективності операційної (табл. У.1 (додаток У), інвестиційної (табл. У.2 (додаток У) та фінансової (табл. У.3 (додаток У) діяльності підприємства.

Позиція підприємства, при якій спостерігається позитивний чистий фінансовий потік за результатами фінансової діяльності й негативний або нульовий за результатами операційної та інвестиційної діяльності, характеризується збільшенням суми притягненого акціонерного капіталу, довгостроковий і короткострокових кредитів банку, зниженням чистого прибутку та кредиторської заборгованості.

Даній позиції характерні ситуації *M*, *N*, *O*. Ситуація *M* – коефіцієнт достатності більше одиниці. Неефективна операційна діяльність підприємства покривається за рахунок чистих фінансових потоків за результатами фінансової діяльності. Притягнений акціонерний капітал та позикові кошти направляються на оновлення основних фондів, покриття збитків за результатами операційної діяльності. Ситуація *N* – коефіцієнт достатності дорівнює одиниці, підприємство перебуває в рівновазі. Ситуація *O*, значення коефіцієнта достатності менше одиниці, тобто чистих фінансових потоків за результатами фінансової діяльності для покриття операційної та інвестиційної діяльності недостатньо.

Позитивний фінансовий потік за результатами фінансової, операційної та інвестиційної діяльності, характеризується збільшенням суми

притягнутого акціонерного капіталу, довгострокових і короткострокових кредитів банку, збільшенням чистого прибутку, реалізацією основних фондів та нематеріальних активів.

Даній позиції характерна ситуація P , при якій коефіцієнт достатності більше одиниці. Використовуються довгострокові, короткострокові кредити банку та притягнений акціонерний капітал за рахунок емісій. Реалізуються основні фонди та нематеріальні активи. Ефективна операційна та фінансова діяльність підприємства.

Позитивний фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності та негативний або нульовий за результатами операційної та фінансової діяльності. Підприємство реалізує основні фонди та нематеріальні активи, має збитки за основною діяльністю, високу дебіторську заборгованість, не використовує притягнутий капітал за рахунок емісій, виплачує довгострокові та короткострокові кредити банкам.

Даній позиції характерні ситуації T , X , Q . Ситуація T – коефіцієнт достатності більше одиниці. Спостерігається позитивний фінансовий потік за результатом інвестиційної діяльності за рахунок реалізації основних фондів та нематеріальних активів. Інвестиційна діяльність дозволяє покрити операційні збитки підприємства, виплату процентів, погашення долгів за короткостроковими та довгостроковими кредитами. Ситуація X – коефіцієнт достатності дорівнює одиниці, підприємство перебуває в рівновазі. Ситуація Q , значення коефіцієнта достатності менше одиниці, тобто чистих фінансових потоків за результатами інвестиційної діяльності не достатньо для покриття збитковості операційної та фінансової діяльності підприємства.

Негативний фінансовий потік за результатами фінансової, операційної та інвестиційної діяльності. Підприємство оновлює основні фонди та нематеріальні активи, має збитки за основною діяльністю, високу дебіторську заборгованість, не використовує притягнутий капітал за рахунок емісій, виплачує довгострокові та короткострокові кредити банкам.

Даній позиції характерні ситуації F , V . Ситуація F – коефіцієнт

достатності дорівнює одиниці, підприємство перебуває в рівновазі. Ситуація V , значення коефіцієнта достатності менше одиниці, тобто оновлення основних фондів та нематеріальних активів не приносить прибутку підприємств.

Запропонований методичний підхід до оцінки ефективності управління фінансовими потоками дозволяє: визначити рівень достатності фінансових потоків, сформованих у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності для забезпечення розширеного відтворення та економічної стійкості підприємства; оцінити здатність підприємства активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних та позикових коштів, підвищити ступінь раціонального використання коштів у процесі його діяльності; виявити основні аспекти діяльності підприємства, що спричиняють розбалансованість фінансових потоків та забезпечити найбільш прийнятні напрямки й форми управління фінансовими потоками та антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

Етап II. Планування джерел, обсягів формування та напрямку руху фінансових потоків підприємства.

Основною метою планування фінансових потоків є забезпечення підприємства фінансовими ресурсами в достатньому обсязі для антикризового управління економічною стійкістю. В основі планування фінансових потоків лежить їх оптимізація, мета й завдання якої розглянуті І. А. Бланком [32, с. 408 - 410]. Взнявши їх за основу, визначимо завдання планування фінансових потоків: забезпечення операційної, інвестиційної та фінансової діяльності необхідними обсягами фінансових ресурсів; раціональне використання фінансових ресурсів; оптимізація фінансових потоків у часі та за видами діяльності; досягнення безперервності операційного та фінансового циклу.

При плануванні фінансових потоків здійснюється: корегування потоку майбутніх платежів; стратегічне інвестування; оптимізація витрат підприємства.

Корегування потоків майбутніх платежів здійснюється шляхом [32]: максимізації Флоуту; скорочення розрахунків у наявній формі; використання «кредитної лінії», «овердрафта»; використання механізму стягнення передплати з замовника; прискорення інкасації дебіторської заборгованості шляхом прискореного повернення простроченої дебіторської заборгованості, її рефінансування у формі факторингу, обліку векселів, форфейтингу. Залучення стратегічних інвесторів здійснюється з метою збільшення обсягу власних ресурсів підприємства за рахунок інвестування в основний капітал або фінансові інвестиції, в основі яких лежить ефективна дивідендна політика. Оптимізація витрат підприємства здійснюється шляхом зниження постійних витрат, продажу або здачі в лізинг основних фондів, які не використовуються, ефективної амортизаційної політики. Як метод оптимізації фінансового потоку пропонується використовувати: максимізацію обсягу реалізації продукції з позиції оптимальної комбінації форм розрахунків; оптимізацію співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. У процесі планування фінансових потоків використовують такі методи: порівняння, балансовий, економіко-математичні, техніко-економічні, економіко-статистичні розрахунки.

Слід зазначити, що вибір методу обґрунтування плану фінансових потоків підприємства повинен здійснюватися, насамперед, з урахуванням часового виміру, що сприяє адекватності часового інтервалу й методів прогнозування, підвищує точність розрахунків. Виділяють такі види планування фінансових потоків: оперативне (бюджетування) планування (місяць, квартал); поточне (середньострокове) планування (рік); стратегічне (довгострокове) планування (більше одного року). У рамках оперативного планування розробляють бюджети. Бюджетування забезпечує: контроль над витратами та раціональним використанням ресурсів; взаємозв'язок оперативного, поточного й стратегічного планування; своєчасне виявлення відхилень від плану; ідентифікацію й оцінку ризику, його мінімізацію. У рамках поточного планування реалізується планування надходжень та витрат

фінансових потоків, прогнозування балансу фінансових потоків та доходів.

Негативний вплив зовнішнього середовища може бути мінімізовано за допомогою планування витрат, що пов'язані з попередженням або ліквідацією наслідків його впливу. Оскільки ці витрати не пов'язані з операційною діяльністю підприємства, то їх планування варто здійснювати по статті «Інші витрати», а для обліку доцільно відкрити окремий субрахунок «Витрати зовнішнього середовища». Джерелами фінансування витрат зовнішнього середовища можуть бути власні кошти підприємства, а саме чистий прибуток.

Етап III. У рамках стратегічного планування відбувається прогнозування фінансових потоків підприємства на тривалий період, що сприяє прийняттю управлінських рішень.

Етапи планування фінансових потоків підприємств авіаційної промисловості повинні перебувати в тісному взаємозв'язку і реалізуватися в певній послідовності. Розробка стратегічного планування фінансових потоків визначає завдання й параметри поточного. У свою чергу, поточне планування створює основу для розробки й доведення до безпосередніх виконавців оперативних бюджетів за всіма основними аспектами фінансової діяльності підприємства (рис. 4.12).

Більш детально прогнозування фінансових потоків розглянуто в п. 5.1 дисертаційної роботи.

Таким чином, організаційно-економічний механізм управління фінансовими потоками є складовим елементом концепції антикризового управління економічною стійкістю підприємств авіаційної промисловості та базується на взаємозалежності розгортання кризового процесу, антикризового управління та економічної стійкості. Метою його розробки є забезпечення ефективності антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства, яке визначається якістю прогнозування динаміки, величин фінансових потоків та виявлення джерел коштів і ефективних напрямів їх використання.

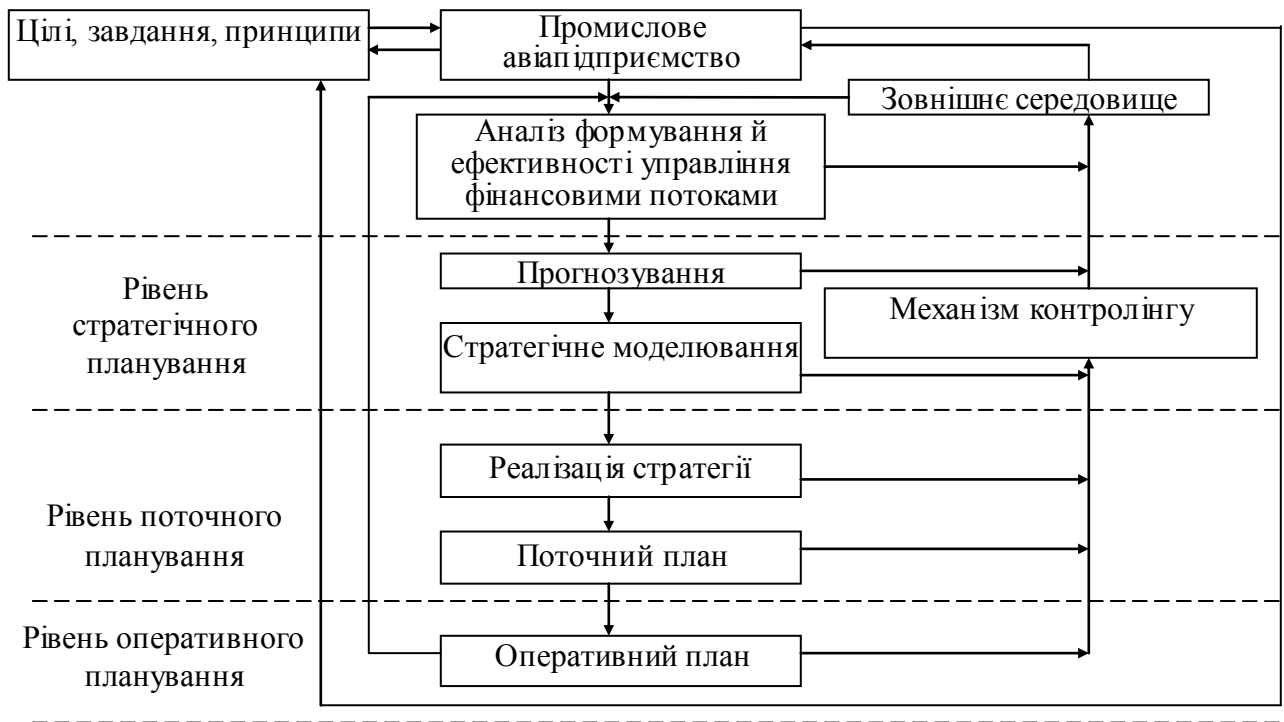

Рис. 4.12. Взаємозв'язок видів планування фінансових потоків промислового авіапідприємства

Запропонований комплекс методичного забезпечення управління фінансовими потоками промислового авіапідприємства дає можливість значно підвищити ефективність розробленої антикризової стратегії й знизити негативного впливу кризових процесів, забезпечити дієвість антикризового управління економічною стійкістю.

4.4. Методичний підхід до оцінювання впливу зовнішньоекономічної діяльності на економічну стійкість в антикризовому управлінні авіапідприємствами

З точки зору неінституціональної теорії зовнішньоекономічна діяльність підприємств є спільною діяльністю вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, яка здійснюється під впливом ситуацій на міжнародному ринку.

Неоінституціональна теорія не визначає поняття міжнародного або міжнаціонального ринку, але дає підстави вважати його за сукупність відносин щодо узгодження умов спільного існування учасників міжнародної спільноти. Вплив міжнародного ринку на зовнішньоекономічну діяльність окремих підприємств є вагомим і посилює залежність результативності від нестабільного зовнішнього середовища.

Ефективна зовнішньоекономічна діяльність підприємств авіаційної промисловості є однією з умов їх економічної стійкості, оскільки просування їх продукції на зовнішньому ринку має на меті підвищення прибутковості та подальше зростання величини власного капіталу. Тому при розгляді сутності організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю слід виділити ті особливості, які відрізняють його від інших видів господарської діяльності.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств спрямована на здійснення експортно-імпортних операцій на основі договору купівлі-продажу товарів та фінансових потоків. Вона базується не тільки на вітчизняному, але й на зарубіжному законодавстві, що припускає створення відповідних фінансово-юридичних відділів з метою ефективного управління цим процесом [415].

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств має особливу нормативну базу, що включає в себе як єдині норми та нормативи, прийняті в цілому для всіх суб'єктів господарювання країни, індивідуальні норми та нормативи, прийняті на кожному окремому підприємстві, так і норми та стандарти, затверджені міжнародними організаціями, окремими зарубіжними країнами або іноземними партнерами по бізнесу [415].

Вказана діяльність підприємств породжує специфічні ризики, властиві тільки даному виду діяльності, їх необхідно враховувати під час розрахунків з державою з податкових та інших обов'язкових платежів, формування лімітів, резервів і стимулів господарської діяльності, а також здійснювати страхування цих ризиків не тільки вітчизняними, але й зарубіжними

страховими компаніями [415].

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств припускає, що слід висувати такі фінансові методи, прийоми та важелі, які базуються, перш за все, на чинній системі оподаткування, системі митного контролю експортно-імпортних операцій, моніторингу за фінансовими потоками та інформаційному забезпеченні контролінгу антикризового управління економічною стійкістю. При цьому враховуються не тільки особливості та правила вітчизняної фінансово-кредитної системи, але й систем зарубіжних країн [415].

Визначена діяльність підприємств обумовлює специфічну систему фінансових санкцій, яка не застосовується на вітчизняному ринку товарів, ресурсів і послуг, її можна використовувати тільки при фінансово-кредитних розрахунках з іноземними партнерами [415].

Зовнішньоекономічну діяльність підприємств багато в чому визначають зовнішні чинники, що породжує специфічні форми та види тіньової діяльності, пов'язані з міжнародними кримінальними структурами, а це, у свою чергу, викликає підвищений інтерес з боку національних та міжнародних правоохоронних органів [415].

Експортно-імпортні операції, фінансові потоки у вигляді валютних цінностей припускають специфічну діяльність банківських інститутів, проведення міжнародних фінансово-кредитних розрахунків [415].

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств спирається на відповідну інформаційну базу, використовує міжнародні підходи до укладення контрактів, організації руху товарних і розрахункових документів, зокрема в електронній формі, застосування всіляких інформаційних комп'ютерних систем, що обслуговують експортно-імпортні операції та рух фінансових потоків [415].

Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це сукупність нормативних актів, у рамках і на основі яких здійснюється її практика, в це поле регулювання входять і зовнішньоекономічні контракти. Ця сукупність

представлена: міжнародними договорами з іншими країнами, договорами з державами – учасниками зовнішньоекономічної діяльності, міжнародними правилами та нормами, ратифікованими Україною; національним законодавством про зовнішньоекономічну діяльність підприємств, представленими законами та підзаконними актами [415].

Взаємозв'язок складових зовнішньоекономічної діяльності промислового авіапідприємства з позиції неінституціональної теорії представлено на рисунку 4.13. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є інструментом взаємозв'язку її організаційної та макроекономічної складових. Міжнародний ринок, який є макроекономічною складовою, може бути фактором як посилення, так і послаблення економічної стійкості підприємств. Це відбиває інструмент її дії – міжнародні економічні відносини, які складаються під впливом зовнішнього середовища.

В основі здійснення зовнішньоекономічної діяльності промислових авіапідприємства лежать експортно-імпорتنі операції, здійснювані на підставі укладення договору купівлі-продажу товарів у матеріально-речовинній формі, який у міжнародній комерційній практиці є контрактом.

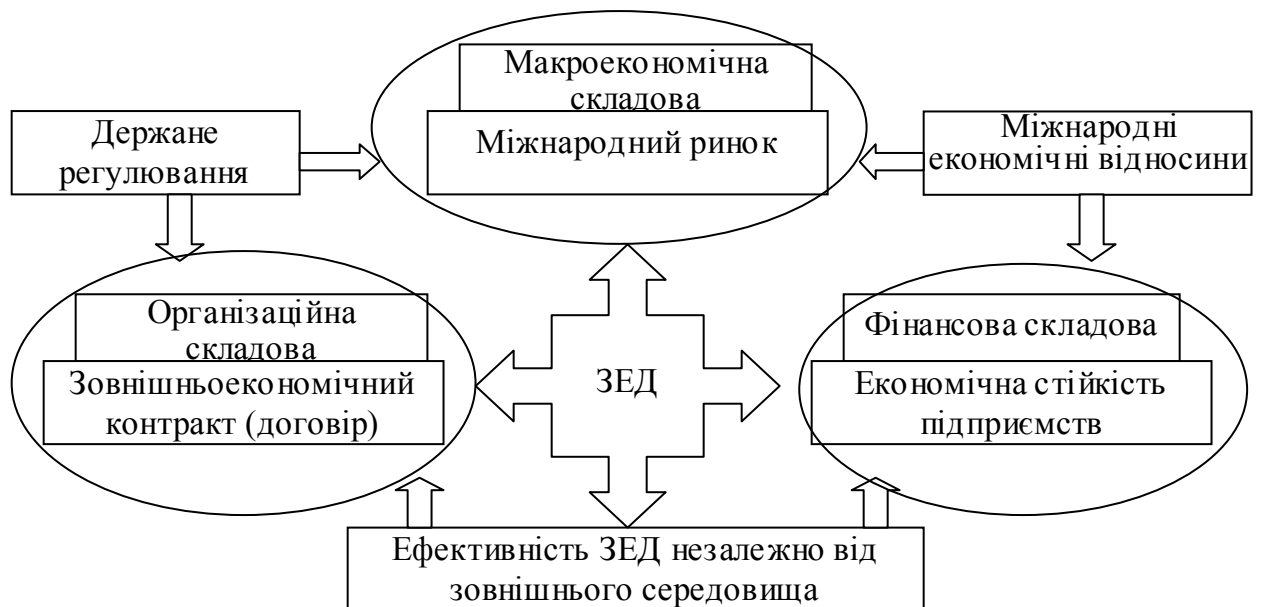

Рис. 4.13. Взаємозв'язок складових зовнішньоекономічної діяльності

промислового авіапідприємства з позиції неoinституціональної теорії

Умови, які не припиняють зовнішньоекономічні операції у разі негативного впливу міжнародного ринку, можна відобразити у договорі та створити таким чином стратегічну основу забезпечення економічної стійкості зовнішньоекономічної діяльності промислових авіапідприємств від негативного зовнішнього середовища міжнародного масштабу.

Таким чином, названі особливості зовнішньоекономічної діяльності дають можливість сформулювати таке визначення сутності «організаційно-економічному механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю» (рис. 4.14) як сукупності елементів, що утворюють економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати тактичні заходи до формування та укладання контрактів, визначення та нейтралізації загроз валютних ризиків, прогнозувати вірогідність їхнього утворення та оцінювати вплив на економічні результати на основі побудови нейронних мереж, що дозволить запобігти посиленню впливу кризових процесів на економічну стійкість при здійсненні антикризового управління

Суб'єктами механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю промислових авіапідприємств є суб'єкти господарської діяльності, що здобувають право здійснення зовнішньоекономічних угод відповідно до положень щодо національного законодавства.

Під об'єктом договору, а значить и об'єктом механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю авіапідприємств варто розуміти те, із приводу чого вступають у правовідносини сторони. За правовим режимом та цільовим призначенням об'єкти цивільного права підрозділяються на: речі, включаючи гроші та цінні папери (облігації, векселі, депозитні й ощадні сертифікати, акції, приватизаційні цінні папери й ін.); результати інтелектуальної діяльності, тобто група цивільних правовідносин, що виникли в зв'язку зі створенням та використанням результатів творчої діяльності – творів науки, літератури, мистецтва, винаходів, промислових зразків і т.п.; – інформація як особливий об'єкт договірних відносин,

пов'язаних з її збором, пошуком, опрацюванням, збереженням, використанням.

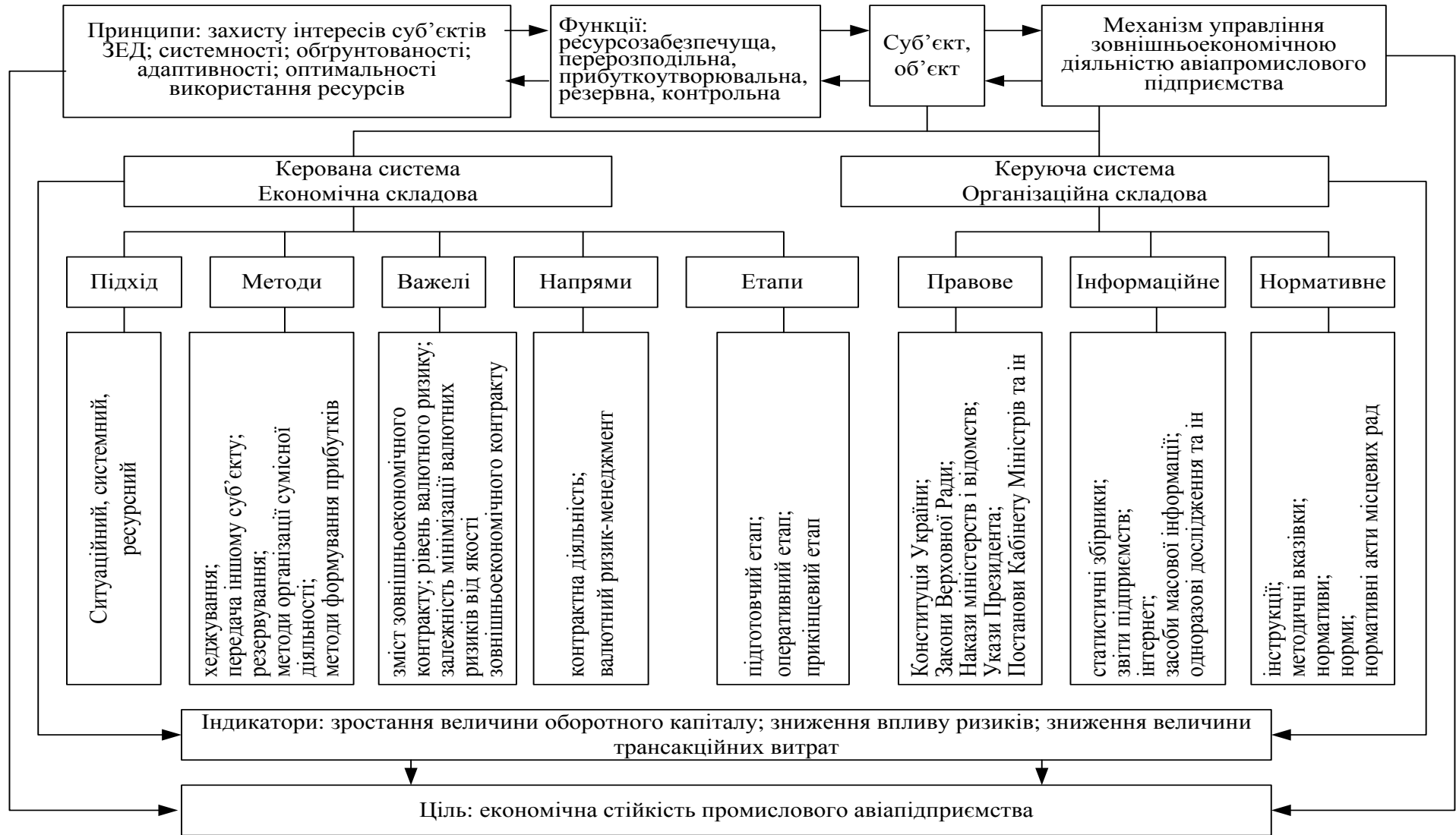

Рис. 4.14. Структура організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю промислового авіапідприємства

Механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю авіапромислового підприємства створений на основі ситуаційного, процесного та системного методологічних підходів, згідно з якими ефективність зовнішньоекономічної діяльності забезпечується за умови визначення факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на ефективність зовнішньоекономічної діяльності, постійного контролю за умовами виконання контракту, виникаючих ризиків, орієнтації на результат управління зовнішньоекономічною діяльністю та економічною стійкістю підприємства.

Досягнення ефективності механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю авіапромислового підприємства можливе тільки за умови дотримання основних його принципів.

Принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який проявляється при укладенні контракту та зумовлює необхідність відображення права учасників цих операцій забезпечувати ефективність антикризових заходів щодо підвищення економічної стійкості підприємства.

Принцип системності припускає, що зовнішньоекономічна діяльність має системний характер, передбачає розгляд усіх суб'єктів такої діяльності, як системи, яка складається зі структурних взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів та забезпечує ефективність антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

Принцип наукової обґрунтованості зовнішньоекономічної діяльності проявляється у всебічному обґрунтуванні необхідності заключення зовнішньоекономічних контрактів розробленими прогнозами з використанням математичного апарату, що дозволить підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

Принцип адаптивності зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у динамічному процесі пристосування зовнішньоекономічної діяльності авіапідприємства до факторів зовнішнього середовища на основі зміни його функцій, структури, взаємин і взаємодій з внутрішнім і зовнішнім середовищем.

Сутність принципу оптимальності використання застосовуваних ресурсів полягає у тому, що використання ресурсів авіапідприємства у процесі зовнішньоекономічної діяльності повинно здійснюватись відповідно до встановлених цілей антикризового управління економічною стійкістю.

Структура і порядок формування змісту зовнішньоекономічного контракту є організаційним елементом (складовою) зовнішньоекономічної діяльності авіапідприємств, оскільки саме подальша організація виконання цього контракту сприяє досягненню її ефективності і забезпеченню економічної стійкості.

Економічна стійкість промислового авіапідприємства як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності (економічна складова механізму) з одного боку виступає одночасно елементом зовнішньоекономічної діяльності та вимірювачем ефективності антикризового управління, а з іншого – наслідком ефективності зовнішньоекономічної діяльності (рис. 4.15).

Якщо первісно економічна стійкість є відсутньою, то вона утворюється через формування ефекту, як це передбачено у контракті, тобто через взаємозв'язок із організаційною складовою механізму зовнішньоекономічної діяльності.

Міністерство економіки з питань європейської інтеграції України видало Наказ «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)» [216]. Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, та спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Передумовою укладення зовнішньоторговельного контракту є обговорення його основних складових стосовно предмета угоди – товару.

Власник товару з метою пошуку потенційного покупця може розсилати свої пропозиції з продажу товару у вигляді «оферти», яка має певні особливості щодо зазначення відомостей стосовно товару.

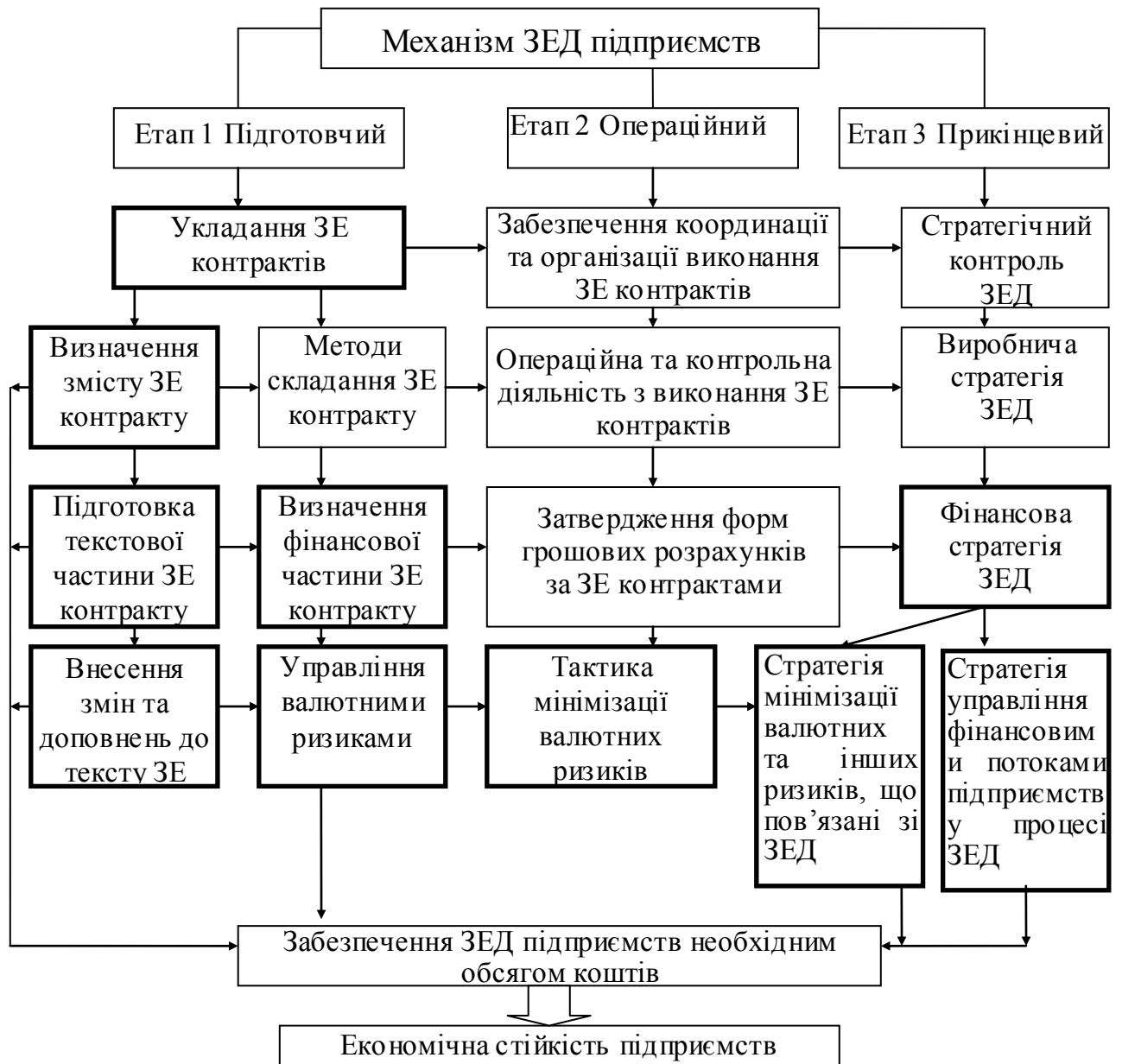

Рис. 4.15. Вплив механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств авіаційної промисловості на їх економічну стійкість

Потенційний покупець з метою отримання більш привабливих для нього умов придбання товару може направити власнику свої контрпропозиції. З цього моменту починається дійсне обговорення змісту торгівельної угоди. За результатами узгодження позицій майбутніх сторін контракту здійснюється обговорення та деталізація основних положень угоди.

При недотриманні вимог чинного законодавства договір

зовнішньоекономічної діяльності може бути у встановленому порядку визнаний недійсним. За іншими договорами, укладеними суб'єктами підприємницької діяльності України усіх форм власності, розрахунки здійснюються відповідно до Уніфікованих правил, якщо це передбачено такими договорами, тобто за відсутності застереження в цих договорах (не є зовнішньоекономічними).

В тексті зовнішньоекономічного контракту повинне бути присутнє пряме посилання на використання умов ІНКОТЕРМС, що є підставою для тлумачення контракту у відповідності до Міжнародних правил інтерпретації, предметом яких є товари.

Правила ІНКОТЕРМС (часто їх називають ще «базисні умови постачання») розроблені Міжнародною торговельною палатою і в даний час діють у редакції 2010 р. Уперше Правила були опубліковані у 1936 р., наступні зміни і доповнення в них було внесено у 1953, 1967, 1976, 1980, 1990, 2000 і 2010 рр. [381]. За своєю суттю Правила ІНКОТЕРМС – систематизований збір кількох міжнародних торговельних порядків. Вони не належать до типу міжнародно-правових нормативних актів, не є обов'язковими для дотримання і застосування, а мають рекомендаційний характер, але це, як показує світова практика, не зменшує їх важливості і значущості. Однак деякі країни, у тому числі й Україна, своїм внутрішнім законодавством встановлюють обов'язкове використання Правил ІНКОТЕРМС національними суб'єктами в їхніх зовнішньоторговельних операціях.

Для укладання зовнішньоекономічного контракту необхідна згода сторін за всіма суттєвими для даного виду контракту умовами. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами в належній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов. В контракті визначаються обов'язкові та додаткові умови його укладання (табл. 4.10).

Контракт є основним документом, що підтверджує матеріальне оформлення намірів сторін здійснити торговельну операцію з переходом права власності на товар. Отже, головною та джерелом

виникнення низки ризиків безпосередньо предмет контракту – «товар». На підставі цього визначимо джерела походження ризиків та методи управління ними.

Таблиця 4.10

Умови зовнішньоекономічних контрактів

Обов'язкові або істотні умови зовнішньоекономічних контрактів	Додаткові умови зовнішньоекономічних контрактів
найменування сторін	здача — приймання
предмет	страхування
якість	відвантажувальні реквізити
кількість	гарантії
базисні умови постачання	пакування і маркування
ціна	форс-мажорні обставини
умови платежу	санкції і рекламації
юридичні адреси і підписи сторін	арбітраж та ін.

При укладанні угод, виконання яких розраховано на тривалий термін або пов'язане з наданням відстрочки платежу (кредиту), виникають валютні ризики, пов'язані зі зміною курсів валюти, у якій призначена ціна реалізованого товару або надається кредит. Зі зміною курсу валюти змінюється реальна вартість платежу.

Валютні ризики умовно можна поділити на курсові, інфляційні та операційний ризики. Курсові ризики пов'язані з тим, що при зменшенні курсу валюти платежу стосовно національної валюти експортер одержить суму грошей у національній валюті меншу, ніж та, на яку він розраховував при укладенні контракту. Інфляційні ризики пов'язані зі зменшенням купівельної спроможності валюти платежу, якщо зменшиться її курс стосовно інших валют. Операційний валютний ризик – це такий ризик, якому піддаються юридичні і фізичні особи, коли майбутні платежі або одержання коштів повинні бути зроблені в іноземній валюті, майбутня вартість якої не визначена.

Контрактні заходи визначаються на основі обраних методів протидії валютним ризикам.

Головною метою підприємства, що здійснює зовнішньоекономічну

діяльність, є досягнення економічної стійкості шляхом ефективного антикризового управління підприємством. Досягнення економічної стійкості, яке передбачено змістом зовнішньоекономічного контракту (рис. 4.16), можливе шляхом вживання тактичних заходів з мінімізації валютних ризиків, що є заходами антикризового управління.

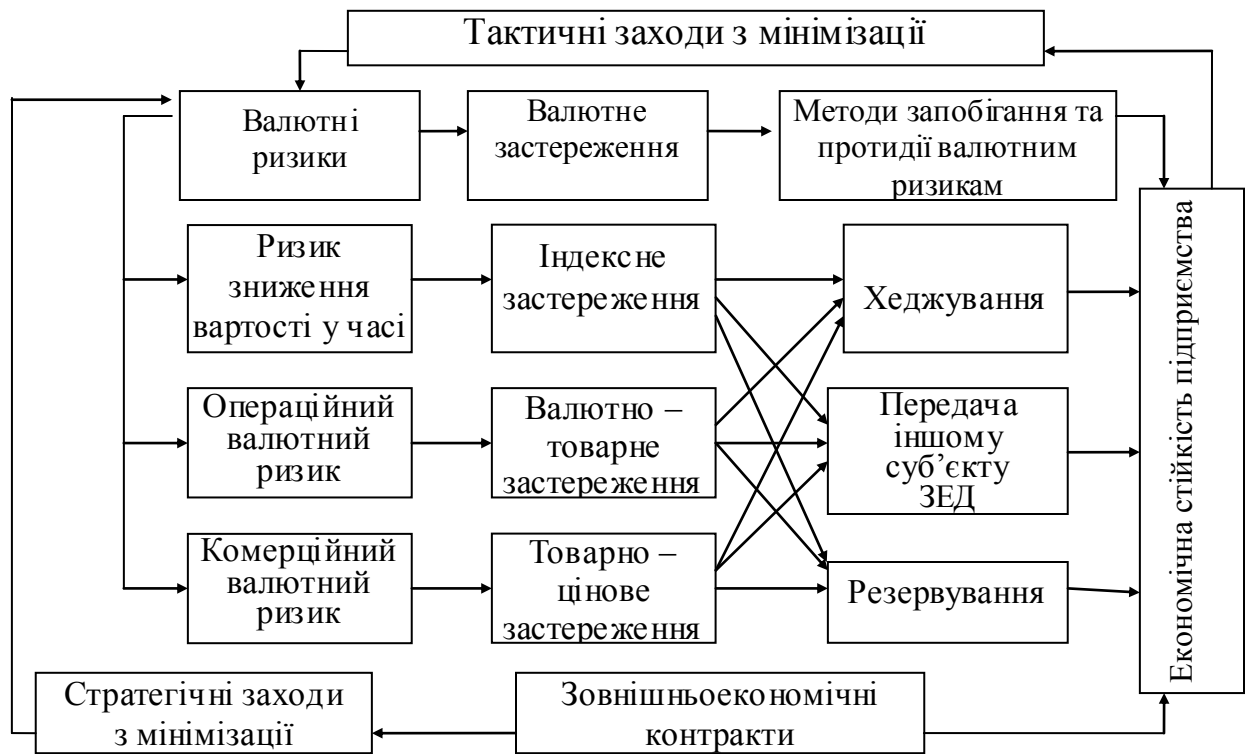

Рис. 4.16. Антикризове управління економічною стійкістю авіапідприємств на основі мінімізації валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності

Ризики, що притаманні зовнішньоекономічному контракту, етапи його проведення та методи управління представлено в табл. 4.11.

Таким чином, доведено, що зміст зовнішньоекономічного контракту формує стратегічну основу зниження ризиків, підвищенню результативності антикризового управління, що сприяє досягненню ефективності зовнішньоекономічної діяльності та економічної стійкості авіапідприємств.

Таблиця 4.11

Методи управління ризиками зовнішньоекономічного контракту

Етапи проведення зовнішньоекономічного контракту	Ризики зовнішньоекономічного контракту	Методи управління ризиками зовнішньоекономічного контракту
Вибір товару	Ризик аналітичної помилки Маркетингові ризики	Профілактичний метод: планомірний маркетинг; прогнозування впливу зовнішнього середовища
Пошук і вибір контрагента	Ризик аудиторської помилки Контрольний ризик	Метод локалізації ризику: створення спеціалізованих структур, що контролюють пошук і вибір контрагента, оцінюють ризикованість проекту. Метод відхилення ризику: відмовлення від ненадійних партнерів і ризикових проектів; пошук гарантів.
Встановлення ділового контакту з контрагентом	Ризики не вірного вибору форм і методів роботи на ринку	Метод дисипації: рівномірний розподіл ризику кожного контрагента в загальному обсязі; робота одночасно на декількох ринках з великою кількістю споживачів
Заклучення контракту з контрагентом	Ризики ділових зв'язків з контрагентами	Метод диверсифікація ризиків між партнерами. Метод локалізації ризику: створення спеціалізованих структур, що виконують ризикові проекти
Виконання зобов'язань продавцем	Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні. Ризик втрат при приборі виду платежу. Ризик втрат при транспортуванні устаткування. Ризик втрат при приборі валюти контракту. Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні. Ризики форс-мажорних обставин та інші	Метод трансферу ризику: хеджування валютних ризиків; передача ризику під фінансову гарантію, страхування ризику
Виконання зобов'язань покупцем	Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті. Ризики форс-мажорних обставин. Валютні ризики. Ризик іноземного партнера	Метод самофінансування ризику: утворення резервних фондів відшкодування

Наведені характеристики та схеми зовнішньоекономічних операцій дають можливість визначити, що в основі механізму зовнішньоекономічної діяльності авіапідприємств перебуває форма, зміст та структура зовнішньоекономічних контрактів (рис. 4.17), на основі котрого формуються методичні складові залежно від рівня організації зовнішньоекономічної діяльності.

Рис. 4.17. Взаємозв'язок рівнів управління зовнішньоекономічною діяльністю промислових авіапідприємств

Отже, ключовим інструментом зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний контракт. Ефективність виконання контракту визначається таким показником як рентабельність продукції за зовнішньоекономічним контрактом, яка багато в чому залежить від впливу ризиків. Їх оцінка здійснюється за методикою, що представлено автором [256], а прогнозування впливу ризиків на рентабельність продукції дозволить знизити їх негативні наслідки.

Для прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту

на рентабельність продукції промислового авіапідприємства, буде використовуватися нелінійна авторегресійна модель з зовнішніми входами (*NARX*).

На рис. Ф.1 додаток Ф показана архітектура узагальненої рекурентної мережі, яка побудована на базі багатошарового персептрону. Загальний математичний вираз моделі *NARX* представлено в додатку Ф, формула Ф.1.

Оскільки однією з важливих особливостей нейронної мережі є здібність до узагальнення отриманих знань, то нейронна мережа виконує тренування на деякій множині навчальних вибірок, при цьому вона генерує очікувані результати при поданні на її вхід даних, що відносяться до тієї ж самої множини, але які не брали участь в процесі навчання.

Визначення кількості нейронів в кожному з шарів нейронної мережі дозволяє не тільки визначити кількість областей, але й кількість сегментів гіперплощин, які обмежують ці області (рис. Ф.2, додаток Ф) [135].

Для розв'язання задач оптимізації при навчанні нейронних мереж можуть бути використанні наступні методи: локальної оптимізації з розрахунком оцінок градієнту; локальної оптимізації з розрахунком часткових похідних першого та другого порядку; стохастичної оптимізації; глобальної оптимізації.

Проведення прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства із залученням нейронної мережі *NARX*, методом оптимізації функціонала якості якої буде виступати метод Левенберга-Марквардта, що призведе до отримання більш надійних результатів.

Нейромережева модель прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції припускає повну детермінованість усіх її елементів, які характеризують вплив зовнішнього середовища на виконання контракту.

Для реалізацію нейромережевої моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового

авіапідприємства створено вибіркові навчальні, контрольні та тестові сукупності. Вихідні дані моделі представлено у вигляді матричного графіку, який дозволяє побудувати діаграми розсіювання, поєднуючи послідовно один з одним елементи моделі, що дозволяє досить точно визначити кількість сегментів гіперплощин.

Так як ряд вхідних параметрів розробленої нейронної мережі протягом періоду дослідження не змінюється в часі, тому їх можна віднести до білого шуму. Позбавившись від даних вхідних параметрів, значно зменшимо показник середньоквадратичної похибки нейронної мережі моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства.

Як зазначалося раніше, кількість елементів вхідного сигналу поєднує в собі усі елементи економіко – математичної моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції.

Нейронна мережа буде мати один прихований шар нейронів з нелінійними функціями активації, що надасть можливість апроксимувати нелінійні залежності, а вихідний шар містить один нейрон з лінійною функцією активації, яка необхідна для екстраполяції залежностей.

На вході моделі подаються показники ризиків зовнішньоекономічного контракту (вірогідність їх виникнення) (табл. 4.12), на виході – рентабельність продукції за зовнішньоекономічним контрактом.

Зроблено вибір двошарової нейронної мережі з 10 нейронами в прихованому шарі (рис. Ф.3, додаток Ф).

Виконано нормалізацію вхідних та вихідних векторів моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції, що дозволить скоротити процес навчання нейронної мережі та зменшити значення середньоквадратичної похибки.

Наступним кроком виступає процес навчання створених нейронних мереж. В даному випадку в якості оцінки будемо розраховувати суму квадратичних відхилень виходів мережі від фактичних даних.

Показники, що подаються на вході нейромережевої моделі

Ризики зовнішньоекономічного контракту	
Ризик	Характеристика
Політико-економічні ризики	
Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні	Зміна політичного режиму в Україні
Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті	Зміна політичного режиму в країні контрагенті
Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні	Економічна криза в Україні
Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті	Економічна криза в країні контрагенті
Контрактні ризики	
Ризик втрат при приборі виду платежу	Невигідність вибору виду платежу за контрактом
Ризик втрат при транспортуванні устаткування	Невигідність вибору транспортного засобу або способу поставки
Ризик втрат при приборі валюти контракту	Стійкість валюти, зазначеної в контракті
Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні	Підвищення темпу інфляції в Україні
Ризик іноземного партнера	Затримка розрахунків контрагентом по контракту або втрата здатності їх здійснювати

Перед тим, як використовувати розроблені нейронні мережі, необхідно дослідити ступінь достовірності результатів розрахунків мереж на тестовому масиві вхідних векторів, що дозволить зробити висновки щодо адекватності розроблених моделей.

Оскільки тестова перевірка розроблених нейронних мереж дозволила визнати розроблену модель адекватною, тому перейдемо до процесу прогнозування вихідних параметрів нейронних мереж (табл. Ф.1 додаток Ф).

Результати розрахунків показника рентабельності продукції за зовнішньоекономічним контрактом, наведені в табл. Ф.1 додаток Ф, вказують, що середня абсолютна похибка у відсотках (*MAPE*) не перевищує 20 %, а це дозволяє зробити висновок щодо адекватності розробленої нейромережевої моделі та якості прогнозу, яку можна віднести до групи „добра”.

Аналізуючи вище викладене, можна зробити такі висновки: проведення прогнозування впливу ризиків на рентабельність продукції промислового

авіапідприємства із залученням нейронної мережі *NARX* дозволить мінімізувати негативний вплив ризиків зовнішньоекономічного контракту на економічну стійкість промислового авіапідприємства.

Слід зазначити, що ефективність зовнішньоекономічної діяльності промислових авіапідприємств треба розраховувати з точки зору економічної ефективності зовнішньоекономічних угод та контрактів, які сприятимуть досягненню результативності антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства шляхом забезпечення достатності суми капіталу для фінансування його потреб.

Оцінку ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю промислового авіапідприємства пропонується оцінювати через темп росту прибутку за контрактом. Таким чином, показник за допомогою якого проводиться оцінювання якості укладання контракту (Y_k) розраховується за формулою:

$$Y_k = \frac{P_{\min}}{P}, \quad (4.17)$$

де P_{\min} – прогнозована сума прибутку за контрактом після заходів щодо мінімізації ризиків, грн.;

P – прогнозована сума прибутку за контрактом до заходів щодо мінімізації ризиків.

Інтерпретація даного показника наступна:

якщо $Y_k > 1$, то приймається рішення про складання контракту, оскільки воно веде до забезпечення економічної стійкості підприємства;

$Y_k < 1$, то приймається рішення про відхилення контракту, оскільки воно не забезпечує економічну стійкість підприємства;

$Y_k = 1$, любе рішення.

Визначення економічної ефективності ставить за мету на підставі порівняння можливих варіантів співробітництва із закордонними партнерами сприяти удосконаленню змісту контрактів, оптимізації оборотного капіталу підприємства та його прибуткової роботи і забезпеченню на цій підставі його економічної стійкості.

Досягнення задовільного стану фінансового забезпечення є результатом дії інституційних факторів, до яких відносять: укладання зовнішньоекономічних контрактів, управління валютними ризиками та обґрунтування стратегії зовнішньоекономічної діяльності. Вплив зазначених факторів відбувається шляхом визначення підготовчого, операційного та прикінцевого етапів зовнішньоекономічної діяльності підприємства та обґрунтування вертикальних та горизонтальних зв'язків між елементами механізму зовнішньоекономічної діяльності. Виявлення впливу інституційних факторів на економічну стійкість підприємства сприяє результативності антикризового управління та реалізації можливості щодо визначення суми достатності капіталу для фінансування потреб зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, зміст та форма контракту є основою антикризового управління економічною стійкістю підприємства, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

Отже, якісна характеристика змісту та обґрунтування форми контракту, особливо, коли йдеться про довгострокові контракти, становлять основу взаємодії підприємства з зовнішньоекономічними партнерами незалежно від зовнішнього середовища, які відбуваються у різних країнах.

4.5. Методичні основи побудови механізму контролінгу економічної стійкості підприємств

Процесом який забезпечує дієвість основних організаційно-економічних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства є механізм контролінгу.

Особливості антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства дають можливість сформулювати таке визначення сутності «організаційно-економічному механізму контролінгу

економічної стійкості промислового підприємства» як сукупність елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси безперервного збирання, оцінювання, вивчення та контролю економічної інформації про дієвість локальних механізмів попередження та протидії кризі, що дозволяє оцінити вплив інформаційного забезпечення на обґрунтованість антикризових заходів та покращити ефективність контролю економічної стійкості промислового авіапідприємства (рис. 4.18).

Ціллю механізму контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства є забезпечення безперервності потоку інформації про стан внутрішнього та зовнішнього середовища, розвитку кризового процесу на підприємстві, для своєчасного ухвалення антикризових управлінських заходів, реалізація яких забезпечує оптимізацію результативності (співвідношення «затрати — результати») та ефективності (співвідношення «обмежені ресурси — безмежні потреби»), на основі отриманої об'єктивної інформації про розгортання кризового процесу для забезпечення економічної стійкості підприємства.

Механізм контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства вирішує наступні завдання: спостереження за встановленою системою планових показників та нормативів; вимір ступеня відхилення фактичних результатів від планових; діагностика причин відхилень та пов'язаного із цим зниження економічної стійкості підприємства; розробка управлінських рішень відповідно до його стратегії; контроль над дієвістю основних локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства.

Суб'єктами механізму контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства є контролери, у якості яких можуть виступати фінансовий директор, керівники планово-фінансового або планово-економічного відділів, керівники служби контролінгу або економічної безпеки, власники підприємства.

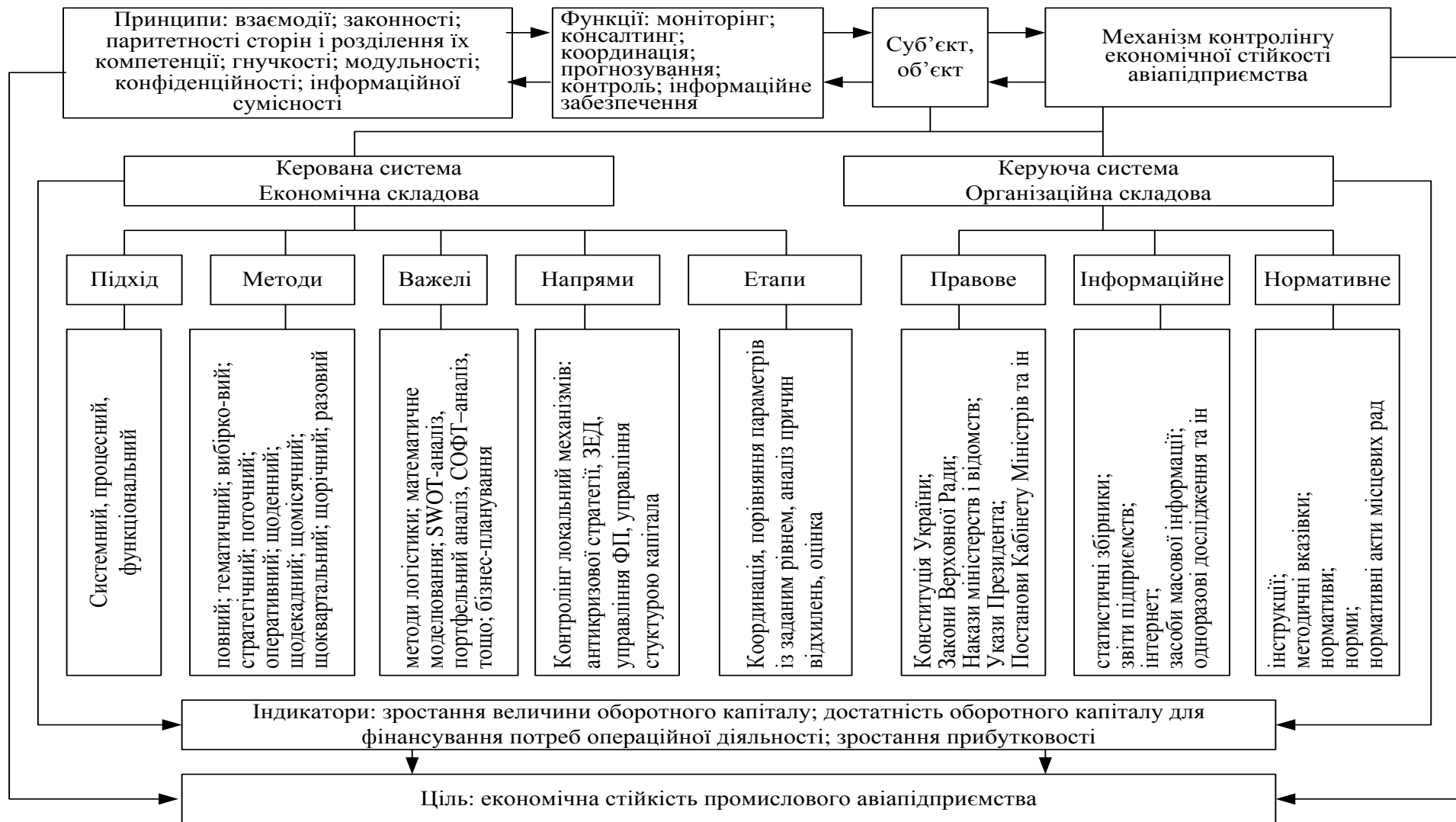

Рис. 4.18. Структура організаційно-економічного механізму контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства

Об'єктами механізму контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства виступають з одного боку – ресурси підприємства, результати фінансово-господарської діяльності, що плануються, і характеризуються певними показниками – індикаторами в їх динаміці, а з другого — рішення та відповідні дії центрів управління підприємством, що контролюють розвиток кризового процесу на підприємстві.

Організаційна складова складається з правового, інформаційного, нормативного забезпечення. Вона є ідентичною організаційної складової механізмів розробки антикризової стратегії, управління структурою капітала, зовнішньоекономічною діяльністю

Економічна складова включає підходи до контролінгу економічної стійкості підприємства, методи проведення, важелі впливу, напрями та етапи здійснення.

Для забезпечення ефективності контролінгу економічної стійкості необхідно враховувати ряд принципів:

- принцип взаємодії, під яким розуміють основні управлінські положення, які визначають мету, зміст і форми ділової співпраці між підрозділами на підприємстві;

- принцип законності, а саме, безумовне і точне виконання всіма посадовими особами і підрозділами промислового авіапідприємства чинного законодавства, розпоряджень по підприємству;

- принцип паритетності сторін і розділення їх компетенції, які обмовляється в окремих договорах або у відповідних нормативних актах;

- принцип гнучкості – здатність до зміни пріоритетів інформаційного забезпечення контролінгу, до перегляду поставлених завдань, коригування складу і змісту виконуваних функцій, до зміни спрямованості при відхиленні від встановлених орієнтацій в залежності від стадії кризового процесу, ефективності антикризових заходів;

- принцип модульності – забезпечення можливості комплектування інформаційного забезпечення з невеликої кількості блоків (модуль –

елементів), кожен з яких може функціонувати не залежно один від одного і не порушує цілісності при його виключенні.

– принцип конфіденційності, цінність і конфіденційність основної маси інформації, що використовується при контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства, передбачає необхідність нерозголошування ним службової і комерційної таємниць, інших відомостей що охороняються законом, забезпечення повноти і достовірності даних;

– принцип інформаційної сумісності, при обробці величезних масивів всілякої інформації технічні засоби, що виконують це завдання, повинні «розуміти» один одного, даний принцип повинен закладатися в основу розробки всіх складних інформаційних систем, пов'язаних з необхідністю їх взаємодії.

Запропонована структура організаційно-економічного механізму контролінгу економічної стійкості авіапідприємства має такі особливості: визначає взаємозв'язок й взаємозалежність його елементів; дає можливість розробляти науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення проведення контролінгу на всіх етапах життєвого циклу, з урахуванням особливостей функціонування промислових авіапідприємств; дієвість контролінгу простежується у забезпеченні основних локальних механізмів виконанням своїх функцій; дає можливість своєчасно виявляти загрозу втрати економічної стійкості авіапідприємства в залежності від джерела виникнення кризового процесу.

Виділені елементи організаційно-економічного механізму контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства являють собою логічне ціле, оскільки: мета й завдання визначаються й обумовлені суб'єктами контролю, формують коло його об'єктів; вид суб'єкта визначає форму, а об'єкт і завдання визначають методи контролю; результативність визначається наявністю нормативно-правової бази, її повнотою й несуперечливістю; якість визначається методичним й інформаційним забезпеченням; порядок проведення визначається управлінським регламентом, що встановлює процедурні питання, механізм використання

результатів.

Механізм контролінгу економічної стійкості підприємства дає змогу оцінити ефективність локальних механізмів і їх внесок в успіх реалізації антикризового управління економічною стійкістю авіапромислового підприємства.

Пропонується алгоритм проведення контролінгу економічної стійкості підприємства й оцінки рівня його досягнення, що включає в себе ряд послідовних етапів (рис. 4.19).

Етап 1. Координація процесу контролінгу економічної стійкості підприємства.

Об'єктом контролю економічної стійкості є управлінські рішення стосовно основних аспектів досягнення цілей антикризового управління промисловим авіапідприємством.

Проводиться аналіз внутрішніх і зовнішніх умов функціонування підприємства, вивчаються його стратегічні цілі, створюється система вимірювання і відстеження стану параметрів контролінгу, визначаються напрями, по яких здійснюватиметься оцінка економічної стійкості.

Важливо зазначити, що склад і кількість вибраних напрямів безпосередньо залежать від життєвого циклу підприємства, стадій розвитку кризового процесу, типу економічної стійкості. Як оцінні показники для контролінгу використовуються показники, за допомогою яких здійснено оцінку економічної стійкості підприємства.

Проводиться аналіз внутрішніх і зовнішніх умов функціонування підприємства, вивчаються його стратегічні цілі, створюється система вимірювання і відстеження стану параметрів контролінгу, визначаються напрями, по яких здійснюватиметься оцінка економічної стійкості.

Важливо зазначити, що склад і кількість вибраних напрямів безпосередньо залежать від життєвого циклу підприємства, стадій розвитку кризового процесу, типу економічної стійкості. Як оцінні показники для контролінгу використовуються показники, за допомогою яких здійснено оцінку економічної стійкості підприємства.

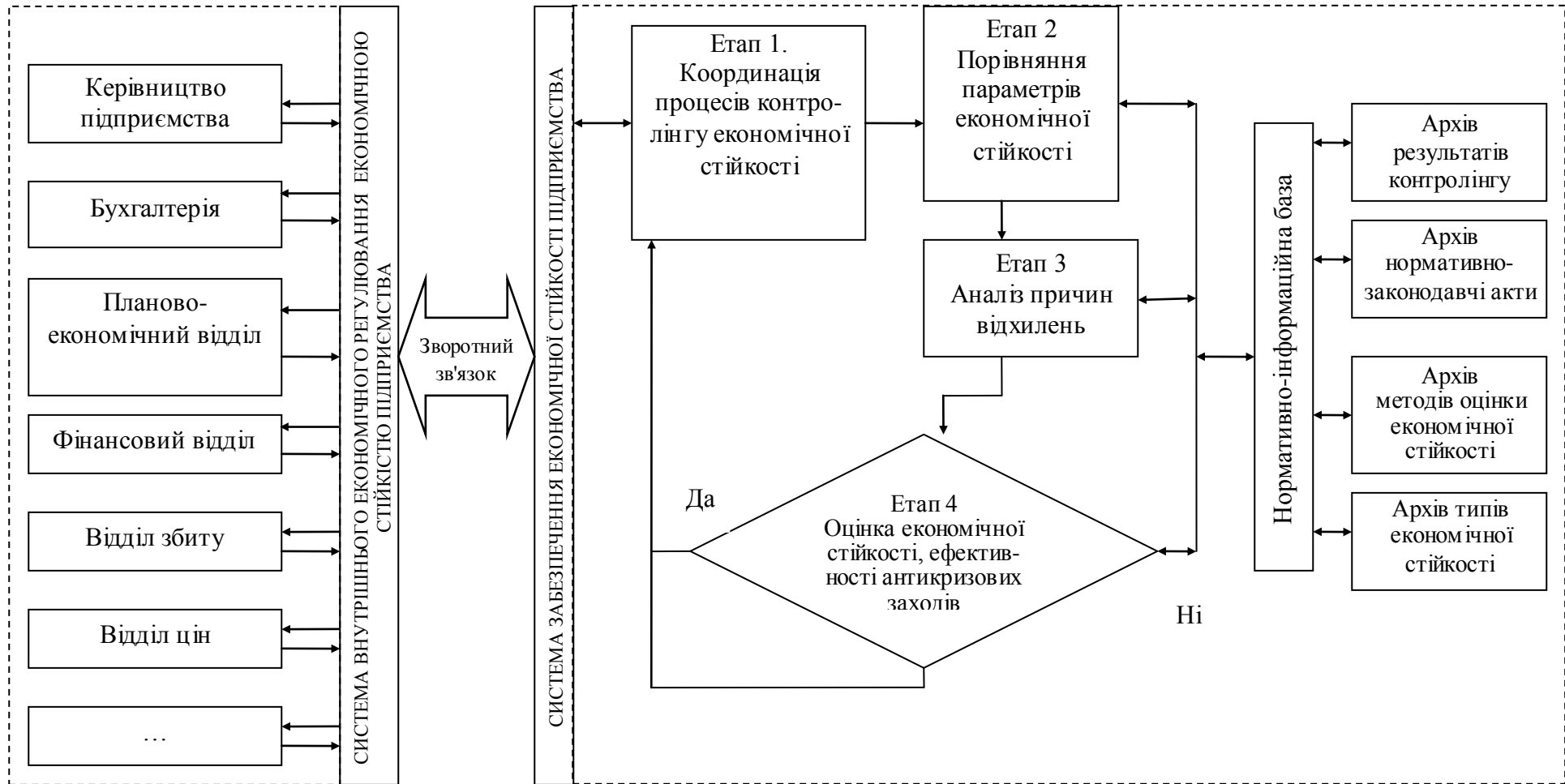

Рис. 4.19. Алгоритм проведення контролінгу економічної стійкості авіапідприємства

Етап 2. Порівняння параметрів економічної стійкості із заданим рівнем

Визначаються форми контрольних звітів. Для забезпечення ефективності контролю форми звіту повинні бути стандартизовані й містити таку інформацію: фактично досягнуте значення контрольованого показника в порівнянні із плановим і нормативним; встановлення причин негативних відхилень за встановленими показниками.

На даному етапі здійснюється порівняння реального стану параметрів економічної стійкості із заданим рівнем і оцінка результатів порівняння. При цьому, якщо реальний стан відповідає заданому, зазвичай ухвалюється рішення про те, що нічого змінювати не потрібно в іншому разі визначаються розміри відхилень фактичних результатів від передбачених.

Етап 3. Аналіз причин відхилень

Здійснюється аналіз основних причин, що викликали ці відхилення, в процесі якого, виділяються і розглядаються ті проєкції, а потім і показники, за якими спостерігаються негативні відхилення. По кожному негативному відхиленню повинні бути виявлені причини, що викликали їх.

Етап 4. Оцінка якості контролінгу економічної стійкості підприємства

Проводиться оцінка якості контролінгу економічної стійкості, основними завданнями якого є: кількісна оцінка позитивних змін на підприємстві в результаті проведення контрольних заходів; оцінка адекватності механізму контролінгу економічної стійкості фінансовому менеджменту підприємства; розробка рекомендацій з удосконалення механізму контролінгу.

При оцінці якості контролінгу необхідно враховувати: високий рівень залежності результатів діяльності підприємства в цілому й за окремими напрямками від факторів зовнішнього середовища прямого й непрямого впливу; постійну зміну нормативно-правової бази; низький рівень вірогідності інформації про зовнішнє середовище для цілей контролінгу.

Зворотний зв'язок між запланованими цілями і завданнями і перебігом виконання поставлених завдань дає можливість керівникам оперативно

використовувати отриману інформацію в управлінських цілях.

Запропонований алгоритм здійснення контролінгу економічної стійкості підприємства як методу дослідження, контролю та оцінки ефективності антикризового управління економічною стійкістю дає можливість: на основі покрокової діагностики діяльності своєчасно оцінювати, виявляти й усувати негативні тенденції в його розвитку на будь-якій стадії життєвого циклу; забезпечити зворотний зв'язок між запланованими цілями, завданнями і перебігом виконання поставлених завдань; враховувати галузеву специфіку промислових авіапідприємств; мінімізувати негативні наслідки розгортання кризового процесу; підвищити, забезпечити або відновити економічну стійкість підприємства.

Система контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств є важливішим елементом контролінгу економічної стійкості, оскільки однією з основних завдань контролінгу є інформаційна підтримка управління, вирішити її можна лише тільки за умови чіткого та злагодженого функціонування системи інформаційних потоків на підприємстві.

Система інформаційних потоків являє собою: інформацію про зовнішнє середовище функціонуванні підприємства як прямої, так і непрямої дії; первинну інформаційну базу підприємства, необхідну для аналізу, моніторингу й контролю показників економічної стійкості, яка ґрунтується на техніко-економічних показниках функціонування підприємств, даних фінансового обліку. При формуванні інформаційних потоків передбачається: систематичне «відстеження» значень показників фінансово-господарської діяльності підприємства; моніторинг інформаційних потоків; оперативне регулювання інформаційними потоками.

Сукупність всіх даних, їх аналіз, структуризацію і оцінку доцільно представити як систему контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства (рис. 4.20).

Рис. 4.20. Формування системи контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств

Інформаційне забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств – це процес задоволення потреб підприємств в інформації про розгортання кризових процесів як на макрорівні, так і на рівні окремого підприємства та їх вплив на економічну стійкість підприємства, що базується на застосуванні спеціальних засобів її одержання, методів проведення аналізу і оцінки, нагромадження і видачі в зручному для використання вигляді.

Системі контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств властиві наступні ознаки: висока функціональність; висока продуктивність;

централізоване розмежування повноважень користувачів; повна відповідність нормативним і законодавчим актам; орієнтація на доступні технічні і програмні засоби.

Ціллю системи контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю є прийняття і підтримка обґрунтованих рішень щодо антикризових заходів, направлених на забезпечення економічної стійкості підприємства, а також обмеження впливу розгортання зовнішнього кризового процесу на його економічну стійкість.

Зв'язок (1) зумовлює пріоритетне визначення цілі і завдань системи контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю для того, щоб практичні дії виходили з усвідомлених цілей.

Система контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю повинна задовольняти наступним вимогам.

Інформація має бути надійною і достовірною, оскільки управлінські рішення впливають на ефективність антикризових рішень. Безперервність збору і обробки інформації, повнота і регулярність здобуття даних передбачають необхідний рівень організації її збереження, що забезпечує інформаційну безпеку підприємства. Інформація повинна відповідати вимогам повноти, має бути належним чином підготовлена для вживання, систематизована і структурована, що дасть можливість своєчасно і ефективно використовувати її для ухвалення антикризових рішень. Своєчасність інформації передбачає, що вона зберігає свою актуальність на той час, коли стає доступною для її використання. Вимоги до актуальності багато в чому визначаються функціонуванням підприємства в умовах економічної нестабільності.

Зв'язок (2) засвідчує, що для оптимального функціонування системи інформаційного забезпечення механізму антикризового управління

економічною стійкістю авіапідприємства визначені задачі та вимоги, що пред'являються до інформації.

Зв'язки (3, 4) свідчать, що між вимогами до системи інформаційного забезпечення та технологією управління системою інформаційного забезпечення повинні бути взаємна відповідність та взаємозв'язки.

Зв'язок (5) показує вплив на технологію управління системою інформаційного забезпечення задач, які ставляться перед неї.

Зв'язки (6, 7) демонструють вплив вимог та технології управління системою інформаційного забезпечення на потоки інформації, порядок документообігу, на обсяг інформації.

Зв'язки (8, 9) підкреслюють, що вибір методів проведення аналізу інформації залежить від масиву інформації та технології управління системою інформаційного забезпечення, і навпаки, методи проведення аналізу інформації впливають на технологію управління, на форми та порядок документообігу.

Зв'язок (10) свідчить про вплив методів проведення аналізу інформації на вимоги до системи інформаційного забезпечення.

Зв'язок (11) показує обсяг знань, необхідних керівництву, необхідність створення координаційного центру з питань управління системою інформаційного забезпечення.

Аналіз зв'язку (12) дає підстави для висновку, що в окремих випадках доводиться пристосовувати структуру під наявні кадри.

Джерела інформації, необхідні для забезпечення системи контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств, підрозділяються на зовнішні і внутрішні. Внутрішні: статутні документи; положення, правила, інструкції, стандарти; дані бухгалтерської звітності; електронні бази даних; матеріали управлінської звітності. Зовнішні: вищі органи законодавчої і старанної влади України; ДПА; органи місцевого управління; міжнародні фінансові інститути; НБУ; наукові публікації, виступи на конференціях; друкарські

видання; засоби масової інформації; глобальні комп'ютерні мережі; конфіденційні джерела інформації та інші.

Таким чином, основними завданнями контролінгу економічної стійкості в межах інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств визнано: забезпечення оперативного доступу до інформації всіх підрозділів; організація комунікаційного процесу та інформаційного обміну на підприємстві.

Оцінювання ступеню досягнення цих задач забезпечується завдяки запропонованій системі оціночних показників за наступними критеріями: рівень якості збирання інформації; рівень якості організації комунікаційного процесу; рівень якості інформаційного обміну підприємства; рівень якості надання інформації на підприємстві. Кожен із критеріїв оцінюється інтегральним показником, який розраховується за допомогою множинного регресійного моделювання.

Інтегральний показник рівня якості збирання інформації (P_1) – показник, що характеризується коефіцієнтами недостовірності (K_{11}) формула для розрахунку (4.18), зворотного зв'язку (K_{12}) формула для розрахунку (4.19), швидкості збору інформації по оцінці економічної стійкості підприємства (K_{13}) формула для розрахунку (4.20) та закритості інформації (K_{14}) формула для розрахунку (4.21). Визначення інтегрального показника представлено на рис. X.1 в додатку X, формула для розрахунку (4.22).

Рівень якості збирання інформації на промисловому підприємстві покращується із наближенням інтегрального показника до одиниці, для здобуття його інтерпретації використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68;132] (табл. 4.12).

Інтегральний показник рівня якості організації комунікаційного процесу (P_2) – показник, що характеризується коефіцієнтами: ненадійності програмного забезпечення (K_{21}), формула (4.23); рівня комп'ютеризації комунікаційного процесу (K_{22}), формула (4.24); наявності електронного

банку даних (K_{23}) формул (4.25); наявності локальної мережі на підприємстві (K_{24}) формула (4.26). Визначення інтегрального показника представлено на рис. X.2 в додатку X, формула (4.27).

Таблиця 4.12

Відповідність інтегрального показника рівня якості збирання інформації (P_1) шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Рівень якості збирання інформації дуже низький
Низький (погано)	0,2-0,37	Рівень якості збирання інформації низький
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Рівень якості збирання інформації задовільний
Високий (добре)	0,63-0,8	Рівень якості збирання інформації високий
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Рівень якості збирання інформації дуже високий

Рівень якості організації комунікаційного процесу на промисловому авіапідприємстві покращується із наближенням інтегрального показника до одиниці, для здобуття його інтерпретації використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68;132] (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Відповідність інтегрального показника рівня якості організації комунікаційного процесу (P_2) шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Рівень якості організації комунікаційного процесу дуже низький
Низький (погано)	0,2-0,37	Рівень якості організації комунікаційного процесу низький
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Рівень якості організації комунікаційного процесу задовільний
Високий (добре)	0,63-0,8	Рівень якості організації комунікаційного процесу високий
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Рівень якості організації комунікаційного процесу дуже високий

Інтегральний показник рівня якості інформаційного обміну підприємства (P_3) – показник, що характеризується коефіцієнтами прямої

швидкості передачі інформації від найвищого рівня управління до найнижчого (K_{31}) формула для розрахунку (4.28), зворотної швидкості передачі інформації від найнижчого рівня управління до найвищого (K_{32}) формула для розрахунку (4.29) коефіцієнт швидкості відповідей на запити (K_{33}) формула для розрахунку (4.30), коефіцієнт відповідності кадрового забезпечення координаційного центру вимогам інформаційного обміну (K_{34}) формула для розрахунку (4.31). Визначення інтегрального показника представлено на рис. X.3 додатку X, формула для розрахунку (4.32).

Рівень якості інформаційного обміну на промисловому підприємстві покращується із наближенням інтегрального показника до одиниці, для здобуття його інтерпретації використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68;132] (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Відповідність інтегрального показника рівня якості інформаційного обміну підприємства (P_3) шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Рівень якості інформаційного обміну дуже низький
Низький (погано)	0,2-0,37	Рівень якості інформаційного обміну низький
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Рівень якості інформаційного обміну задовільний
Високий (добре)	0,63-0,8	Рівень якості інформаційного обміну високий
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Рівень якості інформаційного обміну дуже високий

Інтегральний показник рівня якості надання інформації на підприємстві (P_4) – показник, що характеризується коефіцієнтами помилковості інформації (K_{41}) формула для розрахунку (4.23), неповноти інформації (K_{42}) формула для розрахунку (4.24), точності інформації (K_{43}) формула для розрахунку (4.25), «інформаційного шуму» (K_{44}) формула для розрахунку (4.26).

Визначення інтегрального показника представлено на рис. X.4 додатку X, формула для розрахунку (4.27).

Рівень якості надання інформації на промисловому підприємстві покращується із наближенням інтегрального показника до одиниці, для здобуття його інтерпретації використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68;132] (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

Відповідність інтегрального показника рівня якості надання інформації на підприємстві (P_3) шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Рівень якості надання інформації дуже низький
Низький (погано)	0,2-0,37	Рівень якості надання інформації низький
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Рівень якості надання інформації задовільний
Високий (добре)	0,63-0,8	Рівень якості надання інформації високий
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Рівень якості надання інформації дуже високий

Інтегральний показник рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю (V) – показник, що характеризується інтегральними показниками рівня якості: збирання інформації (P_1), організації комунікаційного процесу (P_2), інформаційного обміну підприємства (P_3), надання інформації на підприємстві (P_4). Розраховується за допомогою використання множинного регресійного моделювання, його визначення представлено на рис. X.5, формула для розрахунку (4.28).

Методика оцінки якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств представлено в табл. 4.16. Для здобуття його інтерпретації використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона [68; 132] (табл. 4.17).

Таблиця 4.16

Методика оцінки якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства

Підсумковий показник	Множинна регресійна модель	Номер формули	Умовні позначення	Методика розрахунку	Умовні позначення	Номер формули
1	2	3	4	5	6	7
Інтегральний показник рівня якості збирання інформації (P_1)	$P_{1t} = 0,943 - 0,126K_{11t} + 0,161K_{12t} - 0,193K_{13t} - 0,1K_{14t}$ $t=1, \dots, 21$	4.22	K_{11} – коефіцієнт недостовірної інформації	$K_{11} = \frac{N_{i.d.}}{N_{з.д.}}$	$N_{i.d.}$ – числа документів з оцінкою «відоме з інших джерел»; $N_{з.д.}$ – загальна кількість оцінених документів.	4.18
			K_{12} – коефіцієнт зворотного зв'язку	$K_{12} = \frac{N_{вх}}{N_{з.д.}}$	$N_{вх}$ – число вхідної інформації.	4.19
			K_{13} – коефіцієнт швидкості збору інформації по оцінці економічної стійкості підприємства	$K_{13} = \frac{T_{с.ф.н.} + T_{у.ф.п.} + T_{у.с.к.} + T_{вєд.}}{T_{з.о.}}$	$T_{с.ф.н.}$ – витрати часу на обробку інформації о реалізації антикризової стратегії; $T_{у.ф.п.}$ – витрати часу на обробку інформації о ефективності управління фінансовими потоками підприємства; $T_{у.с.к.}$ – витрати часу на обробку інформації о ефективності управління структурою капіталу підприємства; $T_{вєд.}$ – витрати часу на обробку інформації о ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства; $T_{з.о.}$ – витрати часу на загальну оцінку документів.	4.20

Продовження табл. 4.16

1	2	3	4	5	6	7
			K_{14} – коефіцієнт закритості інформації	$K_{14} = \frac{N_{з.і.}}{N_{з.к.і.}}$	$N_{з.і.}$ – число документів, які мають закриту інформації; $N_{з.к.і.}$ – загальна кількість представлених документів.	4.21
Інтегральний показник рівня якості організаційного комунікаційного процесу (P_2)	$P_{2t} = 0,0155 - 1,457K_{21t} + 0,592K_{22t} + 0,265K_{23t} + 0,212K_{24t}$ $t = 1, \dots, 21$	4.27	K_{21} – коефіцієнт ненадійності програмного забезпечення	$K_{22} = \frac{N_{ч.з.}}{N_{ч.н.}}$	$N_{ч.з.}$ – число наборів вхідних даних, при яких відбулися збої, відмови програмного забезпечення; $N_{ч.н.}$ – загальне число наборів вхідних даних.	4.23
			K_{22} – рівень комп'ютеризації комунікаційного процесу	$K_{22} = \frac{N_{к.т.}}{N_{з.д.}}$	$N_{к.т.}$ – число документів, які обробляються за допомогою комп'ютерних технологій; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.24
			K_{23} – наявність електронного банку даних	$K_{23} = \frac{N_{е.б.д.}}{N_{з.д.}}$	$N_{е.б.д.}$ – число документів, які є в електронному банку даних; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.25
			K_{24} – наявність локальної мережі на підприємстві	$K_{24} = \frac{N_{о.л.м.}}{N_{п.п.}}$	$N_{о.л.м.}$ – число підрозділів об'єднаних в локальну мережу; $N_{п.п.}$ – загальне число підрозділів підприємства.	4.26

Продовження табл. 4.16

1	2	3	4	5	6	7
Інтегральний показник рівня якості інформаційного обміну підприємства (P_3)	$P_{3t} = 0,946 - 0,122K_{31t} - 0,191K_{32t} + 0,093K_{33t} + 0,0065K_{34t}$ $t=1, \dots, 21$	4.32	K_{31} – коефіцієнт прямої швидкості передачі інформації від найвищого рівня управління до найнижчого	$K_{31} = \frac{T_n}{T_{н.в.с.}}$	T_n – витрати часу на передачу інформації від найвищого рівня управління до найнижчого; $T_{н.в.с.}$ – встановлений строк (витрати часу) на передачу інформації.	4.28
			K_{32} – коефіцієнт зворотної швидкості передачі інформації від найнижчого рівня управління до найвищого	$K_{32} = \frac{T_o}{T_{з.в.с.}}$	T_o – витрати часу на передачу інформації від найнижчого рівня управління до найвищого; $T_{з.в.с.}$ – встановлений строк (витрати часу) на передачу інформації.	4.29
			K_{33} – коефіцієнт швидкості відповідей на запити	$K_{33} = \frac{N_{с.н.п.}}{N_{з.д.}}$	$N_{с.н.п.}$ – число документів по яким строк відповіді не порушено; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.30
			K_{34} – коефіцієнт відповідності кадрового забезпечення координаційного центру вимогам інформаційного обміну	$K_{34} = \frac{N_{н.п.}}{N_{з.к.п.}}$	$N_{н.п.}$ – кількість працівників, що мають профільну освіту, пройшли підготовку, перепідготовку; $N_{з.к.п.}$ – загальна кількість працівників координаційного центра.	4.31

Продовження табл. 4.16

1	2	3	4	5	6	7
Інтегральний показник рівня якості надання інформації на підприємстві (P_4)	$P_{4t} = 0,949 - 0,0656K_{41t} - 0,418K_{42t} + 0,3749K_{43t} - 0,469K_{44t}$ $t = 1, \dots, 21$	4.27	K_{41} – коефіцієнт помилковості інформації	$K_{41} = \frac{N_{n.i.}}{N_{з.д.}}$	$N_{n.i.}$ – числа документів з оцінкою «не зовсім точною інформацією»; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.23
			K_{42} – коефіцієнт неповноти інформації	$K_{42} = \frac{N_{н.п.}}{N_{з.д.}}$	$N_{н.п.}$ – числа документів з оцінкою «необхідне першоджерело»; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.24
			K_{43} – коефіцієнт точності інформації	$K_{43} = \frac{N_{p.i.}}{N_{з.д.}}$	$N_{\delta.z.}$ – релевантна інформація; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.25
			K_{44} – коефіцієнт «інформаційного шуму»	$K_{44} = \frac{N_{н.з.}}{N_{з.д.}}$	$N_{н.з.}$ – кількість документів з оцінками «не представляє інтересу», «не відповідає темі запиту»; $N_{з.д.}$ – загальне число оцінених документів.	4.26
Інтегральний показник рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю (V)	$V_t = 0,0657 + 0,506P_{1t} + 0,0067P_{2t} + 0,0438P_{3t} + 0,346P_{4t}$ $t = 1, \dots, 21$			t – число рівнянь динамічного ряду.		4.28

Таблиця 4.17

Відповідність інтегрального показника рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Рівень якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення дуже низький
Низький (погано)	0,2-0,37	Рівень якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення низький
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Рівень якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення задовільний
Високий (добре)	0,63-0,8	Рівень якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення високий
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Рівень якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення дуже високий

На думку науковця Михайличенко Н.М. [241] від інформаційного забезпечення контролінгу залежить до 10% ефективності функціонування підприємства.

Апробація методики оцінювання якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства представлено у п.5.4 дисертаційної роботи.

Підвищення рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства забезпечує зростання його прибутковості. Пропонується прогнозувати суму прибутку підприємства після заходів щодо підвищення рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення розраховувати наступним чином:

$$P_i = P + P \cdot \lambda \cdot \frac{V_1}{V}, \quad (4.29)$$

де P_i – прогнозована сума чистого прибутку після заходів щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення, грн.;

P – прогнозована сума чистого прибутку до заходів щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення, грн.;

V ; V_1 – інтегральний показник рівня якості інформаційного забезпечення контролінгу відповідно до та після заходів щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення;

λ – коефіцієнт інформативності ($0 < \lambda \leq 0,1$).

Якість інформаційного забезпечення (F_k) пропонується оцінювати через темп росту прибутку наступним чином:

$$F_i = \frac{P_i}{P}. \quad (4.30)$$

Інтерпретація даного показника наступна:

– якщо $F_k > 1$, заходи щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення ефективні і позитивно впливають на ефективність діяльності підприємства;

– якщо $F_k < 1$, то заходи щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення неефективні;

– якщо $F_k = 1$, заходи щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення не привели ні до позитивної, ні до негативної ефективності діяльності підприємства.

Вплив якості інформаційного забезпечення на достовірність розрахунку показника якості укладання контракту (Y_k), коефіцієнта достатності ресурсів (K_d), загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{зпес}$) проводиться наступним чином:

на показник якості укладання контракту:

$$Y_k^f = Y_k (1 + \lambda \cdot F_k), \quad (4.31)$$

де Y_k - показник якості укладання контракту після визначення впливу інформаційного забезпечення;

на коефіцієнт достатності ресурсів;

$$K_d^f = K_d (1 + \lambda \cdot F_k), \quad (4.32)$$

де K_d^f - коефіцієнт достатності ресурсів після визначення впливу якості інформаційного забезпечення;

на загальний інтегральний показник економічної стійкості:

$$K_{ЗПЕС}^f = K_{ЗПЕС} (1 + \lambda \cdot F_k), \quad (4.33)$$

де $K_{ЗПЕС}^f$ - загальний інтегральний показник економічної стійкості після визначення впливу якості інформаційного забезпечення.

Таким чином, метою організаційно-економічного механізму контролінгу економічної стійкості підприємства є розробка та своєчасна реалізація антикризових заходів, які направлені на нейтралізацію дії дестабілізуючих чинників. Враховуючи це, саме механізм контролінгу економічної стійкості як різновид загального контролінгу стає базовою складовою організаційно-економічного механізму антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств.

Висновки до розділу 4

1. Розроблено методологічні основи формування антикризової стратегії з позиції неінституціональної теорії, яка є системою ефективної протидії впливу середовищу функціонування підприємства, що є наслідком несприятливих внутрішніх і зовнішніх факторів. Зазначено, що антикризова стратегія промислового авіапідприємства – це сукупність взаємопов'язаних компонентів і елементів, що визначають систему ефективної протидії впливу факторів економічного середовища їх функціонування на виробничо-господарську діяльність. Реалізація антикризової стратегії дозволяє застосовувати економічні (залежно від джерел ризиків здійснення господарських операцій) і організаційні (системи прогнозування обсягу та контролю операційної діяльності) засоби протидії кризі та своєчасно діагностувати її загрозу через розроблені нейронні мережі та кваліметричне прогнозування, своєчасно здійснити заходи щодо попередження, подолання та ліквідації наслідків кризових процесів.

2. Для реалізації процесів надходження, формування й ефективного використання фінансових ресурсів, оптимізації фінансового потоку, досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства під впливом факторів середовища його функціонування сформовано організаційно-економічний механізм розробки антикризової стратегії, який являє собою сукупність елементів, що визначають його ціль, завдання, економічну і організаційну складові. Основною ціллю сформованого механізму незалежно від стадії життєвого циклу підприємства і розгортання кризового процесу є достатність оборотного капіталу для забезпечення економічної стійкості в умовах змінного зовнішнього середовища. Прогноз досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства запропоновано проводити, використовуючи теорію математичних моделей і нейронних мереж, пов'язаних з ухваленням раціональних рішень. Це дозволить підвищити обґрунтованість прийняття рішень в системі антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

3. Для забезпечення обіговими коштами заходи антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства розроблено організаційно-економічний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування, який виконує антикризову, ресурсозабезпечувальну, перерозподільну функції та визначається як сукупність елементів, що активізують процеси використання емісійних джерел оптимізації капіталу. Розроблений механізм об'єктивно забезпечує захист економічної стійкості промислових авіапідприємств від розгортання кризових процесів завдяки формуванню фінансових ресурсів в достатньому обсязі. Критеріями оцінки ефективності визначеного механізму є достатність капіталу підприємства та підвищення його прибутковості. На основі комплексного, системного, процесного та цільового підходах визначено закономірності формування даного механізму, до яких віднесено – наявність недоліку власних оборотних коштів для фінансування потреб

операційної діяльності; відтік коштів на забезпечення невиробничих потреб; структурні особливості власного та позикового капіталу, що пов'язані з напрямками поповнення.

4. Для підвищення обґрунтованості антикризових заходів щодо забезпечення економічної стійкості промислового авіапідприємства запропоновано організаційно-економічний механізм управління фінансовими потоками, який є складовим елементом концепції антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств та базується на взаємозалежності розгортання кризового процесу, антикризового управління та економічної стійкості та визначається якістю прогнозування динаміки, величин фінансових потоків, виявлення джерел коштів, ефективних напрямків їх використання.

5. Запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності управління фінансовими потоками, який дозволяє: визначити рівень достатності фінансових потоків, сформованих у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності для забезпечення розширеного відтворення та економічної стійкості підприємства; оцінити здатність підприємства активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних та позикових коштів, підвищити ступінь раціонального використання коштів у процесі його діяльності; виявити основні аспекти діяльності підприємства, що спричиняють розбалансованість фінансових потоків та забезпечити найбільш прийнятні напрямки й форми управління фінансовими потоками та антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

6. Обґрунтовано, що головною метою підприємства, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність, є досягнення економічної стійкості шляхом ефективного антикризового управління підприємством. Досягнення економічної стійкості, яке передбачено змістом зовнішньоекономічного контракту, можливе шляхом вживання тактичних заходів з мінімізації валютних ризиків, що є заходами антикризового управління. Зазначено, що

зміст зовнішньоекономічного контракту формує стратегічну основу зниження ризиків, підвищенню результативності антикризового управління, що сприяє досягненню ефективності зовнішньоекономічної діяльності та економічної стійкості підприємств авіаційної промисловості.

7. Розроблено організаційно-економічний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю, який є сукупністю елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси зростання величини оборотного капіталу, зниження впливу ризиків та величини фінансових втрат від зовнішньоекономічної діяльності шляхом ефективного антикризового управління з метою досягнення економічної стійкості підприємства.

8. Для забезпечення контролю над рівнем досягнення стратегічних цілей і розробки ефективного антикризового управління, направлено на досягнення економічної стійкості підприємства запропоновано організаційно-економічний механізм контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства як сукупність елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси безперервного збирання, оцінювання, вивчення та контролю економічної інформації про дієвість основних локальних механізмів. Обґрунтовано, що інформаційне забезпечення контролінгу економічної стійкості промислових авіапідприємств – це процес задоволення потреб підприємств в інформації про розгортання кризових процесів як на макрорівні, так і на рівні окремого підприємства та їх вплив на економічну стійкість підприємства, який базується на запропонованих до застосування спеціальних засобів її одержання, методів проведення аналізу і оцінки.

Результати досліджень знайшли віддзеркалення в публікаціях [245; 247; 249; 250; 251; 252; 253; 254; 258; 262; 266; 267; 268; 270; 271; 275; 276; 279; 280; 282; 283; 284; 285; 293; 294; 296; 297; 298; 302; 304; 306; 455; 456].

РОЗДІЛ 5
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ
АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ
СТІЙКІСТЮ АВІАПІДПРИЄМСТВ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЇХ
ЕФЕКТИВНОСТІ

5.1. Прогнозування фінансових потоків в забезпеченні економічної стійкості підприємств авіаційної промисловості

Сучасні особливості господарювання підприємств потребують такого антикризового управління, яке б ставило за головну мету та спроможне б було забезпечити економічну стійкість і максимально ефективне функціонування підприємства у поточний період часу, а також створило високий потенціал його розвитку на перспективу. Досягнення цієї мети в умовах розгортання кризових процесів добуто в результаті взаємодії розроблених організаційно-економічних механізмів: розробки антикризової стратегії, управління капіталом, фінансовими потоками, зовнішньоекономічною діяльністю, контролінгу економічної стійкості підприємства. Взаємозв'язок локальних механізмів як умови економічної стійкості підприємства наведено на рис. 5.1.

Основні тенденції ефективності і якості управління фінансовими потоками можна прогнозувати з достатнім ступенем точності шляхом поєднання формалізованих і неформалізованих методів. У зв'язку з економічною нестабільністю практично унеможлиблюється довгострокове прогнозування, а тому в таких випадках вдаються до розрахунків на короткі проміжки часу. Прогнозування фінансових потоків доцільно звести до поєднання розрахунку варіативного значення показників ефективності і якості формування й управління фінансовими потоками залежно від мінливих значень їхніх параметрів з очікуваним фінансовим потоком підприємства.

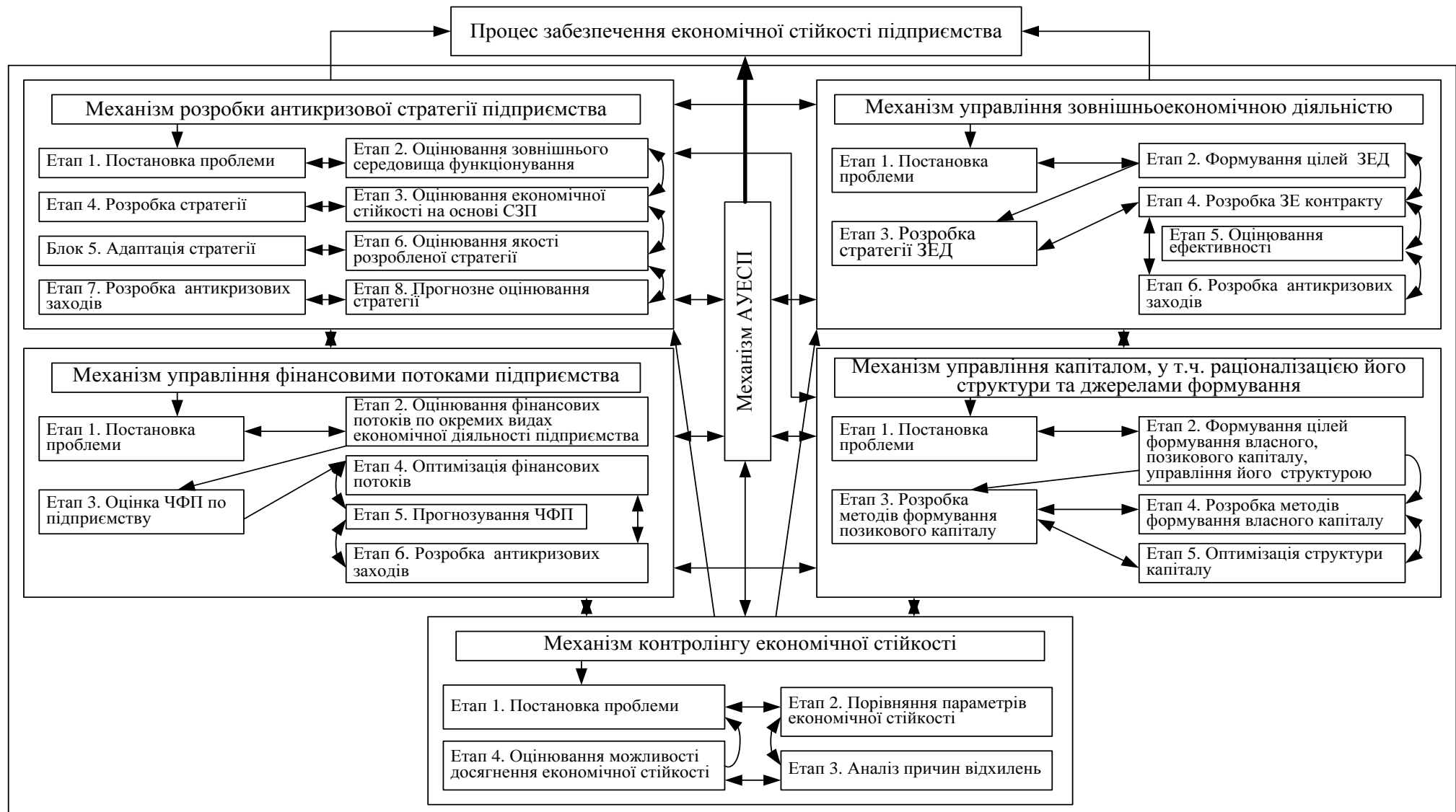

Рис. 5.1. Взаємозв'язок механізмів управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства

Специфіка прогнозування економічних процесів полягає в тому, що вони вирізняються, по-перше, взаємозалежністю й, по-друге, деякою інертністю. Останнє означає, що значення будь-якого показника в цей момент часу залежить від його стану в попередніх періодах. Але й водночас не припустиме абстрагування від впливу факторних ознак.

Виходячи з такого підходу до прогнозування, актуальною є проблема створення методичних засад прогнозування фінансових потоків авіапідприємств у зовнішньому середовищі функціонування, що дозволяє мінімізувати його вплив та розробити антикризові заходи щодо оптимізації фінансових потоків з метою забезпечення економічної стійкості.

Для розв'язання цих завдань запропоновано підхід до прогнозування фінансових потоків, в основі якого лежить оцінювання динаміки, якості управління фінансовими потоками в поточному періоді, їхнє прогнозування на короткостроковий період в адаптивному режимі (рис. 5.2).

Особливу актуальність у процесі підготовки інформації, необхідної для прогнозування фінансових потоків, має її вірогідність, оскільки інформаційна база заснована на використанні вартісних показників. Водночас вартісна оцінка позицій фінансової звітності й даних бухгалтерського обліку із часом піддається значному перекручуванню внаслідок інфляційних процесів, що мають місце в економіці України. У зв'язку із цим виникає необхідність здійснення приведення даних до порівнянного вигляду. Для цього пропонується скорегувати дані на рівень інфляції. Якщо часовий ряд поданий не в повному обсязі, то відсутні дані визначають за допомогою методів інтерполяції. Під час інтерполяції знаходять відсутні значення, що відповідають моментам часу між відомими моментами, тобто визначають значення залежної змінної усередині інтервалу заданих значень факторів.

Для математичних методів прогнозування характерні підбір і обґрунтування математичної моделі досліджуваного процесу, а також способів визначення її невідомих параметрів.

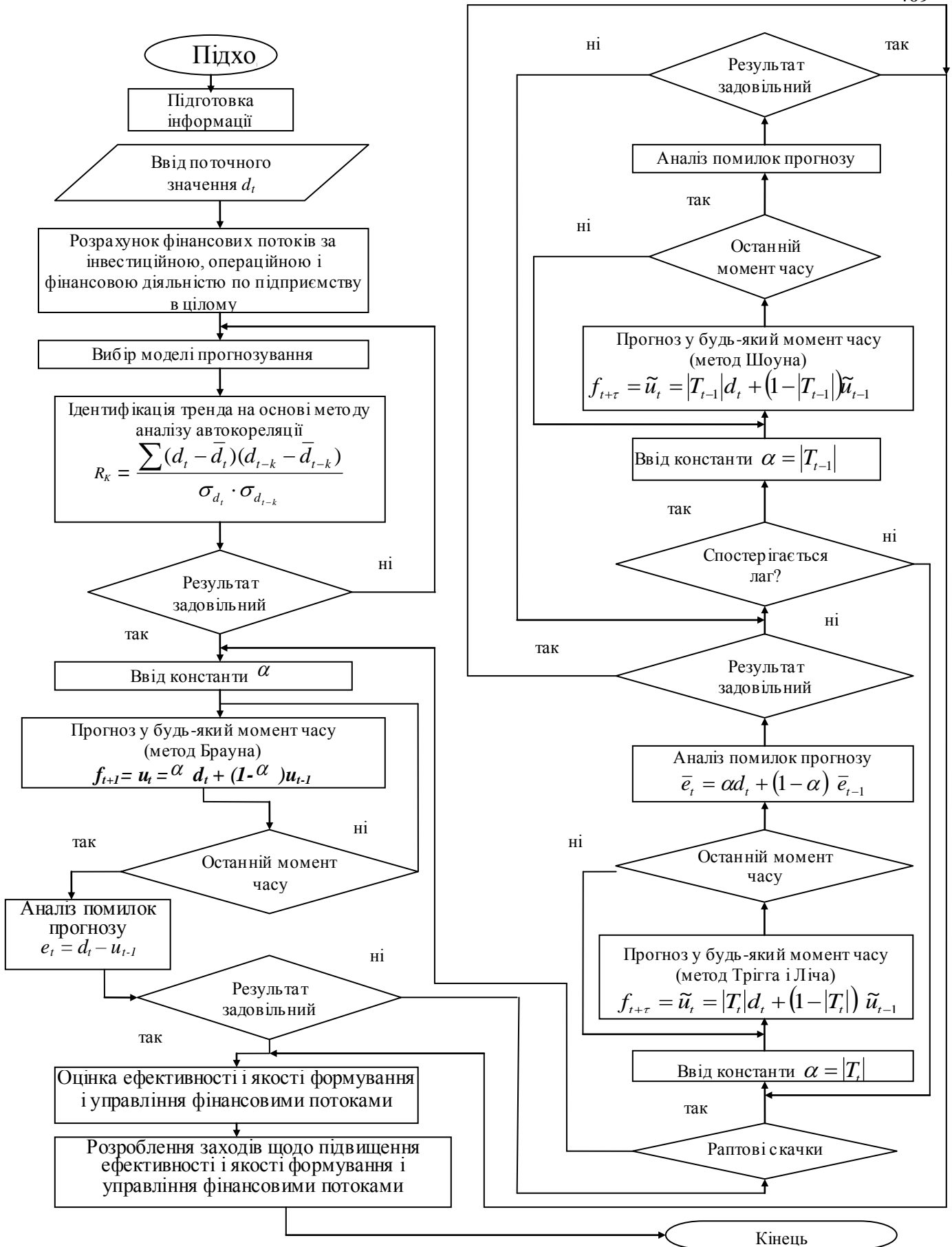

Рис. 5.2 Блок-схема алгоритму реалізації методичного підходу до прогнозування фінансових потоків промислового авіапідприємства

Серед математичних методів прогнозування в особливу групу відокремлюється екстраполяція, яка використовується для прогнозування тих економічних процесів, для яких зовнішній механізм їхнього формування чітко не визначений і практично неможливо зазначити стабільність в часі причинно-наслідкових зв'язків.

При прогнозуванні фінансових потоків необхідно прогнозувати їхню зміну в майбутньому на основі поточних фінансових потоків. Для розв'язання цього завдання використано прогнозування на основі методу експоненціального згладжування (додаток Ц), який є ефективним методом короткострокового прогнозування.

Метод експоненціально зваженого середнього використовується як для стаціонарних показників, тобто незмінних, так і для нестаціонарних, тобто таких, що змінюються з часом. Він надає змоги оцінити параметри тренда, що характеризують не середній рівень процесу, а тенденцію, що склалася на момент останнього спостереження. Сутність методу полягає в згладжуванні початкового динамічного ряду зваженої ковзаючої середньої, ваги якої підкоряються експонентному закону, й більш пізнім спостереженням надається більша вага в порівнянні з ранніми спостереженнями.

Відмітимо, що метод адаптивного згладжування Брауна, заснований на дисконтованій зваженій регресії, приводить до результатів з меншими помилками прогнозу, надає змоги точно охарактеризувати тренд; його доцільно застосовувати при прогнозуванні фінансових потоків підприємства.

У процесі прогнозування фінансових потоків необхідно враховувати фактори зовнішнього й внутрішнього середовищ, що впливають на зміну фінансових потоків у часі й знаходження їхньої інтегральної характеристики, тобто необхідно здійснювати адаптацію до даних інформації, на базі якої будується прогноз. Для цього застосовується адаптивне прогнозування, основною властивістю якого є зміна значень прогнозу при надходженні нових даних. Такий прогноз приводить до меншої різниці між прогнозованим і фактичним значеннями, збільшується його точність. Високочутливому

прогнозу в методі експоненціального згладжування відповідають високі значення константи згладжування (α), низькочутливому – низькі значення константи згладжування [185, с. 51]. Таким чином, під адаптацією розуміється адаптація коефіцієнта згладжування до зміни даних.

Представлено етапи прогнозування фінансових потоків підприємства, відповідні формули для розрахунку відображено у додатку Ц.

Етап 1. Підготовка вихідних даних.

Встановлюється повнота ретроспективного періоду, здійснюється приведення даних до порівнянного виду. Інформаційною базою є Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку: Баланс (Звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом), Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом).

Етап 2. Розрахунок фінансових потоків за видами діяльності й у цілому по підприємству. На даному етапі проводяться розрахунки фінансових потоків за видами економічної діяльності в порівнянних цінах: операційної, фінансової, інвестиційної діяльності, по підприємству у цілому.

Етап 3. Вибір моделі тренда. Динаміка фінансових потоків за видами діяльності, у цілому по підприємству має лінійно-аддитивний тренд. Середнє при даному виді тренда є зростаючою функцією часу.

Етап 4. Вибір моделі прогнозування. При лінійно-аддитивній моделі тренда передбачається, що середнє прогнозованого показника d_t змінюється за лінійною функцією від часу. Використовується метод адаптивного згладжування Брауна (формули (Ц.8) - (Ц.12) додаток Ц). Відповідно до методу адаптивного згладжування Брауна більшу увагу необхідно приділяти найсвіжійшій інформації. Перевага методу полягає в простоті обчислень і його однопараметричності, оскільки коефіцієнти оцінюються спільно, це зменшує автокореляцію.

Етап 5. Ідентифікація тренда. Якість моделі визначається її адекватністю досліджуваного процесу й точністю. Адекватність

характеризується наявністю й обліком певних статистичних властивостей, а точність – ступенем близькості до фактичних даних. Модель прогнозування буде вважатися кращою зі статистичної точки зору, якщо вона є адекватною й більш точно описує вихідний динамічний ряд. Для ідентифікації тренда застосовується метод аналізу автокореляції. Кореляція вимірює ступінь залежності між двома різними змінними, автокореляція – ступінь цієї залежності усередині самої змінної. Це досягається шляхом зіставлення фактичного ряду даних з тим самим рядом, але перенесеним на деяку кількість проміжків часу назад (формули (Ц.19) - (Ц.22) додаток Ц).

Етап 6. Уведення константи α . Як константа α у методі експоненційно зваженого середнього поетапно приймаються значення: 0,2; 0,3; 0,4; 0,5; 0,6; 0,7; 0,8; 0,9. При кожному зі значень здійснюється прогнозування в минулому періоді, що дозволяє адаптуватись до наступного значення лінійного тренда (формула (Ц.5) додаток Ц).

Для оцінки точності прогнозу використовуються такі методи: стандартне відхилення, середньоабсолютна процентна помилка, середня процентна помилка й середня помилка, середній квадрат помилок і сума квадратів, стандартна помилка прогнозу (формули (Ц.23) - (Ц.30) додатку Ц). Аналізування стандартної помилки дозволяє зробити висновки, при якому (α) прогноз найбільш точний. Якщо значення прогнозованого показника не надає задовільного прогнозу, доцільно застосовувати метод Трігга й Ліча.

Етап 7. Введення константи $\alpha=|T_t|$. Основною перешкодою побудови реальних прогнозів є раптові зміни показника. Розрив між прогнозованим і фактичним значенням у цьому випадку набагато перевищує стандартну помилку прогнозу. Це вказує на необхідність включення деякого контролюючого механізму до прогностичної системи. Як такий механізм пропонується застосовувати метод автоматичного контролю Трігга [185, с. 51], заснований на визначенні «контрольного слідкувального сигналу» і є модифікацією методу Брауна. Значення контрольного слідкувального сигналу вказує, з деяким рівнем статистичної довіри, на ступінь

неадекватності прогностичної системи для досліджуваного динамічного ряду й на незадовільність прогнозу. Як коефіцієнт згладжування застосовується абсолютне значення контрольного сигналу Трігга (формула (Ц.15), (Ц.31), (Ц.32), (Ц.33)).

Етап 8. Прогноз у будь-який момент часу відповідно до методу Трігга й Ліча. Метод Трігга й Ліча припускає застосування контрольного сигналу для адаптації швидкості реакції прогностичного методу. Як константу експоненціального згладжування пропонується застосовувати абсолютне значення контрольного сигналу Трігга, що збільшується при збільшенні амплітуди коливання даних і зменшується при їхній стабілізації. За первісне значення контрольного сигналу Трігга доцільно прийняти значення константи експоненціального згладжування, при якій спостерігається більш точне оцінювання прогнозу.

Прогноз здійснюється з використанням методу Трігга й Ліча (формула (Ф.14)), що дозволяє при різких змінах показника й незадовільному прогнозуванні надавати більшу вагу останнім спостереженням.

Варто звернути увагу, що відповідно до методу Трігга й Ліча сумарна дисперсія в деяких випадках вище, ніж при використанні методу адаптивного згладжування Брауна, тобто прогноз за даним методом враховує вплив старих даних, а за методом Трігга й Ліча повністю орієнтований на останні дані. У зв'язку із цим доцільно перейти до прогнозування за допомогою методу Шоуна.

Етап 9. Уведення константи $\alpha = |T_{t-1}|$. Поточне значення T_t замінюється попереднім значенням T_{t-1} .

Етап 10. Прогноз фінансових потоків за видами економічної діяльності на короткостроковий період. Прогнозування за методом адаптивної швидкості реакції в умовах стаціонарного руху показника (формула (Ц.18) додаток Ц) стає менш чутливим до одночасних раптових стрибків у динаміці й залишається досить чутливим до інших більш закономірних змін значень показника.

Етап 11. Розрахунок середньоабсолютної процентної помилки (*MAPE*). Середньоабсолютна процентна помилка (*MAPE*) являє собою середнє абсолютних значень помилок прогнозу, що виражаються у відсотках щодо фактичних значень показника. Розрахунок середньоабсолютної процентної помилки (*MAPE*) здійснюється за допомогою формулі (Ц.26) додатку Ц, здійснюється інтерпретація значень.

Етап 12. Розроблення заходів щодо підвищення ефективності і якості управління фінансовими потоками. Етапність розробленого підходу, його змістове наповнення дозволить зробити прогноз фінансових потоків для складних суб'єктів господарювання. В даному дослідженні таким суб'єктом слід визначити ПАТ «Мотор Січ», оскільки він є одним з провідних промислових авіапідприємств у світі та Україні, який займається розробкою, виробництвом, ремонтом і обслуговуванням авіаційних газотурбінних двигунів для літаків і гелікоптерів, а також промислових газотурбінних установок. Також до його переваг слід віднести його корпоративне об'єднання, що ґрунтується на взаємному поєднанні руху потоків від визначених напрямків діяльності, таких як виробництво, маркетинг, фінанси, які органічно розміщені у структурних одиницях.

До складу ПАТ «Мотор Січ» входять наступні структурні одиниці, розташовані на території України:

- Запорізький моторобудівний завод: головна структурна одиниця підприємства робить авіадвигуни, здійснює їх ремонт і обслуговування, виготовляє приводи для газо- і нафтоперекачувальних агрегатів, пересувні автоматизовані електростанції, ряд товарів народного споживання;

- Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко: основний напрям діяльності заводу – ливарне виробництво (виготовлення лопаток методом литва спрямованою кристалізацією), випробування двигунів Д-18Т. На заводі виготовляються електростанції газотурбінні потужністю 1000, 6000 кВт.;

- Снежнянський машинобудівний завод: завод випускає деталі для

авіаційних двигунів (диски компресорів, лопатки компресорів і турбін), деталі і вузли для гірничо-шахтного устаткування;

– Волочинський машинобудівний завод: завод спеціалізується на виробництві промислових газотурбінних електростанцій потужністю 2,5 МВт, виготовленню і ремонту газотурбінних приводів АІ-20ДКЭ, АІ-20ДКН, АІ-20ДМЕ, АІ-20ДМН, АІ-2500М, ГТЕ-МС-2,5, виготовленню кріпильних деталей авіаційних двигунів, технологічного оснащення і спеціалізованого інструменту, складних типів штампів і прес-форм, пластмасової тари.

– Лубенський верстатобудівний завод: основною продукцією заводу є круглошліфувальні верстати з різним рівнем автоматизації, від верстатів з ручним управлінням до верстатів з сучасними ЧПУ, капітальний ремонт і модернізація (з відновлення норм точності) верстатів токарних, плоскошліфувальних, вертикально-фрезерних, оброблювальних центрів і інших металорізальних верстатів;

– Авіакомпанія «Мотор Січ».

На основі розробленого алгоритму та розглянутих етапів виконано прогнозування фінансових потоків за видами економічної діяльності ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) (рис. 5.3, 5.6, 5.9, 5.12), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) (рис. 5.4, 5.7, 5.10, 5.13) та ВАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю) (рис. 5.5, 5.8, 5.11, 5.14).

Прогноз фінансового потоку за операційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) (рис. 5.3), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) (рис. 5.4), ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю) (рис. 5.5) проведено за допомогою методу подвійного згладжування Брауна. Результати щодо якості прогнозування фінансового потоку за операційною діяльністю представлено в табл. 5.1.

Слід зауважити (рис. 5.3), протягом 2005 – 2009 рр. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається збільшення

чистого фінансового потоку за операційною діяльністю, але у 2010 – 2013 рр. він різко знижується.

Таблиця 5.1

**Результати якості прогнозування фінансового потоку
за операційною діяльністю, що отримані на основі
методу подвійного згладжування Брауна**

Підприємство	Константа експоненціального згладжування (α)	Середньоабсолютна процентна помилка (MAPE), %	Інтерпретація значень MAPE
ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)	0,9	8,1	Висока точність
ВАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)	0,8	4,5	Висока точність
ВАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)	0,6	8,5	Висока точність

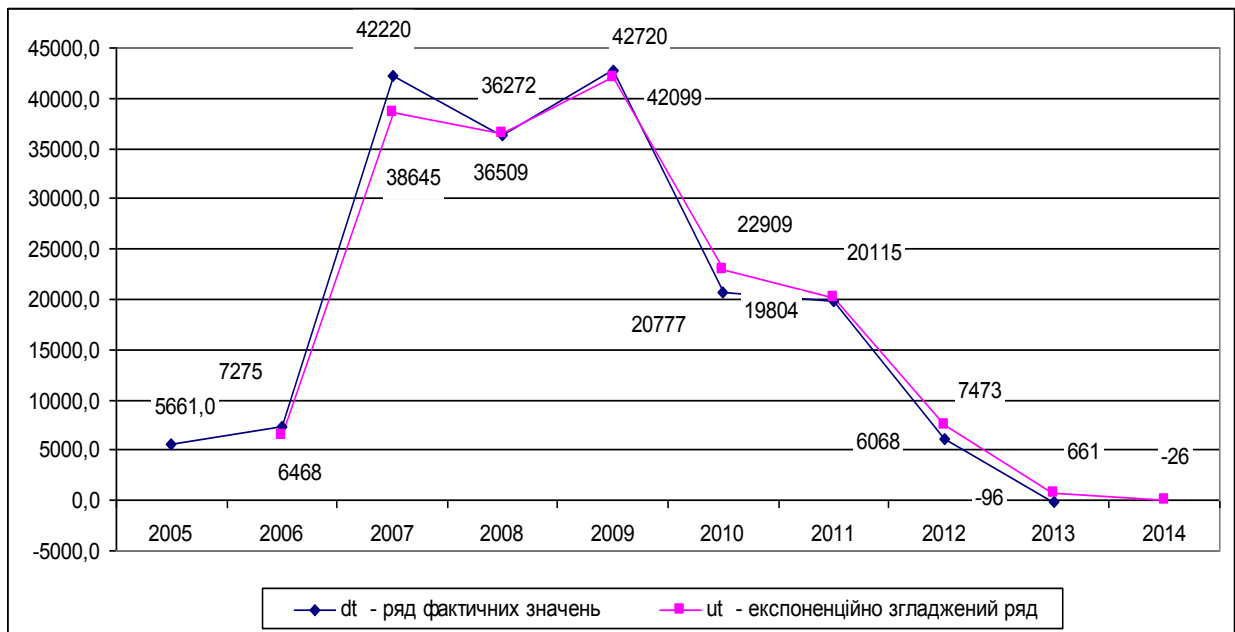

Рис. 5.3. Динаміка та прогноз чистого фінансового потоку за операційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод), тис.грн.

На рух фінансового потоку в 2010 – 2013 рр. значною мірою вплинула світова економічна криза, унаслідок якої знизився обсяг реалізації товарної

продукції, прибутків від її реалізації, приріст суми запасів товарно-матеріальних цінностей, що входять до складу оборотних активів, приріст суми дебіторської заборгованості.

Слід зазначити, що в 2013 р. та в прогнозованому 2014 р. чистий фінансовий потік за операційною діяльністю має від'ємне значення за рахунок збитків від реалізації продукції, високої дебіторської заборгованості.

На ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) (рис. 5.4), протягом 2005 – 2007 рр. чистий фінансовий потік за операційною діяльністю збільшується, але світова фінансова криза негативно вплинула на операційну діяльність підприємства, що проявилось в його зниженні у 2008 – 2013 рр. за рахунок зниження прибутків та збільшення запасів, дебіторської заборгованості.

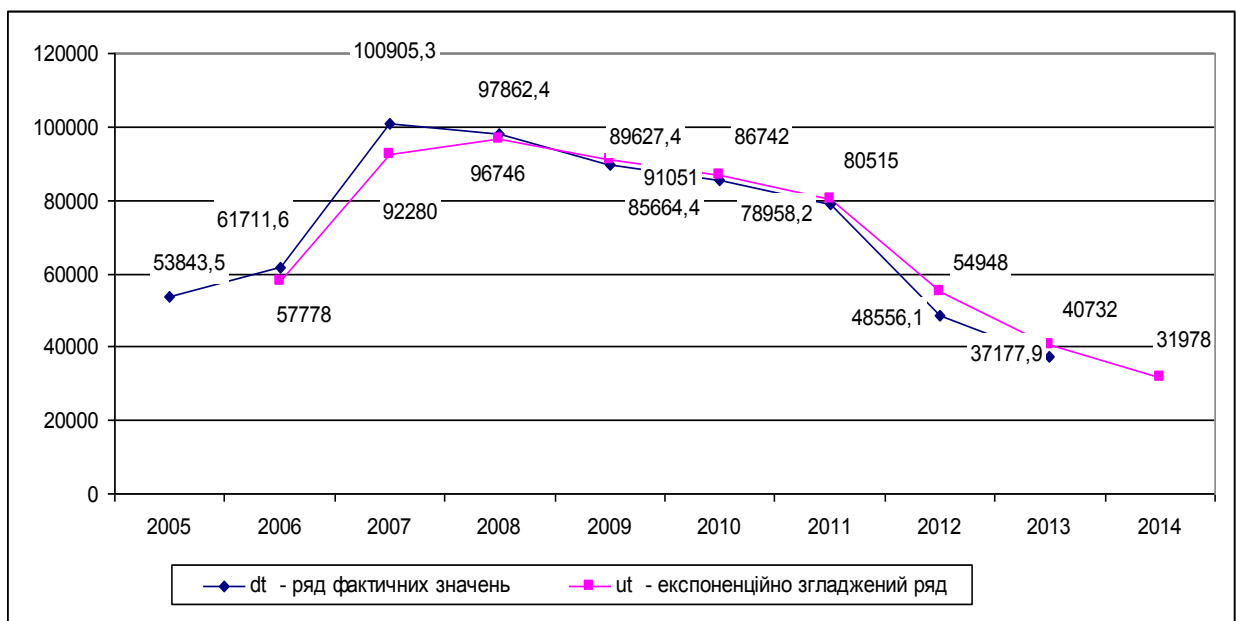

Рис. 5.4. Динаміка та прогноз чистого фінансового потіку за операційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко), тис.грн.

На рис. 5.5 представлено динаміку фінансового потоку за операційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» за консолідованою звітністю. Слід зазначити,

що немає різких негативних коливань у часі динаміки фінансового потоку, за рахунок більш прибуткових підприємств.

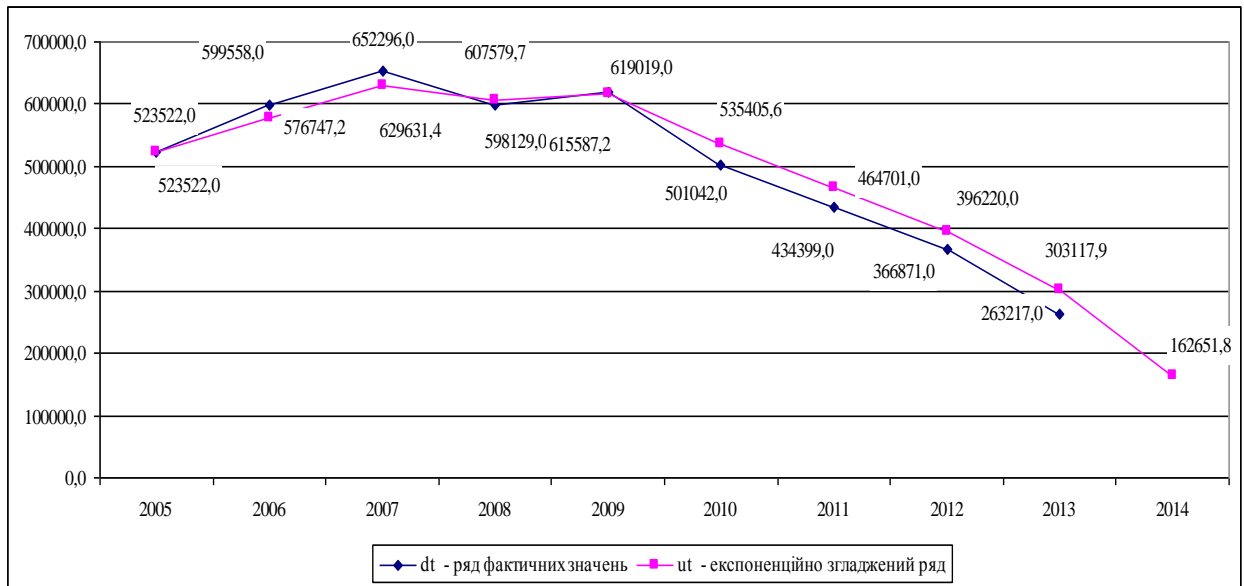

Рис. 5.5 Динаміка та прогноз чистого фінансовго потоку за операційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю), тис.грн.

Вплив кризових процесів у глобального ринку на вітчизняну економіку, національна політична і економічна кризи, спричинили наростання негативних явищ у діяльності промислових авіапідприємств: зниження попиту на продукцію підприємств, прорахунки в сфері постачання сировини та матеріалів, збільшення неплатоспроможних контрагентів, відсутність антикризової стратегії, неефективне управління структурою капіталу. Все це не сприяє стабільності операційної діяльності промислових авіапідприємств, знижує їх економічну стійкість.

Прогноз фінансового потоку за інвестиційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) (рис. 5.6), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) (рис. 5.7), ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю) (рис. 5.8) проведено за допомогою методу Трігга й Ліча (табл. 5.2).

Як свідчить рис. 5.6, на ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) протягом 2005 – 2009 рр. спостерігається від’ємне значення чистого фінансового потоку за інвестиційною діяльністю, що є позитивним фактором в його діяльності, оскільки підприємство оновлює основні фонди та збільшує нематеріальні активи.

Таблиця 5.2

Результати якості прогнозування чистого фінансового потоку за інвестиційною діяльністю, що отримані на основі методу Трігга й Ліча

Підприємство	Константа експоненціального згладжування (α)	Середньоабсолютна процентна помилка (MAPE), %	Інтерпретація значень MAPE
ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)	0,6	19,8	Добра точність
ВАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)	0,6	8,4	Висока точність
ВАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)	0,6	5,9	Висока точність

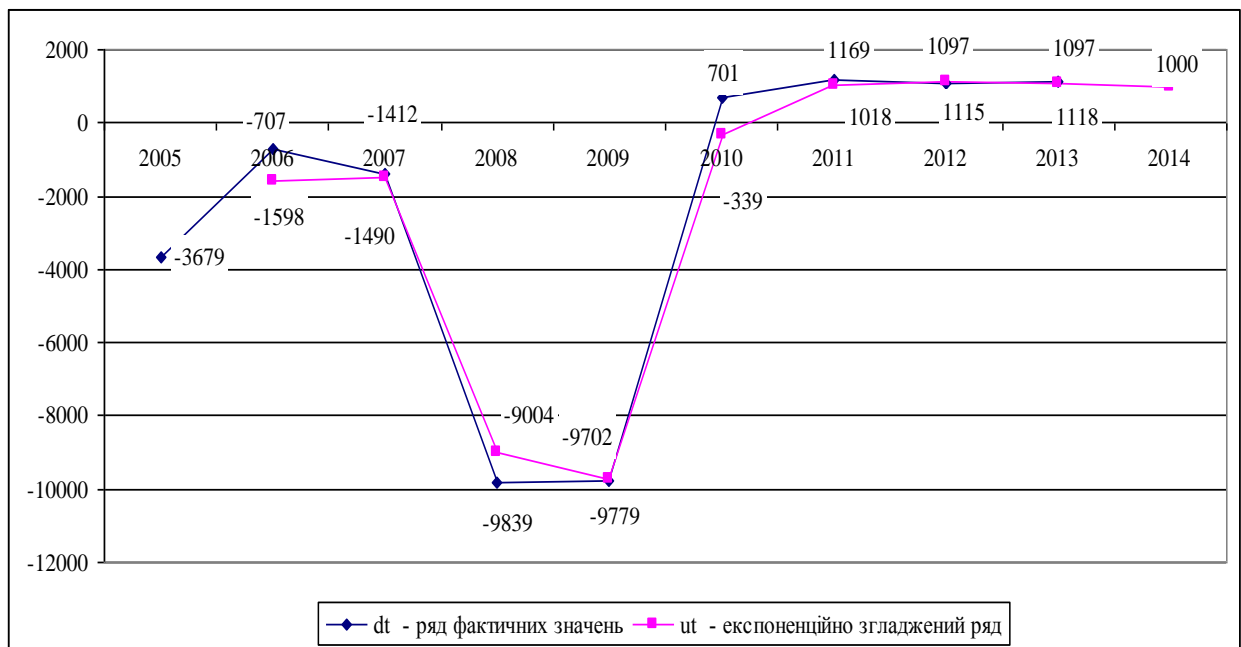

Рис. 5.6. Динаміка та прогноз чистого фінансовго потоку за інвестиційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

У 2010 – 2013 рр. та в прогнозованому 2014 р. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) чистий фінансовий потік має позитивне значення, підприємство реалізує застарілі основні фонди та нематеріальні активи, але нові в дію не вводить. Це не сприяє стабільності діяльності підприємства, знижує його конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, знижує економічну стійкість.

На ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омеляченко) (рис. 5.7) протягом 2005 – 2013 рр. спостерігається від'ємне значення чистого фінансового потоку за інвестиційною діяльністю, підприємство активно оновлює основні фонди та збільшує нематеріальні активи, але темпи інвестиційної діяльності уповільнюються починаючи з 2008 р. Активна інвестиційна діяльність підприємства сприяє підвищенню ефективності його функціонування, конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, підвищенню його економічної стійкості.

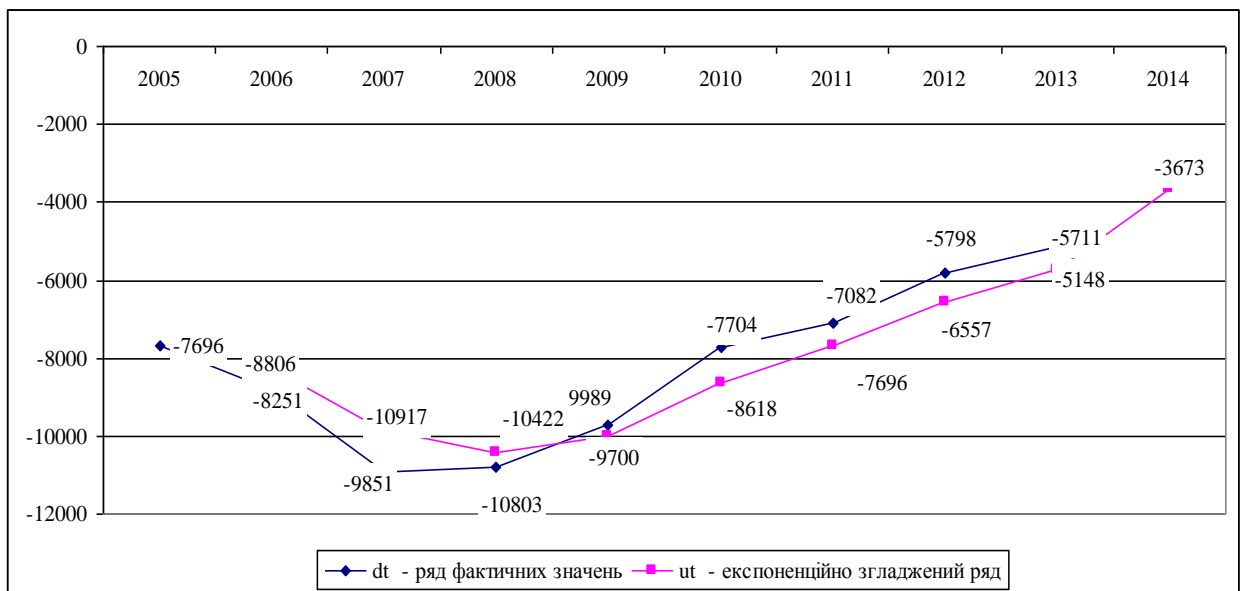

Рис. 5.7. Динаміка та прогноз чистого фінансового потоку за інвестиційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омеляченко)

На рис. 5.8 представлено динаміка фінансового потоку за інвестиційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» за консолідованою звітністю. Слід зазначити, що зниження активності починається з 2010 р.

Результати діяльності промислових авіапідприємств залишаються низькими для забезпечення їх економічної стійкості та в достатньому обсязі ресурсами. Ця ситуація ускладнюється наслідками кризових процесів. За цих умов, коли внутрішні можливості стабілізації становища суб'єктів господарювання практично вичерпані, доцільно скористатися інвестиційно-інноваційною основою здійснення змін.

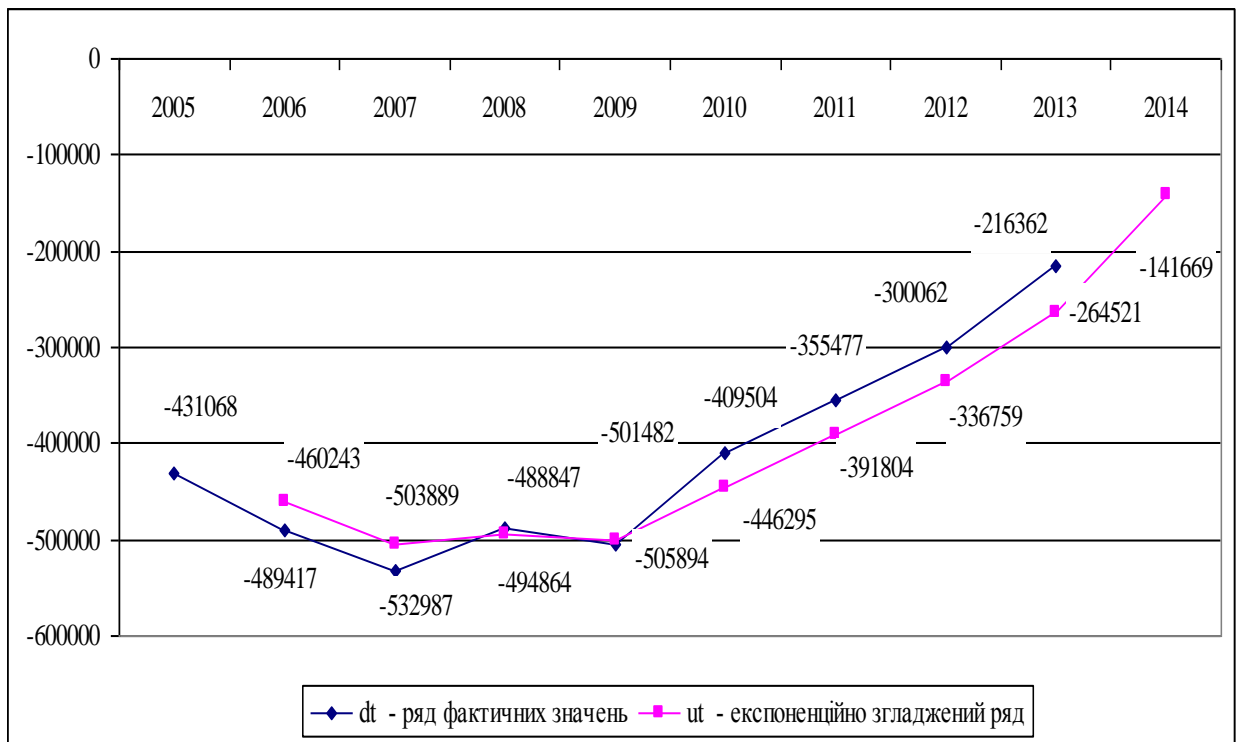

Рис. 5.8. Динаміка та прогноз чистого фінансового потоку за інвестиційною діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)

Для цього доцільно розробляти антикризову стратегію з урахуванням можливостей реалізації інвестиційних або інноваційних проєктів. Антикризова стратегія полягатиме у акценті на оновлення та відтворення основних фондів підприємств.

Прогноз фінансового потоку за фінансовою діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) (рис. 5.9), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) (рис. 5.10), ПАТ «Мотор Січ» (консолідований) (рис. 5.11) проведено за допомогою методу подвійного згладжування Брауна (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Результати якості прогнозування чистого фінансового потоку за фінансовою діяльністю, що отримані на основі методу подвійного згладжування Брауна

Підприємство	Константа експоненціального згладжування (α)	Середньоабсолютна і процентна помилка (MAPE), %	Інтерпретація значень MAPE
ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)	0,8	4,3	Висока точність
ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)	0,6	10,8	Добра точність
ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)	0,6	15,5	Добра точність

На ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) та ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко), як свідчить рис. 5.9, рис. 5.10, протягом 2005 – 2013 рр. спостерігається від’ємне значення чистого фінансового потоку за фінансовою діяльністю. Підприємства не притягують зовнішні джерела позикових коштів: довгострокові і короткострокові кредити і позики. Це негативно впливає на їх діяльність, оскільки зменшується можливість збільшувати об’єми виробництва, спостерігається недолік оборотних коштів. Діяльність підприємств направлена на погашення довгострокових та короткострокових кредитів і займав.

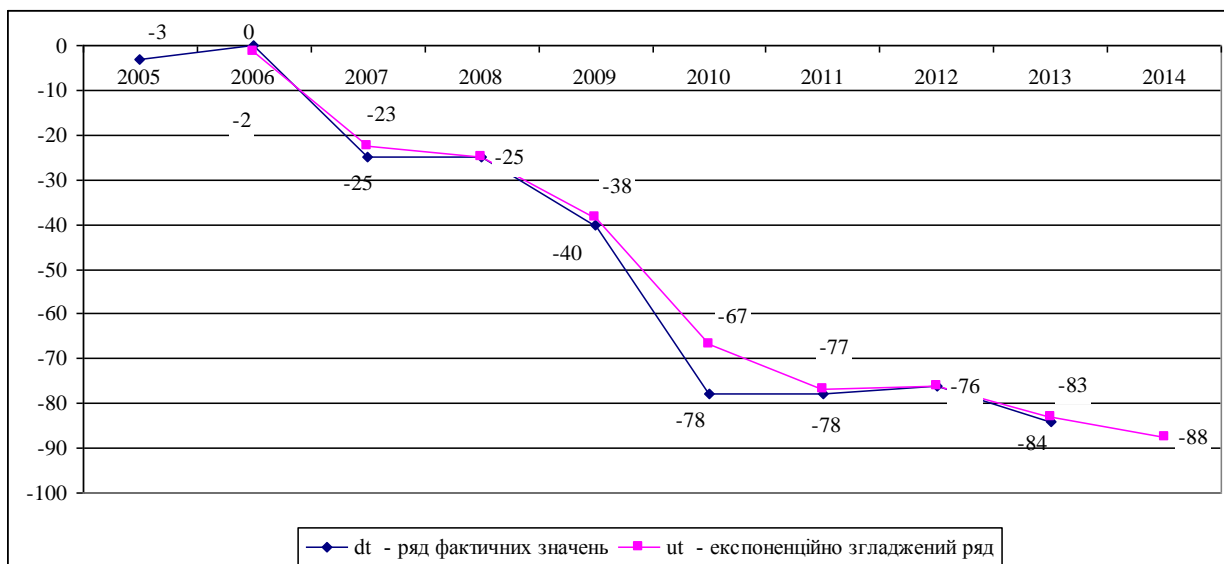

Рис. 5.9. Динаміка та прогноз чистого фінансовго потіку за фінансовою діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

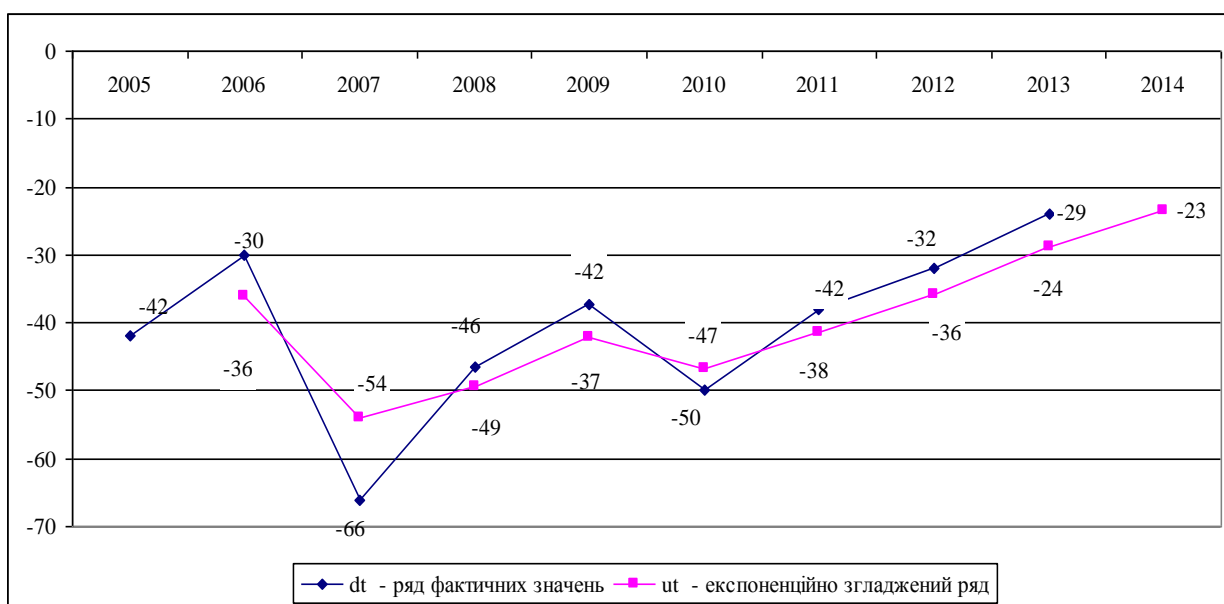

Рис. 5.10. Динаміка та прогноз чистого фінансовго потіку за фінансовою діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)

На рис. 5.11 представлено динаміка фінансового потоку за фінансовою діяльністю ПАТ «Мотор Січ» за консолідованою звітністю. Слід зазначити, що зниження активності починається з 2009 р. Підприємство значну частину

своїх ресурсів направляє на погашення кредитів, що стримує активність його інвестиційної та операційної діяльності.

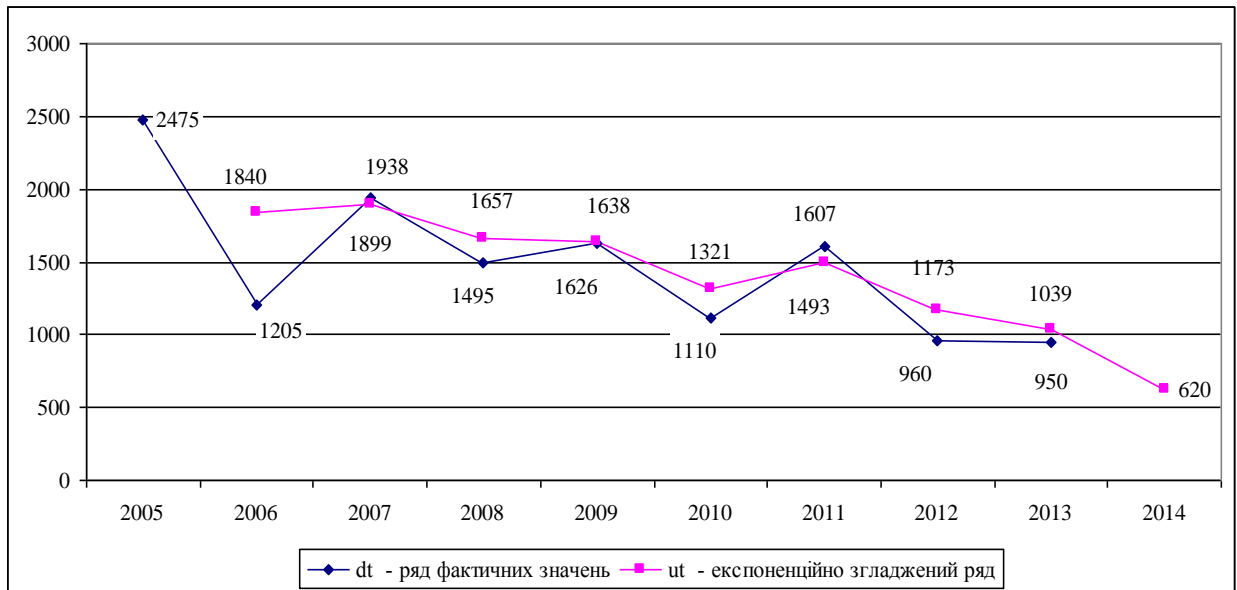

Рис. 5.11. Динаміка та прогноз чистого фінансового потіку за фінансовою діяльністю ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)

Під впливом кризи, а потім і девальвації гривні ціна кредитів (процентна ставка по них) помітно виросла. Низький рівень залучення довгострокового кредитування спричинено відсутністю позитивного іміджу підприємств для інвесторів, низьким рівнем розвитку українського фондового ринку. Усунення таких негативних причин може якісно змінити фінансову структуру підприємств та підвищити фінансовий потенціал, шляхом залучення додаткових фінансових ресурсів для оновлення основного капіталу та збільшення витрат на НДДКР.

Прогноз загального фінансового потоку ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) (рис. 5.12), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) (рис. 5.13), ПАТ «Мотор Січ» (консолідований) (рис. 5.14) проведено за допомогою методу подвійного згладжування Брауна (табл. 5.4).

Результати якості прогнозування загального фінансового потоку, що отримані на основі методу подвійного згладжування Брауна

Підприємство	Константа експоненціального згладжування (α)	Середньоабсолютна процентна помилка (MAPE), %	Інтерпретація значень MAPE
ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)	0,8	16,3	Добра точність
ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)	0,8	4,2	Висока точність
ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)	0,7	6,6	Висока точність

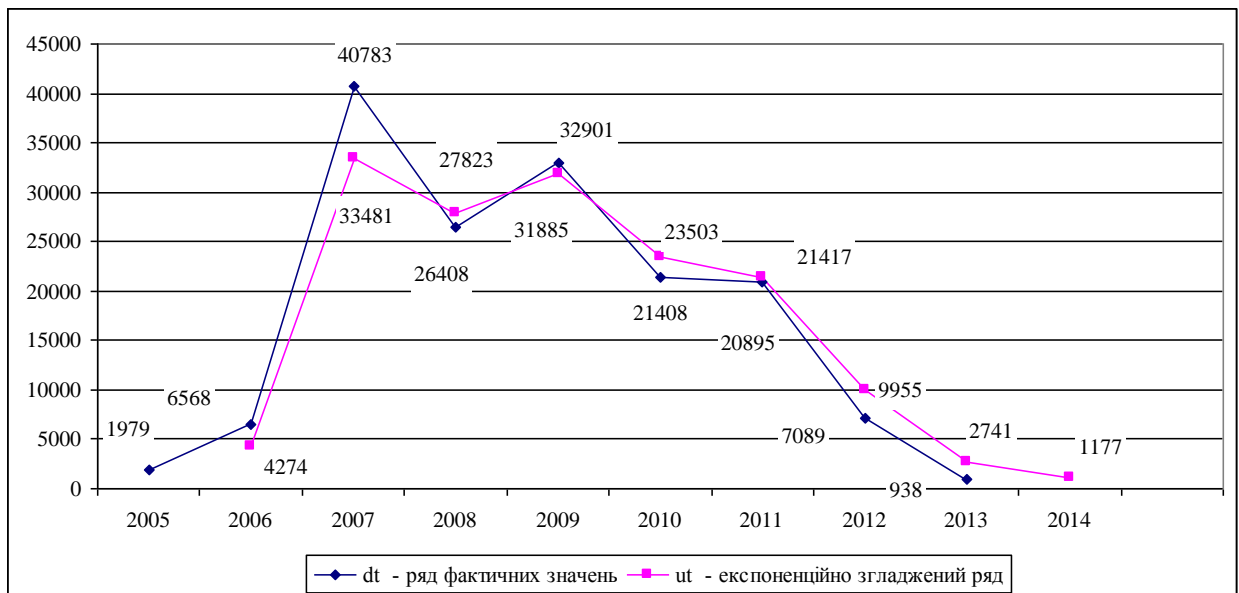

Рис. 5.12. Динаміка та прогноз загального фінансового потоку ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

На підприємствах ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко), ПАТ «Мотор Січ» (консолідований) чисті фінансові потоки за загальною діяльністю мають позитивне значення, що дозволяє покрити збитки за результатами фінансової та операційної діяльності. Загальний фінансовий потік підприємств має тенденцію до значного зменшення (рис. 5.12, рис. 5.13, рис. 5.14).

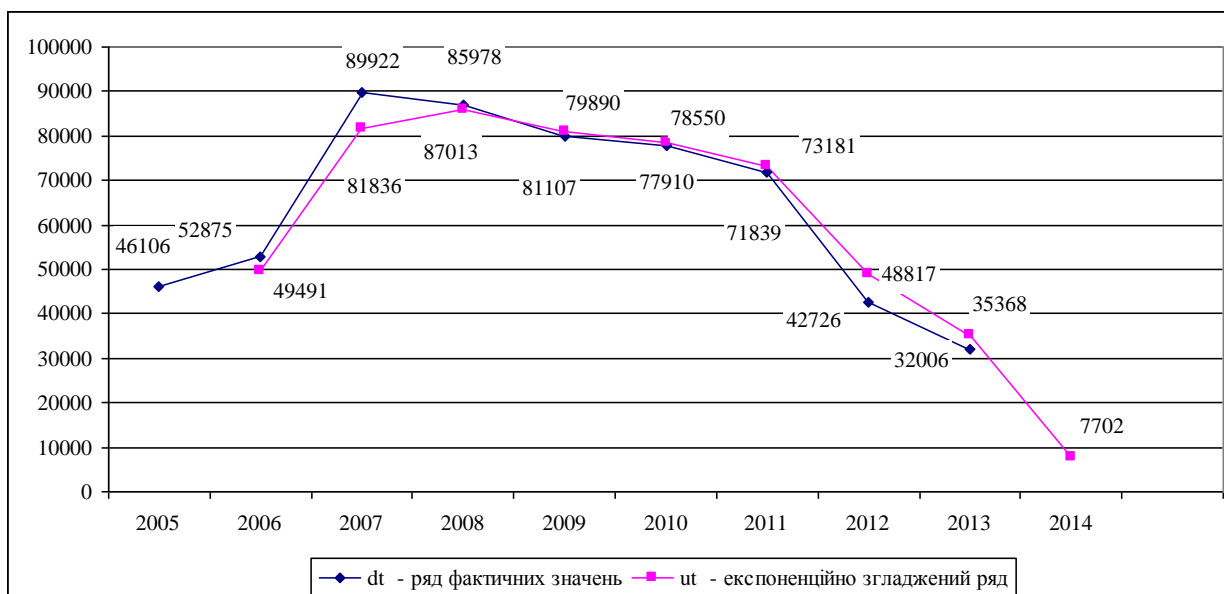

Рис. 5.13. Динаміка та прогноз загального фінансового потоку ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)

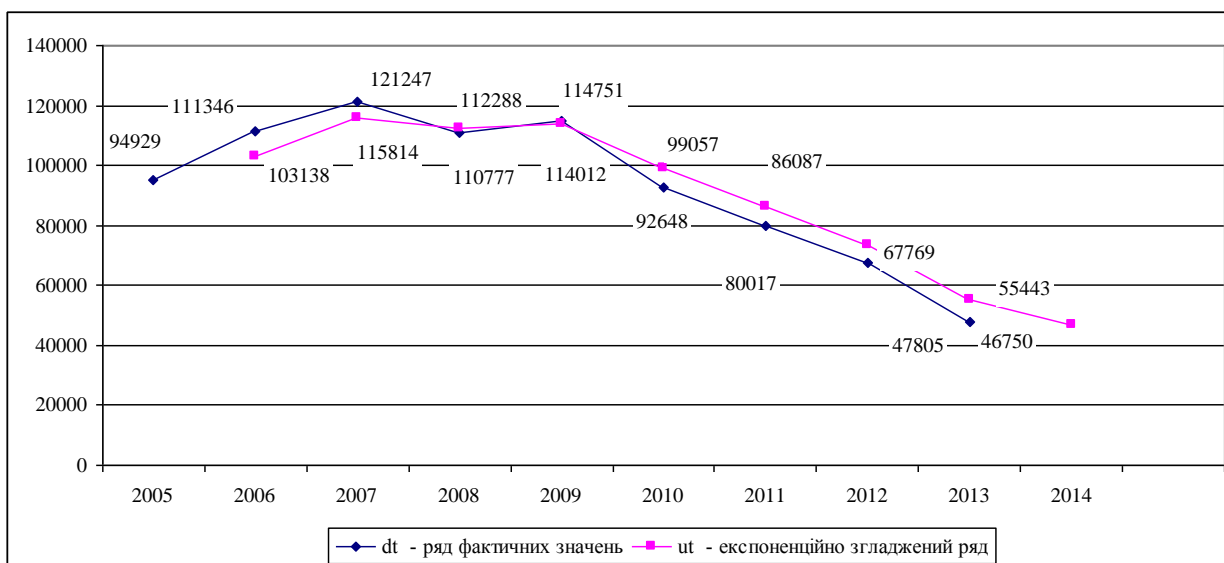

Рис. 5.14. Динаміка та прогноз загального фінансового потоку ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)

Оцінювання ефективності управління фінансовими потоками здійснювати за допомогою коефіцієнта достатності ресурсів (K_d) формула для розрахунку (4.9), табл. 5.5 – 5.7, рис. 5.14 – 5.17.

Таблиця 5.5

Прогнозування фінансових потоків ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

Показники		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Прогноз 2014
Чистий фінансовий потік за результатами операційною діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	5651	7275	42220	36272	42720	20777	19804	6068	-96	x
	прогнозовані значення	x	6468	38645	36509	42099	22909	20115	7473	661	-26
Чистий фінансовий потік за результатами інвестиційною діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	-3679	-707	-1412	-9839	-9779	701	1169	1097	1194	x
	прогнозовані значення	x	-1598	-1490	-9004	-9702	-339	1018	1115	1097	1000
Чистий фінансовий потік за результатами фінансовою діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	-3	0	-25	-25	-40	-70	-78	-76	-84	x
	прогнозовані значення	x	-2	-23	-25	-38	-67	-77	-76	-83	-88
Загальний фінансовий потік підприємства, тис.грн.	фактичні значення	1979	6568	40783	26409	32902	21408	20895	7089	1014	x
	прогнозовані значення	x	4274	33481	27823	31885	23503	21417	9955	2741	1177
Коефіцієнт достатності ресурсів, (K_d)	фактичні значення	1,25	2,60	2,47	1,46	1,00	1,00	1,16	1,22	1,01	x
	прогнозовані значення	x	1,93	2,25	1,78	1,31	1,12	1,15	1,13	1,06	1,01

Таблиця 5.6

**Прогнозування фінансових потоків ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Показники		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Прогноз 2014
Чистий фінансовий потік за результатами операційною діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	53843,5	61711,6	100905,3	97862,4	89627,4	85664,4	78958,2	48556,1	37177,9	x
	прогнозовані значення	x	57778	92280	96746	91051	86742	80515	54948	40732	31978
Чистий фінансовий потік за результатами інвестиційною діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	-7695,6	-8806,4	-10917,3	-10802,8	-9700,4	-7704,1	-7081,7	-5797,7	-5147,7	x
	прогнозовані значення	x	-8251	-9851	-10422	-9989	-8618	-7696	-6557	-5711	-3673
Чистий фінансовий потік за результатами фінансовою діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	-42,0	-30,0	-66,2	-46,4	-37,2	-50,0	-38,0	-32,0	-24,0	x
	прогнозовані значення	x	-36	-54	-49	-42	-47	-42	-36	-29	-23
Загальний фінансовий потік підприємства, тис.грн.	фактичні значення	46106	52875	89922	87013	79890	77910	71839	42726	32006	x
	прогнозовані значення	x	49491	81836	85978	81107	78550	73181	48817	35368	7702
Коефіцієнт достатності ресурсів, (K_{∂})	фактичні значення	2,26	2,76	3,44	3,55	4,24	2,09	3,01	2,20	1,60	x
	прогнозовані значення	x	2,51	3,16	3,43	4,00	2,66	2,91	2,41	1,84	1,11

Таблиця 5.7

Прогнозування фінансових потоків ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)

Показники		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Прогноз 2014
Чистий фінансовий потік за результатами операційною діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	523522	599558	652296	598129	619019	501042	434399	366871	263217	x
	прогнозовані значення	x	561540,0	615993,6	605274,8	613521,3	546033,7	479052,9	411743,8	322627,7	190522,3
Чистий фінансовий потік за результатами інвестиційною діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	-51353,3	-44032,0	-47997,2	-45739,7	-46888,4	-38912,0	-35408,6	-28988,6	-25141,4	x
	прогнозовані значення	x	460243	503889	494864	501482	446295	391804	336759	264521	141669
Чистий фінансовий потік за результатами фінансовою діяльністю підприємства, тис.грн.	фактичні значення	2475,0	1205,0	1938,0	1495,0	1626,0	1110,0	1095,0	960,0	950,0	x
	прогнозовані значення	x	1840	1899	1657	1638	1321	1493	1173	1039	620
Загальний фінансовий потік підприємства, тис.грн.	фактичні значення	94929	111346	121247	110777	114751	92648	80017	67769	47805	x
	прогнозовані значення	x	103138	115814	112288	114012	99057	86087	73265	55443	46750
Коефіцієнт достатності ресурсів, (K_d)	фактичні значення	5,96	8,05	9,38	8,06	5,59	5,02	2,34	2,02	1,07	x
	прогнозовані значення	x	7,01	8,91	8,23	6,12	5,24	2,92	2,20	1,30	1,06

На рис. 5.15 представлено динаміку фактичного та прогнозного значення коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод), яка свідчить про наступне.

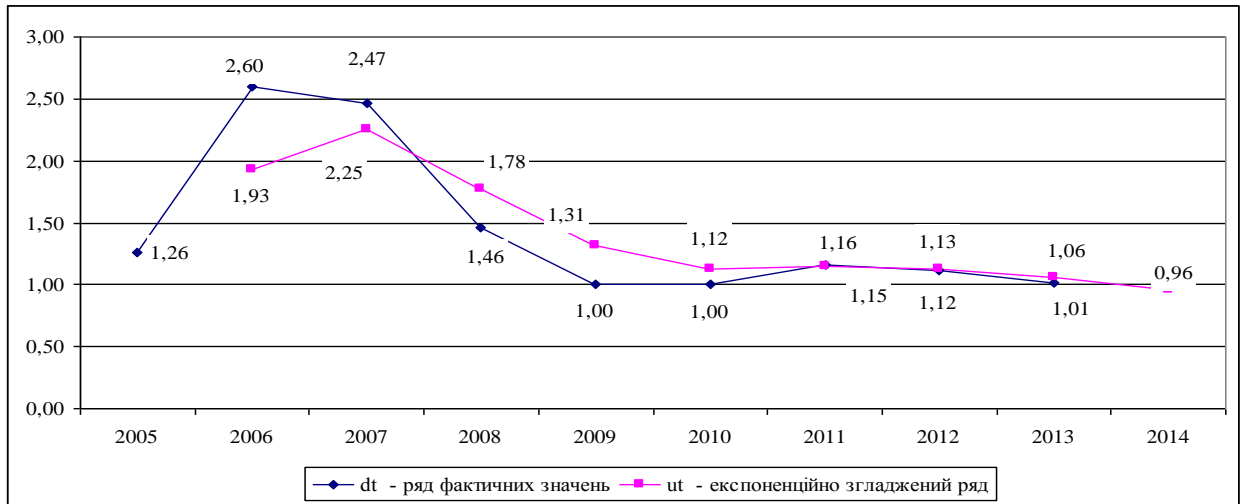

Рис. 5.15. Динаміка та прогноз коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

В 2005 – 2009 рр. на підприємстві ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається позитивний фінансовий потік за результатами операційної діяльності; негативний за результатами інвестиційної та фінансової діяльності, що відповідає ситуація *A* (табл. 4.9) – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистого фінансового потоку за результатами операційної діяльності достатньо для покриття витрат за результатами фінансової, інвестиційної діяльності. Підприємство може продовжувати активізувати свою діяльність по відновленню основних засобів і нематеріальних активів та залучати позикові кошти.

У 2010 – 2012 рр. на підприємстві спостерігається ситуації *G* (табл. 4.9), а саме, позитивний фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності; негативний або нульовий за результатами фінансової діяльності. При ситуації *G* – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистий фінансовий потік за результатами операційної та інвестиційної діяльності в повному обсязі покриває витрати за фінансовою діяльністю. Варто звернути увагу на ефективність використання основних

засобів, нематеріальних активів та операційної діяльності. Можлива активізація інвестиційної діяльності підприємства, яка пов'язана з відновленням устаткування.

По розрахункам, ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) у 2013 р. має ситуацію *D* (табл. 4.9) – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистих фінансових потоків за результатами операційної та фінансової діяльності достатньо для покриття видатків за інвестиційною діяльністю. Підприємство може активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних коштів, додатково залучати позикові кошти.

Погіршення стану підприємства ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається у прогнозованому 2014 р. Підприємство має ситуацію *F* (табл. 4.9) – значення коефіцієнта менше одиниці, тобто чистого фінансового потоку за результатами операційної та фінансової діяльності не достатньо для покриття видатків за інвестиційною діяльністю. Варто звернути увагу, що саме при цій ситуації необхідно акцентувати увагу на оцінці ефективності прийнятих інвестиційних рішень, оскільки залучення позикового капіталу підвищує вимоги до раціональності його використання.

Динаміка фактичного та прогнозного значення коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко), що представлено на рис. 5.16 свідчить про наступне.

На ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) впродовж 2005 – 2013 рр. та у прогнозованому 2014 р. спостерігається позитивний фінансовий потік за результатами операційної діяльності; негативний за результатами інвестиційної та фінансової діяльності. Ситуація *A* (табл. 4.9) – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистого фінансового потоку за результатами операційної діяльності достатньо для покриття видатків за результатами фінансової, інвестиційної діяльності. Підприємство може продовжувати активізувати свою діяльність по відновленню основних засобів і нематеріальних активів та залучати позикові кошти.

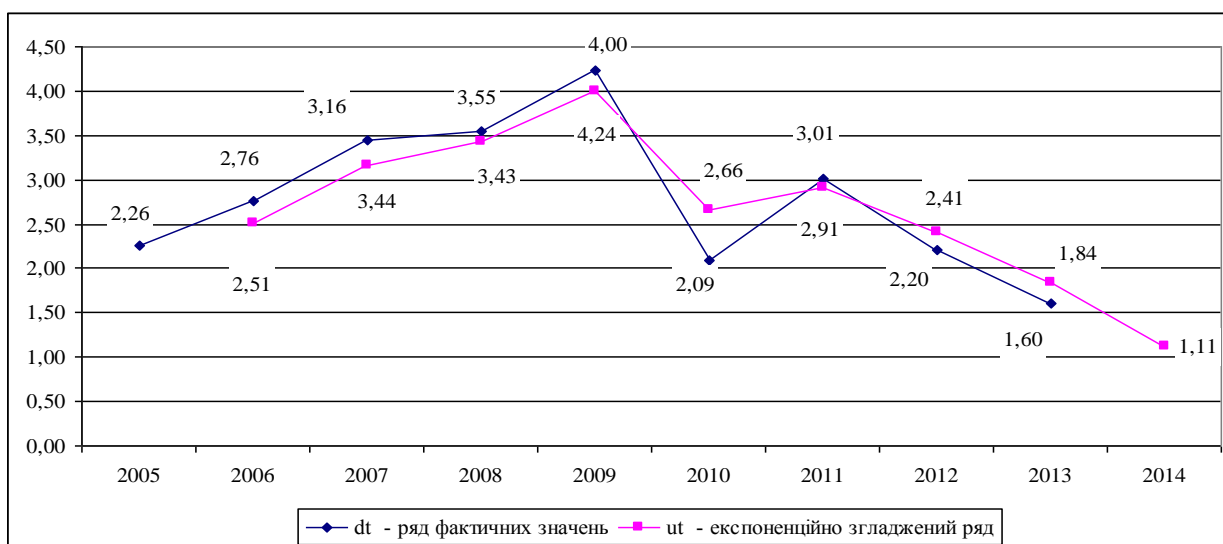

Рис. 5.16. Динаміка та прогноз коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)

На рис. 5.17 представлено динаміка фактичного та прогнозного значення коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю), яка свідчить про наступне.

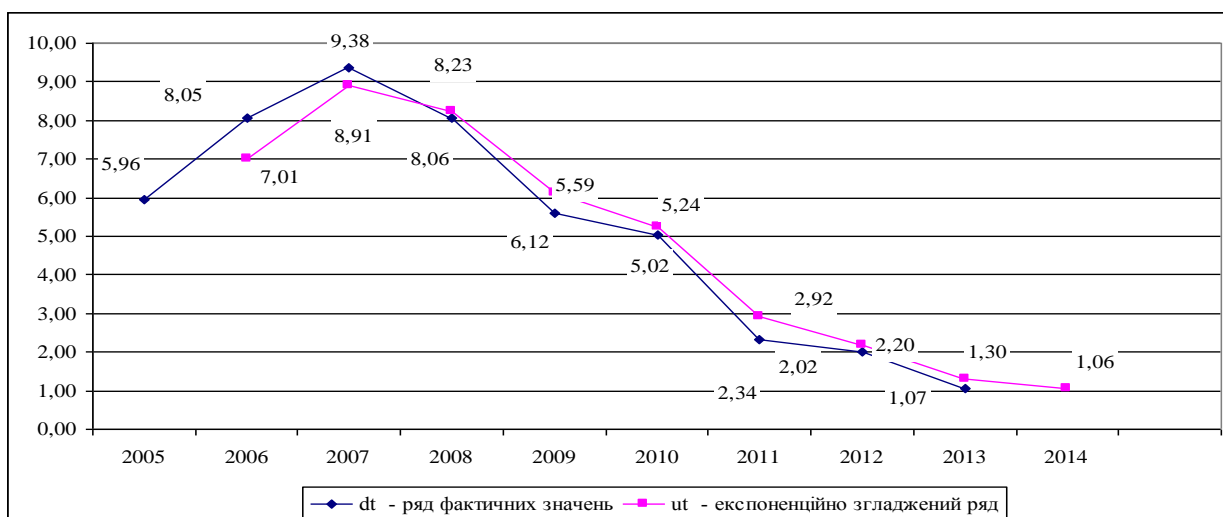

Рис. 5.17. Динаміка та прогноз коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)

В аналізованому 2005 – 2013 рр. та прогнозованому 2014 р. на ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю) спостерігається позитивний

фінансовий потік за результатами операційної та фінансової діяльності; негативний за результатами інвестиційної діяльності. Ситуація *D* (табл. 4.9) – значення коефіцієнта достатності більше одиниці, тобто чистих фінансових потоків за результатами операційної та фінансової діяльності достатньо для покриття видатків за інвестиційною діяльністю. Негативна тенденція фінансових потоків по ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) невілюється за рахунок більш збалансованих потоків інших структурних одиниць.

Прогноз коефіцієнту достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» проведено на основі методу подвійного згладжування Брауна (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Результати якості прогнозування коефіцієнту достатності ресурсів, що отримані на основі методу подвійного згладжування Брауна

Підприємство	Константа експоненціального згладжування (α)	Середньоабсолютна процентна помилка (MAPE), %	Інтерпретація значень MAPE
ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)	0,6	13,3	Добра точність
ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)	0,7	14,6	Добра точність
ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю)	0,8	8,4	Висока точність

В результаті скорочення попиту на продукцію промислових авіапідприємств, в умовах погіршення умов кредитування та нестачі ліквідності виробники, в першу чергу, намагаються реалізовувати продукцію, що знаходиться в наявності на складах без нарощування обсягів виробництва. Підприємству потрібно зменшити кредитні ресурси, собівартість продукції, збільшити обсяг виробництва.

Управління промисловим авіапідприємством в умовах розгортання кризових процесів має бути спрямоване на розробку антикризової стратегії,

збільшення надходження фінансових ресурсів, активізації зовнішньоекономічної діяльності, оптимізацію фінансових потоків та контролінгу економічної стійкості підприємства.

Увагу слід приділити розвитку наукоємних та високотехнологічних виробництв. Це призведе до зниження матеріалоємності продукції, до покращення якості та виходу виробництва на новий рівень, що дозволить зайняти нові ніші на світовому ринку. Для успішного розвитку промислових авіапідприємств в Україні необхідно підтримувати конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Для цього необхідно забезпечити високу якість продукції, її надійність та довговічність, що потребує великих інвестиційних вливань у наукове забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва.

Таким чином, запропоновані методичні засади прогнозування фінансових потоків підприємств авіаційної промисловості в зовнішньому середовищі їх функціонування дозволяють розробити заходи щодо залучення ресурсів, необхідних для реалізації антикризової стратегії на основі оцінки параметра тренда на момент останнього спостереження; спрогнозувати ефективність використання власних і позикових фінансових ресурсів та вплив зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства; контролювати динаміку фінансових потоків і вчасно реагувати на негативні явища.

5.2. Програма забезпечення економічної стійкості промислових авіапідприємств в антикризовому управлінні

Запропонована програма забезпечення економічної стійкості авіапромислових підприємств на основі комплексного підходу і містить методичне забезпечення розробки антикризової стратегії авіапідприємства на основі системи збалансованих показників за чотирима складовими,

регламентації зовнішньоекономічного контракту, визначення валютних ризиків та рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення.

Для розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства пропонується методичний підхід, що має такі складові: методика оцінка впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства (зовнішній аналіз); методика оцінки економічної стійкості підприємства; синтез методики оцінки зовнішнього середовища та економічної стійкості підприємства, що дає можливість визначити потенціал протистояння кризовим процесам промислового авіапідприємства; прогноз тенденцій економічної стійкості підприємства.

Оцінка економічної стійкості промислового авіапідприємства за можливими джерелами виникнення кризових процесів здійснюється за допомогою системи збалансованих показників.

Етапи розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства подано на рис. 5.18.

Методика розробки антикризової стратегії промислового авіапідприємства на основі СЗП в умовах впливу кризових процесів апробовано на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод).

I етап. Зовнішній аналіз

Проведений у п. 3.2 аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємства дозволяє підприємству позначити перелік погроз (табл. 3.26), які роблять безпосередній вплив на його економічну стійкість.

Значення підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства ($PI_{ин.чип.}$) становить 0,3526 (табл. 3.14). Відповідно шкалі Харрінгтона (табл. 3.5) фактори зовнішнього середовища негативно впливають на економічну стійкість підприємства та не сприяють мінімізації впливу кризових процесів.

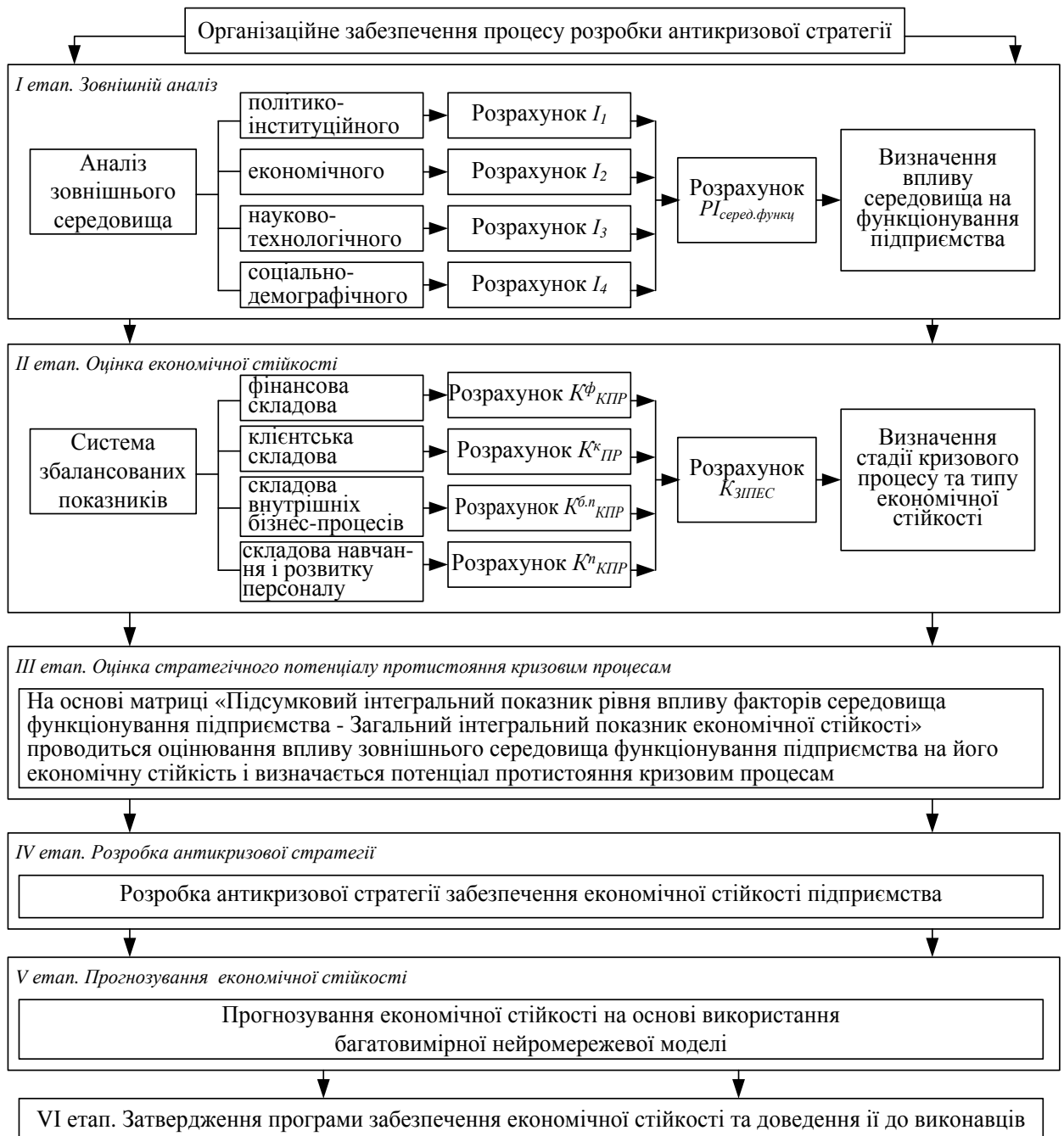

Рис. 5.18. Етапи розроблення антикризової стратегії промислового авіапідприємства

II етап. Оцінка економічної стійкості підприємства

На даному етапі розраховуються одиничні, ключові показники результативності ($K_{КПР}$) по кожній складовій СЗП і загальний показник економічної стійкості підприємства ($K_{ЗПЕС}$), проводиться інтерпретація визначених показників (табл. 5.9).

Динаміка інтегральних показників оцінки фінансово-економічного стану та ключового показника результативності фінансової складової СЗП ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Інтегральний показник майнового стану, (I_1)	0,3532	0,3654	0,3745	0,3432	0,2568	0,2334	0,2367	0,2748	0,2902
Інтегральний показник ділової активності, (I_2)	0,3533	0,3654	0,3645	0,3532	0,3086	0,2967	0,2876	0,2356	0,2187
Інтегральний показник рентабельності, (I_3)	0,5473	0,1912	0,1832	0,1782	0,1082	0,1756	0,1578	0,1992	0,1052
Інтегральний показник фінансової стійкості, (I_4)	0,4559	0,3562	0,3565	0,3199	0,2702	0,2821	0,2786	0,2995	0,2867
Інтегральний показник ліквідності, (I_5)	0,3123	0,3376	0,3543	0,3423	0,3564	0,3047	0,3247	0,3377	0,3200
Ключовий показник результативності фінансової складової СЗП, ($K_{КІР}^{\text{ФС}}$)	0,4559	0,3562	0,3565	0,3199	0,2702	0,2821	0,1986	0,2995	0,2277

Одиничні показники оцінки майнового стану ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.1 – Е.7. Інтегральний показник майнового стану розраховується за формулою (3.28), в табл. 5.9 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр. Інтерпретація показника представлена табл. Е.4.

У 2005 – 2006 рр. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має низький рівень використання майнового стану та низький потенціал його збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан. У 2007 р. майновий стан підприємства покращився, підприємство має середній рівень використання майнового стану та потенціал його збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів виникає передкризовий стан. У 2008 – 2013 рр. майновий стан ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

погіршується, підприємство має низький рівень використання майнового стану та низький потенціал його збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів виникає кризовий стан. На ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) основні виробничі фонди зношені, їх оновлення недостатнє, частка довгострокових фінансових інвестицій незначна. Основні фонди використовують неефективно.

Одиничні показники оцінки ділової активності ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.9 – Е.16. Інтегральний показник ділової активності розраховується за формулою (3.29), в табл. 5.9 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр. Інтерпретація показника представлено табл. Ж.5.

У 2005 – 2013 рр. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має низький рівень ділової активності та низький потенціал його збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан. Слід зазначити, що підприємство неефективно використовує свої кошти: низька фондovіддача основних фондів, високі запаси сировини та матеріалів, високе незавершене виробництво та готова продукція на складі, висока дебіторська заборгованість.

Одиничні показники оцінки рентабельності ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.18 – Е.25. Інтегральний показник рентабельності розраховується за формулою (3.30), в табл. 5.9 представлено розрахунки показника за 2005 – 2013 рр. Інтерпретація даного показника представлено табл. И.4.

У 2005 ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має середній рівень рентабельності та потенціал його збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан. З 2006 р. спостерігається стійка тенденція до зниження рентабельності авіапідприємства. Так у 2006 – 2013 рр. підприємство має дуже низький рівень рентабельності та майже немає потенціалу її

збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів виникає криза. ПАТ «Мотор Січ» має збитки за реалізованою продукцією, низька рентабельність власного капіталу та рентабельність його активів.

Одиничні показники оцінки фінансової стійкості ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.27 – Е.36. Інтегральний показник фінансової стійкості розраховується за формулою (3.31), в табл. 5.9 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр., інтерпретація представлена в табл. К.4.

У 2005 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має середній рівень фінансової стійкості та потенціал її збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів - передкризовий стан. З 2006 р. спостерігається стійка тенденція до зниження фінансової стійкості, середній рівень фінансової стійкості та потенціал її збільшення. По даному джерелу кризових процесів – кризовий стан. Слід зазначити, що ресурси, які вкладені в виробничу діяльність підприємства не повною мірою окупаються за рахунок грошових надходжень від господарювання, а отриманий прибуток не забезпечує самофінансування і його незалежність від зовнішніх і притягнених джерел формування майна (активів).

Одиничні показники оцінки ліквідності ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.38 – Е.42 додатку Е. Інтегральний показник ліквідності розраховується за формулою (3.32), в табл. 5.9 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр, інтерпретація представлена в табл. Л.4.

У 2005 – 2013 рр. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має низький рівень ліквідності та низький потенціал її збільшення. У підприємства по даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) у короткостроковій перспективі не здатне своєчасно і в повному об'ємі розрахуватися по короткострокових зобов'язаннях. Його активи не мають здібності при певних обставинах звертатися в готівку, вони

не можуть отримати готівкові кошти для ефективної фінансово-господарської діяльності і відшкодування зобов'язань.

Відмітимо, що стадія життєвого циклу ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) – спад. Оцінка рівня впливу інтегральних показників на ключовий показник результативності фінансової складової СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – спад, представлено в табл. Е.45. Максимальний вплив на фінансово-економічний стан промислового підприємства мають показники рентабельності, питома вага яких становить 0,3152, рівень впливу ефективності використання майнового стану – 0,2500, ліквідності – 0,1848, ділової активності – 0,1304, фінансової стійкості – 0,1196. Розрахунок ключового показнику результативності фінансової складової СЗП ($K_{КІР}^{\Phi C}$) представлено в табл. 5.2, інтерпретація даного показника представлено в табл. Л.6.

У 2005 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має середній рівень фінансово-економічного стану та кризові процеси мають середній рівень впливу на нього. По даному джерелу кризових процесів спостерігається передкризовий стан. У 2006 – 2013 рр. підприємство має низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно на нього впливають. По даному джерелу кризових процесів спостерігається кризовий стан. Слід зазначити, що фінансово-економічний стан негативно впливає на економічну стійкість промислового авіапідприємства. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) неефективно використовує основні фонди, неефективно управляє дебіторською заборгованістю, високі запаси сировини, матеріалів, готової продукції на складі, незавершеного виробництва.

Одиничні показники оцінки результативності роботи з клієнтами ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.46 – Е.49. Ключовий показник результативності клієнтської складової ($K_{КІР}^{КC}$) розраховується за формулою (3.33), в табл. 5.10 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр. Інтерпретація даного показника представлено в табл. М.4.

**Економічна стійкість за складовими системи збалансованих
показників ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)**

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ключовий показник результативності фінансової складової СЗП, ($K_{КІР}^{ФС}$)	0,4559	0,3562	0,3565	0,3199	0,2702	0,2821	0,1986	0,2995	0,2277
Ключовий показник результативності клієнтської складової, ($K_{КІР}^{КС}$)	0,7693	0,6273	0,7668	0,6276	0,3654	0,2987	0,3424	0,2122	0,2000
Ключовий показник результативності складової внутрішніх бізнес – процесів, ($K_{КІР}^{ВБП}$)	0,5123	0,6014	0,4151	0,4733	0,3308	0,2990	0,3003	0,1678	0,1590
Ключовий показник результативності складової навчання і зростання персоналу, ($K_{КІР}^{НЗП}$)	0,5317	0,3012	0,5317	0,5435	0,2987	0,4937	0,2037	0,2938	0,2580
Загальний інтегральний показник економічної стійкості, ($K_{ЗПЕС}$)	0,5539	0,4854	0,4916	0,47047	0,3147	0,3237	0,2633	0,2374	0,20427

Дані, які представлені в табл. 5.10 свідчать, що у 2005 р. ті 2007 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) мало високий рівень результативності роботи з клієнтами. Кризові процеси, які виникали у результаті неефективної роботи з клієнтами майже не мають негативного впливу на економічну стійкість підприємства. За даним джерелом кризових процесів спостерігається кризова ситуація. У 2006 р., 2008 р. ПАТ «Мотор Січ» мало середній рівень результативності роботи з клієнтами. Кризові процеси, які виникали у результаті неефективної роботи з клієнтами мають середній рівень впливу на економічну стійкість підприємства. За даним

джерелом кризових процесів спостерігається передкризовий стан. Різке зниження результативності роботи з клієнтами спостерігається у 2011 – 2013 рр., ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) в даному періоді має низький рівень результативності роботи з клієнтами, антикризові заходи в даному напрямку неефективні, кризовий стан. Підприємство не може зберегти клієнтську базу; не розширює частку ринку.

Одиничні показники оцінки результативності внутрішніх бізнес – процесів ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.51 – Е.56. Ключовий показник результативності внутрішніх бізнес – процесів ($K_{КІР}^{ВВІІ}$) розраховується за формулою (3.34), в табл. 5.10 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр. Інтерпретація даного показника представлено табл. Н.4.

Представлені дані в таблиці 5.10 дають змогу зробити висновок, що у 2005 – 2008 рр. рівень управління виробництвом товарів і послуг середній. Кризові процеси, що виникають за даним джерелом мають середній рівень впливу на економічну стійкість підприємства. За даним джерелом кризових процесів спостерігається передкризовий стан.

Погіршення ефективності управління виробництвом спостерігається у 2009 – 2011 рр., підприємство мало низький рівень внутрішніх бізнес – процесів, антикризові заходи неефективні, кризові процеси негативно впливають на економічну стійкість підприємства. За даним джерелом кризових процесів спостерігається кризовий стан. У 2012 – 2013 рр. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має дуже низький рівень внутрішніх бізнес – процесів, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість. За даним джерелом кризових процесів спостерігається кризовий стан.

Слід відмітити, що на підприємстві не впроваджуються інноваційні проекти, які би сприяли завоюванню нових сегментів споживчого ринку. Рівень управління виробництвом товарів і послуг не відповідає вимогам ринку, якість продукції не відповідає міжнародним стандартам.

Одиничні показники оцінки результативності управління персоналом ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені в табл. Е.57 – Е.62. Ключовий показник результативності складової навчання і зростання персоналу ($K_{КІР}^{НЗП}$) розраховується за формулою (3.35), в табл. 5.10 представлено розрахунки даного показника за 2005 – 2013 рр. Інтерпретація даного показника представлено табл. П.4.

В 2005 р., 2007 – 2008 рр., 2010 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) мало середній рівень управління персоналом, кризові процеси, що виникали на підприємстві мали середній рівень впливу на його економічну стійкість. Джерелу кризового процесу, яким є персонал підприємства, характерні передкризовий стан. У 2006 р., 2011 – 2013 рр. на підприємстві спостерігається низький рівень управління персоналом, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість. За даним джерелом кризових процесів спостерігається кризовий стан. Слід відмітити, що спеціалісти підприємства не здатні до швидкої адаптації в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Недостатньо високий рівень підготовки спеціалістів з фінансового менеджменту, низькі значення якості використання персоналу в області антикризового управління економічною стійкістю.

Проводиться розрахунок загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{ЗПЕС}$) ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод). Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) Ключових показників результативності СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – спад, представлено в табл. Е.54. На економічну стійкість промислового підприємства мають вплив: внутрішні бізнес – процесі, їх вплив становив 0,3205; фінансово-економічний стан підприємства – 0,3077; управління персоналом – 0,1538; робота з клієнтами – 0,2179. Динаміка загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{ЗПЕС}$) представлено в табл. 5.10, інтерпретація даного показника представлено табл. 3.22.

У 2005 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має:

- середній рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;
- достатній рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах, завоювання цільового клієнта, збереження, незначне розширення клієнтської бази, частки ринку, по даному джерелу кризових процесів – кризова ситуація;
- середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;
- середній рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;
- в цілому, на підприємстві передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану.

У 2006 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має:

- низький рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;
- середній рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; збереження, незначна втрата клієнтської бази, частки ринку, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;
- середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;
- низький рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;
- в цілому, на підприємстві передкризова стадія кризового

процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану.

У 2007 р. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається:

- середній рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- достатній рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта; збереження, незначне розширення клієнтської бази, частки ринку, по даному джерелу кризових процесів – кризова ситуація;

- середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- середній рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- в цілому, на підприємстві передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану.

У 2008 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має:

- низький рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- середній рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; збереження, незначна втрата клієнтської бази, частки ринку, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- середній рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- середній рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- в цілому, на підприємстві передкризова стадія кризового процесу, джерела кризових процесів привели к нестійкому економічному стану.

У 2009 р. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається:

- низький рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; клієнтська база частково втрачена, позиції на ринку втрачаються, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- в цілому, підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

У 2010 р. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) постерігається:

- низький рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах,

послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; клієнтська база частково втрачена, позиції на ринку втрачаються, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- середній рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – передкризовий стан;

- в цілому, підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

У 2011 р. ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) має:

- дуже низький рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – криза;

- низький рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; клієнтська база частково втрачена, позиції на ринку втрачаються, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- в цілому, підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

У 2012 рр. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається:

- низький рівень фінансово-економічного стану, по даному

джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- низький рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; клієнтська база частково втрачена, позиції на ринку втрачаються, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- дуже низький рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – криза;

- низький рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- в цілому, підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

У 2013 рр. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається:

- низький рівень фінансово-економічного стану, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- дуже низький рівень задоволення потреб клієнтів у нових продуктах, послугах; завоювання цільового клієнта не проводиться; клієнтська база в більшості втрачена, позиції на ринку втрачені, по даному джерелу кризових процесів – криза;

- дуже низький рівень управління інвестиційними процесами, процесами управління виробництвом, по даному джерелу кризових процесів – криза;

- низький рівень управління трудовими, інформаційними ресурсами; управління організацією праці, по даному джерелу кризових процесів – кризовий стан;

- в цілому, підприємство в кризовому стані, джерела кризових процесів привели к низької економічної стійкості.

Динаміка ключових показників за складовими СЗП та Загального

інтегрального показника економічної стійкості ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод представлено на рис. 5.19).

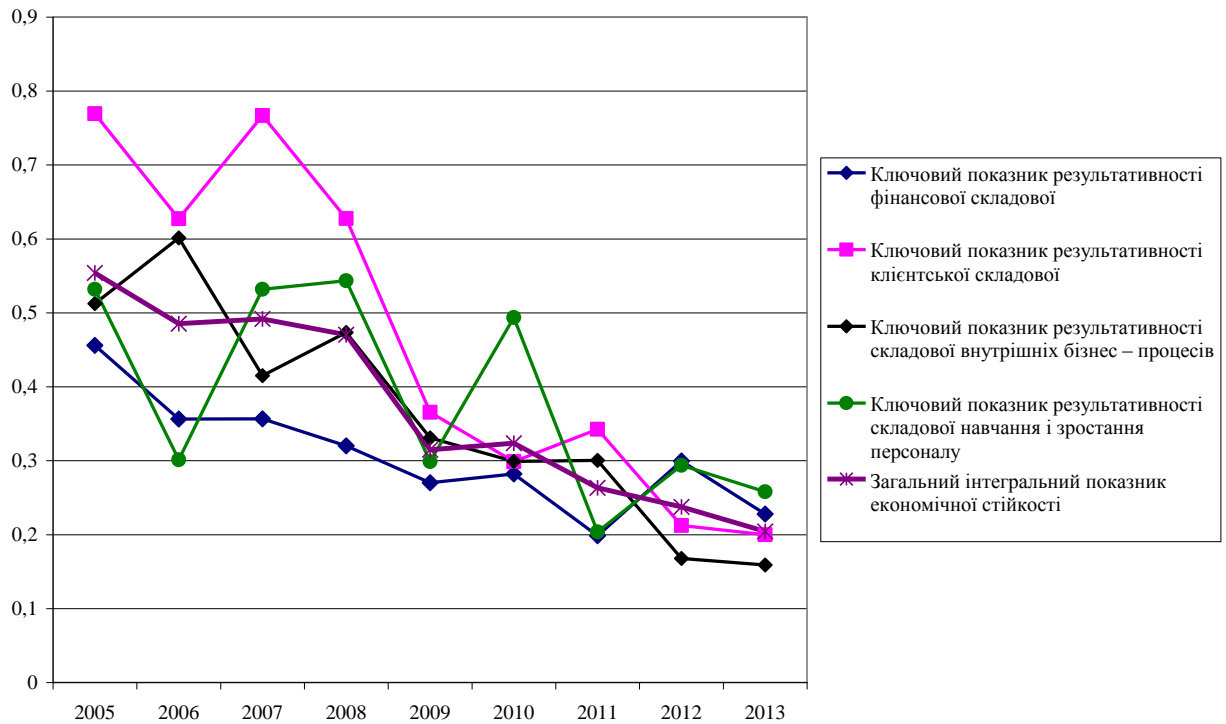

Рис. 5.19. Динаміка ключових показників за складовими СЗП та загального інтегрального показника економічної стійкості ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

III етап. Оцінка стратегічного потенціалу протистояння кризовим процесам підприємства.

На основі матриці «Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства - Загальний інтегральний показник економічної стійкості» (рис. 4.6) проводиться оцінювання впливу зовнішнього середовища функціонування підприємства на його економічну стійкість. Підсумки оцінки представлено в табл. 5.11.

Слід зазначити, що в 2013 р. підприємство ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) знаходиться в квадраті 12, що відповідає низькому потенціалу протистояння кризовим процесам.

Показники стратегічного потенціалу протистояння кризовим процесам підприємства

Показник	Значення
Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства	0,3526
Загальний інтегральний показник економічної стійкості	0,2374
Квадрат матриці	12
Потенціал протистояння кризовим процесам	Потенціал протистояння кризовим процесам низький

IV етап. Визначення антикризової стратегії підприємства авіаційної промисловості.

Близько 75% чинників негативно впливають на виробничо-економічні процеси. Підприємство має низький потенціал протистояння кризовим процесам. Структура джерел фінансування неоптимальна, планові об'єми діяльності не в повному обсязі забезпечені фінансовими ресурсами.

Підприємству пропонується «Стратегія радикальної реструктуризації».

Необхідна максимальна економія всіх ресурсів. Передбачається реалізацію рішучих дій, залучення додаткових засобів і ресурсів, направлених на суттєве покращення фінансової, виробничої і господарської діяльності підприємства за мінімальний проміжок часу.

Необхідна організаційно-економічна, технічна реструктуризація. Пріоритетним напрямом є вихід підприємства на нові сегменти ринку і впровадження технічних нововведень.

V етап. Прогнозування тенденцій економічної стійкості з використанням теорії нейронних мереж.

Для виходу на нові сегменти ринку пропонується активізація зовнішньоекономічної діяльності.

Проводимо оцінку впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства при активізації зовнішньоекономічної діяльності (табл. Ш.1, додаток Ш). Рівень впливу та вірогідність виникнення валютних ризиків розраховано з використання експертного методу. Перелік експертів представлено в п. 3.2.

Робота виконувалася експертами у декілька етапів:

- на першому етапі визначається рівень впливу чинників на економічну стійкість підприємства у формі відносних нормованих вагових коефіцієнтів (табл. III.2, додаток III);
- на другому етапі визначається вірогідність виникнення цих чинників за п'ятибальною системою оцінок, при цьому 5 – вірогідності виникнення найбільша, а 1 – вірогідності виникнення найменша (табл. III.2, додаток III).

Оцінку впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства при активізації його зовнішньоекономічної діяльності здійснюється шляхом аналізу наступних факторів (табл. III.1, III.2, додаток III): політична ситуація в країні контрагенті; економічна ситуація в країні контрагенті; зміна валютного курсу; вплив ринкової інфраструктури; вартість кредитів; правова база; системи оподаткування; інші ризики.

Визначаємо міру впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства при активізації його зовнішньоекономічної діяльності у формі відносних нормованих вагових коефіцієнтів (додаток III).

Середнє арифметичне рангів складе

$$\frac{21 + 25 + 25 + 47 + 15 + 30 + 41 + 46}{8} = 31,25.$$

Використовуючи результати проміжних обчислень, що приведені у табл.3.4, отримуємо $S = 970,435$.

Залежно від міри узгодженості думок експертів коефіцієнт конкордації може набувати значень від 0 (за відсутності узгодженості) до 1 (при повній однотайності).

$$W = \frac{12 \cdot 970,438}{7^2 \cdot (8^3 - 8)} = 0,4715.$$

При $0,4 \leq W < 0,6$ якість оцінки визнається задовільною [30].

Безпосередній вимір вагових коефіцієнтів, сума яких повинна дорівнювати одиниці, робиться за шкалою порядку. Значення цих коефіцієнтів розраховуються по формулі (2.6).

Визначаємо вірогідність виникнення факторів зовнішнього середовища при активізації зовнішньоекономічної діяльності (додаток Ш).

Коефіцієнт конкордації Кендала становить:

$$W = \frac{12 \cdot 921,0}{7^2 \cdot (8^3 - 8)} = 0,4475.$$

При $0,4 \leq W < 0,6$ якість оцінки визнається задовільною [30].

Для забезпечення зіставності проводимо нормування вірогідності виникнення факторів. У рамках даної роботи нормування проводиться в інтервал $[0;1]$. Для показників, мінімальне значення яких є якнайкращим нормування здійснюється за допомогою формули (3.7). Нормовані показники задовольняють вимогам безрозмірності, загальному початку відліку всіх показників, єдиному інтервалу зміни.

В табл. 5.12 представлено визначення Підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства при активізації зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 5.12

Визначення підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства при активізації зовнішньоекономічної діяльності

Фактор експертизи	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
Політична ситуація в країні контрагенті	0,084	0,2143
Економічна ситуація в країні контрагенті	0,1	0,1786
Зміна валютного курсу	0,1	0,5357
Вплив ринкової інфраструктури	0,188	0,8571
Вартість кредитів	0,06	0,4286
Правова база	0,12	0,1429
Система оподаткування	0,164	0,3214
Інші ризики	0,184	0,75
Підсумковий інтегральний показник рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства (I_1)	$I_1 = 0,084 \cdot 0,2143 + 0,1 \cdot 0,1786 + 0,1 \cdot 0,5357 + 0,188 \cdot 0,8571 + 0,06 \cdot 0,4286 + 0,12 \cdot 0,1429 + 0,164 \cdot 0,3214 + 0,184 \cdot 0,75 = 0,4841.$	

Відповідність значення підсумкового інтегрального показника рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства при активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства первинній п'ятибальній шкалі Харрінгтона представлена в табл. 3.3., його значення – 0,4841. Фактори зовнішнього середовища значно впливають на економічну стійкість підприємства, рівень впливу ризикований (Середній (задовільно)).

Проводимо оцінку зміни економічної стійкості підприємства при активізації зовнішньоекономічної діяльності на основі нейронного мережевого прогнозування. Як зазначалося, у п. 4.5 для прогнозування тенденцій економічної стійкості в залежності від чинників зовнішнього середовища використано багатовимірну (гетерогенну) нейромережеву модель на основі багатошарового персептронну. Запропоновано оцінювання впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на економічну стійкість промислового авіапідприємства здійснювати через прогнозування рентабельності за контрактом із залученням радіально - базисної нейронної мережі.

Усі розрахунки проведено за допомогою пакету *Statistica Neural Networks*. Процес створення багатошарового персептронну та його ілюстрація представлено на рис. С.1, С.2, процес навчання – рис. С.3. додаток С. Результати, що отримані на основі багатошарового персептронну представлено в табл. С.1 додаток С. *MAPE* багатошарового персептронну складає 11,73839%, що дозволить отримати високу якість прогнозу. Результати прогнозування представлено в табл. 5.13.

Прогнозний рівень Загального інтегрального показника економічної стійкості промислового підприємства становитиме 0,7835, тобто на підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість.

VI етап. Розробка рекомендацій.

Проводиться розробка рекомендацій з урахування прогнозованих тенденцій протистояння кризовим процесам щодо вибору антикризової

стратегії, яка дозволить забезпечити оптимальне співвідношення між існуючими можливостями і бажаними результатами функціонування.

Таблиця 5.13

**Прогнозні показники економічної стійкості ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод) при активізації
зовнішньоекономічної діяльності**

Показники	Значення	Питома вага, коеф.	Значення	Якісна оцінка
Ключовий показник результативності складової внутрішніх бізнес – процесів	0,7500	0,3	0,2250	На підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість, (добре)
Ключовий показник результативності фінансової складової	0,7178	0,25	0,1794	На підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість, (добре)
Ключовий показник результативності складової навчання і зростання персоналу	0,7510	0,25	0,1877	На підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість, (добре)
Ключовий показник результативності клієнтської складової	0,9565	0,2	0,1913	На підприємстві спостерігаються кризові явища, джерела кризових процесів не впливають на економічну стійкість – абсолютна економічна стійкість, (відмінно)
Загальний інтегральний показник економічної стійкості		1,0	0,7835	На підприємстві кризова ситуація, джерела кризових процесів зумовили достатню економічну стійкість, (добре)

Економічна стійкість підприємств є необхідною умовою їх функціонування в умовах розгортання кризових процесів. Особливого значення набуває ефективність зовнішньоекономічної діяльності, що характеризує адаптацію підприємств до умов жорсткої міжнародної конкуренції. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства залежить від багатьох факторів, але найпростіший та найголовніший — це отримання прибутку від реалізації виробленої продукції на зовнішньому ринку в умовах ризику.

Як було відзначено в розділі 4.5 дисертаційної роботи, діяльність підприємства на зовнішньому ринку неминуче пов'язана з ризиками, що загрожують різним майновим інтересам учасників зовнішньоекономічної діяльності. Об'єктивно оцінити ситуацію на ринку та вибрати найбільш ефективну стратегію зовнішньоекономічної діяльності можливо тільки під час аналізу всього комплексу ризиків, які супроводжують процес заключення (складання) і виконання контракту. Оскільки зовнішньоекономічна діяльність заснована на контрактній основі ведення бізнесу, то і в основі зовнішньоекономічних ризиків знаходяться ризики зовнішньоекономічного контракту. Ризики зовнішньоекономічного контракту – комплекс ризиків, що виникають на усіх стадіях проведення контракту, і визначається його зовнішнім середовищем. Їх слід розглядати як початкову ланку виявлення окремих видів ризику й можливостей їх зменшення.

Робота з управління ризику зовнішньоекономічного контракту має включати такі основні складові: аналіз ситуації і визначення можливих ризиків; оцінка ймовірного збитку й прийняття рішення щодо управління потенційними ризиками; реалізація прийнятих рішень і контроль за їх виконанням. Ігнорування навіть одного з них призводить до несприятливих наслідків у діяльності підприємства. Прогнозування ризику допомагає своєчасно відбирати оптимальний варіант дій з числа альтернативних в усіх сферах підприємництва: виробничій, комерційній, фінансовій.

Об'єктом зовнішньоекономічного контракту є поставка обладнання на фірму X (Росія), сума контракту – 500,0 тис.грн. В контракті визначено обов'язкові та додаткові умови його укладання, основні з яких представлено в табл. 4.11, п.4.4 дисертаційної роботи.

Політико-економічний стан як України, так і Росії не є стабільним. Оскільки домовленості щодо авансових розрахунків досягти не вдалося, передбачається відкриття покупцем безвідзивного документарного акредитива, що має достатнє забезпечення платежів для експортера. Умови проходження вантажу – до доставки в країну призначення (*DDP (delivered*

duty paid - Постачання зі сплатою мит) встановлюють правила, згідно з якими продавець відповідає за прибуття товару в узгоджений пункт призначення і бере на себе при цьому всі ризики й усі витрати з доставки.

Визначино ризики зовнішньоекономічного контракту та проведено прогнозування рентабельності за контрактом за допомогою нейромережевої моделі *NARX*, що представлені у розділі 4.4 дисертаційної роботи. Вірогідність виникнення ризиків визначається експертним методом, якими виступають провідні спеціалісти фінансового відділу, планово-економічного, виробничо – диспетчерського, зовнішньоекономічних зв'язків, відділу цін (табл. 5.14).

Таблиці 5.14

Ризики зовнішньоекономічного контракту та рівень рентабельності за контрактом

Ризики	Значення
Ризики зовнішнього середовища	
1. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні	0,0829
2. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті	0,0423
3. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні	0,0829
4. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті	0,0563
Контрактні ризики	
5. Ризик втрат при виборі виду платежу	0,0358
6. Ризик втрат при транспортуванні устаткування	0,0338
7. Ризик втрат при приборі валюти контракту	0,0413
8. Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні	0,0423
9. Ризик іноземного партнера	0,0553
Рентабельність за контрактами без урахування ризиків, коеф.	0,25
Рентабельність за контрактами з урахуванням ризиків, коеф.	0,2121

Таким чином, ризики зовнішньоекономічного контракту приведуть до зменшення рентабельності від запланованої на 3,79 в.п..

Етапи проведення зовнішньоекономічного контракту та методи управління його ризиками представлено в табл. 4.11, на їх основі підприємство розробило заходи щодо зниження вірогідності виникнення та

впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на ефективність його здійснення. На етапі виконання зобов'язань продавцем та покупцем основними методами управління ризиками є методи трансферту ризику та самофінансування.

Рівень рентабельності за контрактом після розроблених підприємством заходів щодо зниження їх впливу прогноуються за допомогою нейромережевої моделі, результати представлено в таблиці 5.15.

Таблиця 5.15

Ризики зовнішньоекономічного контракту та рівень рентабельності за контрактом після впроваджених заходів щодо їх мінімізації

Ризики	Значення
Ризики зовнішнього середовища	
1. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в Україні	0,0805
2. Ризик втрат при погіршенні політичної ситуації в країні контрагенті	0,0419
3. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в Україні	0,0804
4. Ризик втрат при погіршенні економічної ситуації в країні контрагенті	0,0543
Контрактні ризики	
5. Ризик втрат при виборі виду платежу	0,0353
6. Ризик втрат при транспортуванні устаткування	0,0326
7. Ризик втрат при приборі валюти контракту	0,0442
8. Ризик втрат при підвищенні темпу інфляції в Україні	0,0419
9. Ризик іноземного партнера	0,0550
Рентабельність за контрактами без урахування ризиків, коеф.	0,25
Рентабельність за контрактами з урахуванням ризиків, коеф.	0,2256

Рентабельність за контрактом після впроваджених заходів щодо мінімізації ризиків збільшилася до 22,56% (на 1,35 в.п.).

Як було зазначено в п.4.4 розділу 4 дисертаційної роботи, для оцінки ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового підприємства пропонується розраховувати показник якості укладання контракту через визначення темпу росту прибутку за контрактом, формула (4.17), розрахунки представлено в табл. 5.16.

Показник якості укладання контракту становитиме 1,064, більше одиниці, приймається рішення про складання контракту, оскільки його

виникнення веде до забезпечення економічної стійкості підприємства незважаючи на вплив кризових процесів.

Таблиця 5.16

**Розрахунок ефективності укладання зовнішньоекономічного
контракту**

Показник	Розрахунок	Значення
Прогнозований чистий дохід від реалізації продукції, тис.грн.	x	500,0
Собівартість продукції, тис.грн.	x	400,0
Прогнозована сума прибутку без урахування ризиків, тис.грн.	x	100,0
Рентабельність, %	$\frac{100,0}{400,0} \cdot 100\%$	25,0
Рентабельність продукції з урахуванням ризиків, %	x	0,2121
Прогнозована сума прибутку з урахуванням ризиків до впровадження заходів щодо їх мінімізації, тис.грн.	$400,0 \cdot 0,2121$	84,84
Прогнозована сума втрат до впровадження заходів щодо мінімізації ризиків, тис.грн.	$100,0 - 84,84$	15,16
Прогнозована сума прибутку за контрактами після впровадження заходів щодо мінімізації ризиків, тис.грн.	$400,0 \cdot 0,2256$	90,24
Прогнозована сума втрат за контрактом після впроваджених заходів щодо мінімізації ризиків, тис.грн.	$100,0 - 90,24$	9,76
Економічний ефект, тис.грн.	$90,24 - 84,84$	5,4
Якість укладання контракту (темп росту прибутку за контрактом), Y_k	$\frac{90,24}{84,84}$	1,064

Запропоновано створювати резервний фонд для відшкодування втрат від негативного впливу зовнішньоекономічних ризиків, який дорівнює прогнозованій сумі втрат за контрактам після впроваджених заходів щодо мінімізації ризиків (9,76 тис.грн.).

Ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємства необхідно оцінювати з точки зору фактично отриманого прибутку за виконаними контрактами та збільшення за цей рахунок оборотних коштів, економічний ефект становитиме 5,4 тис.грн.

Запропонований методичний підхід щодо розробки антикризової програми промислового авіапідприємства враховує узгодженість антикризової стратегії підприємства з реальними зовнішніми умовами його

функціонування в Україні та на міжнародному ринку, а також стадію життєвого циклу підприємства, ще дозволило приймати обґрунтовані рішення в системі антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства ПАТ «Мотор Січ».

5.3. Формування оптимальної структури капіталу економічно стійкого авіапідприємства

Необхідною умовою прибуткової діяльності будь-якого підприємства є ефективна і раціональна організація його економічної діяльності. Для того щоб успішно функціонувати на ринку, кожне підприємство зобов'язане формувати, розподіляти і використовувати фонди грошових коштів, обґрунтовано залучати зовнішні джерела фінансування.

Нестача фінансових ресурсів негативно впливає на виробничо-господарську діяльність підприємств, спричиняє виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання, знижує його економічну стійкість. При цьому зменшуються можливості фінансування подальшого розвитку підприємств. За цих обставин важливого значення для здійснення фінансово-господарської діяльності набуває формування в достатньому обсязі фінансових ресурсів підприємств.

Фінансові ресурси є основним джерелом реалізації усіх цілей управлінської діяльності. Їх нестача унеможливорює досягнення економічної стійкості, а отже, знижує надійність функціонування управління аж до її відмови.

У розділі 4.2 дисертаційної роботи стверджується, що покриття недоліку власних фінансових ресурсів промислового авіапідприємства шляхом здійснення емісійних операцій можливо за рахунок величини капіталізованого чистого прибутку, приросту статутного капіталу, величини додаткового капіталу.

При необхідності збільшення статутного капіталу перелік джерел власних коштів доповнюється величиною додаткової емісії акцій або приростом статутного (пайового) капіталу. Сума емісії, що отримується унаслідок приросту статутного капіталу може бути розрахована на основі даних про доходність акцій промислового підприємства. На ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) доходність акції встановлена у розмірі 30 % від номінальної вартості однієї акції. Розрахунок суми емісії приведений в таблиці 5.17.

Таблиця 5.17

**Розрахунок величини покриття потреби ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод) у фінансових ресурсах за
рахунок додаткової емісії акцій, грн.**

Загальна потреба у фінансових ресурсах (ЗПФР)	Величина покриття потреби з виручки від реалізації (ПП)	Величина капіталізованого чистого прибутку (КЧП)	Величина статутного капіталу (СК)	Величина приросту статутного капіталу (ΔСК)	Кількість акцій, що складають об'єм додаткової емісії	Частка в статутному капіталі, %	Величина корпоративного зобов'язання
10216000	10106000	0	1400000	110000	440000	7,3	453000

Розрахунок економічного ефекту – суми чистого прибутку на майбутній рік, який виступає джерелом покриття суми емісії виконано на основі методики корпоративного планування [20] і представлений в таблицях Щ.1 і Щ.2, додаток Щ.

При необхідності утворення додаткового капіталу за рахунок емісії облігацій складається проспект емісії згідно розрахунку, який наведено в таблиці 5.18.

Доходність за облігаціями прийнята на рівні 30 % до їх номінальної вартості. Частина чистого прибутку підприємства виступає джерелом погашення суми емісії як по акціях, так і по облігаціях, що відображено в табл. Ц.3, Ц.4, додаток Ц.

Таблиця 5.18

**Розрахунок величини покриття потреби ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод) у фінансових ресурсах за
рахунок емісії облігацій, грн.**

Загальна потреба у фінансових ресурсах (ЗПФР)	Величина покриття потреби з виручки від реалізації (ПП)	Величина капіталізованого чистого прибутку (КЧП)	Величина статутного капіталу (СК)	Величина приросту додаткового капіталу (ДПДК)	Кількість випущених облігацій	Величина корпоративного зобов'язання	
						по акціях	по облігаціях
10216000	10106000	0	1400000	110000	440000	420000	33000

У разі, коли джерелом оборотного капіталу підприємства виступає вексельний кредит, то проспект вексельної емісії формується на основі розрахунку, який наведено в табл. 5.19, Щ.5, Щ.6, додаток Щ.

Таблиця 5.19

**Розрахунок величини покриття потреби ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод) у фінансових ресурсах за
рахунок вексельної емісії, грн.**

Загальна потреба у фінансових ресурсах (ЗПФР)	Величина покриття потреби з виручки від реалізації (ПП)	Величина капіталізованого чистого прибутку (КЧП)	Величина статутного капіталу (СК)	Величина вексельного кредиту (ВК)	Кількість випущених векселів	Величина корпоративного зобов'язання	
						по акціях	по векселях
10216000	10106000	0	1400000	110000	440000	420000,0	143000

Доходність за операціями з фінансовими векселями підприємства складає 30 % від їх номінальної вартості. На відміну від акцій та облігацій, сума емісії по фінансових векселях погашається не за рахунок чистого прибутку, а з чистого доходу підприємства, тобто віднесені на його фінансові витрати (табл. Щ.5, Щ.6). Таким чином, частина чистого прибутку

використовується для погашення суми емісії по акціях, а чистий дохід виступає джерелом відповідальності підприємства по його вексельним зобов'язанням.

Таким чином, впровадження в практику економіко-фінансової діяльності підприємства рекомендацій щодо управління структурою капіталу забезпечує отримання абсолютного економічного ефекту у вигляді річного приросту величини оборотного капіталу більш ніж на 2 млн. грн. та підвищення інтегральних показників фінансового стану підприємства, Ключових показників результативності складових СЗП та загального інтегрального показника економічної стійкості (табл. 5.20).

Таблиця 5.20

Показники економічної стійкості

ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

Показники	2013 р.	Прогноз за рахунок		
		емісії акцій	емісії облігацій	вексельної емісії
Ключовий показник результативності фінансової складової СЗП, ($K_{КІР}^{ФС}$)	0,2277	0,3132	0,3291	0,3385
Ключовий показник результативності клієнтської складової, ($K_{КІР}^{КС}$)	0,2000	0,2122	0,2122	0,2122
Ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів, ($K_{КІР}^{ВБП}$)	0,1590	0,1678	0,1678	0,1678
Ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу, ($K_{КІР}^{НЗП}$)	0,2580	0,2938	0,2938	0,2938
Загальний інтегральний показник економічної стійкості, ($K_{ЗІПЕС}$)	0,20427	0,2445	0,2485	0,2509

Приріст власного капіталу за рахунок додаткової емісії акцій передбачає подальше їх розміщення, для цього доцільно використовувати коефіцієнти пайової участі [20].

Даний підхід сприяє утворенню соціального ефекту, оскільки забезпечує активізацію систем економічного стимулювання працівників –

власників у досягненні економічної стійкості в умовах розгортання кризових процесів на підприємстві.

На розвиток господарської діяльності промислових авіапідприємств значною мірою впливає недостатність обігових коштів і нераціональне їх використання, що призводить до втрати ринків збуту, виникнення кризи неплатежів, збиткової діяльності, що в кінцевому підсумку впливає на конкурентоспроможність підприємства та може спричинити його банкрутство. Одним з головних шляхів вирішення окреслених проблем є створення ефективної системи управління фінансовими потоками, яка дозволить максимізувати результативність обігу фінансових ресурсів і забезпечити їх достатній рівень у необхідний момент часу. Від розробки та впровадження ефективних методів управління фінансовими потоками залежить не тільки ритмічність забезпечення фінансовими ресурсами виробничого процесу, але і підвищення інвестиційно-інноваційної активності авіапромислових підприємств, що дозволить підприємству досягти своїх стратегічних цілей.

Проводимо оцінку ефективності управління фінансовими потоками ПАТ «Мотор Січ» відповідно до методичного підходу, запропонованого у п. 4.3 розділу 4 даної дисертаційної роботи за допомогою коефіцієнта достатності ресурсів (K_d), що розраховується за формулою (4.1) та представимо в табл. 5.21

В 2013 р. на ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) спостерігається позиція, при якій чистий фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності достатній для покриття негативного чистого фінансового потоку за результатами операційної та фінансової діяльності підприємства. Підприємство реалізує основні фонди та нематеріальні активи, має збитки за основною діяльністю, високу дебіторську заборгованість, не використовує притягнутий капітал за рахунок емісій, виплачує довгострокові та короткострокові кредити банкам. Спостерігається недолік у власних фінансових ресурсах.

Таблиця 5.21

**Показники фінансового потоку ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод)**

Показник	Позначення	2013 р.	Прогноз за рахунок		
			емісії акцій	емісії облігацій	вексельної емісії
1	2	3	4	5	6
Чистий фінансовий потік за результатами операційної діяльності, тис.грн.	<i>ЧФПо</i>	-96	1261	2483	4379
Позитивний фінансовий потік за результатами фінансової діяльності, тис.грн.	<i>ФПф₊</i>	82056	82166	82166	82166
Негативний фінансовий потік за результатами фінансової діяльності, тис.грн.	<i>ФПф₋</i>	82136	82136	82136	82136
Чистий фінансовий потік за результатами фінансової діяльності, тис.грн.	<i>ЧФПф</i>	-80	30	30	30
Позитивний фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності, тис.грн.	<i>ФПі₊</i>	1194	1194	1194	1194
Негативний фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності, тис.грн.	<i>ФПі₋</i>	0	0	0	0
Чистий фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності, тис.грн.	<i>ЧФПі</i>	1194	1194	1194	1194
Коефіцієнт достатності ресурсів, коеф.	<i>К_д</i>	1,01	1,03	1,05	1,07
Інтерпретація коефіцієнта достатності ресурсів	<i>Ситуація</i>	<i>Ситуація Т</i>	<i>Ситуація Р</i>	<i>Ситуація Р</i>	<i>Ситуація Р</i>

Покриття недоліку власних фінансових ресурсів промислового авіапідприємства шляхом здійснення емісійних операцій дозволяє поліпшити фінансовий стан підприємства, збільшити його економічну стійкість. При здійсненні емісійних операцій спостерігається позитивний фінансовий потік за результатами операційної та фінансової діяльності; негативний за результатами інвестиційної діяльності. Ситуація Р – значення коефіцієнта достатності більше одиниці. Ефективна операційна та фінансова діяльність

підприємства. Спостерігається збільшення коефіцієнта достатності ресурсів, що є позитивним в діяльності підприємства.

В п.4.2 розділу 4 відзначена необхідність планування витрат зовнішнього середовища, що дозволить мінімізувати негативний вплив зовнішнього середовища на функціонування підприємства.

Прогнозування зміни економічної стійкості промислових авіапідприємств при врахуванні витрат зовнішнього середовища представлено на рис. 5.20.

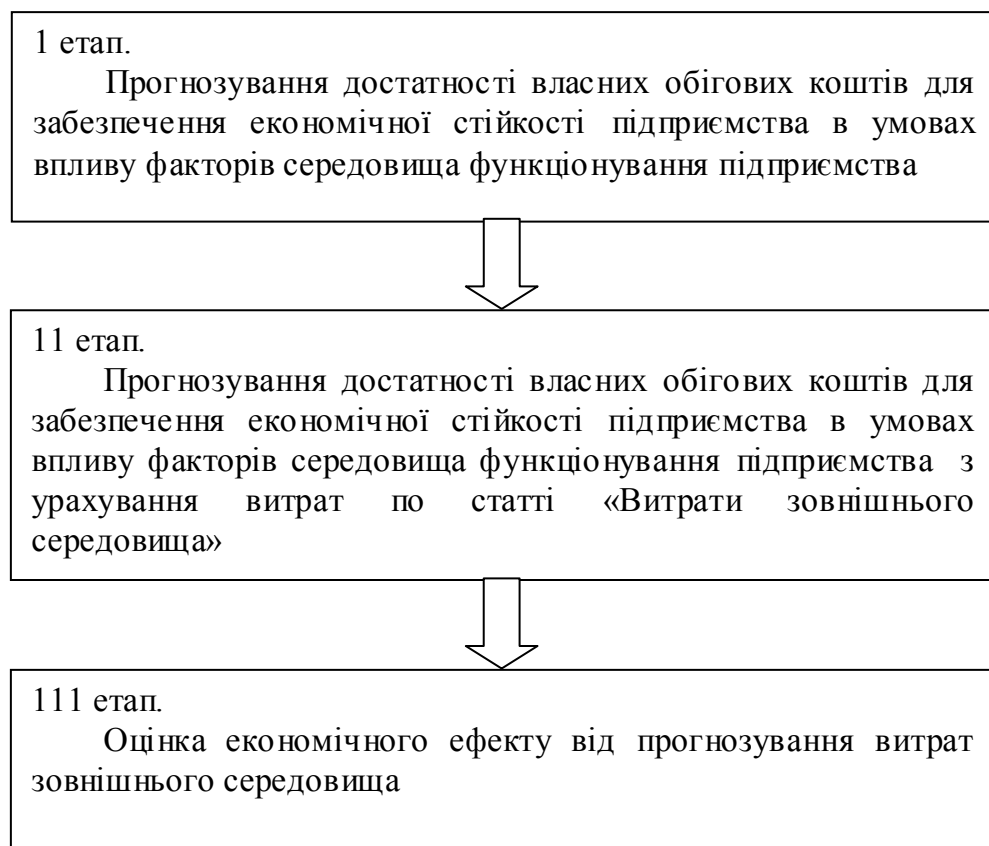

Рис. 5.20 Прогнозування економічної стійкості підприємства при врахуванні витрат зовнішнього середовища

На першому етапі проводиться прогнозування достатності власних обігових коштів для забезпечення економічної стійкості підприємства в умовах впливу факторів середовища функціонування підприємства без урахування статті «Витрати зовнішнього середовища».

Основою для формування прогнозу виступають дані про портфель заказу підприємства, який розробляється на два, три роки вперед в залежності від потужності устаткування та укладених контрактів. Це дозволяє визначити прогнозну виручку від реалізації, собівартість реалізованої продукції, її елементи.

На основі кошторисів загальновиробничих, адміністративних витрат, витрат на збут визначаються непрямі витрати, які залежать від основної заробітної плати робочих – відрядників, що закладена в собівартості продукції (табл. 5.22). Апробація даного підходу проведена на ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко).

Таблиця 5.22

**Собівартість реалізованої продукції ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Статті	Базова величина, тис.грн.	Прогнозна величина, тис.грн.	Відхилення тис.грн.	Темп росту, %
1	2	3	4	5
прямі матеріальні витрати	60250,00	76517,50	16267,50	127,00
прямі витрати на оплату праці	27252,00	34337,52	7085,52	126,00
інші прямі витрати	1250,00	1562,50	312,50	125,00
змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.	39055,00	47256,55	8201,55	121,00
Собівартість реалізованої продукції	127807,00	159674,07	31867,07	124,93

Прогнозування інших витрат (табл. 5.23) і доходів (табл. 5.24) здійснюється на основі базових величини цих показників з урахування розробленої антикризової стратегії в рамках операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Базовими величинами цих показників виступають фактичні їх значення звітного періоду або очікувані значення поточного року.

Таблиця 5.23

**Інші витрати операційної діяльності та інші витрати ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Статті	Базова величина, тис.грн.	Прогнозна величина, тис.грн.	Відхилення тис.грн.	Темп росту, %
1	2	3	4	5
Адміністративні витрати	14814,70	17481,35	2666,65	118,00
Витрати на збут	13166,50	15799,80	2633,30	120,00
Інші операційні витрати	69114,20	79481,33	10367,13	115,00
Інші витрати операційної діяльності, всього	97095,40	112766,60	15671,20	116,14
Фінансові витрати	21,90	25,19	3,29	115,00
Втрати від участі в капіталі	0,00	0,00	0,00	0,00
Інші витрати	610,30	701,85	91,55	115,00
Інші витрати, всього	632,20	727,03	94,83	115,00

Таблиця 5.24

**Інші фінансові доходи та операційні доходи ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Статті	Базова величина, тис.грн.	Прогнозна величина, тис.грн.	Відхилення тис.грн.	Темп росту, %
1	2	3	4	5
Інші операційні доходи	53 730,30	56416,82	2 686,52	105,00
Інші доходи	7 932,30	8328,92	396,62	105,00
Інші фінансові доходи	0	0,00	0	0

Чистий прибуток підлягає розподілу по фондах, утворених на підприємстві (табл. 5.25). Відрахування в кожен з фондів здійснюється на основі законодавства (резервний фонд) і затвердженого порядку Статутом підприємства.

Таблиця 5.25

**Використання чистого прибутку ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Стаття	Базова величина		Прогнозна величина		Відхилення тис.грн.	Темп росту, %
	тис.грн.	розподіл, %	тис.грн.	розподіл, %		
Фонд матеріального заохочування	10056,93	30,00	13513,79	30,00	3456,86	134,37
Резервний капітал	1676,15	5,00	2252,30	5,00	576,14	134,37
Капіталізація	21790,01	65,00	29279,87	65,00	7489,86	134,37
Чистий фінансовий результат (прибуток, збиток)	33523,10	100,00	45045,95	100,00	11522,85	134,37

Прогнозна величина власних обігових коштів розраховується з урахуванням необхідності забезпечення приросту потреби у власних обігових коштах власними ресурсами, джерелом їх збільшення на аналізованому підприємстві є капіталізований прибуток (табл. 5.26).

Таблиця 5.26

Забезпечення приросту потреби у власних обігових коштах ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)

Статті	Приріст, тис.грн.	Забезпечення, %	Прогнозна величина
Прямі матеріальні витрати	16267,50	80	13014,00
Інші прямі витрати	312,50	35	109,38
Загальновиробничі витрати	8201,55	35	2870,54
Прямі витрати на оплату праці	7085,52	50	3542,76
Адміністративні витрати	2 666,65	30	799,99
Витрати на збут	2 633,30	40	1053,32
Інші операційні витрати	10 367,13	30	3110,14
Приріст потреби у власних обігових коштах	47534,15	x	24500,13

В табл. 5.27 представлено підсумки прогнозування власних обігових коштів, необхідних для забезпечення економічної стійкості підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, яке станове 102,05%.

Таблиця 5.27

**План забезпеченості фінансовими ресурсами ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Показник	Значення, тис.грн.
Власні обігові кошти	209222,50
Приріст потреби у власних обігових коштах	24500,13
Потреба у власних обігових коштах	233722,63
Прогнозний капіталізований чистий прибуток	29279,87
Прогнозна величина власних обігових коштів (233722,63-24500,13+29279,87)	238502,37
Забезпечення власними обіговими коштами, %	102,05

Проводиться прогноз фінансового результату приведено в табл. 5.28.

Таблиця 5.28

**Прогноз фінансового результату ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Статті	Базова величина, тис.грн.	Прогнозна величина, тис.грн.	Відхилення тис.грн.	Темп росту, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	206305,80	264030,20	57724,40	127,98
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	127807,00	159674,07	31867,07	124,93
Валовий прибуток (збиток)	78498,80	104356,13	25857,33	132,94
Інші операційні доходи	53730,30	56416,80	2686,50	105,00
Інші витрати операційної діяльності	97095,40	112766,60	15671,20	116,14
Фінансові результати від операційної діяльності	35134,20	48010,40	12876,20	136,65
Інші доходи	7932,30	8328,92	396,62	105,00
Інші витрати	632,20	727,03	94,83	115,00
Фінансові результати до оподаткування (прибуток, збиток)	42434,30	55612,29	13177,99	131,06
Ставка податку на прибуток, %	19,00	19,00	0,00	100,00
Витрати (дохід) по податку на прибуток	8062,52	10566,33	2503,82	131,06
Чистий фінансовий результат (прибуток, збиток)	34371,78	45045,95	10674,17	131,06
Витрати зовнішнього середовища	0	2252,30	2252,30	100,0
Чистий прибуток з урахуванням покриття витрат зовнішнього середовища	34371,78	42793,65	8421,87	124,5

На другому етапі проводиться прогнозування достатності власних обігових коштів для забезпечення економічної стійкості підприємства під впливом кризових процесів зовнішнього середовища з урахування витрат по статті «Витрати зовнішнього середовища».

На етапі розподілу чистого прибутку проводиться відрахування не тільки по фондах, утворених на підприємстві, але і на можливі витрати за статтею «Витрати зовнішнього середовища» (табл. 5.29).

Таблиця 5.29

**Використання чистого прибутку ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Стаття	Базова величина		Прогнозна величина		Відхилення, тис.грн.	Темп росту, %
	тис.грн.	розподіл, %	тис.грн.	розподіл, %		
Фонд матеріального заохочування	10056,93	30	13513,79	30	3456,86	134,37
Резервний капітал	1676,15	5	2252,30	5	576,14	134,37
Капіталізація	21790	65	27027,57	60	5237,57	124,04
Витрати зовнішнього середовища	0	0	2252,30	5	2252,30	100,00
Чистий фінансовий результат (прибуток, збиток)	33523,10	100,00	45045,95	100,00	11522,85	134,37

Проводиться прогноз фінансового результату з урахуванням витрат по статті «Витрати зовнішнього середовища». Результати прогнозування представлено в табл. 5.30

Таблиця 5.30

**План забезпеченості фінансовими ресурсами ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Показник	Значення, тис.грн.
Власні обігові кошти	209222,50
Приріст потреби у власних обігових коштах	24500,13
Потреба у власних обігових коштах	233722,63
Прогнозний капіталізований чистий прибуток	27027,57
Прогнозна величина власних обігових коштів (233722,63-24500,13+27027,57)	236250,07
Забезпечення власними обіговими коштами, %	101,08

В табл. 5.31 представлено підсумки прогнозування власних обігових коштів, необхідних для забезпечення економічної стійкості підприємства в умовах розгортання кризових процесів з урахуванням покриття витрат по статті «Витрати зовнішнього середовища», яке станове 101,08%.

Як бачимо, темп росту чистого фінансового результату до пропозиції планування витрат зовнішнього середовища станове 124,5, пропозиції щодо їх обліку приводять до збільшення темпу росту на 1,25 в.п. (125,75%).

Таблиця 5.31

**Прогноз фінансового результату ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Статті	Базова величина, тис.грн.	Прогнозна величина, тис.грн.	Відхилення тис.грн.	Темп росту, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	206305,80	264030,20	57724,40	127,98
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	127807,00	159674,07	31867,07	124,93
Валовий прибуток (збиток)	78498,80	104356,13	25857,33	132,94
Інші операційні доходи	53730,30	56416,80	2686,50	105,00
Інші витрати операційної діяльності	97095,40	112766,60	15671,20	116,14
Фінансові результати від операційної діяльності	35134,20	48010,40	12876,20	136,65
Інші доходи	7932,30	8328,92	396,62	105,00
Інші витрати, у тому числі	632,20	2979,33	2347,13	471,26
Витрати зовнішнього середовища	0,00	2252,30	2252,30	100,0
Фінансові результати до оподаткування (прибуток, збиток)	42434,30	53359,99	10925,69	125,75
Ставка податку на прибуток, %	19,00	19,00	0,00	100,00
Витрати (дохід) по податку на прибуток	8062,52	10138,40	2075,88	125,75
Чистий фінансовий результат (прибуток, збиток)	34371,78	43221,59	8849,81	125,75

В табл. 5.32 представлено розрахунок економічного ефекту від пропозиції щодо прогнозування витрат за статтею «Витрати зовнішнього середовища».

Розрахунок економічного ефекту від прогнозування витрат зовнішнього середовища ПАТ «Мотор Січ»

(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)

Показники	Розрахунок	тис.грн.
1	2	3
Витрати зовнішнього середовища покриваються за рахунок чистого прибутку		
Прогнозна величина чистого фінансового результату (прибуток, збиток)	табл. 5.24	45045,95
Витрати зовнішнього середовища	табл. 5.24	2252,30
Чистий прибуток з урахуванням покриття витрат зовнішнього середовища	табл. 5.27 45046,0 – 2252,3	42793,65
Прогнозування витрат зовнішнього середовища		
Прогнозна величина чистого фінансового результату (прибуток, збиток)	табл. 5.30	43221,6
Економічний ефект	43221,6 – 42793,7	427,9

Абсолютний економічний ефект від впровадження пропозиції щодо прогнозування витрат зовнішнього середовища у вигляді приросту чистого прибутку підприємства складає 427,9 тис. грн.

Проводимо оцінку зміни ефективності управління фінансовими потоками на ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко) за допомогою коефіцієнта достатності ресурсів (Кд) (табл. 5.33).

В 2014 р. спостерігається позиція підприємства, при якій позитивний чистий фінансовий потік за результатами операційної діяльності і негативний за результатами інвестиційної та фінансової. У порівнянні з 2013 р. достатність фінансових ресурсів збільшилася на 0,09 пунктів, відповідає вимозі ситуації А, що є сприятливою для підприємства. У підприємство достатньо обігових коштів для активізації інвестиційної діяльності.

**Показники фінансового потоку ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)**

Показник	Позначення	2013	Прогноз 2014	Відхилення, тис.грн.
Чистий фінансовий потік за результатами операційної діяльності, тис.грн.	<i>ЧФПо</i>	37177,90	46026,90	8849,00
Позитивний фінансовий потік за результатами фінансової діяльності, тис.грн.	<i>ФПф₊</i>	14526,00	14526,00	0,00
Негативний фінансовий потік за результатами фінансової діяльності, тис.грн.	<i>ФПф₋</i>	14550,00	14550,00	0,00
Чистий фінансовий потік за результатами фінансової діяльності, тис.грн.	<i>ЧФПф</i>	-24,00	-24,00	0,00
Позитивний фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності, тис.грн.	<i>ФПі₊</i>	82557,00	82557,00	0,00
Негативний фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності, тис.грн.	<i>ФПі₋</i>	87704,70	87704,70	0,00
Чистий фінансовий потік за результатами інвестиційної діяльності, тис.грн.	<i>ЧФПі</i>	-5147,70	-5147,70	0,00
Коефіцієнт достатності ресурсів, коеф.	<i>К_д</i>	1,31	1,40	0,09
Інтерпретація коефіцієнта достатності ресурсів	<i>Ситуація</i>	<i>Ситуація А</i>	Ситуація А	х

Використання запропонованого методичного підходу до прогнозування витрат зовнішнього середовища дозволив розрахувати коефіцієнт достатності ресурсів (K_d) для чотирьох досліджувальних авіапромислових підприємств (табл. 5.34).

Таблиця 5.34

Визначення достатності ресурсів за досліджувальними підприємствами при урахуванні пропозицій щодо прогнозування витрат зовнішнього середовища

Підприємства	Коефіцієнт достатності ресурсів (K_0)				Відхилення
	Поточний рік		Прогнозна величина		
	Значення	Ситуація	Значення	Ситуація	
1	2	3	4	5	6
ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)	1,01	<i>Ситуація Т</i>	1,09	<i>Ситуація Т</i>	0,08
ВАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)	1,31	<i>Ситуація А</i>	1,4	<i>Ситуація А</i>	0,09
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	9,2	<i>Ситуація D</i>	11,05	<i>Ситуація D</i>	1,85
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	15,4	<i>Ситуація D</i>	16,73	<i>Ситуація D</i>	1,33

За даними табл. 5.34 у прогнозованому періоді очікується приріст значення коефіцієнта достатності ресурсів у всіх досліджених підприємств. За умови фактичного досягнення прогнозованих значень внаслідок реалізації розроблених рекомендацій підвищується економічна стійкість підприємства в умовах впливу факторів середовища його функціонування. Створення ефективної системи управління фінансовими потоками дозволить максимізувати результативність обігу фінансових ресурсів і забезпечити їх достатній рівень у необхідний момент часу. Від розробки та впровадження ефективних методів управління фінансовими потоками залежить не тільки ритмічність забезпечення фінансовими ресурсами виробничого процесу, але і досягнення економічної стійкості підприємства в умовах розгортання кризових процесів, що є їх стратегічними цілями.

Соціальними ефектами від впровадження вказаних рекомендацій виступають: по-перше, підвищення надійності підприємства з позицій

своєчасного виконання ним зобов'язань перед працівниками та власниками, отже, достатність коштів виключає затримки або зниження розмірів виплат заробітної платні та виплат з споживчої частини прибутку; по-друге, здатність промислового авіапідприємства фінансувати соціальні заходи, а саме, утримання об'єктів соціальної сфери, здійснення соціальних заходів на користь працівників та власників, реалізація соціальних програм; по-третє, можливість авіапідприємства активізувати діяльність із поєднання економічних та соціально корисних напрямів роботи (фактор фінансово-економічного ризику немає ключової ролі).

5.4. Визначення соціально-економічних ефектів дії елементів механізмів забезпечення економічної стійкості в антикризовому управлінні промислових авіапідприємств

Як зазначалося, організаційно-економічний механізм контролінгу економічної стійкості промислового авіапідприємства є забезпечуючим, його дія простежується як на рівні внутрішньої, так і на рівні зовнішньої політики підприємства і визначає дієвість основних локальних механізмів.

Не останню роль в цьому грає інформаційна база, яка використовується при антикризовому управлінні економічною стійкістю промислового підприємства. Оскільки ефективність діяльності нерозривно пов'язана зі збором та обробкою значного обсягу інформації для оцінки інформаційного забезпечення її достовірності, без повної та своєчасної інформації прийняття обґрунтованого управлінського рішення є неможливим.

Для оцінки інформаційного забезпечення контролінгу економічної стійкості ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) пропонується проводити з використання методичного підходу, що представлено у табл. 4.16 та на рис. 5.21, 5.22.

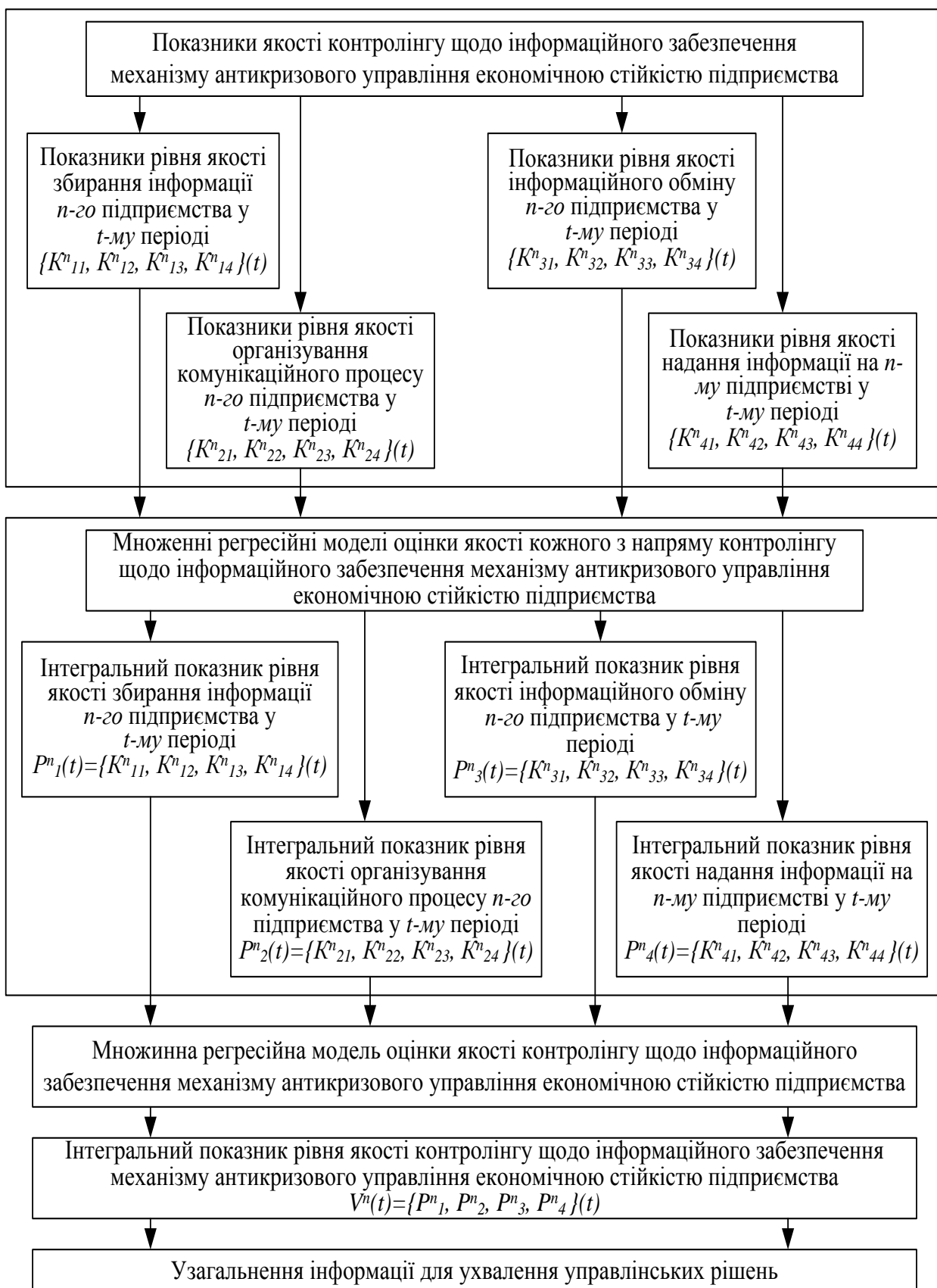

Рис. 5.21. Інтегрована модель оцінювання якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства

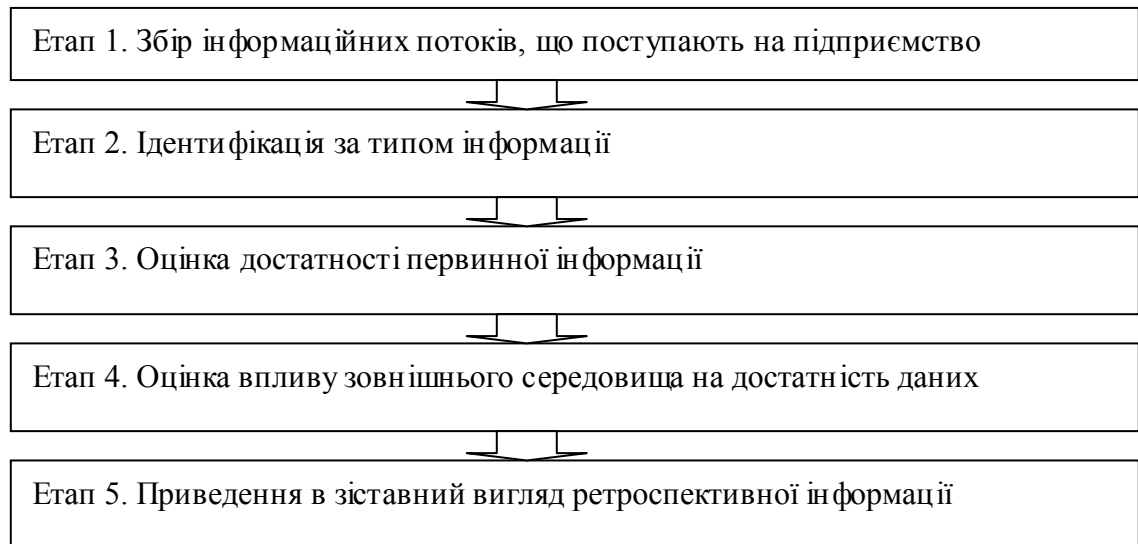

Рис. 5.22. Етапи аналізу і оцінки інформації, необхідної для розрахунку інтегрального показника рівня інформаційного забезпечення контролінгу

Етап 1. Збір інформаційних потоків, що поступають на підприємство.

На даному етапі вивчаються інформаційні потреби, які необхідні для формування інформаційного продукту.

Проводиться оцінка інформації, що формується у всіх підрозділах підприємства і системи, яка стосується інформаційного забезпечення контролінгу. Досліджується процес утворення первинних даних, механізм їх руху. При зборі інформації необхідно забезпечити: своєчасне отримання необхідного обсягу достовірної інформації; мінімізацію витрат, пов'язаних із забезпеченням повноти, достовірності і оперативності інформації; правильну обробку зібраної інформації, своєчасне надання її відповідальній особі, що приймає рішення і правильне використання ним отриманої інформації.

На ефективність функціонування промислового авіапідприємства впливає розвиток його інформаційної системи.

Розглядаючи основні елементи абстрактного моделювання, було виділено один з них – інформаційна модель.

Інформаційне дослідження, як правило, проводиться в ситуації, коли існують будь-які недоліки в процесі управління, і керівництво хоче визначити можливість усунення цих недоліків за рахунок використання

засобів автоматизації управління. Вирішувати цю задачу необхідно шляхом аналізу процесу управління з метою виділення в ньому можливі об'єкти автоматизації, визначення інформаційних зв'язків між ними і встановлення необхідного рівня автоматизації інформаційної діяльності, який здатний забезпечити вирішення тієї проблеми, що виникла.

Для цілей автоматизації використовуються типи моделей, найповніша класифікація яких міститься в стандартах *IDEF (Integrated Computer Automated Manufacturing DEFinition)* та діаграми потоків даних (*Data Flow Diagrams*).

Представимо процес інформаційних потоків функціонування промислового авіапідприємства ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) (рис. 5.23).

Етап 2. Ідентифікація за типом інформації.

Усі документи, що мають відношення до інформаційної підсистеми, діляться на вхідні і результатні. Вхідні документи у свою чергу діляться на оперативні, де відбиваються факти фінансово-господарської діяльності підприємства, і умовно-постійні, де вказані усі довідкові дані. Вихідні документи і файли також мають свою класифікацію. Вони поділяються на документи, призначені для кінцевого користувача і для використання самою інформаційною системою при рішенні інших завдань.

Проводиться ідентифікація за типом інформації, оцінюється можливість автоматизації її збору і передачі між підрозділами підприємства.

У системі управління інформаційними потоками необхідно враховувати їх пряму і зворотний взаємозв'язок. Під «прямим зв'язком» розуміється потік інформації, що передається підрозділом іншій службі, під «зворотним зв'язком» - інформація, що поступає від служби в даний підрозділ.

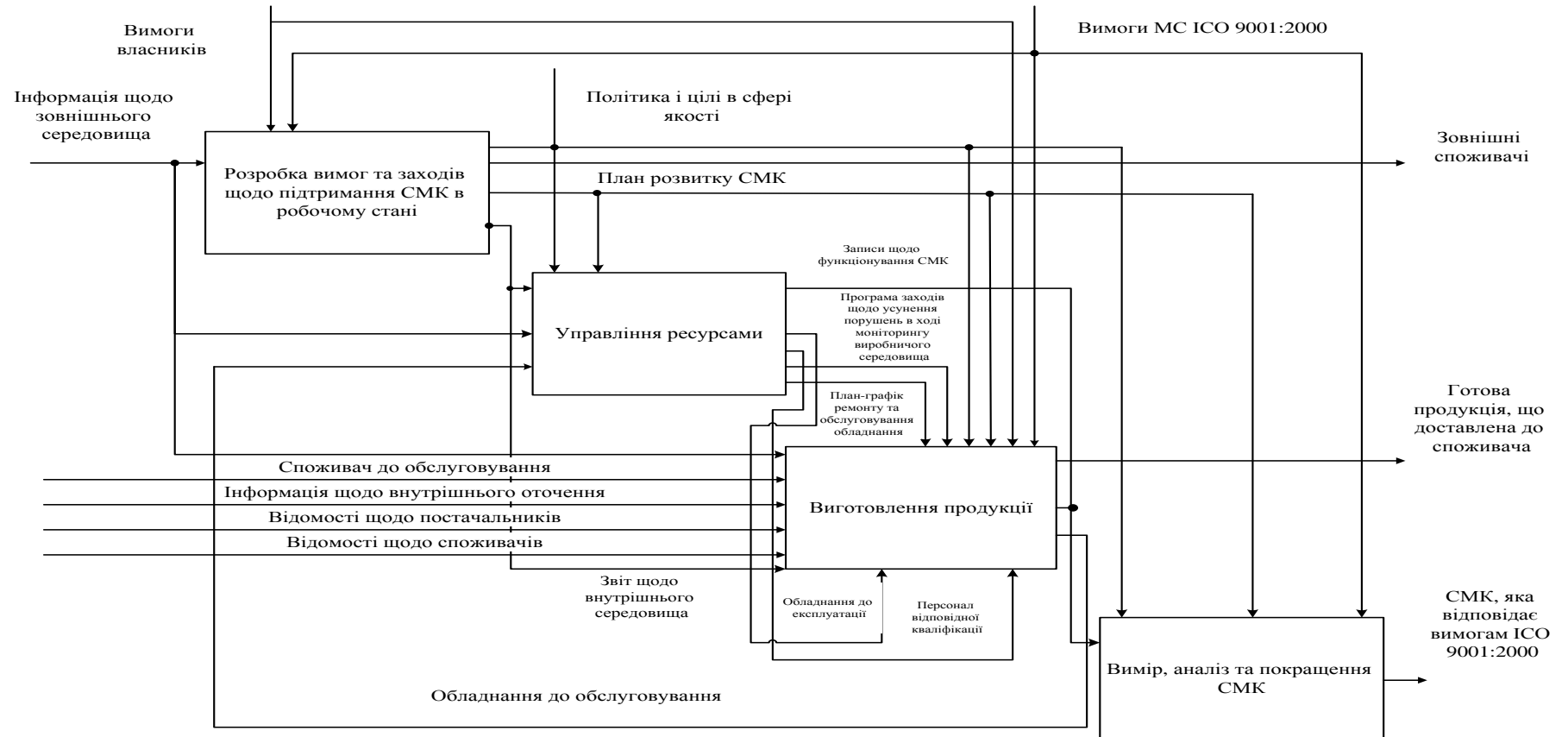

Рис. 5.23 Діаграма інформаційних потоків функціонування промислового авіапідприємства ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

Проводиться ідентифікація за типом інформації, оцінюється можливість автоматизації її збору і передачі між підрозділами підприємства. Основні елементи інформаційної моделі представимо у вигляді таблиці 5.35.

Таблиця 5.35

Основні елементи інформаційної моделі

№	Тип	Назва	Об'єкти
1	Вхід	Інформація про зовнішнє оточення	Інформація про зовнішнє оточення
		Споживач до обслуговування	
		Відомості про постачальників	Інформація про постачальників
		Відомості про споживачів	Інформація про споживачів
2	Вихід	Готова продукція, доставлена споживачеві	Продукція
		Політика й мети в області якості	Політика в області якості Цілі в області якості
		СМК, відповідна до вимог ISO 9001:2000	
3	Керування	Вимога власників	
		Вимоги МС ISO 9001:2000	ISO 9001:2000

Запропоновані у дисертації науково-методичні положення з розробки антикризової стратегії підприємства було інтегровано в інформаційну модель у нотації IDEF0. Оскільки порядок реалізації конкретних процесів описано в інших пунктах даної дисертаційної роботи, на даному етапі не здійснювалася більш глибока декомпозиція моделі. Проте, якщо при практичному застосуванні моделі виникне необхідність її подальшої декомпозиції, то завдяки універсальності як самої моделі, так і стандарту IDEF0, користувачі зможуть за мінімальних зусиль здійснити більш глибоку декомпозицію тих або інших процесів.

Перспективи практичного використання розробленої інформаційної моделі в процесі прийняття антикризових управлінських рішень щодо забезпечення економічної стійкості на промислових авіапідприємствах наступні:

- використання при створенні інформаційної системи для автоматизації підготовки та прийняття обґрунтованих рішень в системі

антикризового управління економічною стійкістю підприємства;

- як засіб графічного відображення інформаційних потоків та процесів обробки інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих заходів щодо підвищення економічної стійкості промислового авіапідприємства;

- використання при розробці штатних розкладів та посадових інструкцій, що дозволить підвищити соціальний ефект антикризового управління економічною стійкістю підприємства;

- для розробки заходів із удосконалення та оптимізації управлінських процесів;

- використання у процесі навчання користувачів автоматизованих інформаційних систем.

Перспективи одержання економічного ефекту від використання інформаційної моделі лежать у площині зменшення витрат часу й коштів на проектування та впровадження інформаційної системи, її документування, навчання майбутніх користувачів тощо.

Модель надає можливість ідентифікації окремих операцій обробки інформації, визначення потреби у виконавцях конкретної кваліфікації, що дозволить спростити впровадження розроблених науково-методичних положень на конкретному підприємстві.

Етап 3. Оцінка достатності первинної інформації.

Ефективність управління підприємством в сучасних умовах господарювання значною мірою залежить від забезпеченості особи, що ухвалює рішення, своєчасної, повної і достовірної інформації як про діяльність самого підприємства, так і про стан зовнішнього середовища. У зв'язку з цим актуальними є проблеми формування адекватної системи підтримки ухвалення управлінських рішень, яка повинна забезпечувати керівництво інформацією про поточний стан справ, прогнозувати тих або інших змін внутрішній і зовнішній ситуації.

Оцінюється задоволення інформаційних потреб користувачів інформації: заповнюються необхідні форми, виключається неповнота,

дублювання інформації, її невірогідність. Формується мінімально достатня сукупність первинної інформації. Усі необхідні документи представимо у вигляді таблиць Ю.1 (додаток Ю).

Етап 4. Оцінка впливу зовнішнього середовища на достатність даних.

Здійснюється оцінка впливу зовнішніх чинників на достовірність вихідних даних: темп інфляції, курс валют, індекс цін виробленої промислової продукції і т.д. Проведений аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємства у п. 3.3 свідчить, що фактори зовнішнього середовища негативно впливають на економічну стійкість підприємства та не сприяють виходу з кризи.

Етап 5. Приведення в порівнянний вигляд ретроспективної інформації.

На основі аналізу динаміки економічних процесів в Україні розробляється механізм приведення даних у відповідний вигляд. Вихідна інформація наводиться в порівнянному вигляді.

Інтегральну оцінку рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства рекомендується здійснювати за чотирма критеріями: рівня збирання інформації; рівня організації комунікаційного процесу; рівня інформаційного обміну підприємства; рівня надання інформації на підприємстві. Методика розрахунку відповідних формул представлено у табл. 4.5

За результатами проведеного аналізу та оцінки у 2013 р. рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства можливо зробити наступні висновки (табл. 5.36).

В 2013 р. значення Інтегрального показника рівня якості збирання інформації – 0,7905, тобто високий рівень збирання інформації.

Підприємство достатньо приділяє уваги достовірності наданої інформації, зібрана інформація актуальна, оскільки достатньо швидко зібрана.

**Інтегральна оцінка рівня інформаційного забезпечення
контролінгу антикризового управління економічною стійкістю
ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)**

Показники	2013	Після пропозицій
1	2	3
Коефіцієнт недостовірної інформації (K_{11})	0,5345	0,3567
Коефіцієнт зворотного зв'язку (K_{12})	0,7267	0,7687
Коефіцієнт швидкості збору інформації по оцінці економічної стійкості підприємства (K_{13})	0,7549	0,6157
Коефіцієнт прямого доступу керівників до зібраної інформації (K_{14})	0,5645	0,2425
Інтегральний показник рівня якості збирання інформації (P_1)	0,7905	0,8787
Коефіцієнт ненадійності програмного забезпечення (K_{21})	0,3765	0,2965
Рівень комп'ютеризації комунікаційного процесу (K_{22}), коеф.	0,9467	0,9667
Коефіцієнт наявності електронного банку даних (K_{23})	0,7065	0,8865
Коефіцієнт наявності локальної мережі на підприємстві (K_{24})	0,5987	0,7987
Інтегральний показник рівня якості організації комунікаційного процесу (P_2)	0,3415	0,5600
Коефіцієнт прямої швидкості передачі інформації від найвищого рівня управління до найнижчого (K_{31})	0,5674	0,3313
Коефіцієнт зворотної швидкості передачі інформації від найнижчого рівня управління до найвищого (K_{32})	0,7643	0,6965
Коефіцієнт швидкості відповідей на запити (K_{33})	0,6754	0,6854
Коефіцієнт відповідності кадрового забезпечення координаційного центру вимогам інформаційного обміну (K_{34})	0,7214	0,7324
Інтегральний показник рівня якості інформаційного обміну підприємства (P_3)	0,7983	0,8411
Коефіцієнт помилковості інформації (K_{41})	0,3187	0,1877
Коефіцієнт неповноти інформації (K_{42})	0,2965	0,1865
Коефіцієнт точності інформації (K_{43})	0,1806	0,1946
Коефіцієнт «інформаційного шуму» (K_{44})	0,1853	0,1653
Інтегральний показник рівня якості надання інформації на підприємстві (P_4)	0,7851	0,8543
Інтегральний показник рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства (V)	0,7746	0,8465

Інтегральний показник рівня якості організації комунікаційного процесу має значення – 0,3415 тобто низький рівень організації комунікаційного процесу. На підприємстві недостатньо ліцензійних програм, не всі підрозділи підприємства підключені до локальної мережі.

Високий рівень якості інформаційного обміну, це підтверджує значення інтегрального показника рівня інформаційного обміну підприємства – 0,7983. Пряма і зворотна швидкість передачі інформації від рівнів управління достатньо висока.

На підприємстві в аналізованому періоді значення інтегрального показника рівня надання інформації – 0,7851, що відповідає високому рівню. Слід зазначити, що у деяких випадках інформація є помилковою, недостатньо повною, мається «інформаційний шум».

Значення інтегрального показника рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) відповідає високому рівню – 0,7746.

Таким чином, виявлені основні проблеми, що виникають в оцінці інформації, що надається, її низький рівень знижує ефективність функціонування підприємства, антикризові заходи, його економічну стійкість.

Основні пропозиції для підвищення рівня інформаційного забезпечення контролінгу наступні:

- швидко реагувати на зміни, що характеризують стан економіки, нормативно-законодавчої бази, політичної кон'юнктури та інші;
- забезпечити ліцензійними програмами, підключити до локальної мережі всі підрозділи підприємства;
- підвищити рівень менеджерів, що відповідають за достовірність інформації та «інформаційний шум».

Виконання даних пропозицій дозволило підвищити рівень якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового

управління економічною стійкістю ВАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

В прогнозному періоді за інших рівних умов значення інтегрального показника рівня якості збирання інформації підвищився до значення 0,8787, тобто дуже високий рівень збирання інформації. Підприємство підвищило вимоги щодо уваги достовірності наданої інформації, швидкості її збору.

Інтегрального показника рівня якості організації комунікаційного процесу має значення – 0,5600, тобто середній рівень організації комунікаційного процесу. Підприємстві на 56% забезпечено ліцензійними програмами, основні підрозділи підприємства підключені до локальної мережі.

Високий рівень якості інформаційного обміну, це підтверджує значення інтегрального показника рівня інформаційного обміну підприємства, який підвищився і становив 0,8411. Оскільки основні підрозділи підприємства підключені до локальної мережі, пряма і зворотна швидкість передачі інформації від рівнів управління підвищилася.

На підприємстві в аналізованому періоді значення Інтегрального показника рівня якості надання інформації – 0,8543, що відповідає дуже високому рівню. Слід зазначити, що у деяких випадках інформація є помилковою, мається «інформаційний шум».

Значення інтегрального показника рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) відповідає дуже високому рівню – 0,8465.

Підвищення рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) дозволить підвищити його прибутковість. Оцінка ефективності інформаційних заходів представлено на прикладі зовнішньоекономічної діяльності в табл. 5.37.

**Оцінка якості інформаційного забезпечення антикризового управління
економічною стійкістю ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод)**

Показник	Розрахунок	Значення
Прогнозована сума прибутку до заходів щодо підвищення рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства (P), тис.грн.	x	84,84
Вплив інформаційне забезпечення на ефективність діяльності підприємства (λ), коеф.	x	0,10
Інтегральний показник рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства (V), коеф.	табл. 5.36	0,7746
Інтегральний показник рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства після заходів щодо підвищення рівня інформаційного забезпечення (V_1), коеф.	табл. 5.36	0,8465
Прогнозована сума прибутку після заходів щодо підвищення рівня інформаційного забезпечення (P_i), тис.грн.	$P_i = P + P \cdot \lambda \cdot \frac{V_1}{V}$,	94,11
Економічний ефект, тис.грн.	94,11 – 84,84	9,27
Якість інформаційного забезпечення (темп росту прибутку) (F_i), коеф.	$F_i = \frac{P_i}{P}$.	1,11

Економічний ефект від підвищення якості інформаційного забезпечення контролінгу економічної стійкості на ПАТ «Мотор Січ» становив 9,27 тис.грн., якість інформаційного забезпечення (темп росту прибутку) – 1,11 >1, тобто заходи щодо підвищення рівня якості інформаційного забезпечення ефективні.

Оцінка впливу якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства на достовірність оцінки антикризової стратегії, якості укладання контракту, достатності ресурсів представлено в табл. 5.38

Таким чином, при підвищенні якості інформаційного забезпечення значення загального інтегрального показника економічної стійкості

підвищилося на 0,0863 в.п. (0,8697-0,7835), показника якості укладання контракту 0,117 в.п. (1,1810 – 1,064), коефіцієнта достатності ресурсів 2,439 в.п. (26,83 – 24,391).

Таблиця 5.38

Вплив інформаційного забезпечення контролінгу на показники економічної стійкості та чинники, що її обумовлюють
ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

Показник	Таблиця	Значення	Розрахунок	Прогнозне значення
Якість інформаційного забезпечення (темپ росту прибутку), F_i .	табл. 5.37	1,1	x	x
λ – коефіцієнт інформативності	x	$0 < \lambda \leq 0,1$	x	x
Загальний інтегральний показник економічної стійкості, $K_{ЗПЕС}$	табл. 5.13	0,7835	$K_{ЗПЕС}^f = K_{ЗПЕС} (1 + \lambda \cdot F_k)$	0,8697
Якість укладання зовнішньоекономічного контракту (темп росту прибутку за контрактом), Y_k	табл. 5.16	1,064	$Y_k^f = Y_k (1 + \lambda \cdot F_k)$,	1,1810
Коефіцієнт достатності ресурсів, (K_d)	табл. 5.5	1,01	$K_d^f = K_d (1 + \lambda \cdot F_k)$,	1,112

Оцінка рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємства вирішує основні завдання: забезпечення оперативного доступу до інформації всіх підрозділів; організація комунікаційного процесу та інформаційного обміну на підприємстві. Забезпечення необхідного рівня надання інформації підвищує ефективність реалізації антикризової стратегії, формування, використання та управління структурою капіталу, регулювання фінансовими потоками, зовнішньоекономічної діяльності. Воно дозволяє контролювати ефективність запроваджених антикризових заходів на рівні внутрішньої та зовнішньої політики підприємства.

Вимірником економічного ефекту від впровадження елементів механізму розробки стратегії антикризового управління економічною стійкістю виступає величина приросту суми власного оборотного капіталу авіапідприємства, яка сприяє забезпеченню потреб операційної діяльності власними та порівняними до них коштами.

Отримане прогнозне значення показника економічної стійкості 0,7835 (табл. 5.13) дозволяє розрахувати перспективний економічний ефект у вигляді перевищення оптимального значення власного капіталу над розрахованим. Для розрахунку використаємо дані про величину загальної потреби авіапідприємства в оборотних коштах – 10216 тис. грн. (табл. 5.17). У прогнозованому періоді вказана сума задовольняє потребу операційної діяльності тільки на 78,35 % (0,7835). Таким чином, нова сума потреби в оборотних коштах визначається шляхом побудови простої математичної пропорції: $\frac{10216 \times 1}{0,7835} = 13038,93$.

Таким чином, за допомогою обґрунтованого методичного підходу до розрахунку інтегрального показника економічної стійкості на основі використання СЗП, що виступає елементом механізму розробки стратегії антикризового управління економічною стійкістю, визначено перспективну суму загальної потреби в оборотному капіталі – 13038,93 тис. грн. Досягнення цього значення у майбутньому періоді (2014 р.) означає утворення абсолютного економічного ефекту від впровадження елементів механізму розробки та реалізації стратегії антикризового управління економічною стійкістю у сумі 2822,93 тис. грн. (13038,93 – 10216).

Впровадження елементів механізмів забезпечення економічної стійкості у практику діяльності авіапромислових підприємств призводить до утворення комплексу соціально-економічних ефектів (див. п.3.2). Результати впровадження, що здійснено в умовах ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) наведені в таблиці 5.40.

На рис. 5.25 - 5.27 представлено динаміка коефіцієнта достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод), ПАТ «Мотор Січ» (Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко), ПАТ «Мотор Січ» (за консолідованою звітністю) після впровадження.

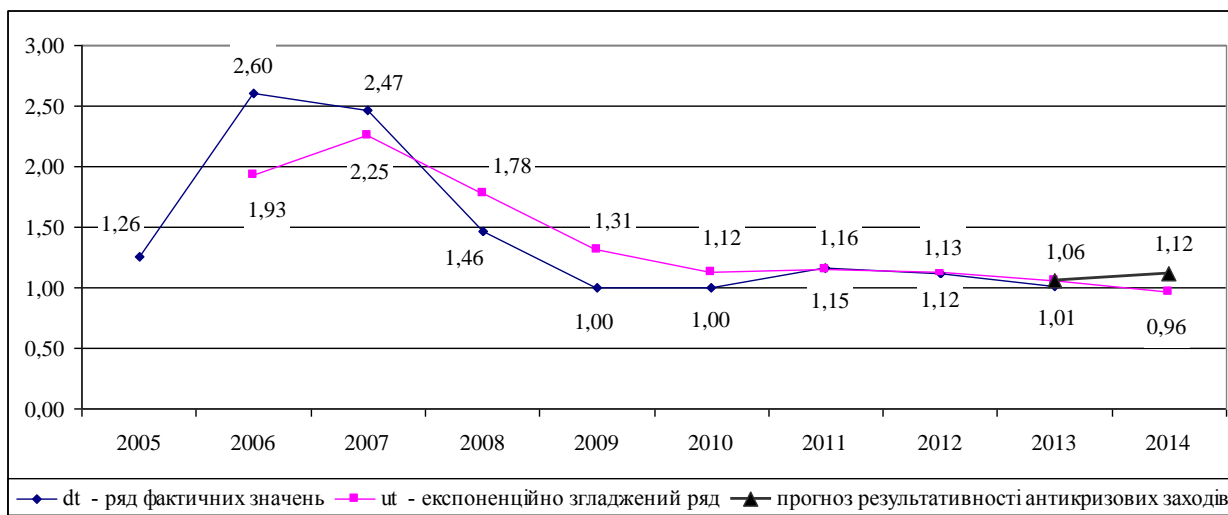

Рис. 5.25. Коефіцієнт достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ»
(Снежнянський машинобудівний завод)

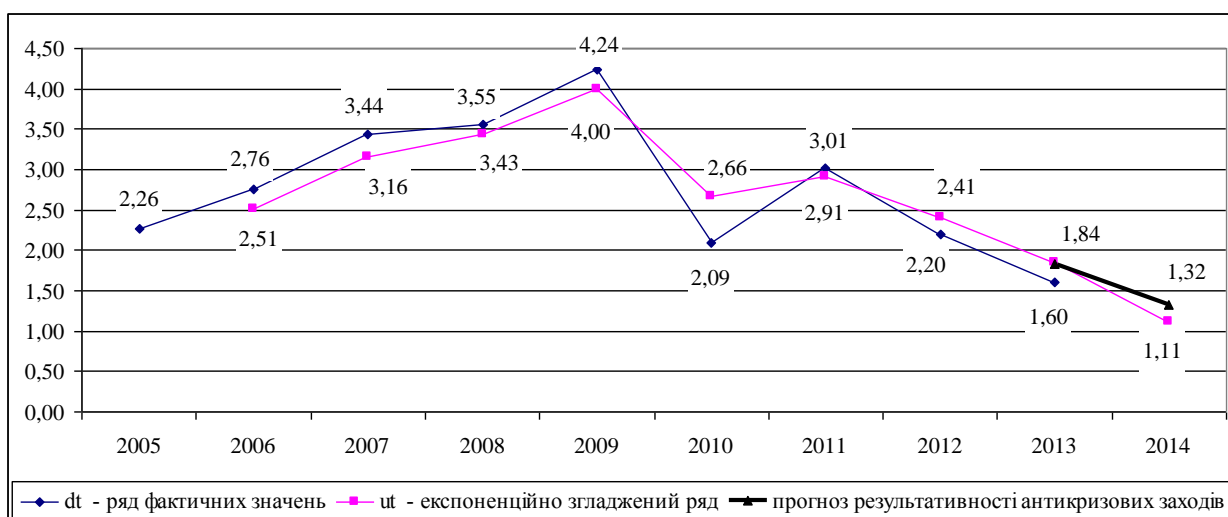

Рис. 5.26. Коефіцієнт достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ»
(Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омельченко)

Таблиця 5.40

**Соціальні та економічні ефекти від впровадження
елементів механізмів забезпечення економічної стійкості**

в умовах авіаційного підприємства – ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод)

Механізми забезпечення економічної стійкості, елементи яких впроваджено	Зміст соціального ефекту	Вид та зміст економічного ефекту	Джерело визначення	Спосіб визначення	Одиниці виміру	Значення
1	2	3	4	5	6	7
1. Механізм розробки стратегії антикризового управління економічною стійкістю	Підвищення економічної здатності підприємства щодо виконання соціальних зобов'язань	Відносний у вигляді зростання загального інтегрального показника економічної стійкості.	табл. 5.11., табл. 5.13, п. 5.2.	Відносних величин, інтегрування, порівняння, математичної пропорції	Коефіцієнт	0,5461 (0,7835-0,2374)
		Абсолютний – у вигляді приросту оборотного капіталу			тис. грн.	2822,93
2. Механізм управління фінансових потоків	Збільшення власних джерел виконання підприємством соціальних зобов'язань та реалізація напрямів соціальної діяльності	Підвищення якості планування фінансових потоків підприємства Абсолютний – у вигляді зростання загального фінансового потоку	табл. 5.5, п. 5.1.	Потоковий, порівняння	тис. грн.	15 (1029-1014)
3. Механізм управління капіталом, у тому числі						
за рахунок емісії корпоративних зобов'язань	Збільшення власних та позикових джерел здійснення підприємством соціальної діяльності	Абсолютний – у вигляді приросту величин власного та позикового оборотного капіталу	табл. Щ.2 додатку Щ, п. 5.3.	Корпоративного планування, порівняння	тис. грн.	2265 (12481000-10216000)
за рахунок емісії боргових зобов'язань			табл. Щ.4 додатку Щ п. 5.3.		тис. грн.	2815 (13031000-10216000)
оптимізації структури капіталу			табл. Щ.4 додатку Щ п. 5.3.		тис. грн.	2100 (12316000-10216000)

Продовження табл. 5.40

1	2	3	4	5	6	7
4. Механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю	Збільшення власних джерел здійснення підприємством соціальних виплат	Абсолютний – у вигляді приросту економічного результату за зовнішньоекономічними контрактами	табл. 5.16, п. 5.2.	Порівняння	тис. грн.	5,4
5. Механізм контролінгу економічної стійкості	Збільшення обсягів здійснення підприємством соціальних виплат на основі покращення комунікаційного процесу та інформаційного обміну на підприємстві	Абсолютний – у вигляді приросту загальної величини економічного результату	табл. 5.37, п. 5.4.	Абсолютного відхилення, порівняння	тис. грн.	9,27

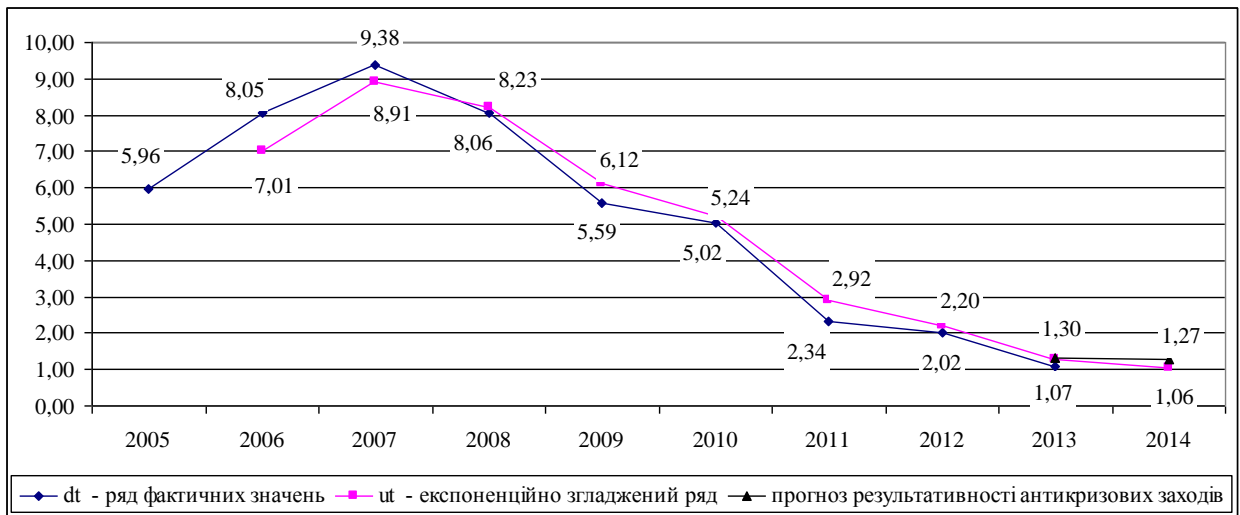

Рис. 5.27. Коефіцієнт достатності ресурсів ПАТ «Мотор Січ»
(за консолідованою звітністю)

Ефективність дії механізму управління фінансовими потоками визначено за допомогою коефіцієнта достатності ресурсів, який відображує відношення величин фактичної їх наявності та загальної потреби в них. Врахування перспективного значення цього коефіцієнту для визначення загального фінансового потоку дозволяє розробити антикризові заходи, необхідні для його підвищення

Таким чином, річні економічні ефекти від впровадження елементів механізмів забезпечення економічної стійкості у практику діяльності ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод) представлені значеннями абсолютних показників приросту (економічного результату, загального фінансового потоку, оборотного капіталу) та відносного показника збільшення економічної стійкості. Соціальні ефекти вимірюються наявністю у розпорядженні підприємства джерел виконання соціальних зобов'язань перед власниками та працівниками.

Висновки за розділом 5

1. Вимірником економічного ефекту від впровадження елементів механізму розробки та реалізації стратегії антикризового управління економічною стійкістю виступає величина приросту суми власного оборотного капіталу авіапідприємства, яка сприяє забезпеченню абсолютного або нормального рівня задоволення потреб операційної діяльності власними та прирівняними до них коштами. Отримане прогнозне значення показника економічної стійкості дозволяє розрахувати перспективний економічний ефект у вигляді перевищення оптимального значення власного капіталу над розрахунковим.

2. Ефективність дії механізму прогнозування фінансових потоків визначається за допомогою коефіцієнта достатності ресурсів, який відображує відношення величин фактичної їх наявності та загальної потреби в них. Врахування перспективного значення цього коефіцієнту для визначення загального фінансового потоку дозволяє розрахувати абсолютний ефект як різницю його прогнозованих величин перспективного та поточного періодів.

3. Впровадження в практику виробничо-господарської діяльності авіапідприємства рекомендацій щодо управління капіталом забезпечує отримання абсолютного економічного ефекту у вигляді річного приросту величини власного та позикового оборотного капіталу внаслідок емісії корпоративних та боргових зобов'язань, що підсилює незалежність від позикових джерел оптимізації капіталу.

4. Економічний результат від практичного застосування елементів механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства — це прибуток від реалізацій виробленої продукції на зовнішньому ринку в умовах ризику. Ефект від оцінювання та врахування ризиків зовнішньоекономічного контракту визначається через прогнозування рентабельності за контрактом за допомогою нейромережевої моделі *NARX*, потім шляхом використання

формули розрахунку рентабельності виробництва через розрахунок прогнозного прибутку за контрактом з врахуванням ризиків зовнішньоекономічного контракту. Виразом економічного ефекту виступає абсолютне перевищення значення прогнозного прибутку, визначеного з врахуванням контрактних ризиків над величиною прибутку, розрахованого без врахування ризиків зовнішньоекономічного контракту.

5. Економічний ефект від впровадження елементу механізму організації контролінгу економічної стійкостю, а саме якості інформаційного забезпечення визначається як позитивна різниця між прогнозованою сумою прибутку після заходів щодо підвищення рівня інформаційного забезпечення та значенням цієї величини до здійснення вказаних заходів.

6. Економічні ефекти від впровадження елементів механізмів забезпечення економічної стійкості у практику діяльності ПАТ «Мотор Січ» (Снежнянський машинобудівний завод), що розраховані на наступний період (рік), представлені значеннями абсолютних показників приросту (економічного результату, загального фінансового потоку, оборотного капіталу) та відносного показника збільшення економічної стійкості.

7. Соціальні ефекти від впровадження елементів механізмів забезпечення економічної стійкості у практику діяльності авіапідприємства вимірюються наявністю у розпорядженні підприємства джерел виконання соціальних зобов'язань перед власниками та працівниками, здійснення напрямів соціальної діяльності.

Результати досліджень знайшли віддзеркалення в публікаціях [245; 257; 259; 260; 264; 280; 286; 288; 293; 296; 298; 301; 302; 303; 304; 456]

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальну наукову проблему розробки теоретико-методологічних основ антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств на основі взаємодії локальних механізмів й обґрунтування науково-методичного інструментарію та прикладних рекомендацій щодо його реалізації, що має істотне значення для сталого розвитку промислових авіапідприємств та дозволило дійти висновків.

1. Уточнено, що економічна криза – це неминучий, регулярний і властивий будь-якій стадії циклічного розвитку системи процес порушення та втрати рівноваги економічної системи внаслідок загострення протиріч, у результаті якого система переходить до нового рівня розвитку: еволюційного або інволюційного.

Доведено, що економічна стійкість являє собою форму рівноваги підприємства, унаслідок якої в умовах дії зовнішніх негативних чинників проявляються його властивості функціональності (цілісності), що дозволяє адаптуватися до дії дестабілізуючих чинників шляхом комплексного формування і використання потенціалу підприємства, здійснювати еволюційний розвиток, зберігати конкурентні переваги з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому. Взаємозв'язок між економічною кризою та економічною стійкістю полягає у відповідності стадій кризи до рівня економічної стійкості. Дослідження зазначеного взаємозв'язку здійснювалися представниками неокласичної та неінституціональної наукових шкіл і зумовили визначення п'яти ступенів її порушення відповідно до кожної стадії кризового процесу: абсолютна економічна стійкість – окремі прояви кризових явищ; достатня стійкість – передкризова ситуація; нестійке економічне становище – передкризовий стан; низька економічна стійкість – кризовий стан; катастрофічна економічна стійкість – криза..

2. У дисертаційній роботі обґрунтовано оцінювання економічної стійкості за п'ятиступеневою системою визначення стадій кризи, що дозволяє аналізувати чинники економічного середовища функціонування підприємства, визначати закономірності формування та дії механізмів антикризового управління. До існуючих у теорії управління економічною стійкістю чотирьох її типів доданий тип низької економічної стійкості. Низька економічна стійкість – це економічна характеристика наявності дуже обмеженого потенціалу протистояння підприємства кризовим процесам, що ідентифікується за допомогою інтегрального показника економічної стійкості, значення якого відбиває незадовільний фінансовий стан, старіння та відсутність оновлення матеріально-технічної бази, скорочення підприємницької активності та частки ринку, зниження рівня кваліфікації трудових ресурсів. Використання зазначеного типу економічної стійкості в антикризовому управлінні дозволяє обґрунтувати комплекс тактичних антикризових заходів.

3. Обґрунтовано визначення антикризового управління економічною стійкістю підприємств як системи методів та прийомів ідентифікації ознак кризових процесів, що виникають на підприємстві під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища; розробку заходів щодо їх подолання, мінімізації негативних наслідків унаслідок використання наявного потенціалу, ефективної внутрішньої і зовнішньої політики з метою відновлення, забезпечення або підвищення економічної стійкості, а у випадку катастрофічної економічної стійкості – заходів і процедур, передбачених чинним законодавством.

Для запобігання кризовим процесам обґрунтовано систему антикризового управління економічною стійкістю підприємств, яка містить організаційні засоби, економічні методи та інструменти передбачення, попередження, подолання кризи і включає чотири основні локальні та забезпечуючий механізми, а також модель інформаційних потоків. До основних функцій, які виконує зазначена система, віднесено: аналізування і планування, (для розробки антикризової стратегії, програм антикризової

стабілізації, забезпечення достатності оборотних коштів); організація (формування оптимальної структури й обсягу оборотних коштів); мотивація (спонукання працівників для досягнення організаційних цілей, тим самим задовольняючи їх власні потреби); контроль ефективності операційної діяльності, у тому числі зовнішньоекономічної діяльності, контролінг своєчасного оперативного реагування на інформацію про фактори кризи та розгортання кризових процесів, ефективність антикризового управління.

4. У процесі дослідження аргументовано, що система контролінгу спрямована на оперативне виявлення ознак розвитку кризових процесів і створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання, недопущення порушень у діяльності підприємства, які можуть призвести до його банкрутства, запобігання недопущення кризи в майбутньому. Вона містить методи аналізування впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємства, засоби встановлення стадії кризового процесу та типу економічної стійкості, організаційне забезпечення розроблення антикризової стратегії.

5. Сформовано та розвинуто методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму управління авіапідприємством на поєднанні узагальнених положень економічних законів, комбінації системного та комплексного підходів щодо забезпечення економічної стійкості, який передбачає формування та регулювання відносин об'єкта та суб'єкта управління через функції (планування; організація, мотивація, контроль) та принципи управління (оптимального поєднання централізації і децентралізації в управлінні; сполучення прав, обов'язків і відповідальності; демократизації управління, заснованого на корпоративній організації власності), з внутрішнім і зовнішнім середовищем функціонування підприємства в умовах розгортання кризових процесів.

6. Доведено, що антикризове управління економічною стійкістю передбачає створення та дієвість механізмів: управління фінансовими потоками, управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерел формування; управління зовнішньоекономічною

діяльністю; розроблення стратегії підприємства, контролінгу економічної стійкості. Механізми антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств є засобами забезпечення виконання управлінських функцій щодо досягнення цілей і завдань підприємств, мінімізації наслідків прояву кризового процесу на основі врахування особливостей об'єкта управління та середовища його функціонування, а саме циклічності економічних процесів.

7. У дисертаційній роботі обґрунтовано та розроблено концепцію антикризового управління економічною стійкістю підприємства, сутність якої полягає у формуванні та дії механізмів: розроблення антикризової стратегії підприємства; управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерел формування; управління фінансовими потоками; управління зовнішньоекономічною діяльністю; контролінгу економічної стійкості підприємства. Концепція заснована на таких положеннях: формування антикризової стратегії підприємства здійснюється на основі обліку та з врахуванням впливу чинників зовнішнього середовища прямої та непрямої дії; формування власного та позикового капіталу, раціоналізація його структури здійснюється на основі об'єднання економічних інтересів підприємства та його власників; управління фінансовими потоками здійснюється на основі врахування та гармонізації економічних інтересів підприємства, його власників та держави; підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства досягається на основі економічного обґрунтування умов здійснення зовнішньоторговельних операцій та укладання зовнішньоекономічних контрактів; контролінг економічної стійкості підприємства сприяє підвищенню ефективності антикризового управління економічною стійкістю за рахунок покращення інфомаційно-аналітичного забезпечення.

Розроблено модель системи методологічних підходів антикризового управління, яка передбачає синергетичний ефект та зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління через розвиток синергетичної взаємодії локальних (основних і забезпечуючого) механізмів. Основною характеристикою цієї моделі є те, що елементи системи, впливаючи один на одного, підвищують

ефективність антикризового управління. Це пов'язано з тим, що ресурси, які акумулюються в одному механізмі підприємства, використовуються одночасно без додаткових витрат іншими його механізмами.

8. Під час дослідження доведено, що діяльність авіапромислових підприємств, а саме виробництво авіаційної техніки, є специфічним з погляду великої науко- та капіталоємності, вузької спеціалізації, витратної диверсифікації, залежності від споживацьких переваг авіакомпаній та авіабудівників-контрагентів. Це вказує на постійну наявність загрози кризи навіть в умовах, коли спостерігається абсолютна економічна стійкість. Отже, будь-яка негативна зміна на ринку авіаційної техніки, що призведе до затримання реалізації кінцевої продукції авіапромислових підприємств, автоматично створить умови економічної кризи, відобразить падіння рівня економічної стійкості до низького або кризового. Основними джерелами фінансування підприємств залишаються їх власні кошти, але їх обсяги обмежені через важкий фінансовий стан промислових авіапідприємств. Це відбувається в умовах наявності відносної інвестиційної активності, можливості здійснювати емісійні операції, дієздатності діючого законодавства, що свідчить про негативний вплив середовища функціонування авіапідприємств на їх економічну стійкість та відсутність ефективних механізмів її забезпечення.

9. Запропоновано теоретико-методичний підхід до оцінювання економічної стійкості, який базується на системі збалансованих показників, кваліметричному та математичному прогнозуванні і передбачає ідентифікацію типу економічної стійкості, визначення можливих джерел виникнення та стадій кризових процесів, прогнозування їх впливу на економічну стійкість, виявлення потенціалу протистояння кризовим процесам, що створює підґрунтя для розроблення програми антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств. До джерел можливого виникнення кризових процесів належать: внутрішні бізнес-процеси, склад і структура персоналу, клієнтська база та фінансове забезпечення.

Зазначено, що інтегральне оцінювання економічної стійкості – це процес визначення типу економічної стійкості на кожній стадії кризового процесу на основі використання інтегральних показників фінансової, кадрової, бізнесової, клієнтської складових системи збалансованих показників. Науковий підхід передбачає побудову інтегрованої моделі визначення стадії розгортання кризи за джерелом та типом економічної стійкості за допомогою визначення ключових показників результативності чотирьох складових системи збалансованих показників.

10. Обґрунтовано зміст антикризової стратегії забезпечення економічної стійкості авіапідприємств як сукупності взаємопов'язаних компонентів і елементів, що визначають систему ефективної протидії впливу факторів економічного середовища їх функціонування на виробничо-господарську діяльність. Вона сформована на підставі врахування існуючого потенціалу протистояння кризовим процесам та його впливу на функціонування і результати діяльності підприємств.

Запропоновано методичний підхід до розроблення антикризової стратегії промислового авіапідприємства, який охоплює такі складові методики: оцінювання впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства; оцінювання економічної стійкості підприємства; узгодження результатів зовнішнього та внутрішнього аналізу, що надає змоги визначити потенціал протистояння кризовим процесам та здійснювати прогнозування економічної стійкості підприємства. Прогноз значень показників економічної стійкості проводиться з використанням методології PEST-аналізу, системи збалансованих показників теорії нейронних мереж, математичного та кваліметричного прогнозування, які дозволяють оцінити вплив екзогенних та ендогенних факторів на результуючі показники.

11. Розроблено теоретико-методичні засади позиціонування промислових авіапідприємств у системі антикризових стратегій, що передбачають побудову матриці визначення ризику втрати економічної стійкості, яка відбиває взаємозв'язок рівня впливу факторів середовища функціонування підприємства та типу стійкості, визначає потенціал протистояння кризовим

процесам і забезпечує своєчасне діагностування економічного стану, ухвалення антикризових управлінських рішень та розробку комплексу заходів щодо зміни типу економічної стійкості.

Для реалізації процесів надходження, формування й ефективного використання фінансових ресурсів, оптимізації фінансового потоку, досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства під впливом факторів середовища його функціонування на основі поєднання синергетичного, процесного, ситуаційного, функціонального, цільового, ресурсного та стратегічного підходів до протистояння кризі сформовано організаційно-економічний механізм розробки антикризової стратегії, який являє собою сукупність елементів, що визначають його мету, завдання, економічну і організаційну складові. Зазначений механізм виконує організаційну, ресурсозабезпечувальну, розподільну, оптимізаційну та адаптивну функції. Основною його метою є забезпечення в достатньому обсязі оборотним капіталом антикризових заходів. Прогноз досягнення економічної стійкості промислового авіапідприємства проводиться, використовуючи теорію математичних моделей і методів, пов'язаних з ухваленням раціональних рішень. Це дозволить підвищити обґрунтованість прийняття рішень у системі антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства.

12. З метою забезпечення обіговими коштами заходів антикризового управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства розроблено організаційно-економічний механізм управління капіталом, у тому числі раціоналізацією його структури та джерелами формування. Зазначений механізм виконує антикризову, ресурсозабезпечувальну, перерозподільну функції та визначається як сукупність елементів, що утворюють його економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси управління емісійними джерелами оптимізації капіталу. На основі комплексного, системного, процесного та цільового підходів визначено закономірності формування цього механізму, до яких віднесено: наявність недоліку власних оборотних коштів для фінансування потреб

операційної діяльності; відтік коштів на забезпечення невиробничих потреб; структурні особливості власного та позикового капіталу, що пов'язані з напрямками поповнення. Розроблений механізм створює умови обґрунтованості рішень у системі антикризового управління економічною стійкістю промислових авіапідприємств у вигляді захисту від розгортання кризових процесів завдяки формуванню фінансових ресурсів у достатньому обсязі.

13. Для підвищення обґрунтованості антикризових заходів щодо забезпечення економічної стійкості промислового авіапідприємства розроблено на основі ситуаційного, системного та ресурсного підходів організаційно-економічний механізм управління фінансовими потоками, який виконує ресурсозабезпечувальну, перерозподільну, відтворювальну, координаційну, прибуткоутворювальну функції та базується на взаємозалежності стадії кризового процесу, типу економічної стійкості та можливих джерел виникнення кризових процесів і визначається якістю прогнозування динаміки, величин фінансових потоків, виявлення джерел коштів, ефективних напрямів їх використання. На основі з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між різними видами фінансового потоку запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності управління фінансовими потоками. Зазначений підхід ґрунтується на побудові ситуаційної матриці для інтерпретації коефіцієнта достатності ресурсів за видами господарської діяльності, що дозволяє: визначити рівень достатності фінансових ресурсів, сформованих у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності для забезпечення розширеного відтворення; оцінити здатність підприємства активізувати інвестиційну діяльність за рахунок власних та позикових коштів, підвищити ступінь раціонального використання коштів у процесі його діяльності; виявити джерела виникнення кризових процесів, що спричиняють розбалансованість фінансових потоків.

14. Доведено, що досягнення економічної стійкості авіапідприємств, яке передбачено змістом зовнішньоекономічного контракту, можливе шляхом вживання тактичних заходів щодо мінімізації та нейтралізації загроз

валютних ризиків, що є заходами антикризового управління. Зміст зовнішньоекономічного контракту формує стратегічну основу зниження ризиків, підвищення результативності антикризового управління, що сприяє досягненню ефективності зовнішньоекономічної діяльності та економічної стійкості підприємств авіаційної промисловості. Розроблено на основі ситуаційного, процесного, системного підходів організаційно-економічний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю, який являє собою сукупність елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси зростання величини оборотного капіталу, зниження впливу ризиків та величини фінансових втрат від зовнішньоекономічної діяльності шляхом ефективного антикризового управління з метою досягнення економічної стійкості підприємства. Цей механізм виконує ресурсозабезпечувальну, перерозподільну, прибуткоутворювальну функції, а також функції резервування та контролю.

15. Для забезпечення контролю над рівнем досягнення стратегічних цілей і розробки ефективного антикризового управління, направлено на досягнення економічної стійкості підприємства, розроблено на основі системного, процесного та функціонального підходів організаційно-економічний механізм контролінгу економічної стійкості промислового підприємства як сукупність елементів, що визначають економічну й організаційну складову і дозволяють реалізувати процеси безперервного збирання, оцінювання, вивчення та контролю економічної інформації про дієвість основних локальних механізмів попередження та протидії кризі. Механізм контролінгу виконує функції моніторингу; консалтингу; координації; прогнозування та контролю. Запропоновано оцінювання інформаційного забезпечення контролінгу проводити на основі інтегрованої моделі, побудованої на основі математичного прогнозування впливу інформаційних потоків на економічну стійкість авіапідприємств.

16. Прогнозування фінансових потоків та коефіцієнта достатності ресурсів запропоновано здійснювати на короткостроковий період в адаптивному режимі на основі подвійного експоненціального згладжування.

Інтерпретація коефіцієнта достатності ресурсів здійснюється за ситуаційною матрицею, що дозволяє: оцінити параметри тренда на момент останнього спостереження; розробити заходи щодо залучення ресурсів, необхідних для реалізації антикризової стратегії; підвищити ефективність використання власних і позикових фінансових ресурсів; контролювати динаміку фінансових потоків і вчасно реагувати на негативні явища.

17. Розроблено програму забезпечення економічної стійкості авіапромислових підприємств на основі комплексного підходу, яка містить методичне забезпечення розробки антикризової стратегії авіапідприємства на основі системи збалансованих показників за чотирма складовими, регламентації зовнішньоекономічного контракту, визначення валютних ризиків та рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення.

Оптимальна структура капіталу забезпечується за рахунок використання емісійних джерел його поповнення (емісій акцій, облігацій та векселів) і визначається за допомогою методу корпоративного планування приросту обсягів власної та позикової частин капіталу.

18. Упровадження в практику виробничо-господарської діяльності авіапідприємств елементів механізмів антикризового управління економічною стійкістю забезпечує отримання абсолютних економічних ефектів у вигляді приросту величин власного та позикового оборотного капіталу, загальної величини економічного результату, у тому числі за зовнішньоекономічними контрактами, і зростання загального фінансового потоку, відносного економічного ефекту тощо у вигляді зростання загального інтегрального показника економічної стійкості, соціального ефекту, що вимірюється наявністю джерел виконання соціальних зобов'язань перед власниками та працівниками, активізації реалізації соціальних програм та інших напрямів соціальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Хозяйственный механизм общественных формаций / Л. И. Абалкин. – М. : Мысль, 1986. – 269 с.
2. Авиация : энциклопедия / гл. ред. Г. П. Свищев. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1994. – 736 с.
3. Авіаційний і промисловий маркетинг / С. М. Подреза, С. Є. Петропавлівська, О. А. Радченко, А. С. Гуріна. – К., 2005. – 376 с.
4. Адаменко А. А. Дифференциация взглядов на систему контроллинга и ее информационное наполнение / А. А. Адаменко, М. С. Рыбьянцева // Международный бухгалтерский учет. – 2012. – № 11. – С. 54–62.
5. Аксентюк М. М. Роль контролера в управлінській діяльності / М. М. Аксентюк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 187–191.
6. Аналитическая справка о результатах работы приватизированных предприятий и мероприятиях по созданию условий для их эффективного функционирования // Государственный информационный бюллетень о приватизации. – 2000. – № 1. – С. 54–56.
7. Аналитическая справка о ходе приватизации за 1998 год // Государственный информационный бюллетень о приватизации. – 1999. – № 3. – С. 3–16.
8. Анатомия кризисов / А. Д. Арманд, Д. И. Люри, В. В. Жерихин [и др.]. – М. : Наука, 1999. – 238 с.
9. Анискин Ю. П. Планирование и контроллинг : учебник по специальности «Менеджмент организаций» / Ю. П. Анискин, А. М. Павлова. – 2-е изд. – М. : Омега-Л, 2005. – 280 с.

10. Анохин С. Н. Основы экономической устойчивости промышленных предприятий в рыночной экономике / С. Н. Анохин / Саратовский государственный технический университет. – Саратов, 2000. – 44 с.
11. Антикризисное управление: от банкротства к финансовому оздоровлению [Текст] / под ред. Г. П. Иванова. – М. : Закон и Право, ЮНИТИ, 1995. – 320 с.
12. Антикризове управління підприємством : навчальний. посібник / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева; за заг. ред. З. Є. Шершньової. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.
13. Антикризове управління підприємством на основі інновацій в контексті формування потенціалу змін / за заг. ред. І. А. Ігнат'євої // Розробка методичного підходу з формування проектів інвестиційних бізнес-планів розвитку підприємств легкої промисловості з урахуванням орієнтирів структурно-інноваційної політики : монографія. – К. : КНУТД, 2014. – 432 с. – Підрозд. 5.1. – С. 325-350
14. Антикризисное управление [Текст] : учебное пособие / В. Г. Крыжановский [и др.]; под ред. Е. С. Манаева, В. П. Панагушина. – М. : ПРИОР, 1998. – 432 с.
15. Антикризисное управление : учебник / под ред. Э. М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 432 с.
16. Антикризисное управление : учебник / Р. А. Попов. – М. : Высш. шк., 2005. – 429 с.
17. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 83–91.
18. Ареф'єва О. В. Управління розвитком економічних систем: теорія, механізми регулювання та управління / О. В. Ареф'єва, В. В. Прохорова. – Харків : УкрДАЗТ, 2010. – 301 с.

19. Астапова Г. В. Аналіз схем корпоративного захоплення промислових підприємств / Г. В. Астапова, М. Ю. Мілявський // Вісник Донецького університету економіки та права. Серія : Економіка та управління. – 2008. – № 1–2. – С. 139–146.

20. Астапова Г. В. Корпоративное управление и корпоративные финансы в условиях трансформационной экономики : монография / Г. В. Астапова. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2004. – 191 с.

21. Астапова Г. В. Організаційно-економічний механізм корпоративного управління авіапідприємством на основі права трудової власності : монографія / Г. В. Астапова. – К. : НАУ, 2006. – 244 с.

22. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 526 с.

23. Астапова Г. В. Організаційно-економічні умови розвитку корпоративного сектору в авіаційній галузі України / Г. В. Астапова // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2006. – Вип. 15. – С. 23–27.

24. Астапова Г. В. Теоретичні та практичні проблеми корпоративного управління авіапідприємствами / Г. В. Астапова // Вісник Донецького університету економіки та права. Серія : Економіка та управління. – 2007. – № 2. – С. 82–86..

25. Астапова Г. В. Теорія корпоративного управління підприємствами авіаційної галузі / Г. В. Астапова // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. – Т. 2, вип. 214. – С. 323–334.

26. Балабанова Л. В. Маркетинговий контролінг: теорія та методологія : монографія / Л. В. Балабанова, О. О. Гасило. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 289 с.

27. Бартон Т. Л. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься / Т. Бартон, У. Шенкир, П. Уокер. – М. ; С Пб. : Вильямс, 2003. – 208 с.
28. Бачурин А. В. Планово-экономические методы управления / А. В. Бачурин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономика, 1977. – 415 с.
29. Белл Д. Внешняя среда организации: стратегический аспект / Д. Белл // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – № 1. – С. 23–27.
30. Бережная Е. В. Математические методы моделирования экономических систем : учебное пособие / Е. В. Бережная, В. И. Бережной. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
31. Берсуцкий Я. Г. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели : монография / Я. Г. Берсуцкий, Н. Н. Лепа, Т. С. Клебанова. – Донецк : Юго-Восток, 2000. – 276 с.
32. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр : Эльга, 2001. – 528 с.
33. Богачев С. В. Фондовые методы развития промышленных корпораций: вопросы теории и практики : монография / С. В. Богачев / НАН Украины; Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2002. – 294 с.
34. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2004. – 1376 с.
35. Бондарев, Г. И. Еще раз о понятии «кризис» / Г. И. Бондарев // Философские науки. – 1982. – № 3. – С. 48–51.
36. Брагінець А. М. Шляхи формування економічної стійкості галузей рослинництва сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / А. М. Брагінець. – Луганськ : Луганський національний аграрний університет, 2009. – 21 с.

37. Броило Е. В. Методология управления экономической устойчивостью коммерческой организации на основе мониторинга кризисных процессов : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Е. В. Броило. – Екатеринбург : Институт экономики Уральского отделения Российской академии наук, 2009. – 46 с.

38. Брянцева И. В. Управление экономической устойчивостью строительного предприятия / И. В. Брянцева // Экономика строительства. – 2003. – № 12. – С. 27–33.

39. Будумян Е. В. Развитие инновационно-инвестиционных процессов как объективная необходимость модернизации промышленного производства / Е. В. Будумян // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2011. – Т. 155. – С. 75–80.

40. Булатов А. С. Экономика : учебник / А. С. Булатов. – М. : Юристъ, 2006. – 512 с.

41. Булеев И. П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов / И. П. Булеев. – Донецк : ИЭП АН Украины, 1993. – 225 с.

42. Бюлетень НБУ : щомісяч. аналіт.-стат. вид. / О. І. Коваленко [та ін.]. – К. : ГЕД НБУ, 2013. – № 12 (249). – 184 с. – Режим доступа : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=3624754>.

43. Валовий внутрішній продукт // Державний комітет статистики України. – Режим доступа : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm

44. Валуев С. А. Организационное обеспечение систем управления научными исследованиями ВУЗа / С. А. Валуев. – М. : Высшая школа, 1983. – 112 с.

45. Варга Е. С. Избранные произведения : в 3 т. / Е. С. Варга; отв. ред. В. Я. Аболтин / Экономические кризисы / Институт мировой экономики и международных отношений АН СССР. – М. : Наука, 1974. – Т. 2. – 432 с.
46. Варга Е. С. Экономические кризисы / Е. С. Варга; под ред. В. Я. Аболтина. – М. : Наука, 1974. – 432 с.
47. Вартість основних засобів у 2000–2013 роках // Державний комітет статистики України. – Режим доступу :
http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/voz/voz_u/voz06_u.htm
48. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монографія / А. В. Василенко. – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
49. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
50. Вебер М. Понятие социологии и «смысла» социального действия : избранные произведения : пер. с нем. / М. Вебер; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко; коммент. А. Ф. Филиппова. – М. : Прогресс, 1990. – 804 с.
51. Виды циклов. Экономические кризисы и их классификация. – Режим доступа :
<http://modern-econ.ru/makro/problems/cikl/vidy.html>.
52. Віноградов С. Л. Контролінг як технологія менеджменту. Замітки практика / С. Л. Віноградов // Контролінг. – № 2. – 2002. – С. 217.
53. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності // Державний комітет статистики України. – Режим доступу :
http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm.
54. Виханский О. С. Стратегическое управление : учеб. для студентов, обучающихся по специальности и направлению «Менеджмент» / О. С. Виханский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Гардарики, 1999. – 292 с.

55. Волков О. И. Экономика предприятия : курс лекций / О. И. Волков, В. К. Скляренко. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 280 с.
56. Гайворонська Ю. Є. Методичні основи функціонування механізму антикризового управління підприємством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю. Є. Гайворонська. – К. : Національний транспортний університет, 2006. – 21 с.
57. Галюк Л. І. Забезпечення економічної стійкості газорозподільних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами. (за видами економічної діяльності)» / Л. І. Галюк. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – 22 с.
58. Гальчинський А. Методологічні основи аналізу циклічного розвитку / А. Гальчинський. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/.../galchinskii.pdf.
59. Гапоненко В. Ф. Экономическая безопасность предприятия. Подходы и принципы [Текст] / В. Ф. Гапоненко, А. А. Безпалько, А. С. Власков. – М. : Ось-89, 2006. – 208 с.
60. Геєць І. О. Авіабудівна галузь України в контексті міжнародних відносин [Текст] / І. О. Геєць // Науковий вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки : зб. наук. праць. – Хмельницький, 2010. – Вип. 4. – С. 219–223.
61. Геєць І. О. Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку авіабудівних підприємств // Матеріали науково-практичної конференції «Інноваційно-інвестиційні проблеми розвитку економіки України» (Київ, 23 грудня 2009 р.). – К. : НАУ, 2009, – С. 30–31.
62. Геєць І. О. Науково-технічне співробітництво як фактор підвищення конкурентоспроможності авіабудівної галузі України / І. О. Геєць // Матеріали науково-практичної конференції «Міжнародне

науково-технічне співробітництво: принципи, механізм, ефективність», 11–12 березня 2010 р. – К. : НТУУ КПІ, 2010. – С. 179–180.

63. Геєць І. О. Перспективи розвитку авіабудівних підприємств України в період низького та нестабільного попиту / І. О. Геєць // Матеріали IV науково-практичної конференції «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці», 1 грудня 2009 р. – К. : НАУ, 2009. – С. 27–28.

64. Герасимчук В. Управління підприємством як соціально-економічною системою: функціональний підхід / В. Герасимчук // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 12–17.

65. Герчикова И. Н. Менеджмент : учебник / И. Н. Герчикова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 501 с.

66. Гершанок А. А. Совершенствование организационно-экономического механизма антикризисного управления : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. А. Гершанок. – Ижевск : Пермский филиал института экономики уральского отделения российской академии наук, 2009. – 23 с.

67. Гиляровская Л. Т. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия : монографія / Л. Т. Гиляровская, А. А. Вехорева. – С Пб. : Питер, 2003. – 256 с.

68. Глотов В. А. Векторная стратификация / В. А. Глотов, В. В. Павельев. – М. : Наука, 1984. – 94 с.

69. Голляк Ю. Б. Економічні передумови необхідного розвитку виробничих потужностей авіаційної галузі / Ю. Б. Голляк // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 166–173.

70. Голляк Ю. Б. Тенденції розвитку державного авіабудівного концерну «Авіація України» в умовах лібералізації світового ринку повітряних перевезень / Ю. Б. Голляк, І. О. Геєць // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми

глобальних процесів у світовій економіці», 6 листопада 2007 р. – К. : НАУ, 2007. – С. 14–15.

71. Голляк Ю. Б. Формування моделі адаптивного прогнозування при механізмі функціонування і організації авіаційної галузі [Текст] / Ю. Б. Голляк // Економічний простір : зб. наук. праць. – Донецьк : ПДАБА, 2010. – Вип. 41. – С. 42–53.

72. Голов С. Ф. Управлінський облік / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.

73. Гончарук А. Г. Формування механізму управління ефективністю підприємства (на прикладі харчової промисловості): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / А. Г. Гончарук / Ін-т пробл. ринку та екон.-еколог. дослідж. НАН України. – Одеса, 2010. – 37 с. – Режим доступу :

<http://www.nbuv.gov.ua/ard/2010/10gagphp.zip>.

74. Горлянский В. А. Диалектическое противоречие и его структура / В. А. Горлянский // Вопросы философии. – 1965. – № 10. – С. 22–32.

75. Градов А. П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой : монография / А. П. Градов [и др.] ; ред.: А. П. Градов, Б. И. Кузин. – С Пб. : Специальная Литература, 1996. – 510 с.

76. Гусева И. Б. Повышение качества управления результатами предприятия с участием систем менеджмента и контроллинга / И. Б. Гусева, Т. В. Фалалеева // Качество, инновации, образование. – 2012. – № 4. – С. 55–60.

77. Давидович І. Є. Контролінг : навчальний посібник / І. Є. Давидович. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.

78. Дайле А. Практика контроллинга : пер. с нем. / А. Дайле ; под ред. и предисл. Лукашевича М. Л. и Тихоненковой Е. Н. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 335 с.

79. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Изд-во «Русский язык», 1999. – 699 с.
80. Дарманська Г. О. Контролінг : навчальний посібник / Г. О. Дарманська, Л. В. Овод. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 178 с.
81. Демчук О. Н. Антикризисное управление : учебное пособие / О. Н. Демчук, Т. А. Ефремова. – М. : Флинта, МПСИ, 2009. – 256 с.
82. Денисов В. Т. Процессное управление машиностроительным предприятием: методологические положения и практика : монография / В. Т. Денисов, О. В. Грищенко / НАН Украины; Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2005. – 188 с.
83. Дли М. И. Контроллинг процессов энергосбережения на региональном уровне / М. И. Дли, С. А. Михайлов, А. А. Балябина // Контроллинг. – 2010. – № 2 (35). – С. 74–79.
84. Довбня С. Финансовый анализ на различных этапах жизненного цикла предприятия / С. Довбня, Ю. Шембель // Бизнес Информ. – 1998. – № 17–18. – С. 87–92.
85. Дорогостайский Д. В. Об устойчивости морского судна : учебное пособие / Д. В. Дорогостайский, Ф. М. Кацман, А. В. Коннов. – М. : В/О «Мортехинформреклама», 1987. – 36 с.
86. Дяченко В. С. Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств як чинник соціально-економічного розвитку України / В. С. Дяченко // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3 (33). – С. 220–216.
87. Евграфова И. Ю. Антикризисное управление / И. Ю. Евграфова, Е. А. Красникова. – М. : Окей-книга, 2009. – 32 с.
88. Езерская С. Г. Методика оценки уровня экономической устойчивости промышленного предприятия / С. Г. Езерская // Социально-экономические проблемы развития региона : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Иваново : Иван. гос. ун-т, 2006. – Ч. II. – С. 76–81.

89. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / відп. ред. С. В. Мочерний [та ін.]. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
90. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / уклад.: Б. Д. Гаврилишин, О. А. Устенко та ін., ред. С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с.
91. Ельчанинов Д. В. Развитие механизмов антикризисного управления на промышленных предприятиях: теория и практика) : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / Д. В. Емельчанов. – Самара : Самарский государственный экономический университет, 2008. – 38 с.
92. Еремейчук Р. А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия / Р. А. Еремейчук // Економіка розвитку. – 2002. – № 2 (22). – С. 56–60.
93. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Е. А. Ерохина. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1999. – 160 с.
94. Єрємєнко-Григорєнко О. А. Організаційно-економічний механізм управління господарською діяльністю підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Єрємєнко-Григорєнко Олеся Андріївна / НАН України; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2000. – 188 с.
95. Жаворонкова Г. В. Менеджмент в інформаційній економіці: теорія і практика [текст]: монографія / Г. В. Жаворонкова. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. – 352 с.
96. Жаворонкова Г. В. Стратегічне управління авіатранспортними підприємствами: [Текст]: монографія / Г. В. Жаворонкова, І. П. Садловська, Т. Н. Шкода, В. О. Жаворонков; за ред. Жаворонкової Г. В. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 676 с.
97. Жаворонков В. О. Стратегічне планування розвитку регіонів як засіб залучення інвестицій / В. О. Жаворонков, С. А. Марков, Р. Б. Кримковський // Стратегічні пріоритети розвитку регіонів у системі

економічної політики в Україні : наук. вісник. – Чернівці, 2001. – Вип. 2. – С. 240–243.

98. Жигалова В. Н. Повышение потенциала экономической устойчивости предприятия : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. Н. Жигалова. – Барнаул : ГОУ ВПО «Алтайский государственный университет», 2007. – 22 с.

99. Завадський Й. С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК : підручник / Й. С. Завадський. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.

100. Завгородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-є вид., випр. та доп. – К. : Т-во знання, КОО. – 2000. – 587 с.

101. Загорулько В. М. Проблемы обновления производственного потенциала ГА Украины : дис... док. экон. наук : 08.07.04 / Загорулько Валентин Миронович / Киевский международный ун-т гражданской авиации. – К. , 1980. – 519 с.

102. Загорулько В. М. Проблемы технического обоснования воздушного транспорта Украины / В. М. Загорулько. – К. : КМУГА, 1993. – 212 с.

103. Заде А. Понятие лингвистической переменной и её применение к принятию приближённых решений / Л. А. Заде. – М. : Мир, 1976. – 176 с.

104. Зайцев О. Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О. Н. Зайцев. – Хабаровск, 2007. – 23 с.

105. Закон України від 05.04.2001 № 2374-III «Про обіг векселів в Україні». – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.

106. Закон України від 06.07.1999 р. № 826-XIV «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі». – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=826-14>.

107. Закон України від 06.12.2012 № 5519-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів». – Режим доступу :

<http://search.ligazakon.ua/search/law/monitoring/MN016437.html>.

108. Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом режим доступу» – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

109. Закон України від 16.04.1991 р. № 959-12 «Про зовнішньоекономічну діяльність» / Законодавство України. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>.

110. Залогіна К. І. Антикризове управління промисловим підприємством в умовах перехідної економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01. «Економіка, організація і управління підприємствами» / К. І. Залогіна. – Хмельницький, 2004. – 20 с.

111. Засади формування бюджетної політики держави : монографія / за наук. ред. М. М. Єрмошенка. – К. : НАУ, 2003. – 284 с.

112. Захарченко В. И. Экономическая устойчивость предприятия в переходной экономике / В. И. Захарченко // Машиностроитель. – 2002. – № 1. – С. 9–11.

113. Зеленський С. В. Корпоративно-управлінська функція держави: мета і передумови удосконалення / С. В. Зеленський // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 25–31.

114. Зеткіна О. В. Об управленіи устойчивостью предприятия / О. В. Зеткіна. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 134 с.
115. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2011 році: статистичний збірник / відп. за вип. А. О. Фризоренко. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 101 с.
116. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2013 році: статистичний збірник / відп. за вип. А. О. Фризоренко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 156 с.
117. Іванов В. Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами. (за видами економічної діяльності)» / В. Л. Іванов. – Луганськ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2010. – 26 с.
118. Іванова О. О. Оценка экономической устойчивости полиграфической организации: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / О. О. Іванова. – М. : ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет печати имени Ивана Федорова», 2012. – 27 с.
119. Іванюта С. М. Антикризове управління в аграрній сфері контролінгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / С. М. Іванюта. – К. : Української академії аграрних наук, 2006. – 20 с.
120. Ігоніна Л. Л. Теории экономических циклов и современные финансовые кризисы / Л. Л. Ігоніна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – Т. 1, № 1 (5).
121. Ігнат'єва І. А. Методичні підходи до оцінювання рівня стратегічної гнучкості підприємств сфери послуг / І. А. Ігнат'єва, Н. В. Хлістунова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 128–135.

122. Ігнат'єва І. А. Нові парадигми стратегічного управління промисловими підприємствами в умовах ринкових трансформацій / І. А. Ігнат'єва, Р. В. Янковой // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 157–163.

123. Ізмайлова, К. В. Аналіз джерел формування активів / К. В. Ізмайлова // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 67–74.

124. Ізмайлова К. В. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / К. В. Ізмайлова. – К. : МАУП, 2004. – 152 с.

125. Икрин В. А. Сопротивление материалов с элементами теории упругости и пластичности : учебник для студентов, обучающихся по направлению 653500 «Строительство» / В. А. Икрин. – М. : Изд. АСВ, 2004. – 424 с.

126. Ільницька Г. Я. Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г. Я. Ільницька // Науковий вісник : зб. наук.-техн. праць / Український державний лісотехнічний університет. – 2004. – Вип. 147. – С. 291–294.

127. Інвестиції в основний капітал // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ibd/ibd_rik/ibd_u/iok_u.html.

128. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування (2002-2009 рр.) // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u07.htm

129. Индекс инфляции (Украина) / Финансовый портал Минфин. – Режим доступу :

<http://index.minfin.com.ua/index/infl/>

130. Інноваційна активність. Впровадження інновацій на промислових підприємствах // Державний комітет статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html

131. Иоффе В. В. Оценка экономической устойчивости промышленного предприятия : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / В. В. Иоффе. – Иркутск : Байкальский государственный университет экономики и права, 2006. – 21 с.

132. Исмагилов И. И. Принятие решений при количественных и качественных критериях описания альтернатив / И. И. Исмагилов. – Режим доступа :

[http://www.mathnet.ru/php/getFT.phtml?jrnid=ipi&paperid=89&what=fullt
&option_lang=rus.](http://www.mathnet.ru/php/getFT.phtml?jrnid=ipi&paperid=89&what=fullt&option_lang=rus)

133. Йосс Ж. Элементарная теория устойчивости и бифуркаций / Ж. Йосс, Д. Джозеф. – М. : Мир, 1983. – 301 с.

134. Каймакова М. В. Антикризисное управление : текст лекций / М. В. Каймакова. – Ульяновск : УлГТУ, 2009. – 240 с.

135. Калініна І. О. Дослідження нейромережевих методів у задачах прогнозування / І. О. Калініна // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Комп'ютерні технології. – 2009. – Т. 106, вип. 93. – С. 132–138. – Режим доступу :

[http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchduct_2009_106_93_19.pdf.](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchduct_2009_106_93_19.pdf)

136. Капітальні інвестиції за видами активів // Державний комітет статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u.htm

137. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за січень-грудень 2012 року. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : – Режим доступу :

[http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ibd/iokved/iokved_u/iokved_041
2_u.htm](http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ibd/iokved/iokved_u/iokved_0412_u.htm)

138. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за січень-грудень 2013 року. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/iokved/iokved_u/iokved_0413_u.htm

139. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування (2010-2013 рр.). // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u13.htm

140. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.

141. Каплан Р. С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию : пер. с англ. / Роберт С. Каплан, Дейвид Нортон. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 320 с.

142. Каспиров А. В. Управление устойчивым развитием предприятия : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)» / А. В. Каспиров. – Саратов : СГС ЭУ, 2001. – 20 с.

143. Касьянова Н. В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.04 / Касьянова Наталія Віталіївна / НАН України; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 471 с.

144. Касьянова Н.В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, моделі та методи : монографія / Н. В. Касьянова / НАН України; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк : СПД Купріянов В. С., 2011. – 375 с.

145. Качалов И. Три ключевых параметра развития кризисов компаний / И. Качалов // Item – технологии корпоративного управления. – Режим доступа :

<http://iteam.ru/articles.php?pid=1&tid=2&tid=16&tid=300>.

146. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег / Дж. М. Кейнс; пер. с англ. Н. Н. Любимов; ред. Л. П. Куракова. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 351 с.
147. Кизим М. О. Збалансована система показників : монографія / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, В. А. Зінченко. – Харків : ВД ІНЖЕК, 2007. – 192 с.
148. Классификация экономических кризисов. – Режим доступа : http://www.1mashstroi.ru/antikrizisnoe_upravlenie/klassifikazia_ekonomicheskikh_krizisov/index.html.
149. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления / В. И. Кнорринг. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 528 с.
150. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 560 с.
151. Ковтун А. Ассоциация предприятий авиационной промышленности Украины «Укрaviaпром» / А. Ковтун, А. Суровцев // Авиация и время. – 2002. – № 2. – С. 31.
152. Козак В. Г. Удосконалення методики аналізу фінансового стану в підприємствах України / В. Г. Козак // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2005. – № 3. – С. 53–62.
153. Колодізев О. М. Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства / О. М. Колодізев, К. М. Нужний // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сборник. – 2007. – № 78. – С. 238–243.
154. Команинский В. И. Нейронные сети их применение в системах управления и связи / В. И. Команинский, Д. А. Смирнов. – М. : Горячая линия-Телеком, 2003. – 94 с.
155. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избранные труды [Текст] / Н. Д. Кондратьев; Международный фонд Н. Д. Кондратьева [и др.]; ред. кол.: Абалкин Л. И. (пред.) [и др.]. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.

156. Кононенко А. Анализ финансовой отчетности / А. Кононенко. – Харьков : Фактор, 2002. – 144 с.
157. Контроллинг в бизнесе: методические основы построения контроллинга в организациях / А. М. Карминский, Н. И. Оленев, А. Г. Примак [и др.]. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 256 с.
158. Контроллинг как инструмент управления предприятием : монография / Е. А. Ананькина, С. В. Данилочкин, Н. Г. Данилочкина [и др.]; под ред. Н. Г. Данилочкиной. – М. : Аудит; ЮНИТИ, 1998. – 279 с.
159. Корж М. В. Програма маркетингу в загальному маркетинговому управлінні на авіапромислових підприємствах / М. В. Корж // Вісник Національного авіаційного університету. – 2013. – № 2 (55). – С. 231–237.
160. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
161. Король В. С. Антикризовий менеджмент в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / В. С. Король / НАН України; Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2001. – 24 с.
162. Корпоративне управління в Україні: стратегії, інновації, інвестиції / І. О. Борисюк [та ін]; за ред. В. І. Щелкунова, Г. В. Жаворонкової. – К. : Наукова думка, 2008. – 415 с.
163. Коррупция в Украине по-прежнему зашкаливает // Transparency International. – Режим доступа : http://www.chp.com.ua/index.php?code=9509&show_all=YES.
164. Корчагина Е. В. Анализ и оценка экономической устойчивости в структурах предпринимательства : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук : спец. 08.00.30 «Экономика предпринимательства» / Е. В. Корчагина. – СПб : Государственный университет экономики и финансов, 2000. – 21 с.

165. Костирко, Р. О. Нормативно-правове забезпечення контролю та аналізу фінансової стійкості підприємства / Р. О. Костирко // Экономика и право. – 2009. – № 3. – С. 172–181.

166. Костирко Р. О. Удосконалення аудиту фінансової звітності акціонерних товариств : монографія / Р. О. Костирко. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 300 с.

167. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер; пер. с англ. – М. : Ростинтэр, 1996. – 704 с.

168. Котляр М. Л. Методи та прийоми аналізу фінансового стану підприємства / М. Л. Котляр // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2008. – № 5. – С. 57–61.

169. Коцюба О. С. Механізм та аналітико-інструментальні засоби забезпечення економічної стійкості підприємства (за матеріалами поліграфічних підприємств України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами. (за видами економічної діяльності)» / О. С. Коцюба / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2009. – 20 с.

170. Кравец Т. Д. Подходы к трактовке категории «контроллинг» / Т. Д. Кравец // Сибирская финансовая школа. – 2012. – № 3. – С. 147–149.

171. Круглов В. В. Искусственные нейронные сети. Теория и практика / В. В. Круглов, В. В. Борисов, Т. Д. Кравец. – 2-е изд. – М. : Горячая линия-Телеком, 2002. - 382 с.

172. Крутик А. Б. Антикризисный менеджмент: превентивные методы управления / А. Б. Крутик, А. И. Муравьев. – СПб : Питер, 2001. – 432 с.

173. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций : в 2 т. / Г. Кунц, С. О'Доннел. – М. : Наука, 1991. – Т. 1. – 280 с.

174. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства : моногр. [Текст] / А. В. Куценко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.

175. Крутько В. М. Введение в менеджмент кризисных ситуаций: практ. рекомен / В. М. Крутько. – К. : МЗУУП, 1994. – 52 с.
176. Кушнірук В. С. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону : моногр. [Текст] / В. С. Кушнірук, О. Ю. Єрмаков, О. В. Шибаніна ; за ред. проф. О. Ю. Єрмакова. – Миколаїв : МДАУ, 2009. – 232 с.
177. Лепа Р. Н. Ситуационный механизм подготовки и принятия управленческих решений на предприятии: методология, модели и методы: монография / Р. Н. Лепа / НАН Украины; Ин-т экономики пром-ти. – Донецк : Юго-Восток, 2006. – 308 с.
178. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методолгічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
179. Лігоненко Л. О. Обґрунтування теоретичних засад економічного управління підприємством з позицій теорії фірми / Л. О. Лігоненко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 227–232.
180. Лігоненко Л. О. Систематизація та розвиток методології дослідження грошових потоків підприємства / Л. О. Лігоненко // Економічний простір. – 2014. – № 2. – С. 243–246.
181. Лігоненко Л. О. Фінансове забезпечення розвитку підприємств : монографія / Л. О. Лігоненко; за заг ред. Бланка І. О. – К. : КНТЕУ, 2011. – 344 с.
182. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
183. Лотоцька С. В. Управління економічною стійкістю авіакомпаній України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / С. В. Лотоцька. – К. : Національний авіаційний університет, 2012. – 22 с.

184. Лоханова Н. О. Облік у системі управління економічною стійкістю підприємств: інституціональний підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Н. О. Лоханова. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2013. – 38 с.

185. Льюис К. Д. Методы прогнозирования экономических показателей / К. Д. Льюис ; пер. с англ. и предисл. Е. З. Демиденко. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 133 с.

186. Майер Э. Контроллинг как система мышления и управления : пер. с нем. / Э. Майер; под ред. С. А. Николаевой. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 96 с.

187. Маковоз О. В. Теоретико-методологічна сутність кризових явищ в розвитку економічних систем / О. В. Маковоз., А. С. Глазкова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 38. – 2012. – С. 271–273.

188. Малинин К. Г. Устойчивость функционирования предприятия в рыночной экономике : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.06 «Эконометрика и статистика» / К. Г. Малинин. – М. : МГАХМ, 1997. – 21 с.

189. Малицький А. А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура / А. А. Малицький. – Режим доступу :

<http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura>.

190. Мамішев А. Зміст і призначення контролю в механізмі управління / А. Мамішев // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 3. – С. 5–10.

191. Манн Р. Контроллинг для начинающих. Система управления прибылью / Р. Манн, Э. Майер. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 301 с.

192. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів : навчальний посібник / І. А. Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко. К. : Центр учбової літератури, 2013. 304 с.
193. Маркіна І. А. Менеджмент підприємства : навчальний посібник / І. А. Маркіна. – К. : НМЦ Укоопосвіта, 2000. – 268 с.
194. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1963. – Т. 30. – С. 345.
195. Марцин В. С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства / В. С. Марцин // Економіка, фінанси, право : інформаційно-аналітичний журнал. – 2008. – № 7. – С. 26–29.
196. Матвеев В. В. Консолідація капіталу як інструмент конкурентної стратегії суб'єктів світового ринку авіабудування / В. В. Матвеев, Т. А. Нікітіна // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2010. – Вип. 28. – С. 47–50.
197. Математическая энциклопедия : энциклопедия / гл. ред. И. М. Виноградов. – М. : Сов. энциклопедия, 1985. – Т. 5. – 1248 с.
198. Матушевська О. Сутність та види економічної стійкості промислового підприємства / О. Матушевська // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11abmizb.pdf>.
199. Машинобудування в Україні : тенденції, проблеми, перспективи / за заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – Ніжин : ТОВ «Аспект-Поліграф», 2007. – 308 с.
200. Медведев В. А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия / В. А. Медведев. – М. : Академия, 2001. – 267 с.
201. Мельник Л. Г. Экономика предприятия : учеб. пособие / под общ. ред. Л. Г. Мельника. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 632 с.

202. Мельник О. Г. Бізнес-індикатори в системі полікритеріальної діагностики діяльності підприємства // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : вісник національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – № 657. – Режим доступу :

http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/2009_657/07.pdf.

203. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

204. Методи забезпечення фінансової стійкості та інвестиційної привабливості авіапідприємств корпоративного типу / В. І. Щелкунов, С. Г. Мізюк, Г. В. Астапова, В. В. Мізюк, О. В. Буглак. – К. : Наук. думка, 2007. – 160 с.

205. Механізми стабілізації та розвитку : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Л. В. Фролової. – Донецьк : Ноулідж, 2013. – 513 с.

206. Мещеряков В. А. Идентификация строительных машин как нелинейных динамических систем на основе нейросетевых технологий / В. А. Мещеряков // Труды II Всероссийской научной конференции «Проектирование инженерных и научных приложений в среде MATLAB». – М. : Институт проблем управления им. В. А. Трапезникова РАН, 2004. – С. 1300-1308.

207. Минаев Э. С. Антикризисное управление : учебник / Э. С. Минаев, В. П. Панагушин. – М. : Приор, 1998. – 432 с.

208. Михайлова А. В. Развитие кадрового контроллинга в системе управления персоналом организации : дис....канд. экон. наук : 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Михайлова Анна Викторовна. – М., 2006. – 210 с.

209. Михалев О. В. Экономическая устойчивость хозяйственных систем: методология и практика научных исследований и прикладного анализа : монография / О. В. Михалев. – С Пб. : Изд-во Санкт-Петербургской академии управления и экономики, 2010. – 200 с.

210. Мних Є. Оцінка фінансового стану підприємства за умов застосування методів точкової статистичної експертизи / Є. Мних, Н. Біленька // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 2. – С. 27–31.

211. Мних Є. Сучасний економічний аналіз: питання методології та організації / Є. Мних // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 1. – С. 55–61.

212. Моррисей Дж. Целевое управление организацией / Дж. Моррисей. – М. : Советское радио, 1979. – 144 с.

213. Москаленко В. П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: научно-методическое издание / В. П. Москаленко, О. В. Шипунова; под науч. ред. В. П. Москаленко. – Сумы : Довкілля, 2003. – 176 с.

214. Надьон Г. О. Криза в діяльності підприємства: діагностика та подолання : монографія / Г. О. Надьон. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 384 с.

215. Назаретян А. П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории: синергетика, психология и футурология / А. П. Назаретян. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 239 с.

216. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 201 від 06.09.2001 «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)». – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01>.

217. Наказ МФУ України № 73 від 07.02.2013 «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». – Режим доступу :

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE22868.html.

218. Наукові кадри та кількість організацій // Державний комітет статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html

219. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». – Режим доступу :

http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article/main?art_id=366860&cat_id=285157.

220. Наявність і стан основних засобів за 2009 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2010/ibd/nsoz/nsoz09_u.htm

221. Наявність і стан основних засобів за 2010 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/ibd/nsoz/nsoz10_u.htm

222. Наявність і стан основних засобів за 2011 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ibd/nsoz/nsoz11_u.htm

223. Наявність і стан основних засобів за 2012 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/nsoz/nsoz12_u.htm.

224. Наявність і стан основних засобів за видами економічної діяльності (КВЕД-2010) за 2013 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/ibd/nsoz/nsoz13_u.htm

225. Нечай М. Г. Антикризисное управление финансовой устойчивостью предприятий с учётом внешних и внутренних факторов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / М. Г. Нечай. – Томск : Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Томский государственный университет», 2009. – 26 с.

226. Нивен Пол Р. Сбалансированная система показателей – шаг за шагом: максимальное повышение эффективности и закрепление полученных результатов : пер. с англ. / Пол Р. Нивен. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2003. – 328 с.

227. Никитина Н. В. Антикризисное финансовое управление промышленным предприятием: теория, методология, практика контролинга : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Н. В. Никитина. – Саранск : ГОУВПО «Мордовский государственный университет им. Н. П. Огарева», 2009. – 30 с.

228. Нікітіна Т. А. Консолідація капіталу як інструмент конкурентної стратегії суб'єктів світового ринку авіабудівання / Т. А. Нікітіна, В. В. Матвєєв // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2010. – Вип. 28. – С. 47–50.

229. Нікітіна Т. А. Удосконалення стратегії консолідації капіталу в авіабудівельній галузі України / Т. А. Нікітіна // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2010. – Вип. 27. – С. 50–54.

230. Ніколенко С. С. Господарсько-політичний механізм сучасної ринкової економіки : монографія / С. С. Ніколенко, І. О. Пінчук. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 153 с.

231. Николис Г. Познание сложного. Введение : пер. с англ. / Г. Николис, И. Пригожин. – 2-е изд., стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 344 с.

232. Новожилов В. Б. Проблемы измерения затрат и результатов при оптимальном планировании / В. Б. Новожилов. – М. : Наука, 1972. – 274 с.

233. Новоселецький О. М. Моделювання стійкості функціонування підприємства з урахуванням ризику : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / О. М. Новоселецький / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2008. – 18 с.

234. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності // Державний комітет статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp1213_u.htm

235. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Оникс, 2008. – 736 с.

236. Оксанич Н. И. Экономическая устойчивость сельскохозяйственных организаций : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н. И. Оксанич. – М. : ГНУ Всероссийский научно-исследовательский институт экономики, труда и управления в сельском хозяйстве, 2007. – 45 с.

237. Олейник А. Б. Экономическая устойчивость предприятия в современных условиях : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Б. Олейник. – Волгоград : Волгоградский государственный университет, 2002. – 21 с.

238. Осипов Ю. М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма / Ю. М. Осипов. – М. : Московский ун-т, 1987. – Т. 1. – 400 с.

239. Осовский С. Нейронные сети для обработки информации : пер. с польск. / С. Осовский. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 344 с.

240. Паламарчук О. М. Сутність та формування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства / О. М. Паламарчук. – Режим доступу :

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2.

241. Панков В. А. Контролінг і бюджетування фінансово-господарської діяльності підприємства : навчальний посібник / В. А. Панков, С. Я. Єлецьких, Н. М. Михайличенко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 112 с.
242. Панченко В. Н. Механізм відтворення та підвищення віддачі основного капіталу авіапідприємства / В. Н. Панченко. – К. : Фенікс, 2002. – 363 с.
243. Партин Г. О. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник / Г. О. Партин, Н. Є. Селюченко. – Львів : Вид-во НУ «ЛП», 2010. – 332 с.
244. Петренко С. М. Методологічні аспекти оперативного контролінгу / С. М. Петренко // Торгівля і ринок України. – Донецьк, 1999. – С. 287–293.
245. Пилецкая С. Т. Информационно-аналитическое обеспечение механизма формирования и управления финансовыми потоками предприятия / С. Т. Пилецкая // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – № 12/2. – С. 124–129.
246. Пилецкая С. Т. Методологические основы финансового механизма / С. Т. Пилецкая // Вісник ДДМА. – 2005. – № 1. – С. 242–251.
247. Пилецкая С. Т. Методологические основы формирования механизма разработки и реализации стратегии финансовой независимости предприятий авиационной промышленности / С. Т. Пилецкая // Оралдын гылым жаршысы (Уральский научный вестник). – Уральск. – 2013. – № 8 (56). – С. 91–96.
248. Пилецкая С. Т. Механизм антикризисного управления финансами предприятия в условиях трансформации экономики / С. Т. Пилецкая // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – Вип. 137. – С. 190–195.
249. Пилецкая С. Т. Механизм проведения стратегического анализа потенциала предприятия / С. Т. Пилецкая // Вісник ДДМА. – № 1 (11). – 2008. – С. 286–293.

250. Пилецкая С. Т. Механизм проведения стратегического анализа потенциала предприятия // Фінансово-економічні та інституціональні проблеми розвитку промислових підприємств : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 24–25 травня 2007 року / за заг. ред. І. С. Алієва, С. Я. Єлєцьких. – Краматорськ : ДДМА, 2007. – С. 109–110.

251. Пилецкая С. Т. Механизм управления рисками предприятия при разработке финансовой стратегии / С. Т. Пилецкая, С. Ю. Саплин // Економіка промисловості. – 2005. – № 4 (30). – С. 144–150.

252. Пилецкая С. Т. Механизм управления финансовыми потоками предприятия / С. Т. Пилецкая // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. – Т. 4, вип. 216. – С. 945–953.

253. Пилецкая С. Т. Механизм финансовой стратегии предприятия / С. Т. Пилецкая // Розвиток економіки України в умовах міжнародної інтеграції : зб. наук. праць ДонДУУ. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2006. – Т. 7, вип. 68. – С. 216–226.

254. Пилецкая С. Т. Механизм формирования и управления финансовыми потоками предприятия / С. Т. Пилецкая // Проблеми та сучасна практика ЗЕД в умовах глобалізації та інтеграції : зб. наук. праць ДонДУУ. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2007. – Т. 8, вип. 92. – С. 73–84.

255. Пилецкая С. Т. Нормативно-правовая база обеспечения финансовой независимости предприятий авиационной промышленности / С. Т. Пилецкая // Современный научный вестник: научно-теоретический и практический журнал. – Белгород. – 2012. – № 27 (139). – С. 98–117.

256. Пилецкая С. Т. Организационно-методическое обеспечение использования лизинговой формы инвестирования на промышленных предприятиях : рукоп. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Экономика предприятия и организация производства» / С. Т. Пилецкая / Донбасская государственная машиностроительная академия. – Краматорск, 2000. – 208 с.

257. Пилецкая С. Т. Оценка и прогнозирование стратегического потенциала промышленного авиапредприятия / С. Т. Пилецкая // Экономика и предпринимательство. – М., 2013. № 12 (4). – С. 334–338.

258. Пилецкая С. Т. Оценка качества управления финансовыми потоками предприятия / С. Т. Пилецкая // Бізнес Інформ. – Харків : Харківський національний економічний університет МОН України, 2007. – № 12 (1). – С. 114–117.

259. Пилецкая С. Т. Применение прикладной программы «расчет цены» в условиях машиностроительных корпораций / Г. В. Астапова, С. Т. Пилецкая // Економіка, фінанси, право. – 2011. – № 11–12. – С. 29–32.

260. Пилецкая С. Т. Прогнозирование финансовых потоков предприятия / С. Т. Пилецкая // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины : актуальные проблемы реформирования экономики в регионе : сб. науч. трудов / НАН Украины; Институт экономики промышленности; Краматорский экономико-гуманитарный институт. – Донецк, 2007. – С. 208–218.

261. Пилецкая С. Т. Роль финансовых потоков при антикризисном управлении финансами предприятия / С. Т. Пилецкая // Актуальные проблемы экономики, финансов, управления и права периода трансформации : материалы обл. научн.-практ. конф., 23 ноября 2002 г. – Донецк : ДИЭХП, 2002. – С. 79–83.

262. Пилецкая С. Т. Система адаптации промышленного авиапредприятия к нестабильной внешней среде при формировании стратегии финансовой независимости / С. Т. Пилецкая // Современный научный вестник: научно-теоретический и практический журнал. – Белгород. – 2013. – № 14 (153). – С. 14–19.

263. Пилецкая С. Т. Стратегический мониторинг в системе финансового регулирования развитием предприятия / С. Т. Пилецкая // Вісник ДДМА. – 2010. – № 4 (21). – С. 186–190.

264. Пилецкая С. Т. Субъективно-объективная взаимосвязь финансовой независимости и социально-экономической эффективности функционирования предприятий авиационной промышленности [Текст] / С. Т. Пилецкая // Предпринимательство в сфере финансов. Текущие научные проблемы Восточной Европы : монография / под ред. Э. Милош. – Люблин : Politechnika Lubelska, 2014. – 806 с. – Разд. 8. – С. 79–93.

265. Пилецкая С. Т. Финансовая стратегия как основа финансового менеджмента предприятия / С. Т. Пилецкая // Вісник ДДМА. – 2005. – № 2. – С. 280–284

266. Пилецкая С. Т. Финансовые потоки и их классификация / С. Т. Пилецкая // Економіка промисловості : науково-практичний журнал / Інститут економіки промисловості НАНУ. – 2003. – № 1 (19). – С. 172–177.

267. Пилецкая С. Т. Формирование понятийного аппарата менеджмента финансовых потоков / С. Т. Пилецкая // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. праць. Серія : Економіка та управління / В. К. Мамутов, О. І. Амоша, Н. Ю. Брюховецька [та ін.]; гол. ред. Я. Г. Берсуцький. – Донецьк : Дон УЕП, 2006. – № 2. – С. 53–59.

268. Пілецька С. Т. Антикризове управління економічною стійкістю промислового авіапідприємства [Текст]: монографія / С. Т. Пілецька. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 320 с.

269. Пілецька С. Т. Антикризове управління як інструмент запобігання кризи / С. Т. Пілецька // Науковий вісник ДДМА. – 2014. – № 2 (14Е). – Режим доступу :

http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/TITUL.html.

270. Пілецька С. Т. Вплив механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств авіаційної промисловості на їх фінансову незалежність / С. Т. Пілецька // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 52–56.

271. Пілецька С. Т. Діагностика в антикризовому управлінні підприємством / С. Т. Пілецька // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – Т. XIV, вип. 274. – С. 216–222.

272. Пілецька С. Т. До питання управління політичним ризиком на підприємствах / С. Т. Пілецька // Розвиток національної промисловості в сучасному контексті: пріоритети, проблеми, регулювання : тези доп. і повідом. ед.ар. наук.-практ.конф., Донецьк, 19–20 жовт. 2009 р. : у 2 т. / НАН України; Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2009. – Т. 2. – С. 118–120.

273. Пілецька С. Т. Еволюція наукових поглядів щодо кризових коливань / С. Т. Пілецька // Особливості модернізації фінансово-економічної системи: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 6–7 березня 2014 р.) : у 2 ч. – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. – Ч. 1. – С. 90–95.

274. Пілецька С. Т. Економічна оцінка фінансової незалежності промислових підприємств на основі структурно-динамічного аналізу / С. Т. Пілецька // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2012. – Вип. 40. – С. 104–116.

275. Пілецька С. Т. Екологічна стратегія промислового авіапідприємства / С. Т. Пілецька // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2013. – Вип. 44. – С. 62–67.

276. Пілецька С. Т. Економічний механізм формування позикового капіталу підприємств / С. Т. Пілецька // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2010. – Т. 11, вип. 157. – С. 331–339.

277. Пілецька С. Т. Закономірності формування власного і позикового капіталу промислових авіапідприємств в умовах фінансової незалежності / С. Т. Пілецька // Бізнес Інформ. – 2013. – № 7. – С. 160–164.

278. Пілецька С. Т. Інформаційне забезпечення фінансової незалежності підприємств / С. Т. Пілецька // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2011. – Вип. 39. – С. 84–94.

279. Пілецька С. Т. Класифікація видів фінансових потоків авіапромислового підприємства / С. Т. Пілецька // Матеріали XI міжнародної науково-технічної конференції «АВІА-2013». – К. : НАУ, 2013. – Т. 6. – С. 30–33.

280. Пілецька С. Т. Контролінг антикризового управління економічною стійкістю підприємства / С. Т. Пілецька // British Journal of Science, Education and Culture. – Лондон. – 2014. – Т. IV, № 1 (5). – С. 564–568. – ISSN: 0007-1657.

281. Пілецька С. Т. Концепція формування механізму фінансової незалежності підприємства / С. Т. Пілецька, Г. В. Астапова, В. А. Павловська // Наукове забезпечення процесів реформування соціально-економічних відносин в умовах глобалізації : матеріали науково-практичної конференції, 29–30 квітня 2011 р. – Сімферополь : ВіТроПринт, 2011. – Т. 1. – С. 112–124.

282. Пілецька С. Т. Методика оцінки інформаційно-технологічного забезпечення діяльності авіатранспортних підприємств. Методика прогнозування обсягів фінансових потоків авіатранспортних підприємств [Текст] / С. Т. Пілецька // Організаційно-економічний механізм управління авіатранспортним підприємством : монографія / Г. В. Астапова, О. В. Арєф`єва, В. В. Матвєєв [та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 304 с. – Підрозд. 5.2. – С. 227–234; Підрозд. 5.3. – С. 235–255.

283. Пілецька С. Т. Механізм розробки і реалізації екологічної стратегії промислового підприємства / С. Т. Пілецька // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – Т. XIII, вип. 248. – С. 185–192.

284. Пілецька С. Т. Механізм формування власного капіталу підприємства / С. Т. Пілецька // Сталій розвиток економіки : всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 2. – 2010. – С. 141–145.

285. Пілецька С. Т. Механізм формування власного капіталу промислового підприємства / С. Т. Пілецька // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2011. – Т. 12, вип. 204. – С. 211–218.

286. Пілецька С. Т. Моніторинг реалізації екологічної стратегії промислового підприємства / С. Т. Пілецька // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – Т. 13, вип. 218. – С. 356–363.

287. Пілецька С. Т. Неінституціональні основи формування концепції фінансової незалежності корпоративних підприємств авіаційної промисловості / С. Т. Пілецька // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Корпоративні фінанси: соціально-економічні, організаційно-правові та інституціональні аспекти». – К. : НАУ, 2012. – С. 51–53.

288. Пілецька С. Т. Неінституційні підходи щодо відтворення основних фондів підприємства / Г. В. Астапова, С. Т. Пілецька // Вісник СумДУ. Серія : Економіка. – Суми. – 2011. – № 1. – С. 113–119.

289. Пілецька С. Т. Особливості зовнішньоекономічної діяльності підприємств / С. Т. Пілецька // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. праць. Серія : Економіка та управління / редкол. : В. К. Мамутов, О. І. Амоша, А. Я. Берсуцький [та ін.]; гол. ред. Я. Г. Берсуцький. – Донецьк : Дон УЕП, 2010. – № 1. – С. 102–107.

290. Пілецька С. Т. Особливості фінансування економічного розвитку промислових підприємств / С. Т. Пілецька // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 1–2. – С. 22–29.

291. Пілецька Т. С. Оцінка впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства / Т. С. Пілецька // Співпраця ЄС та України: економічні тенденції : матеріали Міжнародної наукової Інтернет-конференції, 25-26 жовт. 2014 / голов. ред. Н. Завідієна. -- Варшава, 2014. – С. 54 – 58.

292. Пілецька С. Т. Прогнозування впливу ризиків зовнішнього середовища на фінансову незалежність промислового авіапідприємства / С. Т. Пілецька // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5–6 (1). – С. 79–81.

293. Пілецька С. Т. Прогнозування ефективності виконання зовнішньоекономічного контракту промислового авіапідприємства / С. Т. Пілецька // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 67–72.

294. Пілецька С. Т. Ресурсозбереження як засіб мінімізації екологічних ризиків в умовах економічно стійких авіаційних підприємств / С. Т. Пілецька, О. К. Костенко // Зелена економіка. Зелені інвестиції. Зелений туризм : матеріали II Міжнародного форуму 25–26 вересня 2014 р., м. Одеса / НАН України; Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. та ін. – Одеса : Пальміра, 2014. – С. 158–160.

295. Пілецька С. Т. Система індикаторів економічного розвитку промислових підприємств / С. Т. Пілецька // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць. Серія : Економіка. – Донецьк : ДонДУУ, 2010. – Т. 11, вип. 166. – С. 274–282.

296. Пілецька С. Т. Система інформаційного забезпечення фінансової незалежності підприємств / С. Т. Пілецька // Сталий розвиток економіки : всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 3. – 2010. – С. 290–295.

297. Пілецька С. Т. Стратегічний аналіз потенціалу підприємства в обґрунтуванні стратегії економічного розвитку / С. Т. Пілецька // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ, 2009. – № 1. – С. 100–106.

298. Пілецька С. Т. Стратегічний моніторинг у фінансовій стратегії економічного розвитку підприємства / С. Т. Пілецька // Система контролю в умовах глобалізації: закономірності та протиріччя : матеріали науково-практичної конференції, 11 червня 2010 р. / Тернопільський національний економічний університет; М. С. Пушкар. – Тернопіль, 2010. – С. 156–159.

299. Пілецька С. Т. Сутність економічної стійкості та її взаємозв'язок з кризовими процесами на підприємстві / С. Т. Пілецька // Бізнес Інформ. – 2014. – № 5 (436). – С. 286–290.

300. Пілецька С. Т. Теоретико-методологічний підхід до формування локальних механізмів антикризового управління економічною стійкістю підприємства / С. Т. Пілецька // Економіка та держава. – 2014. – № 9. – С. 48–51.

301. Пілецька С. Т. Теоретичні засади екологічного лізингу та механізм проведення лізингових операцій у сфері еколого-економічної діяльності підприємств [Текст] / С. Т. Пілецька // Шляхи удосконалення еколого-економічної діяльності підприємств : монографія / С. С. Гребьонкін, В. К. Костенко, В. М. Павлін [та ін.]; за заг. ред. С. С. Гребьонкіна і В. К. Костенка. – Донецьк : ВІК, 2009. – 223 с. – Розд. 6. – С. 157–207.

302. Пілецька С. Т. Управління ризиком при розробці фінансової стратегії підприємства / С. Т. Пілецька // Економічний вісник Національного гірничого університету. – Дніпропетровськ, 2009. – № 2. – С. 115–120.

303. Пілецька С. Т. Управління структурою капіталу / С. Т. Пілецька // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Серія : Економічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. – С. 79–84.

304. Пілецька С. Т. Фінансовий механізм використання власних коштів та амортизаційних відрахувань для відновлення основних фондів підприємства. Механізм амортизаційної політики підприємства. [Текст] / С. Т. Пілецька // Фінансові механізми відтворення та оновлення основних фондів підприємств : монографія / Г. В. Астапова, С. Т. Пілецька, І. В. Біскупська. – К. : НАУ, 2012. – 200 с. – Підрозд. 3.2. – С. 111–118; Розд. 4. – С. 143–187.

305. Пілецька С. Т. Формування комплексної системи антикризового управління на підприємствах вертикально-інтегрованих корпоративних структурах / С. Т. Пілецька // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць. Серія : Економіка / ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – Т. XIV, вип. 278. – С. 252–264.

306. Пілецька С. Т. Формування механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств / С. Т. Пілецька // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. праць. Серія : Економіка та управління / редкол.: В. К. Мамутов, О. І. Амоша, А. Я. Берсуцький та ін.; гол. ред. Я. Г. Берсуцький. – Донецьк : Дон УЕП, 2010. – № 2. – С. 70–73.

307. Пилипчук В. В. Антикризисное управление / В. В. Пилипчук. – Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2003. – 123 с.

308. Плєсняєва С. М. Формування і підвищення економічної стійкості фермерських господарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК.» / С. М. Плєсняєва. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний аграрний університет, 2004. – 25 с.

309. Пликус И. Прибыль на акцию: расчет и оценка / И. Пликус // Бухгалтерский учет и аудит. – 2000. – № 10. – С. 55–56.

310. Погребный А. А. Методы адаптивного управления промышленным предприятием : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. А. Погребный. – СПб, 2007. – 25 с. – 04200201565.

311. Подольська В. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / В. О. Подольська. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.

312. Подреза С. М. Перспективное планирование авиаремонтного производства и экономическая оценка его эффективности / С. М. Подреза, А. П. Кудрин. – К. : КМУГА, 1997. – 156 с.

313. Подреза С. М. Економічний механізм реформування і розвитку авіаремонтного виробництва України / С. М. Подреза; відп. ред. чл.-кор. НАНУ Л. К. Безчасний. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2003. – 179 с.
314. Подреза С. М. Зарубежный опыт реструктуризации предприятия / С. М. Подреза // Проблемы інформації та управління : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2002. – Вип. 5. – С. 250–255.
315. Полевский Е. А. Экономическая устойчивость современных промышленных предприятий / Е. А. Полевский // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – Декабрь 2011. – № 3. – Режим доступа : <http://ekonomika.snauka.ru/2011/12/219>.
316. Полозова Т. В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості / Т. В. Полозова, Ю. В. Овсюченко. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05ptvfpp.html>.
317. Пономаренко В. С. Механизм управления предприятием: стратегический аспект [Текст] / В. С. Пономаренко, Е. Н. Ястремская. – Харьков : Изд-во ХГЭУ, 2002. – 252 с.
318. Пономарьов І. Ф. Методологічні основи і соціально-економічні передумови удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством / І. Ф. Пономарьов, Е. І. Поляков // Научные труды ДонНТУ. Серія : Економіка. – 2004. – Вип. 69. – С. 53–60.
319. Портер М. Конкуренция / М. Портер; пер. с англ. О. Л. Пелявского [и др.]; под ред. Я. В. Заблоцкого [и др.]. – М. : Вильямс, 2006. – 602 с.
320. Пригожин А. И. Методы развития организаций / А. И. Пригожин. М. : МЦФЭР, 2003. 864 с.
321. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс; пер. с англ. Ю. А. Данилова. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.

322. Принятие решений в управлении экономическими объектами: методы и модели : монография // Я. Г. Берсуцкий, Н. Н. Лепа, Т. С. Клебанова. – Донецк : Юго-Восток, 2000. – 276 с.

323. Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів : навчальний посібник / Г. В. Присенко, Є. І. Равікович. – К. : КНЕУ, 2005. – 378 с.

324. Про схвалення стратегії розвитку вітчизняної авіаційної промисловості на період до 2020 року : [розпорядження від 27 грудня 2008 р. № 1656-р] / Кабінет Міністрів України. – 2009. – Режим доступу :

http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/OIKIT/2009/OIKIT42/12_%D0%9F%D0%B0%D1%80%D1%84%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf.

325. Прохорова В. В. Інноваційні перетворення як структурний елемент антикризового управління підприємством / В. В. Прохорова, В. І. Ярмолюк // Економіка і управління : науковий журнал / Національна Академія природоохоронного та курортного будівництва. – 2013. – № 2. – С. 28–33.

326. Прохорова В. В. Методика оцінки рівня стійкості інноваційно-інвестиційного розвитку машинобудівних підприємств / В. В. Прохорова, О. О. Мушников // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – 2014. – № 2 (26). – С. 44–53.

327. Прохорова В. В. Потенціал як ресурсна основа управління економічним розвитком підприємства / В. В. Прохорова, О. В. Бажанова // Проблеми системного підходу в економіці. – 2010. – № 4. – Режим доступу :

URL <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/PSPE/index.htm>.

328. Прохорова В. В. Системна криза авіабудівної галузі України та фактори, що її обумовлюють / В. В. Прохорова // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. праць. – Харків : НТУ ХПІ, 2010. – № 60. – С. 27–33.

329. Прохорова В. В. Стратегія санації в системі антикризового фінансового управління підприємством / В. В. Прохорова // Економіка і управління : науковий журнал / Національна Академія природоохоронного та курортного будівництва. – 2012. – № 6. – С. 89–92.

330. Прохорова В. В. Управління змінами на авіапідприємствах: організаційно-економічний аспект / В. В. Прохорова // Економіка і управління: науковий журнал / Національна Академія природоохоронного та курортного будівництва. – 2014. – № 2. – С. 56–60.

331. Пушкар М. С. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту : монографія / М. С. Пушкар, Р. М. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 370 с.

332. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА М., 1999. – 479 с.

333. Рамазанов А. В. Финансирование нефтехимических предприятий республики татарстан посредством размещения облигационных займов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. В. Рамазанов. – Казань, 2008. – 22 с.

334. Ранганатан А. Алгоритм Левенберга – Марквардта / А. Ранганатан. – Режим доступа :

<http://www.katy.ru/science/LMA.pdf>.

335. Ревенков А. Н. Кризисная ситуация на предприятии и пути выхода из нее / А. Н. Ревенков // Пищевая промышленность. – 2005. – № 2. – С. 22–23.

336. Рогатенюк Е. В. Контролінг як елемент системи забезпечення антикризового управління підприємством / Е. В. Рогатенюк // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – Т. XIV. – С. 252–259.

337. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про фінансування у 2009 році окремих інвестиційних проектів, що реалізуються на підприємствах авіабудування» за станом на 1 січня 2011 р. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.go.ua>.

338. Романишин М. І. Забезпечення економічної стабільності підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М. І. Романишин. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2012. – 27 с.

339. Романова М. Учет и отчетность как инструменты контроллинга на предприятии / М. Романова // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – № 7. – С. 79–85.

340. Роцин В. И. Экономическая устойчивость предприятий и реализация их экономических интересов : автореф. дис. на соискание уч. степени кан. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / В. И. Роцин. – Чебоксары, 2000. – 18 с.

341. Рудницький В. С. Теоретичні аспекти контролінгу та його використання в системі управління підприємством / В. С. Рудницький // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2011. – Вип. 35. – С. 308–312.

342. Садеков А. А. Управление предприятием в условиях кризиса : монография / А. А. Садеков, В. В. Цурик. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.

343. Садловська І. П. Обґрунтування стратегії розвитку авіапідприємств / І. П. Садловська // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – К. : КМУЦА, 2003. – Вип. 9. – С. 59–63.

344. Саєнко Г. В. На шляху до стійкого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії / Г. В. Саєнко, О. О. Папаїка. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Тугана-Барановського, 2005. – 928 с.

345. Сафин Ф. М. Экономическая устойчивость как доминирующая парадигма развития организаций промышленности : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Ф. М. Сафин. – М. : Российская Академия предпринимательства, 2010. – 49 с.

346. Севастьянов А. В. Методы и механизмы управления интеграционными процессами в промышленности / А. В. Севастьянов. – М. : Изд-во «Дело ЛТД», 2004. – 243 с.

347. Семененко І. М. Вплив результатів інноваційної діяльності на економічну стійкість підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І. М. Семененко. – Луганськ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2009. – 20 с.

348. Сибиряков В. Г. Проектирование кризисов – путь к успеху / В. Г. Сибиряков. – Режим доступа :
URL: <http://www.trizminsk.org>.

349. Сімах Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства / Ю. А. Сімах // Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія : Економічні науки. – Т. X. – 2007. – № 1. – С. 12–16.

350. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством : монографія / Л. С. Ситник. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. – 504 с.

351. Ситніченко В. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників / В. Ситніченко // Стандартизація Сертифікація Якість, 2009. – № 1. – С. 39–44.

352. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент : навчальний посібник / О. М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.

353. Словник з теорії організації / Бакай С. С. [та ін.]; за ред. С. С. Бакай. – Полтава : РВВ ПДАА, 2002. – 146 с.

354. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.

355. Слупян К. В. Управління економічною стійкістю підприємств цукрової промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / К. В. Слупян. – Біла Церква : Білоцерківський національний аграрний університет, 2011. – 23 с.

356. Сметанюк О. А. Діагностика фінансового стану підприємства в системі антикризового управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / О. А. Сметанюк. – Хмельницький : Хмельницьк. нац. ун-т, 2006. – 20 с.

357. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 1600 с.

358. Современная экономическая мысль: пер. с англ. / общ.ред. В. С. Афанасьева и Р. М. Энтова. – М. : Прогресс, 1981. – 845 с.

359. Соколова Г. Ю. Процессная реструктуризация как инструмент антикризисного управления организацией : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Г. Ю. Соколова. – Сыктывкар : Сыктывкарский государственный университет, 2010. – 23 с.

360. Солопенко С. І. Методологія економічного обґрунтування управлінських рішень на авіаційному підприємстві / С. І. Солопенко // Економіка, підприємництво та менеджмент : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2007. – Вип. 8. – С. 23–30.

361. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.

362. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ред. О. Г. Осауленка / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2014. – 533 с.
363. Стефанюк І. Б. Поняття, сутність і причини виникнення контролінгу / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 146–153.
364. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підручник / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2006. – 396 с.
365. Стратегия и тактика антикризисного управления : монография / А. П. Градов, Б. И. Кузин, А. В. Федотов [и др.]. – С Пб. : Специальная литература, 1996. – 510 с.
366. Сулейманова Ю. М. Управление инновационным развитием промышленного предприятия по критерию экономической устойчивости : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Ю. М. Сулейманова. – Челябинск : ФГБОУ ВПО Южно-Уральского государственного университета (НИУ), 2013. – 27 с.
367. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учебное пособие / Ю. П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
368. Сухарев Л. А. Контроллинг – основа управления бизнесом / Л. А. Сухарев, С. Н. Петренко. – К. : Эльга; Ника–Центр, 2002. – 208 с.
369. Терещенко О. О. Антикризове управління фінансами підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. О. Терещенко. – К. : Київський національний економічний університет, 2005. – 38 с.
370. Терещенко О. О. Сучасний стан і перспективи розвитку фінансового контролінгу / О. О. Терещенко, Д. М. Стащук, Д. Г. Савчук // Фінанси України. – 2009. – С. 11–14.
371. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навчальний посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.

372. Терлецька Ю. О. Формування та впровадження ефективної системи антикризового менеджменту на підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Ю. О. Терлецька. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2008. – 21 с.

373. Толковый словарь иноязычных слов. – М. : Эксмо, 2008. – 944 с.

374. Топій І. І. Розвиток антикризового управління на підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І. І. Топій. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2012. – 32 с.

375. Тлумачний словник сучасної української мови / уклад. І. М. Забіяка. К. : Арій, 2007. 512 с.

376. Транченко Л. В. Проблеми удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємством [Текст] / Л. В. Транченко, Л. О. Баластрик // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – К. : Київський університет, 2005. – Вип. 7. – С. 188–195.

377. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов / М. И Туган-Барановский. – М. : Наука-РОССПЭН, 1997. – 574 с.

378. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии [Текст] / М. И. Туган-Барановский. – 2-е изд., переработ. – К. : Наук. думка, 2004. – 368 с. – Печатається по тексту : Промышленные кризисы. Очерк из социальной жизни Англии / М. И Туган-Барановский.

379. Турусин Ю. Д. Стратегический менеджмент: учеб. пособие / Ю.Д. Турусин, С. Ю. Ляпина, Н. Г. Шаламова. – М. : ИНФРА-М, 2003 – 232 с.

380. Тхор С. О. Управління економічною стійкістю підприємства : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / С. О. Тхор. – Луганськ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2005. – 21 с.

381. Указ Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» від 04.10.94 р. № 567/94 / Міжнародна торговельна палата від 01.01.2000 Інкотермс. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати. – Режим доступу :

http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988_007.

382. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 травня 2008 року «Про стан виконання Державної комплексної програми розвитку авіаційної промисловості України на період до 2010 року та першочергові завдання розвитку вітчизняного авіабудування» за станом на 1 січня 2011 р. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-08>.

383. Україна в цифрах 2011 : стат. збірник / за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. О.Е.Остапчук / Державний комітет статистики України. – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. – 251 с.

384. Україна в цифрах 2013 : стат. збірник / за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. О.Е.Остапчук / Державний комітет статистики України. – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2014. – 239 с.

385. Устінова О. В. Шляхи удосконалення корпоративного аналізу та контролю авіатранспортних підприємств / О. В. Устінова // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2013. – Вип. 44. – С. 146–153.

386. Уткин Э. А. Антикризисное управление : учебное пособие / Э. А. Уткин. – М. : Тандем; ЭКМОС, 1997. – 400 с.

387. Федотов А. Н. Развитые капиталистические страны : производственные мощности. Теория и методы измерения / А. Н. Федотов. – М. : Мысль, 1975. – 260 с.

388. Фещур Р. В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р. В. Фещур, Х. С. Баранівська // Проблеми економіки та управління : вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 684. – С. 284–290.

389. Философский энциклопедический словарь / сост. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев [и др.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

390. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки : монографія / А. І. Даниленко, М. І. Савлук, Н. М. Шелудько [та ін.] ; за ред. А. І. Даниленка. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2003. – 416 с.

391. Фінансово-монетарні важелі регулювання економіки : монографія / А. І. Даниленко, М. І. Савлук, Н. М. Шелудько [та ін.] ; за ред. А. І. Даниленка. – К. : Об'єдн. ін-т економіки НАН України, 2005. – 108 с.

392. Фінансові результати за видами промислової діяльності за 2005 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/fin/frg/frg_u/frg1205_u.html

393. Фінансові результати за видами промислової діяльності за 2006 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/fin/frg/frg_u/frg1206_u.html

394. Фінансові результати за видами промислової діяльності за 2007 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/fin/frg/frg_u/frg1207_u.htm

395. Фінансові результати діяльності підприємств за видами промислової діяльності за 2008 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2009/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_1208_u.htm

396. Фінансові результати від звичайної діяльності підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності за 2009 рік // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2009/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_1209_u.htm

397. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності у 2010 році // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_1310_u.htm

398. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності у 2011 році // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_11_uk.htm

399. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності у 2012 році // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_12_u.htm

400. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності у 2013 році // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/fin_rez/fr_pr/fr_pr_u/fr_pr_13_u.htm

401. Фоломьев А. Н. Устойчивость предприятий в рыночном хозяйстве / А. Н. Фоломьев // Экономика и организация рыночного хозяйства. – М. : Прогресс, 1995. – 34 с.

402. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я : пер. с нем. / Х. Й. Фольмут ; под. ред. М. Л. Лукашевича, Е. Н. Тихоненковой. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 288 с.

403. Фридмен М. Методология позитивной экономической науки / М. Фридмен. – THESIS, 1994. – Вып. 4. – С. 20–52.

404. Хайкин С. Нейронные сети : полный курс : пер. с англ. / С. Хайкин. – 2-е изд. - М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 1104 с.

405. Хайлук С. О. Контролінг в системі управління підприємствами молокопереробної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / С. О. Хайлук / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН. – К., 2008. – 20 с.

406. Хаккен Г. Синергетика : научное издание : пер. с англ. / Г. Хаккен. – М. : Мир, 1980. – 404 с.

407. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга : пер. с нем. / Д. Хан ; под ред. А. А. Турчака, Л. Г. Головача, М. Л. Лукашевича. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.

408. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. – М. : Финансовая Академия, 2008. – 466 с..

409. Харитоновна О. С. Економічна стійкість підприємства як основа забезпечення його конкурентоспроможності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. С. Харитоновна. – Луганськ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2008. – 21 с.

410. Харчук Т. В. Характеристика економічної стійкості підприємства та її елементів / Т. В. Харчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 332–335.

411. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж. Р. Хикс; ред. В. С. Афанасьев [и др.]; пер. : М. В. Бойко, А. В. Полетаев, Т. П. Субботина. – М. : Прогресс, 1988. – 488 с.

412. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників : пер. с англ. / Р. Хіт; под общ. рук. Р. Л. Ткачук, С. М. Рябчук, Н. І. Мішеніна. – К. : Наукова думка : Всеуито, 2002. – 566 с.

413. Холод З. М. Методологічні аспекти антикризового управління / З. М. Холод, А. М. Штангрет // Економіка промисловості. – 2002. – № 2. – С. 32–40.

414. Хомутенко В. П. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник / В. П. Хомутенко, В. В. Немченко, І. С. Луценко – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 474 с.

415. Хотомлянський О. Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства / О. Л. Хотомлянський, П. А. Знахуренко // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 111–118.

416. Христенко Л. М. Оцінювання впливу потенціалу підприємства на його економічну стійкість / Л. М. Христенко, Н. Є. Буткова // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. – № 4 (44). – С. 101–108. – Режим доступу :

<http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/44/12hlmyes.doc>.

417. Циглик І. І. Контролінг в системі управління / І. І. Циглик // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3. – С. 177–123.

418. Цямрюк Ю. С. Зміст економічної стійкості підприємства та методи її аналізу / Ю. С. Цямрюк. – Режим доступу :

http://suiyai.edu.ua/projects/icmiu-iep/download/conference-2009-section-2-1-tsyamryuk_yus-report.doc.>.

419. Чернявський А. Д. Антикризисное управление : учебное пособие / А. Д. Чернявский. – К. : МАУП, 2000. – 208 с.

420. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності за 2008 рік. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2009/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_2008_u.htm

421. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності за 2009 рік. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2009/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0409_u.htm

422. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності у 2010 році. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2010/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0410_uk.htm

423. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності у 2011 році. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0411_uk.htm

424. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності у 2012 році. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0412_u.htm

425. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності у 2013 році. // Оперативна статистична інформація / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу :

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0413_u.htm

426. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 60–67.

427. Чухно А. Институционализм: теория, методология, значение / А. Чухно // Экономика Украины. – К., 2008. – № 6. – С. 4–11.

428. Шапунова О. О. Антикризове управління машинобудівними підприємствами в ринкових умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. О. Шапунова. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. – 23 с.

429. Шварцман Н. И. Формирование механизма управления муниципальной собственностью в условиях рыночных отношений: дис.... канд. екон. наук : 08.00.05 / Шварцман Николай Исхильевич. – М., 2001. – 178 с.

430. Швиданенко Г. О. Сучасні технології діагностики фінансово економічної діяльності підприємства : монографія / Г. О. Швиданенко, О. І. Олесю. – Київ : КНЕУ, 2005. – 210 с.

431. Шеврина Е. В. Оценка экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий (на примере Оренбургской области) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Е. В. Шеврина. – Челябинск : РГАУ, 2000. – 23 с.

432. Шевченко В. В. Управління антикризовими перетвореннями підприємств цукрової промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / В. В. Шевченко. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. – 21 с.

433. Шегда А. В. Менеджмент : учебник / А. В. Шегда. – 3-е изд., испр. и доп. – К. : Знання, 2006. – 645 с.
434. Шмидт А. В. Исследование, оценка и прогнозирование экономической устойчивости промышленного предприятия : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. В. Шмидт. – Челябинск : Южно-Уральский государственный университет, 2005. – 21 с.
435. Шпачук В. В. Сутність терміну «антикризове управління» / В. В. Шпачук // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – № 1. – 2011. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvamu_upravl/2011_1/27.pd.
436. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник / А. М. Штангрет, О. І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 335 с.
437. Штангрет А. М. Попередження та уникнення банкрутства промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / А. М. Штангрет. – Львів : Українська академія друкарства, 2003. – 26 с.
438. Штангрет А. М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навчальний посібник / А. М. Штангрет, В. В. Шляхтянко, О. Б. Волович, І. В. Зубрей. – К. : Знання, 2012. – 374 с.
439. Щелкунов В. И. Стратегия функционирования предприятия в условиях активного влияния внешней среды / В. И. Щелкунов, А. И. Захаров. – К. : Наук. думка, 2000. – 144 с.
440. Эбелинг В. Физика процессов эволюции : монография / В. Эбелинг, А. Энгель, Р. Файстель ; пер. с нем. Ю. А. Данилова. – М. : УРСС, 2001. – 326 с.
441. Элкінд Д. Эрик Эрикссон и восемь стадий человеческой жизни : пер. с англ. / Д. Элкінд. – М. : Когито-Центр, 1996. – 16 с.

442. Barton L. Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos [Text] / L. Barton. – Cincinnati, Ohio: South-Western, 1993. – P. 2.
443. Cannon W. B. The Wisdom of the Body / W. B. Cannon. – Norton; New York, 1936.
444. Carton I. F. S. Progress Toward the Applications of Systems Science Concepts to Biology. Army Research Office / Carton I. F. S., Schindler A., Yates F., Marsh D. – Arlington; Va, 1972. – P. 65.
445. Forge B. Nouvelles approches de la gestion des crises [Text] / B. Forge // Rev française de gestion. – Paris, 1996. – Vol. 108. – P. 72–73.
446. Grenz T. Demensionen und Typen der Unternehmenskrise / T. Grenz. – FrankfurtamMain, 1987.
447. Kaplan R. S. The Balanced Scorecard: Measures That Drive Performance / R. S. Kaplan, D. P. Norton // Harvard Business Review, 1992. – January/February. – P. 71–79.
448. Kaplan R. S. The Strategy. Focused Organization / R. S. Kaplan, D. P. Norton. – Boston: HBS Press, 2001.
449. Lagadec P. Un nouveau champ de responsabilité pour les dirigeants [Text] / P. Lagadec // The Virtual Corporation. – New York, 1993; Rev française de gestion, Paris, 1996. – Vol. 108. – P. 110.
450. Simulation-oriented scenarios [Text] / U. Rosenthal [edc] // Crisis Management and Decision Making Simulation Oriented Scenarios. – Dordrecht : Kluwer, 1991. – P. 3.
451. Sombart W. Le bourgeois. Contribution à l'histoire morale et intellectuelle de l'homme économique moderne / W. Sombart. – Paris : Payot, 1926.
452. Sombart W. The quintessence of capitalism: a study of the history and psychology of the modern business man / W. Sombart. – Library Reprints, 1915. – 400 p.
453. Strobel K. Das Imperium Romanum im 3. Jahrhundert. Modell einer historischen Krise? Zur Frage mentaler Strukturen breiterer Bevölkerungsschichten

in der Zeit von Marc Aurel bis zum Ausgang des 3. Jh. n.Chr. (Historia, Einzelschriften, 75) / K. Strobel. – Stuttgart, 1993.

454. Pauchant T. C. La gestion systemique des crises et la prevention de la contr-production [Text] / T. C. Pauchant, E. M. Morin // Rev francaise de gestion. – 1996. – Vol. 108. – P. 80–99.

455. Piletska S. Prediction of risk in product profitability to attract neural network NARX / S. Piletska // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 2 (152). – С. 539–547.

456. Piletskaya S. T. The financial independence as a condition of corporate security air transport companies / G. V. Astapova, S. T. Piletskaya, R. E. Shcherban // The fifth world congress “aviation in the XXI-st century” safety in aviation and space technologies. – September 25–27. – Kyiv, 2012. – P. 7.69–7.72.

457. Thomas W. Source book for Social Origins. Ethnographic materials, psychological standpoint, classified and annotated bibliographies for interpretation of savage society / W. Thomas. – Chicago : Chicago University Press, 1909.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Наукові підходи щодо визначення понять

**Наукові підходи щодо визначення поняття «криза»,
«економічна криза»**

Автори наукового підходу	Сутність поняття «криза»
1	2
1. Циклічність розвитку економічної системи	
Туган-Барановський М.І. [377]	Криза виглядає не стрибкоподібною, а хвилеподібною, як сукупність двох хвиль: «підвищувальної» та «знижувальної». Криза є точкою перелому «підвищувальної» та «знижувальної» хвилі, закінченням фази підйому та початком фази скорочення. Є початковою фазою економічного циклу
Арманд А.Д., Люрі Д.І. [8]	Кризи розглядаються як епізоди безперервної еволюції, під час якої спостерігається не лише найінтенсивніший перебіг еволюційних процесів, але й часткова деградація (інволюція) економічних систем, що переживають кризу
Елкінд Д. [441]	Криза – послідовність диференційованих фаз, кожна з яких якісно відрізняється від попередньої. Інтервал між фазами – це період пізнання та перетворень
1.1 Циклічність, виникнення на різних етапах життєвого циклу підприємства	
Залогіна К.І. [110]	Криза підприємства являє собою «...повторюваний, обмежений у часі та керований стан підприємства, який характеризується стійкими сильними коливаннями його параметрів за межами коридору допустимих значень; виникає внаслідок різкої втрати здатності підприємства адаптуватися до темпів і сили впливу екзо- та ендогенних змін середовища на макро- і мікроорівнях через порушення взаємозв'язків між циклами розвитку певних компонентів системи підприємства; має важкопрогнозовані наслідки як позитивного, так і негативного характеру»
Іванов Г.П. [11]	Кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства
Мінаєв Е.С., Панагушин В.П. [207, с. 43]	«Кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства і виражаються в коливаннях обсягу виробництва продукції, виникненні труднощів зі збутом продукції, надмірному зростанні заборгованості за податковими платежами та н...»
Подольська В.О. [311, с.336]	Криза на рівні підприємства – це форма порушення параметрів життєздатності підприємства, яка проявляє себе протягом певного періоду, характеризується закономірністю та циклічністю виникнення на різних етапах життєвого циклу підприємства, обумовлюється накопиченням протиріч у межах господарської системи та в перебігу її взаємодії з зовнішнім оточенням, має певні наслідки для можливостей його функціонування та розвитку
2. Еволюційний процес розвитку підприємства	
Пошан Т., Морен Е. [454]	Функція кризи має позитивний характер, тому що дає змогу підприємствам навчатися, мобілізувати зусилля, спрямовані на зміни
Томас В. [457]	Криза – загроза, виклик до нової дії. Зазвичай криза може призвести до загибелі організму або до погіршення стану системи. Але криза не повинна розцінюватися так критично, її слід розглядати не більше ніж випадок, стимулювання, пропозицію

Демчук О., Єфремова Т. [81]	Криза – гостра, нестабільна ситуація, що має негативні наслідки. Разом з тим, критична ситуація пов'язана не тільки з руйнуванням, але й з відновленням, розвитком
Рудюфор К. [449]	Кризи мають не тільки негативний і руйнівний характер, але й мають потенціал змін і є для організацій основою для навчання. Кризова ситуація характеризується різким переломом у діяльності організації, наслідки якого можна виміряти, і сумнівами щодо структурних складових, які змушують учасників переглядати власне бачення організації. У цьому плані криза відкриває те, що в нормальній ситуації невидиме, і підвищує ефективність організації, приводячи в рух трансформаційні сили, які сприяють еволюції.
Попов Р.А. [16]	«Кризовий процес в організації, що протікає в заданому (цілеспрямованому, бажаному) напрямку, можна кваліфікувати і як форму поступального розвитку системи»
3. Переломний момент у функціонуванні системи	
Чернявський А.Д. [419]	«Криза – це переломний етап в функціонуванні будь-якої системи, на якому вона зазнає впливу ззовні чи з середини, що вимагає від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи міститься в загрозі руйнації системи»
Штробель К. [453]	Феномен серйозного загострення суперечностей, за якого виникає реальна можливість істотних змін в існуючих системах або структурах
Коротков Е.М. [15]	«Криза означає перелом, будь-яку якісну зміну процесу, перехід від існуючого положення до іншого, істотно відмінного за основними параметрами»
Вебер М. [50]	Криза розглядається як «поворотна точка до кращого або до гіршого»
Шершньова З.Є. [12, с.149]	«Криза – загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги»
Варга Є. [46]	Економічна криза – тимчасове («на момент») насильницьке вирішення різких протиріч розширеного відтворення, що накопичилися
Василенко В.О. [48]	Криза у широкому значенні, так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан. Кризу треба розглядати як переломний момент у розвитку змін
Гайворонська Ю.Є. [56]	«Криза підприємства – це вияв протиріч між показниками розвитку структурних елементів всередині підприємства або елементів зовнішнього середовища, які ставлять під загрозу подальший розвиток підприємства. Криза підприємства – обмежений у часі процес – може бути керований або, як мінімум, утримуватися в певних межах, оскільки знаходиться під впливом як внутрішньофірмових, так і зовнішніх чинників»
Каймакова М. [134]	Криза – це критична форма загострення протиріч в соціально-економічній системі, що загрожує її життєдіяльності
Сибіряков В.Г. [347]	«...неважко побачити зв'язок між поняттями «протиріччя» і «криза»: будь-яка зміна якихось параметрів системи, як позитивна, так і негативна, призводить до протилежної зміни інших параметрів системи. А оскільки протиріччя в житті будь-якої системи є завжди, то криза є нормальним станом будь-якої системи. Момент вирішення протиріччя і є криза»

Ревенков А.Н. [335, с. 22]	«Кризова ситуація на підприємстві – це часто переломний момент..., що являє собою загрозу цілям й цінностям... і скорочує час реакції до мінімуму»
Кейнс Дж. М. [146]	«...раптова і різка, як правило, зміна тенденції, яка підвищується на тенденцію, яка знижується, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту, як правило, не буває»
4. Негативний процес, загроза життєдіяльності підприємства	
Крутик А., Муравйов А. [172, с.21]	«Криза - це зміна економічного стану підприємства (різкий перехід від стабільності до розбалансування усього ланцюга в ідтворення)»
Маковоз О., Глазкова А. [187]	Під економічною кризою розуміють таке порушення економічних зв'язків та пропорцій, за якого неможливе подальше існування соціальної системи у попередньому вигляді.
Хіт Р. [412]	«...загроза життю і матеріальним цінностям, втрата контролю над ситуацією, видима та/або невидима шкода людям, матеріальним об'єктам і організаціям»
Гренц Т. [446]	«Криза на підприємстві – то є незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства»
Сомбарт В. [451]	«...экономическое негативное явление, при котором массово возникает опасность для экономической жизни, действительности»
Бартон Л. [27]	«Широкомасштабна, непередбачена подія, яка зумовлює потенційно негативні результати. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди всій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації»
Крутько В. М. [175].	Криза – це раптовість, високий рівень загрози життєво важливим інтересам і гостра нестача часу для прийняття відповідних заходів. Це такі ситуації, коли під загрозу ставиться сама можливість подальшого виживання
Сомбарт В. [452]	Економічна криза – економічне негативне явище, за якого масово виникає небезпека для економічного життя, дійсності
Херманн К.Ф. [445]	Криза – несподівана і непередбачена ситуація, що загрожує пріоритетним цілям організації при обмеженому часі для ухвалення рішень. Криза характеризується як загроза життєдіяльності підприємства, яка може спричинити негативні наслідки
Розенталь Ю., Піджненбург Б. [450]	«Кризовими називаються ситуації, позначені високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності»

Визначення поняття економічної стійкості підприємства

Автор	Визначення
1	2
1. Забезпечення рентабельного, ефективного функціонування, основа досягнення конкурентних переваг	
1.1 Забезпечення рентабельного, ефективного функціонування	
Брянцева І. В. [38]	Економічна стійкість підприємства формується в процесі виробництва, а забезпечується на етапах реалізації та розподілу продукції
Тхор С. О. [380]	Економічна стійкість підприємства абсолютна або відносна зміна показників стану підприємства, господарська діяльність якого забезпечує виконання зобов'язань перед працівниками, організаціями й державою завдяки відповідності витрат достатнім доходам, тобто ефективності виробництва
Оксанич Н. І. [236]	Економічна стійкість є здатністю організації отримувати прибуток в розмірі, достатньому для нарощування її стратегічного потенціалу і конкурентних переваг, здійснювати розширене відтворення, зберігати раціональну виробничу структуру в процесі свого розвитку і можливість адаптації до умов, що змінюються, ринкового середовища
Севастьянов А. В. [346]	Економічна стійкість підприємства є віддзеркаленням стабільного перевищення доходів над витратами, шляхом ефективного їх використання, сприяючого безперерйному процесу виробництва і реалізації продукції.
Єзерська С. Г. [88]	Економічна стійкість означає здатність в певний момент зберігати свою цілісність та ефективно функціонувати і одночасно створювати передумови для прогресивного (ефективного) розвитку навіть в умовах негативного впливу факторів зовнішнього середовища (внутрішня опірність підприємства)
Зеткіна О. В. [114]	Економічна стійкість підприємства – забезпечення його рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів і управління підприємством, стійкого фінансового стану за рахунок поліпшення структури активів, а також стабільного розвитку потужності підприємства і соціального розвитку колективу при самофінансуванні в умовах динамічного зовнішнього середовища, що розвивається.
1.2 Як основа досягнення конкурентних переваг	
Харитонова О. С. [409]	Економічна стійкість підприємства розглядається як основа забезпечення його конкурентоспроможності, що досягається шляхом забезпечення стійкості всіх видів ресурсів до зовнішніх загроз і формування стійких конкурентних переваг
Коцюба О. [169]	Економічну стійкість розподіляється на два базових види – першого та другого роду. Він пояснює, що економічна стійкість першого роду означає здатність підприємства принципово зберігати себе на основі будь-якого припустимого варіанта реалізації свого функціонального призначення, а другого роду підприємство зберігає себе за цільового рівня внутрішнього стану і ринкової позиції
Єремейчук Р.А. [92]	Системне явище, яке виступає індикатором відхилень від потенційно можливого конкурентного стану на певному етапі життєдіяльності підприємства
2. Здатність адаптуватися до змін умов господарювання	
Матушевська О. [198]	Економічна стійкість – стан рівноваги підприємства; здатність адаптуватися до змін умов господарювання; здатність адаптування до змін зовнішнього середовища зі збереженням своїх функцій; здатність системи (об'єкта), виведеного з рівноважного стану, самостійно повертатися в цей стан; здатність зберігати свою цілісність та одержувати прибуток.
Жигалова В. М. [98]	Економічна стійкість більшою мірою пов'язана зі здатністю системи до адаптивних змін, ніж зі здатністю до відновлення колишніх параметрів функціонування

Продовження табл А.2

1	2
Дяченко В. С. [86]	Економічна стійкість – це здатність системи (підприємства) зберігати певний (наперед заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій у бізнес-середовищі, вона визначає місце підприємства як підсистеми в системі вищого порядку (регіональної та міжрегіональної)
Іванов В. Л. [117]	Економічна стійкість підприємства – це перебіг процесів в основних сферах діяльності підприємства – фінансовій, виробничій, організаційній – забезпечується за рахунок найповнішого використання економічного потенціалу та розроблених методів управління економічною стійкістю, адаптаційних можливостей підприємства, про що свідчить перебування значень показників діяльності підприємства в наперед визначеному діапазоні
Слуп'ян К. В. [355]	Економічна стійкість підприємства це синтетичний показник, що характеризує здатність економічної системи адаптуватися до змін факторів зовнішнього і внутрішнього середовища через достатнє забезпечення сировиною та створення умов переходу до вищого якісного рівня функціонування підсистем підприємства (операційної, управлінської, фінансової, інвестиційно-інноваційної, маркетингової), що сприятиме формуванню стійких конкурентних переваг.
Фещур Р. В. [388]	економічної стійкості підприємства як здатності підприємства реагувати через механізми протистояння чи адаптації на зміни зовнішнього та внутрішнього середовищ з метою не лише збереження та формування факторів, які забезпечують його самозбереження та ефективного функціонування на поточний момент часу, а й сприяють його подальшому розвитку.
Олейник А. Б. [237]	Економічна стійкість підприємства представляє його здатність з найменшими втратами адаптуватися до впливу змін параметрів зовнішнього господарського середовища, адекватно реагуючи на її дії, а також внутрішні обурення. Вона припускає якісне і кількісне збереження, відновлення і розширення орієнтації на максимізацію прибутку і мінімізацію витрат, забезпечення стабільного кругообігу капіталу, його оновлення і накопичення з урахуванням інтересів власників підприємства і соціально-економічних гарантій його співробітникам.
Харчук Т. В. [410, с. 333]	Економічна стійкість підприємства – це володіння саморегульованою системою факторів виробничого, фінансового та соціального характеру, здатної незалежно від зовнішніх впливів і внутрішнього стану підприємства, за рахунок взаємної оптимізації внутрішньої структури і внутрішніх зв'язків, забезпечувати стійку фінансову та виробничо-технологічну активність з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому
Юффе В. В. [131]	Економічна стійкість представлена як здатність і ситуативна можливість підприємства протистояти збуренням зовнішнього середовища
3. Стан функціонування, який характеризується динамічною рівновагою економічної системи та її ефективним розвитком	
3.1 Рівноважний стан або здатність повертатися до нього	
Цямрюк Ю. С. [418]	Економічна стійкість підприємства це рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх факторів.
Медведев В. О. [200]	Економічна стійкість підприємства – рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, який забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення в тривалій перспективі з врахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх чинників

1	2
Христенко Л. М., Буткова Н.Є. [416]	Під економічною стійкістю слід розуміти рівноважний збалансований стан підприємства, що дозволяє дотримуватися запланованого рівня досягнення цілей діяльності підприємства задля забезпечення його прогресивного економічного розвитку в тривалій перспективі. В свою чергу економічний розвиток – це здатність підприємства підтримувати зрушення значень результуючих показників операційної діяльності до розмірів, які є кращими за попередні їхні досягнення, за умови впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому діє підприємство
Новоселецький О. М. [233]	Економічна стійкість підприємства – це здатність підприємства як економічної системи зберігати рівноважний стан у процесі свого функціонування, не виходячи за межі області значень ключових параметрів, забезпечуючи допустимий ступінь ризику, вільно маневрувати в разі дії дестабілізуючих чинників, адаптуватися та виконувати поставлені завдання
Анохін С. Н. [10]	Економічна стійкість – це такий рівноважний стан промислового підприємства, за якого економічні та управлінські рішення здатні регулювати основні чинники стабільного становища підприємства: ціни, управління, виробництва, фінансів, персоналу і стратегії, з урахуванням конкуренції, в заданих межах ризику
Корчагіна О. В. [164]	Економічна стійкість – це сукупність властивостей найважливіших елементів суб'єкта підприємницької діяльності: виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, матеріально-технічної бази, ресурсного забезпечення, кадрового й інтелектуального потенціалів, яка визначає ставлення суб'єкта підприємництва до складного зовнішнього середовища, його взаємодію з економічними суб'єктами різного рівня, і дає змогу утворити динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначає цілеспрямований рух у сьогоденні і прогнозованому майбутньому
Сулейманова Ю. М. [366]	Економічна стійкість підприємства – це його здатність підтримувати певний (заздалегідь встановлений) рівень значень економічних параметрів, який забезпечує його рентабельне функціонування і стабільний розвиток і дозволяє відновлювати первинне або приймати новий рівноважний стан після припинення обурень зовнішнього і внутрішнього середовищ в справжньому і прогнозованому майбутньому.
Колодізев О., Нужний К. [153]	Стан рівноваги або здатність повертатися в цей стан відкритої соціально-економічної системи (підприємство), після того як мало місце виведення з цього стану зовнішніми й внутрішніми збурюючими впливами за рахунок ефективного використання усіх видів ресурсів з подальшою спроможністю забезпечувати оптимальний процес їх поповнення
Сімех Ю. [349]	Це потенційні можливості підприємства повернутися у стан рівноваги, в якому підприємство має позитивну динаміку функціонування, або не виходить за межі встановлених границь
3.2 Стан функціонування, що припускає розвиток у часі	
Лотоцька С.В. [183]	«Економічна стійкість підприємства» такий стан функціонування підприємства, що характеризується його потенційними можливостями, ресурсною базою і здатністю забезпечити певний рівень ефективної діяльності і стабільного розвитку на основі зростання прибутковості і капіталу, при збереженні рівня платоспроможності та кредитоспроможності в умовах мінливого зовнішнього середовища та допустимого рівня ризиків.
Малінін К. [188]	Адекватність системи середовищу, як зовнішньому, так і внутрішньому, що передбачає знаходження параметрів системи в деякому допустимому околі, що забезпечує її функціонування і розвиток
Шмидт А. В. [434]	Під економічною стійкістю підприємства розглядається моделі його розвитку з урахуванням ідентифікації ризику відхилення від заданої траєкторії.

Продовження табл А.2

1	2
Полевський Є.А. [315]	Економічну стійкість можна визначити як стан діяльності суб'єкта господарювання, коли соціально-економічні параметри, які його характеризують, за будь-яких збурень зовнішнього і внутрішнього середовища, зберігаючи початкову рівновагу, знаходяться в певній зоні економічної стійкості, межі якої прийняті нормативними на даний час, при цьому динамічно розвивається
Зайцев О. [104]	Такий стан підприємства, за якого зберігається здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку при негативних впливах зовнішнього середовища
Плесняєва С. М. [308]	Економічна стійкість – економічний стан, за якого воно (підприємство) здатне підтримувати оптимальну пропорційність у розвитку свого виробництва і реалізації продукції, вільно маневруючи власними і запозиченими коштами та внутрішніми матеріальними ресурсами, постійно знижувати негативні дії несприятливих чинників розвитку та забезпечувати безперервний процес поновлення витрат на відтворення і розширення виробництва
Будумян Е.В. [39]	Економічна стійкість розглядається як здатність підприємства до забезпечення економічного зростання і ефективності використання накопиченого економічного потенціалу
4. Ототоження поняття економічної і фінансової стійкості	
Каспиров А. В. [142]	Економічна стійкість – стан діяльності підприємства, що характеризується стійкими економічними показниками, які змінюються в допустимих межах під впливом бурюючих чинників зовнішнього і внутрішнього середовища
Брагінець А. М. [36]	Економічна стійкість – це здатність системи нормально функціонувати під впливом чинників зовнішнього і внутрішнього середовища
Роштин В. И. [340]	Економічна стійкість підприємства – перманентний стан підприємства, за якого його діяльність забезпечує в існуючих варіабельних умовах виконання всіх його зобов'язань перед персоналом, партнерами і державою завдяки збалансованості активів і пасивів, створенню достатніх резервів, редукції ризику збитків
Шеврина О. В. [431]	Економічна стійкість агрофірми характеризується стабільним зростанням доданої вартості кінцевого продукту, стійкими позиціями на ринку, рентабельністю виробництва не нижче середньогалузевого рівня, відсутністю простроченої заборгованості і розмірами поточних доходів, що забезпечують своєчасні поточні виплати
5. Інші	
5.1 Як стале функціонування	
Ареф'єва О. В., Городянська Д. М. [17, с. 84]	Економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства.
5.2 Як складова виробничої діяльності	
Фолом'єв О. Н. [404]	Економічна стійкість підприємства – це економічна категорія, яка характеризує сутність особливого стану господарської системи. Вона синтезує в собі сукупність ряду властивостей як самої системи, так і найважливіших складових її виробничої діяльності

Продовження табл. А.2

1	2
5.3 Визначається певними параметрами діяльності	
Захарченко В. І. [112, с.9]	Економічна стійкість підприємства - це комплекс властивостей організаційної, інноваційної, логістичної, виробничої, фінансово-кредитної діяльності з урахуванням їх взаємовпливу і взаємодії.
Іванова О.О. [119]	«Економічна стійкість» - комплексне поняття, що відображає різні складові діяльності поліграфічного підприємства, - фінансову, маркетингову, виробничу, кадрову, інвестиційну - що забезпечують досягнення стратегічних цілей розвитку.
5.4 Визначається результатами інноваційної діяльності	
Семененко І. М. [347]	Економічна стійкість розглядається як успадкована комплексна характеристика підприємства, рівень вияву якої в поточний і довгостроковий періоди вирішальною мірою визначається результатами інноваційної діяльності підприємства.
5.5 Визначається результатами організаційно-управлінських рішень	
Галюк Л.І. [57]	«Економічна стійкість» розглядається як результат прийняття та впровадження ефективних, системних та обґрунтованих управлінських рішень та враховує галузеві особливості газорозподільного підприємства

Підходи щодо трактування сутності поняття «контролінг»

Автор	Визначення
1	2
Системний підхід	
Фольмут Х.Й. [402]	Цілісна концепція економічного управління підприємством, спрямована на виявлення всіх можливостей і ризиків, пов'язаних з отриманням прибутку в умовах ринку. Система контролінгу полягає в орієнтації на цілі, майбутнє і вузькі місця
Уткін Є.А. [386]	Сукупність методів оперативного та стратегічного менеджменту, обліку, планування, аналізу і контролю на якісно новому етапі розвитку, єдина система спрямування і досягнення стратегічних цілей підприємства
Сухарев Л.О., Петренко С.М. [368]	Система контролінгу являє собою синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує вироблення альтернативних підходів при здійсненні оперативного і стратегічного управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства
Скібіцький О.М. [352]	У структурному вираженні контролінг – це синтез планування, обліку, аналізу, управління; у технічному — інформаційна система, яка оперативно реагує на відхилення; технологія робіт (планова робота за строками, змістом, метою); бюджетна система управління за повними та частковими витратами; електронна обробка інформації.
Градов А. П., Кузін Б. І., Федотов А. В. та ін. [75]	Новітня концепція ефективного управління фірмою для забезпечення її довгострокового існування на ринку
Давидович І.Є. [77]	У широкому розумінні контролінг — це концепція економічного управління підприємством, що спрямована на виявлення шансів і ризиків, пов'язаних з отриманням прибутку в умовах ринку. Контролінг — один із засобів, інструментів і водночас один із складових мистецтва економічного управління.
Майер Е. [186]	Система забезпечення підприємства в двох аспектах: короткостроковому – оптимізація прибутку, в довгостроковому – збереження й підтримка гармонійних відносин і взаємозв'язків підприємства з оточуючим його сферами: природною, соціальною, господарською
Дарманська Г.О., Овод Л.В [80]	Окрема система або складова частина управління, яка забезпечує підприємство необхідною оперативною та стратегічною інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище, яке його оточує, сприяє розвитку, виживанню в умовах жорсткої конкурентної боротьби і досягненню наміченої ним мети
Штангрет А.М., Копилук О.І. [436]	Система взаємозв'язку управлінських впливів за допомогою різних інструментів на об'єкти управління з метою досягнення максимально ефективної діяльності, тобто вирішення проблеми «обмежені ресурси — безмежні потреби»
Дарманська Г. О. [80]	Контролінг – це система або складова частина управління, яка забезпечує підприємство необхідною та стратегічною інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище, яке його оточує, сприяє його розвитку, виживанню в умовах жорсткої конкурентної боротьби

1	2
Циглик І. І. [417]	Контролінг – це система, яка орієнтована на майбутній розвиток підприємства чи регіону в цілому. Це система спостереження та вивчення поведінки внутрішнього економічного механізму конкретного підприємства і розробки шляхів для досягнення мети, яку воно ставить перед собою
Терещенко О. О. [371]	Спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства (зокрема фінансового менеджменту) і включає в себе інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль та внутрішній консалтинг
Манн Р., Майер Е. [191]	Система регулювання витрат і результатів діяльності, яка допомагає в досягненні цілей та дає змогу уникнути несподіванок і своєчасно ввікнуті «червоне світло», коли економіці підприємства загрожує небезпека, що вимагає вживання заходів протидії
Штангрет А.М., Шляхтянко В.В., Волович О.Б., Зубрей І.В. [438]	Це і система спостереження, і вивчення поведінки економічного механізму конкретного підприємства та розробки шляхів для досягнення мети, яку воно становить перед собою, і система, орієнтована на майбутній розвиток підприємства
Хайлук С. О. [405]	«Контролінг» як системи інформаційно-аналітичної та методичної підтримки прийняття управлінських рішень у сфері менеджменту з метою забезпечення ефективного функціонування підприємства, формування, розвитку й підтримки його конкурентних переваг у стратегічній перспективі
Функціональний підхід	
Ананькіна Е.А., Данілочкін С.В., Данілочкіна Н.Г. [158]	Функціонально обґрунтований напрямок економічної роботи на підприємстві, пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної функції в менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень.
Петренко С. М. [244]	Контролінг – це функція управління, що здійснює інтеграцію всіх інших функцій на підприємстві та орієнтована на встановлення цілі діяльності, сприяє формалізації інструментальних взаємозв'язків у системі управління, завдяки чому стає можливим своєчасне та повне досягнення підприємством встановлених цілей
Балабанова Л.В., Гасило О.О. [26]	Інтегрована інформаційно-функціональна система, спрямована на досягнення кількісних і якісних цілей підприємства за допомогою використання специфічних технологій та інструментарію управління підприємством
Кармінський А.М., Оленев Н.І., Примак А.Г. [157]	Нове явище в теорії і практиці сучасного управління, що виникло на стику економічного аналізу, планування, управлінського обліку і менеджменту.
Панков В. А., Слецьких С. Я., Михайличенко Н. М. [241]	Контролінг – напрям практичної діяльності на підприємстві, який полягає в забезпеченні максимально ефективної реалізації всіх функцій управління, як-от: планування, облік, аналіз, контроль, регулювання, що має максимізувати ефективність діяльності підприємства. Тобто контролінг спрямований на забезпечення досягнення цілей, що стоять перед підприємством, з максимальною ефективністю; пронизує всю структуру управління та, як і управління в цілому, має два аспекти: стратегічний та оперативний

Продовження табл. А.3

1	2
Романова М. [339]	Контролінг є сервісним інструментом менеджменту, що забезпечує контроль управління, тобто правильність використання того чи іншого управлінського інструмента та надання його менеджменту для обговорення
Гусева І. [76]	Синтез методів и інструментів, прийомів, средств, принципів координації, інформатизації, методического и аналітического забезпечення управленческой діяльності с применением последних достижений теории и практики управления
Длі М. І., Михайлов С. О., Балябіна Г. О. [83]	Контролінг – одна з функцій, що виконується в межах управління підприємством і полягає у підтримці управління через інформацію
Терещенко О.О. [370]	Контролінг – це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства і включає інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг
Процесний підхід	
Дайле А. [78]	Процес оволодіння економічною ситуацією на підприємстві. Кожен менеджер несе відповідальність за організацію контролінгу. Контролер організує контролінг, використовуючи певні методичні підходи і техніку
Сухарев Л.О., Петренко С.М. [368]	Принципова інша концепція інформації й управління, яка забезпечує підтримку внутрішнього балансу економіки підприємства шляхом формування інформації про витрати й доходи як основи для ухвалення оптимальних управлінських рішень.
Голов С.Ф. [72]	Синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує вироблення підходів при здійсненні оперативного і стратегічного управління процесом досягнення цілей та результатів діяльності підприємства
Адаменко А. А., Рыбьянцева М. С. [4]	Інструмент управління, який виходить за межі однієї функції та підтримує внутрішньофірмове управління й процес прийняття рішень цілеспрямованим підбором та обробкою інформації
Кравец Т.Д [170]	Інформаційне забезпечення процесу управління підприємством з метою його успішного розвитку на засадах оптимізації фінансового результату в межах соціальних цілей
Віноградов С.Л. [52]	Контролінг – це новітня концепція ефективного управління фірмою для забезпечення її довгострокового існування на ринку

ДОДАТОК Б
Оцінка соціально-економічної ефективності діяльності
промислового авіапідприємства

Таблиця Б.1

Критерії та показники оцінки соціально-економічної ефективності функціонування промислового авіапідприємства

Вид ефективності	Критерії оцінки	Методи оцінки	Показники оцінки
Економічна ефективність діяльності промислового авіапідприємства	відповідність антикризової стратегії задачам забезпечення економічної стійкості;	Структурно-динамічний аналіз	показник фінансової стійкості;
	забезпечення зростання фінансового потоку промислового авіапідприємства;		приріст чистого фінансового потоку;
	оптимізація структури оборотного капіталу промислового авіапідприємства;		приріст оборотного капіталу, коефіцієнт автономії;
	мінімізація валютних ризиків на основі підвищення якості ускладнених промисловим авіапідприємством зовнішньоекономічних контрактів;		зниження рівня валютних ризиків по зовнішнім контрактам;
	наявність середньо - та довгострокових інвестиційних проектів, що сприяють розвитку підприємства;		приріст інвестицій;
	довільний стан матеріально-технічної бази		коефіцієнти оновлення, фондовіддача, фондоозброєність
Соціальна ефективність діяльності промислового авіапідприємства	збільшення рівня середньої заробітної плати на підприємстві до середньогалузевої;	Порівняльно-динамічний аналіз	співвідношення рівня середньої заробітної плати на підприємстві з середньогалузевим;
	збільшення кількості робочих місць на промисловому авіапідприємстві;		темпи росту кількості робочих місць на промисловому авіапідприємстві
	збільшення продуктивності праці персоналу;		темпи росту продуктивності праці персоналу;
	забезпечення зростання рівня оплати праці персоналу;		темпи змін рівня оплати праці персоналу ;
	збільшення частки чисельності персоналу з найвищим рівнем кваліфікації у загальній чисельності персоналу		темпи змін частки чисельності персоналу з найвищим рівнем кваліфікації у загальній чисельності персоналу.

Рис. Б.1. Схема визначення ефективності діяльності підприємства

ДОДАТОК В
Основні показники економіки України

Таблиця В.1

Показники та оцінка функціонування економіки України, [361; 362]

відсотків до попереднього року, %

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Темпи зростання (зменшення)</i>									
Валовий внутрішній продукт	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2	100,0
Індекс промислового виробництва	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	99,5	95,3
Експорт товарів та послуг	106,3	113,7	127,2	134,9	62,6	128,1	130,1	100,3	90,8
Імпорт товарів та послуг	125,8	124,8	134,5	140,3	55,0	130,8	134,2	102,9	91,1
Індекс цін виробників промислової продукції	116,7	109,6	119,5	135,5	106,5	120,9	119,0	103,7	99,9
Індекс споживчих цін	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6	99,7
<i>Відсоток від ВВП</i>									
Видатки зведеного бюджету	32,1	32,3	31,4	32,6	33,7	34,9	31,7	35,0	34,9
Дефіцит зведеного бюджету	-1,8	-0,7	-1,1	-1,5	-4,1	-6,0	-1,8	-3,6	-4,5

Таблиця В.2

Структура ВВП України за видами економічної діяльності, [43; 53]

у відсотках, %

Вид економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Переробна промисловість	38,06	36,47	35,63	34,23	30,31	32,19	33,76	30,61	11,95
Торгівля, ремонт автомобілів і побутових приладів і предметів особистого споживання	9,51	9,77	10,49	10,93	11,55	10,73	12,51	11,73	15,75
Діяльність транспорту і зв'язку	8,70	8,60	8,18	7,85	8,83	8,56	8,94	8,20	9,26
Сільське господарство, охота, лісове господарство	9,04	0,79	6,85	7,11	7,62	7,75	8,98	8,36	9,09
Освіта	2,80	2,89	2,79	2,83	3,41	3,46	3,14	3,32	5,37
Добувна промисловість	3,92	3,68	3,49	4,17	3,79	4,76	5,35	4,61	5,70
Будівництво	4,38	5,12	5,71	5,34	3,75	4,01	4,31	4,12	2,50
Виробництво і розподіл електроенергії, газу і води	3,50	3,78	3,69	3,54	4,14	4,27	4,66	4,51	3,32
Охорона здоров'я і надання соціальної допомоги	2,18	2,26	2,18	2,09	2,61	2,65	2,43	2,53	3,93
Інші види економічної діяльності	17,91	26,64	20,99	21,91	23,99	21,62	15,92	22,01	33,13
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця В.3

**Фінансові результати до оподаткування
підприємств України, [361; 362]**

млн. грн.

Рік	Фінансовий результат	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
1	2	3	4	5	6
2005	64370,8	65,8	89165,1	34,2	24794,3
2006	76253,4	66,5	110648,6	33,5	34395,2
2007	135897,9	67,5	182994,4	32,5	47096,5
2008	8954,2	62,8	193669,1	37,2	184714,9
2009	-42414,7	60,1	144059,2	39,9	186473,9
2010	54443,5	59,0	210985,4	41,0	156541,9
2011	122210,0	65,1	272726,2	34,9	150516,2
2012	101884,7	64,5	277938,5	35,5	176053,8
2013	29602,8	65,9	234492,2	34,1	204889,4

Таблиця В.4

Фінансові результати до оподаткування за видами промислової діяльності підприємств України,

[392; 393; 394; 395; 396; 397; 398; 399; 400]

млн.грн.

Вид економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Промисловість, в т. ч.	28264,3	34699,6	43700,9	20243,2	-4788,1	26845,9	58892,4	21353,4	13204,5
добувна промисловість	6103,8	5370,5	8235,6	22169,9	2970,5	19521,0	30268,4	15698,3	15412,7
переробна промисловість в т.ч.	20887,1	23853,0	32712,2	-3167,0	-8989,4	5399,8	17084,8	-1842,4	-3703,4
легка промисловість	-72,5	-20,4	65,9	-526,9	78,1	84,3	290,5	125,4	213,6
металургія та оброблення металу	10093,6	12720,8	15865,5	6741,9	-9833,6	-4630,3	-2573,1	-15954,1	-11832,6
машинобудування	2238,5	1916,9	5127,5	704,6	1921,1	7176,0	15081,2	13322,8	5827,8
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1273,4	5476,1	2753,1	1240,3	1230,8	1925,1	11539,3	7570,5	3073,2
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	5,5	5,8	5,8	5,0	1,8	3,5	4,7	3,3	3,0

Таблиця В.5

Підприємства, які одержали збиток, [392; 393; 394; 395; 396; 397; 398; 399; 400]

у % до їх загальної кількості

Вид економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Промисловість, в т. ч.	36,5	34,7	33,4	38,9	40,3	40,8	37,4	37,6	36,8
добувна промисловість	39,7	34,9	36,5	40,5	43,6	53,5	48,6	50,7	47,0
переробна промисловість в т.ч.	35,2	33,8	32,2	38,0	39,5	39,3	36,1	35,9	34,9
легка промисловість	36,6	33,9	32,1	37,1	35,9	37,1	32,0	36,5	33,7
металургія та оброблення металу	36,0	34,5	32,8	38,2	44,7	41,6	35,0	36,3	34,8
машинобудування	33,3	33,3	30,8	36,1	39,3	37,6	32,3	33,0	34,9
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	57,9	50,2	52,0	52,3	49,7	57,3	51,9	47,3	55,8

**Індекси промислової продукції за видами діяльності,
[361; 362]**

до попереднього року, %

Вид економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Промисловість	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2	95,7
Переробна промисловість	103,0	106,3	119,9	94,0	73,5	113,9	108,2	96,3	92,9
Машинобудівний комплекс	107,1	111,8	119,0	100,3	55,1	136,1	x	x	x
виробництво машин та устаткування	112,2	102,9	103,0	98,2	62,4	121,1	x	x	x
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	90,8	110,7	129,1	93,2	71,8	124,2	x	x	x
виробництво транспортних засобів та устаткування	112,4	119,1	130,0	105,7	42,1	161,9	x	x	x
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування ¹	x	x	x	x	x	x	115,9	96,7	86,8
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції ¹	x	x	x	x	x	x	102,6	90,5	86,4
Виробництво електричного устаткування ¹	x	x	x	x	x	x	128,6	87,7	91,1
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань ¹	x	x	x	x	x	x	110,2	97,3	95,0
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів ¹	x	x	x	x	x	x	119,0	100,5	79,6
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	98,5	108,9	107,0	87,7	73,3	112,2	x	x	x
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування ¹	x	x	x	x	x	x	111,0	96,4	94,7
Хімічна та нафтохімічна промисловість	109,8	103,2	108,4	91,4	77,0	122,5	x	x	x
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення ¹	x	x	x	x	x	x	96,4	81,6	89,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції ¹	x	x	x	x	x	x	123,7	96,2	83,1

¹З 2011 року Держстат України представляє індекси цін виробників промислової продукції відповідно до [Класифікації видів економічної діяльності \(ДК 009:2010\)](#)

Індекси цін виробників промислової продукції за видами діяльності,

[361; 362]

до попереднього року, %

Вид економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Промисловість	116,7	109,6	119,5	135,5	106,5	120,9	119,0	103,7	101,7
Переробна промисловість	114,9	107,7	116,4	134,9	106,7	118,8	116,3	101,2	99,8
Машинобудівний комплекс	110,1	104,3	109,9	120,0	111,3	110,7	110,7	102,4	x
виробництво машин та устаткування	114,4	106,3	110,0	115,5	114,7	106,9	106,7	104,6	x
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	110,8	108,6	108,3	111,2	114,5	109,7	106,6	101,4	x
виробництво транспортних засобів та устаткування	106,4	99,8	110,7	127,5	107,5	113,3	115,8	101,9	x
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	101,9
Виробництво електричного устаткування ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	100,1
Виробництво машин і устаткування, не віднесені до інших угруповань ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	101,7
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	94,9
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	118,3	108,6	124,5	147,7	93,1	125,8	119,1	96,4	x
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	97,3
Хімічна та нафтохімічна промисловість	112,5	111,2	113,7	135,7	113,5	111,9	121,3	106,0	x
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	99,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції ¹	x	x	x	x	x	x	x	x	94,7

¹Починаючи з січня 2013 року Держстат України представляє індекси цін виробників промислової продукції відповідно до [Класифікації видів економічної діяльності \(ДК 009:2010\)](#)

Таблиця В.8

**Обсяги експорту/імпорту продукції підприємств переробної
промисловості, [115; 116]**

млрд. дол. США

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Експорт	44,38	50,24	64	85,61	54,25	69,26	61,95	63,09	63,3
темп росту, %	107,48	113,20	127,39	133,77	63,37	127,67	89,45	101,83	91,04
Імпорт	43,71	53,31	72,15	99,96	56,21	73,11	74,71	76,86	70,04
темп росту, %	120,38	121,96	135,34	138,54	56,23	130,07	102,19	102,87	91,13
Баланс	0,67	-3,07	-8,15	-14,35	-1,96	-3,85	-12,76	-13,77	-12,61

Таблиця В.9

**Обсяги експорту/імпорту продукції підприємств машинобудівного
комплексу, [115; 116]**

млрд. дол. США

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Експорт	4,64	5,56	8,48	10,9	6,89	9,19	11,9	13,29	10,62
темп росту, %	81,98	119,83	152,52	128,54	63,21	57,18	129,49	111,68	79,91
Імпорт	10,05	13,7	19,77	26,65	9,07	12,72	20,05	22,47	19,47
темп росту, %	129,18	136,32	144,31	134,80	34,03	140,24	157,63	112,07	86,65
Баланс	-5,41	-8,14	-11,29	-15,75	-2,18	-3,53	-8,15	-9,18	-8,85

Таблиця В.10

Питома вага експорту продукції машинобудування, [115; 116]

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, в т.ч.	8,3	12,6	11,0	9,9	9,9	11,0
реактори ядерні, котли	5,6	7,0	6,1	5,2	5,5	6,1
електричні машини	2,7	5,6	4,9	4,7	4,4	4,9
XVII. Засоби наземного транспорту, лігальні апарати, плавучі засоби, в т.ч.	4,8	4,0	6,3	7,1	8,9	5,3
залізничні локомотиви	2,8	2,0	4,7	5,6	6,2	3,9
інші засоби наземного транспорту	1,1	1,0	1,1	0,9	0,9	0,6
лігальні апарати	0,4	0,5	0,2	0,5	1,4	0,5
судна	0,5	0,6	0,4	0,1	0,4	0,3
XVIII. Прилади та апарати оптичні	0,4	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5

Таблиця В.11

Основні показники технічного рівня промисловості України, [234; 130]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Обсяг реалізованої продукції промисловості, % до попереднього року	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	108,0	99,5	99,7
Ступінь зносу основних фондів, %	57,9	58,6	59,0	58,0	61,8	63,0	61,9	57,3	56,9
Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	3152	2408	2526	2446	2685	2408	3238	3403	3138
% до попереднього року	53,64	76,40	104,90	96,83	109,77	89,68	134,47	105,10	92,21
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у тому числі, %	8,2	10,0	14,2	10,8	10,7	13,8	16,2	17,4	16,8
переробна промисловість у тому числі, %	15,7	15,0	17,1	18,6
машинобудування, %	23,3	22,2	24,5	24,7

Таблиця В.12

Ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності, %,

[220; 221; 222; 223; 224; 361; 362]

Види економічної діяльності	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Основні засоби промисловості (первинна вартість), млн. грн.	463001	501977	645443	823796	970942	101199	1116367	1603646	1749110
Усього	49,0	51,5	52,6	61,2	60,0	74,9	75,9	76,7	77,3
Сільське господарство	52,2	48,2	39,0	34,8	39,6	40,8	32,6	34,6	35,8
Промисловість усього	57,9	58,6	57,3	55,5	61,8	63,0	56,8	57,3	56,9
добувна	49,6	49,9	49,8	52,9	46,1	47,8	56,3	54,1	57,1
переробна	59,2	60,0	59,7	57,3	64,9	66,8	56,8	57,2	50,1
виробництво електроенергії, газу та води	60,6	60,9	62,2	62,0	62,2	60,7	57,0	58,4	61,9
Будівництво	45,1	40,8	37,7	44,6	46,0	50,1	58,8	55,1	51,9
Транспорт та зв'язок	48,5	60,4	69,3	87,5	83,9	94,4	95,6	96,0	96,7

Таблиця В.13

**Динаміка внутрішніх фінансових ресурсів промислових підприємств України,
[361; 362; 420; 421; 422; 423; 424; 425]**

млн.грн.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Оборотні кошти (на кінець року)	243346,4	290520,3	364159,7	481216,6	541252,1	631647	651437	786102,5	838709
<i>у % до попереднього року</i>	х	119,39	125,35	132,14	112,48	116,7	103,13	120,67	106,69
Амортизаційний фонд	15789,8	18793,3	24347,1	29161,9	36060,1	38052,6	39023,7
<i>у % до попереднього року</i>	х	119,02	129,55	119,78	123,65	105,53	102,55
Чистий прибуток	13933	18741	19236	5542,5	-14192,5	11889,6	37077,5	5346,8	-4535,2
<i>у % до попереднього року</i>	х	134,51	102,64	28,81	-356,07	183,77	311,85	14,42	-184,82
Разом	273069	328055	407743	515921	563120	681590	727538
<i>у % до попереднього року</i>	х	120,14	124,29	126,53	109,15	121,04	106,74

* – за попередніми даними

Таблиця В.14

Капітальні інвестиції, [127; 139]

Технологічна структура	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
У фактичних цінах, млн.грн.									
Усього	111174	148972	222679	272074	192878	189061	259932	293692	267728
Відсотків до загального обсягу									
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:									
інвестиції у матеріальні активи	96,9	96,3	96,4	97,1	96,0
з них:									
інвестиції в основний капітал	83,7	84,1	84,6	85,7	78,7	79,7	80,5	x	x
з них:									
капітальне будівництво	45,5	48,0	49,2	49,5	41,5	44,2	45,6	54,5	55,4
машини, обладнання та транспортні засоби	38,2	36,1	35,4	36,2	33,9	32,5	32,8	38,9	36,4
Земля	0,8	0,3	0,8	0,6	0,6
існуючі будівлі та споруди	3,4	2,6	3,1	x	x
нові будівлі, споруди, об'єкти незавершеного будівництва	1,6	1,5	0,9	x	x
довгострокові біологічні активи тваринництва	0,5	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5	0,4	0,7	0,9
інші необоротні матеріальні активи	2,6	1,7	1,6	1,6	2,1	2,0	1,7	2,4	2,9
капітальний ремонт	10,4	10,7	10,6	10,1	9,8	9,7	9,0	x	x
інвестиції у нематеріальні активи	2,8	3,1	2,9	2,3	3,1	3,7	3,6	2,9	4,0

Таблиця В.15

Інвестиції в основний капітал, [127]

Роки	Освоєно	
	у фактичних цінах, млн. грн.	у % до попереднього року
2005	93096	101,9
2006	125254	119,0
2007	188486	129,8
2008	233081	97,4
2009	151777	58,5
2010	150667 ¹	99,4
2011	209130 ¹	122,4

¹ – без ПДВ

Таблиця В.16

Капітальні інвестиції, [137; 138]

Роки	Освоєно	
	у фактичних цінах, млн. грн.	у % до попереднього року
2012	263728	126,1
2013	247892	94,0

Таблиця В.17

Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування¹, [128]

Джерела фінансування	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
У фактичних цінах, млн. грн.									
Усього	93096	125254	188486	233081	151777	150667	209130	293692	267728,0
у тому числі за рахунок									
коштів державного бюджету	5077	6846	10458	11576	6687	9479	15599	17141	6497,8
коштів місцевих бюджетів	3915	5446	7324	9918	4161	4357	6111	9149	7219,2
власних коштів підприємств та організацій	53424	72337	106520	132138	96019	83997	112989	175424	170675,6
кредитів банків та інших позик	13740	19406	31182	40451	21581	20611	37436	50105	40878,3
коштів іноземних інвесторів	4688	4583	6660	7591	6859	3429	6544	5041	4881,2
коштів населення на будівництво власних квартир ²	...	7019	9879	9495	4792	4653	4470	3651	6574,9
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	3091	5110	8549	11589	5502	16176	15103	21975	21770,1
Інших джерел фінансування	9161	4507	7914	10323	6176	7965	10878	11206	9230,9
Відсотків до загального обсягу									
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі за рахунок									
коштів державного бюджету	5,5	5,5	5,6	5,0	4,4	6,3	7,5	5,8	2,4
коштів місцевих бюджетів	4,2	4,3	3,9	4,2	2,7	2,9	2,9	3,1	2,7
власних коштів підприємств та організацій	57,4	57,8	56,5	56,7	63,3	55,7	54,0	59,7	63,8
кредитів банків та інших позик	14,8	15,5	16,6	17,3	14,2	13,7	17,9	17,1	15,3
коштів іноземних інвесторів	5,0	3,7	3,5	3,3	4,5	2,3	3,1	1,7	1,8
Коштів населення на будівництво власних квартир	-	5,6	5,2	4,1	3,2	3,1	2,2	1,3	2,5
Коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	3,3	4,1	4,5	5,0	3,6	10,7	7,2	7,5	8,1
інших джерел фінансування	9,8	3,5	4,2	4,4	4,1	5,3	5,2	3,8	3,4

¹ з 2012 р. капітальні інвестиції

Таблиця В.18

Прямі іноземні інвестиції до України на початок року, [383; 384]

млн.дол. США

Країни	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
На кінець року, млн. дол. США									
Всього	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44806,0	49362,3	50333,9	54462,4
у тому числі									
Німеччина	5503,7	5578,1	5918,3	6393,0	6601,9	7083,0	7386,4	7391,8	6317,0
Кіпр	1635,9	3187,5	5946,4	7646,2	9005,3	10044,9	12645,5	13355,2	17275,1
Австрія	1439,5	1633,8	2067,4	2443,8	2605,2	2731,4	3423,1	3418,8	3401,4
Сполучені Штати Америки	1387,4	1396,8	1430,1	1464,6	1309,1	1158,1	1043,1	1000,7	936,7
Сполучене Королівство	1174,8	1563,4	1975,5	2249,8	2307,5	2287,1	2508,2	2593,4	2556,5
Російська Федерація	835,8	1002,1	1462,4	1847,2	2566,4	3403,2	3594,5	3600,4	3785,8
Франція	87,9	830,3	1044,8	1231,2	1630,8	2368,1	2230,7	2260,4	1765,3
Нідерланди	919,5	1533,8	2508,8	3197,4	3954,5	4683,3	4822,8	4898,0	5168,6
Віргінські острови, Британські	736,5	806,2	1066,7	1294,0	1342,7	1451,5	1607,0	1666,0	1884,9
Швеція	134,1	137,3	986,7	1262,8	1275,8	1710,6	1744,0	1756,8	1600,1
Швейцарія	456,4	566,5	648,0	718,0	796,4	862,3	960,3	947,7	1106,2
Польща	225,5	394,6	672,1	690,1	866,7	932,8	875,5	854,1	916,4
Угорщина	191,0	370,9	411,2	595,4	711,5	700,5	686,1	681,4	688,3
Люксембург	77,8	93,4	210,7	214,2	265,1	441,7	493,8	495,2	558,8
Італія	117,4	132,9	150,4	914,2	982,0	980,6	965,9	975,1	1015,9
Інші країни	1966,8	2379,7	3043,2	3454,5	3832,1	3966,9	4375,4	4279,2	4654,1

Продовження табл. В.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
у % до підсумку									
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі									
Німеччина	32,59	25,82	20,03	17,95	16,48	15,81	14,96	14,69	11,60
Кіпр	9,69	14,75	20,13	21,47	22,48	141,82	25,62	0,27	0,32
Австрія	8,52	7,56	7,00	6,86	6,50	6,10	6,93	0,07	0,06
Сполучені Штати Америки	8,21	6,46	4,84	4,11	3,27	2,58	2,11	1,99	1,72
Сполучене Королівство	6,96	7,24	6,69	6,32	5,76	5,10	5,08	5,15	4,69
Російська Федерація	4,95	4,64	4,95	5,19	6,41	7,60	7,28	7,15	6,95
Франція	0,52	3,84	3,54	3,46	4,07	5,29	4,52	4,49	3,24
Нідерланди	5,44	7,10	8,49	8,98	9,87	10,45	9,77	9,73	9,49
Віргінські острови, Британські	4,36	3,73	3,61	3,63	3,35	3,24	3,26	3,31	3,46
Швеція	0,79	0,64	3,34	3,55	3,19	3,82	3,53	3,49	2,94
Швейцарія	2,70	2,62	2,19	2,02	1,99	1,92	1,95	1,88	2,03
Польща	1,34	1,83	2,28	1,94	2,16	2,08	1,77	1,70	1,68
Угорщина	1,13	1,72	1,39	1,67	1,78	1,56	1,39	1,35	1,26
Люксембург	0,46	0,43	0,71	0,60	0,66	0,99	1	0,98	1,03
Італія	0,70	0,62	0,51	2,57	2,45	2,19	1,96	1,94	1,87
Інші країни	11,64	11,01	10,30	9,70	9,57	8,85	8,86	8,50	8,55

Таблиця В.19

Кредити, надані банками резидентам (крім депозитних корпорацій), [361; 362]

на кінець року; млн. грн.

Види кредитів	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Банки	143423	100,0	245230	100,00	426867	100,00	734022	100,00	723295	100,00	732823	100,00	801809	100,00	815142	100,00	143423
у % до попереднього року	160,2	х	170,98	х	174,07	х	171,96	х	98,54	х	101,32	х	109,41	х	101,66	х	17,59	х
у валюті																		
національній	81279	56,67	123787	50,48	213802	50,09	300220	40,90	355521	49,15	395504	53,97	478596	59,69	515580	63,25	81279	56,67
у % до попереднього року	140,6	х	152,30	х	172,72	х	140,42	х	118,42	х	111,25	х	121,01	х	107,73	х	15,76	х
іноземній	62144	43,33	121443	49,52	213065	49,91	433801	59,10	367774	50,85	337319	46,03	323213	40,31	299562	36,75	62144	43,33
у % до попереднього року	183,4	х	195,42	х	175,44	х	203,60	х	84,78	х	91,72	х	95,82	х	92,68	х	20,74	х

Таблиця В.20

Середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют, встановлений Національним банком України, [361; 362]

Грошова одиниця	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1 англійський фунт стерлінгів	9,3376	9,2945	10,1069	9,6688	12,1948	12,2689	12,7771	12,6639	12,5064
1 долар США	5,1247	5,0500	5,0500	5,2672	7,7912	7,9356	7,9676	7,9910	7,9930
10 японських єн	0,4669	0,4340	0,4292	0,5140	0,8345	0,9052	1,0004	1,0019	8,214
1 євро	6,3899	6,3369	6,9179	7,7080	10,8679	10,5329	11,0918	10,2707	10,6122
10 російських рублів	1,81	1,86	1,98	2,11	2,47	2,61	2,72	2,57	2,51

Таблиця В.21

Динаміка процентних ставок за період 2005 - 2013 рр., [42]

% річних

Види ставок	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Облікова ставка НБУ, на кінець періоду	9,5	8,5	8,0	12,0	10,25	7,75	7,5	7,0	6,5
Ставка кредитування:									
в національній валюті	16,4	15,4	14,4	17,8	20,9	15,7	16,0	18,4	14,1
в іноземній валюті	11,5	11,3	11,3	11,6	10,0	10,5	9,2	8,4	8,9
Депозитна ставка									
в національній валюті	8,5	7,6	8,2	9,9	14,0	10,3	8,1	13,4	6,6
в іноземній валюті	6,8	5,8	5,8	5,4	9,2	7,9	5,5	5,7	3,4

Таблиця В.22

Показники соціально-демографічного середовища, [361; 362]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість постійного населення, % до попереднього року	99,25	99,39	99,41	99,50	99,61	99,60	99,68	99,82	99,72
млн.чол.	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8	45,6	45,5	45,4	45,25
Доходи населення, % до попереднього року	139,1	123,8	132,0	135,7	105,8	123,1	115,0	111,1	105,3
Кількість найманих працівників, % до попереднього року , у тому числі	98,43	100,46	99,52	99,55	92,89	97,03	96,26	100,72	96,14
промисловість, % до попереднього року	99,5	98,22	97,22	96,66	88,97	95,18	97,67	98,79	96,13
Кількість зайнятих, тис.чол	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата, % до попереднього року	136,7	129,2	129,7	133,7	105,5	120,0	117,6	114,9	108,2
Кількість зареєстрованих безробітних, % до попереднього року	89,8	86,2	84,6	131,5	62,9	102,5	88,6	105,0	96,2
Рівень зареєстрованого безробіття, (за методологією ДССУ) на кінець періоду, у % до населення працездатного віку	3,1	2,7	2,3	3,0	1,9	2,0	1,8	1,8	1,8
Кількість безробітних (за методологією МОП), % до попереднього року	83,95	94,64	93,57	100,53	137,45	91,16	97,04	95,64	95,1
Рівень безробіття (за методологією МОП), % до попереднього року	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9	7,5	7,2

ДОДАТОК Г

**Оцінка зовнішнього середовища функціонування промислових
авіапідприємств**

Таблиця Г.1

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) політико-інституціональних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
стабільність уряду	9	8	7	9	9	8	9	59	-24,0	576,0	0,1873	
державний контроль і регулювання діяльності підприємств	6	7	9	5	6	3	7	43	-8,0	64,0	0,1365	
стабільність податкової політики	5	4	5	6	5	6	3	34	1,0	1,0	0,1079	
державна політика приватизації та націоналізації	4	3	1	2	7	2	6	25	10,0	100,0	0,0794	
міждержавні угоди з іншими урядами	8	9	8	8	8	9	8	58	-23,0	529,0	0,1841	
рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств	1	6	3	4	1	7	5	27	8,0	64,0	0,0857	
державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств	7	5	6	7	4	1	2	32	3,0	9,0	0,1016	
рівень корупції державних структур	3	2	2	1	3	4	1	16	19,0	361,0	0,0508	
рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками)	2	1	4	3	2	5	4	21	14,0	196,0	0,0667	
Среднее арифметическое рангов								35				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								1900				
Коефіцієнт конкордації								0,6463				

Таблиця Г.2

Оцінка вірогідності виникнення політико-інституціональних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта (вірогідність виникнення)							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Середня вірогідність виникнення	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
стабільність уряду	5	5	5	5	5	5	5	35	-13,3333	177,7778	5	0
стабільність податкової політики	3	1	1	2	2	2	2	13	8,6667	75,1111	1,85714	0,78571
державний контроль і регулювання діяльності підприємств	5	5	5	4	5	5	4	33	-11,3333	128,4444	4,71429	0,07143
державна політика приватизації та націоналізації	1	2	4	1	1	1	2	12	9,6667	93,4444	1,71429	0,82143
міждержавні угоди з іншими урядами	5	5	5	5	5	5	5	35	-13,3333	177,7778	5	0
рішення уряду щодо підтримки окремих галузей та підприємств	3	5	5	5	5	5	5	35	-13,3333	177,7778	5	0
державна політика щодо забезпечення ресурсами окремих галузей і підприємств	1	1	2	5	1	2	1	13	8,6667	75,1111	1,85714	0,78571
рівень корупції державних структур	1	2	1	1	1	1	2	9	12,6667	160,4444	1,28571	0,92857
рівень економічної свободи держави (згідно з міжнародними оцінками)	1	2	1	1	2	1	2	10	11,6667	136,1111	1,42857	0,89286
Среднее арифметическое рангов								21,66667				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								1202				
Коефіцієнт конкордації								0,4088				

Таблиця Г.3

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) економічних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
рівень інфляції	9	6	8	6	7	9	9	54	-19,0	361,0	0,1714	
індекс обсягів промислової продукції	4	7	9	2	1	7	5	35	0,0	0,0	0,1111	
експорт/імпорт товарів та послуг	8	5	4	5	9	4	6	41	-6,0	36,0	0,1302	
індекс цін виробників промислової продукції	1	2	3	4	4	3	1	18	17,0	289,0	0,0571	
фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності	2	4	7	3	3	8	4	31	4,0	16,0	0,0984	
частка збиткових підприємств	3	1	1	1	2	2	3	13	22,0	484,0	0,0413	
середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют	7	9	6	8	6	6	2	44	-9,0	81,0	0,1397	
кредити, надані банками резидентами	6	3	5	7	8	1	8	38	-3,0	9,0	0,1206	
ставки банківського проценту	5	8	2	9	5	5	7	41	-6,0	36,0	0,1302	
Среднее арифметическое рангов								35,0				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								1312,0				
Коефіцієнт конкордації								0,4463				

Таблиця Г.4

Оцінка вірогідності виникнення економічних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта (вірогідність виникнення)							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Середня вірогідність виникнення	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
рівень інфляції	5	5	5	5	5	5	5	35	-10,3333	106,7778	5	0
індекс обсягів промислової продукції	5	5	5	5	4	5	5	34	-9,3333	87,1111	4,85714	0,03571
експорт/імпорт товарів та послуг	2	1	2	1	1	1	2	10	14,6667	215,1111	1,42857	0,89286
індекс цін виробників промислової продукції	5	5	5	5	5	5	5	35	-10,3333	106,7778	5	0
фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності	5	5	5	5	5	5	5	35	-10,3333	106,7778	5	0
частка збиткових підприємств	2	2	3	2	3	2	3	17	7,6667	58,7778	2,42857	0,64286
середній офіційний курс національної грошової одиниці до іноземних валют	5	5	5	5	5	5	5	35	-10,3333	106,7778	5	0
кредити, надані банками резидентами	2	2	1	2	1	1	1	10	14,6667	215,1111	1,42857	0,89286
ставки банківського проценту	2	2	2	2	1	1	1	11	13,6667	186,7778	1,57143	0,85714
Среднее арифметическое рангов								24,6667				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								1190,0				
Коефіцієнт конкордації								0,4048				

Таблиця Г.5

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) науковотехнічних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
обсяг наукових та науковотехнічних робіт, виконаних власними силами підприємств, за видами	2	7	5	3	5	6	4	32	-4,5714	20,8980	0,1667	
інноваційність промислової продукції	1	3	7	6	3	2	2	24	3,4286	11,7551	0,1250	
освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	3	2	6	5	4	5	3	28	-0,5714	0,3265	0,1458	
питома вага підприємств, що впроваджували інновації	4	1	1	2	2	1	1	12	15,4286	238,0408	0,0625	
інвестиції в основний капітал	7	5	3	1	7	7	6	36	-8,5714	73,4694	0,1875	
ступінь зносу основних фондів	6	6	4	7	6	4	7	40	-12,5714	158,0408	0,2083	
прямі іноземні інвестиції до України	5	4	2	4	1	3	1	20	7,4286	55,1837	0,1042	
Середнє арифметичне рангів								27,4286				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								557,714				
Коефіцієнт конкордації								0,4065				

Таблиця Г.6

Оцінка вірогідності виникнення науковотехнічних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта (вірогідність виникнення)							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Середня вірогідність виникнення	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
обсяг наукових та науковотехнічних робіт, виконаних власними силами підприємств, за видами	4	5	5	4	5	5	5	33	-8,4286	71,0408	4,71429	0,07143	
інноваційність промислової продукції	5	5	4	5	5	4	5	33	-8,4286	71,0408	4,71429	0,07143	
освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	3	3	2	3	3	3	3	20	4,5714	20,8980	2,85714	0,53571	
питома вага підприємств, що впроваджували інновації	2	2	1	1	2	1	2	11	13,5714	184,1837	1,57143	0,85714	
інвестиції в основний капітал	5	5	5	5	5	5	5	35	-10,4286	108,7551	5	0	
ступінь зносу основних фондів	3	2	5	3	5	3	5	26	-1,4286	2,0408	3,71429	0,32143	
прямі іноземні інвестиції до України	2	3	2	2	2	1	2	14	10,5714	111,7551	2	0,75	
Середнє арифметичне рангів								24,5714					
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								569,7143					
Коефіцієнт конкордації								0,4152					

Таблиця Г.7

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) соціально-демографічних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
кількість найманих працівників	2	4	5	4	5	4	4	28	-7,0	49,0	0,2667
доходи населення	1	3	2	1	1	2	2	12	9,0	81,0	0,1143
кількість зайнятих	3	2	4	5	4	3	3	24	-3,0	9,0	0,2286
кількість безробітних	4	1	1	2	3	1	1	13	8,0	64,0	0,1238
середньомісячна заробітна плата	5	5	3	3	2	5	5	28	-7,0	49,0	0,2667
Середнє арифметичне рангів								21,0000			
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								252,000			
Коефіцієнт конкордації								0,5143			

Таблиця Г.8

Оцінка вірогідності виникнення соціально-демографічних факторів

Фактор експертизи	Оцінка експерта (вірогідність виникнення)							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Середня вірогідність виникнення	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
кількість найманих працівників	4	3	5	4	3	5	3	27	-2,80	7,84	3,85714	0,28571
доходи населення	5	5	4	5	5	4	5	33	-8,80	77,44	4,71429	0,07143
кількість зайнятих	3	3	2	3	3	3	3	20	4,20	17,64	2,85714	0,53571
кількість безробітних	2	2	1	1	2	1	2	11	13,20	174,24	1,57143	0,85714
середньомісячна заробітна плата	5	4	3	4	5	4	5	30	-5,80	33,64	4,28571	0,17857
Середнє арифметичне рангів								24,20				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								310,80				
Коефіцієнт конкордації								0,6343				

Таблиця Г.9

**Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) Інтегральних показників оцінки зовнішнього середовища
функціонування підприємств**

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт β_i)	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Інтегральний показник рівня впливу соціально-демографічного середовища (I_1)	2	4	3	4	2	4	4	23	-5,50	30,25	0,3286	
Інтегральний показник рівня впливу науковотехнічного середовища (I_2)	1	3	2	1	1	2	2	12	5,50	30,25	0,1714	
Інтегральний показник рівня впливу економічного середовища (I_3)	3	2	4	3	4	3	3	22	-4,50	20,25	0,3143	
Інтегральний показник рівня впливу політико-інституціонального середовища (I_4)	4	1	1	2	3	1	1	13	4,50	20,25	0,1857	
Середнє арифметичне рангів								17,50				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								101,0				
Коефіцієнт конкордації								0,4122				

ДОДАТОК Д

Методика розрахунку фінансово-економічних показників

Таблиця Д.1

Коефіцієнти оцінки фінансового стану підприємства

Показник	Умовне позначення	Формула для розрахунку	Економічний зміст	Напрямок позитивних змін
1	2	3	4	5
Показники майнового стану				
Частка оборотних виробничих фондів в обігових коштах	x_{111}	$x_{111} = \frac{\Phi_{ov}}{A_o},$ де Φ_{ov} - оборотні виробничі фонди; A_o - оборотні активи	Вказує на частку обігових коштів у виробничій сфері	Збільшення, особливо в умовах інфляції
Частка основних засобів в активах підприємства	x_{112}	$x_{112} = \frac{ЗB_{oz}}{A},$ де $ЗB_{oz}$ - залишкова вартість основних засобів; A - активи	Вказує на частку засобів інвестованих в основні засоби, у валюті балансу.	Збільшення
Коефіцієнт зносу основних засобів	x_{113}	$x_{113} = \frac{З_{oz}}{П_{oz}},$ де $З_{oz}$ - знос основних засобів; $П_{oz}$ - первісна вартість основних засобів	Характеризує рівень фізичного й морального зносу основних фондів	Зменшення
Коефіцієнт оновлення основних засобів	x_{114}	$x_{114} = \frac{\Delta П_{oz}}{П_{oz}},$ де $\Delta П_{oz}$ - збільшення за звітний період первісної вартості основних засобів	Вказує на рівень фізичного й морального відновлення основних фондів	Збільшення
Частка довгострокових фінансових інвестицій в активах	x_{115}	$x_{115} = \frac{D_{\phi i}}{A},$ де $D_{\phi i}$ - довгострокові фінансові інвестиції	Характеризує частку фінансових інвестицій у валюті балансу, зменшення диверсифікованого ризику	Збільшення

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5
Частка оборотних виробничих активів		$x_{116} = \frac{\Phi_{ov}}{A}$	Частка мобільних виробничих фондів у валюті балансу	Збільшення
Коефіцієнт мобільності активів	x_{117}	$x_{117} = \frac{A_m}{A_{n.m.}}$, де A_m - мобільні активи; $A_{n.m.}$ - немобільні активи.	Скільки обігових коштів припадає на одиницю необігових; потенційна можливість перетворення активів у ліквідні кошти	Збільшення, рекомендований рівень ≥ 5
Показники ділової активності				
Оборотність активів	x_{121}	$x_{121} = \frac{BP}{A}$, де BP - виручка від реалізації продукції.	Скільки отримано чистої виручки від реалізації продукції на одиницю коштів, інвестованих в активі	Збільшення
Фондовіддача	x_{122}	$x_{122} = \frac{BP}{ЗB_{оз}}$.	Скільки чистої виручки від реалізації продукції припадає на одиницю основних виробничих фондів	Збільшення
Коефіцієнт оборотності обігових коштів (обороту)	x_{123}	$x_{123} = \frac{BP}{A_o}$.	Кількість оборотів обігових коштів за період; скільки виручки припадає на одиницю обігових коштів	Збільшення
Коефіцієнт оборотності запасів (обороту)	x_{124}	$x_{124} = \frac{CPП}{\bar{З}}$, де $CPП$ – собівартість реалізованої продукції; $\bar{З}$ - запаси середні.	Кількість оборотів коштів, інвестованих у запаси	Збільшення
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороту)	x_{125}	$x_{125} = \frac{BP}{\overline{ДЗ}}$, де $\overline{ДЗ}$ - дебіторська заборгованість середня.	Кількість оборотів коштів, інвестованих у запаси	Збільшення

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5
Коефіцієнт оборотності готової продукції (оборотів)	x_{126}	$x_{126} = \frac{BP}{\overline{ГП}}$ де $\overline{ГП}$ - середні запаси готової продукції.	У скільки разів виручка перевищує середні запаси готової продукції	Збільшення
Період фінансового циклу (днів)	x_{127}	$x_{127} = \sum ПЗ + \sum ДЗ - \sum КЗ,$ де $\sum ПЗ$ - сума періоду запасу; $\sum ДЗ$ - сума дебіторської заборгованості; $\sum КЗ$ - сума кредиторської заборгованості	Період обороту коштів	Зменшення, але від'ємне значення показника свідчить вже про нестачу коштів (підприємство живе "в борг")
Коефіцієнт оборотності власного капіталу (оборотність)	x_{128}	$x_{128} = \frac{BP}{BK}$ де BK - власний капітал	Скільки чистої виручки від реалізації продукції припадає на одиницю власного капіталу	Збільшення
Показники рентабельності				
Рентабельність активів за прибутком від звичайної діяльності	x_{131}	$x_{131} = \frac{\Pi_3}{A} \cdot 100\%$ де Π_3 - прибуток від звичайної діяльності.	Скільки прибутку від звичайної діяльності припадає на одиницю коштів, інвестованих в активи	Збільшення
Рентабельність капіталу (активів) за чистим прибутком	x_{132}	$x_{132} = \frac{ЧП}{A} \cdot 100\%$ де $ЧП$ - чистий прибуток.	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю інвестованих в активи коштів	Збільшення
Рентабельність власного капіталу	x_{133}	$x_{133} = \frac{ЧП}{BK} \cdot 100\%$	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю власного капіталу	Збільшення
Рентабельність виробничих фондів	x_{134}	$x_{134} = \frac{ЧП}{\Phi_6} \cdot 100\%$ де Φ_6 - виробничі фонди.	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю вартості виробничих фондів	Збільшення

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5
Рентабельність реалізованої продукції за прибутком від реалізації	x_{135}	$x_{135} = \frac{P_p}{BP} \cdot 100\%$, де P_p - прибуток від реалізації продукції.	Скільки припадає прибутку від реалізації на одиницю виручки	Збільшення
Рентабельність реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності	x_{136}	$x_{136} = \frac{P_{od}}{BP} \cdot 100\%$, де P_{od} - прибуток від операційної діяльності.	Скільки припадає прибутку від операційної діяльності на одиницю виручки	Збільшення
Рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку	x_{137}	$x_{137} = \frac{ЧП}{BP} \cdot 100\%$	Скільки припадає чистого прибутку на одиницю виручки	Збільшення
Коефіцієнт стійкості економічного зростання	x_{138}	$x_{138} = \frac{P_p}{ЧП} \cdot 100\%$, де P_p - реінвестований прибуток.	Темп збільшення власного капіталу за рахунок чистого прибутку	Збільшення
Показники фінансової стійкості				
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	x_{141}	$x_{141} = \frac{BOK}{OA}$, де BOK – власні обігові кошти; OA – оборотні активи.	Абсолютна можливість перетворення активів у ліквідні кошти	Збільшення; > 0,1
Маневреність робочого капіталу	x_{142}	$x_{142} = \frac{З}{PK}$, де $З$ – запаси; PK – робочий капітал	Частка запасів, тобто матеріальних, виробничих активів у власних обігових коштах; обмежує свободу маневру власними коштами	Зменшення; збільшення запасів призводить до уповільнення оборотності обігових коштів, в умовах інфляції — до залучення дорогих кредитів, що зменшує платоспроможність підприємства

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5
Маневреність власних обігових коштів	x_{143}	$x_{143} = \frac{KB}{OK},$ де KB – кошти власні; OK – обігові кошти	Частка абсолютно ліквідних активів у власних обігових коштах; забезпечує свободу фінансового маневру	Збільшення
Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів	x_{144}	$x_{144} = \frac{BOK}{3}.$	Наскільки запаси, що мають найменшу ліквідність у складі оборотних активів, забезпечені довгостроковими стабільними джерелами фінансування	Збільшення
Коефіцієнт покриття запасів	x_{145}	$x_{145} = \frac{ДПЗ}{3},$ де – джерела покриття запасів.	Скільки на одиницю коштів, що вкладені в запаси, припадає у сукупності власних коштів, довго- та короткострокових зобов'язань	Збільшення
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	x_{146}	$K_{146} = \frac{BK}{П},$ де $П$ - пасиви	Характеризує незалежність від позикових засобів	$\geq 0,5$
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	x_{147}	$K_{147} = \frac{П}{BK}.$	Скільки одиниць сукупних джерел припадає на одиницю власного капіталу	Зменшення; $= 2$
Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	x_{148}	$K_{148} = \frac{BK}{ПК},$ де $ПК$ – позиковий капітал	Характеризує забезпеченість заборгованості власними коштами	> 1
Показник фінансового левериджу	x_{149}	$K_{149} = \frac{Дов.З}{BK},$ де $Дов.З$ – довгострокові зобов'язання	Характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань, збільшення свідчить про підвищення фінансового ризику	$\leq 0,25$

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5
Коефіцієнт фінансової стійкості	x_{1410}	$K_{1410} = \frac{BK + ДЗ}{П}$	Частка стабільних джерел фінансування у їх загальному обсязі	0,85-0,90
Показники ліквідності				
Коефіцієнт ліквідності поточної (покриття)	x_{151}	$x_{151} = \frac{ПА}{ПП}$ де <i>ПА</i> – поточні активи; <i>ПП</i> – поточні пасиви.	Характеризує достатність обігових коштів для погашення боргів протягом року	Збільшення; критичне значення $x_{151} = 1$; при $x_{151} < 1$ підприємство має неліквідний баланс. Якщо $x_{151} = 1-0,5$, підприємство своєчасно ліквідує борги
Коефіцієнт ліквідності швидкої	x_{152}	$x_{152} = \frac{ПА - З}{ПП}$	Скільки одиниць найбільш ліквідних активів припадає на одиницю термінових боргів	Збільшення; >1
Коефіцієнт ліквідності абсолютної	x_{153}	$x_{153} = \frac{К}{ПП}$ де <i>К</i> – кошти	Характеризує готовність підприємства негайно ліквідувати короткострокову заборгованість	Збільшення; 0,2-0,35
Співвідношення короткострокової дебіторської кредиторської заборгованості та	x_{154}	$x_{154} = \frac{ДЗ}{КЗ}$ де <i>ДЗ</i> – дебіторська заборгованість; <i>КЗ</i> – кредиторська заборгованість.	Здатність розраховатися з кредиторами за рахунок дебіторів протягом одного року	≥ 1

ДОДАТОК Е

Оцінка економічної стійкості промислових авіапідприємств

Таблиця Е.1

**Динаміка частки оборотних виробничих фондів в обігових коштах промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
І. Фінансова складова									
І.1 Показники майнового стану									
І.1.1 Частка оборотних виробничих фондів в обігових коштах, (x ₁₁₁)									
ПАТ «Мотор Січ»	0,8067	0,8126	0,8468	0,8306	0,8025	0,8023	0,7991	0,7985	0,7903
ТОВ «Авіа-Про»	0,3416	0,4398	0,4742	0,3677	0,3459	0,3026	0,2905	0,2924	0,2301
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,2777	0,3625	0,2413	0,2070	0,1645	0,1584	0,1803	0,1267	0,1209
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,3475	0,1948	0,2322	0,2651	0,1662	0,1475	0,1562	0,1225	0,1205
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,1724	0,1526	0,1563	0,1823	0,1546	0,1542	0,1601	0,1432	0,1401
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,2828	0,2737	0,2669	0,3309	0,3323	0,3241	0,4203	0,2853	0,2801
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,3616	0,3416	0,3384	0,3663	0,4340	0,3935	0,3104	0,2743	0,2609
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,1069	0,1419	0,1336	0,1987	0,1857	0,1734	0,1546	0,1257	0,1240
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,5584	0,5634	0,4333	0,5972	0,6457	0,5918	0,4783	0,4127	0,4001
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,2405	0,2629	0,2295	0,1855	0,1628	0,2181	0,1731	0,1077	0,1001
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,3184	0,3776	0,4375	0,2923	0,4930	0,4265	0,3514	0,3602	0,3601
ВАТ "Київський радіозавод"	0,2355	0,1117	0,1928	0,3237	0,3383	0,2701	0,2227	0,2344	0,2209
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,3327	0,3729	0,3267	0,3218	0,2458	0,3397	0,3397	0,3075	0,2956
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,1495	0,1518	0,1532	0,1545	0,1391	0,1299	0,1345	0,1218	0,1198

Таблиця Е.2

Динаміка частки основних засобів в активах промислових підприємствам за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.1.2 Частка основних засобів в активах, (x_{112})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,5393	0,5734	0,5221	0,4430	0,4532	0,5631	0,5509	0,5521	0,5501
ТОВ «Авиа-Про»	0,6211	0,6051	0,6143	0,6212	0,6737	0,6933	0,6448	0,6546	0,6143
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,6712	0,6467	0,6455	0,7274	0,3152	0,5098	0,62047	0,6428	0,6204
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,4237	0,4119	0,3719	0,3352	0,4835	0,4237	0,5999	0,5250	0,4937
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,5293	0,4853	0,4585	0,4334	0,4324	0,4654	0,4613	0,4893	0,3045
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,2214	0,2124	0,2045	0,2156	0,3493	0,4036	0,3903	0,3435	0,3303
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,1557	0,1667	0,1496	0,1547	0,1877	0,1862	0,1561	0,1817	0,1461
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,4513	0,3893	0,3436	0,2943	0,3167	0,3321	0,3467	0,3657	0,3503
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,4086	0,2394	0,2024	0,1756	0,3045	0,2645	0,2241	0,2756	0,2734
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,4208	0,3912	0,2697	0,2232	0,2618	0,2736	0,4699	0,3760	0,3352
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,5428	0,64587	0,5616	0,6088	0,5958	0,5864	0,5093	0,5107	0,4903
ВАТ "Київський радіозавод"	0,7383	0,5483	0,7706	0,7702	0,5557	0,5442	0,5520	0,5634	0,4613
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,5217	0,4889	0,3337	0,3285	0,2945	0,3554	0,3393	0,3164	0,3045
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,1894	0,1524	0,1734	0,1654	0,1745	0,1834	0,1698	0,1702	0,1634

Таблиця Е.3

**Динаміка коефіцієнту зносу основних засобів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.1.3 Коефіцієнт зносу основних засобів, (x_{113})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,7026	0,6935	0,7138	0,7221	0,7289	0,7299	0,7301	0,7321	0,8321
ТОВ «Авиа-Про»	0,5711	0,6012	0,6259	0,6419	0,6747	0,6639	0,6053	0,6843	0,6943
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,6652	0,6797	0,7368	0,6075	0,6468	0,6363	0,6514	0,6672	0,7672
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,5432	0,5432	0,5253	0,5192	0,5393	0,5432	0,5311	0,5316	0,6716
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,5876	0,5956	0,6097	0,5994	0,6096	0,6203	0,6165	0,6065	0,6965
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6268	0,6245	0,5985	0,5075	0,4756	0,5605	0,5308	0,5433	0,5933
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,6128	0,5858	0,5932	0,5568	0,5887	0,5267	0,5017	0,5179	0,5579
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,9056	0,9094	0,9126	0,9154	0,9164	0,9172	0,9186	0,9200	0,9880
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,4911	0,5023	0,9124	0,9154	0,6704	0,6373	0,6024	0,7552	0,7982
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,7051	0,7082	0,7271	0,7276	0,6973	0,7586	0,7128	0,7531	0,7651
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,5502	0,5625	0,5848	0,4422	0,4743	0,6792	0,6734	0,6801	0,6951
ВАТ "Київський радіозавод"	0,4528	0,4808	0,4178	0,4245	0,6901	0,7028	0,6673	0,6732	0,6762
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,5713	0,5873	0,5873	0,5654	0,5293	0,5185	0,5352	0,5766	0,6796
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,3422	0,3914	0,4435	0,4796	0,4801	0,4858	0,4887	0,4892	0,5592

Таблиця Е.4

**Динаміка коефіцієнту оновлення основних засобів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.1.4 Коефіцієнт оновлення основних засобів, (x_{114})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	x	0,0796	0,0545	0,0384	0,0396	0,0385	0,0312	0,0300	0,0250
ТОВ «Авіа-Про»	x	-0,0045	-0,0045	-0,0044	-0,0040	-0,0324	-0,0401	-0,0436	-0,0336
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	x	0,0943	0,1537	0,2434	0,2309	0,1188	0,0009	0,0008	0,0005
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	x	0,0893	0,0889	0,0743	0,0701	0,0262	0,0201	0,0198	0,0098
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	x	-0,0243	-0,0245	-0,0246	-0,0012	0,0093	-0,0078	0,0102	0,0092
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	x	0,0823	0,1127	0,2843	0,2839	0,2834	0,2217	0,1795	0,1665
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	x	0,1142	0,1275	0,1404	0,0051	-0,9320	0,0338	0,0011	0,0009
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	x	0,1028	0,0765	0,0118	0,0147	0,0178	0,0271	0,0576	0,0496
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	x	0,0606	0,1876	0,2104	0,1987	0,1038	0,0913	0,0716	0,0606
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	x	-0,0800	-0,0717	-0,0603	0,0498	0,0127	0,4938	0,4999	0,4659
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	x	0,0289	0,2671	0,3613	0,2791	0,0359	0,0261	0,0253	0,0193
ВАТ "Київський радіозавод"	x	0,0242	0,0289	0,0317	0,02758	0,0247	0,1586	0,1423	0,1303
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	x	0,0363	0,0103	0,1352	0,1475	0,1510	0,0789	0,0183	0,0163
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	x	0,0937	0,0876	0,0758	0,0716	0,0965	0,0564	0,0641	0,0541

Таблиця Е.5

**Динаміка частки довгострокових фінансових інвестицій в активах промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.1.5 Частка довгострокових фінансових інвестицій в активах, (x ₁₁₅)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,0001	0,0002	0,0000
ТОВ «Авиа-Про»	0,0034	0,0042	0,0000	0,0000	0,1784	0,1522	0,1502	0,1172	0,0954
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0114	0,0131	0,1357	0,0917	0,0053	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0257	0,0230	0,0198	0,0003	0,0299	0,0257	0,0001	0,0001	0,0000
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0052	0,0056	0,0051	0,0058	0,0049	0,0051	0,0047	0,0042	0,0009
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0317	0,0189	0,0123	0,0087	0,0113	0,0017	0,0014	0,0014	0,0009
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,0004	0,0003	0,0003	0,0003	0,0497	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0031	0,0282	0,0263	0,0221	0,0219	0,0262	0,0211	0,0199	0,0089
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0031	0,0025	0,0017	0,0019	0,0013
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0026	0,0027	0,0016	0,0014	0,0014	0,0011	0,0009	0,0014	0,0012
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0001	0,0000	0,0000	0,0000	0,1793	0,1118	0,1815	0,0951	0,0851
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0035	0,0034	0,0027	0,0021	0,0009
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0000	0,0015	0,0281	0,0236	0,1831	0,2041	0,2068	0,2103	0,1903
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0297	0,0231	0,0273	0,0140	0,0142	0,0189	0,0199	0,0209	0,0199

Таблиця Е.6

**Динаміка частки оборотних виробничих активів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.1.6 Частка оборотних виробничих активів, (x ₁₁₆)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,3279	0,3170	0,3715	0,4256	0,4297	0,4107	0,3905	0,3876	0,3705
ТОВ «Авиа-Про»	0,1251	0,1685	0,1391	0,1706	0,2520	0,2146	0,2597	0,2601	0,2397
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0828	0,1115	0,0814	0,0863	0,1235	0,2481	0,1997	0,1208	0,1107
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1821	0,1039	0,13723	0,1030	0,1698	0,1821	0,1340	0,1818	0,1920
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0771	0,0724	0,0793	0,0882	0,0685	0,0796	0,1687	0,1977	0,1187
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,1518	0,1467	0,1584	0,0946	0,0628	0,1762	0,2160	0,1299	0,1160
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,2963	0,2774	0,2755	0,2982	0,2580	0,3035	0,2585	0,3847	0,3685
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0579	0,0811	0,0836	0,1352	0,1142	0,1267	0,1189	0,1001	0,1009
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,2048	0,4051	0,3269	0,4894	0,3902	0,2385	0,2087	0,2223	0,2227
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,1327	0,1522	0,1528	0,1302	0,1107	0,1923	0,1559	0,1437	0,1549
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,1227	0,1086	0,1359	0,0975	0,1824	0,0989	0,0768	0,0789	0,0868
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0616	0,0501	0,0417	0,0689	0,1223	0,1026	0,0863	0,0767	0,0963
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,1249	0,1387	0,1542	0,1412	0,0991	0,1112	0,0001	0,1158	0,0001
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,1112	0,1228	0,1149	0,0927	0,0901	0,1001	0,1087	0,1099	0,1087

Таблиця Е.7

**Динаміка коефіцієнту мобільності активів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.1.7 Коефіцієнт мобільності активів, (x_{117})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,6847	0,6395	0,7813	1,1056	1,1057	1,1045	1,0957	1,0921	1,0821
ТОВ «Авіа-Про»	0,5774	0,6211	0,6078	0,562	0,7441	0,7898	1,1341	1,1243	1,1203
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,4053	0,4471	0,8229	1,1391	0,9901	0,9064	0,8125	0,9738	0,9998
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,1012	1,1434	1,4439	1,6554	0,7845	1,1012	0,6029	0,5555	0,4655
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,8073	0,9102	1,0247	0,9477	1,5123	1,0593	1,0758	1,0247	1,0167
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	1,1585	1,1536	1,4539	2,5977	1,5844	1,1908	1,0579	0,8362	0,7662
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	4,5445	4,3159	4,4012	4,3797	3,1542	3,3724	4,9837	3,2931	3,1931
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,1737	1,3581	1,6373	2,1244	2,1198	2,1099	2,1089	2,0001	1,9891
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	7,3866	2,5575	3,0725	4,5405	1,5323	1,3673	0,7727	0,5933	0,4933
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	1,2311	1,3749	1,9925	2,3539	2,1225	2,1341	2,0810	1,9873	1,6873
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,6273	0,4037	0,4509	0,5006	0,5877	0,2699	0,2777	0,2891	0,2771
ВАТ "Київський радіозавод"	0,3544	0,8223	0,2754	0,2705	0,5661	0,6126	0,6319	0,5943	0,5843
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,5932	0,5899	0,8984	0,7787	0,6826	0,4893	0,5498	0,6042	0,6242
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	2,9251	3,8246	3,1693	3,1634	3,1523	3,0935	3,0901	2,0765	2,0065

Таблиця Е.8

**Динаміка Інтегрального показника майнового стану промислових авіапідприємств (I_1)
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,3532	0,3654	0,3745	0,3432	0,2568	0,2334	0,2367	0,2748	0,2902
ТОВ «Авіа-Про»	0,6036	0,6154	0,6138	0,5955	0,5589	0,4547	0,3034	0,2780	0,2546
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,62433	0,63023	0,6145	0,6167	0,5934	0,5512	0,5139	0,4039	0,3854
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,7867	0,7989	0,7545	0,7537	0,7028	0,7046	0,6887	0,6856	0,6547
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,6294	0,6734	0,6691	0,6293	0,3245	0,3556	0,3332	0,3545	0,3298
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	0,7576	0,7842	0,7567	0,7624	0,6875	0,6178	0,5978	0,5556	0,5455
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,5932	0,6254	0,6189	0,6189	0,6245	0,6167	0,6153	0,6189	0,6001
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,3589	0,3636	0,3689	0,3367	0,3087	0,2956	0,2856	0,2767	0,2300
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,7856	0,77434	0,7743	0,3547	0,3356	0,3754	0,3856	0,2993	0,2656
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,3232	0,3556	0,3467	0,3345	0,2767	0,2545	0,2756	0,2367	0,2300
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,7957	0,7834	0,7765	0,7545	0,7276	0,7046	0,6535	0,6532	0,6499
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,7809	0,7756	0,7578	0,7845	0,3665	0,3556	0,2776	0,2545	0,2456
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,7856	0,7767	0,7543	0,7534	0,6878	0,6943	0,6327	0,6456	0,6300
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,7878	0,7656	0,7845	0,7567	0,7071	0,7245	0,6878	0,6545	0,6065

Таблиця Е.9

Динаміка показника оборотності активів промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2. Показники ділової активності									
1.2.1 Оборотність активів, (X ₁₂₁)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,32	0,34	0,40	0,39	0,39	0,38	0,34	0,31	0,29
ТОВ «Авиа-Про»	0,19	0,314	0,54	0,57	0,59	0,53	0,44	0,43	0,39
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,92	0,95	0,99	1,13	1,12	1,28	0,93	0,97	0,95
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,54	0,70	0,82	0,75	0,61	0,54	0,49	0,31	0,29
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,33	0,46	0,45	0,71	0,67	0,68	0,49	0,42	0,39
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	1,37	1,21	1,29	1,12	0,52	1,36	1,12	1,34	1,31
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,82	0,74	0,83	0,72	0,77	0,69	0,60	0,76	0,66
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,56	0,82	1,05	1,04	1,02	0,99	0,99	0,76	0,71
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,42	1,75	1,86	1,76	0,92	0,83	0,38	0,42	0,39
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,42	0,45	0,50	0,46	0,39	0,39	0,32	0,30	0,30
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,43	0,43	0,73	0,48	0,43	0,35	0,32	0,33	0,31
ВАТ "Київський радіозавод"	0,82	0,412	0,57	0,56	0,47	0,67	0,22	0,28	0,25
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	1,14	1,30	1,90	1,63	1,17	1,51	1,66	1,02	1,00
ДП «Закарпатське вертолiтне виробниче об'єднання»	0,65	0,48	1,02	0,89	0,88	0,80	0,79	0,77	0,75

Таблиця Е.10

Динаміка показника фондівдачі промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.2 Фондовіддача, (x ₁₂₂)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,58	0,59	0,77	0,88	0,82	0,83	0,80	0,71	0,69
ТОВ «Авіа-Про»	0,29	0,51	0,88	0,92	0,95	0,75	2,59	2,03	1,98
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	1,37	1,47	6,14	6,55	8,32	5,44	3,92	2,02	2,00
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,27	1,69	2,18	2,25	1,26	1,27	0,83	1,34	1,29
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВІП)	0,63	0,95	0,98	1,62	3,52	2,35	3,02	3,66	3,55
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	6,19	5,68	6,29	5,18	1,47	3,37	2,87	3,89	3,39
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	5,26	4,43	5,57	4,66	4,09	3,68	3,83	4,18	4,14
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,24	2,08	3,07	4,81	3,05	3,15	3,59	2,03	2,00
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	3,48	7,31	9,18	10,04	3,04	3,13	0,97	0,82	0,79
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,96	0,89	1,86	2,08	1,50	1,27	1,11	0,99	0,93
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Гора»»	0,78	0,67	1,29	0,79	1,49	0,59	0,62	0,61	0,60
ВАТ "Київський радіозавод"	0,83	0,76	0,73	0,72	2,64	3,06	2,21	2,15	2,10
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	2,29	2,65	5,77	4,94	4,02	4,24	4,88	3,23	3,00
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	3,43	3,18	5,79	5,36	5,36	5,12	5,10	5,05	4,65

Таблиця Е.11

**Динаміка коефіцієнту оборотності обігових коштів (обороту) по промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.3 Коефіцієнт оборотності обігових коштів (обороту), (X ₁₂₃)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,77	0,86	0,92	0,74	0,77	0,86	0,91	0,74	0,71
ТОВ «Авіа-Про»	0,51	0,81	1,42	1,59	0,92	1,43	1,19	1,07	1,00
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	3,23	3,07	2,18	1,65	1,46	2,06	1,68	2,07	1,96
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»»)	1,02	1,31	1,37	1,21	1,38	1,32	1,33	1,64	1,53
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,75	0,96	0,88	1,45	1,95	2,1	2,69	2,49	2,09
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	2,55	2,25	2,17	1,55	0,84	2,50	2,18	2,93	2,56
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,99	0,91	1,02	0,88	0,53	0,89	0,72	0,94	0,69
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,04	1,41	1,69	2,05	1,18	1,25	1,75	1,98	1,88
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,39	2,44	2,46	2,15	1,53	1,45	0,85	1,12	1,09
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,73	0,66	0,75	0,66	0,58	0,52	0,49	0,39	0,36
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	1,11	1,49	2,33	1,43	1,15	1,61	1,45	1,35	1,25
ВАТ "Київський радіозавод"	2,35	0,93	2,61	2,59	4,06	4,38	3,15	3,15	3,09
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	3,07	3,49	4,02	3,70	2,88	4,58	4,67	2,72	2,71
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,87	0,61	1,32	1,16	1,16	1,12	1,10	1,09	1,06

Таблиця Е.12

**Динаміка коефіцієнту оборотності запасів (обороту) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.4 Коефіцієнт оборотності запасів (обороту), (x_{124})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,71	0,84	0,93	0,83	0,81	0,75	0,78	0,61	0,88
ТОВ «Авіа-Про»	0,64	0,84	1,42	1,27	0,91	1,67	1,85	1,98	1,99
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	5,36	6,02	10,39	11,51	7,88	3,12	9,73	4,44	5,99
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,12	2,11	2,82	2,61	1,41	1,12	2,01	1,89	2,67
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,61	0,94	0,92	1,21	2,13	2,12	1,38	3,22	3,87
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	6,86	6,67	6,26	9,51	7,51	5,93	3,52	5,85	6,88
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	1,50	1,55	1,86	1,29	1,11	1,39	1,47	1,23	1,77
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	5,11	5,35	5,22	5,07	5,06	5,08	5,21	5,01	5,67
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	12,67	34,26	81,32	133,59	11,75	22,48	31,87	31,71	32,34
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,83	0,64	1,09	0,79	0,97	1,48	0,99	0,77	1,00
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	2,71	2,49	3,64	3,17	1,94	2,43	2,14	2,28	2,43
ВАТ "Київський радіозавод"	9,29	8,84	9,32	5,83	8,88	8,86	10,63	11,55	12,44
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	7,88	7,07	8,39	7,99	8,51	10,16	5,23	7,15	7,25
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	1,87	1,09	3,43	2,77	2,69	2,56	2,09	1,98	2,01

Таблиця Е.13

**Динаміка коефіцієнту оборотності дебіторської заборгованості (обороту) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.5 Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороту), (x_{125})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	22,98	26,96	34,89	18,93	22,98	26,96	34,89	18,93	19,89
ТОВ «Авиа-Про»	3,94	6,82	18,48	73,16	23,49	23,81	6,61	5,32	6,67
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	53,44	48,04	4,38	2,66	2,28	2,43	8,02	6,51	7,98
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	10,22	11,91	9,60	7,18	15,08	10,22	6,28	10,99	12,67
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	29,88	28,84	19,06	31,97	28,28	33,21	21,34	13,21	354,41
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	18,59	15,05	16,38	10,51	29,23	24,07	37,89	13,03	15,90
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	5,55	3,66	4,24	5,41	4,36	2,58	2,96	3,11	5,12
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	94,93	72,26	22,39	13,01	19,25	14,75	12,57	19,99	20,34
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	10,86	30,39	9,18	8,96	31,63	8,49	3,90	5,66	8,67
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	2,72	2,71	1,55	1,55	1,24	1,35	1,58	1,65	1,98
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	43,02	16,25	21,99	3,55	3,41	5,51	4,79	7,21	8,99
ВАТ "Київський радіозавод"	31,13	10,46	10,37	11,10	8,59	9,51	9,31	9,24	12,89
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	15,17	17,94	16,44	16,49	7,45	17,96	25,23	14,27	16,90
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	3,49	2,40	4,21	3,04	3,03	3,01	2,87	2,11	4,89

Таблиця Е.14

**Динаміка коефіцієнту оборотності готової продукції (оборотів) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.6 Коефіцієнт оборотності готової продукції (оборотів), (x_{126})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	9,65	11,29	17,89	13,32	12,21	12,32	12,08	11,01	15,79
ТОВ «Авиа-Про»	1,48	2,25	3,69	3,61	4,08	11,81	36,68	5,37	45,76
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	10,63	70,35	6,91	11,98	23,50	22,65	22,55	19,36	37,45
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	4,69	5,85	11,66	7,09	8,65	4,68	18,87	17,35	19,32
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	9,94	18,64	16,72	3,51	8,46	3,56	5,82	6,16	7,34
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	174,76	323,11	430,98	208,84	120,09	104,50	229,59	227,58	290,78
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	25,27	40,51	38,78	9,24	7,96	7,82	6,69	6,28	56,89
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	12,64	17,35	11,87	14,99	9,45	11,93	13,56	12,78	21,15
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	8,13	8,99	7,96	9,68	39,28	20,23	40,87	35,21	39,65
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	1,79	2,52	3,53	2,26	2,19	3,18	2,16	2,27	5,87
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Гора»»	22,51	14,47	26,95	18,14	19,06	14,46	8,18	15,12	32,56
ВАТ "Київський радіозавод"	31,34	35,29	25,22	21,65	36,54	23,03	30,73	29,39	33,13
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	318,95	289,63	214,42	130,92	263,55	361,89	315,16	193,62	205,67
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	19,72	17,83	16,51	14,85	14,32	14,01	14,12	12,02	17,99

Таблиця Е.15

Динаміка періоду фінансового циклу (днів) промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.7 Період фінансового циклу (днів), (x ₁₂₇)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	531	453	422	454	213	683	142	226	320
ТОВ «Авиа-Про»	567	435	271	357	420	239	201	237	376
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	14	12	30	28	30	32	35	22	32
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	333	183	137	146	271	333	186	201	260
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	620	413	409	332	115	203	128	125	156
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	71	69	74	48	77	84	140	74	90
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	245	236	198	284	443	261	247	295	380
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	219	216	91	84	113	125	145	196	205
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	146	135	120	174	238	153	188	205	278
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	434	490	333	466	374	348	345	350	487
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	175	160	121	117	182	142	164	176	216
ВАТ "Київський радіозавод"	70	50	48	172	49	50	43	44	56
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	30	33	26	29	35	17	90	36	87
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	195	332	109	133	184	179	330	278	317

Зменшення

Таблиця Е.16

**Динаміка коефіцієнту оборотності власного капіталу (оборотність) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.2.8 Коефіцієнт оборотності власного капіталу (оборотність), (\times_{128})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,35	0,39	0,49	0,57	0,35	0,43	0,49	0,57	0,43
ТОВ «Авиа-Про»	0,28	0,44	0,70	0,72	0,86	1,61	2,26	2,12	2,15
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	1,91	1,78	1,87	3,04	3,43	6,88	2,83	29,26	8,98
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,64	0,76	1,04	1,03	0,68	0,64	0,58	0,87	0,92
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,41	0,59	0,60	1,02	2,16	1,35	1,76	1,75	1,66
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	2,02	1,74	1,75	2,12	1,00	3,57	2,71	3,05	3,25
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,89	0,79	0,92	0,82	0,86	0,96	1,18	1,36	1,23
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,46	2,12	2,61	3,18	2,69	1,43	1,54	1,49	1,32
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,59	2,59	2,66	2,66	2,02	3,09	3,56	5,52	3,23
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,45	0,48	0,75	0,72	0,62	0,72	0,64	0,62	0,43
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,65	0,57	1,02	0,82	1,78	1,06	0,83	0,67	0,45
ВАТ "Київський радіозавод"	0,82	0,43	0,86	0,87	0,96	0,94	0,87	0,85	0,88
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	1,51	1,59	2,18	1,87	1,66	1,76	1,89	1,17	1,12
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	3,40	2,93	4,41	4,10	7,11	5,64	3,13	4,02	6,21

Таблиця Е.17

**Динаміка інтегрального показника ділової активності промислових авіапідприємств (I_2)
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,3533	0,3654	0,3645	0,3532	0,3086	0,2967	0,2876	0,2356	0,2187
ТОВ «Авиа-Про»	0,3457	0,3654	0,3671	0,3457	0,3323	0,3564	0,2828	0,2156	0,1921
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,7764	0,7543	0,7543	0,7456	0,7378	0,7547	0,7056	0,6632	0,6432
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,7823	0,7735	0,7524	0,7234	0,7114	0,7223	0,7024	0,6521	0,6290
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,3432	0,3341	0,3543	0,5545	0,5944	0,5832	0,5645	0,5137	0,4951
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,7754	0,7676	0,7634	0,7543	0,6829	0,6530	0,6251	0,6052	0,5865
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,7981	0,7813	0,7778	0,6132	0,6188	0,6153	0,6213	0,6013	0,5862
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,5634	0,6243	0,6084	0,5608	0,6138	0,6278	0,5543	0,4567	0,4325
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,5308	0,5638	0,5908	0,5508	0,5963	0,5638	0,3632	0,3534	0,3200
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,3437	0,3337	0,3463	0,7218	0,5763	0,6003	0,5963	0,3577	0,3190
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,2989	0,2987	0,5563	0,3347	0,3463	0,3257	0,3657	0,2967	0,2656
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,3237	0,3203	0,3137	0,3217	0,3661	0,3663	0,4953	0,5063	0,4765
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,61038	0,6030	0,5568	0,6630	0,6238	0,5308	0,5538	0,5630	0,5300
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,4376	0,4537	0,4863	0,5363	0,5063	0,3663	0,3463	0,3247	0,3034

Таблиця Е.18

Динаміка рентабельності (збитковості) активів за прибутком від звичайної діяльності промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3 Показники рентабельності									
1.3.1 Рентабельність (збитковість) активів за прибутком від звичайної діяльності, (x ₁₃₁)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0009	-0,0046	-0,0115	-0,0396	-0,0564	-0,0587	-0,0599	-0,1006	-0,1216
ТОВ «Авиа-Про»	0,0238	0,0043	0,0089	0,0011	0,0454	0,0553	0,0292	0,0157	0,0106
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,2154	0,0183	0,0397	0,0521	0,0544	0,0825	0,0799	-0,0071	-0,0111
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0752	0,0972	0,0882	0,0941	0,1216	0,0747	0,0407	0,1612	0,1522
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	-0,0866	-0,0292	-0,0269	-0,0275	0,0033	0,0019	0,0019	-0,1819	-0,1929
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	0,1274	0,1061	0,1669	0,1028	-0,0033	0,0050	0,0087	0,0976	0,0656
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,1911	0,1062	0,0961	0,1247	-0,0178	-0,1148	-0,0284	-0,0399	-0,0423
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,1276	-0,0001	0,0207	0,0853	0,0801	0,0799	0,0701	-0,0009	-0,0011
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1192	0,1762	0,1867	0,2283	-0,0282	-0,0553	-0,1676	-0,3461	-0,3521
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0271	0,0721	0,0416	0,0528	-0,0144	-0,0458	0,0810	0,0709	0,0629
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0058	0,0038	-0,0644	0,0087	0,0083	-0,0746	0,1214	-0,0654	-0,0924
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0096	-0,0069	-0,0051	-0,0039	-0,0856	-0,0007	-0,2888	-0,2593	-0,2623
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0034	0,0594	0,2732	0,1443	0,0743	0,1193	0,1037	-0,0196	-0,0256
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0021	0,0132	0,0337	0,0007	0,0010	0,0011	0,0007	-0,5321	-0,6521

Таблиця Е.19

Динаміка рентабельності (збитковості) капіталу (активів) за чистим прибутком промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.2 Рентабельність (збитковість) капіталу (активів) за чистим прибутком, (X_{132})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0009	-0,0046	-0,0115	-0,0396	-0,0564	-0,0587	-0,0599	-0,1006	-0,1326
ТОВ «Авиа-Про»	0,0239	0,0044	0,009	0,0011	0,0454	0,0553	0,1043	0,0941	0,0631
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,2154	0,0184	0,0397	0,0522	0,0545	0,0826	0,0799	-0,0071	-0,0171
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0752	0,0961	0,0856	0,0941	0,1217	0,0747	0,0408	0,1605	0,1305
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	-0,0866	-0,0174	-0,0312	-0,0304	0,0034	0,0019	0,0019	-0,1512	-0,1812
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,1273	0,1064	0,1674	0,1038	-0,0069	0,0007	0,0038	0,0636	0,0376
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,1911	0,1062	0,0961	0,1247	-0,0305	-0,1148	-0,0465	-0,0459	-0,0659
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,1276	-0,0001	0,0207	0,0853	0,0801	0,0799	0,0701	-0,0009	-0,0011
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1192	0,1762	0,1867	0,2283	-0,0282	-0,0553	-0,1676	-0,3461	-0,3981
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0271	0,0726	0,0416	0,0528	-0,0151	-0,0354	0,0508	0,0407	0,0478
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0058	0,0036	-0,0382	0,0088	0,0082	-0,0788	0,1213	-0,0675	-0,0785
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0096	-0,0069	-0,0051	-0,0039	-0,0864	-0,0007	-0,2889	-0,2993	-0,3093
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0032	0,0593	0,2735	0,1441	0,0742	0,1198	0,10369	-0,0001	-0,0011
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0027	0,0139	0,0337	0,0007	0,0010	0,0011	0,0007	-0,5321	-0,6521

Таблиця Е.20

Динаміка рентабельності (збитковості) власного капіталу промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.3 Рентабельність (збитковість) власного капіталу, (X_{133})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0011	-0,0054	-0,0141	-0,0578	-0,0674	-0,0695	-0,0786	-0,0976	-0,1246
ТОВ «Авіа-Про»	0,0353	0,0063	0,0117	0,0014	0,0997	0,1403	0,1043	0,1021	0,0921
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,4458	0,0344	0,0862	0,1541	0,1502	0,2657	0,2189	-0,0098	-0,0128
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0892	0,1048	0,1097	0,1278	0,1364	0,0889	0,0478	0,1969	0,1859
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВІП)	-0,1041	-0,0225	-0,0419	-0,0304	0,0043	0,0024	0,0005	-0,2677	-0,2897
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	0,1893	0,1532	0,2274	0,1959	-0,0142	0,0019	0,0092	0,1453	0,1123
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,2073	0,1133	0,1061	0,1421	-0,0366	-0,1603	-0,0921	-0,0817	-0,0927
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,3347	-0,0003	0,0514	0,1939	0,1926	0,1856	0,1899	-0,0091	-0,0141
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1328	0,2605	0,1328	0,2605	-0,0633	-0,2134	-1,7092	-4,3065	-4,8565
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0303	0,0863	0,0624	0,0823	-0,0239	-0,1067	0,1405	0,1509	0,1509
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0088	0,0047	-0,0244	0,0151	0,0347	-0,2449	0,3227	-0,0548	-0,0898
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0078	-0,0091	-0,0121	-0,0234	-0,4329	-0,0023	-3,6367	-3,5241	-4,1141
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0043	0,0732	0,3141	0,1667	0,1058	0,1406	0,1184	-0,0001	-0,0023
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0125	0,0807	0,1485	0,0031	0,0078	0,0045	0,0011	-0,4321	-0,6541

Таблиця Е.21

Динаміка рентабельності (збитковості) виробничих фондів промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.4 Рентабельність (збитковість) виробничих фондів, (x ₁₃₄)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0011	-0,0051	-0,0129	-0,0456	-0,0546	-0,0567	-0,0599	-0,0612	-0,0962
ТОВ «Авіа-Про»	0,0323	0,0057	0,0119	0,0014	0,0742	0,1102	0,0588	0,0432	0,0132
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»	-0,2869	0,0243	0,0862	0,1541	0,2218	0,3563	0,3267	-0,0053	-0,0163
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1239	0,1863	0,1682	0,2148	0,1863	0,1234	0,0557	0,2277	0,2007
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	-0,1431	-0,0311	-0,0580	-0,0584	0,0054	0,0056	0,0101	-0,0435	-0,0895
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,3485	0,3014	0,4617	0,3332	-0,0169	0,0012	0,0063	0,1343	0,1103
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,4232	0,2391	0,2261	0,2754	-0,0352	-0,2353	-0,1122	-0,0810	-0,1110
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,2844	-0,0008	0,0487	0,2010	0,2177	0,1915	0,1769	-0,0099	-0,0149
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,19407	0,2733	0,3529	0,3433	-0,0407	-0,1102	-0,2849	-0,4703	-0,5903
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0491	0,1337	0,0986	0,1495	-0,0405	-0,0968	0,0966	0,0988	0,0568
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0088	0,0047	-0,0245	0,0126	0,0189	-0,1171	0,2075	-0,0671	-0,0991
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0012	-0,0009	-0,0012	-0,0012	-0,1275	-0,0010	-0,4527	-0,3621	-0,4556
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0053	0,0944	0,5691	0,3097	0,1915	0,2572	0,3059	-0,0001	-0,0017
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0093	0,0545	0,1175	0,0026	0,0061	0,0039	0,0005	-0,3454	-0,4876

Таблиця Е.22

Динаміка рентабельності (збитковості) реалізованої продукції за прибутком від реалізації промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.5 Рентабельність (збитковість) реалізованої продукції за прибутком від реалізації, (x ₁₃₅)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0736	0,0399	0,0139	-0,0522	0,0067	0,0035	0,0071	0,0103	0,0093
ТОВ «Авіа-Про»	0,0713	0,0475	0,0663	0,0352	0,0763	0,2046	0,1001	0,0919	0,0564
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,1319	0,3149	0,2468	0,2106	0,2218	0,3563	0,2367	0,2311	0,2041
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,2252	0,1927	0,1847	0,1699	0,3183	0,2252	0,1833	0,2745	0,2012
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0022	0,0192	-0,0201	0,1027	0,0510	0,0711	0,3516	0,1424	0,1274
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,2834	0,2512	0,2657	0,1935	0,0684	0,3279	0,3587	0,3492	0,2945
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,3343	0,2449	0,4625	0,4412	0,3657	0,3149	0,2456	0,2905	0,2145
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,1746	0,2504	0,2457	0,2553	0,2012	0,1967	0,2011	0,0973	0,0567
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1116	0,1361	0,1272	0,1657	0,4011	0,3097	0,1349	0,2948	0,2115
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,4864	0,8460	0,5571	0,6990	0,5589	0,4527	0,6156	0,6317	0,5057
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0447	0,0574	0,0711	0,0467	0,2107	0,3436	0,3367	0,3271	0,2171
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0415	-0,0932	0,2176	0,2176	0,0288	-0,0759	-0,2605	-0,2564	-0,2874
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,1614	0,2825	0,3339	0,2978	0,2934	0,2671	0,2266	0,1661	0,1321
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0543	0,0624	0,0069	0,0246	0,0231	0,0246	0,0211	0,0197	0,0156

Таблиця Е.23

**Динаміка рентабельності (збитковості) реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності
промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.6 Рентабельність (збитковість) реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності, (X ₁₃₆)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	-0,0101	-0,0255	-0,0349	-0,1168	0,0091	0,0078	0,0009	-0,0976	-0,1067
ТОВ «Авиа-Про»	0,1138	0,0203	0,0438	0,0381	0,0008	0,1094	0,0634	0,0547	0,0417
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,2036	0,0469	0,0120	0,1371	0,1291	0,0971	0,0803	-0,034	-0,0567
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,2252	0,1927	0,1054	0,1247	0,2481	0,1964	0,1237	0,2405	0,2156
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0401	-0,0577	-0,0281	-0,0269	0,0322	0,0126	0,1264	-0,1946	-0,2116
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,1414	0,1373	0,1662	0,1239	-0,0048	0,0144	0,0194	0,0739	0,0549
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,2748	0,1703	0,1767	0,2269	-0,2433	-0,0433	-0,0531	-0,0526	-0,0678
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,0549	0,0294	0,0347	0,0903	0,0799	0,0801	0,0765	-0,0011	-0,0019
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1181	0,1283	0,1273	0,1657	0,0212	-0,0667	-0,3698	-0,2279	-0,2359
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0227	0,0000	0,1023	0,1487	0,0022	-0,0299	0,1813	0,1371	0,1211
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0182	0,0181	0,0234	0,0279	-0,2834	-0,2491	0,0594	-0,2312	-0,2762
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0012	-0,0089	0,1009	0,1009	-0,0205	-0,0013	-0,2829	-0,2765	-0,2862
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0115	0,1056	0,2068	0,1292	0,1173	0,1104	0,0846	-0,0193	-0,0213
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0265	0,0484	0,0693	0,0375	0,0015	0,0017	0,0019	-0,5001	-0,5561

Таблиця Е.24

Динаміка рентабельності (збитковості) реалізованої продукції по чистому прибутку промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.7 Рентабельність (збитковість) реалізованої продукції по чистому прибутку, (x_{137})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0027	-0,0135	-0,0287	-0,1021	-0,1109	-0,1143	-0,1159	-0,1245	-0,1512
ТОВ «Авиа-Про»	0,1287	0,0143	0,0176	0,0189	0,0278	0,0401	0,0476	0,0321	0,0211
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,2336	0,0194	0,0467	0,0574	0,0507	0,0775	0,0054	-0,0009	-0,0011
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1399	0,1378	0,1054	0,1247	0,2004	0,1394	0,0819	0,2277	0,2087
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	-0,2595	-0,0379	-0,0697	-0,0434	0,0024	0,0016	0,00146	-0,1667	-0,1797
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0935	0,0886	0,1373	0,0923	-0,0135	0,0005	0,0034	0,0476	0,0312
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,2336	0,1439	0,1153	0,1732	-0,4274	-0,1675	-0,0778	-0,0604	-0,0754
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,2294	-0,0004	0,0197	0,0618	0,0989	0,1121	0,11542	-0,0121	-0,0198
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0837	0,1006	0,1046	0,1295	-0,0305	-0,0668	-0,4522	-0,8353	-0,9125
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0673	0,4801	0,0834	0,1141	-0,0385	-0,0395	0,1570	0,1237	0,1127
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0137	0,0083	-0,0352	0,0183	0,0197	-0,2324	0,3871	-0,2132	-0,2452
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0057	-0,0011	-0,0017	-0,0032	-0,0589	-0,0004	-0,2369	-0,2258	-0,2368
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0037	0,0457	0,1439	0,0896	0,0667	0,0789	0,0627	-0,0001	-0,0011
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0041	0,0277	0,0346	0,0015	0,0056	0,0067	0,0011	-0,3543	-0,3673

Таблиця Е.25

**Динаміка коефіцієнту стійкості економічного зростання промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.3.8 Коефіцієнт стійкості економічного зростання, (X_{138})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	x	0,0001	0,0000	0,0000	0,0000	-0,0001	-0,0012	-0,0024	-0,0065
ТОВ «Авиа-Про»	x	0,1534	0,1508	0,1478	0,1301	0,1287	0,1205	0,1067	0,1007
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	x	0,5755	0,4831	0,1836	0,3106	0,3603	0,3107	0,3100	0,2560
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»»)	x	0,0875	0,0453	0,0116	0,0208	0,0302	0,0786	0,1150	0,1090
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	x	-0,0241	-0,0342	-0,0426	-0,0378	0,0624	0,0374	0,0054	0,0031
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	x	0,1896	0,2943	0,0128	0,0178	0,0226	0,0195	0,0133	0,0121
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	x	0,0122	-0,1530	-0,1578	-0,0678	-0,0289	-0,0843	-0,0756	-0,0895
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	x	0,1294	0,2561	0,2661	0,2413	0,1841	0,1781	0,1378	0,1218
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	x	0,3479	0,3941	0,4691	-0,1033	-0,1214	-1,4532	-4,8086	-4,9896
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	x	-0,0795	0,07895	0,0897	-0,0234	-0,0994	-0,1065	-0,1256	-0,1561
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	x	-0,0279	-0,0287	-0,0361	-0,1004	-0,1374	-0,0989	0,4674	0,3574
ВАТ "Київський радіозавод"	x	-0,1798	-0,0100	-0,0094	-0,0001	0,0033	-1,2655	-2,1267	-2,8967
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	x	0,0868	0,0921	0,1987	0,2023	0,1729	0,1546	-0,0085	-0,0125
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	x	0,0879	0,0855	0,0038	0,0031	0,0026	0,0022	0,0010	0,0009

Таблиця Е.26

**Динаміка Інтегрального показника рентабельності промислових авіапідприємств, (I_3)
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,5473	0,1912	0,1832	0,1782	0,1082	0,1756	0,1578	0,1992	0,1052
ТОВ «Авіа-Про»	0,7763	0,7256	0,7658	0,6516	0,4903	0,4937	0,5547	0,5433	0,4533
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,1924	0,3373	0,3573	0,5763	0,6173	0,5545	0,4755	0,1892	0,1432
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,4437	0,5373	0,5517	0,5672	0,6123	0,5916	0,3915	0,2785	0,1985
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,1062	0,1652	0,1882	0,1876	0,3547	0,3657	0,3557	0,1972	0,1632
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,4763	0,4712	0,5845	0,5989	0,1562	0,1872	0,3010	0,3543	0,3143
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,7746	0,7234	0,6579	0,6901	0,1845	0,1767	0,1901	0,1678	0,1365
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,5733	0,5563	0,6163	0,4493	0,1892	0,1876	0,1873	0,1765	0,1565
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1932	0,1893	0,2937	0,2833	0,3321	0,5713	0,5643	0,1782	0,1342
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,3456	0,6876	0,3237	0,5473	0,1782	0,1672	0,5733	0,5571	0,4351
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,1875	0,3019	0,1765	0,3315	0,3452	0,1734	0,1612	0,1765	0,1555
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,1982	0,1694	0,1987	0,1876	0,1987	0,1678	0,1789	0,1456	0,1326
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,3211	0,3148	0,5743	0,3194	0,2919	0,2965	0,3037	0,1654	0,1344
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,3237	0,3073	0,3473	0,3423	0,3637	0,3014	0,2978	0,1756	0,1321

Таблиця Е.27

**Динаміка коефіцієнту забезпечення оборотних активів власними коштами промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4 Показники фінансової стійкості									
1.4.1 Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами, (x ₁₄₁)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,7271	0,6163	0,5748	0,4000	0,3967	0,3978	0,3931	0,2965	0,2835
ТОВ «Авиа-Про»	0,1141	0,2198	0,3817	0,4685	-0,2754	-0,3726	-0,3549	-0,3217	-0,3567
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,7938	-0,5072	-0,0378	0,0668	0,0710	0,0879	0,0789	0,0712	0,0702
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»»)	0,6975	0,8452	0,6293	0,5776	0,7539	0,6975	0,6125	0,5702	0,4402
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,6252	0,5225	0,4955	0,3546	0,2373	0,6151	0,597	0,673	0,433
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	0,3944	0,4280	0,5573	0,3429	0,2079	-0,1389	-0,1411	-0,2350	-0,3350
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,9049	0,9225	0,8839	0,8496	-0,2510	0,6320	0,4057	0,4588	0,3548
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,0278	-0,0057	0,0392	0,1760	0,1599	0,1507	0,1516	0,1489	0,1384
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,1090	0,5496	0,5925	0,5890	0,1033	-0,2708	-1,0595	-1,8884	-1,8954
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,8157	0,7321	0,5007	0,4897	0,4560	-0,5777	-0,2294	-0,2016	-0,2115
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,1192	0,1505	0,0576	-0,2452	-1,0597	-2,2035	-1,8567	-1,7561	-1,7686
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0556	-0,1278	-0,5884	-0,7008	-1,1954	-0,8555	-1,3597	-1,3325	-1,3455
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,3483	0,4862	0,7261	0,6972	0,2642	0,5544	0,6600	0,6765	0,5465
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	-0,0865	-0,0544	-0,0174	-0,0323	-0,0389	-0,0567	-0,0545	-0,0345	-0,0415

Таблиця Е.28

**Динаміка маневреності робочого капіталу промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.2 Маневреність робочого капіталу, (x_{142})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	1,2339	1,4565	1,5733	2,1796	2,1135	2,9976	2,9745	1,5947	1,4547
ТОВ «Авиа-Про»	4,6612	3,2142	1,6845	1,8739	-5,4186	1,7251	2,3531	2,1271	2,1111
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,7639	-46,3027	1,8649	1,2254	0,5997	1,3286	0,8191	0,9597	0,8597
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,8122	0,4982	0,5419	0,5637	0,7310	0,8122	0,6981	0,9100	0,8500
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	1,2527	1,5071	1,5177	2,0073	1,4482	0,9858	0,7815	0,7769	0,7565
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,49416	0,3668	0,40711	0,31679	0,28492	-2,5121	-3,5039	-3,1317	-3,2215
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,4419	0,3947	0,4128	0,5441	-2,2366	0,8256	1,0351	1,3678	1,2668
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,3006	0,3737	0,2768	0,3345	0,3399	0,3400	0,3207	0,3387	0,3157
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,0945	1,0257	0,7348	1,0053	6,6238	-1,7828	-0,7939	-0,4813	-0,5523
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,7918	1,1521	0,8832	0,9754	0,9326	1,6525	0,9856	0,7815	0,7555
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	2,8733	2,3852	4,8958	0,9152	1,4863	3,7451	-2,8763	-2,7371	-2,8671
ВАТ "Київський радіозавод"	1,0064	-1,3794	-0,4454	-0,5549	-0,3634	-0,6433	-0,2389	-0,2268	-0,2358
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	1,0086	0,7917	0,4753	0,5086	0,8875	0,7274	0,0002	0,5111	0,5011
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	-4,1263	-8,7917	1,6163	1,2928	1,2989	1,3001	1,3045	1,2654	1,2354

Таблиця Е.29

**Динаміка маневреності власних обігових коштів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.3 Маневреність власних обігових коштів, (x ₁₄₃)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0349	0,0758	0,0743	0,1449	0,0304	0,0390	0,0606	0,0809	0,0269
ТОВ «Авіа-Про»	0,0005	0,0005	0,0003	0,0013	-0,0148	-0,4657	-0,5433	-0,4721	-0,5676
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,0313	-0,3017	-0,0701	0,5997	0,5997	0,3329	0,3301	0,3299	0,3185
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0471	0,0628	0,1399	0,0746	0,0641	0,0471	0,1607	0,0359	0,0347
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0093	0,0013	0,0023	0,0948	0,0217	0,0266	0,0090	0,0217	0,0179
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6489	0,3165	0,1013	0,1083	0,0069	-0,0114	-0,1117	-0,0034	-0,0085
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,3261	0,3041	0,3162	0,2544	-0,0115	0,0041	0,0026	0,0004	0,0004
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,2008	-6,4027	0,3864	0,0443	0,0434	0,0387	0,0289	-0,0067	-0,0075
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0979	0,5395	0,4124	0,4697	0,1638	-0,5496	-0,1460	-0,0151	-0,0195
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0009	0,0061	0,0069	0,0155	0,0071	-0,0002	-0,0006	-0,0001	-0,0015
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0423	0,0298	0,1676	-0,1051	-0,0203	-0,0085	-0,0051	-0,0049	-0,0055
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0056	-0,0076	-0,0074	-0,0210	-0,0077	-0,0198	-0,2471	-0,2561	-0,2595
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0451	0,0148	0,2837	0,3150	0,6108	0,1972	0,0002	0,1934	0,1854
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	-0,2433	-0,1586	-1,3777	-0,5393	-0,5543	-0,5567	-0,3256	-0,0865	-0,0955

Таблиця Е.30

**Динаміка коефіцієнту забезпечення власними обіговими коштами запасів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.4 Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів, (X_{144})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,8104	0,6866	0,6356	0,4588	0,4032	0,4154	0,4207	0,6912	0,3954
ТОВ «Авиа-Про»	0,1664	0,2742	0,5048	0,5154	-0,3520	-0,6272	-0,6996	0,6013	0,1438
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-1,3745	-1,2558	-0,1003	0,2884	0,3879	0,5164	0,5043	0,4976	0,3678
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,2254	1,9989	1,7955	1,7163	1,3679	1,2254	1,4288	1,0988	1,0765
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,6694	0,8198	0,6417	0,4086	0,6034	0,7771	0,9158	1,1056	1,0983
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	1,3813	1,5848	2,0495	2,4963	1,9144	-0,3981	-0,2854	-0,6001	-0,7865
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	2,2596	2,5351	2,4255	1,8387	-0,4507	1,2077	0,9661	0,7317	0,6954
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,0924	-0,0153	0,1418	0,5262	0,4534	0,4208	-0,0089	-0,0006	-0,0012
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,9987	0,9733	1,3609	0,9843	0,1519	-0,5617	-2,1261	-3,0399	-3,7865
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	1,2630	0,8680	1,1322	1,0252	1,0723	-1,3070	-1,2000	-1,0914	-1,1076
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,3039	0,3118	0,1098	-0,7046	-1,9392	-4,2483	-3,5154	-3,4175	-3,6721
ВАТ "Київський радіозавод"	0,2511	-1,1595	-3,0418	-2,2789	-3,1405	-1,8607	-4,1843	-3,1654	-3,2109
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,9978	1,2614	2,1293	1,9758	1,0091	1,5525	1,78311	1,96162	1,8976
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	-0,2434	-0,1142	-0,0531	-0,0893	-0,0789	-0,0760	-0,0699	-0,0587	-0,0675

Таблиця Е.31

**Динаміка коефіцієнту покриття запасів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.5 Коефіцієнт покриття запасів, (X_{145})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,8293	0,7333	0,6498	0,4645	0,4640	0,4544	0,4499	0,4498	0,4087
ТОВ «Авиа-Про»	0,5740	0,5749	1,0295	0,9926	0,8410	1,4567	1,6657	1,6317	1,6032
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	1,1393	1,4681	0,9357	2,0749	2,7903	4,0395	3,0998	3,4167	3,0579
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,7136	2,3037	2,7178	2,7419	1,7642	1,7137	2,2345	1,8346	1,0765
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	1,0352	1,1457	1,2336	1,0689	2,3822	1,1693	1,3561	1,4616	1,0675
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	2,5548	3,3106	3,0952	4,5481	7,2446	2,0329	1,3891	1,3566	1,0987
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	2,4279	2,5724	2,5541	2,0976	1,4297	1,7859	2,2792	1,4311	1,3421
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	2,2711	1,5496	2,7035	2,2252	2,2054	2,1978	2,2003	2,1908	2,0934
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,5876	1,6244	2,1539	1,5909	1,4045	1,9783	1,93253	1,5446	1,2905
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	1,4059	1,1027	1,9874	1,5694	1,6267	1,0117	2,6808	2,0675	1,0145
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	2,2227	1,7826	1,7539	2,5626	1,7459	1,7947	1,7091	1,7051	1,5632
ВАТ "Київський радіозавод"	3,7065	8,4472	0,5524	-0,4416	1,7036	0,5803	-1,2358	1,0967	0,9875
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	2,7217	2,3710	2,7851	2,7418	2,0408	2,4241	2,6678	2,61178	1,9032
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	2,5279	1,7065	2,4154	1,8735	1,6464	1,3018	1,7472	1,7012	1,0565

Таблиця Е.32

**Динаміка коефіцієнту фінансової незалежності (автономії) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.6 Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), (x_{146})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,8891	0,8503	0,8135	0,6849	0,7941	0,7831	0,7977	0,8012	0,8112
ТОВ «Авіа-Про»	0,6757	0,7011	0,7660	0,8088	0,4559	0,3943	0,2800	0,2745	0,2654
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,4832	0,5345	0,5226	0,3703	0,3188	0,3277	0,3103	0,1234	0,1567
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,8414	0,9174	1,2802	1,3574	0,8913	0,8419	0,8547	0,8102	0,4567
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,8327	0,7793	0,7444	0,6871	0,5428	0,8024	0,7912	0,8145	0,5043
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6707	0,6936	0,7334	0,5235	0,5109	0,3810	0,4134	0,4375	0,4012
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,9220	0,9366	0,9052	0,8772	0,8330	0,7172	0,5051	0,5609	0,4965
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,9993	0,9998	0,7743	0,8091	0,8080	0,8061	0,8031	0,7756	0,5643
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,8901	0,6762	0,6927	0,6320	0,4583	0,2685	0,1048	0,0752	0,1231
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,8983	0,8449	0,6676	0,6418	0,6302	0,3363	0,3614	0,3518	0,3654
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,6607	0,7558	1,4142	1,7105	0,2387	0,3229	0,3847	0,3756	0,3218
ВАТ "Київський радіозавод"	0,7529	0,9807	0,6569	0,6379	0,2064	0,2910	0,0868	0,0945	0,1356
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,7581	0,8116	0,8765	0,8678	0,7114	0,8365	0,8748	0,8771	0,4876
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,1917	0,1659	0,2272	0,2166	0,2154	0,2213	0,2199	0,2178	0,2156

Таблиця Е.33

**Динаміка коефіцієнту маневреності власного капіталу промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.7 Коефіцієнт маневреності власного капіталу, (x_{147})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,3324	0,2827	0,3099	0,3066	0,3061	0,3039	0,3029	0,3030	0,2765
ТОВ «Авиа-Про»	0,0617	0,1201	0,1883	0,2084	-0,2577	-0,4170	-0,6735	-0,7101	-0,7287
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,4735	-0,2930	-0,0427	0,1398	0,1398	0,2137	0,2100	0,1908	0,0845
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,4344	0,4915	0,4761	0,4888	0,3716	0,4344	0,2697	0,3011	0,2398
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,3352	0,3227	0,3365	0,2534	0,2622	0,3948	0,3913	0,4712	0,3108
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,3135	0,3305	0,4474	0,4704	0,2477	-0,1981	-0,1754	-0,2446	-0,2876
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,8044	0,7993	0,7955	0,7882	-0,0403	0,6807	0,6691	0,6632	0,6459
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,0438	-0,0110	0,0603	0,2721	0,2709	0,2699	0,2687	0,2666	0,2736
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,4459	0,5843	0,6455	0,7279	0,1368	-0,5837	-4,4281	9,3660	-0,9876
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,5011	0,5016	0,4994	0,5355	0,4918	-0,7365	-0,3297	-0,1471	0,2456
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0697	0,0575	0,0253	-0,1399	-1,6437	-1,4517	-1,0597	-1,0431	-1,2341
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0193	0,4389	-0,1934	-0,2339	-2,0931	-1,1013	-6,1019	-4,4591	-4,6754
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,1745	0,2264	0,3963	0,3525	0,1536	0,2138	0,2666	0,2901	0,3031
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	-0,3374	-0,2636	-0,05651	-0,1136	-0,1110	-0,1099	-0,1089	-0,0122	-0,0976

Таблиця Е.34

**Динаміка коефіцієнту фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.8 Коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування), (X_{148})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	8,0151	5,6811	4,3613	2,1739	2,778	1,929	1,652	1,690	1,6543
ТОВ «Авіа-Про»	2,0835	2,3456	3,2774	4,2294	0,8378	0,6513	0,3889	0,2971	0,3424
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,9347	1,1485	1,1108	0,5879	0,5879	0,4679	0,4518	0,4211	0,4209
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	5,3085	11,1129	3,5661	2,7978	8,2444	5,3085	5,8619	4,4063	4,0987
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	4,9645	3,3561	2,9133	2,1988	1,1831	4,0545	3,7896	4,3758	4,2012
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	2,0779	2,2642	2,7501	1,0958	1,0447	0,6155	0,7048	0,7778	0,7564
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	11,8259	14,7645	9,5499	7,1455	4,9876	2,5363	1,0204	1,2771	1,3654
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,0294	5,1271	3,3604	4,2407	3,2939	3,4516	3,1212	2,1953	2,2367
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	8,6166	2,0883	2,2526	1,9691	0,8444	0,3660	0,1161	-0,0699	0,4321
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	8,8336	5,4473	2,0080	1,7921	1,7043	0,5066	0,5659	0,5017	0,6784
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	1,9471	3,0953	2,4144	1,4075	0,3137	0,4741	0,6243	0,6137	0,6879
ВАТ "Київський радіозавод"	3,0465	3,9707	1,9153	1,7616	0,2601	0,4186	0,0943	0,0901	0,1212
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	3,1349	4,2997	6,6681	6,4932	2,4642	5,1144	7,1618	6,1721	6,2111
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,2368	0,1977	0,2945	0,2755	0,2675	0,2665	0,2599	0,2507	0,2632

Таблиця Е.35

**Динаміка показника фінансового левєриджу промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.9 Показник фінансового левєриджу, (X ₁₄₉)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0003	0,0006	0,0009	0,0006	0,0000
ТОВ «Авіа-Про»	0,0181	0,0162	0,0332	0,0090	0,1226	0,8024	1,0827	1,1012	0,0096
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0225	0,2879	0,0000	0,0031	0,0031	0,0032	0,0014	0,0013	0,0009
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0020	0,0020	0,0131	0,01641	0,0000	0,0020	0,00067	0,0000	0,0000
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0650	0,0277	0,0107	0,0554	0,0385	0,1208	0,1559	0,0788	0,0723
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,1257	0,2381	0,0970	0,1357	0,2199	0,0000	0,0000	0,1148	0,0970
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,0011	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0009	0,0002	0,2979	0,2358	0,0036	0,0028	0,0018	0,0018	0,0009
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0137	0,0009	0,0000	0,0077	0,0000	0,0000	1,8948	-2,9277	-2,8756
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,9114	1,0423	1,0671	1,1945
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0101	0,0197	0,0218	0,3569	2,2134	1,5423	0,9282	0,7812	0,8765
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0571	0,0224	0,0506	0,0489	0,2590	0,1812	0,0000	0,0000	0,0000
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0026	0,0032	0,0027	0,0013	0,0000	0,0000	0,00003	0,0005	0,0012
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0000	0,0000	0,7154	1,1014	1,1000	1,0099	0,9999	0,9899	0,7865

Таблиця Е.36

**Динаміка коефіцієнту фінансової стійкості промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.4.10 Коефіцієнт фінансової стійкості, (X_{1410})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,8907	0,8503	0,8138	0,6849	0,6821	0,6513	0,6123	0,6010	0,5940
ТОВ «Авиа-Про»	0,6878	0,7124	0,7917	0,8161	0,5117	0,7107	0,5831	0,4781	0,4563
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,4940	0,6885	0,5263	0,3714	0,3714	0,3862	0,3248	0,3132	0,3233
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	5,3086	11,1103	3,5661	2,7979	8,2444	5,3085	5,8619	4,4069	4,4334
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,8806	0,7901	0,7502	0,7205	0,5603	0,8909	0,9104	0,8707	0,8599
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,7735	0,8588	0,8045	0,5938	0,6233	0,3810	0,4134	0,4877	0,4555
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,9231	0,9366	0,9052	0,8772	0,8331	0,7172	0,5051	0,5609	0,5325
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	0,9876	0,9521	0,9018	0,8912	0,6789
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,9084	0,6768	0,6926	0,6683	0,4584	0,2682	0,2919	0,1451	0,1324
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,8983	0,8449	0,6676	0,6418	0,6302	0,6428	0,7381	0,5671	0,5456
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,6674	0,7707	0,7225	0,7933	0,7661	0,8187	0,7415	0,7313	0,7298
ВАТ "Київський радіозавод"	0,7959	1,0000	1,9153	1,7616	0,2599	0,3486	0,0863	0,0957	0,1234
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,7643	0,8146	0,8728	0,8684	0,7117	0,8365	0,8775	0,8776	0,8679
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,1911	0,1651	0,3891	0,4537	0,4509	0,4500	0,4411	0,4211	0,4189

Таблиця Е.37

Динаміка Інтегрального показника фінансової стійкості промислових авіапідприємств, (I_4) за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,4559	0,3562	0,3565	0,3199	0,2702	0,2821	0,2786	0,2995	0,2867
ТОВ «Авиа-Про»	0,5311	0,5267	0,5670	0,5087	0,4377	0,4006	0,3790	0,3475	0,3478
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,3843	0,4612	0,4243	0,5112	0,5374	0,5210	0,4776	0,3339	0,3267
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»»)	0,6588	0,7113	0,7031	0,6756	0,6997	0,6819	0,5809	0,5421	0,5389
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,3690	0,4042	0,4137	0,4256	0,4116	0,4075	0,4106	0,3711	0,3696
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6671	0,6646	0,6837	0,6843	0,4599	0,3881	0,4132	0,4130	0,4054
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,7189	0,7015	0,7058	0,6652	0,4252	0,4871	0,4982	0,4137	0,4189
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,5124	0,5151	0,5356	0,5090	0,3544	0,3894	0,3304	0,2729	0,2065
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,5390	0,5434	0,5585	0,4658	0,4046	0,4780	0,4651	0,2628	0,2543
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,3860	0,5207	0,3706	0,5066	0,3583	0,2735	0,4113	0,3642	0,3675
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,3893	0,4304	0,4639	0,4576	0,4731	0,3571	0,3426	0,3381	0,2905
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,4054	0,3756	0,3785	0,3866	0,2800	0,3089	0,3158	0,3074	0,5055
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,5134	0,5183	0,6014	0,5494	0,5115	0,5040	0,4494	0,4134	0,4184
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,4360	0,4290	0,4471	0,4481	0,4373	0,4080	0,3902	0,3397	0,3298

Таблиця Е.38

**Динаміка ліквідності поточної (покриття) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.5 Показники ліквідності									
1.5.1 Коефіцієнт ліквідності поточної (покриття), (x_{151})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	3,6609	2,6039	2,3499	1,6655	1,5481	1,4532	1,3178	1,1045	1,0034
ТОВ «Авиа-Про»	1,1726	1,3323	1,8144	1,9557	0,8454	1,5046	1,2569	1,1973	1,0000
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,5697	0,9913	0,9523	1,0849	1,1946	1,0987	1,0567	1,0378	0,9876
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	3,3415	6,6083	2,8298	2,4812	4,0625	3,3415	2,5891	2,3257	2,1537
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	3,9274	2,2724	2,0367	1,7686	1,3719	5,0964	5,1868	3,9925	2,6382
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	2,3427	3,7551	3,0124	1,7668	1,616	0,8779	0,8762	0,8888	0,7999
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	10,6486	12,7898	8,5953	6,6292	0,7993	2,7250	1,6824	1,8459	1,5683
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	1,2136	1,3246	1,6436	1,4633	1,4013	1,3965	1,1109	0,8756	0,9678
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	4,0010	2,2243	2,4536	2,4707	1,1152	0,7864	0,6141	0,4366	0,4398
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	5,4157	3,7307	2,0027	1,9595	1,8381	1,2000	1,9831	2,2157	2,1578
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	1,1583	1,2541	1,1197	1,5743	1,5663	1,1397	0,8441	0,8378	0,7956
ВАТ "Київський радіозавод"	1,2640	1,4266	0,6972	0,6326	0,4883	0,58286	0,4236	0,4363	0,4278
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	1,5401	1,9787	3,6382	3,2755	1,4084	1,9477	2,8885	3,0595	3,0012
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,8865	0,9939	1,2453	1,3932	1,3543	1,2996	1,1759	1,1246	1,0981

Таблиця Е.39

**Динаміка коефіцієнту ліквідності швидкої промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.5.2 Коефіцієнт ліквідності швидкої, (x_{152})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,3706	0,2624	0,2220	0,2119	0,2017	0,2027	0,1991	0,1457	0,1087
ТОВ «Авиа-Про»	0,3682	0,2642	0,4425	0,1641	0,1616	0,5985	0,6102	0,5943	0,4426
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,2451	0,5912	0,7817	0,9475	1,0219	1,0004	1,0021	0,9875	0,7865
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,4389	3,8134	1,8378	1,6460	1,8228	1,4389	1,4784	1,1184	1,0912
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,2605	0,3546	0,4647	0,2268	0,8339	1,0595	1,2486	1,1617	1,01234
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	1,6654	2,7313	2,1936	1,5238	1,4419	0,5716	0,4430	0,5407	0,5567
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,3834	8,1349	5,4631	3,5663	1,3534	1,2956	0,9757	0,6882	0,6543
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,4536	0,5896	0,9316	0,4356	0,4278	0,4201	0,4199	0,4178	0,4012
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,2457	0,9682	1,3852	0,9920	0,3523	0,4066	0,3083	0,1656	0,1545
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	1,9111	0,5826	1,1170	1,0235	1,0564	0,6695	1,6041	1,5438	1,1211
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,7041	0,6485	0,5317	1,0129	0,7022	0,5371	0,3983	0,3877	0,2589
ВАТ "Київський радіозавод"	0,9799	1,2692	0,5624	0,4347	0,3024	0,3147	0,2859	0,2745	0,2555
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,9559	1,1386	2,2923	2,0139	1,0315	1,2343	2,8881	1,9819	1,8532
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,5594	0,4899	0,8496	0,8873	0,8067	0,7590	0,7210	0,7109	0,6743

Таблиця Е.40

**Динаміка коефіцієнту ліквідності абсолютної промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.5.3 Коефіцієнт ліквідності абсолютної, (X_{153})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0929	0,1217	0,1005	0,0965	0,0961	0,0989	0,0977	0,0877	0,0765
ТОВ «Авиа-Про»	0,0001	0,0002	0,0002	0,0012	0,0036	0,0003	0,0032	0,0001	0,0000
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0143	0,1524	0,0037	0,0495	0,0372	0,0301	0,0305	0,0103	0,0098
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1098	0,3491	0,2492	0,1066	0,1964	0,1098	0,2552	0,0478	0,0567
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0232	0,0013	0,0021	0,0594	0,0073	0,0802	0,0325	0,0066	0,0189
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6061	0,5142	0,1734	0,0663	0,0025	0,0014	0,0138	0,0007	0,0018
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	3,1426	3,5876	2,4019	1,4325	0,9003	0,2647	0,2458	0,0271	0,0256
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0002	0,0052	0,0037	0,0046	0,0023	0,0071	0,0018	0,0003	0,0001
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,4269	0,6596	0,5996	0,6836	0,0192	0,1174	0,0951	0,0137	0,0099
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0040	0,0167	0,0069	0,0148	0,0060	0,0002	0,0003	0,0001	0,0001
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0058	0,0056	0,0108	0,0416	0,0349	0,0216	0,0085	0,0081	0,0072
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0004	0,0002	0,0029	0,0097	0,0041	0,0099	0,1424	0,0976	0,0876
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0243	0,0145	0,7564	0,7246	0,2295	0,2144	0,0003	0,4022	0,0067
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0194	0,0083	0,0298	0,0246	0,0241	0,0278	0,0251	0,0199	0,0165

Таблиця Е.41

**Динаміка співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості
промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.5.4 Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості, (x ₁₅₄)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	4,4208	1,2209	3,9602	13,8889	3,2356	3,2013	2,0935	2,0012	1,1234
ТОВ «Авіа-Про»	1,2388	0,9565	1,0433	0,4078	0,1431	0,3765	0,4024	0,3573	0,3101
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,4144	0,7295	1,6767	1,8426	2,2633	1,3478	1,2458	0,9232	0,8765
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,6177	1,5943	0,5508	0,8452	0,9587	0,6177	0,8339	0,7658	0,7691
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,2593	0,3964	0,5117	0,1845	0,9658	0,9734	0,9759	0,9791	0,8345
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	3,6937	3,4161	4,8956	4,4166	2,2237	1,6735	1,8422	1,4592	1,3256
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	4,2148	25,3135	6,7746	2,0855	0,8430	1,5471	1,0321	0,8490	0,7865
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,9335	0,9426	1,3488	1,5712	1,5436	1,3256	1,2178	0,9899	0,7865
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	5,8184	0,3631	0,8533	0,3399	0,3489	0,2617	0,3256	0,3382	0,3579
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	8,7258	0,9971	1,3576	2,6166	2,9825	2,3293	4,5626	3,1479	2,9099
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,7778	0,5979	0,5238	1,0122	0,6967	0,5285	0,4147	0,4101	0,3786
ВАТ "Київський радіозавод"	1,2634	0,8675	1,3652	1,3616	0,5546	0,5277	0,3808	0,3743	0,3524
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,9635	1,3717	1,6338	1,3513	2,2727	2,0403	0,0012	2,4712	2,0456
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,5523	0,5124	0,9657	1,3789	1,2678	1,1896	1,0045	0,9867	0,8765

Таблиця Е.42

Динаміка Інтегрального показника ліквідності промислових авіапідприємств (I_5) за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,3123	0,3376	0,3543	0,3423	0,3564	0,3047	0,3247	0,3377	0,3200
ТОВ «Авіа-Про»	0,3247	0,3387	0,3645	0,3548	0,3541	0,3301	0,3654	0,3045	0,2786
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,2372	0,4215	0,2216	0,2568	0,2589	0,2878	0,3221	0,23191	0,2189
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,6927	0,8184	0,8067	0,7167	0,7891	0,7756	0,6099	0,5643	0,4590
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,3169	0,3687	0,3643	0,3503	0,3567	0,3567	0,3037	0,3679	0,3589
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	0,7431	0,7001	0,7801	0,6250	0,3656	0,3767	0,3657	0,3437	0,3543
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,7012	0,7121	0,8789	0,8012	0,6012	0,6778	0,6976	0,3237	0,3095
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,7901	0,7801	0,7201	0,8781	0,3567	0,5745	0,5761	0,3567	0,3426
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,7801	0,7901	0,7001	0,7801	0,3567	0,5912	0,6676	0,3623	0,3298
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,3679	0,5397	0,3437	0,3561	0,3457	0,3247	0,3527	0,3457	0,3165
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Гора»»	0,3067	0,3342	0,5625	0,5417	0,6145	0,3452	0,3237	0,3342	0,3065
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,3401	0,3425	0,3541	0,3681	0,3204	0,5317	0,5789	0,6001	0,5867
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,3543	0,3541	0,4981	0,4563	0,4456	0,4317	0,1675	0,1976	0,1578
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,3245	0,3156	0,3145	0,3378	0,3167	0,3467	0,3002	0,2956	0,3011

Таблиця Е.43

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) інтегральних показників фінансової складової СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – зрілість

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Інтегральний показник майнового стану підприємств, (I_1)	3	2	3	3	4	2	4	21	-1,2	1,44	0,2121
Інтегральний показник ділової активності підприємств, (I_2)	4	1	3	3	4	3	4	22	-2,2	4,84	0,2222
Інтегральний показник рентабельності підприємств, (I_3)	5	4	4	5	5	5	5	33	-13,2	174,24	0,3333
Інтегрального показника фінансової стійкості підприємств, (I_4)	2	3	1	2	2	1	2	13	6,8	46,24	0,1313
Інтегральний показник ліквідності підприємств, (I_5)	1	2	1	2	2	1	1	10	9,8	96,04	0,1010
Середнє арифметичне рангів								19,8			
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								322,8			
Коефіцієнт конкордації								0,6588			

Таблиця Е.44

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) інтегральних показників фінансової складової СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – спад

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Інтегральний показник майнового стану підприємств, (I_1)	3	4	3	3	4	2	4	23	-4,6	21,16	0,2500
Інтегральний показник ділової активності підприємств, (I_2)	1	2	1	2	2	2	2	12	6,4	40,96	0,1304
Інтегральний показник рентабельності підприємств, (I_3)	1	4	4	5	5	5	5	29	-10,6	112,36	0,3152
Інтегральний показник фінансової стійкості підприємств, (I_4)	2	2	1	2	1	1	2	11	7,4	54,76	0,1196
Інтегральний показник ліквідності підприємств, (I_5)	3	3	3	2	2	3	1	17	1,4	1,96	0,1848
Середнє арифметичне рангів								18,4			
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								231,2			
Коефіцієнт конкордації								0,4718			

Таблиця Е.45

**Динаміка Ключового показника результативності фінансової складової СЗП ($K_{КІР}^{ФС}$) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,4559	0,3562	0,3565	0,3199	0,2702	0,2821	0,1986	0,2995	0,2277
ТОВ «Авіа-Про»	0,5311	0,5267	0,5670	0,5087	0,4377	0,4006	0,3790	0,3475	0,3247
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,3843	0,4612	0,4243	0,5112	0,5374	0,5210	0,4776	0,3339	0,3049
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,6588	0,7113	0,7031	0,6756	0,6997	0,6819	0,5809	0,5681	0,4575
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,3690	0,4042	0,4137	0,4256	0,4116	0,4075	0,4106	0,3711	0,3090
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6671	0,6646	0,6837	0,6843	0,4599	0,3881	0,4132	0,4130	0,4259
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,7189	0,7015	0,7058	0,6652	0,4252	0,4871	0,4982	0,4137	0,3768
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,5124	0,5151	0,5356	0,5090	0,3544	0,3894	0,3304	0,2729	0,2512
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,5390	0,5434	0,5585	0,4658	0,4046	0,4780	0,4651	0,2628	0,2418
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,3860	0,5207	0,3706	0,5066	0,3583	0,2735	0,4113	0,3642	0,3387
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,3893	0,4304	0,4639	0,4576	0,4731	0,3571	0,3317	0,3381	0,3375
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,4054	0,3756	0,3785	0,3866	0,2800	0,3089	0,3158	0,3074	0,3342
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,5134	0,5183	0,6014	0,5494	0,5115	0,5040	0,4494	0,4134	0,3482
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,4360	0,4290	0,4471	0,4481	0,4373	0,4080	0,3902	0,3397	0,3279

Таблиця Е.46

**Динаміка коефіцієнту збереження клієнтської бази промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Клієнтська складова									
2.1 Коефіцієнт збереження клієнтської бази, (x ₂₁)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0167	0,0147	0,0097	0,0178	0,0678	0,0678	0,0563	0,1087	0,1034
ТОВ «Авіа-Про»	0,0003	0,0002	0,0002	0,0003	0,0018	0,0013	0,0019	0,0021	0,0019
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0000	0,0000	0,0000	0,0003	0,0007	0,0003	0,0004	0,0009	0,0008
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0003	0,0001	0,0000	0,0001	0,0000	0,0001	0,0000	0,0009	0,0000
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0251	0,0225	0,0267	0,0369	0,0367	0,0167	0,0112	0,0399	0,0225
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0000	0,0000	0,0002	0,0003	0,0007	0,0003	0,0009	0,0011	0,0000
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,0157	0,0034	0,0065	0,0123	0,0976	0,1001	0,0876	0,1312	0,1245
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0279	0,0401	0,0336	0,0879	0,1237	0,1245	0,0875	0,1514	0,1237
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0083	0,0120	0,0210	0,0126	0,0154	0,0122	0,0209	0,0211	0,0167
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0351	0,0285	0,0257	0,0269	0,0267	0,0467	0,0112	0,0399	0,0436
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0000	0,0000	0,0000	0,0003	0,0004	0,0003	0,0011	0,0014	0,0003
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0001	0,0002	0,0001	0,0003	0,0015	0,0018	0,0019	0,0026	0,0112
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0171	0,0115	0,0117	0,0169	0,0167	0,0167	0,0112	0,0499	0,0571
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0286	0,0571	0,0436	0,0999	0,1537	0,1345	0,0945	0,1714	0,1514

Чем выше, тем хуже

Таблиця Е.47

**Динаміка коефіцієнту розширення клієнтської бази промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2.2 Коефіцієнт розширення клієнтської бази, (x_{22})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0070	0,0070	0,0069	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «Авіа-Про»	0,0303	0,0299	0,0455	0,0606	0,0667	0,0508	0,0545	0,0345	0,0345
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0121	0,0170	0,0061	0,0125	0,0241	0,0126	0,0179	0,0059	0,0055
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0129	0,0125	0,0129	0,0097	0,0098	0,0065	0,0066	0,0033	0,0035
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0200	0,0202	0,0201	0,0172	0,0085	0,0085	0,0084	0,0042	0,0042
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0167	0,0124	0,0207	0,0250	0,0126	0,0169	0,0085	0,0085	0,0080
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,0179	0,0175	0,0179	0,0183	0,0090	0,0091	0,0090	0,0093	0,0090
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0303	0,0299	0,0455	0,0606	0,0667	0,0508	0,0545	0,0345	0,0350
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0182	0,0000	0,0182	0,0222	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0370	0,0400	0,0417	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0040	0,0040	0,0040	0,0040	0,0040	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0179	0,0183	0,0182	0,0090	0,0093	0,0088	0,0088	0,0088	0,0080
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0102	0,0103	0,0104	0,0103	0,0105	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0213	0,0435	0,0667	0,0227	0,0238	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000

Таблиця Е.48

**Динаміка коефіцієнту, що характеризує прибутковість клієнта промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2.3 Коефіцієнт, що характеризує прибутковість клієнта, (x_{23})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0031	0,0026	0,0020	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «Авіа-Про»	0,1131	0,1357	0,1127	0,0925	0,1076	0,1401	0,2301	0,1001	0,1001
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,2100	0,2016	0,1928	0,2039	0,2423	0,1900	0,1823	0,2111	0,1902
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,3200	0,3123	0,2523	0,2314	0,2013	0,2156	0,2011	0,1823	0,1850
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВІП)	0,2412	0,2378	0,2389	0,2291	0,2190	0,2011	0,1967	0,1543	0,1545
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,3011	0,2789	0,2513	0,3312	0,1867	0,1995	0,2100	0,1734	0,1850
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,1907	0,1457	0,1327	0,0945	0,0876	0,1001	0,0901	0,1211	0,1358
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,1112	0,0912	0,1098	0,0865	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0039	0,0035	0,0028	0,0029	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0041	0,0032	0,0029	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,2012	0,1311	0,2001	0,1601	0,1565	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ВАТ "Київський радіозавод"	0,2234	0,2178	0,2039	0,1935	0,1999	0,2012	0,1711	0,1532	0,1367
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,1967	0,1650	0,1785	0,1259	0,1811	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0190	0,0111	0,0121	0,0356	0,0654	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000

Таблиця Е.50

Динаміка ключового показника результативності клієнтської складової ($K_{КІР}^{КС}$) промислових авіапідприємств

за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,7693	0,6273	0,7668	0,6276	0,3654	0,2987	0,3424	0,2122	0,2000
ТОВ «Авіа-Про»	0,6956	0,7968	0,7634	0,7868	0,6998	0,5763	0,5658	0,5898	0,5548
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,8671	0,987	0,6861	0,6108	0,5678	0,5335	0,6238	0,6212	0,6050
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,7981	0,7658	0,6891	0,6878	0,7878	0,6567	0,5678	0,5436	0,5390
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,7865	0,7431	0,6987	0,7653	0,7634	0,5638	0,5456	0,5798	0,5589
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,7683	0,7663	0,6578	0,7630	0,7761	0,6671	0,6781	0,6564	0,6500
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,5373	0,4537	0,5373	0,6373	0,6998	0,7608	0,7863	0,7663	0,7660
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,6307	0,5373	0,5637	0,5373	0,5987	0,5937	0,5373	0,5380	0,5280
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,7863	0,7890	0,6256	0,6293	0,7858	0,6898	0,5681	0,5658	0,5650
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,5373	0,4537	0,5373	0,5376	0,4727	0,5734	0,4711	0,4733	0,4530
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Гора»»	0,7865	0,7956	0,6789	0,6345	0,6398	0,6457	0,5756	0,5734	0,5580
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,7630	0,6983	0,6546	0,6873	0,5570	0,3877	0,4763	0,4789	0,4570
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,7101	0,6989	0,3765	0,6456	0,5561	0,6645	0,7001	0,5432	0,5200
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,3621	0,3697	0,4756	0,3326	0,1998	0,1786	0,3657	0,1956	0,1900

Таблиця Е.51

Динаміка індексу прибутковості впроваджених інвестиційно-інноваційних проектів промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. Внутрішні бізнес – процеси									
3.1 Індекс прибутковості впроваджених інвестиційно-інноваційних проектів, (x ₃₁)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	1,0234	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «Авиа-Про»	1,0500	1,0500	1,0500	1,0500	1,0500	1,0500	0,0000	0,0000	0,0000
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0000	1,1400	1,1400	1,1300	1,1300	1,1200	1,1000	0,0000	0,0000
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	1,2500	1,2500	1,2500	1,2500	1,3500	1,3500	1,3500	1,2500	1,2500
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	1,1900	1,1900	1,1900	0,0000	0,0000
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урап»»	1,1335	1,0234	1,0234	0,0000	0,0000	1,0234	1,0234	1,0234	1,0234
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	1,0450	1,0450	1,0450	1,0450	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0000	0,0000	1,0450	1,0450	0,0000	1,0550	1,0900	0,0000	0,0000
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,0254	1,0254	0,0350	1,0354	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	1,0234	1,0234	1,0234	1,0234	0,0000	0,0000	1,0035	1,0005	1,0000
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	1,0021	1,0021	1,0021	1,0234	1,0234	0,0000	0,0000	1,0234	1,0000
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	1,0655	1,0655	1,0655	0,0000	0,0000	1,0525	1,0525	0,0000	0,0000
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	1,0780	1,0780	1,0780	1,0780	1,0700	1,0700	1,0025	0,0000	0,0000

Таблиця Е.52

**Динаміка питомої ваги доходу, отриманого від інвестиційно-інноваційних проектів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.2 Питома вага доходу, отриманого від інвестиційно-інноваційних проектів, (х ₃₂)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0550	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «Авиа-Про»	0,1450	0,1350	0,1250	0,1250	0,1350	0,1200	0,0000	0,0000	0,0000
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0000	0,1750	0,1750	0,2000	0,2000	0,2500	0,2500	0,2500	0,2500
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1012	0,1214	0,1115	0,1955	0,1855	0,1900	0,1950	0,1950	0,1800
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,1000	0,1200	0,1000	0,1200	0,1200
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,2500	0,2500	0,2500	0,0000	0,0000	0,0850	0,0850	0,0850	0,0900
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,1200	0,1200	0,1200	0,1200	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0000	0,0000	0,0650	0,0650	0,0000	0,0550	0,0550	0,0600	0,0500
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0700	0,0700	0,0700	0,0700	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0650	0,0650	0,0650	0,0650	0,0000	0,0000	0,0650	0,0650	0,0500
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0565	0,0565	0,0565	0,0565	0,1000	0,1200	0,0000	0,0500	0,0540
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,1100	0,1100	0,0500	0,0000	0,0000	0,6000	0,0600	0,0000	0,0000
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,1500	0,1500	0,1500	0,1200	0,1000	0,1200	0,1000	0,0000	0,0000

Таблиця Е.53

**Динаміка питомої ваги своєчасно доставлених замовлень промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.3 Питома вага своєчасно доставлених замовлень, (х ₃₃)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,9532	1,0000	0,9723	0,8955	0,8859	0,8350	0,8724	0,8904	0,8700
ТОВ «Авиа-Про»	0,9850	0,9425	0,9550	0,9233	0,9243	0,9250	0,9050	0,8555	0,8000
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	1,0000	0,9850	1,0000	0,9850	0,9000	0,9189	0,9050	0,8751	0,8500
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,9850	0,9345	0,9000	0,9000	0,8900	0,8785	0,8955	1,0000	0,6790
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,9712	0,9550	0,9105	0,9550	1,0000	0,9850	0,9333	0,7753	0,7500
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,9850	1,0000	0,9612	0,9550	0,9435	1,0000	0,8950	0,7554	0,7500
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,9682	0,9453	0,9550	0,9550	0,9534	0,9000	0,8950	0,7756	0,7500
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,9850	0,9550	0,9550	0,9250	0,8452	0,9000	0,9100	0,8555	0,8050
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	1,0000	0,9250	1,0000	0,8900	0,8450	0,9000	0,9721	0,8858	0,8500
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,9950	1,0000	0,9950	0,9950	0,8950	0,9550	0,9100	0,7351	0,7050
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,9750	0,9710	0,9550	0,9950	1,0000	0,9100	1,0000	0,9950	0,8500
ВАТ "Київський радіозавод"	0,9850	0,9950	0,8900	0,9550	0,7321	0,9000	0,8954	0,8371	0,8000
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,9550	1,0000	0,9550	0,8900	0,9950	0,9950	0,9000	0,8450	0,8090
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,9850	1,0000	1,0000	0,9152	0,9000	0,8450	0,8556	0,8752	0,8500

Таблиця Е.54

Динаміка рентабельності (збитковості) реалізованої продукції по чистому прибутку промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.4 Рентабельність (збитковість) реалізованої продукції по чистому прибутку, (x ₃₄)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0027	-0,0135	-0,0287	-0,1021	-0,1109	-0,1143	-0,1159	-0,1245	-0,1512
ТОВ «Авиа-Про»	0,1287	0,0143	0,0176	0,0189	0,0278	0,0401	0,0476	0,0321	0,0211
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-0,2336	0,0194	0,0467	0,0574	0,0507	0,0775	0,0054	-0,0009	-0,0011
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1399	0,1378	0,1054	0,1247	0,2004	0,1394	0,0819	0,2277	0,2087
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВІП)	-0,2595	-0,0379	-0,0697	-0,0434	0,0024	0,0016	0,00146	-0,1667	-0,1797
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0935	0,0886	0,1373	0,0923	-0,0135	0,0005	0,0034	0,0476	0,0312
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,2336	0,1439	0,1153	0,1732	-0,4274	-0,1675	-0,0778	-0,0604	-0,0754
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-0,2294	-0,0004	0,0197	0,0618	0,0989	0,1121	0,11542	-0,0121	-0,0198
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0837	0,1006	0,1046	0,1295	-0,0305	-0,0668	-0,4522	-0,8353	-0,9125
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0673	0,4801	0,0834	0,1141	-0,0385	-0,0395	0,1570	0,1237	0,1127
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-0,0137	0,0083	-0,0352	0,0183	0,0197	-0,2324	0,3871	-0,2132	-0,2452
ВАТ "Київський радіозавод"	-0,0057	-0,0011	-0,0017	-0,0032	-0,0589	-0,0004	-0,2369	-0,2258	-0,2368
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0037	0,0457	0,1439	0,0896	0,0667	0,0789	0,0627	-0,0001	-0,0011
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0041	0,0277	0,0346	0,0015	0,0056	0,0067	0,0011	-0,3543	-0,3673

Таблиця Е.55

Динаміка частки браку промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.5 Частка браку, (х ₃₅)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0021	0,0019	0,0016	0,0017	0,0018	0,0020	0,0019	0,0018	0,0020
ТОВ «Авиа-Про»	0,0010	0,0011	0,0010	0,0007	0,0010	0,0007	0,0006	0,0007	0,0005
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0006	0,0002	0,0003	0,0000	0,0000	0,0002	0,0002	0,0000	0,0000
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,0001	0,0002	0,0000	0,0000	0,0001	0,0002	0,0000	0,0001	0,0000
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0006	0,0005	0,0008	0,0004	0,0004	0,0006	0,0004	0,0008	0,0005
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0005	0,0006	0,0004	0,0002	0,0006	0,0002	0,0003	0,0006	0,0005
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,0004	0,0005	0,0000	0,0006	0,0002	0,0003	0,0008	0,0006	0,0008
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0011	0,0012	0,0009	0,0011	0,0010	0,0009	0,0012	0,0010	0,0015
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0018	0,0014	0,0013	0,0012	0,0011	0,0014	0,0013	0,0012	0,0015
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0015	0,0017	0,0014	0,0018	0,0014	0,0016	0,0015	0,0019	0,0020
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0008	0,0007	0,0008	0,0007	0,0006	0,0008	0,0007	0,0006	0,0005
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0003	0,0005	0,0004	0,0003	0,0005	0,0006	0,0004	0,0005	0,0005
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0009	0,0008	0,0007	0,0009	0,0008	0,0007	0,0009	0,0008	0,0010
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0017	0,0011	0,0010	0,0017	0,0009	0,0012	0,0010	0,0013	0,0015

Таблиця Е.56

Динаміка ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів промислових авіапідприємств ($K_{КІР}^{ВБП}$) за 2005 – 2013 рр.

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,5123	0,6014	0,4151	0,4733	0,3308	0,2990	0,3003	0,1678	0,1590
ТОВ «Авіа-Про»	0,3998	0,5343	0,6203	0,6034	0,6015	0,4324	0,4367	0,4764	0,4590
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,6509	0,6778	0,6543	0,5087	0,3993	0,3308	0,2993	0,2371	0,2490
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,6708	0,8990	0,7623	0,65912	0,6012	0,7321	0,6908	0,4673	0,4590
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,4253	0,3245	0,3451	0,3321	0,4357	0,5357	0,6189	0,3878	0,4000
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,3999	0,6134	0,7735	0,6905	0,3541	0,3845	0,4713	0,3912	0,3500
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,5012	0,5215	0,4734	0,4435	0,3834	0,3651	0,3612	0,4917	0,4590
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,5001	0,6015	0,6450	0,4534	0,6567	0,6206	0,4302	0,62903	0,6040
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,7102	0,7903	0,7745	0,7456	0,7245	0,7901	0,7342	0,5703	0,5700
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,4783	0,5643	0,6009	0,5012	0,4834	0,4123	0,5341	0,4014	0,4015
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Гора»»	0,3176	0,3231	0,3012	0,3017	0,4934	0,2934	0,6007	0,5704	0,5590
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,3071	0,3337	0,3567	0,3001	0,3601	0,3408	0,1602	0,1782	0,1590
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,7367	0,7887	0,7564	0,4890	0,5987	0,5672	0,5589	0,36676	0,3500
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,5567	0,5123	0,2937	0,2012	0,1876	0,1892	0,3212	0,1657	0,1690

Таблиця Е.57

**Динаміка коефіцієнту стабільності кадрів промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. Складова навчання і розвитку									
4.1 Управління трудовими ресурсами									
4.1.1 Коефіцієнт стабільності кадрів, (x ₄₁)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,9130	0,8920	0,8830	0,8620	0,8300	0,8250	0,8100	0,8050	0,8000
ТОВ «Авиа-Про»	0,9345	0,9455	0,9165	0,8250	0,7400	0,7550	0,7400	0,7300	0,6500
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,9445	0,7400	0,8050	0,8250	0,7300	0,8050	0,9345	0,7400	0,7000
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,9350	0,9350	0,9450	0,9350	0,9345	0,8050	0,9165	0,8900	0,8500
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,9245	0,9455	0,7350	0,8750	0,8050	0,9345	0,7400	0,7350	0,7050
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,9350	0,8050	0,9245	0,8500	0,8750	0,9455	0,8500	0,7350	0,7050
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,8250	0,9165	0,8050	0,7400	0,8100	0,8500	0,9345	0,7400	0,7000
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,8250	0,8750	0,8500	0,9400	0,8150	0,7950	0,7350	0,7250	0,7050
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,8500	0,8250	0,8885	0,8732	0,8250	0,8000	0,7900	0,7250	0,7050
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,9400	0,9455	0,9400	0,8732	0,8522	0,8300	0,7550	0,7440	0,7050
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,9350	0,9165	0,8530	0,8250	0,9345	0,8050	0,8100	0,8732	0,8500
ВАТ "Київський радіозавод"	0,8250	0,7400	0,9345	0,8600	0,7550	0,8550	0,7300	0,7350	0,7050
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,8550	0,8500	0,7350	0,8250	0,7400	0,7300	0,8750	0,7250	0,7050
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,8900	0,8850	0,8885	0,8750	0,8650	0,8600	0,7550	0,7250	0,7050

Таблиця Е.58

**Динаміка коефіцієнту прибутковості (збитковості) на одного працюючого промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.1.2 Коефіцієнт прибутковості (збитковості) на одного працюючого, (x_{42})									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	1,0701	-3,3069	-3,7156	-7,6839	-7,8902	-8,1151	-8,2897	-8,3929	-8,2890
ТОВ «Авіа-Про»	8,0113	6,8635	7,1535	8,9539	1,9232	2,0415	2,1232	2,2117	2,0500
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	-38,5385	2,9654	7,8723	16,6862	20,5708	27,4938	7,1031	-38,5385	-39,00
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	30,3395	37,4876	41,2130	42,5920	47,2598	41,9351	77,3408	10,3395	5,4589
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	-4,0192	-0,8297	-1,4765	-1,4919	0,1694	0,1105	0,1103	-9,8697	-9,5000
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	2,5687	2,0058	2,8303	3,5619	-0,0077	0,0541	1,0407	1,1815	1,2000
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	1,8854	1,1639	1,2192	1,9020	-3,9746	-3,1967	-1,4357	-1,1661	-1,2000
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	-22,9600	-0,0200	4,1140	19,2698	28,5721	36,3952	44,6000	-11,8489	-11,000
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	8,845	32,344	33,144	37,144	-41,328	-81,328	-161,328	-33,328	-33,500
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	22,7300	22,7300	45,9500	66,0750	-18,7500	-7,7159	8,5719	9,1710	6,5000
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	-20,1693	-6,3821	-41,5545	3,4473	5,3182	-200,1954	8,4867	-166,878	-15,500
ВАТ "Київський радіозавод"	-29,4006	-28,0353	-25,5500	-14,1359	-55,8712	-10,3882	-114,695	-120,577	-130,0
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	20,2346	32,8058	31,9751	33,9208	33,0839	25,2091	26,6612	-5,6718	-6,00
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,4924	5,7974	7,1292	1,0660	5,1292	5,9888	2,9611	-12,5554	-12,900

Таблиця Е.59

**Динаміка коефіцієнту забезпеченості сучасними програмами
промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.2 Управління інформаційними ресурсами									
4.2.1 Коефіцієнт забезпеченості сучасними програмами, (X ₄₃)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,5478	0,6586	0,5578	0,6631	0,5418	0,6507	0,5408	0,6846	0,700
ТОВ «Авиа-Про»	0,8654	0,7882	0,7766	0,7555	0,7601	0,7797	0,7609	0,7709	0,8000
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,8954	0,8012	0,7936	0,9065	0,7890	0,8987	0,8809	0,8991	0,9000
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,8902	0,9003	0,8907	0,8705	0,9008	0,9204	0,9004	0,8806	0,8500
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,9103	0,9033	0,8805	0,8695	0,8695	0,8903	0,8719	0,8003	0,8200
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,9954	0,8002	0,7836	0,9055	0,7790	0,8997	0,8709	0,8699	0,8450
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,8754	0,7902	0,7886	0,7655	0,7990	0,8797	0,8609	0,8705	0,8500
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,7874	0,7492	0,7496	0,7385	0,7961	0,7497	0,7334	0,7291	0,7500
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,7054	0,7122	0,7186	0,7225	0,7734	0,7347	0,7254	0,7190	0,7200
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,6154	0,6422	0,6586	0,6825	0,7334	0,7087	0,6254	0,6056	0,6500
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,8254	0,7332	0,7466	0,7565	0,7631	0,7597	0,7569	0,7545	0,7200
ВАТ "Київський радіозавод"	0,8993	0,8733	0,8795	0,8705	0,7836	0,7846	0,7856	0,7776	0,7500
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,8044	0,7302	0,7456	0,7575	0,7721	0,7487	0,7531	0,7845	0,8000
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,7944	0,7502	0,7386	0,7495	0,7801	0,7507	0,7434	0,7378	0,7500

Таблиця Е.60

**Динаміка коефіцієнту ініціативності промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.3 Управління організацією праці									
4.3.1 Коефіцієнт ініціативи, (x ₄₄)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,0090	0,0094	0,0081	0,0085	0,0079	0,0059	0,0089	0,0068	0,0065
ТОВ «Авиа-Про»	0,0078	0,0070	0,0077	0,0074	0,0083	0,0069	0,0076	0,0057	0,0050
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,0071	0,0058	0,0065	0,0099	0,0064	0,1000	0,0056	0,0098	0,0080
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,1000	0,0073	0,0092	0,0080	0,1000	0,0063	0,0093	0,0086	0,0088
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,0062	0,0085	0,0092	0,0061	0,0068	0,0097	0,0072	0,0098	0,0080
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,0089	0,0099	0,0055	0,1000	0,0054	0,0067	0,1000	0,0075	0,0075
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,0053	0,0045	0,0060	0,0065	0,0042	0,0090	0,0044	0,0041	0,0040
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,0043	0,0098	0,0067	0,0052	0,0096	0,0078	0,0060	0,0072	0,0050
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,0039	0,0087	0,0051	0,0081	0,0086	0,0040	0,0088	0,0091	0,0080
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,0071	0,0038	0,0064	0,0050	0,0070	0,0069	0,0083	0,0076	0,0070
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,0037	0,0044	0,1000	0,0063	0,0099	0,0049	0,1000	0,0066	0,0065
ВАТ "Київський радіозавод"	0,0093	0,0062	0,0084	0,0066	0,0061	0,0095	0,0084	0,0048	0,0040
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,0035	0,0082	0,0047	0,0082	0,0079	0,0036	0,0073	0,0087	0,0088
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,0034	0,0098	0,0074	0,0091	0,0046	0,0077	0,0097	0,0045	0,0040

Таблиця Е.61

**Динаміка коефіцієнту корпоративної культури промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.3.2 Коефіцієнт корпоративної культури, (x ₄₅)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,2550	0,2550	0,3500	0,4000	0,3450	0,3800	0,3350	0,3100	0,2906
ТОВ «Авиа-Про»	0,3700	0,4500	0,2450	0,3450	0,3350	0,3250	0,4000	0,3700	0,3689
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,3600	0,2700	0,3000	0,3450	0,3500	0,3700	0,3350	0,2800	0,2759
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,4700	0,4650	0,3550	0,4550	0,4300	0,3450	0,3250	0,3450	0,3259
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,3500	0,4550	0,4300	0,3250	0,2800	0,2850	0,3450	0,4700	0,4712
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,2700	0,3700	0,3500	0,3450	0,2500	0,2550	0,4250	0,2900	0,2853
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,3350	0,3700	0,2500	0,2550	0,3150	0,4250	0,3450	0,4350	0,4458
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,4700	0,3250	0,3700	0,3450	0,4550	0,2000	0,2850	0,4450	0,4567
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,4150	0,2500	0,4550	0,4150	0,3450	0,3150	0,3000	0,3250	0,3000
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,4650	0,4250	0,4700	0,4000	0,3450	0,2700	0,4650	0,2450	0,2156
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,4050	0,3450	0,3650	0,3800	0,4550	0,4150	0,3450	0,4250	0,4076
ВАТ "Київський радіозавод"	0,4050	0,3450	0,2900	0,3350	0,2950	0,3450	0,2700	0,4650	0,4532
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,2450	0,3000	0,4550	0,3150	0,3450	0,3350	0,4500	0,3150	0,3012
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,2750	0,2700	0,3050	0,3350	0,2950	0,3100	0,2000	0,4550	0,3000

Таблиця Е.62

**Динаміка коефіцієнту стимулювання роботи в команді промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.3.3 Коефіцієнт стимулювання роботи в команді, (Х ₄₆)									
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,8550	0,8350	0,9300	0,5550	0,5100	0,6700	0,8500	0,6750	0,6580
ТОВ «Авиа-Про»	0,5650	0,8750	0,6850	0,8950	0,8450	0,7700	0,5600	0,8900	0,8567
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,8800	0,5200	0,6800	0,5350	0,6400	0,6800	0,8700	0,8400	0,7548
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,5450	0,5050	0,7900	0,5150	0,8650	0,6550	0,6850	0,6650	0,6540
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,6850	0,8400	0,8850	0,8350	0,6600	0,5500	0,5100	0,5200	0,5190
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,6800	0,5300	0,8400	0,8200	0,8600	0,8200	0,5950	0,8350	0,8290
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,8550	0,6300	0,8250	0,5000	0,8150	0,8300	0,5800	0,8050	0,8090
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,8300	0,8100	0,5650	0,7950	0,6850	0,8000	0,6950	0,7850	0,7950
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,6500	0,8000	0,7850	0,5250	0,7600	0,5150	0,6750	0,5050	0,4950
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,8350	0,5800	0,8450	0,7800	0,8700	0,8350	0,7900	0,6700	0,6590
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,8650	0,8150	0,6450	0,6700	0,8100	0,8450	0,8550	0,5600	0,5595
ВАТ "Київський радіозавод"	0,7800	0,5600	0,5900	0,7900	0,6750	0,6800	0,7700	0,8750	0,8590
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,5200	0,6850	0,6100	0,7600	0,7500	0,5250	0,6650	0,7750	0,7590
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,6550	0,8050	0,7750	0,6650	0,8000	0,5950	0,6350	0,5850	0,5800

Таблиця Е.63

**Динаміка Ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу ($K_{КІП}^{НЗП}$)
промислових авіапідприємств за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,5317	0,3012	0,5317	0,5435	0,2987	0,4937	0,2037	0,2938	0,2580
ТОВ «Авіа-Про»	0,6123	0,6989	0,6756	0,4673	0,4354	0,6989	0,59193	0,5834	0,5590
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,7638	0,6238	0,6558	0,6989	0,5904	0,6002	0,5567	0,3017	0,3000
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,7663	0,7637	0,7368	0,6254	0,6002	0,5967	0,6173	0,4373	0,4000
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,2172	0,2012	0,2215	0,3734	0,3997	0,4373	0,3003	0,3117	0,3050
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,4578	0,6263	0,6067	0,6009	0,3245	0,4767	0,4769	0,3671	0,3500
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,5437	0,6376	0,4560	0,58976	0,5782	0,5890	0,5691	0,3523	0,3500
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,6903	0,6897	0,4536	0,5713	0,4324	0,4923	0,5672	0,6012	0,5900
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,6546	0,8903	0,7343	0,7434	0,6456	0,6689	0,6610	0,7123	0,7045
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,5761	0,5467	0,6289	0,4050	0,5098	0,5684	0,5317	0,5437	0,5300
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,2908	0,5601	0,4317	0,4236	0,3276	0,2387	0,3005	0,2937	0,2580
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,2908	0,3798	0,3643	0,2989	0,3007	0,3124	0,3256	0,3098	0,2890
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,6909	0,7654	0,6909	0,4433	0,5373	0,3307	0,5387	0,5937	0,5045
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,5678	0,5981	0,3009	0,3847	0,3237	0,3432	0,3123	0,2923	0,2590

Таблиця Е.64

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) ключових показників результативності ($K_{КПР}$) по кожній складовій СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – зрілість

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Ключовий показник результативності фінансової складової СЗП, ($K_{КПР}^{ФС}$)	3	3	4	2	3	4	3	22	-2	4	0,2750	
Ключовий показник результативності клієнтської складової, ($K_{КПР}^{КС}$)	1	1	1	2	1	3	2	11	9	81	0,1375	
Ключовий показник результативності складової внутрішніх бізнес – процесів підприємств, ($K_{КПР}^{ВП}$)	3	4	3	4	4	4	3	25	-5	25	0,3125	
Ключовий показник результативності складової навчання і зростання персоналу, ($K_{КПР}^{НЗП}$)	4	3	3	3	3	2	4	22	-2	4	0,2750	
Середнє арифметичне рангів								20				
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								114				
Коефіцієнт конкордації								0,4653				

Таблиця Е.65

Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) ключових показників результативності ($K_{КПР}$) по кожній складовій СЗП для підприємств на стадії життєвого циклу – спад

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий коефіцієнт λ_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ключовий показник результативності фінансової складової СЗП, ($K_{КПР}^{ФС}$)	3	3	4	3	4	4	3	24	-4,5	20,25	0,3077
Ключовий показник результативності клієнтської складової, ($K_{КПР}^{КС}$)	1	3	3	2	3	3	2	17	2,5	6,25	0,2179
Ключовий показник результативності складової внутрішніх бізнес – процесів підприємств, ($K_{КПР}^{ВП}$)	3	4	3	4	4	4	3	25	-5,5	30,25	0,3205
Ключовий показник результативності складової навчання і зростання персоналу, ($K_{КПР}^{НЗП}$)	2	2	2	2	1	1	2	12	7,5	56,25	0,1538
Середнє арифметичне рангів	19,5										
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів	113										
Коефіцієнт конкордації	0,4612										

Таблиця Е.66

**Динаміка загального інтегрального показника економічної стійкості ($K_{зпес}$) промислових авіапідприємств
за 2005 – 2013 рр.**

Підприємство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПАТ «Мотор Січ» (Сніжнянський машинобудівний завод)	0,55388	0,48536	0,4916	0,47047	0,31472	0,32365	0,26329	0,23736	0,20427
ТОВ «Авіа-Про»	0,5373	0,61442	0,64352	0,59323	0,54691	0,49492	0,47091	0,47786	0,45387
ДП «Харківський машинобудівний завод» «ФЕД»»	0,63328	0,67015	0,59062	0,56092	0,50786	0,47489	0,46443	0,36049	0,35159
Філія ДП «Антонов», «Серійний завод «Антонов» (колишній ДП «Київський авіаційний завод «АВІАНТ»)	0,70947	0,79132	0,72414	0,66519	0,67195	0,67933	0,61881	0,51028	0,46686
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХДАВП)	0,45463	0,42124	0,42421	0,46158	0,49411	0,48719	0,48977	0,41276	0,39197
ЗАТ «Авіаремонтне підприємство «Урарп»»	0,57126	0,66439	0,69493	0,69054	0,47402	0,46133	0,4993	0,45195	0,43868
ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «КОНТУР»»	0,58254	0,57992	0,55611	0,5764	0,49513	0,52326	0,52792	0,50605	0,48379
ТОВ «АВІАРЕМСЕРВІС»	0,56155	0,57443	0,56412	0,50688	0,51648	0,5238	0,44386	0,49527	0,47668
ТОВ «ІНЖЕНЕРНО-АВІАЦІЙНА СЛУЖБА»	0,66548	0,72935	0,66933	0,63375	0,62722	0,65349	0,60387	0,49648	0,48855
ТОВ «ТЕХНОАВІА»	0,47775	0,52402	0,52042	0,49595	0,44659	0,42866	0,48216	0,42747	0,41312
ДП «Харківський авіаремонтний завод «Тора»»	0,43768	0,49549	0,4536	0,44091	0,4935	0,38132	0,46623	0,44441	0,44428
ДП «Вінницький авіаційний завод»	0,43415	0,4331	0,42945	0,41087	0,36919	0,3368	0,30238	0,3037	0,29782
ВАТ «Вовчанський агрегатний завод»	0,65508	0,68227	0,61578	0,53463	0,55308	0,53252	0,55281	0,45442	0,41021
ДП «Закарпатське вертолітне виробниче об'єднання»	0,47881	0,46874	0,38162	0,33401	0,288	0,27788	0,35073	0,24521	0,2363

ДОДАТОК Ж**Розрахунок інтегрального показника майнового стану підприємств,**

$$(I_1^n(t))$$

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
інтегрального показника майнового стану підприємства, ($I_1^n(t)$)**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	7,30817
x_{111} – частка оборотних виробничих фондів в обігових коштах	b_1	0,65401
x_{112} – частка основних засобів в активах	b_2	-0,58454
x_{113} – коефіцієнт зносу основних засобів	b_3	-5,87063
x_{114} – коефіцієнт оновлення основних засобів	b_4	0,17950
x_{115} – частка довгострокових фінансових інвестицій в активах	b_5	1,79611
x_{116} – частка оборотних виробничих активів	b_6	-2,86507
x_{117} – коефіцієнт мобільності активів	b_7	0,07373

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$I_1^n(t) = 7,30817 + 0,65401x_{111t} - 0,58454x_{112t} - 5,87063x_{113t} + 0,17950x_{114t} + 1,79611x_{115t} - 2,86507x_{116t} + 0,07373x_{117t} \quad t=1, \dots, 98 \quad (\text{Ж.1})$$

Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної моделі

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,734946574131274
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,540146466827296
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$s_{\hat{y}}$	0,79917
число рівнів динамічного ряду	N	98

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 15,1020700871104$.

Табличне значення критерію: $F_{\alpha}(7,90) = 2,11$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p > F_{\alpha}$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

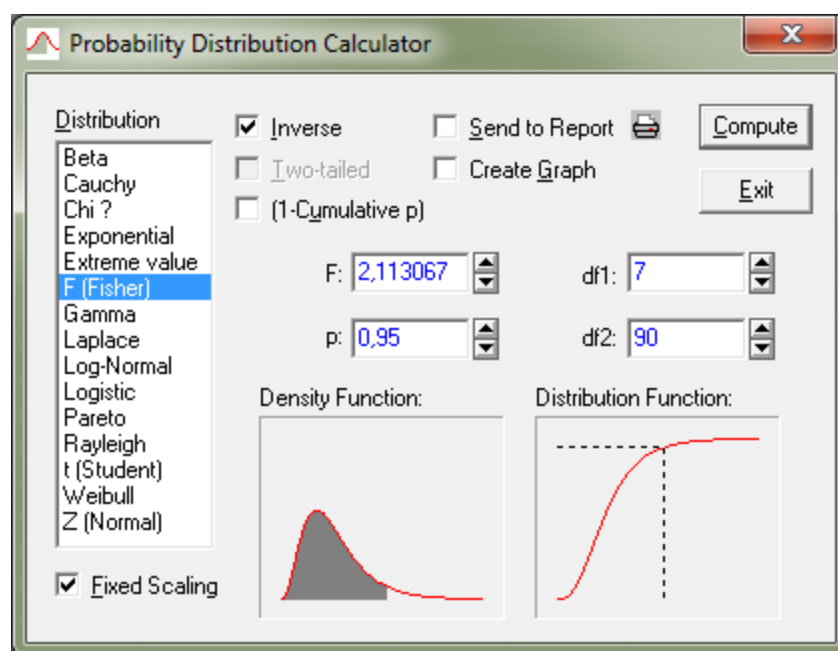

Рис. Ж.3. Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця Ж.3

Оцінка майнового стану промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за рівнем інтегрального показника майнового стану підприємств, $I_1^n(t)$

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0,00	0,00	3	21,43	4	28,57	7	50,00	0,00	0,00	14	100,00
2006	0,00	0,00	3	21,43	3	21,43	8	57,14	0,00	0,00	14	100,00
2007	0,00	0,00	2	14,29	4	28,57	8	57,14	0,00	0,00	14	100,00
2008	0,00	0,00	4	28,57	4	28,57	6	42,86	0,00	0,00	14	100,00
2009	0,00	0,00	6	42,86	3	21,43	5	35,71	0,00	0,00	14	100,00
2010	0,00	0,00	5	35,71	5	35,71	4	28,57	0,00	0,00	14	100,00
2011	0,00	0,00	6	42,86	4	28,57	4	28,57	0,00	0,00	14	100,00
2012	0,00	0,00	7	50,00	3	21,43	4	28,57	0,00	0,00	14	100,00
2013	0,00	0,00	7	50,00	5	35,71	2	14,29	0,00	0,00	14	100,00

**Відповідність рівня інтегрального показника майнового стану
підприємства шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень використання майнового стану та майже немає потенціалу його збільшення, криза.
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень використання майнового стану та низький потенціал його збільшення, кризовий стан.
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень використання майнового стану та потенціал його збільшення, передкризовий стан.
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень використання майнового стану та високий потенціал його підтримки, кризова ситуація.
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень використання майнового стану, потенціал його утримання дуже високий, кризове явище.

ДОДАТОК И
Розрахунок інтегрального показника оцінки ділової активності
підприємства, $(I_2^n(t))$

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
інтегрального показника оцінки ділової активності підприємства, ($I_2^n(t)$)**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	0,489525
x_{121} – оборотність активів	b_1	0,000695
x_{122} – фондівдача	b_2	0,042218
x_{123} – коефіцієнт оборотності обігових коштів (обороти)	b_3	-0,005474
x_{124} – коефіцієнт оборотності запасів (обороти)	b_4	-0,002835
x_{125} – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороти)	b_5	0,000600
x_{126} – коефіцієнт оборотності готової продукції (оборотів)	b_6	0,000228
x_{127} – період фінансового циклу (днів)	b_7	-0,000261
x_{128} – коефіцієнт оборотності власного капіталу (оборотність)	b_8	-0,000360

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$\begin{aligned}
 I_2^n(t) = & 0,489525 + 0,000695x_{121t} + 0,042218x_{122t} - 0,005474x_{123t} - \\
 & - 0,002835x_{124t} + 0,000600x_{125t} + 0,000228x_{126t} - 0,000261x_{127t} - \\
 & - 0,000360x_{128t}
 \end{aligned} \tag{И.2}$$

$t=1, \dots, 103$

**Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної
моделі**

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,61748416
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,38128669
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$s_{\hat{y}}$	0,13694
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 7,9343$. Табличне значення критерію: $F_{\alpha}(8,103) = 1,3$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p > F_{\alpha}$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

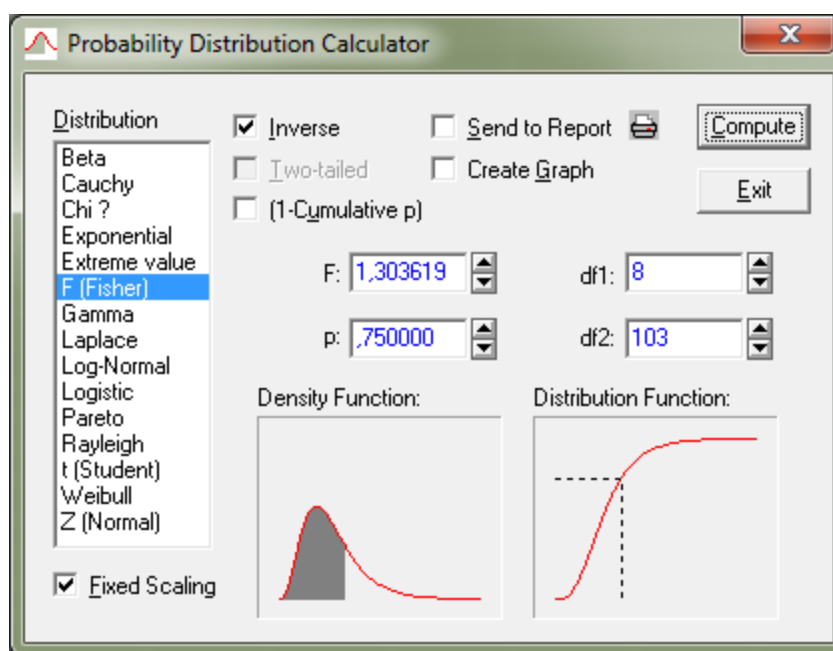

Рис. И.3 Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця И.4

Оцінка ділової активності промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за рівнем інтегрального показника ділової активності підприємств, ($I_2^n(t)$)

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	6	42,86	4	28,57	4	28,57	0	0,00	14	100,00
2006	0	0,00	6	42,86	4	28,57	4	28,57	0	0,00	14	100,00
2007	0	0,00	5	35,71	5	35,71	4	28,57	0	0,00	14	100,00
2008	0	0,00	4	28,57	5	35,71	5	35,71	0	0,00	14	100,00
2009	0	0,00	4	28,57	7	50,00	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2010	0	0,00	5	35,71	6	42,86	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2011	0	0,00	5	35,71	7	50,00	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2012	0	0,00	6	42,86	6	42,86	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2013	1	7,14	5	35,71	7	50,00	1	7,14	0	0,00	14	100,00

**Відповідність рівня інтегрального показника ділової активності
підприємств шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень ділової активності та майже немає потенціалу його збільшення, криза.
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень ділової активності та низький потенціал його збільшення, кризовий стан.
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень ділової активності та потенціал його збільшення, передкризовий стан.
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень ділової активності та високий потенціал його підтримки, кризова ситуація.
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень ділової активності, потенціал його утримання дуже високий, кризове явище.

ДОДАТОК К

**Розрахунок інтегрального показника рентабельності підприємств,
($I_3^n(t)$)**

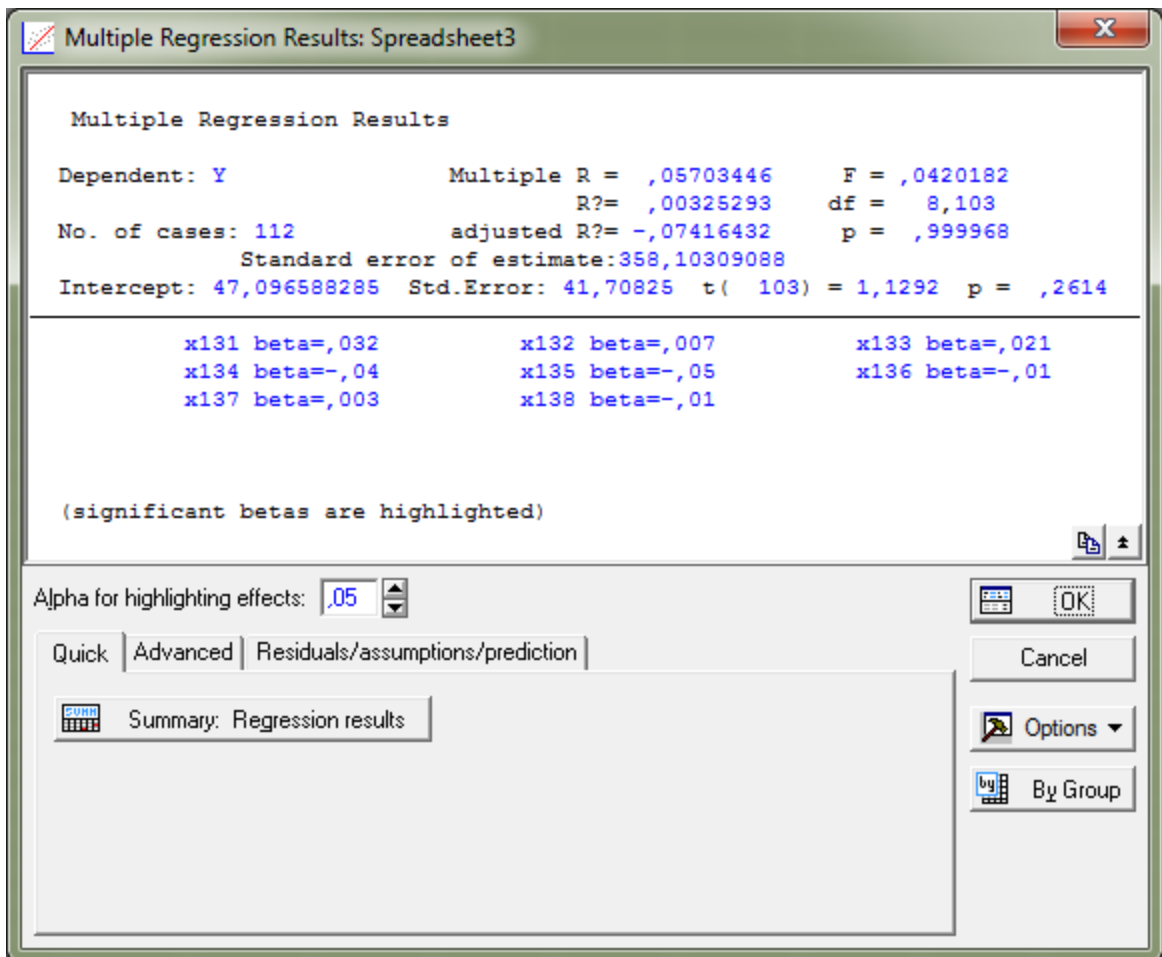

Рис. К.1. Вікно виведення результатів множинної регресії інтегрального показника рентабельності підприємств

STATISTICA - [Workbook2* - Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet3)]

File Edit View Insert Format Statistics Data Mining Graphs Tools Data Window Help

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet3)
 R= ,05703446 R²= ,00325293 Adjusted R²= ----
 F(8,103)=,04202 p< ,99997 Std. Error of estimate: 358,10

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t(103)	p-level
N=112						
Intercept			47,0966	41,7083	1,129191	0,261440
x131	0,031701	0,374251	34,2444	404,2815	0,084704	0,932661
x132	0,006766	0,123738	4,3268	79,1281	0,054681	0,956499
x133	0,020807	0,108686	10,8636	56,7449	0,191446	0,848553
x134	-0,039180	0,358893	-21,5740	197,6218	-0,109168	0,913281
x135	-0,051641	0,142724	-30,0631	83,0873	-0,361826	0,718224
x136	-0,005452	0,152150	-8,6331	240,9390	-0,035831	0,971487
x137	0,002737	0,109649	0,9396	37,6414	0,024961	0,980134
x138	-0,006829	0,099097	-0,2462	3,5734	-0,068912	0,945193

Рис. К.2. Характеристики множинної лінійної регресії інтегрального показника рентабельності підприємств

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
інтегрального показника рентабельності підприємств ($I_3^n(t)$)**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	47,0966
x_{131} – рентабельність активів за прибутком від звичайної діяльності	b_1	34,2444
x_{132} – рентабельність капіталу (активів) за чистим прибутком	b_2	4,3268
x_{133} – рентабельність власного капіталу	b_3	10,8636
x_{134} – рентабельність виробничих фондів	b_4	-21,5740
x_{135} – рентабельність реалізованої продукції за прибутком від реалізації	b_5	-30,0631
x_{136} – рентабельність реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності	b_6	-8,6331
x_{137} – рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку	b_7	0,9396
x_{138} – коефіцієнт стійкості економічного зростання	b_8	-0,2462

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$I_3^n(t) = 47,0966 + 34,2444x_{131t} + 4,3268x_{132t} + 10,8636x_{133t} - 21,5740x_{134t} - 30,0631x_{135t} - 8,6331x_{136t} + 0,9396x_{137t} - 0,2462x_{138t} \quad (К.1)$$

$$t=1, \dots, 103$$

Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної моделі

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,05703446
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,00325293
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$s_{\hat{y}}$	358,10
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 0,04202$. Табличне значення критерію: $F_{\alpha}(8, 103) = 1,3$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p < F_{\alpha}$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

Таблиця К.3

Оцінка рентабельності промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за рівнем інтегрального показника рентабельності підприємств, ($I_3^n(t)$)

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	5	35,71	3	21,43	4	28,57	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2006	4	28,57	4	28,57	3	21,43	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2007	4	28,57	4	28,57	4	28,57	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2008	3	21,43	4	28,57	5	35,71	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2009	6	42,86	5	35,71	3	21,43	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2010	7	50,00	3	21,43	4	28,57	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2011	5	35,71	4	28,57	5	35,71	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2012	10	71,43	2	14,29	2	14,29	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2013	11	78,57	1	7,14	2	14,29	0	0,00	0	0,00	14	100,00

Відповідність рівня інтегрального показника рентабельності підприємств шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень рентабельності та майже немає потенціалу її збільшення, криза.
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень рентабельності та низький потенціал її збільшення, кризовий стан.
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень використання майнового стану та потенціал її збільшення, передкризовий стан.
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень рентабельності та високий потенціал її підтримки, кризова ситуація.
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень рентабельності, потенціал її утримання дуже високий, кризове явище.

ДОДАТОК Л

Розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості підприємств,

$$(I_4^n(t))$$

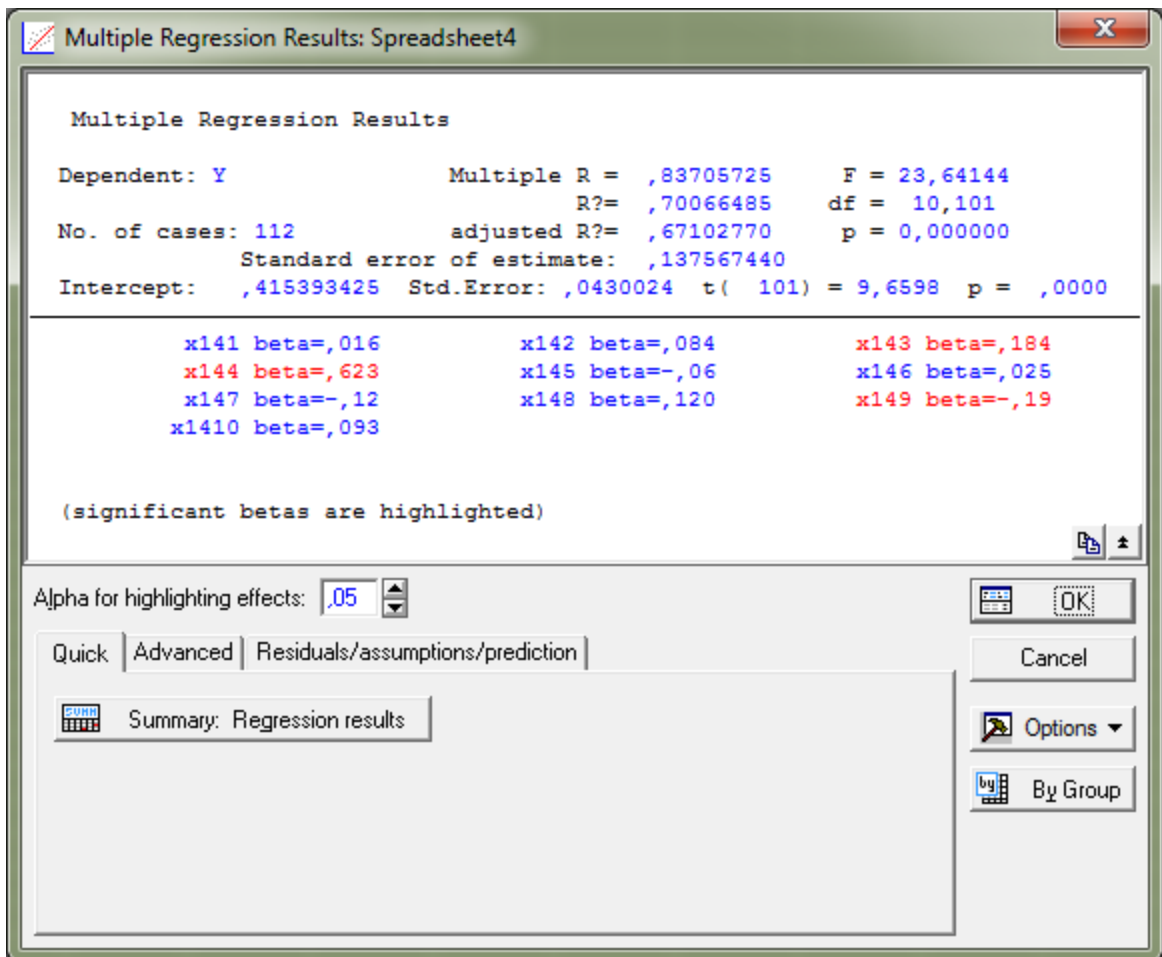

Рис. Л.1. Вікно виведення результатів множинної регресії інтегрального показника фінансової стійкості підприємств

STATISTICA - [Workbook7* - Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet4)]

File Edit View Insert Format Statistics Data Mining Graphs Tools Data Window Help

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet4)
 R = ,83705725 R² = ,70066485 Adjusted R² = ,67102770
 F(10,101) = 23.641 p < 0.0000 Std. Error of estimate: ,13757

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t(101)	p-level
N=112						
Intercept			0,415393	0,043002	9,65978	0,000000
x141	0,016230	0,186403	0,006205	0,071268	0,08707	0,930788
x142	0,083663	0,055742	0,004173	0,002781	1,50090	0,136502
x143	0,183935	0,055580	0,066515	0,020099	3,30934	0,001297
x144	0,623053	0,189367	0,105033	0,031923	3,29019	0,001379
x145	-0,057865	0,063544	-0,011744	0,012897	-0,91063	0,364659
x146	0,024746	0,076823	0,019890	0,061749	0,32211	0,748033
x147	-0,122271	0,076687	-0,022313	0,013994	-1,59441	0,113969
x148	0,120196	0,080087	0,010333	0,006885	1,50083	0,136521
x149	-0,193857	0,074161	-0,089355	0,034183	-2,61401	0,010317
x1410	0,092522	0,061627	0,014650	0,009758	1,50132	0,136394

Рис. Л.2. Характеристики множинної лінійної регресії інтегрального показника фінансової стійкості підприємств

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
інтегрального показника фінансової стійкості підприємств, ($I_4^n(t)$)**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	0,415393
x_{141} – коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	b_1	0,006205
x_{142} – маневреність робочого капіталу	b_2	0,004173
x_{143} – маневреність власних обігових коштів	b_3	0,066515
x_{144} – коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів	b_4	0,105033
x_{145} – коефіцієнт покриття запасів	b_5	-0,011744
x_{146} – коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	b_6	0,019890
x_{147} – коефіцієнт маневреності власного капіталу	b_7	-0,022313
x_{148} – коефіцієнт фінансової стабільності (коефіцієнт фінансування)	b_8	0,010333
x_{149} – показник фінансового леввериджу	b_9	-0,089355
x_{1410} – коефіцієнт фінансової стійкості	b_{10}	0,013650

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$\begin{aligned}
 I_4^n(t) = & 0,415393 + 0,006205x_{141t} + 0,004173x_{142t} + 0,066515x_{143t} + \\
 & + 0,105033x_{144t} - 0,011744x_{145t} + 0,019890x_{146t} - 0,022313x_{147t} + \\
 & + 0,010333x_{148t} - 0,089355x_{149t} + 0,013650x_{1410t}, \quad t=1, \dots, 112
 \end{aligned}
 \tag{Л.1}$$

Таблиця Л.2

Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної моделі

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,83705725
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,70066485
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$S_{\hat{y}}$	0,13757
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 23,641$. Табличне значення критерію: $F_{\alpha}(10,101) = 1,93$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p > F_{\alpha}$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

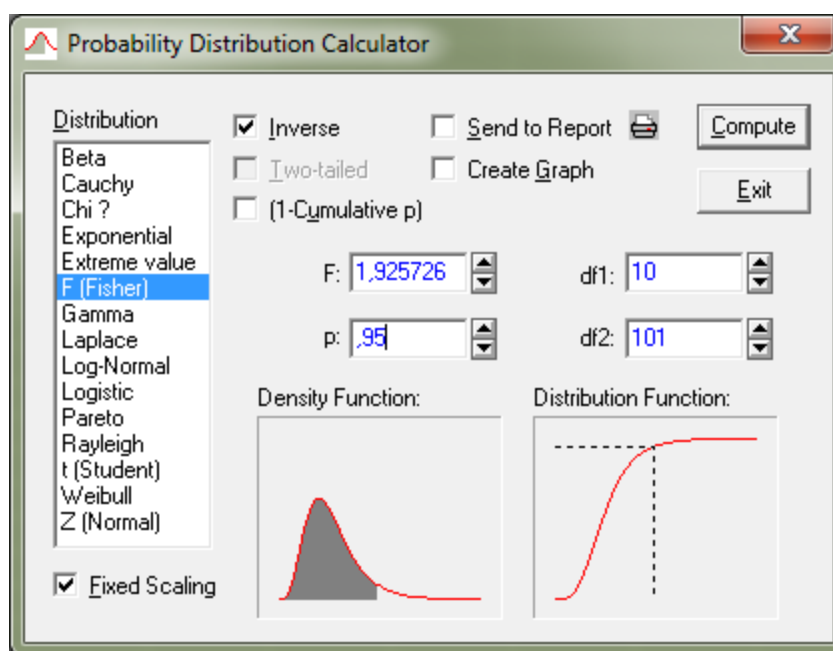

Рис. Л.3. Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця Л.3

Оцінка фінансової стійкості промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за рівнем інтегрального показника фінансової стійкості підприємств, ($I_4^n(t)$)

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2006	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2007	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2008	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2009	0	0,00	4	28,57	9	64,29	1	7,14	0	0,00	14	100,00
2010	0	0,00	4	28,57	9	64,29	1	7,14	0	0,00	14	100,00
2011	0	0,00	4	28,57	10	71,43	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2012	0	0,00	9	64,29	5	35,71	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2013	0	0,00	9	64,29	5	35,71	0	0,00	0	0,00		

Відповідність рівня інтегрального показника фінансової стійкості підприємств шкалі Харрінгтона

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень фінансової стійкості та майже немає потенціалу її збільшення, криза.
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень фінансової стійкості та низький потенціал її збільшення, кризовий стан.
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень фінансової стійкості та потенціал її збільшення, передкризовий стан.
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень фінансової стійкості та високий потенціал її підтримки, кризова ситуація.
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень фінансової стійкості, потенціал її утримання дуже високий, кризове явище.

ДОДАТОК М

**Розрахунок інтегрального показника ліквідності підприємств ($I_5^n(t)$)
та ключового показника результативності фінансової складової СЗП
($K_{КІР}^{\Phi C}$)**

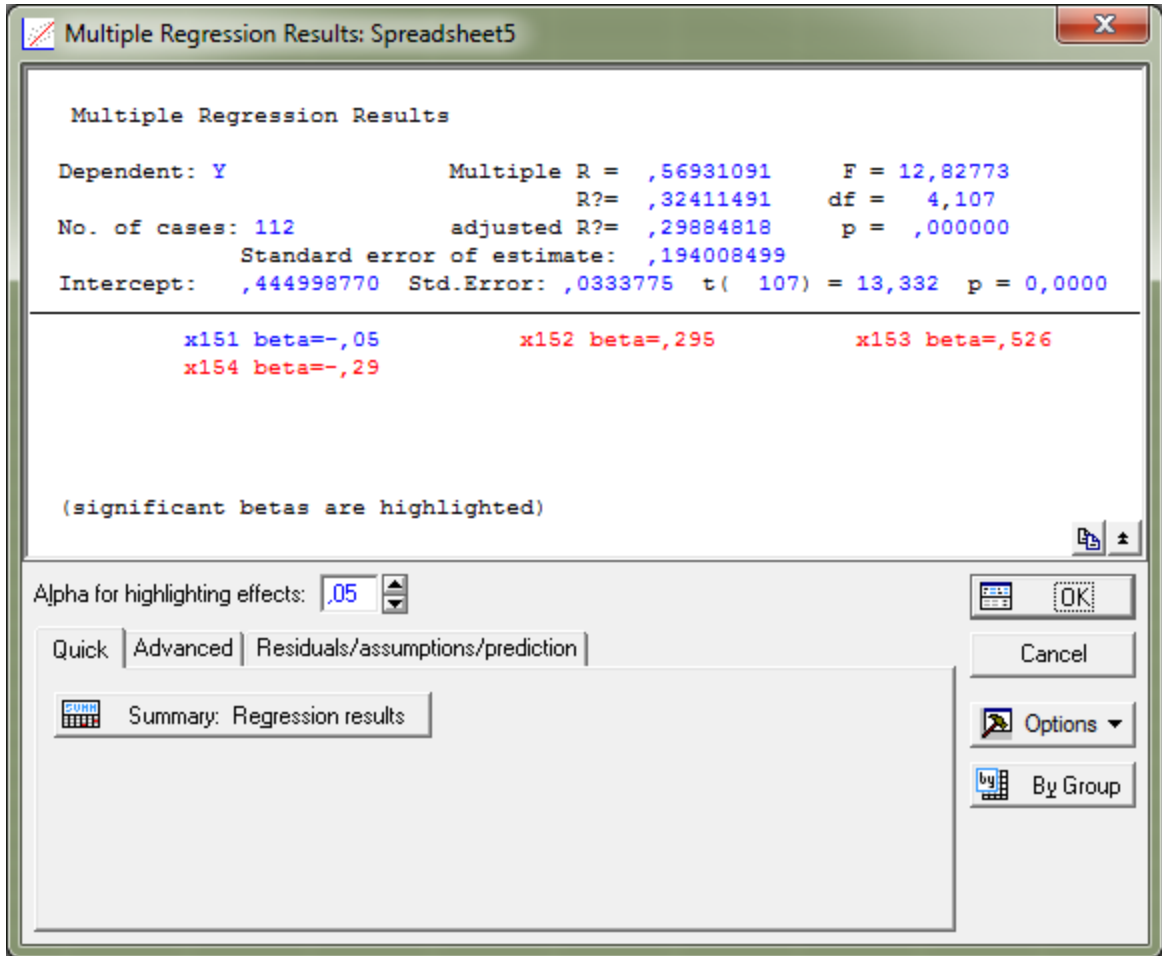

Рис. М.1. Вікно виведення результатів множинної регресії інтегрального показника ліквідності підприємств

STATISTICA - [Workbook9* - Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet5)]

File Edit View Insert Format Statistics Data Mining Graphs Tools Data Window Help

Workbook9*

Multiple Regression (Spre)

Regression results dia

Summary Statistic

Regression Summ

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet5)						
R= .56931091 R²= .32411491 Adjusted R²= .29884818						
F(4,107)=12,828 p<.00000 Std.Error of estimate: .19401						
	Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(107)	p-level
N=112						
Intercept			0,444999	0,033378	13,33228	0,000000
x151	-0,049015	0,154964	-0,005961	0,018845	-0,31630	0,752391
x152	0,294549	0,128310	0,064740	0,028202	2,29560	0,023648
x153	0,526202	0,143601	0,229779	0,062707	3,66433	0,000388
x154	-0,291024	0,107678	-0,023267	0,008609	-2,70273	0,008000

Рис. М.2. Характеристики множинної лінійної регресії інтегрального показника ліквідності підприємств

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
інтегрального показника ліквідності підприємств ($I_5^n(t)$)**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	0,444999
x_{151} – коефіцієнт ліквідності поточної (покриття)	b_1	-0,005961
x_{152} – коефіцієнт ліквідності швидкої	b_2	0,064740
x_{153} – коефіцієнт ліквідності абсолютної	b_3	0,229779
x_{154} – співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	b_4	-0,023267

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$I_5^n(t) = 0,444999 - 0,005961x_{151t} + 0,064740x_{152t} + 0,229779x_{153t} - 0,023267x_{154t}, \quad t=1, \dots, 112 \quad (M.5)$$

Таблиця М.2

Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної моделі

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,56931091
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,32411491
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$S_{\hat{y}}$	0,19401
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = (4,107)=12,828$. Табличне значення критерію: $F_\alpha(4,107)= 2,46$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$).

$F_p > F_\alpha$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

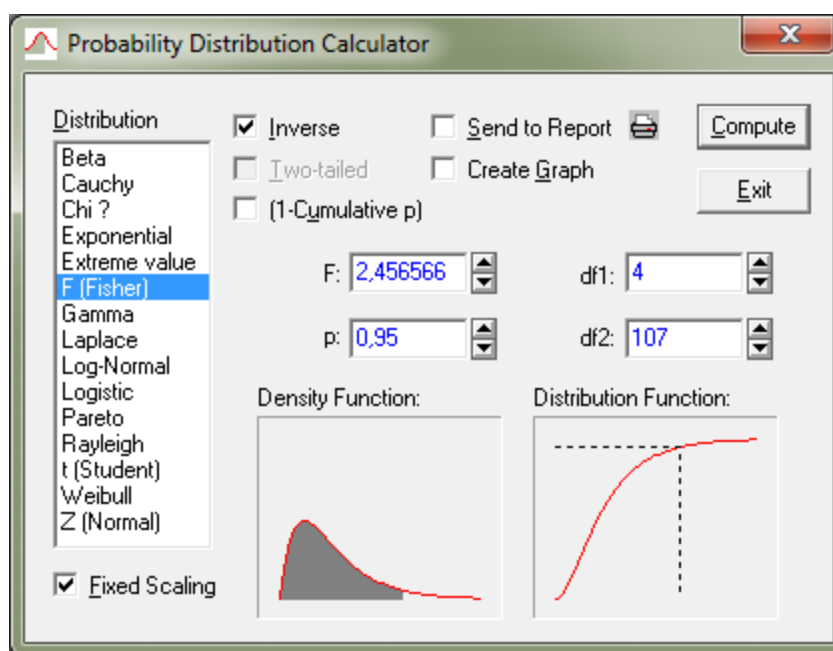

Рис. М.3. Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця М.3

**Оцінка ліквідності промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за рівнем
інтегрального показника ліквідності підприємств, ($I_5^n(t)$)**

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	9	64,29	0	0,00	5	35,71	0	0,00	14	100,00
2006	0	0,00	8	57,14	1	7,14	5	35,71	0	0,00	14	100,00
2007	0	0,00	7	50,00	2	14,29	3	21,43	2	14,29	14	100,00
2008	0	0,00	7	50,00	3	21,43	2	14,29	2	14,29	14	100,00
2009	0	0,00	10	71,43	3	21,43	1	7,14	0	0,00	14	100,00
2010	0	0,00	8	57,14	4	28,57	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2011	1	7,14	8	57,14	3	21,43	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2012	1	7,14	11	78,57	2	14,29	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2013	1	7,14	11	78,57	2	14,29	0	0,00	0	0,00	14	100,00

**Відповідність рівня інтегрального показника ліквідності підприємств
шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень ліквідності та майже немає потенціалу її збільшення, криза.
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень ліквідності та низький потенціал її збільшення, кризовий стан.
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень ліквідності та потенціал її збільшення, передкризовий стан.
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень ліквідності та високий потенціал її підтримки, кризова ситуація.
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень ліквідності, потенціал її утримання дуже високий, кризове явище.

Таблиця М.5

**Оцінка фінансово-економічного стану промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за
рівнем ключового показника результативності фінансової складової СЗП, ($K_{КПР}^{ФС}$)**

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,0
2006	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,0
2007	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,0
2008	0	0,00	1	7,14	10	71,43	3	21,43	0	0,00	14	100,0
2009	0	0,00	4	28,57	9	64,29	1	7,14	0	0,00	14	100,0
2010	0	0,00	4	28,57	9	64,29	1	7,14	0	0,00	14	100,0
2011	0	0,00	4	28,57	10	71,43	0	0,00	0	0,00	14	100,0
2012	0	0,00	9	64,29	5	35,71	0	0,00	0	0,00	14	100,0
2013	0	0,00	11	78,57	3	21,43	0	0,00	0	0,00	14	100,0

**Відповідність рівня ключового показника результативності
фінансової складової СЗП шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси дуже негативно впливають на його економічну стійкість, криза
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість, кризовий стан
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси мають середній рівень впливу на його економічну стійкість, передкризовий стан
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси майже не впливають на його економічну стійкість, кризова ситуація
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень фінансово-економічного стану, кризові процеси не впливають на його економічну стійкість, кризове явище

ДОДАТОК Н
Розрахунок ключового показника результативності клієнтської
складової, $K_{КІР}^{КС}(t)$

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
ключового показника результативності клієнтської складової, $K_{КІР}^{КС}(t)$**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	-0,07251
x_{21} – коефіцієнт збереження клієнтської бази	b_1	-0,07583
x_{22} – коефіцієнт розширення клієнтської бази	b_2	18,84549
x_{23} – коефіцієнт, що характеризує прибутковість клієнта	b_3	-7,67928
x_{24} – частка підприємства на ринку	b_4	27,79716

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$K_{КІР}^{КС}(t) = -0,07251 - 0,07583x_{21t} + 18,84549x_{22t} - 7,67928x_{23t} + 27,79716x_{24t} \quad t=1, \dots, 112 \quad (Н.1)$$

Таблиця Н.2

**Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної
моделі**

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,30526193
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,09318485
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$s_{\hat{y}}$	9,4752
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 2,7488$. Табличне значення критерію: $F_\alpha(8,103) = 2,46$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p > F_\alpha$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

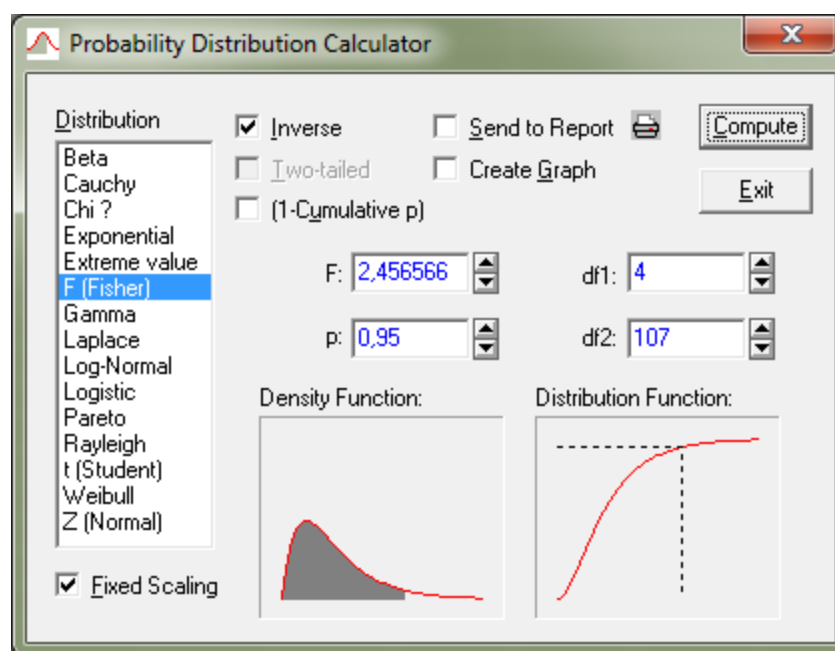

Рис. Н.3. Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця Н.3

**Оцінка результативності роботи з клієнтами промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості
за рівнем ключового показника результативності клієнтської складової, ($K_{КІР}^{КС}$)**

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	1	7,14	1	7,14	11	78,57	1	7,14	14	100,00
2006	0	0,00	1	7,14	4	28,57	8	57,14	1	7,14	14	100,00
2007	0	0,00	0	0,00	6	42,86	8	57,14	0	0,00	14	100,00
2008	0	0,00	1	7,14	6	42,86	7	50,00	0	0,00	14	100,00
2009	1	7,14	1	7,14	4	28,57	8	57,14	0	0,00	14	100,00
2010	1	7,14	1	7,14	5	35,71	7	50,00	0	0,00	14	100,00
2011	0	0,00	2	14,29	9	64,29	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2012	1	7,14	1	7,14	10	71,43	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2013	2	14,29	0	0,00	10	71,43	2	14,29	0	0,00	14	100,00

**Відповідність рівня ключового показника результативності
клієнтської складової шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень результативності роботи з клієнтами, кризові процеси дуже негативно впливають на його економічну стійкість, криза
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень результативності роботи з клієнтами, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість, кризовий стан
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень результативності роботи з клієнтами, оскільки кризові процеси мають середній рівень впливу на його економічну стійкість, передкризовий стан
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень результативності роботи з клієнтами, оскільки кризові процеси майже не впливають на його економічну стійкість, кризова ситуація
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень результативності роботи з клієнтами, оскільки кризові процеси не впливають на його економічну стійкість, кризове явище

ДОДАТОК П

**Розрахунок ключового показника результативності складової
внутрішніх бізнес – процесів підприємств, $K_{КІП}^{ББП}(t)$**

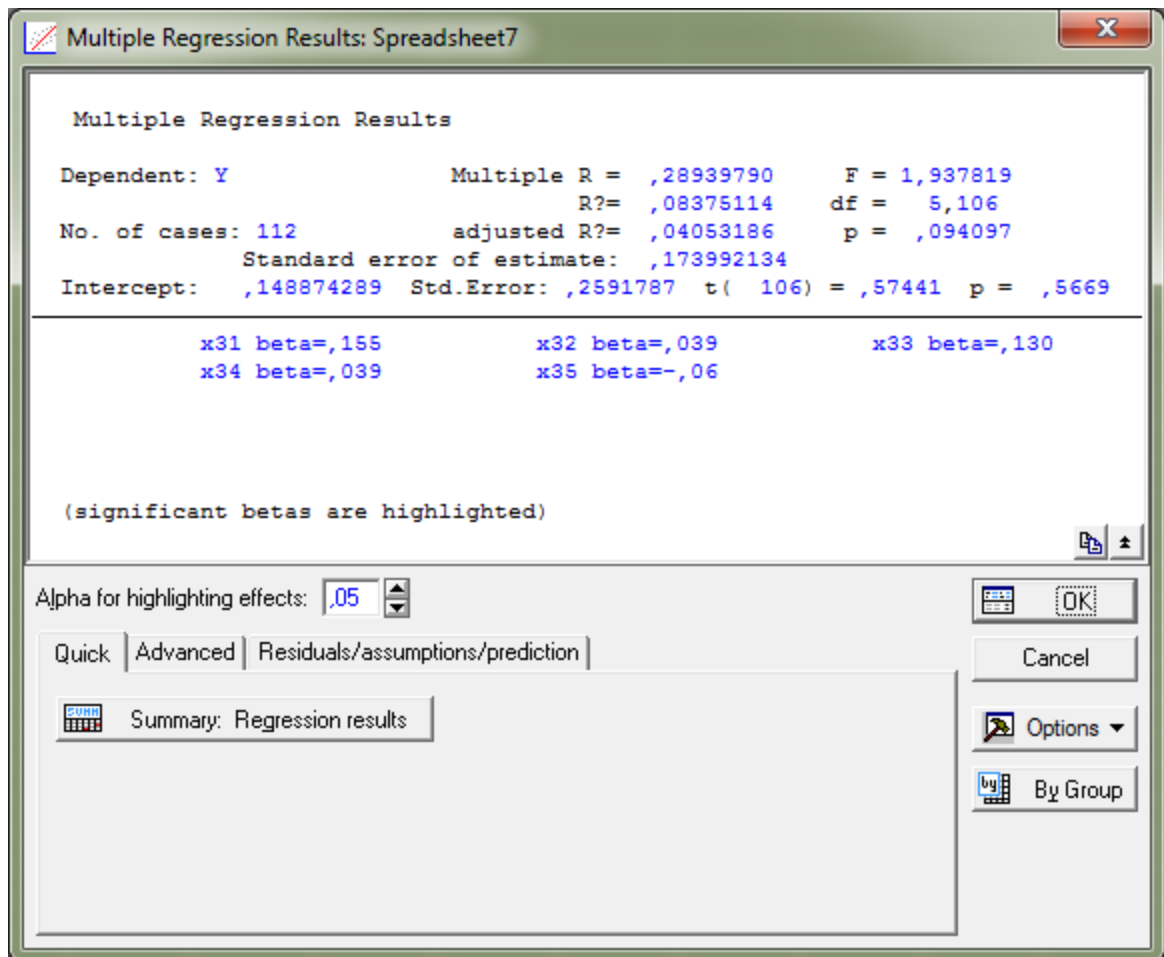

Рис. П.1. Вікно виведення результатів множинної регресії
ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес –
процесів підприємств

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t(106)	p-level
Intercept			0,1489	0,25918	0,574408	0,566909
x31	0,154908	0,134982	0,0507	0,04419	1,147621	0,253709
x32	0,038873	0,127860	0,0774	0,25460	0,304029	0,761702
x33	0,129892	0,096626	0,3765	0,28009	1,344277	0,181729
x34	0,039019	0,107949	0,0444	0,12280	0,361454	0,718480
x35	-0,060994	0,098692	-20,0971	32,51844	-0,618022	0,537886

Рис. П.2. Характеристики множинної лінійної регресії
ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес –
процесів підприємств

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
ключового показника результативності складової внутрішніх
бізнес – процесів підприємств, $K_{КІР}^{ВВП}(t)$**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	0,1489
x_{31} – індекс прибутковості впроваджених інвестиційно-інноваційних проектів	b_1	0,0507
x_{32} – питома вага доходу, отриманого від інвестиційно-інноваційних проектів	b_2	0,0774
x_{33} – питома вага своєчасно доставлених замовлень	b_3	0,3765
x_{34} – рентабельність реалізованої продукції по чистому прибутку	b_4	0,0444
x_{35} – частка браку	b_5	-20,0971

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$K_{КІР}^{ВВП}(t) = 0,1489 + 0,0507x_{31t} + 0,0774x_{32t} + 0,3765x_{33t} + 0,0444x_{34t} - 20,0971x_{35t} \quad t=1, \dots, 112 \quad (\text{П.1})$$

Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної моделі

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,28939790
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,08375114
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$s_{\hat{y}}$	0,17399
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 1,9378$. Табличне значення критерію: $F_{\alpha}(5,106) = 2,3$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p < F_{\alpha}$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

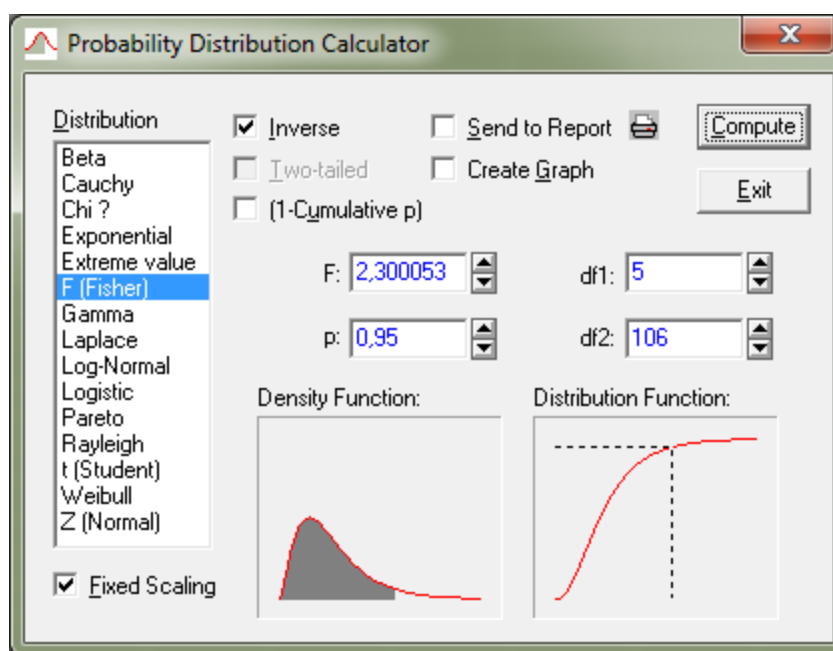

Рис. П.3. Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця П.3

Оцінка управління виробництвом товарів і послуг промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості за рівнем ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів підприємств, ($K_{КПР}^{ВП}$)

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	2	14,29	8	57,14	4	28,57	0	0,00	14	100,00
2006	0	0,00	3	21,43	7	50,00	4	28,57	1	7,14	14	100,00
2007	0	0,00	4	28,57	4	28,57	6	42,86	0	0,00	14	100,00
2008	0	0,00	4	28,57	7	50,00	3	21,43	0	0,00	14	100,00
2009	1	7,14	4	28,57	7	50,00	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2010	1	7,14	4	28,57	7	50,00	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2011	1	7,14	4	28,57	7	50,00	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2012	3	21,43	2	14,29	9	64,29	0	0,00	0	0,00	14	100,00
2013	3	21,43	3	21,43	8	57,14	0	0,00	0	0,00	14	100,00

Таблиця П.4

**Відповідність рівня ключового показника результативності складової
СЗП внутрішніх бізнес – процесів шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень внутрішніх бізнес – процесів, кризові процеси дуже негативно впливають на його економічну стійкість, криза
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень внутрішніх бізнес – процесів, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість, кризовий стан
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень внутрішніх бізнес – процесів, кризові процеси мають середній рівень впливу на його економічну стійкість, передкризовий стан
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень внутрішніх бізнес – процесів, кризові процеси майже не впливають на його економічну стійкість, кризова ситуація
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень внутрішніх бізнес – процесів, кризові процеси не впливають на його економічну стійкість, кризове явище

ДОДАТОК Р

Розрахунок ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу, $K_{КІР}^{НЗП}(t)$ та загального інтегрального показника економічної стійкості, ($K_{ЗШЕС}$)

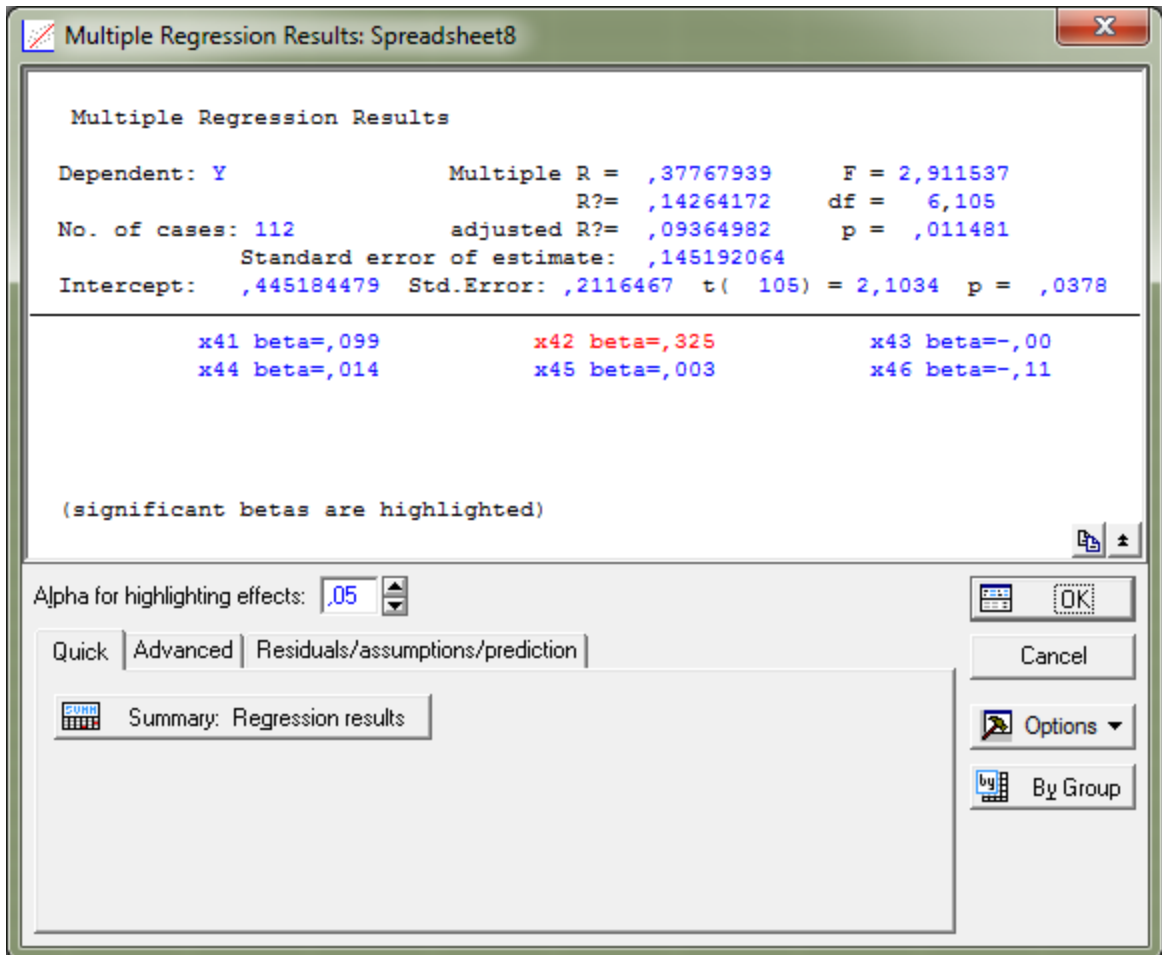

Рис. Р.1. Вікно виведення результатів множинної регресії ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t(105)	p-level
Intercept			0,445184	0,211647	2,10343	0,037817
x41	0,098761	0,095045	0,206034	0,198281	1,03910	0,301144
x42	0,325141	0,093056	0,001221	0,000349	3,49403	0,000698
x43	-0,000778	0,093417	-0,001323	0,158950	-0,00832	0,993374
x44	0,014323	0,093630	0,096373	0,630010	0,15297	0,878715
x45	0,003264	0,091999	0,007233	0,203875	0,03548	0,971767
x46	-0,106276	0,091693	-0,130986	0,113011	-1,15905	0,249065

Рис. Р.2. Характеристики множинної лінійної регресії ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу

**Значення вільного члена і регресійних коефіцієнтів
ключового показника результативності складової навчання і
зростання персоналу, $K_{КІР}^{НЗП}(t)$**

Показники	Позначення	Значення
Вільний член	b_0	0,445184
x_{41} – коефіцієнт стабільності кадрів	b_1	0,206034
x_{42} – коефіцієнт прибутковості на одного працюючого	b_2	0,001221
x_{43} – коефіцієнт забезпеченості сучасними програмами	b_3	-0,001323
x_{44} – коефіцієнт ініціативи	b_4	0,096373
x_{45} – коефіцієнт корпоративної культури	b_5	0,007233
x_{46} – коефіцієнт стимулювання роботи в команді	b_6	-0,130986

Рівняння лінійної регресійної моделі:

$$K_{КІР}^{НЗП}(t) = 0,445184 + 0,206034x_{41t} + 0,001221x_{42t} - 0,001323x_{43t} + 0,096373x_{44t} + 0,007233x_{45t} - 0,130986x_{46t}, \quad (P.1)$$

$$t=1, \dots, 112$$

Таблиця Р.2

Статистичні оцінки для визначення точності підбору регресійної моделі

Показники	Позначення	Значення
коефіцієнт множинної кореляції	R	0,37767939
коефіцієнт множинної детерміації	R^2	0,14264172
стандартна (середньоквадратична) помилка оцінки	$s_{\hat{y}}$	0,14519
число рівнів динамічного ряду	N	112

Розрахункове значення F - критерію: $F_p = 2,9115$. Табличне значення критерію: $F_{\alpha}(6,105) = 2,19$ (при $\alpha = 0,05$, що відповідає $p = 0,95$). $F_p > F_{\alpha}$, отже, рівняння регресії адекватно описує залежність y від x .

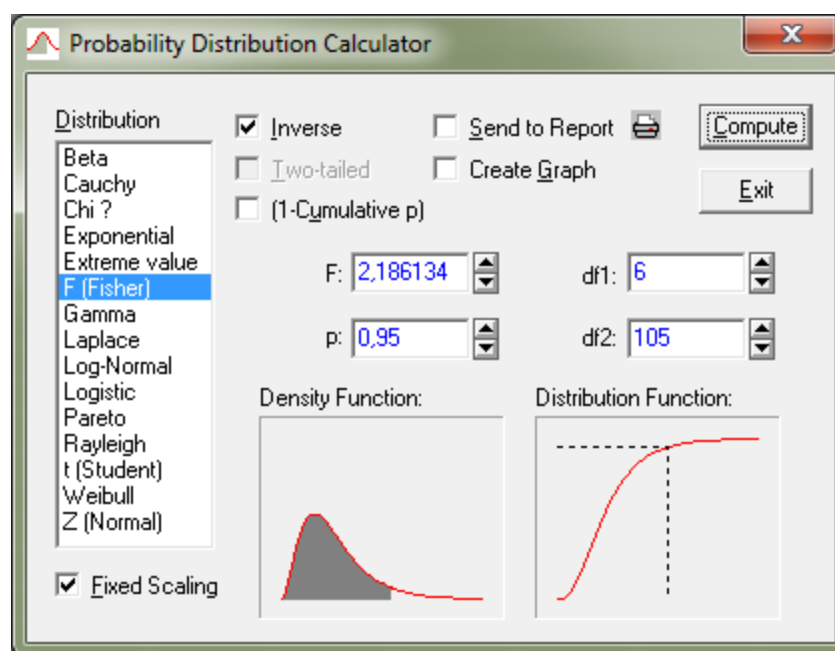

Рис. Р.3. Визначення критичного значення F -критерію

Таблиця Р.3

**Оцінка управління персоналом промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості
за рівнем ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу, ($K_{КІП}^{НЗП}$)**

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	3	21,43	6	42,86	5	35,71	0	0,00	14	100,00
2006	0	0,00	2	14,29	6	42,86	5	35,71	1	7,14	14	100,00
2007	0	0,00	3	21,43	6	42,86	5	35,71	0	0,00	14	100,00
2008	0	0,00	4	28,57	8	57,14	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2009	0	0,00	5	35,71	8	57,14	1	7,14	0	0,00	14	100,00
2010	0	0,00	4	28,57	8	57,14	2	14,29	0	0,00	14	100,00
2011	0	0,00	5	35,71	8	57,14	1	7,14	0	0,00	14	100,00
2012	0	0,00	8	57,14	5	35,71	1	7,14	0	0,00	14	100,00
2013	0	0,00	8	57,14	5	35,71	1	7,14	0	0,00	14	100,00

Таблиця Р.4

**Відповідність рівня ключового показника результативності складової
навчання і зростання персоналу шкалі Харрінгтона**

Якісна оцінка	Інтервали оцінок	Змістовий опис
Дуже низький (дуже погано)	0-0,2	Підприємство має дуже низький рівень управління персоналом, кризові процеси дуже негативно впливають на його економічну стійкість, криза
Низький (погано)	0,2-0,37	Підприємство має низький рівень управління персоналом, кризові процеси негативно впливають на його економічну стійкість, кризовий стан
Середній (задовільно)	0,37-0,63	Підприємство має середній рівень управління персоналом, оскільки кризові процеси мають середній рівень впливу на його економічну стійкість, передкризовий стан
Високий (добре)	0,63-0,8	Підприємство має високий рівень управління персоналом, оскільки кризові процеси майже не впливають на його економічну стійкість, кризова ситуація
Дуже високий (відмінно)	0,8-1	Підприємство має дуже високий рівень управління персоналом, оскільки кризові процеси не впливають на його економічну стійкість, кризове явище

Таблиця Р.5

**Оцінка економічної стійкості промислових авіапідприємств та типу економічної стійкості
за рівнем загального інтегрального показника економічної стійкості, ($K_{зпес}$)**

Рік	Інтервали оцінок										Кількість обстежених підприємств, од	Вага, %
	0-0,2		0,2-0,37		0,37-0,63		0,63-0,8		0,8-1			
	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %	Кількість підприємств, од	Вага, %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2005	0	0,00	0	0,00	10	71,43	4	28,57	0	0,00	14	100,0
2006	0	0,00	0	0,00	9	64,29	5	35,71	0	0,00	14	100,0
2007	0	0,00	0	0,00	10	71,43	4	28,57	0	0,00	14	100,0
2008	0	0,00	1	7,14	11	78,57	3	21,43	0	0,00	14	100,0
2009	0	0,00	0	0,00	13	92,86	1	7,14	0	0,00	14	100,0
2010	0	0,00	0	0,00	13	92,86	1	7,14	0	0,00	14	100,0
2011	0	0,00	3	21,43	11	78,57	0	0,00	0	0,00	14	100,0
2012	0	0,00	4	28,57	10	71,43	0	0,00	0	0,00	14	100,0
2013	0	0,00	4	28,57	10	71,43	0	0,00	0	0,00	14	100,0

ДОДАТОК С

**Прогнозування за допомогою нейронних мереж ключових
показників результативності за складовими системи збалансованих
показників**

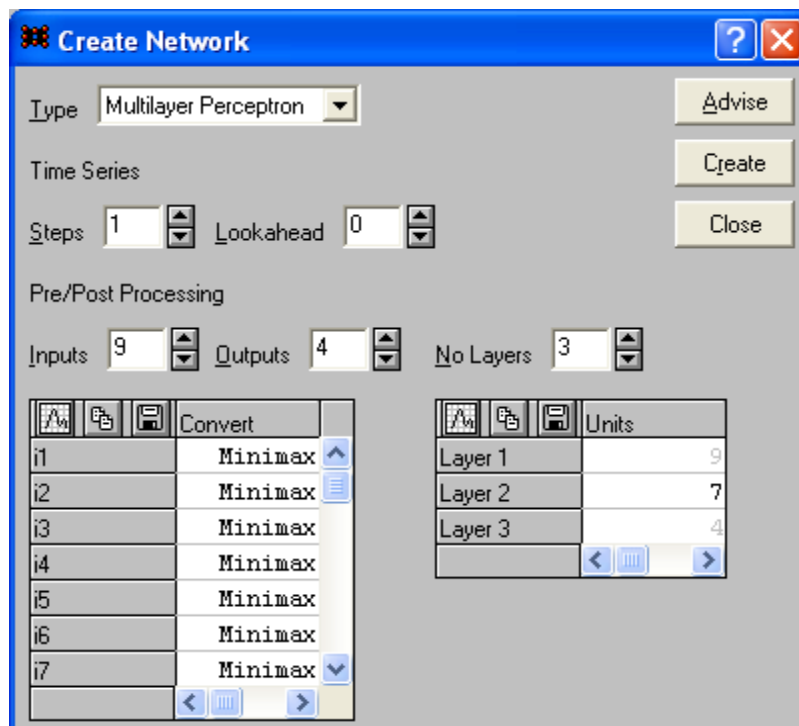

Рис. С.1 Процес створення багатошарового перцептрону

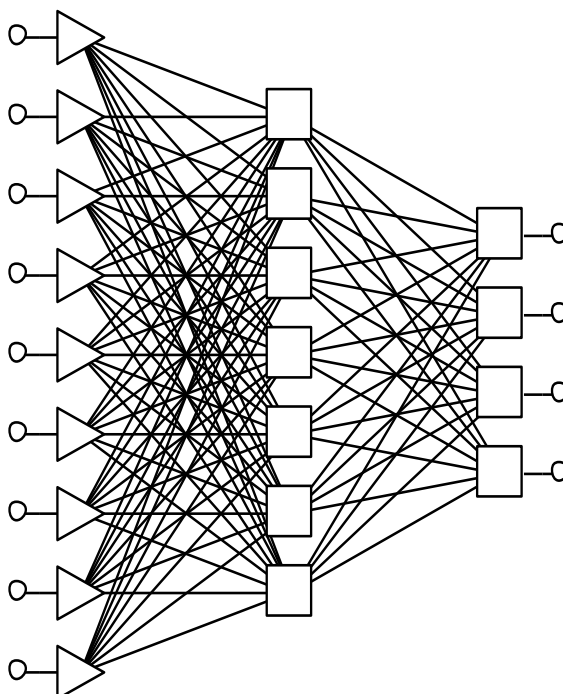

Рис. С.2 Ілюстрація багатошарового перцептрону

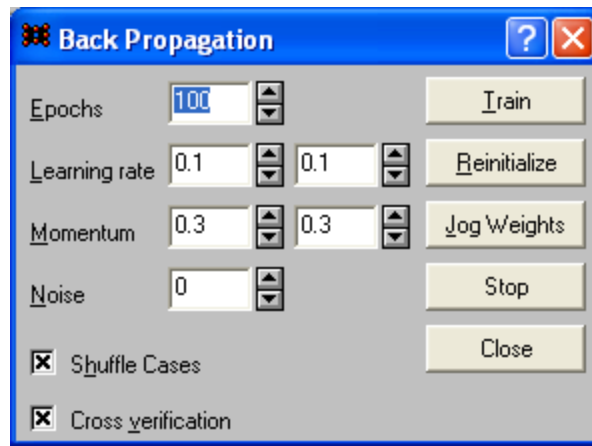

Рис. С.3 Процес навчання багатошарового перцептронного методом зворотного поширення помилки

Таблиця С.1

Результати, що отримані на основі багатошарового перцептронного

Розрахункове значення ключового показника результативності складової внутрішніх бізнес – процесів	Розрахункове значення ключового показника результативності фінансової складової	Розрахункове значення ключового показника результативності складової навчання і зростання персоналу	Розрахункове значення ключового показника результативності клієнтської складової
0,7277	0,7131	0,6924	0,8464
0,8578	0,7800	0,8161	0,9752
0,7190	0,6882	0,7200	0,9170
0,6037	0,4795	0,3440	0,4808
0,3734	0,3411	0,3375	0,4181
0,7315	0,6806	0,5945	0,8084
0,3555	0,3194	0,2719	0,3698
0,7288	0,6450	0,5761	0,7468
0,3119	0,2980	0,2762	0,3517
0,7548	0,6544	0,5708	0,7717
0,5538	0,4678	0,4794	0,6033

ДОДАТОК Т
Схеми розміщення облігаційних траншей

Рис. Т.1. Класична схема розподілу облігацій емітента за допомогою андеррайтера

Рис. Т.2. Інноваційна схема розподілу облігацій емітента за участю банків

ДОДАТОК У

**Показники оцінки ефективності діяльності промислового
авіапідприємства**

Таблиця У.1

Показники оцінки ефективності операційної діяльності промислового авіапідприємства

Показник	Позначення	Формула для розрахунку	Економічна сутність	Значення, що рекомендується
Рентабельність активів в залежності від прибутку від звичайної діяльності	K_1	$K_1 = \frac{\Pi_o}{A}$ де Π_o – прибуток від звичайної діяльності; A – активи підприємства	Скільки прибутку від звичайної діяльності доводиться на одиницю коштів, інвестованих в активи	Збільшення
Рентабельність капіталу за чистим прибутком	K_2	$K_2 = \frac{\text{ЧП}}{A}$ де ЧП – чистий прибуток	Скільки доводиться чистого прибутку на одиницю інвестованих в активи коштів	Збільшення
Рентабельність власного капіталу	K_3	$K_3 = \frac{\text{ЧП}}{BK}$ де BK – власний капітал	Скільки доводиться чистого прибутку на одиницю власного капіталу	Збільшення
Рентабельність реалізації продукції за прибутком від реалізації	K_4	$K_4 = \frac{\Pi_p}{B_p}$ де Π_p – прибуток від реалізації; B_p – виторг.	Скільки доводиться чистого прибутку від реалізації на одиницю виторгу	Збільшення
Рентабельність продукції за прибутком від операційної діяльності	K_5	$K_5 = \frac{\Pi_{od}}{B_p}$ де Π_{od} – прибуток від операційної діяльності	Скільки доводиться прибутку від операційної діяльності на одиницю виторгу	Збільшення
Рентабельність продукції за чистим прибутком	K_6	$K_6 = \frac{\text{ЧП}}{B}$	Скільки доводиться чистого прибутку на одиницю виторгу	Збільшення

Таблиця У.2

Показники оцінки ефективності інвестиційної діяльності промислового підприємства

Показник	Позначення	Формула для розрахунку	Економічна сутність	Значення що рекомендується
1	2	3	4	5
Коефіцієнт зношування основних засобів	K_7	$K_7 = \frac{Z_{oz}}{P_{oz}}$ де Z_{oz} – знос основних засобів; P_{oz} – первісна вартість основних засобів	Характеризує рівень фізичного й морального зносу основних фондів	Зменшення
Коефіцієнт відновлення основних засобів	K_8	$K_8 = \frac{\Delta P_{oz}}{P_{oz}}$ де ΔP_{oz} – збільшення за звітний період первісної вартості основних засобів	Вказує на рівень фізичного й морального відновлення основних фондів	Збільшення
Частка основних засобів в активах підприємства	K_9	$K_9 = \frac{Z_{oz}}{A}$ де Z_{oz} – залишкова вартість основних засобів	Вказує на частку засобів інвестованих в основні засоби, у валюті балансу.	Збільшення
Частка довгострокових фінансових інвестицій в активах	K_{10}	$K_{10} = \frac{D_{fi}}{A}$ де D_{fi} – довгострокові фінансові інвестиції	Характеризує частку фінансових інвестицій у валюті балансу, зменшення диверсифікованого ризику	Збільшення
Чиста поточна вартість	NPV	$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t} - \sum_{t=1}^n \frac{J_t}{(1+k)^t}$ де J_t – інвестиційні витрати в період t ; CF_t – надходження засобів наприкінці періоду t ; k – ставка дисконту	Дозволяє визначити вартість, на яку цінність підприємства може збільшитися в результаті реалізації інвестиційного проекту	$NPV > 0$ $NPV = 0$ $NPV < 0$

Продовж. табл. У.2

1	2	3	4	5
Рентабельність інвестицій	PJ	$PJ = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t}}{\sum_{t=1}^n \frac{J_t}{(1+k)^t}}$	Дозволяє визначити, якою мірою виростає цінність підприємства розраховуючи на 1 грн. інвестицій	PJ > 1 PJ = 0 PJ < 1
Внутрішня норма прибутку	JRR	$\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+k)^t} - J_o = 0$	Являє собою рівень окупності засобів, спрямованих на цілі інвестування	JRR > HR – проект прийнятний; JRR = HR – будь-яке рішення; JRR < HR
Період окупності інвестицій	PP	$PP = \frac{J_o}{CF_t^Z}$ <p>де J_o – первісні інвестиції; CF_t^Z – річна сума грошових надходжень від реалізації інвестиційного проекту.</p>	Визначає строк, що знадобиться для відшкодування суми первісних інвестицій	

Таблиця У.3

Показники оцінки фінансової діяльності підприємства

Показник	Позначення	Формула розрахунку	Економічна сутність	Рекомендоване значення (тенденція)
Коефіцієнт реінвестування	K_{11}	$K_{11} = \frac{\Pi_p}{ЧП}$ <p>де Π_p – реінвестований прибуток</p>	Характеризує скільки чистих прибутків спрямовано на збільшення власного капіталу. Його збільшення є позитивною тенденцією	збільшення
Співвідношення сплачених відсотків і прибутку	K_{12}	$K_{12} = \frac{B_v}{\Pi_{зд}}$ <p>де B_v – витрати на сплату відсотків; $\Pi_{зд}$ – прибуток від звичайної діяльності</p>	Показує скільки приходиться сплачених відсотків за кредитами і позиками на одиницю прибутку.	Зменшення
Коефіцієнт фінансової незалежності	K_{13}	$K_{13} = \frac{BK}{П}$ <p>де BK – власний капітал; $П$ – пасиви</p>	Незалежність від позикових засобів	$\geq 0,5$
Коефіцієнт фінансової стабільності	K_{14}	$K_{14} = \frac{BK}{ПК}$ <p>де $ПК$ – позиковий капітал</p>	Забезпеченість заборгованості власними коштами	> 1
Показник фінансового леверіджу	K_{15}	$K_{15} = \frac{ДЗ}{BK}$ <p>де $ДЗ$ – довгострокові зобов'язання</p>	Характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань, збільшення свідчить про підвищення фінансового ризику	$\leq 0,25$
Дивідендний вихід	K_{16}	$K_{16} = \frac{D_a}{ДД_a}$ <p>де D_a - дивіденд на акцію; $ДД_a$ - дохід на акцію</p>	Частка дивідендів до виплати в чистому прибутку	Залежить від дивідендної політики
Коефіцієнт котирування акцій	K_{17}	$K_{17} = \frac{P_a}{H_a}$ <p>де P_a - ринкова ціна акції; H_a - номінальна ціна акції</p>	Відхилення ринкової ціни акції від номінальної	збільшення

ДОДАТОК Ф

**Прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на
рентабельність продукції промислового авіапідприємства**

На рис. Ф.1 показана архітектура узагальненої рекурентної мережі, яка побудована на базі багатoshарового персептрону.

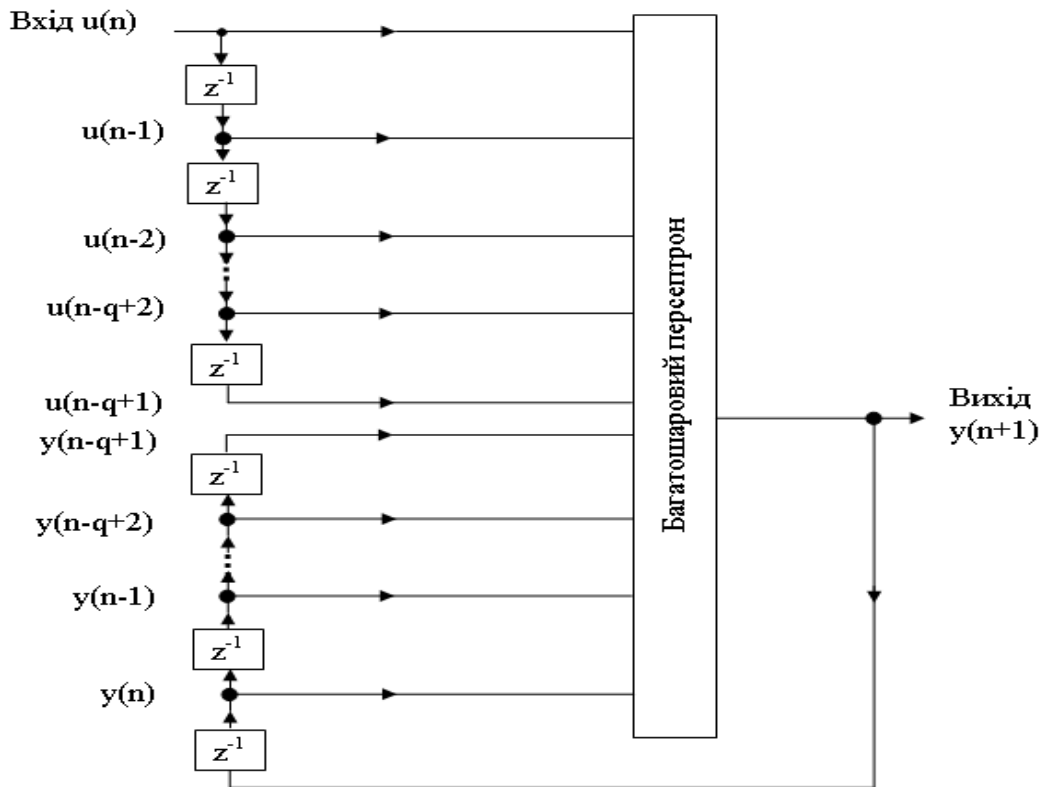

Рис. Ф.1 Архітектура моделі нелінійної авторегресії з зовнішніми входами (NARX)

Ця модель має єдиний вхід, який буде пристосовуватися до пам'яті на лініях затримки, що складаються з q елементів. Дана модель має єдиний вихід $u(n)$, який замкнений на вхід $y(n+1)$ через пам'ять на лініях затримки, яка також складається з q елементів. Вміст цих двох блоків пам'яті використовується для живлення вхідного шару персептрону [404].

Вектор сигналу, що подається на вхід персептрону, складається з даних, до складу яких входять:

- поточне та попередні значення вхідного сигналу: $u(n), u(n-1), \dots, u(n-q+1)$ які представляють межі, що мають зовнішнє походження;
- значення вихідного сигналу $y(n), y(n-1), \dots, y(n-q+1)$ в

попередні моменти часу, від яких залежить вихід моделі $y(n+1)$.

Дану рекурентну мережу можна розглядати як модель нелінійної авторегресії з зовнішніми входами.

Загальний математичний вираз моделі NARX можна представити наступним чином:

$$\hat{y}(n+1) = F(y(n), \dots, y(n-q+1), u(n), \dots, u(n-q+1)), \quad (\Phi.1)$$

де $\hat{y}(n+1)$ - вихід моделі;

$u(n), u(n-1), \dots, u(n-q+1)$ - поточне та попереднє значення вхідного сигналу, які представляють мережі, що мають зовнішнє походження;

$y(n), y(n-1), \dots, y(n-q+1)$ - значення вхідного сигналу в попередні моменти часу, від яких залежить вихід моделі $y(n+1)$.

Оскільки однією з важливих особливостей нейронної мережі є здібність до узагальнення отриманих знань, то нейронна мережа виконує тренування на деякій множині навчальних вибірок, при цьому вона генерує очікувані результати при поданні на її вхід даних, що відносяться до тієї ж самої множини, але які не брали участь в процесі навчання.

Особливість розподілу вхідних та вихідних даних на навчальну, тестову та контрольну підмножини полягає в наступному: «Множина даних, на якій вважається істинним деяке правило R' , розбите на підмножини L' і G' , при цьому в складі L' , в свою чергу, можна виділити відповідну підмножину контрольних даних V' , які використовуються для верифікації ступеня навчання мережі. Навчання проводиться на даних, які входять до складу підмножини L' . Властивість віддзеркалювання мережею елементів L' може вважатися показником ступеня накопичення навчальних даних, тоді як властивість розпізнавання даних, що входять до множини G' і не використаних для навчання, характеризує її можливість генералізації знань. Дані, які входять як в L' , так і в G' , повинні бути типовими елементами множини R' . В навчальній підмножині не повинно бути унікальних даних, властивості яких відрізняються від очікуваних (типових) значень» [239].

В процесі підбору навчальних даних важливу роль відіграє інформація щодо кількості областей, за якими розподілені ці дані.

Якщо максимальну кількість областей, на які N'' – мірний простір розподіляється n'' гіперплощинами, позначити $R''(n'', N'')$, то

$$R''(n'', N'') = \sum_{i=0}^{N''} C_{i''}^{n''}, \quad (\Phi.2)$$

$$C_{i''}^{n''} = \begin{cases} \frac{n''!}{i'' \cdot (n'' - i'')}! \text{ для } n'' \geq i'' \\ 0 \text{ для } n'' < i'' \end{cases}. \quad (\Phi.3)$$

А якщо задача, яка підлягає розв'язанню, складається з m'' класів даних, то підбір мінімальної кількості нейронів повинен виконуватися таким чином, щоб одночасно виконувалися наступні вимоги:

$$R''(n'', N'') \geq m'' \text{ і } R''(n'' - 1, N'') < m'', \quad (\Phi.4)$$

Визначення кількості нейронів в кожному з шарів нейронної мережі дозволяє не тільки визначити кількість областей, але й кількість сегментів гіперплощин, які обмежують ці області (рис. Ф.2) [135]. Слід зазначити, що оцінювання кількості сегментів гіперплощин досить важливе для визначення обсягу множини навчальної вибірки.

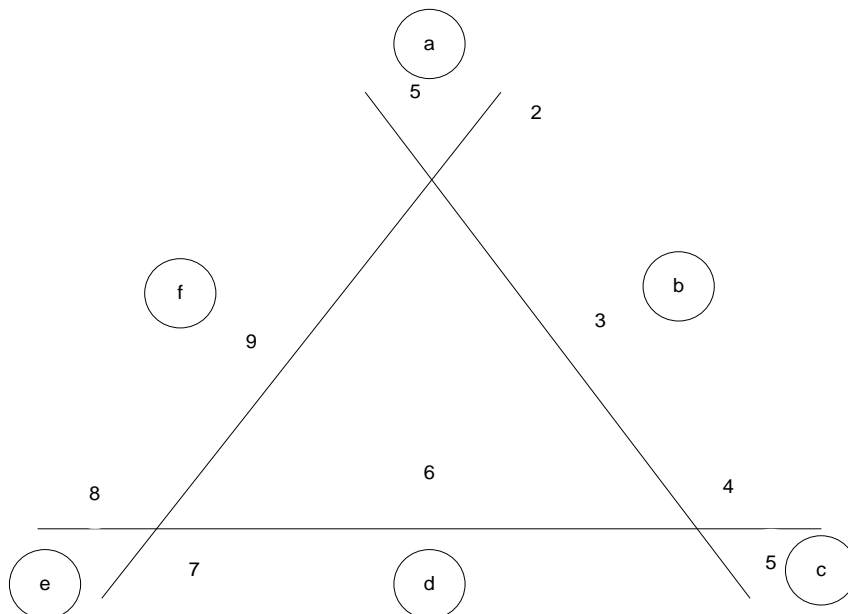

Рис. Ф.2 Ілюстрація способу створення нейронною мережею гіперплощин та областей даних [135]

Згідно твердженню з теореми Колмогорова–Арнольда–Хехт–Нільсена [171] можна визначити необхідну кількість синаптичних ваг Lw в багатошаровій мережі:

$$\frac{m' \cdot N'}{1 + \log_2 N'} \leq Lw \leq m' \cdot \left(\frac{N'}{m'} + 1 \right) \cdot (n' + m' + 1) + m', \quad (\Phi.5)$$

де n' – розмірність вхідного сигналу;

m' – розмірність вихідного сигналу;

N' – число елементів навчальної вибірки.

А кількість нейронів в прихованих шарах L'' можна визначити наступним чином:

$$L'' = \frac{Lw}{n' + m'}, \quad (\Phi.6)$$

де L'' - кількість нейронів в прихованих шарах нейронної мережі.

Після визначення архітектури нейронної мережі виконується процес ініціалізації мережі та попередня обробка даних. Ініціалізація мережі здійснюється за допомогою функцій ініціалізації, кожна з яких має власне ім'я та привласнює відповідні значення елементам матриці ваг і компонентам вектору зміщення кожного шару.

Перед процесом навчання нейронної мережі виконують нормалізацію вхідних векторів, що дозволить перетворити їх в одиничні вектори у відповідності з наступними виразом:

$$u(n')^* = \frac{u(n')}{\sqrt{u_1^2 + \dots + u_{n'}^2}}, \quad y(n')^* = \frac{y(n')}{\sqrt{y_1^2 + \dots + y_n^2}}, \quad (\Phi.7)$$

де $u(n')^*$ та $y(n')^*$ - нормалізовані поточні значення вхідного та вихідного сигналів.

Визначення сигналу похибки $e(n' + 1)$ відбувається шляхом віднімання оцінки $\hat{y}(n' + 1)$ від $y(n' + 1)$. Для зменшення даного значення необхідно досить точно підібрати метод навчання нейронної мережі, тобто метод оптимізації функціонала якості.

Для розв'язання задач оптимізації при навчанні нейронних мереж можуть бути використанні наступні методи: локальної оптимізації з розрахунком оцінок градієнту; локальної оптимізації з розрахунком часткових похідних першого та другого порядку; стохастичної оптимізації; глобальної оптимізації.

Але стохастичні алгоритми потребують досить великої кількості кроків навчання, а в алгоритмах глобальної оптимізації при відсутності апріорної інформації щодо характеру цільової функції експоненційно зростає важкість перебору із зростанням розмірності задачі, яка розв'язується. Метод спряжених градієнтів дуже чутливий до точності обчислень. В методі, який враховує напрям антиградієнта та методі, що включає розрахунок матриці Гессе на декількох кроках алгоритму, також зростає кількість додаткових змінних, а це ускладнює їх використання для навчання нейронних мереж великих розмірів. Тому для пошуку оптимуму функціонала якості в багатошарових мережах досить часто використовують метод Гаусса-Ньютона та метод Левенберга-Марквардта. Але метод Левенберга-Марквардта виступає комбінацією простого градієнтного методу та метода Гаусса-Ньютона, що дозволило позбутись їхніх основних недоліків [334].

Таким чином, проведення прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства із залученням нейронної мережі *NARX*, методом оптимізації функціонала в якості якої буде виступати метод Левенберга-Марквардта, що призведе до отримання більш надійних результатів.

Формальну оцінку ступеня навчання нейронної мережі можна виконати за допомогою функції помилок, на основі показників якої роблять висновки щодо якості налагодження мережі для вирішення встановленої задачі. Тобто функції помилок виступають критерієм якості процесу навчання нейронної мережі. Досить часто використовують наступні критерії якості: сума квадратів відхилень, середня квадратична похибка (*MSE*), комбінована похибка, середня абсолютна похибка (*MAE*).

Слід зазначити, що середня квадратична похибка навчальної вибірки не повинна перевищувати її значення для тестової.

Таблиця Ф.1

Відносна похибка прогнозованого значення рентабельності продукції за контрактом

№ п/п	Фактичні значення, коеф.	Розрахункові значення рентабельності, коеф.	Відносна похибка, %
1	0,4691	0,2034	20,27
2	0,4793	0,1551	13,50
3	0,4893	0,2360	24,67
4	0,4983	0,2373	19,67
5	0,5148	0,1688	21,44
6	0,5046	0,1768	13,60
7	0,5019	0,2361	16,94
8	0,5249	0,1908	15,18
9	0,5256	0,2813	24,67
10	0,5326	0,1954	16,00
11	0,4954	0,2510	28,45

В своїй роботі Присенко Г. В. [323] наголошує, що показники кореня з середньоквадратичної похибки (*RMSE*) та середньої абсолютної похибки у відсотках (*MAPE*) дозволяють визначити загальний рівень адекватності моделі (табл. Ф.2).

Таблиця Ф.2

Визначення загального рівня адекватності моделі [323]

<i>RMSE</i> , <i>MAPE</i>	Точність прогнозу
Менше 10%	Висока
10% - 20%	Добра
20% - 40%	Задовільна
40% - 50%	Погана
Більше 50%	Незадовільна

Нейромережева модель прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції припускає повну детермінованість усіх її елементів, які характеризують вплив зовнішнього середовища на виконання контракту.

Виконано реалізацію нейромережевої моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства.

Визначивши загальну архітектуру нейронної мережі, перейдемо до не менш важливішого процесу створення вибіркової сукупності: навчальної, контрольної та тестової.

Для цього необхідно представити вихідні дані моделі у вигляді матричного графіку, який дозволяє побудувати діаграми розсіювання, поєднуючи послідовно один з одним елементи моделі, що дозволяє досить точно визначити кількість сегментів гіперплощин.

Наступним кроком в процесі побудови моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства є визначення кількості синаптичних ваг Lw та кількості нейронів в прихованих шарах L'' .

Так як ряд вхідних параметрів розробленої нейронної мережі протягом періоду дослідження не змінюється в часі, тому їх можна віднести до білого шуму. Позбавившись від даних вхідних параметрів, значно зменшимо показник середньоквадратичної похибки нейронної мережі моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції промислового авіапідприємства.

Як зазначалося раніше, кількість елементів вхідного сигналу поєднує в собі усі елементи економіко – математичної моделі прогнозування впливу ризиків зовнішньоекономічного контракту на рентабельність продукції тобто:

$$n' = 9; m' = 1; N' = 40.$$

На основі існуючих показників визначимо кількість синаптичних ваг Lw :

$$\frac{1 \cdot 40}{1 + \log_2 40} \leq Lw \leq 1 \cdot \left(\frac{40}{1} + 1 \right) \cdot (9 + 1 + 1) + 1$$

6 синаптичних ваг $\leq Lw \leq 452$ синаптичні ваги.

Отримавши розрахунки, значення кількості синаптичних ваг L_w в даному дослідженні, визначимо кількість нейронів в прихованих шарах L'' :

- при 6 синаптичних вагах: $L'' = \frac{6}{9+1} = 0,6 \approx 1$ нейрон;
- при 452 синаптичній вазі: $L'' = \frac{452}{9+1} = 45,2 \approx 45$ нейронів.

Нейронна мережа буде мати один прихований шар нейронів з нелінійними функціями активації, що надасть можливості апроксимувати нелінійні залежності, а вихідний шар містить один нейрон з лінійною функцією активації, яка необхідна для екстраполяції залежностей. Для моделювання динамічної системи на входи нейронної мережі встановлюємо лінії затримки.

Як зазначається в роботі Мещерякова В. А. [206], що згідно теореми Колмогорова, достатня кількість нейронів в прихованому шарі не повинна перевищувати $2 \cdot Z'' + 1$, де Z'' – кількість затриманих входів.

ДОДАТОК X
Розрахунок інтегрального показника рівня якості контролінгу щодо
інформаційного забезпечення механізму антикризового управління
економічною стійкістю (V)

ВЫВОД ИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,854959
R-квадрат	0,730955
Нормированный R-квадрат	0,61138
Стандартная ошибка	0,032031
Наблюдения	21

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	0,025087	0,006271856	6,112916	0,011657
Остаток	9	0,009234	0,001026001		
Итого	13	0,034321			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	0,943705	0,183866	5,132560997	0,000617	0,527771	1,35964	0,527771	1,35964
Переменная X 1	-0,21609	0,258035	-0,83743736	0,424026	-0,7998	0,367628	-0,7998	0,367628
Переменная X 2	0,160962	0,231513	0,695260888	0,504445	-0,36276	0,684682	-0,36276	0,684682
Переменная X 3	-0,19321	0,377099	-0,512355381	0,620738	-1,04627	0,659848	-1,04627	0,659848
Переменная X 4	-0,10001	0,267132	-0,374377664	0,716792	-0,7043	0,504286	-0,7043	0,504286

Рис. X.1. Значения вільного члена і регресійних коефіцієнтів інтегрального показника рівня якості збирання інформації (P_1)

ВЫВОДИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,863549
R-квадрат	0,745717
Нормированный R-квадрат	0,632703
Стандартная ошибка	0,026024
Наблюдения	21

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	0,017874	0,004468604	6,598418	0,009183
Остаток	9	0,006095	0,000677224		
Итого	13	0,023969			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	0,015552	0,34051	0,045672708	0,964568	-0,75473	0,785839	-0,75473	0,785839
Переменная X 1	-1,4575	2,571898	-0,566700753	0,584771	-7,27553	4,36054	-7,27553	4,36054
Переменная X 2	0,591861	0,240836	2,457528557	0,036306	0,047052	1,136671	0,047052	1,136671
Переменная X 3	0,264977	0,279564	0,947822237	0,367973	-0,36744	0,897396	-0,36744	0,897396
Переменная X 4	0,211748	0,139084	1,522439768	0,162229	-0,10288	0,526378	-0,10288	0,526378

Рис. X.2. Значения вільного члена і регресійних коефіцієнтів інтегрального показника рівня якості організації комунікаційного процесу (P_2)

ВЫВОД ИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный	
R	0,855206
R-квадрат	0,731377
Нормированный	
R-квадрат	0,611989
Стандартная ошибка	0,015535
Наблюдения	21

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	0,005914	0,001478	6,126043	0,01158
Остаток	9	0,002172	0,000241		
Итого	13	0,008086			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>P- Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	0,945864	0,148623	6,364195	0,000131	0,609656	1,282072	0,609656	1,282072
Переменная X 1	-0,12246	0,126498	-0,96808	0,358296	-0,40862	0,163697	-0,40862	0,163697
Переменная X 2	-0,19091	0,081446	-2,34406	0,043729	-0,37516	-0,00667	-0,37516	-0,00667
Переменная X 3	0,092524	0,17411	0,531409	0,608	-0,30134	0,486389	-0,30134	0,486389
Переменная X 4	0,006476	0,128444	0,050416	0,960892	-0,28408	0,297035	-0,28408	0,297035

Рис. X.3. Значения вільного члена і регресійних коефіцієнтів інтегрального показника рівня якості інформаційного обміну підприємства (P_3)

ВЫВОДИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный	
R	0,974652
R-квадрат	0,949946
Нормированный	
R-квадрат	0,927699
Стандартная	
ошибка	0,013217
Наблюдения	21

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость</i> <i>F</i>
Регрессия	4	0,029837	0,007459	42,70105	7,41E-06
Остаток	9	0,001572	0,000175		
Итого	13	0,031409			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная</i> <i>ошибка</i>	<i>t-</i> <i>статистика</i>	<i>P-</i> <i>Значение</i>	<i>Нижние</i> <i>95%</i>	<i>Верхние</i> <i>95%</i>	<i>Нижние</i> <i>95,0%</i>	<i>Верхние</i> <i>95,0%</i>
Y-пересечение	0,949116	0,033485	28,34467	4,12E-10	0,873368	1,024864	0,873368	1,024864
Переменная X 1	-0,0656	0,04329	-1,5154	0,163974	-0,16353	0,032327	-0,16353	0,032327
Переменная X 2	-0,41818	0,072447	-5,77225	0,000269	-0,58207	-0,2543	-0,58207	-0,2543
Переменная X 3	0,374939	0,095357	3,931942	0,003448	0,159226	0,590652	0,159226	0,590652
Переменная X 4	-0,46902	0,133705	-3,50788	0,006641	-0,77148	-0,16656	-0,77148	-0,16656

Рис. X.4. Значения вільного члена і регресійних коефіцієнтів інтегрального показника рівня якості надання інформації на підприємстві (P_4)

ВЫВОДИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный	
R	0,985065
R-квадрат	0,970353
Нормированный	
R-квадрат	0,957177
Стандартная	
ошибка	0,008255
Наблюдения	14

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость</i>
					<i>F</i>
Регрессия	4	0,020072	0,005018	73,64335	7,14E-07
Остаток	9	0,000613	6,81E-05		
Итого	13	0,020686			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>P- Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	0,065756	0,124818	0,526816	0,611057	-0,2166	0,348113	-0,2166	0,348113
Переменная X 1	0,506211	0,172691	2,931319	0,016721	0,115558	0,896865	0,115558	0,896865
Переменная X 2	0,006727	0,200025	0,033631	0,973906	-0,44576	0,459214	-0,44576	0,459214
Переменная X 3	0,043847	0,272258	0,161049	0,875612	-0,57204	0,659738	-0,57204	0,659738
Переменная X 4	0,346046	0,211018	1,639892	0,135448	-0,13131	0,823402	-0,13131	0,823402

Рис. X.5. Значения вільного члена і регресійних коефіцієнтів інтегрального показника рівня якості контролінгу щодо інформаційного забезпечення механізму антикризового управління економічною стійкістю (V)

Економетричні моделі для розрахунку P_1, P_2, P_3, P_4, V

Вид моделі	Критерії якості моделі
$P_1 = 0,943 - 0,216K_{11} + 0,161K_{12} - 0,193K_{13} - 0,1K_{14}$	$F = 6,1129; R = 0,8549, R^2 = 0,7309,$ t -критерій Стьюдента: для вільного члена $-5,132; K_{11} (-0,837); K_{12} -0,695; K_{13} (-0,512); K_{14} (-0,374).$
$P_2 = 0,0155 - 1,457K_{21} + 0,592K_{22} + 0,265K_{23} + 0,212K_{24}$	$F = 6,5984; R = 0,863, R^2 = 0,457,$ t -критерій Стьюдента: для вільного члена $-0,0456; K_{21} (-0,5667); K_{22} -2,457; K_{23} -0,9478; K_{24} -1,5224.$
$P_3 = 0,946 - 0,122K_{31} - 0,191K_{32} + 0,093K_{33} + 0,0065K_{34}$	$F = 6,126; R = 0,855, R^2 = 0,731,$ t -критерій Стьюдента: для вільного члена $-6,364; K_{31} (-0,968); K_{32} (-2,344); K_{33} -0,5316; K_{34} -0,0504.$
$P_4 = 0,949 - 0,0656K_{41} - 0,418K_{42} + 0,3749K_{43} - 0,469K_{44}$	$F = 44,702; R = 0,975, R^2 = 0,949,$ t -критерій Стьюдента: для вільного члена $-28,344; K_{41} (-1,515); K_{42} (-5,772); K_{43} -0,095; K_{44} (-3,507).$
$V = 0,0657 + 0,506P_1 + 0,0067P_2 + 0,0438P_3 + 0,346P_4$	$F = 73,64; R = 0,985, R^2 = 0,97,$ t -критерій Стьюдента: для вільного члена $-0,526; P_1 -0,931; P_2 -0,033; P_3 -0,161; P_4 -1,639.$

ДОДАТОК Ц
Прогнозування фінансових потоків на основі методу
експоненціального згладжування

Експоненціальну зважену середню (u_t) визначають, користуючись рекурентною формулою, отриманою Брауном [185, с. 21]: якщо d_t – ряд фактичних значень показника d_t і $0 < \alpha < 1$ – константа згладжування, то експоненціально згладженим рядом d_t буде ряд u_t :

$$u_t = \alpha d_t + (1 - \alpha)u_{t-1}, \quad (\text{Ц.1})$$

де t – поточний період;

$t-1$ – попередній період.

Метод експоненціально зваженого середнього використовується як для стаціонарних показників, тобто незмінних, так і для нестаціонарних, тобто таких, що змінюються з часом.

Зміна фінансових потоків у часі має вигляд лінійно-адитивного тренда, а це припускає, що середнє прогнозоване значення показника d_t змінюється за лінійною функцією від часу [185, с. 30]:

$$d_t = \mu + \lambda_t t + \varepsilon_t, \quad (\text{Ц.2})$$

де μ – середнє процесу;

λ_t – швидкість зміни процесу;

ε_t – випадкова помилка з нульовим середнім.

Для опису цієї ситуації можуть бути використані такі моделі: метод Холта з модифікаціями Муїра, метод подвійного згладжування Брауна, метод адаптивного згладжування Брауна, метод Бокса – Дженкінса.

Характерною рисою методу Холта є обчислення поточного значення експоненціально зваженого середнього u_t , що включає в себе обчислення минулого показника зростання b_{t-1} , адаптуючись у такий спосіб до наступного значення лінійного тренда:

$$u_t = A d_t + (1 - A)(u_{t-1} + b_{t-1}), \quad (\text{Ц.3})$$

$$b_t = B(u_t - u_{t-1}) + (1 - B)b_{t-1}, \quad (\text{Ц.4})$$

де A, B – параметри, що задаються.

Тоді прогноз на τ моментів часу $f_{t+\tau}$ визначається:

$$f_{t+\tau} = u_t + b_t \tau . \quad (\text{Ц.5})$$

Недоліком цього методу є необхідність визначення значень параметрів A і B експертним шляхом, що є суб'єктивним і не достатньо коректним.

Прогнозне значення $f_{t+\tau}$ відповідно до методу подвійного згладжування Брауна визначається за формулою

$$f_{t+\tau} = 2u_t - \bar{u}_t + \frac{\alpha}{1-\alpha} (u_t - \bar{u}_t) \tau , \quad (\text{Ц.6})$$

де \bar{u}_t – подвійне експоненційно зважене середнє,

$$\bar{u}_t = \alpha u_t + (1 - \alpha) \bar{u}_{t-1} . \quad (\text{Ц.7})$$

Перевага методу Брауна полягає в однопараметричності.

Відповідно до методу адаптивного згладжування Брауна більшу увагу необхідно приділяти найсвіжійшій інформації.

Для моделі лінійно-адитивного тренда:

$$f_{t+\tau} = u_t + b_t \tau , \quad (\text{Ц.8})$$

де

$$\bar{u}_t = u_{t-1} + b_{t-1} + (1 - \gamma^2) e_t , \quad (\text{Ц.9})$$

де γ – рівень дисконтування спостережень (аналогічний параметру $1-\alpha$),

$$\sum_{i=0}^{\infty} \gamma^i (d_{t-i} - f_{t-i})^2 = \min , \quad (\text{Ц.10})$$

$$e_t = d_t - f_t , \quad (\text{Ц.11})$$

$$b_t = b_{t-1} + (1 - \gamma)^2 e_t . \quad (\text{Ц.12})$$

Перевага методу полягає в простоті обчислень і його однопараметричності, у тому, що коефіцієнти оцінюються спільно, це зменшує автокореляцію.

Основна формула методу Бокса – Дженкінса має вигляд

$$\bar{u}_t = u_{t-1} + \gamma_{-1} (e_t - e_{t-1}) + \gamma_0 e_t + \gamma_1 \sum_{i=0}^{\infty} e_i . \quad (\text{Ц.13})$$

де e_t – визначається за формулою (Ц.11).

Цей метод складний для обчислення, придатний для деяких програм з прогнозування.

Виходячи з викладеного вище, можна відмітити, що метод адаптивного згладжування Брауна, заснований на дисконтованій зваженій регресії, приводить до результатів з меншими помилками прогнозу, надає змоги точно охарактеризувати тренд; його доцільно застосовувати при прогнозуванні фінансових потоків підприємства.

У процесі прогнозування фінансових потоків необхідно враховувати фактори зовнішнього й внутрішнього середовищ, що впливають на зміну фінансових потоків у часі й знаходження їхньої інтегральної характеристики, тобто необхідно здійснювати адаптацію до даних інформації, на базі якої будується прогноз. Для цього застосовується адаптивне прогнозування, основною властивістю якого є зміна значень прогнозу при надходженні нових даних. Такий прогноз приводить до меншої різниці між прогнозованим і фактичним значеннями, збільшується його точність. Високочутливому прогнозу в методі експонентного згладжування відповідають високі значення константи згладжування (α), низькочутливому – низькі значення константи згладжування. Таким чином, під адаптацією розуміється адаптація коефіцієнта згладжування до зміни даних. Розглянемо основні методи вибору параметра згладжування: експертний вибір, метод Чоу, метод Тамара, метод Трігга й Ліча, метод Шоуна.

Експертний вибір параметра згладжування припускає вибір високого значення константи експонентного згладжування. Це гарантує, що якщо початковий прогноз був побудований зі значною помилкою, то високочутливий прогноз швидше досягне фактичного рівня. Однак цей метод досить суб'єктивний.

Метод Чоу припускає адаптивне прогнозування. Заснований на побудові трьох одночасних прогнозів за схемою експоненційного зваженого середнього із трьома різними константами експонентного згладжування (α). Фактичний прогноз здійснюється на основі «нормальної» експоненційно

зваженої середньої із центральним значенням α . Будується прогноз із трьох значеннями експоненційно зваженої середньої, які вибираються експертним способом, наприклад:

$$\alpha = 0,1;$$

$$\alpha = 0,1 + 0,05 = 0,15;$$

$$\alpha = 0,1 - 0,05 = 0,05.$$

Вихідному прогнозу відповідає значення $\alpha = 0,1$, низькочутливому – $\alpha = 0,05$, високочутливому – $\alpha = 0,15$. Вибрані в початковому періоді константи згладжування із часом автоматично змінюються в такий спосіб: якщо за критерієм помилок прогнозу один із крайніх прогнозів стане точнішим, ніж центральний, то в подальші моменти часу за «нормальний» прогноз береться прогноз, що відповідає кращому крайньому прогнозу. Для нового прогнозу будуються свої крайні прогнози.

Метод Тамара містить у собі прогнозування як тренда й можливих сезонних факторів, інших перманентних факторів зростання й зниження. У відповідності до ступеня помилки задаються різні значення фактора зважування перманентного прогнозу, що коливається в межах від 0,2 до 0,5.

Цей метод доцільно застосовувати при впливанні на динаміку фінансових потоків сезонних факторів.

Метод Трігга й Ліча припускає застосування контрольного сигналу для адаптації швидкості реакції прогностичного методу. Як константу експонентного згладжування пропонується застосовувати абсолютне значення контрольного сигналу Трігга, що збільшується при збільшенні амплітуди коливання даних і зменшується при їхній стабілізації. За первісне значення контрольного сигналу Трігга доцільно прийняти значення константи експонентного згладжування, при якій спостерігається більш точне оцінювання прогнозу. Прогноз у будь-який момент часу за даною моделлю обчислюється за формулами:

$$f_{t+\tau} = \tilde{u}_t = |T_t| d_t + (1 - |T_t|) \tilde{u}_{t-1}, \quad (\text{Ц.14})$$

$$\bar{e}_t = \alpha e_t + (1 - \alpha)\bar{e}_{t-1}, \quad (\text{Ц.15})$$

$$MAD_t = \alpha |e_t| + (1 - \alpha)MAD_{t-1}, \quad (\text{Ц.16})$$

$$T_t = \bar{e}_t \div MAD_t. \quad (\text{Ц.17})$$

Відповідно до даного методу значення контрольного слідкувального сигналу автоматично збільшується при незадовільному прогнозі. При цьому більша вага надається останнім спостереженням, що дозволяє перейти на новий рівень середнього. Після перебудови на новий рівень, значення T_t автоматично зменшується, і прогнози стають менш чутливі до зміни даних.

Прогноз, відповідно до формули Шоуна, стає менш чутливим до одночасних раптових стрибків у динаміці показника, залишаючись досить чутливим до інших більш закономірних змін значень показника. Поточне значення слідкувального сигналу (T_t) заміняється попереднім значенням T_{t-1} ((лаг)). Тоді прогноз за методом адаптивної швидкості реакції визначається в такий спосіб:

$$f_{t+\tau} = \tilde{y}_t = |T_{t-1}|d_t + (1 - |T_{t-1}|)\tilde{y}_{t-1} \quad (\text{Ц.18})$$

Вибір моделі прогнозування базується на оцінюванні їхньої якості.

Якість моделі визначається її адекватністю досліджуваному процесові й точністю. Адекватність характеризується наявністю й обліком певних статистичних властивостей, а точність – ступенем близькості до фактичних даних. Модель прогнозування буде вважатися кращою зі статистичної точки зору, якщо вона є адекватною й більш точно описує вихідний динамічний ряд. Для ідентифікації тренда застосовується метод аналізу автокореляції. Кореляція вимірює ступінь залежності між двома різними змінними, автокореляція – ступінь цієї залежності усередині самої змінної. Це досягається шляхом зіставлення фактичного ряду даних з тим самим рядом, але перенесеним на деяку кількість проміжків часу назад.

Коефіцієнт автокореляції r_k з лагом (K) визначається за формулою

$$r_k = \frac{\sum_{t=0}^{n-1} (d_t - \bar{d}_t)(d_{t-K} - \bar{d}_{t-K})}{\sigma_{d_t} \sigma_{d_{t-K}}}, \quad (\text{Ц.19})$$

де

$$\sigma_{d_t} = \sqrt{\frac{\sum_{t=0}^{n-1} (d_t - \bar{d}_t)^2}{n-1}}, \quad (\text{Ц.20})$$

$$\sigma_{d_{t-K}} = \sqrt{\frac{\sum_{t=0}^{n-1} (d_{t-K} - \bar{d}_{t-K})^2}{n-1}}, \quad (\text{Ц.21})$$

$$r_k \in [-1; +1] \quad (\text{Ц.22})$$

де K – лаг, виражений проміжком часу;

d_t – ряд фактичних даних;

d_{t-K} – ряд зрушених даних;

\bar{d}_t – середнє фактичне значення;

\bar{d}_{t-K} – середнє зрушених значень;

n – кількість розглянутих пар значень, що зменшується зі збільшенням лагу K .

Значення коефіцієнта $|r_k|$, у межах від 0,9 до 1, вказує на сильну позитивну залежність між фактичним рядом даних і рядом, зрушеним на K одиниць часу.

Для оцінки точності прогнозу використовуються такі методи: стандартне відхилення, середньоабсолютна процентна помилка, середня процентна помилка й середня помилка, середній квадрат помилок і сума квадратів.

Процедура оцінки стандартної помилки прогнозу полягає в такому.

Обчислюємо помилку прогнозу (e_t):

$$e_t = d_t - f_t, \quad (\text{Ц.23})$$

Обчислюємо середнє відхилення за формулою експоненційно зваженого середнього абсолютних значень помилок:

$$MAD_t = \alpha|e_t| + (1 - \alpha)MAD_{t-1} \quad (\text{Ц.24})$$

Для одержання оцінки стандартного відхилення використовуємо формулу

$$\sigma_t = 1.25MAD_t \quad (\text{Ц.25})$$

Середньоабсолютна процентна помилка (*MAPE*) являє собою середнє абсолютних значень помилок прогнозу, що виражаються у відсотках щодо фактичних значень показника:

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{t=0}^{n-1} \frac{|e_t|}{d_t} \times 100. \quad (\text{Ц.26})$$

Показник *MAPE* використовується при порівнянні точності прогнозів різнорідних об'єктів прогнозування, оскільки характеризує відносну точність прогнозу. Інтерпретація значень *MAPE*:

- < 10 % – висока точність;
- 10...20 % – добра точність;
- 20...50 % – задовільна точність;
- > 50 % – незадовільна точність.

Середня процентна помилка (*MPE*) і середня помилка (*ME*) – показники зсуву прогнозу. Відносний показник зсуву (*MPE*) визначається як:

$$MPE = \frac{1}{n} \sum_{t=0}^{n-1} \frac{e_t}{d_t} \times 100. \quad (\text{Ц.27})$$

Показник не повинен перевищувати 5 %.

Середня помилка характеризує ступінь зсуву прогнозу, розраховується за формулою

$$ME = \frac{1}{n} \sum_{t=0}^{n-1} e_t \quad (\text{Ц.28})$$

Середній квадрат помилки (*MSE*) і сума квадратів (*SSE*) використовуються при виборі оптимальних моделей прогнозування.

Середній квадрат помилки (*MSE*) визначається за формулою

$$MSE = \frac{1}{n} \sum_{t=0}^{n-1} e_t^2. \quad (\text{Ц.29})$$

Сума квадратів (SSE) за формулою

$$SSE = \sum_{t=0}^{n-1} e_t^2 \quad (Ц.30)$$

У кожній системі прогнозування має бути присутній деякий контролюючий механізм, що здійснював би перевірку того, наскільки очікуване значення прогнозованого показника відрізняється від фактичного і коли прогностична модель перестає давати задовільні прогнози.

Основною перешкодою побудови реальних прогнозів є раптові перегони в зміні показника. Розрив між прогнозованим і фактичним значенням у цьому випадку набагато перевищує стандартну помилку прогнозу. Це вказує на необхідність включення деякого контролюючого механізму до прогностичної системи. Як такий механізм пропонується застосовувати метод автоматичного контролю Трігга [185, с. 51], заснований на визначенні «контрольного слідкувального сигналу» і є модифікацією методу Брауна. Значення контрольного слідкувального сигналу вказує з деяким рівнем статистичної довіри на ступінь неадекватності прогностичної системи для досліджуваного динамічного ряду й на незадовільність прогнозу.

Контрольний сигнал (T_t) визначається:

$$T_t = \bar{e}_t \div MAD_t \quad (Ц.31)$$

$$T_t \in [-1; +1] \quad (Ц.32)$$

Експоненційно зважена помилка (\bar{e}_t) визначається:

$$\bar{e}_t = \alpha e_t + (1 - \alpha)\bar{e}_{t-1} \quad (Ц.33)$$

ДОДАТОК Ш

**Визначання вірогідності виникнення ступеня впливу факторів
зовнішнього середовища при активізації зовнішньоекономічної
діяльності**

Таблиці III.1

**Оцінка рівня впливу (ваговий коефіцієнт) факторів зовнішнього середовища на економічну стійкість
ВАТ «Мотор Сич» (Снежнянський машинобудівний завод) при активізації зовнішньоекономічної діяльності**

Фактор експертизи	Оцінка експерта							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Рівень впливу (ваговий кое- фіцієнт λ_{ij})
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Політична ситуація в країні контрагенті	2	1	5	3	5	4	1	21	10,25	105,0625	0,0840
Економічна ситуація в країні контрагенті	1	4	7	6	3	2	2	25	6,25	39,0625	0,1000
Зміна валютного курсу	3	3	2	5	4	5	3	25	6,25	39,0625	0,1000
Вплив ринкової інфраструктури	7	7	8	8	2	8	7	47	-15,75	248,0625	0,1880
Вартість кредитів	4	2	1	2	1	1	4	15	-15,00	225,0000	0,0600
Правова база	8	5	3	1	4	3	6	30	1,25	1,5625	0,1200
Система оподаткування	6	6	4	7	7	6	5	41	-9,75	95,0625	0,1640
Інші ризики	5	8	6	4	8	7	8	46	-14,75	217,5625	0,1840
Середнє арифметичне рангів	31,2500										
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								970,438			
Коефіцієнт конкордації								0,4715			

Таблиця III.2

Оцінка вірогідності виникнення факторів зовнішнього середовища при активізації зовнішньоекономічної діяльності

Фактор експертизи	Оцінка експерта (вірогідність виникнення)							Сума рангів	Відхилення від середнього арифметичного	Квадрат відхилення від середнього арифметичного	Середня вірогідність виникнення	Середня нормована вірогідність виникнення (P_{ij})	
	1-го	2-го	3-го	4-го	5-го	6-го	7-го						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Політична ситуація в країні контрагенті	4	3	5	4	5	3	5	29	-6,0	36,0	4,14286	0,2143	
Економічна ситуація в країні контрагенті	5	5	4	5	2	4	5	30	-7,0	49,0	4,28571	0,1786	
Зміна валютного курсу	3	3	2	3	3	3	3	20	3,0	9,0	2,85714	0,5357	
Вплив ринкової інфраструктури	2	2	1	1	2	1	2	11	12,0	144,0	1,57143	0,8571	
Вартість кредитів	3	4	5	2	3	2	4	23	-23,0	529,0	3,28571	0,4286	
Правова база	5	4	5	3	5	4	5	31	-8,0	64,0	4,42857	0,1429	
Система оподаткування	3	2	5	3	5	3	5	26	-3,0	9,0	3,71429	0,3214	
Інші ризики	2	3	2	2	2	1	2	14	9,0	81,0	2	0,75	
Середнє арифметичне рангів								23,0					
Сума квадратів відхилень суми рангів кожного об'єкту експертизи від середнього арифметичного рангів								921,0					
Коефіцієнт конкордації								0,4475					

ДОДАТОК Щ

Прогноз дохідності емісійних операцій підприємства

Прогноз прибутку (емісія акцій) на рік за місяцями, грн.

Код	Стаття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Доходи</i>													
1	Чистий дохід	25798208	26301890	26817363	27344913	27884837	28437436	29003023	29581914	30174437	30780926	31401725	32037187
<i>Собівартість</i>													
2	прямі матеріальні витрати	16371000	16698420	17032388	17373036	17720497	18074907	18436405	18805133	19181236	19564860	19956158	20355281
3	прямі витрати на оплату праці	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500
4	інші прямі витрати	5805000	5979150	6158524,5	6343280,2	6533578,6	6729586	6931473,6	7139417,8	7353600,3	7574208,3	7801434,6	8035477,6
5	накладні витрати	17000	17170	17341,7	17515,117	17690,268	17867,171	18045,843	18226,301	18408,564	18592,65	18778,576	18966,362
10	Всього	24700500	25202240	25715755	26241332	26779266	27329860	27893424	28470277	29060745	29665161	30283871	30917225
11	Валовий прибуток	1097708,1	1099650,4	1101608,2	1103581,6	1105570,9	1107576,4	1109598,2	1111636,7	1113692	1115764,5	1117854,4	1119962
<i>Інші операційні витрати, фінансові і інвестиційні витрати</i>													
12	адміністративні витрати	34440	34784,4	35132,244	35483,566	35838,402	36196,786	36558,754	36924,342	37293,585	37666,521	38043,186	38423,618
13	витрати на збут	23890	24367,8	24855,156	25352,259	25859,304	26376,49	26904,02	27442,101	27990,943	28550,761	29121,777	29704,212
14	інші операційні витрати	99330	99429,33	99528,759	99628,288	99727,916	99827,644	99927,472	100027,4	100127,43	100227,55	100327,78	100428,11
15	фінансові витрати	365800	366531,6	367265	367999	368735	369473	370212	370952	371694	372437	373182	373929
16	витрати від участі в капіталі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	інші витрати	96400	96689,2	96979,268	97270,205	97562,016	97854,702	98148,266	98442,711	98738,039	99034,253	99331,356	99629,35
29	Всього	619860	621802,33	623760,09	625733,51	627722,83	629728,28	631750,12	633788,58	635843,93	637916,41	640006,3	642113,85
30	Фінансовий результат до оподаткування	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1	477848,1
32	Витрати (дохід) з податку на прибуток	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1
33	Чистий прибуток	377500	377500	377500	377500	377500	377500	377500	377500	377500	377500	377500	377500
34	Дивідендний фонд (сума корпоративного зобов'язання)	37750	37750	37750	37750	37750	37750	37750	37750	37750	37750	37750	37750

Таблиця Щ.2

Прогноз руху фінансових потоків на рік за місяцями, грн.

Код	Стаття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0	Кошти на початок (стартові)	10216000	10404750	10593500	10782250	10971000	11159750	11348500	11537250	11726000	11914750	12103500	12292250
<i>Притік</i>													
1	Чистий дохід	25798208	26301890	26817363	27344913	27884837	28437436	29003023	29581914	30174437	30780926	31401725	32037187
2	інші доходи	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	інші надходження	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Всього	25798208	26301890	26817363	27344913	27884837	28437436	29003023	29581914	30174437	30780926	31401725	32037187
<i>Відтік</i>													
5	Собівартість	24700500	25202240	25715755	26241332	26779266	27329860	27893424	28470277	29060745	29665161	30283871	30917225
6	інші операційні і інші витрати	619860	621802,33	623760,09	625733,51	627722,83	629728,28	631750,12	633788,58	635843,93	637916,41	640006,3	642113,85
23	Податки	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1	100348,1
26	Всього	25420708	25924390	26439863	26967413	27507337	28059936	28625523	29204414	29796937	30403426	31024225	31659687
27	Чистий фінансовий потік	188750	188750	188750	188750	188750	188750	188750	188750	188750	188750	188750	188750
28	Баланс потоку	10404750	10593500	10782250	10971000	11159750	11348500	11537250	11726000	11914750	12103500	12292250	12481000

Прогноз прибутку (емісія облігацій) на рік за місяцями, грн.

Код	Стаття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Доходи</i>													
1	Чистий дохід	25914242	26417924	26933397	27460947	28000870	28553470	29119056	29697948	30290470	30896960	31517759	32153220
<i>Собівартість</i>													
2	прямі матеріальні витрати	16371000	16698420	17032388	17373036	17720497	18074907	18436405	18805133	19181236	19564860	19956158	20355281
3	прямі витрати на оплату праці	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500
4	інші прямі витрати	5805000	5979150	6158525	6343280	6533579	6729586	6931474	7139418	7353600	7574208	7801435	8035478
5	накладні витрати	17000	17170	17341,7	17515,12	17690,27	17867,17	18045,84	18226,3	18408,56	18592,65	18778,58	18966,36
10	Всього	24700500	25202240	25715755	26241332	26779266	27329860	27893424	28470277	29060745	29665161	30283871	30917225
11	Валовий прибуток	1213742	1215684,2	1217642	1219615	1221605	1223610	1225632	1227670	1229726	1231798	1233888	1235996
<i>Інші операційні витрати, фінансові і інвестиційні витрати</i>													
12	адміністративні витрати	34440	34784,4	35132,24	35483,57	35838,4	36196,79	36558,75	36924,34	37293,58	37666,52	38043,19	38423,62
13	витрати на збут	23890	24367,8	24855,16	25352,26	25859,3	26376,49	26904,02	27442,1	27990,94	28550,76	29121,78	29704,21
14	інші операційні витрати	99330	99429,33	99528,76	99628,29	99727,92	99827,64	99927,47	100027,4	100127,4	100227,6	100327,8	100428,1
15	фінансові витрати	365800	366531,6	367264,7	367999,2	368735,2	369472,7	370211,6	370952,0	371693,9	372437,3	373182,2	373928,6
16	витрати від участі в капіталі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	інші витрати	96400	96689,2	96979,27	97270,21	97562,02	97854,7	98148,27	98442,71	98738,04	99034,25	99331,36	99629,35
29	Всього	619860	621802,33	623760,1	625733,5	627722,8	629728,3	631750,1	633788,6	635843,9	637916,4	640006,3	642113,9
30	Фінансовий результат до оподаткування	593881,9	593881,86	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9	593881,9
31	Виплата основної суми кредиту	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
32	Витрати (дохід) з податку на прибуток	124715,2	124715,19	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2
33	Чистий прибуток	469166,7	469166,67	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7	469166,7
34	Дивідендний фонд (сума корпоративного зобов'язання)	46916,67	46916,667	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67	46916,67

Таблиця Щ.4

Прогноз руху фінансових потоків на рік за місяцями, грн.

Код	Стаття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0	Кошти на початок (стартові)	10216000	10450583	10685167	10919750	11154333	11388917	11623500	11858083	12092667	12327250	12561833	12796417
<i>Притік</i>													
1	Чистий дохід	25914242	26417924	26933397	27460947	28000870	28553470	29119056	29697948	30290470	30896960	31517759	32153220
2	кредит	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	векселя	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Всього	25914242	26417924	26933397	27460947	28000870	28553470	29119056	29697948	30290470	30896960	31517759	32153220
<i>Відтік</i>													
5	Собівартість	24700500	25202240	25715755	26241332	26779266	27329860	27893424	28470277	29060745	29665161	30283871	30917225
6	інші операційні і інші витрати	619860	621802,33	623760,1	625733,5	627722,8	629728,3	631750,1	633788,6	635843,9	637916,4	640006,3	642113,9
23	Податки	124715,2	124715,19	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2	124715,2
26	Всього	25445075	25948758	26464230	26991780	27531704	28084303	28649890	29228781	29821304	30427793	31048592	31684054
27	Чистий фінансовий потік	234583,3	234583,33	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3	234583,3
28	Баланс потоку	10450583	10685167	10919750	11154333	11388917	11623500	11858083	12092667	12327250	12561833	12796417	13031000

Таблиця Щ.5

Прогноз прибутку (вексельна емісія) на рік за місяцями, грн.

Код	Стаття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Доходи</i>													
1	Чистий дохід	25775315	26278997	26794469	27322020	27861943	28414543	28980129	29559020	30151543	30758032	31378832	32014293
<i>Собівартість</i>													
2	прямі матеріальні витрати	16371000	16698420	17032388	17373036	17720497	18074907	18436405	18805133	19181236	19564860	19956158	20355281
3	прямі витрати на оплату праці	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500	2507500
4	інші прямі витрати	5805000	5979150	6158525	6343280	6533579	6729586	6931474	7139418	7353600	7574208	7801435	8035478
5	накладні витрати	17000	17170	17341,7	17515,12	17690,27	17867,17	18045,84	18226,3	18408,56	18592,65	18778,58	18966,36
10	Всього	24700500	25202240	25715755	26241332	26779266	27329860	27893424	28470277	29060745	29665161	30283871	30917225
11	Валовий прибуток	1074815	1076757	1078715	1080688	1082677	1084683	1086705	1088743	1090799	1092871	1094961	1097068
<i>Інші операційні витрати, фінансові і інвестиційні витрати</i>													
12	адміністративні витрати	34440	34784,4	35132,24	35483,57	35838,4	36196,79	36558,75	36924,34	37293,58	37666,52	38043,19	38423,62
13	витрати на збут	23890	24367,8	24855,16	25352,26	25859,3	26376,49	26904,02	27442,1	27990,94	28550,76	29121,78	29704,21
14	інші операційні витрати	99330	99429,33	99528,76	99628,29	99727,92	99827,64	99927,47	100027,4	100127,4	100227,6	100327,8	100428,1
15	фінансові витрати	365800	366531,6	367264,7	367999,2	368735,2	369472,7	370211,6	370952,0	371693,9	372437,3	373182,2	373928,6
15а	фінансові витрати по вексельних зобов'язаннях	11916,67	11916,667	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67	11916,67
16	витрати від участі в капіталі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17	інші витрати	96400	96689,2	96979,27	97270,21	97562,02	97854,7	98148,27	98442,71	98738,04	99034,25	99331,36	99629,35
29	Всього	631776,7	633719	635676,8	637650,2	639639,5	641645	643666,8	645705,2	647760,6	649833,1	651923	654030,5
30	Фінансовий результат до оподаткування	443038	443037,97	443038	443038	443038	443038	443038	443038	443038	443038	443038	443038
32	Витрати (дохід) з податку на прибуток	93037,97	93037,975	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97
33	Чистий прибуток	350000	350000	350000	350000	350000	350000	350000	350000	350000	350000	350000	350000
34	Дивідендний фонд (сума корпоративного зобов'язання)	35000	35000	35000	35000	35000	35000	35000	35000	35000	35000	35000	35000

Таблиця Щ.6

Прогноз руху фінансових потоків (вексельна емісія) на рік за місяцями, грн.

Код	Стаття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0	Кошти на початок (стартові)	10216000	10391000	10566000	10741000	10916000	11091000	11266000	11441000	11616000	11791000	11966000	12141000
<i>Притік</i>													
1	Чистий дохід	25775315	26278997	26794469	27322020	27861943	28414543	28980129	29559020	30151543	30758032	31378832	32014293
2	інші доходи	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	інші надходження	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Всього	25775315	26278997	26794469	27322020	27861943	28414543	28980129	29559020	30151543	30758032	31378832	32014293
<i>Відтік</i>													
5	Собівартість	24700500	25202240	25715755	26241332	26779266	27329860	27893424	28470277	29060745	29665161	30283871	30917225
6	інші операційні і інші витрати	631776,7	633719	635676,8	637650,2	639639,5	641645	643666,8	645705,2	647760,6	649833,1	651923	654030,5
23	Податки	93037,97	93037,975	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97	93037,97
26	Всього	25425315	25928997	26444469	26972020	27511943	28064543	28630129	29209020	29801543	30408032	31028832	31664293
27	Чистий фінансовий потік	175000	175000	175000	175000	175000	175000	175000	175000	175000	175000	175000	175000
28	Баланс потоку	10391000	10566000	10741000	10916000	11091000	11266000	11441000	11616000	11791000	11966000	12141000	12316000

ДОДАТОК Ю

**Інформаційне забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної
діяльності підприємства**

Таблиця Ю.1

Опис під процесів інформаційного забезпечення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
1.	A1 Розробка вимог і заходів щодо підтримки СМК у робочому стані	Вхід	Інформація про зовнішнє оточення	Інформація про зовнішнє оточення	Документація СМК	Посадові інструкції Положення про підрозділи Регламенти процедур Регламенти процесів Посібник з якості
			Інформація про внутрішнє середовище	Інформація про внутрішнє середовище	Звіт про внутрішнє середовище	Звіт про внутрішнє середовище
		Керування	Вимога власників		План розвитку СМК	План розвитку СМК
			Вимоги МС ISO 9001:2000	ISO 9001:2000	Політика й мети в області якості	Політика в області якості Мети в області якості
2.	A2 Керування ресурсами	Вхід	Інформація про зовнішнє оточення	Інформація про зовнішнє оточення	Записи про функціонування СМК	Маршрутний аркуш Звіт про виконання коригувальних і попереджуючих дій Звіт про невиконані коригувальні й попереджуючі дії Звіт про проведення аналізу змін проектної документації Звіт про проведення аналізу проектної документації Звіт про проведення аналізу вимог до продукції Звіт про проведення контролю й випробувань продукції Звіт про проведення контролю проектної документації Звіт про проведення оцінки постачальників Звіт про аналіз СМК із боку керівництва Звіт про задоволеність споживачів Звіт про затвердження проектної документації Звіт про затвердження спеціальних процесів Звіт по внутрішньому аудиту СМК Паспорт на кошти вимірів

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
						Специфікація на продукцію Довідка про кваліфікацію й досвід персоналу Довідка про проходження навчання персоналом
			Устаткування до обслуговування	Устаткування	Устаткування до експлуатації	Устаткування
			Звіт про внутрішнє середовище	Звіт про внутрішнє середовище	Персонал, необхідної кваліфікації	
		Керування	Нормативно-правові акти	Нормативно-правові акти	План-Графік ремонту й обслуговування встаткування	План-Графік ремонту й обслуговування встаткування
			План розвитку СМК	План розвитку СМК	Програма заходів щодо усунення порушень у ході моніторингу виробничого середовища	Програма заходів щодо усунення порушень у ході моніторингу виробничого середовища
			Політика й мети в області якості	Політика в області якості Мети в області якості		
			Вимоги МС ISO 9001:2000	ISO 9001:2000		
3. Створення продукції	Вхід	Інформація про зовнішнє оточення	Інформація про зовнішнє оточення	Готова продукція, доставлена споживачеві	Продукція	
		Звіт про внутрішнє середовище	Звіт про внутрішнє середовище	Договір на поставку ТМЦ	Договір	
		План-Графік ремонту й обслуговування встаткування	План-Графік ремонту й обслуговування встаткування	Договір зі споживачем	Договір	
		Споживач до обслуговування		Записи про функціонування	Маршрутний аркуш Звіт про виконання коригувальних і попереджуючих	

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
					СМК	дії Звіт про невиконані коригувальні й попереджуючі дії Звіт про проведення аналізу змін проектної документації Звіт про проведення аналізу проектної документації Звіт про проведення аналізу вимог до продукції Звіт про проведення контролю й випробувань продукції Звіт про проведення контролю проектної документації Звіт про проведення оцінки постачальників Звіт про аналіз СМК із боку керівництва Звіт про задоволеність споживачів Звіт про затвердження проектної документації Звіт про затвердження спеціальних процесів Звіт по внутрішньому аудиті СМК Паспорт на кошти вимірів Специфікація на продукцію Довідка про кваліфікацію й досвід персоналу Довідка про проходження навчання персоналом
			Відомості про постачальників	Інформація про постачальниках		Устаткування
			Відомості про споживачів	Інформація про споживачів		
		Керування	План розвитку СМК	План розвитку СМК	Устаткування до обслуговування	
			Політика й мети в області якості	Політика в області якості Мети в області якості		
			Програма заходів щодо усунення порушень у ході моніторингу виробничого середовища	Програма заходів щодо усунення порушень у ході моніторингу виробничого середовища		

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
			Вимога власників			
			Вимоги МС ISO 9001:2000	ISO 9001:2000		
		Механізм	Устаткування до експлуатації	Устаткування		
			Персонал, необхідної кваліфікації			
4.	A4 Вимір, аналіз і поліпшення СМК	Вхід	Записи про функціонування СМК	Маршрутний аркуш Звіт про проведення аналізу вимог до продукції Специфікація на продукцію Звіт про проведення аналізу проектної документації Звіт про проведення контролю проектної документації Звіт про затвердження проектної документації Звіт про проведення аналізу змін проектної документації Звіт про проведення оцінки постачальників Звіт про затвердження	СМК, відповідна до вимог ІСО 9001:2000	

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
				спеціальних процесів		
				Маршрутний аркуш		
				Звіт про виконання коригувальних і попереджуючих дій		
				Звіт про невиконані коригувальні й попереджуючі дії		
				Звіт про проведення аналізу змін		
				проектної документації		
				Звіт про проведення аналізу проектної документації		
				Звіт про проведення аналізу вимог до продукції		
				Звіт про проведення контролю й випробувань продукції		
				Звіт про проведення контролю проектної документації		
				Звіт про проведення оцінки		
				постачальників		
				Звіт про аналіз СМК із боку керівництва		
				Звіт про задоволеність споживачів		
				Звіт про		

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
				затвердження проектної документації Звіт про затвердження спеціальних процесів Звіт по внутрішньому аудиті СМК Паспорт на кошти вимірів Специфікація на продукцію Довідка про кваліфікацію й досвід персоналу Довідка про проходження навчання персоналом		
				Маршрутний аркуш Звіт про проведення контролю й випробувань продукції		
				Паспорт на кошти вимірів		
				Довідка про проходження навчання персоналом		
				Довідка про кваліфікацію й досвід персоналу		
		Керування	План розвитку СМК	План розвитку СМК		

№	Процес	Входи			Виходи	
		Тип	Назва	Об'єкти	Назва	Об'єкти
			Політика й цілі в області якості	Політика в області якості Мети в області якості		
			Вимоги МС ISO 9001:2000	ISO 9001:2000		

ДОДАТОК Я

Результати впровадження дисертаційної роботи

«Методологія антикризового управління економічною стійкістю

авіапідприємств»

**ДОВІДКА
ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Пілецької С.Т. на тему:

**«Методологія антикризового управління економічною стійкістю
авіапідприємств»**

Даним актом підтверджується, що пропозиції з забезпечення економічної стійкості, котрі розроблені докторантом Пілецькою Самірою Тимофіївною, використано в умовах фінансово-господарської діяльності Державного підприємства «Завод 410 ЦА».

1. Вид результатів дослідження, що впроваджено Методичні рекомендації.

2. Характеристика масштабу впровадження масове.

3. Форма впровадження Методика оцінки структури капіталу авіапідприємства.

4. Новизна результатів наукових досліджень полягає у тому, що встановлено залежність структури власного і позикового капіталу авіапідприємства від використання емісійних джерел поповнення ресурсів.

5. Річний очікуваний економічний ефект:

у вигляді приросту власного капіталу підприємства на 2822,93 тис. грн.

У тому числі участь автора 100 % (сто відсотків)

6. Соціальні ефекти:

ліквідація практики нецільового використання залучених на реалізацію напрямів соціальної діяльності коштів для потреб операційної діяльності.

7. Метод визначення ефектів:

економічного – техніко-економічний метод корпоративного планування, економетричного моделювання, індексного аналізу;

соціального – метод логічного аналізу.

8. Користувачі результатів дослідження -

працівники економічних відділів.

Генеральний директор
ДП "ЗАВОД 410 ЦА"

Подреза С.М.

Довідка №247 від 25.11.2014р.

«Затверджую»

Проректор з науково-педагогічної роботи
Національного аерокосмічного університету

ім. М.Є.Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Павленко В.М.

2014 р.

АКТ

68-14-687

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Пілецької Саміри Тимофіївни

на тему «Методологія антикризового управління економічною стійкістю
авіапідприємств» в навчальному процесі Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є.Жуковського «ХАІ»

Запропоновані в дисертаційній роботі Пілецькою С.Т. методичні засади прогнозування фінансових потоків підприємств в зовнішньому середовищі їх функціонування дозволяє розробити заходи щодо залучення ресурсів, необхідних для реалізації антикризової стратегії на основі оцінки параметра тренда на момент останнього спостереження; спрогнозувати ефективність використання власних і позикових фінансових ресурсів та вплив зовнішнього середовища на економічну стійкість; контролювати динаміку фінансових потоків і вчасно реагувати на негативні явища. Саме ці методичні засади, що розроблені Пілецькою С.Т., знайшли впровадження в навчальних курсах кафедр менеджменту і фінансів факультету економіки та менеджменту Національного аерокосмічного університету ім. М.Є.Жуковського «Харківський авіаційний інститут», а саме «Керування ризиками проектів», «Ризикологія», «Фінансовий аналіз».

Начальник навчально-аналітичного відділу

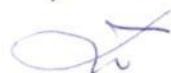
А.Г.Чухрай

Завідувач кафедри менеджменту

М.О.Латкін

Завідувач кафедри фінансів

В.П.Божко

Міністерство освіти і науки України

Донбаська державна машинобудівна академія

вул. Шкадінова, 72, м. Краматорськ, Донецька обл., 84313. E-mail: dgma@dgma.donetsk.ua
Тел. (0626) 41-68-09. Факс (0626) 41-63-15. Web: <http://www.dgma.donetsk.ua>. Код ЄДРПОУ 02070789

17.11.14 № 01-05-1714 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пілецької Саміри Тимофіївни
у навчальному процесі Донбаської державної машинобудівної академії

Запропонований в дисертаційній роботі Пілецької С.Т. методичний підхід до розробки антикризової стратегії промислового підприємства дає можливість визначити потенціал протистояння кризовим процесам і забезпечує своєчасне діагностування економічного стану, ухвалення антикризових управлінських рішень та розробку комплексу заходів щодо зміни типу економічної стійкості. Запропоновані методичні засади знайшли використання у навчальному процесі з метою удосконалення навчально-методичного забезпечення кафедри «Фінанси» дисциплін «Фінанси підприємств» та «Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва». Положення дисертаційної роботи застосовані для удосконалення конспектів лекцій, їх викладання і проведення семінарських занять.

Перший проректор, проректор з
навчально-педагогічної та
методичної роботи ДДМА
к.т.н., доцент

А. М. Фесенко
Фесенко А. М.

**ХАРКІВСЬКЕ
ДЕРЖАВНЕ АвіАЦІЙНЕ
ВиробничЕ Підприємство
(ХДАВП)**

вул. Сумська, 134, м. Харків, 61023, Україна,
тел: +380 (57) 700-34-39
факс: +380 (57) 707-08-34
www.ksamc.com
e-mail: info@ksamc.com

**ХАРЬКОВСКОЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ АВИАЦИОННОЕ
ПРОИЗВОДСТВЕННОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ
(ХГАПП)**

ул. Сумская, 134, г. Харьков, 61023, Украина
тел: +380 (57) 700-34-39
факс: +380 (57) 707-08-34
www.ksamc.com
e-mail: info@ksamc.com

Від 19.11.2014 № 12-346

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пілецької Саміри Тимофіївни
на тему «Методологія антикризового управління економічною
стійкістю авіапідприємств»

Фінансові труднощі Харківського державного авіаційного виробничого підприємства обумовлені поєднанням негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи, певних диспропорцій у розвитку національної економіки, а також низкою внутрішніх проблем, пов'язаних з його операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю, яка визначає оптимальність фінансових потоків.

В цих умовах особливу увагу слід приділяти прогнозуванню фінансових потоків Харківського державного авіаційного виробничого підприємства, що підвищить ефективність прийняття антикризових заходів щодо забезпечення економічної стійкості.

Запропоновані в дисертаційній роботі Пілецькою С.Т. методичні засади прогнозування фінансових потоків підприємств в зовнішньому середовищі їх функціонування дозволило розробити Харківському державному авіаційному виробничому підприємству заходи щодо залучення ресурсів, необхідних для реалізації антикризової стратегії на основі оцінки параметра тренда на момент останнього спостереження; спрогнозувати ефективність використання власних і позикових фінансових ресурсів та вплив зовнішнього середовища на економічну стійкість; контролювати динаміку фінансових потоків і вчасно реагувати на негативні явища.

Перший заступник Генерального
директора ХДАВП

Директор департаменту
інноваційних програм ХДАВП

І.П. Сунцов

О.І. Костенко

Українська
академія наук
Науково – дослідний інститут
інноваційного будівництва
(НДІ інноваційного будівництва)

Ukrainian
Academy of sciences
Research institute of innovation
building
(NDI of innovation building)

03142, Київ, вул.Семашка, 13
(044)424-51-99, 423-33-93
ndibud@gmail.com

13, Semashko Str., Kiev, 03142, Ukraine
(044)424-51-99, 423-33-93
ndibud@gmail.com

Рахунок № 26008115188 в „ Райффайзен банк Аваль”, МФО 380805, код ЄДРПОУ 36265637, свідоцтво №100222362 про реєстрацію платника ПДВ, індивідуальний податковий № 362656326579

N 224-24 від 12.09.2014р

ДОВІДКА

про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Пілецької Саміри Тимофіївни

В умовах нестабільності зовнішнього середовища функціонування підприємства особливе значення набуває інформаційне забезпечення контролінгу, який спрямований на оперативне виявлення ознак розвитку кризових процесів і створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання.

Запропонований Пілецькою С.Т методичний підхід для оцінки інформаційного забезпечення контролінгу дозволив на основі покрокової діагностики своєчасно оцінити, виявити та усунути негативні тенденції в розвитку Підприємства Української академії наук «Науково-дослідний інститут інноваційного будівництва» (далі – ПУАН НДІінбуд) забезпечити зворотний зв'язок між запланованими цілями, завданнями і перебігом виконання поставлених завдань; врахувати галузеву специфіку ПУАН НДІінбуд; мінімізувати негативні наслідки розгортання кризового процесу; підвищити економічну стійкість, прийняти обґрунтовані антикризові рішення, покращити ефективність поточного та перспективного контролю ПУАН НДІінбуд.

Генеральний директор ПУАН НДІінбуд,
доктор технічних наук,
професор

А.Д.Єсипенко

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ

вул. Еспланадна, 4-6, м. Київ, 01601
тел. (044) 287-60-35, факс. (044) 246-68-58, E-mail: gmus@ukrstat.gov.ua

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Держкомстату України
12.06.2007 № 164

ДОВІДКА АА № 642741
З ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ
ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ (ЄДРПОУ)

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
"БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ АЕРОКЛУБ "ПІЛОТ"

Ідентифікаційний код 34934285 Правовий статус суб'єкта ЮРИДИЧНА ОСОБА

Керівник ІВАНЕНКО МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ Телефон 2068320

Класифікаційні дані:

Місцезнаходження 8036100000 03150, М.КИЇВ, ГОЛОСІВСЬКИЙ Р-Н, ВУЛИЦЯ
за КОАТУУ ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКА, БУДИНОК 72

Організаційно-правова форма за КОПФГ 240 ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Види діяльності за КВЕД-2010

77.35 Надання в оренду повітряних транспортних засобів

52.23 Допоміжне обслуговування авіаційного транспорту

68.10 Купівля та продаж власного нерухомого майна

68.20 Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна

33.16 Ремонт і технічне обслуговування повітряних і космічних літальних апаратів

Інституційний сектор економіки за КІСЕ S.11002 Приватні нефінансові корпорації

Дата первинної реєстрації 01.03.2007
Дата та номер останньої реєстраційної дії 07.09.2012 № 10681060011019099
Свідоцтво про державну реєстрацію серія №
Місце проведення реєстраційної дії ГОЛОСІЇВСЬКА РАЙОННА В МІСТІ КИЄВІ
ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
Дата внесення даних щодо суб'єкта до ЄДРПОУ 13.09.2012
Дата видачі довідки 13.09.2012
Виконавець ВАСЮРІН С.В. Телефон 2875444

Начальник
Головного управління

 А. І. Кокурін

3 оригіналом
згідно

КОАТУУ - Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України
КОПФГ - Класифікація організаційно-правових форм господарювання
КВЕД - Класифікація видів економічної діяльності
КІСЕ - Класифікація інституційних секторів економіки

